ФО Ш43(4Ук)
Л33

Ф.О.

Лебідь А., Рильський М.

Літературна хрестоматія

за 25 літ.

К., 1926 р.

elib.nplu.org

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

Шифр Ш43(4Укр) Л33 Інв.№ 2671062

Автор Лебідь А., Рильський М.

Назва Літературна хрестоматія за 25 літ.

МІсце,рІк видання С., 1926.

КІл-ть стор. 3-446с.

-"- окр. листІв

-"- ІлюстрацІй

-"- карт

-"- схем

Том частина вип.

Конволют

ПримІтка:

6.02.98

elib.npu.org

elib.npu.org

Передмова.

З розміщенні матеріялу в хрестоматії додержано порядку історично-хронологічного, бо завдання хрестоматії—дати образ історичного розвитку літератури української за першу чверть XX-го віку що-до тематики, а по змозі й до форми. Вибір матеріялу для хрестоматії мимовільні поставлений у досить тісні межі, а тому певного суб'єктивізму не можна було уникнути так у самому виборі творів того чи иншого автора, як і в виборі самих авторів. При всьому бажанні подати зразки творчости найбільшого числа молодих авторів останнього часу, цілковитої повноти тут досягти було неможливо. Заводячи того чи иншого автора до хрестоматії, складачі керувались оригінальністю його художнього обличчя в обсягу тематики, або художньої форми, не зважаючи навіть на те, чи має уже він окремі видання своїх творів, чи навіть велику кількість творчої продукції. Не відкидаючи отже певного суб'єктивізму, складачі хрестоматії вважали за доцільне разом з біографічними відомостями про авторів подати й коротеньку характеристику — спробу синтетичної оцінки художника. Проте в бібліографічному покажчикові статтів і розвідок про твори кожного автора наведено літературу, що оцінює автора з різних поглядів. Знайомство з тією літературою дає змогу читачеві самостійно скласти свій погляд і оцінити міру суб'єктивности оцінок і характеристики хрестоматії. На повноту бібліографічних вказівок покажчик проте не претендує, маючи на меті подати лише найголовніше. В цілому покажчик містить у собі лише ту літературу, розшукати яку для середнього читача не сполучено з великими труднощами. Покажчик видань творів кожного автора теж має завдання подати лише реєстр його творчої продукції і уникає вказівок на видання, що їх трудно розшукати, а також і на дрібні видання типу «метеликів».

Впорядчики.

Державна бібліотека України

Бібліотека професора Орлика Петра Івановича

elib.npu.org

Леся Українка

(25/II 1871 р.—1/VIII 1913 р.)

Леся Українка—псевдонім, що набув голосної слави, Лариси Коса-
(по чоловікові Квітка). Народилась письменниця 25 лютого 1871 р. в Зви-
гелі (повітове місто на Волині), де батько її, Петро Антонович, універси-
тетський товариш Драгоманова і член старої громади, служив за голову
з'їзду мирових посередників. Характер і світогляд Лесі складався під впли-
вом краси волинської природи та виховальним керівництвом матери, Ольги
Петровни, сестри Драгоманова, широко відомої під псевдонімом Олени
Пчілки. Сім'я Косачів часто наїздила до Києва, де Леся зазнала і вплив
широких мистецьких і громадських інтересів у культурній атмосфері ро-
дин Старицьких, Лисенків та близького їм оточення; знайшла перших дру-
зів і товаришів у літературній роботі. Літературні інтереси остільки ха-
пували в родині Косачів та близьких їм родин, що навіть дитячі забави на-
бирали літературного характеру: грали в «Іліяду» та «Одисею», або удава-
вали різні сцени з лицарського життя. Ця атмосфера рано збудила у та-
лановитої дівчинки потяг до самостійної творчости: було Лесі коло 12 ро-
ків, коли вона під тяжким враженням заслання на Сибір тітки написала
свої перші вірші: «Ні долі, ні волі у мене нема».

Мати не тільки плекала поетичний талант, уважно стежила за кож-
ним його кроком, допомагала й керувала, але й прибрала дочці псевдонім,
посилаючи її перші твори до галицьких видань, де вони й почали з'яв-
тись р. 1884. З ранніх літ у Лесі позначилися тривожні ознаки важкої не-
дуги (туберкульоз кісток), а це заважало їй нормальним шляхом пройти
шкільну науку. Та знову таки під доглядом і керівництвом матери Леся
пройшла вдома не тільки повний курс гімназіяльних наук, а й добре засво-
їла нові европейські мови. Вплив нових часів, а в значній мірі вплив
дядька, всі праці якого Леся читала уважно, допомагали письменниці
одійти од старого українофільського народолюбства, що почувається ще в
її перших поетичних спробах. З Драгомановим Леся листувалася досить
регулярно, і листування те могло бути досить вільним, бо часто Леся ради
здоровля бувала за кордоном і могла не боятись перлюстрації листів.

Тільки на початку 1895 р. довелося Лесі вперше побачитися з дядьком, приїхавши до нього в Софію, де він професорував. Та не довго змогла вона побути під безпосереднім керівництвом дядька, бо він через кілька місяців по приїзді племінниці до Софії помер. Який не був глибокий вплив ідей Драгоманова на Лесю, як багато не завдячує вона його досвідченому керівництву, але кінець-кінцем ідеї Драгоманова і його широкий демократизм не цілком її задовольнили. Шукаючи наукових підстав для обґрунтування своїх соціяльних симпатій, Леся не могла не звернути уваги на новий громадський рух, що почав набирати великого успіху з половини 90-х років у Росії взагалі і на Україні зокрема. Ідеї марксизму остаточно зформували світогляд письменниці, і вже р. 1896 з одним із товаришів юних літ, І. Стешенком, вона закладає в Київі український соціял-демократичний гурток. Річ іде головно про оформлення соціяльно-політичних переконань і загального світогляду, бо до активної праці під прапором марксизму не могло дійти через хворобу. Невпинний зріст хвороби часто приковував письменницю до ліжка, примушував проживати в санаторіях та кліматичних станціях. Зроблена в кінці 90-х років у Берліні операція допомогла не на довго, і що-далі зі здоровлям ішло на гірше. Туберкульоз перейшов на внутрішні органи і викликав передчасну смерть. Тільки в короткі періоди тимчасового полегшення приїздила письменниця до Київа, де р. 1906 підчас де-якого оживлення українського руху працювала енергійно в «Просвіті», а р. 1907 одружилася з К. В. Квіткою. Це був, здається, останній момент порівнюючи непоганого стану здоровля. Скоро наступило значне погіршення. Берлінські професори не порадили операції, а послали до Єгипту, і з того часу письменниця більше проживала то на Кавказі, де мав посаду чоловік, то в Єгипті, лише зрідка зовсім на короткий час заїжджаючи до Київа. Померла письменниця 1-го серпня 1913 року в Сурамі, а похорон відбувся 7-го серпня у Київі на Байковому кладовищі. Розквіт літературної діяльности Л. Українки припадає саме на роки невпинного зросту важкої хвороби: мужній дух письменниці ніби перемагав страшні фізичні муки і тріюмфував свою перемогу незабутніми творами художнього слова. Як вище сказано, почала друкуватися Л. Українка з р 1884 (майже з дитячих літ), але, як краса і сила літератури української, вона цілком належить XX віку. Народницьке пофарблення (в стилі, лексиці, загальному напрямкові) перших поезій скоро поступилося місцями мужньому патосу боротьби, що примусив Франка сказати про Лесю Українку: «Ця хора, слабосильна дівчина трохи чи не одинокий мужчина на всю новочасну соборну Україну». Але «не лірика Л. Українки—така сильна й сміліва в поезіях на громадські теми, така зворушлива в настроях інтимних» (Зеров) є вінець її творчости. Той вінець почасти в поемах («Ізольда Білорука», «Віла Посестра»), а головне в драматичних творах («Орг'я», «Адвокат Мартиян», «Камінний Господар» і т. и.), цеб-то в творчих досягненнях останніх літ, коли письменниця, як влучно сказав один критик, помалу відійшла «од невпокійної неодстояної сучасности» і зосередилась «на розвязуванні загальнолюдських колізій трагичних, що повстають на ґрунті сутички основних елементів людської стихії» (М. Славинський).

Contra spem spero!

Геть же, думи, ви хмари осінні!
Тож тепера весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа?

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надій таки сподіватись,
Жити хочу! Геть, думи сумні!

Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.

І від сліз тих гарячих розтане
Та кора льодовая, міцна,
Може квіти зійдуть, і настане
Ще й для мене весела весна.

Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

В довгу, темную нічку невидну
Не стулю ні на хвильку очей.
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.

Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити!— Геть, думи сумні!

То була тиха ніч...

То була тиха ніч чарівниця,
Покривалом спокійним широким
Простелилась вона над селом,
Прокидалась край неба зірниця,
Мов над озером тихим, глибоким
Лебідь сплескував білим крилом.

І за кожним тим сплеском яскравим
Серце кидалось, розпачем билось,
Замирало в тяжкій боротьбі.
Я змаганням втомилась кривавим
І мені заспівати хотілось
Лебедину пісню собі.

Ізольда Білорука[1]).

I.

Трістан блукав по лісі,
ловив зелений шум,
хотів йому віддати
свос кохання й сум.

Та ледве де береза
лагідно зашумить,
Ізольдин голос любий
він згадує в ту мить.

[1]) Основа цієї поеми взята з середньовічного романа „Трістан та Ізольда" що колись у численних версіях на різних мовах був широко розпросторений п всіх европейських, у тім числі й по слов'янських сторонах. Зміст його—фатальне т нещасливе кохання лицаря-васаля Трістана і його королеви Ізольди Злотокосо Це кохання повстало з чарівного дання, любовного напою, випитого через помил ку. В де-яких версіях згадується ще й друга Ізольда — Білорука, що кохалася Трістаном тоді, як він був у розлуці з першою милою—Ізольдою Злотокосою. *Л. У.*

Крізь вітття синє небо
проміняне в вижині,—
Ізольдині він очі
спогадує ясні.

З одчаю на узлісся
іде сумний Трістан,
аж там злотистим житом
лиснить розлогий лан.

Ізольду Злотокосу
Трістан і тут згадав,
упав у борозенку
і тяжко заридав.

Прийшла дівчина жати
і постать зайняла,
почула те ридання
і ближче підійшла.

Мов доля необорна
була її краса,
і чорна, мов те горе,
була її коса.

Хороші в неї очі
і темні, мов одчай,—
хто гляне в теє пекло,
то забуває рай.

А голос у дівчини—
мов тої скрипки спів,
що викликає мертвих
на танець із гробів.

І вивела Трістана
вона з одчаю тьми
лілеїнними руками
та спільними слізьми.

Спитав він: «Як ти звешся,
дівчино таємна?»
—«Ізольда Білорука»,—
відмовила вона.

—«Це ймення—найсвятіше
в цім світі і в раю!
Ізольдо! Ох, Ізольдо!
Прийми любов мою!»

II.

—«Ти пестив так ніжно мене,
коханий Трістане,
а в очі так сумно дивився,
аж серденько в'яне.

«Мені ти уста цілував
і руки біленькі,
а сльози на коси мої
котились дрібненькі.

«Мені ти слова промовляв
палкої любови,
чому-ж вислухати не хтів
моєї розмови?»

—«Ізольдо, Ізольдо моя,
в очах твоїх темних
хотів-би я бачить блакить
країв понадземних!

«Ізольдо, Ізольдо моя,
коли-б твої коси
мінилися золотом так,
як житні покоси!

«Твій голос, Ізольдо моя,
рвачкий та жагливий,
коли-б він як шелест берез
був тихий, пестливий»...

—«Не варто журитися тим,
коханий Трістане!
Хрещеная мати моя
мені те дістане.

«Бо мати хрещена моя—
то фея Моргана».
—«Біжи-ж ти до неї мерщій,
Ізольдо кохана»!

III.

—«Ой, матінко-фее Морґано,
зміни мені вроду мою!
Хай буду білява та ясна,
мов ангел у божім раю».

—«Ох, донечко люба Ізольдо,
це-ж я тобі вроду дала,
в колиску дарунок принесла,
як ти там лежала мала.

«Красі своїй дюню Ізольдо,
ніхто ще догани не дав».
—«Журлива ця темная врода,
мій милий від неї ридав.

«Дай, матінко, злота й блакиту,
нехай-же я буду ясна,
хай милий мені усміхнеться,
як цяя весела весна!»

—«Гаразд, моя доню Ізольдо,
я золота в сонця візьму,
блакиту морського позичить
попросим русалку саму».

—«Навчи мене, матінко-фее,
розмови берез у гаю.
Хай буде мій милий щасливий,
як дрібна пташина в маю».

—«Ще краще ніж тії берези
шумлять веретенечка фей,
бо все наймиліше вчуває
в тім тоні кожен з людей.

«Що схочеш, коханая дюню,
тобі я зміню в одну мить,
одного не зможе Морґана—
твоєї душі одмінить».

IV.

У темнім лісі знов Трістан
самотню терпить муку,
і жде до себе і не жде
Ізольду Білоруку.

Коли щось шурхнуло, мов птах,
з кущів струсило росу,
і враз Трістан побачив там
Ізольду Злотокосу.

Ті самі очі і коса,
та сама тиха мова...
Душа Трістана в небеса
полинути готова!

—«Це ти, єдиная моя?
Це ти, моя царице?
Сюди з-за моря приплила,
кохана чарівнице?

«Та як-же випустив тебе
король той недоріка?
Чи ти для лицаря свого
убила чоловіка?

«А де-ж твій кубок золотий
і те даннє уроче?
Тепер свідомо я до дна
його доп'ю охоче!

«Напій кохання нам залле
і згадку про розлуку».
—«Трістане! Ти хіба забув
Ізольду Білоруку?»

—«Вона забудеться тепер,
як ночи тінь минула!
—«Трістане! Що, коли вона
про тебе не забула?»

—«Нехай вона в Єрусалим
іде на прощу боса.
Тепер до мене прибула
Ізольда Злотокоса!»

—«Трістане, в т е б е є гріхи,
великі, непростимі;
На їх навряд чи проща є
в святім Єрусалимі».

—«З тобою, люба, я готов
іти на вічні муки!»
—«Трістане! Годі вже розмов.
Поглянь мені на руки!

Згадай, кого ти посилав
сьогодні до Моргани!
Куди-ж тепер мене пошлеш
загоїть в серці рани?

«Хоч зникла тьма з очей моїх,
зате лягла на душу;
Ти чорний камінь там поклав,—
повік його не зрушу.

«Нехай-же знов моя коса
чорніє мов жалоба!
Я цеї барви не зміню
від лиця вже до проба».

V.

Трістан у недузі лежить,
ослаб мов дитина,
Не служать нічого йому
всі чари Мерліна.

А фея Ургана з-за гір
сказала лукава:
«Тут може одна помогти—
Ізольда Білява.

«При тій злотокосій тебе
і смерть не поборе».
І вірного друга послав
Трістан геть за море.

І другові так наказав:
«Як згодиться мила,—
ти свій корабель наряди
У білі вітрила.

Як ні—то напни лиш одно,
велике та чорне,
хай потім у нього мій труп
чорнява угорне»...

VI.

—«Піди, піди на беріг, Білоручка,
прошу тебе, молю тебе, піди!
Там є гора висока та стрімчаста,
на неї злізь і подивись туди,
де море хвилю гонить із півночи.
Вертайся мимть і розкажи мені,
чи не леліють білії вітрила
на виноколі в сизій далині».

Мовчки йде Ізольда Білорука
на берег моря, на високий шпиль...
Ох, щось біліє здалека на морі!
Вітрила то, чи тільки піна хвиль?

Вернулася Ізольда Білорука.
Трістан питає: «Що? Яка яса?»
—«Щось мріє там далеко у просторі».
—«Щось біле?»...— «Чорне, як моя коса».

І враз душа Трістанова порвала
ждання шнурок, що здержував її,
і злинула мов пташка вільнокрила
далеко, у незнанії краї...
. . . . . .

—«Ходи, ходи, Ізольдо Злотокоса!
Тебе давно Трістан твій вірний жде.
Між скелями не бійся заблудитись,—
Ізольда Білорука проведе.

«Іменнями посестри ми з тобою—
так як вечірня й ранішня зорі.
Чи то-ж не диво, що тепер судилось
розлить нам заграву в одній порі?

«Колись і я була на час-годину
такою ясною, як ти тепер»...
—«Посестро, голос твій мене лякає!
Скажи по правді! Мій Трістан умер?!»

—«Ізольдо Злотокоса, бог розсудить,
чий був Трістан, чи твій, чи може мій,
та бути з ним аж до його сконання
дісталося таки мені самій.

«Ти не привезла чорного вітрила,
не жалібна ясна твоя краса.
Та милий в гріб не ляже непокритий,—
його покриє чорная коса».

Оргія.

(Драматична поема).

ДІЯЧІ:

Антей—співець.
Герміона—мати його.
Евфрозіна—сестра його.
Неріса—жінка його.
Хілон—ученик його.
Федон—скульптор.
Меценат—багатий, значний римлянин, пащадок відо
Мецената.

Префект.
Прокуратор.
Гості на оргії, раби, рабині, танцівниці, міми, хор панегіристів.
Діється в Коринті під римським пануванням.

I.

Садок в оселі співця-поета Антея, невеличкий, оточений глухими мурами з фірткою в одній стіні; в глибині садка домок з повіткою на чотирьох стовпах і з двома дверима — одні в андроніт, другі в гінекей.

Герміона, стара мати Антеєва, сидить на порозі гінекея і пряде вовну.

Чутно стук у фіртку.

Герміона *(не встаючи)*. Хто там?

Голос *(за фірткою)*. Це я, Хілон Алкмеонід.

Герміона *(гукає в напрямі других дверей)*.

Антею, вийди! Учень до тебе!

(Сама лишається сидіти, нижче спускає покривало).

Антей *(молодий, але мужнього вигляду, виходить з дверей і відчиняє Хілонові фіртку)*.

Сьогодні ти, Хілоне, запізнився.
Всі учні розійшлися,

Хілон *(дуже молодий хлопець, говорить запинаючись, з великою ніяковістю)*.

Вибачай...
Але... я, власне, не прийшов учитись...

Антей *(привітно)*. Будь гостем.

(Сідає на ослоні під деревом і показує Хілонові місце коло себе, але той лишається стояти).

Чом не сядеш?

Хілон. Маю справу...

Антей. Аж сісти ніколи, таку нагальну?

Хілон. Воно то ні... але... пробач... я мушу
подякувать сьогодні за науку...
Я більше не прийду.

Антей. Чому? *(Хілон мовчить)*. Та правда,
мені про це питать не випадає.
Я, очевидячки, не догодив
тобі наукою. Що-ж, не соромся,—
соромитись приходиться мені.

Хілон *(щиро)*. Ні, ні учителю! Того не думай!
От свідок Аполлон, що я шаную
науку ту, мов святощі містерій!

Антей. Тоді не розумію... *(Перебиває сам себе, вдаривши долонею по чолі)*.

Догадався!

(Видно, що йому трохи ніяково).

Хілоне, слухай... Я пождати можу,
поки скінчиш усю мою науку...
Та я волів-би і зовсім не брати
від тебе грошей, як тобі то трудно...
Хілон. Учителю, та ти-ж не багатир.
Антей. Хілоне, я скажу тобі по правді,
хоч ти ще молодий такеє слухать,
але инакше трудно довести...
Бач, спів, музика й слово мій зарібок,
та хист мій я таки цінную вище,
ніж тії гроші, що приходять з нього.
Я талану нікого не навчив
і не навчу,—це-ж тільки бог здолає,—
отож коли я вчу людей звичайних,
недітхнутих рукою Аполлона,
то—я навчаю їх малої втіхи
перебирати струни лоладненько
та вимовляти думку виразніше,
вони-ж мені дають дещицю грошей,
і так ми в обрахунку. Як-же бог
мені попше обранця молодого,
щоб я йому служив своїм здобутком,
і бачу я, що кожна мертва форма,
яку я викладаю перед ним,
присвоївшись йому вмить оживає,
і геній молодий в прадавній формі
шумує та іскриться самоцвітом,
як молоде вино в старім кришталі,—
тоді я вже заплачений. Ні, більше,—
я наче почуваюсь до вини,
що я нездатен так йому служити,
як-би хотів. Тепер ти розумієш?
Хілон. Учителю... *(Зворушення не дає йому говорити, низько похиляє голову і прикриває долонею очі).*
Антей. Коли тепер твій геній
вже переріс ті форми й ту науку,
якими я владаю, що-ж, мій хлопче,—
покинь мене, я сам тобі те раджу.
Та тільки—заклинаю Аполлоном!—
не кидай ще науки. Їдь в Атени,
там певне знайдеться ще таке,
чого ми тут не маємо в Коринті.
А потім, покінчивши різні школи,
учися ще, знаходь собі науку
в книжках, і в людях, і по цілім світі,
але ніколи не кажи до себе:
«Я вже скінчив науку».

Хілон. Ця порада,
учителю, осмілює мене.
Признаюся тобі: я не покину
науки, відчалившися від тебе,
бо я вступлю до школи... *(знову мовкне).*
Антей. До якої?
Хілон. До тої, що врядив тут Меценат.
Антей. Латинської?!
Хілон. Ну, все-ж тепер латинське...
Антей. Як? Я, і ти, і наша рідна мова
латинськими вже стали?
Хілон. Розумів я,
властиво, римське, та змилив у слові.
Антей. Як ти від мене досі не навчився
не помилятись так, то в новій школі
ще більше буде помилок *таких*.
Але не знаю, що ти там придбаєш
окрім помилок. В поезії латинській
і я-ж тобі, здається, показав
усе, що тільки варт було пізнати.
Не думаю, щоб ритори в тій школі
тобі могли подати щось нового,
бо я їх знаю. Думаю, що ти
вже міг-би їх учити.
Хілон. Сам я певен,
що там учителі ні в чім не можуть
зрівнятися з тобою. Все-ж я мушу
до їх піти.
Антей. Що змушує тебе?
Хілон. Учителю, зоставшись при тобі,
я став-би долею тобі подібний.
Антей. Чому-ж та доля так тебе лякає?
Хіба вже я останній між сівцями?
Хілон. Не між сівцями, ні...
Антей. Але між людьми?
Хілон. Я не кажу—останній, але-ж правда,
що ти в громаді не займаєш місця
належного твоєму таланту.
Антей. А ти-ж якого маєш запобігти,
коли скінчиш ту школу Мецената?
Хілон. Я можу стати ритором в тій школі,
а згодом в академії де-небудь.
Або поїду в Рим. Там дуже добре
ведеться вихованцям Мецената,
бо рід його там досі має силу,
як повелось від Августа часів.
Та поки що, то я й тепер, ще учнем

вступити можу в хор панегіристів
самого Мецената.

Антей *(схоплюється обурений)*.
Ти? Ти вступиш
у хор панегіристів? Тую зграю
запроданців, злочинців проти хисту?
О, краще-б ти найшки заплімів,
позбувся рук, оглух, ніж *так* упасти!..
І це був мій найкращий учениk!..
(Павза).

Хілон. Учителю, прийми-ж мою подяку...
(Подає Антеєві гроші, добувши з калитки).

Антей *(відштовхує його руку)*.
Геть! Я тебе нічого не навчив!
Іди в очей!
(*Хілон, похнюпившись, виходить*).

Гермiона. Даремне ти, Антею,
не взяв від нього прошей. В чього батько
сто раз від нас багатший. Сяк чи так,
а не-ж твоя заслужєнина.

Антей. Мамо!
нічого я не заслужив, крім ганьби!

Гермiона. Немає за що ганити тебе,
хіба за те, що ти свій заробіток
пускаєш так на вітер. Справді, сину,
ми зійдемо на пролетарський хліб.
Чи буде-ж добре, як твоя родина
просити піде пайки дармової
до тих римлян, що ти так ненавидиш?

Антей. Ще маєм хліба власного доволі.
Не прогнівляй богів.

Гермiона. На все їх воля..
Запевне, так хотілось Афродиті,
щоб я замість багатої невістки
дочку рабині-танцівниці мала
прийняти в дім...

Антей. Ще не жінець докорам?

Гермiона. Це не докори, сину, тільки правда.
Чи ти-ж не дав на викуп за Нерісу
всю спадщину ню батьку й добру пайку
свого зарібку?

Антей. Все-ж не Афродиту
винуй у тому. *Всі* боги Еллади
мені веліли викупить з неволі
малу дитину еллінського роду.
Адже могла-б дістатися у рабство
твоя дочка, моя сестра...

Герміона. Ох, сину,
до того мало що й тепер бракує!
На викуп за Нерісу ми стяглися,
але на лосаг нашій Евфрозіні
наряд чи стягнемось. А чим-же доля
старої діжки краща, ніж рабині?
Антей. Сестра моя й без лосагу цінніша
від всіх багацьких дочок.
Герміона. Хто-ж те знає?
Вона-ж у нас не ходить, як римлянка
по всіх усюдах. Завжди в гінекею,
та все в роботі. А хоч-би й пішла
куди на свято, то в її уборах
ніхто і не подивиться на неї.

(На дверях від гінекея стає Евфрозіна, але Герміона того не завважає і править далі).

Нерісa все причепуриться якось,
а Евфрозіні то немає й стрічки.
Евфрозіна *(молода, але вже не юна, убрана по-буденному, видно—тільки що від роботи. Нахиляється і обіймає матір).*
Матусенько! Навіщо ті стрічки?
Як є краса, то нащо їй покраси?
А як нема, то стрічка не поможе!
(Сміючись, цілує матір і випростується).
Як, мамочко, заправить голуб'ята?
Я вже зварила їх.
Герміона *(встає).* Не руш, не руш,
я їх сама заправлю—ти не вмієш!
(Поспішно йде в хату).
Евфрозіна *(підходить до Антея і кладе йому руку на плече).*
Чого ти, братіку, так засмутився?
Це знов матуся тута воркотіла?
Ти не вважай то вже стареча звичка.
Антей *(відповідає не одразу, мов не почув її слів. Слова після павзи прориваються у нього мов не своєю силою).*
Хілон мене одбіг.
Евфрозіна *(здивована).* З якої речи?
Антей. Вступити хоче в хор панегіристів.
Евфрозіна. То що ти кажеш?! *(На хвилину німіє з дива та обурення, потім опановує собою).*
Ба, я не дивую.
Він розумом хистким.
Антей. А таланом
всіх переважив, мов-би на наругу!
Евфрозіна. Мені здається, той Аполлодор,
що втік до тебе з школи Мецената,

Хілона й таланом переважає,
не тільки розумом. Я наслухала,
як він проказував із Антігони
Гемонову промову—сальбі,
я ледве сльози здержати здолала!

Антей *(з лагідним усміхом, обіймаючи сестру за плечі).*
Бо ти сама у мене Антігона!
Здається, я-б Хілонові пробачив,
як-би він вчинок свій зробив для того,
щоб вивести з біди таку сестру.

Евфрозіна. Зате вже я сестрі тій не простила-б!

Антей. О, ти-б не прийняла ні цеї жертви,
ні иншого. Але, моя сестрично,
як-що я хтів-би стати багачем,
то тільки задля тебе.

Евфрозіна. І даремне,
бо я того не хочу *(сміється)*. Мама зараз
мені-б за гроші женіха купила,
і певне то було-б лихе придбання.

Антей. Та де вже там багатство! Хоч-би міг я
тебе від злиднів вибавить...

Евфрозіна. Від злиднів?
А де-ж ти бачиш їх?

Антей Що я *не бачу*,
то це завдячую тобі самій.

Евфрозіна. І мамі-ж, і Нерісі.

Антей. Ні, ти знаєш...,
Матуся відробила вже своє...
Що-ж до Неріси ..

Евфрозіна. Ій ще час робити.
Невже твоє життя таке солодке,
що і медовий місяць в ньому зайвий?

Антей. Мені мов сором тішитися щастям,
як здумаю, що ти за нього платиш
тяжкою працею... Ми маєм щастя,
а ти що маєш тут у рідній хаті?

Евфрозіна. Я маю брата. І нехай до віку
я дівуватиму,—я не позаздрю
ані жінками, ні матерям щасливим,
бо їх любов лиш їх родині служить,
моя-ж—Елладі всій. В тобі, Антею,
уся надія наша.

Антей. Евфрозіно,
як можна всю надію покладати
в комусь одному?

Евфрозіна. Аполлон один
з усіх богів не розлюбив Еллади,
і є ще їй надія на життя.

А поки Аполлон є на Парнасі,
то й музи будуть з ним.

Антей *(з усміхом)*. Я не безславний,
хоч ти одна мені дасш тріумфи,
бо ти для мене Ніке!

Евфрозіна. Ніке мусить
свою роботу знати. Постривай!...
(Виломлює з лаврового куща дві галузки, звязує їх у вінець і стає на постаменті колони в позі богині Перемоги-Ніке, простягши руку з вінцем).
Ходи сюди! Схили прегорде чоло!

(Антей підходить, все усміхаючись, і схиляє голову перед Евфрозіною, а в неї усміх бореться з сльозами щирого зворушення, коли вона кладе братові лаври на голову).

Неріса *(молоденька, стрункa, надзвичайно зграбна, чепурненько вбрана, стає на порозі гінекея і здивовано скрикує).*
Це що таке?

(Евфрозіна засоромлена зіскакує з постамента).

Антей. Це Ніке увінчала
свого поета. А коли й Харита
йому додасть гранату чи троянду,
він буде обдарований усим,
чого дозволено бажати смертним.

Евфрозіна *(почуваючи себе ніяково під холодним поглядом Неріси).*
Троянда он цвіте.. *(До Антея)*. Одначе Ніке
до кухні мусить—помогти матусі—
бо в нас сьогодні оргія пращива:
купили фіби, а якраз нам тітка
дала вина і пару голуб'яток.
Як я ще напечу медяників,
то й Меценат на орію позаздрить!

(З трохи примушеним сміхом зникає в дверях гінекея).

Неріса. Чудна та Евфрозіна—все їй смішки!

Антей. Що-ж, молода... *(Здіймає лаври з голови, держить їх у руці, в дальшій розмові кладе на лавці коло себе, сівши).*

Неріса. Та я-ж либонь молодша,
проте...

Антей. «Проте часами химерую»—
так хтіла ти сказати? *(Сміючись обіймає її, вона здержано приймає його пестощі).*
Що тобі?
Нездужаєш, чи хто тебе образив?

Неріса. А ти й не знаєш? Пане вже й сусіди
на пам'ять вивчили оту промову
про викуп мій, про посаг Евфрозіни,
що мати виголошує що-дня.

Антей. Уже й що-дня!
Неріса. Та що-ж, в тому є правда.
Мені самій гіякодо дивитись
увічі Евфрозіні.
Антей. Евфрозіна
тебе ні в чім не винуватить.
Неріса. Знаю.
Вона не дарма в тебе Антігона...
Антей. Нерісочко! От це вже справді сором,
підслухати, а потім ще й корити.
Неріса. Підслухати! В нас не такі палати,
щоб не було з кутка в куток все чутно!
Антей *(трохи вражений)*.
Палати є тепер лиш у римлян.
Було тобі літи за Мецената.
Неріса *(лагідніше, ніж досі)*.
Я не корю тебе, що ти убогий,
але яка-ж дружина не бажає
своєму чоловікові достатків?
Антей. Ну, і собі при тому.
Неріса. І собі.
Хіба то зле? Я справді не вдалася
до того, щоб весь день у ярмі ходити
так, як твоя сестра.
Антей. Ти-ж і не ходиш.
Неріса. А думаєш, мені від того легше?
Антей. Як-би не легше, ти-б сама робила.
Неріса. В людей на те рабині є...
Антей. Нерісо,
від тебе трохи дивно чує чути.
Неріса. Бо я сама рабинею була?
Так що-ж, я-б і на волі заробляла
тим, чим тоді, якби ти допустив.
Як я тепер нікому непотрібна,
всім на завалі, мов поріг високий,
то з того винен ти!
Антей. Ну, годі, люба...
Неріса. Дозволь мені вступити до театру,
то я твою сестру озолочу
і буду матері невістка люба,
бо певне більше зароблю за танці,
ніж ти за спів та за науку хисту.
Антей. Нерісо, годі! Це твій жаль говорить,
і з *цього* справді винен я. Прости!

(Цілує її, вона прихиляється до нього з виразом невинно ображеної дитини).

Моя кохана! Скарбе мій! Не дам,
не дам тебе юрбі тій безсоромній!
Не підеш ти на оргії до неї,—
вона не тямить, що то є правдива
святая оргія, всталова божа!

Неріса. Ти був коли на оргії?

Антей. Давно.
Ще підлітком. Ще як була в Коринті
гетерія співців, таємна, звісно,
бо всяке-ж товариство є злочин,
на римську думку.

Неріса. Що-ж? І дуже пишні
були в вас оргії?

Антей. Зважай сама.
Збирались ми все по таких господах,
як от моя...

Неріса (*розчаровано*). Ах, так!..

Антей. У нас в кратерах
вода все пінувала над вином.
Квітки бували в нас лише в ту пору,
коли вони цвіли в садках та в полі,
а як верталась в тартар Персефона,
то забирала нам усі покраси.

Неріса. Хіба-ж бувають оргії без квітів?

Антей. У нас бували, ще й які буйні!

Неріса. Але-ж вони були тасмні, кажеш?
То як-же буйних оргій тих не чули
знадвору люди?

Антей. Чи-ж вони могли
знадвору чути, як серця в нас б'ються?
Чи-ж сяйво наших поглядів проймало
камінні мури та заслони щільні?

Неріса. А ваші співи?

Антей. О, вони були
потужній надхнення, а не гуком.
І в стриманім зідханні тихих струн
ми вгадувати вміли урагани,
що нуртували в грудях у співця.
В нас буйні кучері були мов тірси,
гукали поляни «Evoe Bacche»!
Хоч-би сама вода була в кратерах,
ми ще-б розходились додому п'яні.
О, я-б хотів, щоб ти хоч раз попала
на оргію таку! В святім безумстві
ти-б у танку зайшлася як менада!

Неріса. Бувала я на оргіях не раз.

Антей. Але не на таких!

Неріса. Либонь на кращих.
Антей. Того не може бути.
Неріса. Я не знаю,
які були ті ваші, але тії,
що я на їх дитинною ходила
були мов сни розкішні.
Антей. Це злочин—
на оргії такі дітей водити!
Неріса. Моя матуся *мусіла*.
Антей. Я знаю...
Пробач, я мовив нерозумне слово.
Повинен-би я тямити, як тяжко
рабині-танцівниці серце рвалось,
коли вона свою єдину дочю,
що ледве виросла із немовляток,
вела на те позорище.
Неріса. Нічого
мені про те матуся не казала.
Я завжди йшла на оргію весела,
там ласощів я їла до-схочу,
та й забавки перекидали часом,
бо гості пестили мене...
Антей. Не згадуй!
Аж холодію, як здумаю... Запевне,
ті їхні пестощі були масні,
і кожне слово брудом перейняте!
Неріса. Не знаю, я тоді не розуміла
ні слів масних, ні поглядів брудних,
але красу я тямила й малою
і серденько тремтіло від хвали,
як струночка під плектроном на лірі.
На примості високім ми обидві
були немов веселки—більша й менша—
на ясній верховині. Покривала
прозорі та барвисті легким луком
перекидалися по-над хмаринки
злотистих курев запашних. Тоді
мені здавалося, що я такою
на хмароньках небесних, а з землі
до мене долітають тільки квіти.
То гості кидали до нас квітки,
не тямлячись від захвату палкого...
Антей. А в тих квітках ховався невидимий
холодний гад розпусти і зневаги.
Неріса. Кажу-ж тобі, що я того не знала!
Антей. Але тепер ти знаєш, чим бувають

рабині-танцівниці для римлян,
і тямиш добре, що тебе спіткало б,
як-би ти серед оргій тих зросла
так, як твоя матуся нещаслива,
що згинула, мов забавка розбита,
у забутті, в недузі та в погорді.

Нерісa. Я тямлю, що тобі я винна дяку.
Не бійся: я того не забуваю.

Антей. Нерісо! Чи того-ж я потребую?

Нерісa. Ні, ні, я не повинна забувати,
що ти зробив людиною мене,
«маленьку машиночку з Танагри».

Антей. Годі!
Я не люблю, як ти таке говориш,
і прозвища того я не терпію,
що прикладали ті римляни грубі
до еллінської ніжної дитинки.
То заздрили вони, що їх римлянки
були важкі й незграбні проти тебе,
моєї «вітроногої» Нерісси!

Нерісa *(задумана)*. І на що то мені?..

Антей. Що саме, люба?

Нерісa. Отая «вітроногість», як ти кажеш...
Вже я-ж не танцівниця.

Антей. Як, Нерісо?
Хіба тебе не радує хвала
моя і наших друзів скромних, щирих?
Хіба-ж то мало—бути в нашій хаті
укритим скарбом, але дорогим,
таким, що й цезар ліпшого не має?

Нерісa. «Укритим скарбом»... Я скажу по правді,
що я щедрішою вдалась від тебе.
І ти-ж «укритий скарб», а я-ж, Антею,
тим не радію, що твоєї ліри
не чує світ широкий, тільки я
та слухачів твоїх мала громадка.
Ні, якби сила, я-б тебе сама
поставила на п'єдестал високий,
мов постать Аполлона-Кітариста!
І хай-би світ сповнявся тих пісень,
що ти-б тоді творив на високості!

Антей. Ти думаєш, либонь, що і надхнення
повищати від п'єдесталу може?

Нерісa. Авже-ж! Я певна того!

Антей. Ти литина.
Але як ти так любиш п'єдестали,
то будь утішена, бо наш Федон

все-ж вирізьбив на взір твій Терпсіхору
і дав їй п'єдестал високий досить.
Неріса. А де-ж він тую статую подіне?
Антей. Нам принесе.
Неріса. Тут і лишить?
Антей. Запевне.
Це-ж буде дружній дар нам від Федона.
(Павза).
Ти щось примовкла, наче зажурилась.
Чого, Нерісо?
Неріса. Я собі гадаю,
Що скільки ще ця хата поховає
в собі укритих скарбів, мов гробниця...
Антей. Я не люблю таких речей у тебе.
Неріса. Як буде тут камінна Терпсіхора,
то я мовчання перейму від неї.
Антей. Нерісо, ти сьогодні вередлива.
Неріса. Як так, то я піду *(Встає).*
Антей *(затримує її, обнявши).* Ні, ні, кохана!
Неріса *(визволяючись).* Пусти мене!
(Чутно стукання у фіртку). Он хтось прийшов до тебе.
(Неріса йде в гінскей. Антей одчиняє фіртку і впускає Федона—молодого скульптора).
Антей. Здоров, Федоне *(вітаються).*
Федон. Я лиш на хвилинку,
так ніколи!
Антей. Чому? Роботу маєш?
Федон. Роботу, поки що, я вже скінчив,
та тут нові клопоти—вибираюсь
на папську оргію, до Мецената!
Антей *(зчудований).* Тебе запрошено?
Федон. З тобою разом.
Антей. Жартуєш, чи глузуєш?
Федон. Правду мовлю
Це-ж я прийшов тобі переказати
запросини.
Антей. Хто-ж їх тобі приніс?
Федон. Я сам одержав, бувши в Мецената.
Антей. Ти в Мецената був? Чого?
Федон. По справі...
І знаєш, я ніяк не сподівався,
що він такий.
Антей. Який?
Федон. Такий привітний,
і неподібно, що великий пан
говорить так...

Антей. Та з чого-ж ти дивуєш?
Що пан вельможний на поріг пускає
митця убогого? Чи може з того,
що і римлянин часом де-що тямить
у хисті красному?
Федон. О ні, не «де-що»,
а він таки знавець великий, справжній!
Адже й тебе він перший оцінив.
Антей. Він перший? Але-ж я давно мав школу,
як Мецената не було в Коринті.
Федон. Що школа! То до слави так належить,
як глиняна патера до скульптури.
Антей. Та вже було подібне щось до слави,
коли той пан довідався про мене.
Федон. Сказати правду, випадок сліпий
звістив про тебе: учень твій один
вступити хтів у хор панегіристів,
і ти зразок умілости своєї
твою епіталаму проспівав,
оту, що ти зложив на шлюб твій власний.
(Антей робить рух урази, але Федон, не вважаючи, провадить далі).
Ми з Меценатом надійшли на теє,
я розказав йому, хто автор співу,
і зараз-же він доручив мені
тебе просить на оргію до нього,
а це немало значить, любий друже.
Антей *(стримуючи досаду, викликану останніми словами Федона)*. Яку ти міг до нього мати справу?
Федон. Він статую купив недавно в мене,
то я її до нього відпровадив,
щоб не учкодили раби, несучи.
Антей. Яку-ж ти статую йому продав?
Федон. Пробач... Я власне мусів-би спитати
твоєї згоди... та пани вельможні
не люблять ждати...
Антей. Ти продав Нерісу?!
Федон. Ні, статую богині Терпсіхори.
Антей. Ти-б і саму богиню запродав,
як-би лиш міг, у римський дім розпусти!
Федон *(встає ображений)*.
Такого ти не смієш говорити!
Антей. Тобі не до лиця така вражливість,
бо ти-ж продав туди свій твір найкращий,
де зневажають все, що нам святе.
Федон *(впадаючи в річ)*.
Нічого там ніхто не зневажає!
Там цінять геній, там дарують славу,

не тільки гроші. Я не запродав
своєї Терпсіхори. Я поставив
її на поділ людський, мов у храмі.
Чи вже вона й для храму за-свята,
по-твоєму?

Антей. По-моєму, блюзнірство—
рівняти дім римлянина до храму!
За гроші чи за славу,—ти продався
укупі з твором рук твоїх.

Федон. Антею!
Ти хочеш довести мене до того,
щоб я пішов і викупив назад
ту статую. За гроші неможливо,
щоб Меценат раз куплене продав,
та може-ж це ще не остання іскра
мого надхнення, може я вдолаю
щось кращого створити їй на викуп.

Антей. Ти купиш другий гріх, і то ще тяжчий.

Федон. Не розумію, що ти з мене хочеш!
Чи мав-би й я весь вік, як ти, сидіти
без хліба і без слави?

Антей. Це повинен
терпіти еллін, коли хліб і славу
здобути може тільки з римських рук.

Федон. Хто слави не бажає, той не еллін,—
жадобу цю батьки нам заповіли,
діставши від дідів.

Антей. Діди приймали
вінці свої з рук матери Еллади,
батьки дозволили звязать їй руки
і тим синів позбавили вінців.
Авже-ж, Федоне, відколи безславна
сама Еллада,—елліни повинні
жадобу слави в серці заглушити.

Федон. І збільшити безслав'я свого краю?
Та чим-же вславиться сама Еллада
коли їй діти лаврів не здобудуть?

Антей. Уже-ж не з рук ворожих їх приймати!

Федон. Чому-ж би ні? Гомер казав: «Солодка
хвала від ворога».

Антей. На полі бою,
та не в полоні!

Федон. Слава і в полоні
все буде славою.

Антей. Не сподівайся!
Неславу дозволяють нам носити,
а славу Рим бере, немов податок.

І тая Терпсіхора, що продав ти,
прославить не Елладу й не тебе,
а той багатий Рим, що стяг всі скарби
з усіх країв руками Меценатів.
Його колекцію твій твір прославить,
а не тебе, ти тільки раб отой,
що хистом орчо панам скрашає,
та оргія все-ж панська зостається,
хоч рабські руки вряджують її.
Федон. Рабам та оргії немає честі,
але хто має гостем буть на ній,
як я і ти...
Антей. Того не сподівайся,
щоб я пінов на оргію з тобою!
Запобігай вже сам в вельможних ласки,
а я лишусь «без хліба і без слави»,
як ти казав, та може не без честі.
Федон. По-щирости, я радив-би піти.
Антей. Та вже-ж! Волам у парі охітніше
ярмо носити.
Федон. Бачу, ти не віриш,
що я тобі добра бажати можу.
А все-ж, хоч ти мене образив тяжко,
я не забув, що ми з тобою друзі.
Антей. То я тебе, не ти мене образив?!
Федон. Авжеж-ж, я Терпсіхору відкуплю,
а ти кразливих слів своїх не вернеш.
Антей. І ти того не можеш відкупити,
що ти вчинив. Ти ганьбив свій хист.
З богині ти зробив товар звичайний.
Хоч вернеться з неволі Терпсіхора,
то вже вона богинею не буде.
А мармур—як не бог, то просто камінь.
Федон. Коли він богом став, то вже ніколи
у камінь не повернеться. Твір хисту
на всякім місці твором хисту буде.
Твоя епіталама пролунала
не тіснe у просторій римській школі,
ніж у твоїй тісній убогій хаті.
Якби-ж ти сам не заспівав її
у Меценатових гучних палатах,
приграючи на лірі дорогій...
Антей. Федоне! Не кажи мені такого,
бо я тебе зненавижу навіки!
Федон. Антею, це якась дивна затятість.
Та-ж еллінам не першина приймати
хвалу чужинців, і яка-ж у тім ганьба?

Антей. Чужинців—так, але не переможців.
Бо переможець лиш тоді похвалить,
коли подоланий похилить чоло
йому до ніг і порох поцілує
з-під стіп його.

Федон. Таке бувало в персів
та в инших східніх варварів. Ніколи
цього від нас не вимагали в Римі.

Антей. Не вимагали? Хто-ж то перейшов
по нас, як по містках, до храму слави
всесвітньої? Кого ми на собі
з безодні варварства на гору несли?
Чи-ж не лягли ми каменем наріжним
до мавзолея нашим переможцям?
І ми ще маємо радіти з того,
що нам дозволять у гучних палатах
на лірі заграбованій пограти?

Федон. Хіба тій лірі краще німувати?

Антей. Так, краще!

Федон. Ні, я думаю, що гірше.
Все-ж краще будувати мавзолеї,
хоч-би і не собі, ніж просто бути
мов зілля придорожнє під ногами
у того-ж переможця. Він, як схоче,
то збройною ногою вмить розтопче
всі наші гордощі, всі буйні мрії....

Антей. Що-ж? Лишше нам самим те все стоптати,
щоб ворогам не завдавати праці?
Це жрець краси так думає й говорить?
Лишилося одно—так і вчинити.
Ти не продався,—гірше! Ти віддався
у руки ворогу як мертва глина,
з якої кожне вилінить, що хоче.
Та хто-ж тобі надхне вогонь живий,
коли з творця ти твориво зробився?
Іди, служи своєму Меценату,
забудь несмертний образ Прометея,
борця проти богів, забудь і муки
Лаокоона, страдника за правду,
не згадуй героїні Антігони,
ні месниці Електри. Викинь з думки
Елладу, що мов Андромеда скута,
покинута потворі на поталу,
з нудьгою жде Персея-оборонця.
Ти не Персей, бо ти закам'янів
перед обличчям римської Медузи.

Ти вже не тямиш вищої краси,
краси змагання, хоч і без надії.
Федон. Нема краси в затятості безсилій...
Але з тобою, бачу, не зговориш!
Бувай здоров. Я йду.
Антей. Прощай, Федоне.
Федон. Ми вже не друзями розстаємось?
Антей. Боюсь, коли-б не стрілись ворогами.
(Федон, здвигнувши плечима, виходить).
Неріса *(виходить з гінекею, ледве зачинилась фіртка за Федоном).*
Антею, я тебе не розумію!
Так жорстко ти з Федоном обійшовся,
а в чім його вина?
Антей. Ти прислухалась?
То вже було прислухатись як слід.
Чи може то тобі як-раз до мисли,
що буде на позорищі стояти
твоя подоба в домі переможця?
Неріса. Яке позорище? Хто переможець?
Чим вищен Мецената, що дід його,
чи може градів з еллінами бився?
Тепер-же Меценат не забирає
ніяких наших скарбів силоміць,
але купує, ще й за добру ціну.
Антей. Тим злотом, що стягається до Риму
з подоланих, таки-ж і з нас самих.
Неріса. Не сам-же Меценат його стягає.
Та й ти, як спадок одібрав по батьку,
то не питав, хто й як його надбав.
Антей. Я знав, що то було придбання чесне.
Неріса. Так, певне, думає і Меценат
про статки батьківські. Він повертає
чималу частку нам назад в Елладу,
а ти за те найбільше ворогуєш.
По-твоєму, то добре, щоб у нас
по закутках марніли твори хисту,
щоб з голоду митці снагу втрачали,
щоб мармур цвіль посіла, струни—ржа,
щоб елліни на варварів звелися,
аби римлянам чим не послужити?
Антей. Доволі вже їм служать. Я не буду.
Неріса. Ніхто й не вимагав від тебе служби.
Чи Меценат завдав тобі зневагу,
в гостину через друга запросивши?
Антей. В гостину? Ти не думаєш навправжки,
що Меценат співця до себе кличе

на оргію для дружньої балачки,
а не для співу на розвинку тостям?
Неріса. А що-ж, якби ти й заспівав там трошки?
Твої пісні вже й так були в тім домі.
Антей. Та з того я не винен.
Неріса. Ні, ти «винен»,
..ти дав ученикам пісні списати
і, значить, сам їх випустив у світ.
А що римляни оцінив їх краще,
ніж земляки, то це вже річ звичайна,
винуй у тім як хочеш Мецената.
Тепер в Елладі той лиш має славу,
кого похвалить Рим. Коринт оцінить
свого співця тоді, коли втеряє.
Якби ти в Рим дістався з Меценатом
і там здобув заслужений тріумф—
бо Рим-же вміє таланти вінчати!—
а потім повернувся до Коринту,
то рідні лаври наче ряст весною
прослалися-б тобі по-під ногами.
Антей. Топтати рідних лаврів я не хочу.
Тріумфи в Римі—то для мене тальба.
Неріса. Чого-ж ти ждеш?
Антей. Признання в рідним краю
без помочи ласкавих переможців.
Неріса. Коли-ж те буде? Як життя скінчиться?
Посмертна слава, то звичайний дар
таким співцям, як ти. А поки живі,
ніхто не чує їх, ніхто не бачить,
немов вони поховані в могилі.
Поринувши глибоко в думи й мрії,
такі співці не рухаються з місця,
а по-над ними пролітає буйно
барвиста вакханалія життя
і кидає тому і лаври й квіти,
хто вміє їх ловити на льоту.
Такому-ж от, як ти, хіба лишиться
зів'яле листя та рінці натрощі.
Чи думаєш ти Рим перемогти
могильною незрушністю такою?
Тобою бувши, я-б його сліпила
всім блиском генія свого й Еллади.
На всіх-би сценах я запанувала,
всі форуми і портики посіла,
моє імення заглушило-б гомін
імення Цезаря! Оце була-б
справдешня перемога!

Антей. Всі-б казали:
«Яких співців скуповує наш Рим!
Зовсім уже чинила в старці Еллада!»
(Бере в руки Евфрозінин лавровий вінець).
Дивись, Нерісо, цей вінець єдиний
здобув я за життя, та він дорожчий
від всіх твоїх розхвалених тріумфів.
Коли *такі* вінці нагробні будуть,
так що-ж, нехай скоріше прийде смерть!
(Надіває на голову вінець з гордим, спокійним усміхом).
Неріса. Антею, слухай! Я не можу більше
цього терпіти. Так задхнутись можна
в могильному повітрі цеї хати.
Ти або я повинні вийти в світ.
Я так тебе кохаю, що пристану
на те, щоб славою твоєю жити,
але зовсім без слави жить не можу—
я еллінка!
Антей. І хочеш добувати
в римлян ту славу?
Неріса. У римлян, чи в иншиходнаково. Мені потрібна слава
як хліб, вода й повітря. Коли ти
мені того постачити не можеш,
без чого я не проживу, то мушу
сама собі здобути, а вмирати
не хочу я, бо я ще молода.
Антей. Та чим-же ти здобудеш тую славу?
Неріса. Тим, чим і ти здобув-би—власним хистом.
Антей. Ти все таки піти на сцену хочеш?
(Після павзи). Ну, що-ж, Нерісо, я скажу по-правді,—
коли тебе не марна примха кличе,
а муза Терпсіхора, я не смію
з богинею змагатись. Може справді
ти можеш відродити для Коринта
святую таємницю Діоніса.
Неріса. О, ні, не для Коринта! Ти не думай!
Мене коринтські оплески не ваблять.
Либонь жива Неріса переважить
камінну Терпсіхору в Мецената,
як протанцює перед ним сьогодні
танець Тантари!
Антей. Ти, либонь, маячиш?
Неріса. Ні, я ще не в гарячці.
Антей. Ти-ж не можеш
на орхію піти!
Неріса. Чому не можу?

Римлянки ходять скрізь—чому-ж би й нам
не перейняти в них того звичаю?
Прийду й скажу: «Мій чоловік недужий,
але, щоб не зневажить Мецената,
прислав мене, свою жону, в гостину»...

Антей. Ні, ти не підеш!

Періса. Ти мене замкнеш?
Тоді вже я напевне буду знати,
що ти мене перекупив у рабство.
Але й рабині часом утікають.
Ти не вспівняйся на замки.

Антей. Перісо!!

Періса. Що, пане мій?
(Павза). Ну, то рішай-же зараз.
чи ти, чи я.

Антей. Ох, як-би мав я силу
тебе від серця одірвати геть
і кинути мов гадину отрутну
римлянам тим під ноги!

Періса *(з коротким, зліснім сміхом).*
Ти не можеш?
То мусиш покоритись. Може згодом
ти сам мені подякуєш за це.
Бо я не відступлюсь від свого слова,—
коли не ти, то я здобуду слави,
і то сьогодні, я доволі ждала.

Антей *(після важкого мовчання).*
Так, я піду. Мені миліше буде
з римлянами, аніж отут з тобою.

Періса. Іди. Та оббери-ж оте галуззя
з своєї голови,—невже-ж так підеш?

(Антей сягає за голову, здіймає лаври, з проймаючим жалем дивиться на них і мовчки кладе там, де стояла Евфрозіна, коли квітчала його).

Голос Евфрозіни *(озивається з глибини дому).*
Перісо! Клич Антея! Йдіть обідать!
Уже готова орія претишна!
(Антей миттю кидається до фіртки).

Періса *(доганяючи його).*
Куди-ж ти? Треба-ж передягтися!

Антей. Пусти мене! Бо прийде Евфрозіна,
а я не смію глянуть їй у вічі.
(Вибігає за фіртку).

Евфрозіна *(виходить з дверей).*
А де-ж Антей?

Періса. На оргію пішов.
Його запрошено до Мецената.

Евфрозіна. Якийсь дивний твій жарт.

Нерісa. Я не жартую.
Он там лежать зів'ялі хатні лаври, —
сьогодні він нам свіжі принесе,
здобувши з рук зчавців
(Гордо підвівши голову йде в хату).
Евфрозіна *(хапаючись за голову).*
Невже це правда?!

II.

(В господі Мецената, нащадка того славетнього Мецената, що жив за Августа. Велика, пишна, прибрана як для оргії світлиця, аркою переділена на дві нерівні частини: у першій, меньшій (на передньому плані), поставлено триклініум для господаря Мецената і двох найпочесніших гостей—Прокуратора і Префекта—і вряжено невисокий примост, заслany килимами для виступів співців, мімів та инших артистів; у другій, більшій (на задньому плані), багато столів, то з ліжками навколо—на турецький лад, то з стільцями—на римський; там сидять і лежать гості різного стану і віку, греки і римляни. Бенкет ще ледве почався і йде якось мляво, видко, що гості мало знайомі межи собою і почуваються ніяково під увагою почесного триклінія чільної частини світлиці. На примості хор панегіристів,—між ними Хілон,—кінчає спів).

Хор панегіристів *(співає).*
Світло від світла
родиться вічно,
так і пресвітлий
рід Мецената
з проміня в промінь
переливає
сяйво свое!

(Коли хор скінчив співати, Меценат злегка кивнув головою корифеєві і зробив рукою рух, не то наказуючи, не то запрошуючи, щоб хористи зайняли місця на банкеті в задній частині світлиці. Хор розміщається по-за найдальшими столами, в самій глибині. Раби розносять напитки й наїдки, рабині роздають квіти).

Меценат *(рухом пальця закликає раба-домоправителя).*
Нехай тим часом тут поскачуть міми,
а потім ті єгиптянки «безкості»,
що то показують з мечами штуки,
але щоб те тривало все недовго:
хвилину-дві, щоб кожне зоставалось
і щоб ніхто не смів виходить двічі.
(До Прокуратора і Префекта).
Бо, уявіть собі, що й тії мавпи
до слави не байдужі: раз плесніть,
то потім і прогнати з кону трудно.

(Тим часом домоправитель, уклонившись, вийшов, і на кону стали з'являтися міми, представляючи коротенькі мімичні фарси без слів, акро-

батки-єгиптянки з мечами, жонглери і жонглерки з барвистими опуками і т. ин. Гості поплескують їм, часом кидають їм квіти й ласощі. Мало звертаючи на те все уваги, Меценат і двоє його почесних гостей розмовляють межи собою,—Меценат трохи зниженим голосом, Префект рівно, однотонно і трохи недбало, Прокуратор голосно і непримушено).

Меценат. Ця оргія моя, признатись мушу,
нагадує щось трошки царство тіней
перед Плутоновим тріумвіратом.
Ви не повірите, як я працюю,
щоб якось подолати цю дикість
і недовірливість, щоб сполучити
в одну родину дві частини люду
корінтського—римлян і греків.

Префект. Друже,
ти й так уже великого досяг:
взірцевий маєш хор панегіристів,
такий і в Римі не щодня почуєш.

Меценат (*махнувши рукою*).
Ет, що той хор!.. По-щирости сказавши,
такій поезії на кухні місце,
бо їй недоїдки миліша плата,
ніж лаври... Я прошу в вас вибачення,
що вас частую отаким злиденством—
(*ще тихше*) це властиве тільки для юрби—
та я надолужити сподіваюсь
на иншому. Я тут назвав співця
справдешнього. Не дуже він славетний,
та це вже грекам сором, не співцеві.
Я покажу Корінтові, що треба
римлянина для цінування хисту,
инакше хист лишиться неужитком.

Прокуратор. Співець той хутко прийде?

Меценат. Я не знаю.
Я запросив його, але відповідь
була від нього невиразна.

Прокуратор. От ще!
Просити їх... ти просто-б наказав!

Меценат. Наказувати тут не випадає.
Антей не раб, а вільний громадянин.

Префект. Він *римський* громадянин?

Меценат. Не то ні,
а все-ж він роду чесного. В Коринті
його родину здавна поважають,—
колись якісь герої з неї вийшли.

Прокуратор. У гречуків отих усі герої!
Хто кине в звада миску через стіл
і в лоб сусіду влучить—вже й уславився
discobolos!.. (*Сміється*).

Такі-ж і їх поети:
на грецький лад Горація спартачить,
і вже вінець на чолі—лавреат!
В антенській академії купити
двох лавреатів можна за обол—
один поет, другий філософ буде!
Обачніше—не витрачать обола.
Меценат. Не забувай, мій друже, що боги
невдячности не люблять. Пам'ятай-же,
що Рим ходив у Грецію до школи.
Префект. Відомо, що поганий той школяр,
який учителя не переважить.
Меценат. Це так, а все-ж він мусить мати вдячність.
Префект. Рим гойно заплатив за ту науку:
він Греції дав спокій і закон,
чого вона не мала споконвіку.
Прокуратор *(впадає в річ)*.
А Греція в своїй преславній школі
навчила Рим лиш бабських теревенів,
що тільки нам релігію зганьбили,
та ще привчила розумом крутити
без жадної мети, як пес хвостом.
Оце і вся наука. Більш нічого
не знали тії греки й не створили.
В них навіть мови не було ніколи!
Меценат. Ну, оттакої! Як-то не було?
Ти, друже, щось нечуване говориш.
Прокуратор. Авже-ж, був іонійський діялект,
аттичний, ще не знаю там який,—
що не письменник, то й балачка инша,—
але гартованої міцно мови,
єдиної, всесвітньої, як наша,
не мали греки зроду.
Меценат. Це то так.
Префект. Та й їх поезія, скажу по правді
таки супроти нашої не встоїть.
Добірности такої, як Горацій,
Грек не досяг ніколи й не досягне.
Меценат. А все-ж і рідну мову шанувати
навчив нас грек. Поезію латинську
почав нам елліп-бранець, не римлянин.
Прокуратор. Бо мусів мову пана перейняти.
А пан мав певне поважніші справи,
ніж рідну мову сікти на трохеї.
Префект *(до Мецената)*.
Мій друже, ти-ж не будеш запевняти,

що тії вірші не були партацькі,
а тая мова не була потворна?
Мецената. Хто знає, друже, чим була та іскра,
з якої на землі вогонь з'явився?
То може був нікчемний перегар,
а все-ж нам шанувать її годиться
і поважати батька-Прометея,
хоч може він і був звичайний злодій.
Прокуратор *(до Префекта, киваючи на Мецената)*.
Оце-ж і плід від грецької науки!
Префект. Наш Меценат відомий «філеллен»,—
коли-б іще не відділив од Риму
Корінтської республіки! *(Сміється)*.
Прокуратор. Жарт жартом,
а Римові з такого філелленства
все-ж може вийти шкода.
Мецената. Не турбуйся,
стара учителька те добре тямить,
що їй при старощах підпорки треба.
Якби так Рим на Грецію розсердився
і відштовхнув, то закричала-б «гину»!
Префект. Все-ж друг наш має рацію: є шкода.
Замилування наше до чужинців
до того довело, що ми самі
на варварів якихсь перевернулись,
навчившись «африканської латини»
від чорношкірих «римських громадян».
Мецената. Ба, що-ж, без варварів не обійтися,
бо ми вже мусим обновляти кров,
знесилену від праці та розкошів.
Чи ти-б хотів, щоб наші всі народи
по-варварськи до віку говорили?
Навряд чи з того буде слава Риму.
Прокуратор. Нехай мовчать, поки як слід навчаться
поправної латини!
Мецената. Це трудненько!
Навчитись мовчки доброї вимови—
цього-б і Демостен не доказав.
Прокуратор. Так що-ж робити?
Мецената. Те, що я роблю:
привчати ласкою, дарами навіть
всіх вилатних чужинців Рим любити.
Хто любить, той уподобитись може
до любого і тілом і душею.
Прокуратор. Розніжило тебе те філелленство!
Цікавий знати, як-би ти, наприклад,
збирав податки «ласкою й дарами»?

Багато-б назбирав!
Мецената *(сміючись)*. Ну, тут я мушу
зложити зброю. В цьому ти найдужчий!
Раб - атріензій *(увіходить)*.
Прийшов Антей співець.
Мецената. А, клич сюди!
Стій! Як Антей уже почне співати,
я знак подам, тоді хай танцівниці
сюди увійдуть Тільки-ж не раніше.
Гляди мені! Рушай *(Атріензій виходить)*.
Оці раби
псують мені раз-по-раз лад усякий.
На їхню думку, оргія—то скоки.
Антей *(у порога)*. Вітаю вас, преславні.
Мецената. А, здоров!
Та ближче приступи. Коханцю музи
в порога перестоювать не личить.
(Антей підходить ближче, але місця йому при столі нема, і він лишається стояти перед лежачими гостями).
Мецената *(до гостей)*. Це, друзі, найкоштовніша перлина
Коринтської затоки.
Антей. Ти, преславний,
надмірну ласку положив на мене,
Коринтові-ж віддав замало чести.
Мецената. Чому замало чести?
Антей. Бо не можна
злічити перлів нашої затоки
і зважити, котра з них найдорожча.
Префекта. Любити рідне місто—не годиться,
але-ж не треба забувати правди
і вдячности. Як-що в Коринті дійсно
є скілька перлів хисту і науки,
то не є Меценатова заслуга.
Мецената. Моя заслуга півняча, мій друже.
Прокуратор. Як розуміти цее, Меценате?
Мецената. Бо я на всяких смітниках громажу
і там винукую коштовні перли.
Префекта. Та ти-ж їх не ковтаєш так, як півень,
але даси в справу *(Антей мовчки рушає)*.
Мецената. Стій, Антею!
Куди ти йдеш?
Антей. Туди, куди належу.
Мецената. Я бачу, ти образився.
Прокуратор. Не диво,
як ті греки всі вражливі!
Антей. Справді,
не диво, як ми досі не привикли,

що переможцям вільно називати
країну нашу смітником, а нас,
поки ми не в «оправі», просто сміттям.
Мецената. Моєму слову ти дав колючки,
але не я Уся моя вина,
що мій язик був якось послизнувся,
але-ж його боги слизьким створили.
Вигуй Юпітера чи Прометея,—
ти краще знаєш, хто з них більше винен.
Префект А я, минаючи усякі вини,
вертаю до заслуг. Мій Меценате,
цей раз я маю затяжти позов
супроти тебе
Мецената. Як?
Префект Бо цю перлину
не ти, а я відкриз уперше.
Мецената. Справді?
Префект. І в тім моя заслуга є ще більша,
що перли я не проковтнув, знайшовши,
хоч власне я повинен був ковтнути.
Мецената. Я хотів-би цее краще зрозуміти.
Префект. О, це не тайна! Колись я тута
відкрив, чи, краще мовити, закрив
гетерію співецьку потаємну.
Товаришем у ній був наймолодшим
оцей співець. Я ощадив його,
вважаючи на молодощі ніжні,
і він один лишився з товариства,
бо, знаю добре, більше в цілім краю
гетерій не було, нема й не буде.
Антей. Ти помилився, ще є одна.
Префект. Де?
Антей. На Парнасі. Дев'ять і один
там сходяться на оргії таємні
і закриваються від ока влади
густими хмарами.
Мецената. Ха-ха! Це влучно!
Префект *(Змінивши свій одноманітно-недбалий тон на гризький)*
Не так-то вже і влучно, Меценате.
Ті «дев'ять і один»—Феб і Камени—
зовсім то не гетерія таємна,
а хор панегіристів. Ім-же треба
амброзію та нектар заробити,
то й мусять панегірики співати.
Антей. Кому?

Префект. Звичайно, генієві Рима.
Парнас, Олімп і всі святії гори
тепер в його імперію дістались,
і тільки тим богам живеться добре,
що мають гідність римських громадян,
або пригнавши ласку Мецената
всесвітнього, а той є—геній Рима.
Котрі-ж боги йому не покорились,
ті вигнані були або й розп'яті.

Антей. І що-ж? Вони від того повмирали?

Меценат *(нишком, нахилившись до Префекта).*
Мій друже, вибачай, але юрбі
Ці жарти можуть видатись блюзнірством.

Префект *(знову здержано.* Нехай боги
простять, не міг римлянин
останнє слово полишить за греком.

Меценат *(голосно до Антея).*
Людською мовою ми наситились.
Час обізватись мовою богів
тобі, Антею.

Антей. Вибачай, преславний,
мені не хоче муза помагати,
либонь вона сьогодні неголодна,
а я без неї мов безструнна ліра.

Меценат. Невже це друг мій відібрав їй настрій?

Префект. За правду перепрошувать не буду,
а музі, що *сьогодні* неголодна,
слід пам'ятать, що й у богів є *завтра*
лише тоді, коли його заслужать.

Антей. Не раз, хто забувається про завтра,
той має вічність.
(В атріумі чутно гомін).

Меценат. Що це там за гомін?

Атріензій *(з порога).*
Преславний пане, там якась гречиня
прийшла й дозволу просить уступити
щоб тут постояти коло порога,
доки співець Антей співати буде.

Меценат. Та хто-ж вона? Якого стану?

Атріензій. Каже,
що єсть вона Антеєва жона.

Меценат. Що-ж, хай увійде.

(Атріензій виходить. На порозі з'являється Неріса і вклоняється мовчки).

Антей. Нащо це Нерісо?

(Неріса мовчить і соромливо закривається покривалом).

Антей. Вернись до-дому!

Меценат. Вибачай, Антею!
Тут я господар і не дозволяю
своїх гостей нікому проганяти.
Ти вільний зоставатися чи ні,
але й твоя жона так само вільна,
поки вона в гостині в Мецената.
Антей *(до Неріси)*. Ти хочеш тут лишитись?
Неріса *(тихо, але твердо)*. Я лишуся.
Прокуратор *(стиха до Мецената)*.
Це ти недурно так,—вона зарабленька.
І звідки він узяв собі по німфу?
Меценат. Такі ніжки бувають лиш в Танагрі.
Мені повір, я знаюся на тому.
(До Неріси). Чи ви давно по шлюбі?
Неріса. Перший місяць.
Меценат *(До Антея)*. О, то невже тобі, Антею, треба
ще й муз до помочи в медовий місяць?
Ти й так повинен-би співать як бог,
коли ця грація перед тобою!
Але чого-ж вона під покривалом?
Антей. Так звичай еллінський жінкам велить.
Меценат. Але в моїй господі звичай римський,
і він свої вимоги має. Мусиш
дозволити дружині підлоскитись.
(Неріса, не ждучи Антеєвої відповіди, одкриває обличчя і соромливо поглядає на Мецената).
Меценат. Боги мої! Ви подивіться, друзі!
Це-ж тая мармурова Терпсіхора,
що я купив учора від Федона?
Це випадок? Ні, випадків таких
не може бути! *(До Неріси)*. Він різьбив із тебе?
Неріса. Так, пане.
Меценат Що-ж, ти й танцювати вмієш?
Неріса. Не знаю...
Меценат. Як не знаєш? Терпсіхора
не знає, що вона богиня танцю?
Антей. Це значить, що вона не танцівниця
і по-за домом танцювать не вміє.
Меценат. То я прийду колись до твого дому.
Антей. Це буде честь мені. Але не знаю,
чи трапиться тобі Неріси бачить,
бо мати, жінка і сестра у мене
перебувають завжди в гінекею,
а я-ж тебе не смію там вітати.
Меценат. Недобрий звичай ваш!
Антей. Такий він здавна,—
не я його, преславний, встановив.

Прокуратор Але ти радо з нього користаєш!
Меценат Що-ж, це не диво Заздрощі Антея
я розумію Отже й я поставив
не в атріум камінну Терпсіхору,
а в свій кабінет, щоб не профанувалась.
Антей *(щиро)*. За це тобі я справді винен дяку!
Меценат Так докажи-ж нам ділом тую вдячність,
а власне співом *(До раба)*. Принеси, Евтіме,
ту ліру, що сьогодня я купив.
(Евтім приносить велику, пишно оздоблену ліру).
Меценат Антею, ця ліра—дар всесвіта,
бо роги в неї з тура пущ германських,
слон африканський дав оздоби з кості,
край арабійський золота прислав,
а дерева—індійський ліс таємний,
мозаїка прийшла з країни Сінів,
найкращі в світі струни італійські,
оправлено в британське ясне срібло.
Антей. Лиш еллінського в ній нема нічого?
Меценат Вся буде грецька, як твоєю стане,
бо ти її дістанеш в дар від мене,
коли вподобаєш. Торкни їй струни.
Антей *(торкає струни недбало, не беручи з рук раба. Струн озивається тихим, але на прочуд гарним і чистим голосом. Антей здригається від подиву)*.
Який прекрасний, надзвичайний голос!
Дай ліру, хлопче! *(Бере до рук ліру)*.
Ох, яка важка!
Меценат Ти сам її держать не потребуєш.
На те є раб Евтіме, на коліна!
І так держи, як цей співець накаже
(Евтім стає на коліна і піддержує Антеєві ліру).
Антей. Ні, їй не слід звикати до такого.
В своїй оселі я рабів не маю,
і прийдеться їй висіти на повітрі
на ремінці.
Меценат Рапсодів давніх спосіб!
Це дуже гарно! Почепи, Евтіме,
її отам, де тая лямпа висить.
(Евтім чіпляє ліру на великий канделябр, зявши з канделябра велику лямпаду. Антей сходить на примост і торкає струни сильніше, ніж уперше. Почувши той акорд, Хілон і Федон схоплюються на рівні ноги).
Хілон *(до товаришів-хористів, що сидять там-же за задніми столами, зайняті їдою і балачками)*.
Товариші! Мовчіть! Антей заграв!
Федон. Антею! Заспівай епіталаму!

(Антей спиняється, спускає руки і схиляє голову).
(Павза).

Меценат. Антею, що тобі? Чи ти недужий?
Чи може ліра ця тобі незручна?

Нерісса *(до Мецената, озиваючись від порога).*
Мій чоловік вчасно встав з недуги.
(До Антея дбайливо і ніжно).
Антею, ти зовсім не розважаєш
своєї сили. Краще вже дозволь
мені за тебе доказати вдячність
преславному. Хоч я не танцівниця,
та потанцюю, як в Танаїрі звичай,
як матінка навчила. Хай пробачать.

Меценат. Я згоджуюсь, хоча було-б ще краще,
коли б в особах ваших поєдналась
музика і танець в одно подружжя.

Антей. Моя жона зовсім не розважає
своєї мови. Чуюся на силі
і гратиму й співатиму—без танців.
Так прошено мене, так обіцяв я,
а твій танець, Нерісо, не для оргій.
Спинився я тому, що добирав
у пам'яті своїй доречних співів.

Федон. Співай епіталаму! Це до-речи!

Антей. Ні, не до речи,—ми не на весіллі.

Меценат. Чому-ж? Ти уяви, що в цьому домі
шлюб відбувається Еллади з Римом.

Антей. Я бачу оргію перед собою,
то й спів пригадується не весільний,
скоріш вакхичний.

Прокуратор. Ба, воно ще й краще!

(Антей знову приступає до ліри. Меценат подає знак гостям, щоб мовчали; гомін розмов стихає, тільки часом чутно бренькіт посуду там, де гості п'ють. Антей першу стрічку промовляє повагом і без музики, далі раптом без прелюдії починає співати, приграваючи собі гучно, впевнено, в темпі вакхичного танцю).

Антей. Тепер, всесвітній ларе, послужи мені.
Дзвени! дзвени! грай! грай!
Духа оргії нам збуди!
Голос дай німоті рабів!
Розворуш нам оспалу кров,
Розмах дай нашій силі скритій!

(Меценат дає знак атрієнзієві, вбігають танцівниці і корибанти і пускаються у вакхичний танець).

Ми вакхичний почнем танець!
Змінить оргію шал вести!

Зникне холод і жах із душ,
Як від сонця натерпий сніг!
Діонісе! З'яви нам диво!

(Грає в тім-же темпі пригрив слів і не завважає, що Неріса непомітно опинилася в гурті танцівниць. Згодом Антей міняє темп на повільніший і лагідніший, з иншого тону).

Мирного танцю
лад гармонічний,
тихе да яснее літо
прийде по буйній, гучній весні,
і заграє урочисте свято.

(При зміні темпу танцівниці спинились, одна Неріса танцює, все держачись позад Антея; танцює безгучно, тихо, плавко, мірно. Антей все не бачить її, захоплений грою, і знову бере попередній темп, тільки з більшим завзяттям).

Дзвени! дзвени! грай! грай!
Дай почути нам віру міць!
Дай сп'яніти з надміру сил!..

(Танцівниці і корибанти знов оточили Нерісу вакхичним колом, але Меценат спиняє їх раптовим рухом і гучним покликом).

Меценат. Спиниться всі! Неріса хай танцює!

(При цьому поклику Антей спиняється, обертається і не може одразу отямитися з дива та урази, побачивши Нерісу на чолі танцівниць. Меценат, завваживши те, сплескує в долоні).

Меценат. Музики! Гей! Танець вакхичний грайте!

(З'являються музики з подвійними флейтами, кімвалами, тимпанами, грають вакхичний танець. Неріса після короткого збентеження, блиснувши очима, пускається в прудкий танець, з несамовитими, але гарними рухами менади. Де-хто з гостей приплескує їй в лад долонями та прикляскує пальцями. Меценат, рухом закликавши Евтіма, шепнув йому на вухо, той приносить оздобну скриньку і подає Меценатові).

Антей. Нерісо! Годі!

Меценат. Ні, танцюй, богине!
Танцюй, прекрасна музо Терпсіхоро!

(Виймає із скриньки діямантове намисто, здіймає його обома руками вгору і вабить ним до себе Нерісу. Неріса, не перестаючи танцювати, наближається до Мецената, очі її горять, рухи нагадують зграбні викрути хижого звіряти. Гості зриваються з місць і товпляться, намагаючись кожне краще бачити Нерісу. На неї сиплються квіти і грім оплесків).

Голос з хору панегіристів. Це наша муза!

Прокуратор *(ласо)*. Гарна, гарна штучка!

Префект. Ця муза певне з голоду не згине.

(Неріса, зблизившись до Мецената, стає перед ним на одно коліно і відхиляється назад, немов готова впасти від знесилення, але розкішна і зальотна усмішка грає на її устах. Прокуратор кидається піддержувати її, але Меценат попереджає його, надівши Нерісі намисто на шию і тим самим рухом піддержавши її).

Наріса. Мій пане, дякую!

(Хоче поцілувати його в руку).

Мецената. Не так, безсмертна!

(Цілує її в уста. Неріса встає).

Префект *(з місця, посуваючись трохи на ложі і протягаючи чашу з вином).*

Ходи, вакханко, відпочинь край тигра!

(Неріса, усміхнувшись, подається до нього. В юрбі здержаний сміх).

(Антей раптом зриває ліру з канделябра і кидає її з розмаху в Нерісу. Неріса заточується і падає додолу).

Неріса. Рятуйте! Він мене убив!..

(Антей нахиляється до неї і бачить, що вона конає).

Антей *(тихо й наче спокійно).* Убив.

Префект *(гукає рабам).* Сюди вмілів!

Антей. Стій, дай закінчити.

(Здіймає з ліри одну струну. Звертається до Хілона і Федона, що стоять попереду юрби).

Товариші, даю вам добрий приклад...

(Задавлюється струною і падає мертвий край Неріси).

elib.npu.edu

М. М. Коцюбинський

(17/IX 1864 р.— 12/IV 1913 р.)

Михайло Михайлович Коцюбинський народився 17-го вересня року 1864 в м. Вінниці. Батько письменника, великий невдаха, займав різні посади, між иншим поліційного пристава в Барі, волосного писаря в містечку Станиславчику; мати, урождена Абаза, походила з духовного роду. Поганий матеріяльний стан родини Коцюбинських, а також слабе з дитячих літ здоровля М. М. не дали йому змоги дістати закінченої шкільної освіти: скінчив він лише шаргородську духовну школу, а потім склав іспит на народнього вчителя. Змалку багато хоч і безладно читав, головне цікавлячись питаниям філософії та естетики, хоч поруч із тим цікавився й соціяльними питаннями, читав, напр., твори Фур'є. За молодих л т улюбленими авторами М. М—ча були Гейне та Захер-Мазох,' а разом із тим уже тоді почувалася його виняткова любов до української літератури. З захопленням декламував він нелегальні твори Шевченкові, а найбільше любив послання «До мертвих, живих і ненароджених земляків». Мабуть на цьому грунті вже на 17 році життя довелось йому познайомитися з жандарями... Десь коло середини 80-х років батько М М—ча втратив посаду, а скоро після того й помер, мати осліпла. Піклування про чималу родину, що знову переїхала до Вінниці, цілком випало на плечі М. М—ча. Заробляв головно приватними лекціями.

На початку 90-х років дістав посаду в «філоксерній комісії», що провадила боротьбу з філоксерою в Басарабії, а з 95 року на південному березі Криму. Року того-ж 95-го гостював у Чернігові, де познайомився з В. І. Лейша, що з нею р. 1896 і одружився. Року 1897 захворів на ревматизм у такій сильній степені, що якийсь час ходив на милицях. Працю у філоксерній комісії довелось кинути. Того-ж 97 року пощастило М. М—чу дістати посаду в чернігівській губерніяльній земській управі, але адміністрація, дізнавши, мабуть, відомості про юнацьке знайомство з жандарями, не затвердила його на посаді. Кінець 97-го та початок 98-го р. працював за

фактичного редактора газети «Волынь» у Житомірі, аж поки таки, нарешті, добиваться затвердження на земській посаді в Чернігові, спершу діловода в губ. з управ, через кілька років—статистика. В Чернігові, зробивши досить для нього великий борг, що потім через усе життя мучив його, М. М. купив собі дім, насадив садок. Чернігів одначе не був для письменника за «тихую пристань» Характер служби був для письменника тяжкий «Письменник уважав її за тягар, який мусів двигати, щоби мати чим прожити родину» (Гнатюк) Зародки важких хвороб (нервів та туберкульозу легенів), що мабуть гніздилися в організмі з дитячих літ, сполучившись іще з хворобою серця, як наслідком ревматизму, поволі робили своє сумне діло Лише на короткий час вдавалося виїхати письменикові кудись до Криму або за кордон на спочинок і лікування. Вже в 1910 році лікарі пастирливо радять його хоч зиму проживати в теплих краях. Але поради не вдається здійснити з матеріяльних причин. Лише в осени 1911 р. дістав М М від т-ва прихильників літератури щорічну пенсію і змігг, кинувши земську службу, цілу зиму прожити на Капрі, на вілі російського письменника М. Горкого, що з ним він кілька років перед тим познайомився й сприятелювався Але вже було запізно: перед Великоднем 1912 р повернувся від додому в важкім стані здоровля, і хоч і знайшов ще в собі сил зробити влітку 1912 р. подорож до Гуцульщини, але повернувся звідти вже в стані безнадійному. Кілька місяців у київській клініці проф. Образцова не дали полегшення, і тяжкі терпіння останніх місяців урвала смерть, що прийшла 12 квітня 1913 р.

Писати Коцюбинський почав рано, а друкуватись порівнюючи пізно (р. 1890), мабуть, через той суворий присуд, що виніс дебютантові його винницький знайомий, етнограф і адвокат Нейман. Коцюбинський дав йому на суд одне з оповідань і почув пораду кинути це діло й «не калічити нашу святу мову» Перші друковані твори, що їх написано в дусі народницько-побутового напрямку, головно під впливом Нечуя-Левицького, свідчать уже про сильний і оригінальний художній талант. Басарабськ та кримські враження поширили тематичний обсяг, роздвинули межі звичайної для української літератури того часу гематики, а разом із тим збагатили художню палітру молодого письменника яскравими фарбами. В циклі кримських оповідань він уже виходить на нові шляхи імпресіоністичного малюнку, який потім протягом цілого життя удосконалює. Письменник визнавав сам вплив на вироблення його літературного смаку европейських письменників: Золя, Стриндберга, А. Гарборга, К. Гамсуна, Віда, Шніцлера, Верга.. Але ніколи той вплив не лежить на творах нашого письменника плямою рабського наслідування. Кінець-кінцем він пив із своєї власної цикляшки, давши своєму імпресіонізмові цілком оригінальне забарвлення. Останні твори: —«Тіні забутих предків», «На острові»,—дають художнє завершення вже з юнацьких літ властивого письменикові нахилу до філософського споглядання, зрівноваженого й гармонійного, а разом із тим свідчать, що навіть із чисто формального боку художник ще не скінчив свого шляху і творчість його в цілому залишилась через передчасну смерть «нескінченою піснею» (С. Єфремов)...

На камені.

Акварела.

З одинокої на цілє татарське село кав'ярні дуже добре видко було і море, і сірі піски берега. В одчинені вікна й двері на довгу з колонками веранду так і тисклась ясна блакить моря. в нескінченість продовжена блакитним небом. Навіть душне повітря літньої днини

приймало м'які сизуваті тони, в яких танули й розпливались контури далеких прибережних гір.

З моря дув вітер. Солона прохолода приналжувала гостей, і вони, замовивши собі каву, мостились біля вікон, або сідали на веранді. Навіть хазяїн кав'ярні, кривоногий Мемет, пильно стежучи за потребами гостей, кидав своєму молодшому братові: «Джепар... бір «каве́... екі каве́» [1]), а сам вихилявсь у двері, щоб одітхнути вохким холодком та зняти на мить з голеної голови круглу татарську шапочку.

Поки червоний од задухи Джепар роздував у комінку жар та постукував рондельком, щоб вийшов добрий «каймак» [2]), Мемет вдивлявсь у море.

— Буде буря! — обізвався він, не обертаючись. — Вітер дужчає—он на човні збирають вітрила...

Татари повернули голови до моря.

На великому баркасі, що, здавалося, повертав до берега, справді знімали вітрила. Вітер надував їх, і вони вирвалися з рук, як великі білі птахи; чорний човен нахилився і ліг боком на блакитні хвилі.

— До нас повертає,—обізвався Джепар,—я навіть пізнаю човен —то грек сіль привіз.

Мемет теж визнав греків човен. Для цього не мало ваги, бо опріч кав'ярні він держав крамничку, також єдину на все село, і був різником Значить—сіль йому потрібна.

Коли баркас наблизився, Мемет покинув кав'ярню і подався на беріг. Гості поспішились вихилити свої філіжанки і рушили за Меметом. Вони перетяли круту вузьку вулицю, обігнули мечет і спустились каменистою стежкою до моря.

Синє море хвилювалось і кипіло на березі піною. Баркас підскакував на місці, хлюпав, як риба, і не міг пристати до берега. Сивоусий грек та молодий чаймит-данґалак, стрункий і довгоногий, вибивалися з сил, налягаючи на весла, однак їм не вдавалося розігнати човен на береговий пісок. Тоді грек кинув у море котвицю, а данґалак почав швидко роззуватися та закачувати жовті штани вище колін. Татари перемовлялись з берега з греком. Синя хвиля скипала молоком біля їх ніг, а відтак танула і шипіла на піску, тікаючи в море.

— Ти вже готовий, Алі?—крикнув грек на данґалака.

Замість одповіди Алі перекинув голі ноги через край човна і скочив у воду. Зручним рухом він підхопив у грека мішок із сіллю, кинув собі на плече і поніс на беріг.

Його стрункa фігура у вузьких жовтих штанях та синій куртці, здоровий засмалений морським вітром вид та червона хустка на голові прегарно одбивались на тлі блакитного моря. Алі скинув на пісок свою ношу і знову скочив у море, занурюючи мокрі рожеві литки у легку й білу, як збитий білок, піну, а далі миючи їх у чистій синій хвилі. Він підбігав до грека і мусів ловити мент, коли човен опу-

---

[1]) Одна кава! дві кави!
[2]) Піна на каві.

скався вірвень з його плечем, щоб зручно було прийняти важкий мішок. Човен бився на хвилі і рвався з котвиці, як пес з ланцюга, а Алі усе бігав од човна на беріг і назад. Хвиля здоганяла його та кидала йому під ноги клубки білої піни. Часом Алі пропускав зручний момент і тоді хапався за бік баркаса і піднімався разом з ним догори, мов краб, приліплений до кораблевого облавка.

Татари сходились на беріг. Навіть у селі, на пласких дахах осель, з'являлися, не вважаючи на спеку, татарки і виглядали звідти, як барвні квітки на грядках.

Море де-далі втрачало спокій. Чайки знімались з одиноких берегових скель, припадали грудьми до хвилі і плакали над морем. Море стемніло, змінилося. Дрібні хвилі зливались до-купи і мов брили зеленкуватого скла непомітно підкрадались до берега, падали на пісок і розбивались на білу піну. Під човном клекотіло, кипіло, шумувало, а він підскакував і плигав, немов ніся кудись на білогривих звірях. Грек часто озирався назад і з тривогою поглядав на море. Алі трудкіше бігав од човна на беріг, увесь забризканий піною. Вода при березі починала каламутитись і жовкнути; разом з піском хвиля викидала з дна моря на беріг каміння і, тікаючи назад, волікла їх по дні з таким гуркотом, наче там щось велике скреготало зубами й гарчало. Прибій за яких півгодини перескакував уже через каміння, заливав прибережну дорогу і підбирався до мішків із сіллю. Татари мусіли відступити назад, щоб не замочити капців.

— Мемет!.. Нурла!.. Поможіть, люди, а то сіль підмочить... Алі, йди-ж туди!—хрипів грек.

Татари заворушились, і поки грек танцював з човном на хвилях, з нудьгою позираючи на море, сіль опинилась у безпечному місці.

Тим часом море йшло. Монотонний, ритмичний гомін хвиль перейшов у бухання. Спочатку глухе, як важке сапання, а далі сильне й коротке, як далекий постріл гармати. На небі сірим павутинням снувались хмари. Розгойдане море, вже брудне і темне, наскакувало на беріг і покривало скелі, по яких потому стікали патьоки брудної зпіненої води.

— Ге-ге!.. Буде буря!.. — кричав Мемет до грека.—Витягай на беріг човен.

— Га? Що кажеш? — хрипів грек, намагаючись перекричати шум прибою.

— Човен на беріг!—гукнув що-сили Нурла.

Грек неспокійно закрутився і серед бризків і рику хвиль почав розпутувати ланцюг, ув'язувати мотузя. Алі кинувся до цепу. Татари скидали капці, закачували штани й ставали до помочи. Врешті грек підняв котвицю, і чорний баркас, підхоплений брудною хвилею, що з ніг до голови змила татар, посунув до берега. Купка зігнутих і мокрих татар з галасом витягала з моря. серед клекоту і піни, чорний баркас, немов якусь морську потвору або величезного дельфіна.

Та ось баркас ліг на піску. Його прив'язано до палі. Татари обтрипувались і важили з греком сіль.

Алі помагав, хоч часом, коли хазяїн забалакувався з покупцями, він позирав на незнайоме село. Сонце стояло вже над горами. По голому сірому виступу скелі ліпились татарські халупки, зложені з дикого каміння, з пласкими земляними покрівлями, одна на одній, як хатки з карт. Без тинів, без воріт, без вулиць. Криві стежки вились по каменистій спалині, щезали на покрівлях і з'являлись десь нижче, просто од мурованих сходів. Чорно і голо. Тільки на одній покрівлі росла якимсь чудом тонка шовковиця, а знизу здавалось, що вона розстеляла темну корону на блакиті неба.

Зате за селом, в далекій перспективі, одкривався чарівний світ. В глибоких долинах, зелених од винограду і повних сивої мли, тіснились кам'яні громади, рожеві од вечірнього сонця або синіючі густим бором. Круглі лисогори, мов велетенські шатра, кидали од себе чорну тінь, а далекі шпилі, сизо-блакитні, здавались зубцями застиглих хмар. Сонце часом спускало з-за хмар, у млу, на дно долини, скісні пасма золотих ниток—і вони перетинали рожеві скелі, сині ліси, чорні важкі шатра та засвічували вогні на гострих шпилях.

При цій казковій панорамі татарське село здавалось грудою дикого каменя, і тільки рядок стрункіх дівчат, що вертали од «чішме» [1]) з високими кухлями на плечах, оживляв кам'яну пустелю.

Край села, у глибокій долині, біг поміж волоських горіхів струмок. Морський прибій спинив його воду, і вона розлилась поміж деревами, одбиваючи в собі їх зелень, барвні халати татарок та голі тіла дітвори.

— Алі!—гукнув грек.—поможи зсипати сіль.

За ревом моря Алі ледве дочув.

Над берегом висів солоний туман од дрібних бризків. Каламутне море скаженіло. Вже не хвилі, а буруни вставали на морі, високі, сердиті, з білими гребнями, од яких з лускотом одривались довгі китиці піни і злітали догори. Буруни йшли невпинно, підбирали під себе зворотні хвилі, перескакували через них і заливали беріг, викидаючи на нього дрібний пісок. Скрізь було мокро, поналивано, в берегових ямках лишалась вода.

Раптом татари почули тріск, і рівночасно вода полилась їм у капці. То сильна хвиля підхопила човен і кинула його на паль. Грек підбіг до човна і ахнув: у човні була діра. Він кричав од горя, лаявся, плакав,—та рев моря покривав його лемент. Довелось витягти човен далі і прив'язати знов. Грек був такий сумний, що хоч запала ніч і Мемет кликав його в кав'ярню, не пішов у село і лишився на березі. Мов привиди блукали вони з Алі серед водяного пилу, сердитого бухання та сильного запаху моря, що проймав їх наскрізь. Місяць давно вже зійшов і перескакував з хмари на хмару; при світлі його берегова смуга біліла од піни, наче вкрита першим пухким снігом. Врешті Алі, звабливий вогнями в селі, намовив грека зайти в кав'ярню.

Грек розвозив сіль по прибережних кримських селах раз на рік

[1]) Фонтан.

і, звичайно, боргував. На другий день, щоб не тягти часу, він наказав: Алі лагодити човен, а сам подався гірською тропою збирати по селах довги; берегова стежка була затоплена, і з боку моря село було одрізане од світа.

Вже з полудня хвиля почала спадати, і Алі взявся до роботи. Вітер тріпав червону хустинку на голові дангалака, а він порався коло човна та курникав монотонну, як прибій моря, пісню. У відповідний час, як добрий мусульманин, він розстеляв на піску хустинку і ставав на коліна у богомільному спокої. Вечорами він розкладав над морем вогонь, варив собі пілав з підмоченого рижу, що лишився на баркасі, і навіть лагодився ночувати при човні, та Мемет покликав у кав'ярню. Там лиш раз на рік, як наїздили покупці винограду, трудно було здобути місце, а тепер вільно й просторо.

В кав'ярні було затишно. Джепар дрімав коло печи, завішаної блискучою посудиною, а в печі дрімав і понелів огонь. Коли Мемет будив брата покликом «каве!», Джепар здригався, схоплювався і брався за міх, щоб розбудити вогонь. Вогонь у печі скалив зуби, пирскав іскрами і поблискував по мідяній посуді, а по хаті розходилась запашна пара свіжої кави. Під стелею гули мухи. За столами, на широких оббитих китайкою ослонах сиділи татари; в одному місці грали в кості, у другому в карти, і скрізь стояли малі філіжанки з чорною кавою. Кав'ярня була серцем села, куди збігались усі інтереси людности, усе те, чим жили люди на камені. Там засідали самі значні гості,— старий суворий мулла Асан, в чалмі і довгому халаті, що мішком висів на його кістлявому задубілому тілі. Він був темний і упертий, як ослюк, і за те всі його поважали. Був тут і Нурла-ефенді, багатир, що мав руду корову, плетену гарбу і пару буйволів, а також заможний «юзбаш» (сотник), посідач єдиного на ціле село коня. Всі вони були родичі, як і ціла людність того невеликого закинутого села, хоч це не заважало їм ділитися на два ворожі табори. Причина ворожнечі таїлась у невеличкому джерелі, що било з-під скелі і стікало течійкою як-раз посередині села, поміж татарськими городами. Тільки ця вода давала життя всьому, що росло на камені, і коли одна половина села пускала її на свої городчики, у другої боліло серце дивитись, як сонце і камінь в'ялять їм цибулю. Дві найбагатші й найбільш впливові особи в селі мали городи на різних боках течійки: Нурла—на правому, юзбаш—на лівому. І коли останній спускав воду на свою землю, Нурла затамовував потік вище, одводив його до себе і давав воду своєму куткові. Це гнівило всіх лівобережних, і вони, забуваючи на родинні звязки, боронили право на життя своїй цибулі та розбивали один одному голову. Нурла і юзбаш стояли на чолі ворогуючих партій, хоч юзбашева партія немов переважала, бо на її боці був мулла Асан. Ця ворожнеча помічалась і в кав'ярні: коли прихильники Нурли грали в кості, то юзбашеві з призирством дивились на них і сідали до карт. В одному вороги сходились: усі пили каву. Мемет, що не мав города і як комерсант стояв вище партійних суперечок, усе шкандибав на кривих ногах од Нурли до юзбаша, зацитькував і мирив. Його гладке обличчя

і голена голова лисніли як у облупленого барана, а в хитрих очах, завжди червоних, блукав неспокійний вогник. Він вічно був чимсь заклопотаний, щось вічно розмірковував, пригадував, лічив і раз-у-раз бігав у крамничку, у льох та знову до гостей. Часом він вибігав з кав'ярні, піднімав лице вверх, до плаского покрівлі, і кликав:

— Фатьме!..

І тоді од стін його дому, що здіймався над кав'ярнею, оддлялась мов тінь завинена у покривало жінка і тихо проходила через покрівлю до самого її краю.

Він кидав їй на верх порожні мішки, або щось наказував різким скрипучим голосом, коротко і владно, як пан служебці, і тінь зникала так само непомітно, як і з'явилась.

Алі раз побачив її. Він стояв коло кав'ярні і стежив, як тихо ступали жовті патинки по кам'яних сходах, що єднали Меметову хату з землею, а ясно-зелене «фередже» [1]) складками спадало по стрункій фігурі од голови аж до червоних шараварів. Вона спускалась тихо, поволі, несучи в одній руці порожній кухоль, а другою притримуючи фередже так, що тільки великі, довгасті чорні очі, вимовні як у гірської сарни, міг бачити стороннiй. Вона спинила очі на Алі, відтак спустила повіки і пройшла далі тихо і спокійно, мов єгипетська жриця.

Алі здалося, що ті очі пірнули в його серце, і він понiс їх з собою.

Над морем, загодячи човна та курникаючи свої сонні пісні, він дивився у ті очі. Він бачив їх скрізь: і в прозорій, як скло і як скло дзвінкій хвилі, і в гарячому, блискучому на сонці камені. Вони дивилися на нього навіть з філіжанки чорної кави.

Він частіше поглядав на село і часто бачив на кав'ярні, під одиноким деревом, невиразну фігуру жінки, що була звернена до моря, немов шукала своїх очей.

До Алі скоро звикли в селі. Дівчата, проходячи од чішме, ніби ненароком одкривали обличчя, коли стрічались з красуном-турком, потому паленіли, йшли швидче й шептались поміж себе. Мужській молоді подобалась його весела вдача. Літніми вечорами, такими тихими й свіжими, коли зорі висіли над землею, а місяць над морем, Алі виймав свою зурну, привезену з-під Смирни, примощувався під кав'ярнею або де-инде і розмовляв з рідним краєм сумними, хапаючими за серце звуками. Зурна скликала молодь,—мужську, звичайно. Їй зрозуміла була пісня сходу, і скоро в тіні кам'яних осель, перетканій блакитним світлом, починалась забава: зурна повторяла один і той самий голос, монотонний, невиразний, безконечний ,як пісня цвіркуна, аж робилось млосно, аж починало під серцем свербіти і запаморочені татари підхоплювали в такт пісні:

— О-ля-ля... о-на-на...

З одного боку дрімав таємний світ чорних велетнів-гір, з другого лягло долі тогідне море й зідхало крізь сон, як мала дитина, і тремтіло під місяцем золотою дорогою. .

---

[1]) Плащ.

— Оля-ля... о-на-на...

Ті, що дивились згори, з своїх кам'яних гнізд, бачили часом протягнену руку, що попадала під промінь місяця, або тремтячі у танці плечі, і слухали одноманітний, в'їдливий приспів до зорі:

— О-ля-ля... о-на-на...

Фатьма теж слухала.

Вона була з гір. З далекого гірського села, де жили інші люди, де були свої звичаї, де вигадались подруги. Там не було моря. Прийшов різник, заплатив батькові більше, ніж могли дати свої парубки, і забрав її до себе. Противний, неласкавий, чужий, як усі тут люди, як цей край. Тут нема родини, нема подруг, прихильних людей, це край світа, нема доріг навіть звідси.

— О-ля-ля... о-на-на...

Нема доріг навіть, бо як море розсердиться, то забирає єдину прибережну тропу... Тут тільки море, скрізь море. Вранці сліпить очі його блакить, удень гойдається зелена хвиля, вночі воно дихає, як слаба людина. В годину гратус спокоєм, у негоду плює на беріг, і б'ється, і реве, як звір, і не дає спати... Навіть у хату залазить його гострий дух, од якого нудить... Од його не втічеш, не сховаєшся, воно скрізь, воно дивиться на неї... Часом воно дрочиться: укриється білим, як сніг на горах, туманом,—здається, нема його, щезло,—а під туманом все-таки б'ється, стогне, зідхає, —ось як тепер-о!..

Бу-ух!.. бу-бух!.. бу-ух!..

— О-ля-ля... о-на-на...

Б'ється під туманом, як дитина в пелюшках, а потому скидає їх з себе... Лізуть вгору довгі, подерті шматки туману, чіпляються до мечету, закутують село, залазять у хату, сідають на серце,—навіть сонця не видко... Та от тепер... от тепер...

— О-ля-ля... о-на-на...

Тепер вона часто виходить на дах кав'ярні, притуляється до дерева і дивиться на море... Ні, не моря вона шукає, вона стежить за червоною пов'язкою на голові чужинця,—немов сподівається, що побачить його очі—великі, чорні, гарячі, які їй сняться... Там, на піску, над морем, зацвіла тепер її любима квітка—гірський крокіс...

— О-ля-ля... о-на-на...

Зорі висять над землею, місяць над морем...

. . . . . .

— Ти здалеку?

Алі здригнувся. Голос ішов зверху, з даху. і Алі підняв туди очі. Фатьма стояла під деревом, тінь од якого вкривала Алі.

Він спаленів і заїкнувся.

— З-п-під... Смирни... далеко звідси...

— Я з гір.

Мовчанка.

Кров бухала йому до голови, як морська хвиля, а очі полонила татарка й не пускала од своїх.

— Чого забився сюди? Тобі тут сумно?

— Я бідний—ні зірки на небі, ні стебла на землі... Заробляю.

— Я чула, як ти граєш...

Мовчанка.

— Весело... У нас в горах також весело... музики, дівчата веселі... у нас нема моря... А у вас?

— Близько нема...

— Йохтер? [1]) І ти не чуєш у хаті, як воно дихає?

— Ні, у нас замість моря—пісок... Несе вітер гарячий пісок, і ростуть гори, немов горби верблюжі... У нас...

— Цсс!..

Вона ледаче недбалим рухом висунула з-під фередже білий випещений вид і поклала з фарбованим нігтем палець на повні й рожеві уста.

Навкруги було безлюдно. Блакитне, як друге небо, дивилось на тих море, і лиш біля мечету просунулась якась жіноча постать.

— Ти не боїшся, ханим [2]), розмовляти зо мною? Що зробить Мемет, як нас побачить?

— Що він схоче...

— Він нас заб'є, як побачить!

— Як він схоче...

Сонця не було ще видко, хоч де-які шпилі вже рожевіли. Темні скелі виглядали понуро, а море лежало внизу під сірою пеленою сну. Нурла спускався з Яйли і слався біг за своїми буйволами. Він поспішався, йому було так дивно, що він не помічав навіть, як копиця свіжої трави зсувалась з гарби на спини буйволам і розгрупувалась по дорозі, коли високе колесо, зачепившись за камінь, підкидало на бігу плетеною гарбою. Чорні присадкуваті буйволи, покручуючи мохнатими горбами й лобатими головами, звернули в селі до свого обійстя, але Нурла опам'ятався, повернув їх у другий бік і зупинився аж перед кав'ярнею. Він знав, що Мемет там ночує, і шарпнув двері.

— Мемет, Мемет, кель мунда! (йди сюди!).

Мемет, заспаний, скочив на ноги і протирав очі.

— Мемет! Де Алі?—поспитав Нурла.

— Алі... Алі... тут десь...—і він обвів зором порожні лавки.

— Де Фатьма?

— Фатьма?.. Фатьма спить...

— Вони в горах.

Мемет витріщив на Нурлу очі, спокійно перейшов через кав'ярню і виглянув на двір. На дорозі стояли буйволи, засипані травою, і перший промінь сонця лягав на море.

Мемет вернувся до Нурли.

— Чого ти хочеш?

— Ти божевільний... Я тобі кажу, що твоя жінка втікла з дангалаком... Я їх бачив, як повертав з Яйли.

---

[1]) Нема?

[2]) Пані, хазяйка.

Меметові очі полізли наверх. Дослухавшись Нурлу, він одихнув його, вискочив з хати й, коливаючись на своїх кривих ногах, поліз по східцях наверх.

Він оббіг свої покої й вискочив на дах кав'ярні. Тепер він справді був як божевільний.

— Осма-ан!—крикнув він хриплим голосом, приклавши долоні до рота.—Са-алі!.. Джепа-ар!.. Бекір!.. Кель мунда!—Він обертався на всі сторони і єкликав, як на пожежу: —Усе-йи!.. Мустафа-а!

Татари прокидались і з'являлись на пласких покрівлях.

Тим часом Нурла помагав знизу:

— Асан!.. Мамут!.. Зекерій-а-а!..—волав він не своїм голосом.

Сполох літав над селом, знімався вгору, до верхніх хатин, скочувався вниз, скакав з покрівлі на покрівлю і збирав народ. Червоні фези з'являлись скрізь і кривими та крутими стежками збігались до кав'ярні.

Нурла пояснив, що сталося.

Мемет, червоний і непритомний, мовчки поводив по юрбі вибалушеними очима. Врешті він підбіг до краю покрівлі і скочив униз зручно і легко, як кіт

Татари гули. Усіх тих родичів, що ще вчора розбивали один одному голову у сварці за воду, єднало тепер почуття образи. Зачеплено не тільки Меметову честь, але й честь усього роду. Якийсь злидений, мерзенний данґалак, наймит і заволока... річ нечувана! І коли Мемет виніс із хати довгий ніж, яким різали вівці, і, блиснувши ним на сонці, рішуче застромив за пояс, рід був готовий.

— Веди!

Нурла рушив попереду, за ним, налягаючи на праву ногу, поспішався різник і від за собою довгу низку обурених і завзятих родичів.

Сонце вже показалось і пекло камінь. Татари злазили вгору добре відомою їм стежкою, витягшись у лінію, як колонка мандруючих мурах. Передні мовчали, і тільки ззаду зрідка сусіди перекидались словом. Нурла виступав з фухами голодного пса, який нюхнув уже дичину. Мемет, червоний і понурий, помітніше шкандибав. Хоч було ще рано, сірі маси каміння нагрілися вже як черінь печи. По їх голих, вигнутих боках, то круглих як волетенські шатра, то гострих мов закляті хвилі, слався м'ясистим листом отруйний молочай, а нижче, туди як морю сповзав поміж синяві груди каміння яро-зелений капорець. Вузенька стежка, ледве помітна, як слід дикого звіря, щезала часом серед кам'яної пустині, або ховалась під виступом скелі. Там було волого й холодно, і татари підіймали фези, щоб освіжити голені голови. Звідти вони знову вступали у піч,—розпалену, душну, сіру й залиту сліпучим сонцем. Вони уперто дерлись на гори, подавшись тулубом трохи вперед, погойдуючись злегка на випнутих дугою татарських ногах, або обминали вузькі й чорні провалля, черкаючись плечем об гострий бік скелі та ставлячи на край безодні ноги з певністю гірських мулів. І чим далі вони йшли, тим важче їм було обминати перешкоди; чим сильніше пекло їх зверху сонце, а знизу камінь, тим більше завзяття одбивалось на їх червоних і упрілих обличчях, тим сильніше запеклість вимирала їм з лоба очі. Дух цих

диких, ялових, голих скель, що на ніч вмирали, а вдень були теплі як тіло, обняв душі покривджених, і вони йшли обороняти свою честь і своє право з незламністю суворої Яйли. Вони поспішалися. Ім треба було перейняти втікачів, поки вони не добралися до сусіднього сельця—Суаку—та не втікли морем. Правда, і Алі, і Фатьма були тут людьми чужими, не знали стежок і легко могли заплутатися в їх лабіринті, і на це рахувала погоня. Проте, хоч до Суаку линулося небагато, ніде ніякого не було видко. Робилось душно, бо скоси, з гори, не долітав вогкий морський вітер, до якого вони звикли на березі. Коли вони спускались у провалля або злазили на гору, дрібні колючі камінчики сипались їм з-під ніг, це дратувало їх, упрілих, стомлених і лихих: вони не знаходили того, чого шукали, а тим часом кожен з них покинув у селі якусь роботу. Задні трохи припинилися. Зате Мемет поривався наперед з затуманеним зором і головою як у роз'юшеного цапа і, пікутильгаючи, то виростав, то спадав, як морська хвиля. Вони почали тратити надію. Нурла опікнився—це було очевидячки. Проте йшли. Кілька раз кривий берег Суаку блиснув їм з гори сірим піском і зник.

Раптом Зекерія, один з передніх, сикнув і зупинився. Всі озирнулися на нього, а він, не мовивши ні слова, простяг руку вперед і показав на високий кам'яний ріг, що виступав у море.

Там з-за скелі, на один мент мигнула червона головна пов'язка і зникла. У всіх закалатало серце, а Мемет стиха ридкнув. Вони озирнулися,—їм прийшла до голови одна думка: як-би вдалося зайняти Алі на ріг, то можна взяти його там голіруч. Нурла мав уже план; він поклав на уста палець і, коли всі замовкли, розділив їх на три частини, що мали оточити ріг з трьох сторін,—з четвертої скеля стрімко спадала в море.

Всі стали обережними, як на вловах, тільки Мемет кипів і рвався наперед, просвердлюючи жадним оком скелю. Та ось виткнувся з-за каменя красчок зеленого фередже, а за ним злазив на гору, немов виростав зі скелі, струнký дингалак. Фатьма йшла попереду,—зелена, як весняний кущ, а Алі, на своїх довгих ногах, тісно обтягнених жовтими погавицями, в синій куртці і червоній пов'язці, високий і гнучкий, як молодий кипарис, здавався на тлі неба велетнем. І коли вони стали на вершечку, з прибережних скель знявся табун морських птахів і вкрив блакить моря тремтячою сіткою крил.

Алі очевидячки заблудився і радився з Фатьмою. Вони з тривогою оглядались на кручу, шукаючи стежки. Здалеку видпілась спокійна бухта Суаку.

Раптом Фатьма жахнулась і скрикнула. Фередже зсунулось з її голови і впало до долу, а вона з жахом втопила очі в палиті кров'ю, скажені чоловікові баньки, що дивились на неї з-за каменя. Алі озирнувся, і в ту-ж мить з усіх сторін полізли на скелю, чіпляючись руками й ногами за гострі камінчя, і Зекерія, і Джепар, і Мустафа,—всі ті, що слухали його музику і пили з ним каву. Вони вже не мовчали, з грудей їх разом з гарячим відцихом вилітала хвиля змішаних вигуків і йшла на втікачів. Тікати було пізно... Алі виростався, уперся ногами на ка-

мінь, поклав руку на короткий ніж і чекав. Од його вродливого лиця, блідого й гордого, била зухвала молодого орла.

Тим часом за ним, над кручею, кидалась, як чайка, Фатьма... З одного боку було ненависне море, з другого--це більш ненависний, нестерпучий різник. Вона бачила його побарвілі очі, недобрі сині уста, коротку ногу й гострий різницький ніж, яким він різав вівці. Її душа перелинула через гори. Рідне село. Зав'язані очі. Грають музики, і різник веде її звідти над море, як овечку, щоб заколоти... Вона розпучливим рухом закрила очі і втратила рівновагу... Синій халат у жовті півмісяці похилився по-за скелю і зник серед крику сполоханих чайок...

Татари жахнулись: ця проста й несподівана смерть одкинула їх од Алі. Алі не бачив, що сталося позад нього. Як вовк поводив він навкруги очима, дивуючись, чого вони ждуть. Невже бояться? Він бачив перед собою полиск хижих очей, червоні й завзяті обличчя, роздуті ніздрі й білі зуби,--і вся ця хвиля лютости рантом наскочила на нього, як морський прибій. Алі оборонявся. Він проколов руку Нурлі й здушив Османа, та в ту-ж хвилину його збито з ніг, і, падаючи, він бачив, як Мемет підняв над ним ніж і всадив йому межи ребра. Мемет колов куди попало, з нетямкою смертельно ображеного і з байдужістю різника, хоч груди Алі перестали вже дихати, а гарне обличчя набрало спокою.

Справа була скінчена, честь роду визволена з ганьби. На камені, під ногами, валялось тіло дангалака, а біля нього стоптане й пошматоване фередже.

Мемет був п'яний. Він хитався на кривих ногах і вимахував руками, його рухи були безглуздими й зайвими. Розігнавши цікавих, що товпились над трупом, він ухопив Алі за ногу й поволік.

За ним рушили всі. І коли вони йшли назад тими самими стежками, спускаючись вниз та злазячи на гору, розкішна голова Алі, з обличчям Ганімеда, билась об гостре каміння і сливала кров'ю. Часом вона підскакувала на нерівних місцях, і тоді здавалося, що Алі з чимсь згоджується й каже: «так, так»...

Татари йшли за ним і лаялись.

Коли процесія вступила врешті в село, всі пласкі покрівлі вкрились барвистими масами жінок та дітей і виглядали, як сади Семірамиди.

Сотки цікавих очей проводили процесію аж до моря. Там на піску, аж білому од полудневого сонця, стояв похилений трохи чорний баркас, мов викинений у бурю дельфін з пробитим боком. Ніжна блакитна хвиля, чиста й тепла, як перса дівчини, кидала на беріг тонке мереживо піни. Море зливалося з сонцем у радісний усміх, що досягав аж ген далеко, через татарські оселі, через садки, чорні ліси, до сірих нагрітих громад Яйли.

Все осміхалось.

Без слів, без наради татари підняли тіло Алі, поклали його в човен і при тривожних жіночих криках, що неслися з села, з пласких дахів як зойк морських чайок, дружно зіпхнули човен у море.

Шурхнув по камінцях човен, плюхнула хвиля, загойдався на ній баркас і став.

Він стояв, а хвиля гралась навкруг його, плюскала в боки, бризкала піною і потиху, ледве помітно односила в море.

Алі плив назустріч Фатьмі ..

Січень, 1902 р.
Чернігів.

Цвіт яблуні.

Етюд.

Я щільно причинив двері од свого кабінету. Я не можу... Я рішуче не можу чути того здушеного, з присвистом віддиху, що, здається, сповняє собою ввесь дім. Там, у жінчиній спальні, вмирає моя дитина. Я ходжу по свому кабінеті, ходжу вже третю безсонну ніч, чуткий, як настроєна арфа, що гучить струнами од кожного руху повітря. Моя лямпа під широким картоновим абажуром ділить хату на два поверхи: вгорі—темний, похмурий, важкий, під ним—залитий світом, з ясними бліками й з сіткою тіней. Послана на кушетці й неторкана постіль особливо ріже око. За чорними вікнами лежить світ, затоплений ніччю, а моя хата здається мені каютою корабля, що пливе десь у невідомому чорному морі разом зо мною, з моєю тугою і з моїм жахом. Мені дивно, що я все помічаю, хоч горе забрало мене цілком, полонило. Я навіть, проходячи повз стіл, поправив фотографію. О! Тепер симетрично! .. А свист невгаває. Я його чую й крізь зачинені двері. Я не піду до спальні. Чого? Я й так бачу все,—бачу свою дівчину, її голі ручки на рядні; бачу, як ходять під рядном її груди, як вона розтулює спечені губи й ловить повітря. Оте мале, звичайно таке дике, тепер обіймає пухкими рученятами шию лікаря й само одкриває рота. Таке покірливе тепер, котинятко... Це мені крає серце. Коли-б швидче кінець!..

Я прислухаюсь. Найменчий шелест або стук,—і моє серце падає і завмирає. Мені здається, що зараз станеться щось незвичайне: проникне крізь вікно якась істота з великими чорними крилами, просунеться по хаті тінь, або хтось раптом скрикне—й обірветься життя. Я прислухаюсь. Ні, дім не спить. В ньому живе щось велике, невідоме. Я чую, як воно дихає, зідхає, як неспокійно калатає його серце й б'ється живчик. Я знаю—то тривога. Вона держить у своїх обіймах навіть хатнє повітря, і так хочеться вибитись з-під її гніту, вийти з дому і скинути її з себе!..

А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в куток. З кутка в куток. Я не чую своїх ніг, не керую ними,—вони носять мене самі, мов заведений механізм, і тільки голова моя, мов павук павутиння, снує мереживо думок. У вікна дивиться ніч, без кінця довгі, глибокі чорні простори. Десь далеко стукає калатало нічного сторожа. Скільки віків будить воно нічну тишу своїм дерев'яним язиком, скільки людей, поколінь пережило... Воно завжди викликає у мене настрій, почуття звязку з далеким минулим, з життям моїх пращурів. Щось є просте й миле у тій промові калатала, якою воно серед тиші й без-

людя обіцяє боронити спокій твого сну... Чому-б мені не взяти такої ночи до того епізоду розпочатого мною роману, де Христина, покинувши свого чоловіка, спинилась рантом з великого города в глухому містечку? Їй не спиться. Вона відчиняє вікно своєї хати... Ціле море дерев у цвіту... м'якими чорними хвилями котиться навкруги... Спить містечко, як купа чорних скель... Ні звука, ні бліка під хмарним небом. Тільки запахи душать груди та тріпочеться оддаль глухе калатало, немов перебої серця незримого велетня... Яке це нове для Христини, невидане... Вона відчуває...

Я стрепенувсь. Боже, що зо мною? Чи я забув, що у мене вмирає дитина? Я приклав ухо до дверей. Свистить? Свистить... Як їй трудно дихати, як вона мучиться, бідна пташка... Мені самому сперло віддих у грудях од того свисту, і я починаю глибоко втягати повітря, дихати за неї, наче їй від того легше буде... Х-ху!

Однак мене морозить... Щось од спини розлазиться холодними мурашками по всьому тілі, і щелепи трясуться... Я не спав три ночи... мене гризе горе, я втрачаю єдину й кохану дитину... І мені так жалко стає себе, я такий скривджений, такий бідний, одинокий, я весь кулюся, лице моє жалібою кривиться і в очах крутиться гірка сльоза...

Що то? Щось грюкнуло дверима й полопотіло босими ногами... Кінець?

Я завмер на місці й серце моє стало. Щось переливається, і дзвенить відро залізною дужкою. То Катерина внесла щось у хату. Я бачу цю стурбовану і заспану жінку; вона покірливо топчеться по ночах, вона теж любить нашу Оленку. Добра душа!..

І знов усе тихо, коли-б не той свист здушеного горла, не те сичання чиґаючої смерти... Куди мені втікти од того свисту, де мені подітися? Я не маю вже сили слухати його... А тим часом я цілком певний, що я не вийду з цієї хати, бо я *не можу не слухати його*. Він мене приковує. Поки я чую його, я знаю, що моя дитина ще жива. І я ходжу і мучусь, і у мене всі жилки болять од того свисту...

Вже пізно. Лямпа починає чадіти й гаснути. Я чую, що тріщить гніт, і бачу, як блимає світло,—то підіймається, то падає, мов груди моєї дитини. Я з жахом дивлюсь у цю боротьбу світла з життям, і мені здається, що в той мент, як воно погасне, одлетить душа моєї Оленки.

Страх—який я став забобонний! Я засвічую свічку і рантом, набравшись звали, гашу лямпу. В хаті стає темніше, пропали бліки й різкі тіні, та всьому ліг сірий сумний колорит. Сумно стало в моїй хаті. Я волочу втомлені ноги по-між сірими меблями, а за мною тихо волочиться моя зморщена тінь. Голова снує думки. Про що я думаю? Я думаю про щось чуже, стороннє, неважне, а проте тямлю, що я не забув свого горя. Якісь голоси говорять у мені: «Чи не хочете осліпнуть»? Що? Якого осліпнуть? Я не задумуюсь над цим. Хтось чужий поспитав,—і так воно лишилося. «Гідрохінон... гідрохінон... гідрохінон»... Чогось це слово мені вподобалося, і я повторюю його з кожним кроком і боюсь пропустити в ньому якийсь склад. Воно якусь дивну полегкість

робить моїм гарячим очам, вони спочивають, солодко спочивають, і перед ними лоскочуть простягаться довгі зелені луки з такою свіжою травою... Не чую свисту, затихло калатало...

Дзигарі в столовій пробили другу. Голосно, різко. Ці дзвінки впали мені на голову, як грім із неба, як ніж гільйотини. Вони мене мало не забили.

Коли ви в горі, коли ви що-хвилини сподіваєтесь якогось лиха і душа, ваша напружена, мов струна на струменті, раджу вам зупинити дзигарі. Як-що ви стежите за ними, вони без кінця продовжують ваші муки. Коли-ж забуваєте за них, вони нагадують про себе, як цегла, що падає на голову. Вони байдуже рахують ваше терпіння і довгими стрілами-пальцями наближають хвилину катастрофи.

З-перед очей моїх пропали зелені луки, і я знову почув далеке калатало.

Вікно сіріє. В хаті все так само, як і досі було: так само вигинається од руху повітря жовте полум'я свічки, так само хилитаються тіні, висить морок, а проте є щось нове. Пеню сіре вікно.

Я роблюсь занадто чутким, мої очі помічають те, чого раніш не бачили. Я бачу навіть себе, як я ходжу з кутка в куток поміж непотрібними мені й наче не моїми меблями; бачу своє серце, в якому нема найменшого горя. Що-ж, смерть—то й смерть, життя—то й життя!..

Двері од кабінету рипнули, і в хату тихо входить лікар. Хороший, давній друже! Він тільки-що з спальні, од моєї дитини. Він стискає мені руку й дивиться в очі. І я розумію його. Нема рятунку? Нема,—кажуть його чесні очі. Він непотрібний, і одходить, а на порозі стоїть жінка і поглядом благання і надії поглядом проводить його через усю хату, наче він несе з собою життя нашої Оленки.

Потому вона переводить очі на мене. Гарячі й темні од нічниць і тривоги, блискучі од сліз і гарячі. Її чорне волосся, зав'язане грубим жмутом, таке м'якке і тепле. Все це я бачу. Все це я бачу. Я бачу її миле заплакане обличчя, її голу шию і злегка розхристані груди, звідки йде запашне тепло молодого тіла, і в той мент, коли вона лежить у мене на грудях і тихо ридає, я обіймаю її не тільки як друга, а як привабливу жінку, і наче крізь сон тямлю, що в голові моїй линається невисловлена думка: «Не плач. Не все пропало. Ще у нас будуть»... А, підлість!.. Як може родитись така потіха під свист здушеного смертю горла? Оленка вмирає... Ні, це не може бути... Це дико... це безглуздо... Хто її забирає? Кому потрібне її життя?.. Хто може вирочити кров мого серця, коли я ще живий... Мою Оленку, мою радість, мою дитину єдину... Ні, не може того бути... Не може бути. А, це безглуздо врешті, кажу я!..

Моя жінка, сполохана стогоном із спальні, метнулась туди, а я кидаюсь по хаті, як зранений звір, і в непогамованій злобі розпихаю меблі й хочу все знищити. «Це підло, це безглуздо»,—кричить у мені щось, і зуби скрегочуть од скритого в серці болю. «Сто чортів! Це насильство!»—бунтує моя істота. «Це закон природи»,—говорить щосьззаду виразно, але я не слухаю і бігаю по хаті. З моїх уст готові зірва-

тися грубі слова лайки, і я говорю їх у голос і сам лякаюсь свого голосу Щелепи мені зводить, холодний піт вмиває чоло... Я падаю в крісло, закриваю очі долонею... А-а!

Я сиджу так довго.

Чи то мені здається, чи справді свист тихшає? Що-ж воно—кінець? Але жінка мовчить, не чутно плачу. А може їй легше! Може їй легше, моїй дитині! Може все минеться, вона засне, і завтра її очки будуть сміятися до тата? Хіба-ж це неможливо? Хіба-ж я сам, як був дитиною, не вмирав уже, навіть лікарі од мене одмовились, а проте... Господи! Есть-же якась сила, яку можна вблагати!..

Свистить? Ні, справді наче легше їй дихати... Коли-б тільки заснула. Коли-б заснула... о, я мабуть помилився при прощанні з лікарем. Він не міг-би дивитись так сміливо мені в очі...

Раптом дикий крик, крик матери викидає мене з крісла. Ноги мої мліють, але я біжу... Я мчусь на-осліп, все перекидаю, б'юсь руками об двері, наскакую на жінку, що в історичному нападі ламає руки.. Я все розумію. Аж ось кінець.

Ну, з *тою* вже нічого робити, треба заспокоїти жінку. Я її обіймаю, втишую, говорю якісь слова, яким сам не вірю, і цілую холодні, мокрі од сліз руки. За поміччю Катерини, лаврових крапель, поцілунків і холодної води мені вдається врешті очутити жінку й вивести її з спальні. Вона вже не кричить, вона гірко, нерозважно плаче. Хай виплачеться бідна.

А я біжу в спальню. Чого? Хіба я знаю. Щось тягне мене. Я стаю на порозі й дивлюся. Я чую, що мої лиця присохли до вилиць, очі сухі і не змигнуть, наче хто вставив їх у рогову оправу. Я бачу все незвичайно виразно, як у гарячці.

Посеред хати, на великому подвійному ліжку, на білих рядах лежить моє кревнятко, уже посиніле. Ще дихає. Слабий свист вилітає крізь свічені уста і дрібні зубки. Я бачу скляний уже погляд напівзакритих очей, а мої очі, мій мозок жадібно ловлять усі деталі страшного моменту... і все записують... І те велике ліжко з маленьким тілом, і несміливе світло раннього ранку, що обняло сіру ще хату... і забуту на столі, незгашену свічку, що крізь зелену умбрельку кидає мертві тони на вид дитини... і порозливану долі воду, й блиск свічки на пляшці з ліками... Щоб не забути... щоб нічого не забути... ні тих ребер, що з останнім диханням то підіймаються, то опускаються рідко... ні тих, мертвих уже, золотих кучерів, розсипаних по подушці, ані теплого запаху холодіючого тіла, що виповняє хату. Все воно здається мені... колись... як матеріял... Я це чую, я розумію, хтось мені говорить про це, хтось другий, що сидить у мені... Я знаю, що то він дивиться моїми очима, що то він ненажерливою пам'яттю письменника всисує в себе всю цю картину смерти на світанні життя... Ох, як мені гидко, як мені страшно, як ця свідомість ранить моє батьківське серце!.. Я не витримаю більше. Геть, геть з дому яко-мога швидче...

Цвітуть яблуні. Сонце вже встало і золотить повітря. Так тепло, так радісно. Птахи щебечуть під блакитним небом. Я машинально зри-

ваю цвіт яблуні й прикладаю холодну од роси квітку до лиця. Рожеві платочки од грубого дотику руки обсипаються і тихо падають додолу. Хіба не так сталося з життям моєї дитини?

А проте природа радіє.

І чого не змогла зробити картина горя, те викликала радість природи. Я плачу. Сльози полегкости капають услід за платочками, а я з жалем дивлюсь на непотрібну мені зелену чашечку, що лишилась у руках...

Я не можу вернутись до хати і лишаюсь у саду. Ну, що-ж—сталося. Факт. Може їй луче тепер. Хіба я знаю?

Факт!.. А як трудно повірити мені цьому фактові, погодитися з ним. Ще недавно, усього шість—ні, п'ять день, як вона бігала тут, у саду, і я чув лопотіння її босих женят. Чи ви завважили, яка то радість слухати лопотіння босих маленьких ніжок? Ще недавно,—просто, здається, вчора було,—стояли ми з нею під нашою любимою вишнею. Вишня була вся в цвіту, як букет. Ми держались за руки, підняли догори голови й слухали, як грають у цвіту бджоли. Крізь білий цвіт виднілось синє небо, а на траві гралось весняне сонце.

А от тепер...

Вона була така втішна, ми з жінкою часто сміялись з її витівок.

Коли я чесався щіткою, вона казивала те «тато замітає голову», мої комірчики прозвала обручами, не вимовляла літери *р* і замість «стидно» казала «стидо».

Хіба я можу забути, як вона, роздягнись на ніч, приходила до мене сказати «на добранич», в коротенькій сорочечці, вся тепла й рожева, з голими ручевятами і з пухкими ніжками. Одною рукою вона притискала до грудей свою одежу, а другу закидала мені на шию й підставляла для поцілунка розпалену грою щічку.

Я не забуду щастя дотику до її шовкових кучерів, не забуду її душі, що дивилась крізь сині очі, —моєї душі, тільки далеко кращої, чистішої, печальної.

Яка-то вона тепер, моя маленька донечка? Ні, треба не думати, її нема. Де її поклали? Яка вона тепер? Я цікавлюся. Я нарваю цілі пучки цвіту яблуні. повні руки, і несу в хату. Я не знаю, де знайду свою дитину де її поклали, і в першій хаті, в яку вступлю, в гостиній, натикаюсь на стіл, а на ньому...

То ти тут лежиш, моя маленька! Якою-ж ти великою стала, як ти виросла зразу, наче тобі не три роки, а цілих шість...

Я обкладаю її цвітом яблуні зо всіх боків, засипаючи тими квітками, такими ніжними, такими чистими, як моя дитина.

Потому дивлюся на неї.

Вона лежить, простягнувши голі ручки, витягнена й неприродна, як воскова лялька. На ній коротенька біла сукеночка й жовті нові капчики з помпонами, що я недавно купив їй. Вона так тішилася ними.

В її головах горить світло. Це чудне, неприродне, бліде, мов мертве світло серед білого дня. Тремтячим блиском воно цілує мертві щічки.

Я дивлюсь на це воскове тіло, і дивний настрій обхоплює мене. Я

почуваю, що воно мені чуже, що воно не має жадного звязку з моїм живим організмом, у якому тече тепла кров, що я кохаю не те, що я сумую не за ним, а за чимсь другим, живим, що лишилось у моїй пам'яті, відбилось там золотим промінням...

А моя пам'ять, той нерозлучний секретар мій, уже записує: і цю безвладність тіла серед цвіту яблуні, і гру світла на посинілих лицях, і мій дивний настрій...

Я знаю, на що ти записуєш усе те, моя мучителько! Воно здасться тобі... колись... як матеріял...

Моя мила долечко, ти не гніваєшся на мене?

1902.
Чернігів.

Він іде.

Образок

Прикмети були погані. Становий, здається, незадоволений був з того, що взяв, і хоч запевняв, що не допустить погрому, але йому вірили мало. Найгірше було те, що ніхто напевно не знав, чи одмінять процесію з образом Спаса, яка мала відбутись завтра, по церковній праві. Про це з тривогою говорили в містечку, і крамарі, забувши на покупців, линали свої крамниці на божу ласку, а самі збирались купками на майдані, серед містечка. Тут притишеними, таємничими голосами, тривожно озираючись навкруги, переказували одні другим про якихсь непевних, чужих людей, що з'явились недавно в містечку, про чорносотенних панків, які були-б раді погромові, та про те, що їхні «пуриці», багатиї купці, ще зрання почали тікати з містечка з своїми жінками й дітьми. Часом розмова ставала гарячою, бурхливою, слова брязчали немов вози з залізом, і біля крамарські руки тільки миготіли перед рудими бородами. Але коли розтинався раптом голосний гуркіт коліс по бруку і велика балагульська бричка підкочувалась від один з багатших домів, що всіма вікнами дивились на площу, розмови стихали, і всі похмуро і з злістю дивились, як виносили похапцем із дверей всяке манаття, скрині та подушки, і бричка уцерть вигадновувалась жінками та кучерявими дітьми Коли-ж бричка зникала нарешті в хмарі сірого пилу, розмови знову оживали й переходили в крик. Візник Йосель, міцний, високий чоловік, метушився по базарі з батіжком у грубих, вузловатих руках і хвалився, що вже одправив усі три свої фургони. Він запевняв, що до вечора не буде з містечку ані одної хурманки

Ще сонце не зайшло, а вже крамниці почали зачинятись. Скрізь рипіли залізні засуви, брязчали колодки й ключі, стукали двері, заслоняючи чорні отвори,—і вмить сірі старезні мури ринку викинули з себе людей. Майдан на хвилину ожив, залюднився. Старі «балабусти» зібрали зі столиків бублики й булки, покриті пилом, увесь свій мізерний крам.

Охали, стогнали та, вгинаючись під важкими кошиками, поспішали додому. Чорні купки похилених, схвильованих людей розтікались з базару по тісних вуличках, і на площі зробилось так пусто й тихо, наче увесь вереск життя обернувся раптом у сірий камінь.

Наближався вечір. Сонце росло, палало й тихо спускалось додолу. Червоний туман устав на заході і немов криваві примари насувались звідти на місто. Спочатку несміливо, по-одиниці, а далі цілими лавами. Безгучною процесією пройшли вони поміж спустілими мурами, лишаючи на камені гарячі, червоні сліди та одбиваючи в шибках вікон свої криваві обличчя. Старезні мури тремтіли з жаху всіма зморшками стін, і тільки червоні маки, що росли вгорі по карнизах, вітали гостей сміхом. А коли сонце сіло і прийшла ніч, як чорна дума землі, червоні гості щезли, й містечко зовсім завмерло.

В хаті старого «шохата» Абрума при світлі лойових свічок йшла нарада. Там зібрались самі старі, поважні люди, з зморшками досвіду на блідих лицях, з білими бородами, як у далеких предків. Всі говорили разом, бо всіх одно турбувало. Одні хотіли зібрати ще грошей для старшого, другим приходила до голови думка прохати попів, щоб заступились. Инші знов радили зійтись до синагоги і в молитвах провести ніч. Великий бог, що вивів Ізраїля з пустині, що не дав йому досі втопитись у хвилях ненависти инших народів, ще раз одверне од нього ворожу руку. Все це було добре, але не могло ні об'єднати, ані заспокоїти. Колиж візник Йосель, що мав сильніші груди, таки перекричав усіх і заявив, що молодь поклала оборонятись, що вона буде стріляти, і витяг перед себе батіг, як револьвер,—жах стулив усім уста, і білі бороди, немов зів'ялі, упали на груди. Потому зчинився ґвалт. Старий шохат Абрум, який на своєму довгому віку спокійно перерізував горло тисячам курей та гусок, збілів увесь і закричав: «Як! Вони хочуть стріляти! Ті нерозумні, ті божевільні! Оті «політики»! Вони хотять пролити кров, яка впаде на наші-ж голови. Вони викличуть помсту—і помста, як вовк, пожере наші діти, увесь спокійний народ!.. Ай-вай!..»

І всі кричали разом з Абрумом, кричали беззубі роти, кричали зморшки мудрости й досвіду, скакали бороди й білі та худі руки. І від обурення й крику всім стало душно і навіть легше, так наче криком вони прогнали з хати тривогу.

Те гостре обурення однак скоро пройшло і крики поволі затихли. Знов устало питання,—те саме, що і спочатку,—що-ж мають робити? Час ішов, і кожна хвилина, що конала навіки, родила другу, а та наближала страшну невідомість. Ніхто вже нічого не радив. Усі почували втому. І чим ясніше ставало, що нема ради, що не можна навіть втекти, бо немає коней, люди почали вірити в чудо. Станеться щось таке, що одверне біду, процесія пройде тихо і не зачепить нікого. Ще може нічого! Може нічого не буде!

Комусь прийшла думка: що скаже сліпа Естерка? Ведіть сюди Естерку!.. Вона вгадає...

І всі забажали почути, що скаже Естерка

Візник Йосель і зять Абрумів піднялись привести сліпу

Вона ще не спала. На порозі темної, як і хазяйка, хати вона сиділа чорною купою і, здавалось, співала. Тихі, жалібні звуки мов плач дитини йшли знизу, з чорної купи, і було так чудно і навіть страшно чути той спів, що Йосель спинив свого товариша і не зважувавсь обізватися до старої. Він не міг розібрати, чи вона співає, чи плаче. Врешті наваживсь і стиха покликав:

— Бобе!... Бобе Естерко!...

Долі тремтіли ті самі звуки.

— Бобе!.. Слухайте, бобе...

Спів стих, і почулось довге жалібне сякання носа.

Коли їй розповіли чого прийшли, вона мовчки встала і простягла в пітьму тремтячі руки, шукаючи опори. Її взяли під руки й повели. Двері од темної хати лишились отвором.

Скрізь, де вони проходили по-під освітлені вікна й одчинені двері, до них приставали жінки й чоловіки. Діти бігли за ними, неначе курява. Одні другим шептали, що сліпу Естерку, яка вгадала смерть своїх дітей, а потому виплакала очі за ними, ведуть до шохата.

В світлиці Абрума набилось стільки народу, що стало дихати трудно. Коли-ж одчинили вікно, щоб упустити повітря, світло впало на ціле море напружених, схвильованих облич, і крізь вікно в хату влетіла стоока тривога.

І всі побачили Естерку. Її скаменілий од горя вид, її червоні очі, з яких без упинку стікала сльоза. Мов вітер повіяв по всіх обличчях. Ай-вай!..

Абрум хотів її посадити, але вона не сіла. Тільки оперлась на поруччя стільця. Її щось питали, щось говорили, але вона не чула. Що їй було до того? Вона, що носила в серці велике горе, яке не могло там зміститись і спливало крізь темні очі, бачила тільки своїх синів, про них говорила. Вона описувала всі подробиці, яких ніколи не бачила, бо була далеко від того, малювала картину, так наче вона випечена була в неї на червоних повіках, що закривали очі. І голос у неї гучав як у стародавніх пророків.

«Я бачу звірів... скрізь звірів... В очах у них вогонь, а на зубах кров... людська, червона... А в серці мають вовчу жадобу... Вони несуть свого бога, і на дрючках, що в їх руках, кров... кров синів моїх бідних... Ай-вай!»

— Ай-вай!—стиха зідхнули десятки грудей у хаті й по-над вікном.

«А їхні попи співають і чорними устами хвалять господа бога, а на ризах у них кров... людська кров... І ричать разом із попами криваві звірі і розбивають об камінь голови діток маленьких... Ай-вай!»

— Ай-вай!—тремтить зідхання довкола і меркне од нього в хаті світло.

«Ось під ногами в мене кров... Чорна, запекла... великі, чорні калюжі... Лежать жінки, білі як крейда, і дивляться їх мертві очі на чоловіків... на трупи дітей... І скачуть по дітях сп'янілі звірі і ревуть: «Смерть! Смерть!»

— Ай-вай!—стогнуть у хаті і плачуть на дворі.

«Вогонь і смерть!.. Я бачу руки, я бачу очі, що благають рятунку... Я чую крик... Валяться стіни... стріляють... пекло... Ой, мені душно... Ой, мое серце... А тепер чусте? Ша! Біжать по сходах... ламають двері... А там мої діти... мої сини любі... Ай-вай!.. Рятуйте! Не бийте... Лежить мій Хаїм... лежить мій Лейба, що годували стареньку маму... і більш не встануть... Ой-ой! Ай-вай!...»

Ай-вай!.. Ай-вай!..—усі підхоплюють лемент, і стає сумно і страшно, як у судний день.

А «бобе» Естерка все говорила, а сльози все стікали з її сліпих очей. Розбитий старечий голос часом дзвенів, як голос пророка, і тоді довкола робилось тихо, люди таїли віддих і складали на дно серця кожне слово старої, як важкий жаль. Може то не Естерка говорить, а їхня доля, і той червоний туман, що тепер навис над ними, перетвориться завтра у дійсність. Може ті діти, що тепер тулять теплі обличчя до колін матірок, завтра будуть валятись по вулицях мертві і їх будуть толочити важкі чоботища п'яної юрби... Ай-вай!..

Народ навис над вікном і все прибував. Якась розхристана, в одній сорочці жінка просовувалась крізь натовп ближче до хати і притискала до грудей кривий семисягник із старого срібла,—єдину, може, цінну родинну річ. Великі жили на руках у неї ясно сиділи на світлі. Налякані діти починали ревіти, жінки їх гамували і витирали сльози руками. Крайні зідхали; і увесь той жаль, і всі ті сльози збирала блакитна ніч та громадила в хмару, що вже здіймала чоло на нічному крайнебі.

Коли-ж Естерка замовкла і її схилену, спустілу вивели під руки з світлиці, народ розступився, загомонів і посунув за нею аж до її хати.

Шохатові гості теж розійшлися, рознісши з собою на ніч тривогу.

Неспокійну ніч перебуло містечко перед християнським святом. До рання світилось по хатах світло і товклись люди, готуючись на завтра як до пожежі. В'язали клунки й ховали все, що тільки можна було сховати. І скрізь був плач та стогін.

А коли сонце зійшло, до нього всміхнулись тільки червоні маки з карнизів ринку та де дороги, зарості маком, що розтікались немов криваві ріки поміж зеленим хлібом од мурів містечка. Будинки були похмурі, всі в тінях, і тіні лягли в людей під очима Старий мечет, сповнений нині так густо зерном, як колись правовірними за панування турків, був чорний од чорних загадок про криваві події, що минули, здавалось, на віки, а сірий ринок стояв похмурий, увесь у зморшках, як дід, що все вже бачив і розгубив надії.

Містечко було безводне. Спустілими вулицями блукали лиш кози. Коли сонце стало високо, вдарив із дзвінниці дзвін: хитнув повітря і пожеж пройшов у серце. З'явились люди. Спочатку рідко, як і окремі дзвони. Та коли дзвони, схитнувшись разом, пішли в танець, великі, середні й маленькі і заскакали в повітрі як метелиця, з усіх усюдів сунули люди так, наче дзвони тягли їх до себе. І сотки налякaних очей дивились услід їм крізь шибки вікон.

Бліднй, невиспаний шохат Абрум теж слухав дзвонів, хоч вони

вже давно замовкли. Він увесь тремтів і сам дивувався, що у нього так скачуть щелепи, так трусяться руки й ноги. Бо ще невідомо, чи піде процесія, чи ні, чи буде що, чи не буде. Але-ж він поважна духовна особа, і не може бути лише свідком народнього лиха. Врешті він зважився і переступив поріг своєї оселі. Дрібним, непевним кроком, озираючись та оглядаючи стрічного «гоя» так, наче вперше стрічався з ним, він спочатку пішов бічною вулицею, тепер безлюдною, а далі звернув як до майдану. З вікон і дверей дивились на нього його одновірці, і він привітно хитав їм головою та кривив в усмішку свої бліді уста. Він навіть пробував щось говорити, хриплим та здушеним голосом, але за кожним разом змовкав, -таким чудним та дивним здавався йому його власний голос. Та й взагалі йому здавалось, що то не він іде, а хтось чужий, незнайомий так чудно ступає тремтячими ногами по якійсь чудній, немов легкій землі. І він навіть бачив, як той «чужий» іде. По дорозі йому стрічалась молодь, що бігла з майдану, од церкви. Йому здавалось, що він питає, але він тільки стояв і мовчки дивився стрічним у вічі. І йому оповідали. На ході, поспішаючись, коротко, уривчасто. Багато народу... з сіл... із околиць... Ідуть до церкви, а збирають каміння... кладуть за пазуху... хтось бачив сокиру... по-під полою... І бігли далі.

На одній вулиці, де народ у тривозі висипав із хат, він бачив, як якась кругловида, кучерява дівчина (чия вона?) кидалась поміж люди з тхоревим хутром і всіх благала, щоб заховали. Її стрічали болісним усміхом і одмовляли, але своїми благаючими, сливе божевільними очима вона сіяла жах.

Абрум пішов далі. Повз нього проскочив кіньми становий, злегка підплигуючи на м'яких ресорах. Абрум підняв руки і щось закричав, щоб його зупинити. Але той навіть не озирнувся. Блиснув на сонці білим мундиром та злотом погонів і зник. І раптом шохат почув у серці пекучу злість. Його аж струснуло. Тепер він опам'ятався і міг говорити. Він переймав стрічних і всім кричав, що так не можна... Треба оборонятись. Треба стріляти з револьверів і всіх перебити... Закидати дровами, бити дрючками, колоти ножами... Підняв страшенний галас. Залякані люди вибігали з хат та благали, щоб він замовк.

— Тихо, реб Абруме, тихо будьте... ша!

Але він не міг вгамуватись.

Блідий, запінений, з страшними очима, він кричав на цілу вулицю, немов хотів заглушити криком свій власний жах.

— Для чого мовчати? І доки мовчати? Ми все мовчали...

— Реб Абруме... ну будте-ж тихо... ша... реб Абруме...

Ті, що не знали, від чого зчинився крик, гадали, що вже почалося. Вони вибігали з домів наготові, з жінками, з дітьми, з клунками в руках і задвірками. через городи, тікали в поле, у високу пшеницю.

Коло Абрума збирався народ. До нього простягалися руки, його оточали бліді, зжовклі обличчя, червоні од нічниць очі. І всі благали: «Ша! Тихо... не клич біди»... Абрум замовк І серед тиші йому зробилось страшно. Тут, у тім містечку, де він родився та зріс, де стільки літ, до старости самої, провів у праці для себе й других, він опинився як серед

моря на кораблі, який зараз потоне, а навкруги б'ють хвилі й реве вітер у чорних просторах. І ні звідки нема рятунку. Абрум обвів усіх очима. Ті неспокійні блискучі очі, з якими стрівся, так само казали: нема рятунку...

Все тіло дивно напружилось у нього, і він відчув серцем той крик розпуки, що глибоко таївся в серці його народу, боячись навіть вирватись звідти.

Йому зробилось страшно... страшніше тут, серед людей, ніж у своїй хаті...

Раптом Абрум почув, як щось звалилось на нього й розбіглось по тілі дрібними кольками. То серед тиші впали на голову дзвони й побігли по місту з вискоком і реготом. Од майдану щось тупотіло і чувся крик: «Вже йде!.. Вже йде!..»

Може там бійка, може там кров... Він нічого не знав. Може там ріжуть, грабують... Він тільки тямив, що все круг нього заворушилось і якась сила раптом ухопила його; що його з усіх боків штовхають, що над ним важко дихають, що він біжить і чує довкола великий тупіт ніг і чує у грудях, як скаче серце. Щось велике, стоноге, гаряче бігло з ним разом, а він бачив перед собою лиш довгі поли чийогось халата, що кумедно розлітались на вітрі. За ним щось гналось. Він мчав по тісних вулицях, місив ногами глибокий пил, минав доми, звертав убік, і піт заливав йому очі. Ось дім Мойше Цвейлібе, а ось хата убогої Хани. Знов якась вулиця... ще один дім... І чий то дім? Чий-же то дім? А там уже поле... Аби добігти, аби добігти... Ось уже й шлях. І на ньому кров? Дві довгі річки з обох боків? Ах, ні, то-ж маки, такі страшні, червоні... як людська кров... Коли-б добігти, коли-б сховатись, щоб уже не чути дзвонів,—червоних дзвонів, що мчать навздогін, б'ють у саме серце, скачуть і регочуть, як божевільні.

Містечко спустіло. Всі, хто лишень міг, утікали в поле або в ліс. Лишилась тільки сліпа Естерка, яку забули взяти з собою, та голодні негодовані кози, що блукали круг неї з жалібним плачем. А в дивній, мертвій тиші містечка справляли танець дзвони. Великі, середні й маленькі. Сонце сміялось і вистеляло дорогу дзвонам як килимами.

Естерка сиділа на порозі своєї хатини, закривши лице руками. Вона сама стріне те, від чого всі повтікали, що там, в Одесі, одняло од неї синів. Але вона не почувала страху. Чого боятись, коли найстрашніше пройшло крізь її серце вогнем і спалило там усе? Не страх, а зненависть запікалась у її грудях, коли вона слухала дзвонів. Естерці здавалось, що то не звуки, а сотні кривавих рук простягалися од дзвіниці і жалібно трипочуть довгими пальцями по-над домами. І їй хотілось вступити в бій з тими руками та власним тілом одвести од людей лихо. Вона встала з порога, простягла вперед руки, підняла лице, по якому стікали з сліпих очей сльози, і пішла назустріч дзвонам. Згорблена постать старої, з простертими перед себе руками, суха й рішуча, здавалась страшною серед безлюддя. Вона йшла і жадібно вбирала в себе звуки, що перетворялись у зненависть.

Раптом Естерка серед дзвонів почула щось инше. Спочатку як

тихий плач, а далі мов виття вітру. З часом ті звуки прибивали, хрипіли, оберталися в рик. Немов товар ревів на оборі, або градова хмара неслась по небі.

То йшла процесія.

Тисячі ніг толочили землю, тисячі тіл колихали повітря, лопотіли на вовні коровяні і грубими, нелюдськими голосами ревіли гладкі попи, як з бочки, а довгі коси їх, розмаяні на вітрі, тріпались по пухких золотих ризах. Високо над ними хмурилось зчорніле лице убогого Спаса, що ледве витикалось із кованих, багатих риз, важких і незручних. І грали богові славу дзвони, співали її од повного черева грубі попи.

Естерка спочатку не розуміла, звідки ті звуки. Може то хмара, страшна і чорна, надходить над головою і впаде дощ? Але згодом, коли процесія була вже близько, вона почула знайомий спів і зрозуміла. І раптом спалахнула злістю: недобра радість налялась їй у серце.

— Ага! Він іде!.. Він іде!..—кривились в усмішку її уста і навіть сльози з очей перестали сливати. Вона спішила назустріч.

Процесія все наближалась.

Коли-ж нарешті її обвіяв дух людської маси і обхопили страшні для неї голоси, сліпа Естерка стала, підняла руки, немов бажала спинити лаву, і закричала. Слова зливались у неї в горлі у невиразний крик. Вона трясла руками і так стояла з відкритим ротом. Сильне зворушення, гнів, відняли їй мову. Вона кричала щось невиразне, а їй здавалось, що вона говорить і викидає з себе увесь біль, усе горе, зненависть.

— Слухай ти, жидівський сину!—кричала вона словами, що лишались у неї в горлі.—Ти знов ідеш? Ти, що одняв моїх дітей! Мого Лейбу й мого Хаїма... Ти знов благословив розливати кров твого народу! Слухай, віддай мені моїх синів... Це я тобі кажу, я... сліпа Естерка, що виплакала очі... я, мати синів моїх бідних... Слухай, куди ти йдеш, спинись... Доволі крови!..»

І вона трясла кулаками й кричала словами, що лишались глибоко в грудях. Сльози, що сливали з невидющих очей, заповнили старий чорний рот із двома пеньками жовтих зубів.

А повз неї тупали тисячі ніг, дихали тисячі грудей, ревіли баси й танцювали як божевільні дзвони. Великі, середні й маленькі...

1906.
Чернігів.

На острові.

(Уривки).

Як тільки заплющую очі—кімната (вона тільки що стала моєю) раптом щезає: її витісняє фіолетова рогата пляма і пливе на зеленастих хвилях як велетенська тінь корабля.

Так мені уявляється острів, на який нині ступив я і де маю жити.

А зараз потім чую дрібне цокання підошов у камінь,—тих дерев'яних дзвінких підошов, що одкидають од себе круглі жіночі п'яти. Наче хтось сипле на бляху волоські горіхи. Трах... тах-тах-тах...

На тлі вечірнього неба пропливають чотири жінки з кошиками на голові, наче античні вази. Права рука зігнута в ушко між кошиком і плечима, а ліва вільно одкинулась вниз і то виставляє, то ховає долоню.

Трах-тах-тах-тах...—цокає в камінь дерево підошов.

Сіра стіна.

Розчепіривши негнучкі ноги, стоїть під нею віслюк. Йому так скучно, як англійському лорду, що бачив весь світ. Очі в білих мохнатих каблучках, як в окулярах, і зануда довго од них спливає аж до біластого носа. А може ти хорий, ослику бідний. Вата стирчить у твоїх вухах, а хвіст так покірно затулює обрублений зад.

На piazz'і ще біліють колони, і нахилившись над морем, чорні сильветки перерізують лінію неаполітанських вогнів.

Трах-тах-тах-тах...

На башті дзвонить годинник: два рази скромно і шість налічив я поважних і повнозвучних.

З вулиць розходяться люди, крамниці гаснуть, заплющують очі—двері і вікна—і острів сліпне.

А море знизу шумить.

І знову ослик, певно останній. Його вуха ще здалеку мають, як пальми на вітрі.

Заповнив вуличку громом величезних коліс і мчиться повз мене, а я зустрічаю, як уже добре знайоме, його окуляри, зануду і ніс, мишачий білий живіт і невдатно обтесаний зад з притиснутим міцно хвостом.

Тепер я йду, самотний, поміж домами, немов коритаром. Дві стіни, як почесна сторожа, мовчки пропускають мене вперед, над головою часом блимне лихтар. Ні, я не сам. Моя тінь, як невільник, послалась під ноги й показує шлях. Потому вона раптом забігає назад і, вчепившись за мене, покірно повзе по каміннях між двома німіючими стінами...

Трах-тах-тах-тах...—сиплять волоські горіхи свій дзвінкий голос на твердий камінь, але де—спереду, ззаду, чи наді мною—не знаю...

Чи не піти до міста? Ще здалеку радо стрічаю рожеві плити міської площі, жовті стіни funicolare і башту. Невідомий нікому, сідаю на лавку, слухаю і дивлюся. Крізь білі колони синіє море, по Monte Solaro повзе туман. Підо мною з підземним гудінням вирушає на беріг вагон.

На башті дзвонить: три рази тонко й десять густо.

Проходять люди, туди й сюди. Якісь чорні фігури, матові лиця і червоний гвоздик у петлиці. Збилися в купу, а далі оперлися низкою на бар'єр, наче ряд галок на телеграфному дроті.

Гладкий порт'єр, незграбний як слон, і паралітик, наче вріс у жовту стіну. Його руки крота лежать на колінах. Ось він важко піднявся і переставив стільці, що винаймає охочим. Кінці плетіння стирчать в них під сподом. Мій парикмахер зсунув на потилицю котелок і

скучно, як що-дня, розглядає вітрину приладів електричних. Стоїть довго, уперто, як і що-дня, позіхає й одходить.

На башті б'є одинадцять.

Тонкі готельні хлопці, з галунами і в новеньких костюмах, поки нема пароходу, вистукують каблуками в рожеві плити. «Hôtel Royal» штовхнув «Hôtel Pagano». «Hôtel Faroglioni» закурив попіроску

Зігнувшись і налігши на грубу палку, порт'єр човга ногами, щоб подати комусь стілець.

Убогий франт піднер плечима білу колону. Подерті штани, зруділий піджак—усе безбарвне. Наче він довго валявся в вапняній ямі. Креп на рукаві і з бокової кишені кінчик рожевої хустки.

Знов вічність одбиває п'ятнадцять хвилин.

Взад і вперед снуються чорні фігури.

Море шумить.

Жовті спинки фіякрів, поставлених у ряд, блищать на сонці.

По Monte Solaro повзе сивий туман.

Парикмахера знову притягає вітрина. Котелок з'їхав на шию, а він уперто роздивляється на прилади електричні, як і щоденно.

Блакитні факіно [1]) в широких блузах ходять з місця на місце, заклавши руки в кишені: ще нема пароходу.

Старий порт'єр позіха істерично, наче віслюк. Короткі руки крота лежать на колінах.

Проходять американки. Бридкі, худі, широкороті. всі в білих в'язаних куртках і в жовтих капцях.

Shall we have time before breakfast?

O, yes!..

Холодні очі сковзнули по всьому, наче крижинки.

Діти ганяють по piazz'і собаку. Собака скаче і попадає комусь під ноги.

З-за білих колон виплива пароход—дві голі щогли і чорний комин.

Скучаючі люди збилися в купу і перегнулись через бар'єр. Усім цікаво.

Димок з папіроски зміїться в повітрі.

На башті годинник одбиває ще раз.

В морі зринають і зараз щезають пінисті хвилі, наче потопають рибацькі човни, поринаючи в воду білим вітрилом.

Поліцейський у чорнім плащі—щоки сині і ніс червоний—сонно маха прутиком у повітрі і може в тисячний раз поглядає на ті-ж самі доми.

Купи білих, наче лисих, фінюків стелять зелену гичку під наметом крамнички.

Порт'єр вріс певно в жовту стіну.

Пройшла пара простоволосих дівчат з високими грудьми, в червоних хустках на плечах.

---

[1]) Факіно—носій.

Осел з грюком величезних коліс привозить на piazz'у повну хуру капусти, а груба жінка, затріпавшись у вільних, одкритих рухах, які має тільки риба в воді, щось верещить.

Підо мною з підземним гулом вповзає знизу вагон і з'являються в дверях пишні жандарі в трикутних шапках, в плюмажах і з густим сріблом на фраках.

Перший звощик примчав пасажирів; готельні хлопці налітають на нього, як горобці.

Жінки-посійки підіймають на голову чемодани з жовтої шкіри.

Вільний факіно співає.

По Monte Solaro повзе синий туман.

Коні фіякрів б'ють підковами в камінь.

Порт'єр жує щось, і його повне обличчя ходить на гладкім підборідді, наче плаває в хвилях.

За затокою синій Везувій придушив беріг, немов смертельний гріх.

Назад вертають повногруді дівчата.

З башти продзвенило дванадцять.

Люди снуються сюди і туди,—хто знає, куди й для чого, а все це разом подібне до театру маріонеток, у якому режисер переплутав порядок п'єси.

Чи не таке життя?

По готелях глухо гудуть уже гонги, скликаючи на сніданок. Piazza поволі пустіє. Лишаються тільки рожеві плити помосту та колони біліють на тлі синього моря.

На Monte Solaro поволі налазить туман...

***

Вона приїхала ранішнім пароходом, перед годиною може, не більше. Бо инакше я-б уже бачив її.

А подумав про це я через те тільки, що ми стрілись очима.

Досі наші очі спочивали на морі, чужі, далекі, як дві лінії рівнобіжні, що пішли в світ без надії зійтися.

Під нами бігли до моря цвітучі цитрини, а помаранчі наче зірками обліпили чорні корони. Солоно дихало море.

Я ще раз озирнувся на неї.

Свіжий матовий профіль повернувся поволі й знов її очі впірнули в мої.

Француженка чи британка? Ні, певно американка.

Грубі німецькі бочки, налиті пивом, із значками туристів і з порохом на ногах, одділили мене від неї. Заходжу з другого боку і стаю ближче. Бачу, як тріпає вітер блакитний кінець вуали по сірих скелях, помічаю подорожню торбинку й золоті волосинки за вухом.

Гляне, чи ні?

Ціла вічність минає. Не ворухнулась.

Що їй справді до мене, або мені до неї? Повертаюсь спиною і роз-

дивляю Monte Solaro, поросле кущами. Треба колись забратись туди. Пішки, чи на ослі.

Які очі в неї? Не встиг роздивитись.

Невже не побачу?

Мені здається, що вона ворухнулась, збирається йти.

Кидаюся в натовп занадто поспішно і наступаю комусь на ноги.

— Ах, вибачайте!..

Протискаюсь плечем і стрічаюся з нею.

Наче фіялки після дощу.

Темні, м'які, блискучі. Глянула і закрила.

Тепер — кінець. Іду за нею. Куди вона — там і я буду.

Роблю байдужу міну, роздивляю наче будинки, але бачу тільки блакитний вуаль, золоті волосинки на шиї і дрібні каблучки з-під спідниці.

Озирнеться, чи ні?

На повороті стає, розглядає якусь рослину і повертає до мене лице...

Тепер ми знову над морем і знову наші очі бродять по синій пустелі, але в мене є певність, що вони й там стрітися можуть.

Бо я хочу глянути в них.

Не піддається. На лівій щоці сходить легенький рум'янець, але очі уперто на морі.

Втрачаю вже терпеливість. Я мушу їх бачить.

І раптом цілою вагою вони лягають у мої з нетерплячим питанням:

— Чого ти хочеш?

— Кохаю...—запевняють мої.

Її очі не знають, що одповісти, і мрійно починають пестити скелі, беріг, блакить.

Тим часом я розглядаю ніжну лінію шиї, м'який виріз на грудях, залом на руці, такий чистий і свіжий. Знаю, що пальці в рукавичках— як пелюстки троянди. Все воно укладається в мене, простає, наче роками я його бачив і милував.

І коли ненароком неначе розкриває на мене свої вопкі фіялки, мої очі впевнено кидають в них:

— Ти моя!

Вона ще не знає—«чия», вагається трохи.

Але я не вагаюсь і жду лиш, коли ми поглянем на себе.

— Ти моя.

Тоді її очі раптом розкидають свою променисту безодню, готову мене поглинуть, і твердо говорять:

— Твоя.

— Навіки?

Навіки.

Хіба-ж може бути инакше? Стоїмо на тій самій землі—ледве десять кроків між нами,—одно сонце нас в'яже, ті-ж краєвиди входять у нас і навіть тіні наші зливаються разом.

Ми то купаємо очі в морі, то очі в очах...

Нас тільки двоє на світі. Що нам до инших? Але звідкись з'являється третій. Як хмарка, що десь узялась і погасила сонце.

Міряє землю худими ногами в панчохах, схиляє біля неї на порепчата свій англійський костюм і виймає бінокль.

Щось говорить до неї, наче давній знайомий, передає бінокль.

А вона взяла!.. А вона взяла!...

Приклала мої фіялки до того самого місця, де перед хвилею були очі чужого, наче нічого не сталось.

Ні, я не можу бути спокійним.

— Шановний пане!

Ні, це обурити може. Я вже кипію.

— Шановний пане! Хто вам дав право поводитись так? Чи тямите ви, що це з вашого боку нахабність?..

Він десь розуміє мову моїх очей, бо повертає обличчя до мене і кидає здивований погляд. Потому байдужно одводить його назад. Ну, чорт із ним!

Але вона? Що недавно присягалась мені: навіки!... Доволі, щоб з'явились якісь худі ноги й англійський костюм... Ось вона — вірність жіноча...

Чую, що я ревную. Повертаюсь до неї плечима і даю собі слово, що між нами тепер кінець. Любуйся своїм британцем... Навіть не гляну. Мене більше цікавить краса природи, вічна й незрадлива. Не обернусь ні за що. Хоч-би ти плакала, хоч-би ти благала. Ні за що.

Чую погляд на шиї. Він мене тягне. А може то тільки здається... Вони десь так захопились одно одним, що я для них не існую. Хіба обернутися раштом і накрить голубків? А яке мені діло до чужого кохання?..

Проте обертаюсь, цілком холодний, і стрічаюсь з її очима.

Такі покірні, благаючі і невинні!

Тоді я од серця все вибачаю і все забуваю.

— Любиш?

— Кохаю.

Тепер знову ходжу за нею. Де вона—там і я невідступно. На британця ані тіни уваги.

Він не існує для мене. Йду оддалік за блакитним вуалем або назустріч, щоб глянути в очі. Вона вибирає картки, я теж купую. Вже повні кишені. Розглядає вітрину—я стаю поруч. А все для того, щоб зловить погляд, кинутий потай, лукаво, через голови людські. Так сонце часом просуває свої промінця крізь дощ.

Вже день скінчився, засвітилася ніч, а я не на ногах. Де вона—там і я. Вона вже втомилась, пора-б їй спочити. В-останнє, при світлі зірок, заглядаю їй в очі.

— До завтра?—питають мої.

— До завтра...—одповідають фіялки.

— Моя?

— Навіки.

А завтра, ще не розвиднилось добре, біжу на вчорашні стежки.

І раптом, не любітьки, спиняюсь. Мене затримує запах пароходного диму. Я знаю... я певний, що її вже нема. Вона од'їхала ранішнім пароходом. Ось він ледве сіріє на сірому морі, певіть дим уже розвівся.

Стою на дорозі і втягаю у себе той легкий запах.

Це все, що лишилось од мого роману...

Завжди хвилююсь, коли бачу аґаву: сіру корону твердого листу, зубатого по краях і гострого на вершечку, як затесаний кіл. Розсілася по терасах і коронує скриту силу землі.

Або її цвіт—високий, до півгори подібний зелений стовбур з вінцем смерти на чолі.

Бо така таємниця аґави: вона цвіте, щоб умерти, і умирає, щоб цвісти.

Ось вона—та, що вічно мене хвилює, що тільки раз розцвітає квіткою смерти. Сиза серединка міцно згорнулась і в муках, зціпивши зуби, одриває од серця листок за листком. Закам'яніла на камінистому ґрунті і прислухається з жахом, як росте, стиже і рветься з неї душа.

І так роками.

Там десь, глибоко, під сірим дзвоном коріння, щось вистигає таємно, витягаючи силу з серця землі, а аґава з одчаєм стулює листя, немов почуває, що години принесуть смерть.

І на кожнім листку, який з болем одриває од серця, липнеться слід од зубів.

Все має пору, для всього приходить свій час.

І для аґави. Те, що таїлося в ній, продирає нарешті тісні обійми і виходить на волю як велет, несучи на могутньому тілі, яке може зрівнятись хіба з сосною, цвіт смерти.

Обвіяна вітром, ближча до неба, аґава бачить тепер, чого не бачила перше. Вона бачить море і скелі, перша стрічає схід сонця, остання ловить червоний захід, а вітер шумить коло неї так само, як і в короні дерева.

Сизі листя в'януть тим часом під нею, одхиляються, як недужі, по них стікають дощі, сині зуби мертво блищать на сонці, корона сохне і м'якне, наче ганчірка, а квітка на високому тні вітає сонце і море, скелі та далекі вогкі вітри гордим і безнадійним привітом засуджених передчасно на смерть.

Одчиняючи вранці вікно, я раз-у-раз бачу ряд цвітучих аґав. Стоять стрункі й високі, з лицем смерти на чолі, й вітають далеке море:

Ave, mare, morituri te salutant!..

1912 р.

Ольга Кобилянська

(27/XI 1865 р.).

Ольга Кобилянська народилася в глибині буковинських Карпат, у містечку Гура-Гуморі 27-го листопада 1865 року. Не змогла дістати доброї шкільної освіти, бо батько її, дрібний урядовець, мав велику сім'ю (Ольга була сьома дитина) і дуже обмежені засоби до життя. Скінчила лише 4 класи «нормальної школи». Школа була німецька, тому й перші книжки, що прочитала майбутня письменниця, були німецькі. З 8-ми років жила з родиною в Сучаві, а потім ще глибше в горах, серед розкішної гірської природи в Кимполунзі. Року 1891 переїхала родина Кобилянських до Чернівців, і з того часу аж і дотепер живе письменниця там, там-же поховавши батьків і більшість родичів... Письменниця самостійно багато працювала над самоосвітою, не лише читала, а й пильно студіювала Софокла, Шекспіра, Гайне, Спенсера, Бокля, Дарвіна і особливо захопилася філософією Ніцше, що помітно вплинула на її світогляд і літературну творчість. Писати Кобилянська почала рано (з 14 років), але спочатку німецькою мовою. В родині Кобилянських хоч і говорили мовою українською, але жити їй доводилось за дитячих та юнацьких літ в оточенні німців та волохів і скрізь на Буковині в культурному житті панувала тоді Німеччина (школа, часописи, бібліотеки). Вчитися української мови почала Кобилянська лише 16 років, а писати українською мовою лише 22 літ (р. 1886). Сталося це під впливом С. Окуневської та Нат. Кобринської. Українська мова в перших українських творах К. мала великі хиби, що їх почасти потім перемогла письменниця, а почасти вони (особливо в лексиці) так і залишились непереможені. Звязок Кобилянської з німецькою літературою (німецькі твори її ставлено поруч з кращими творами молодих німецьких модерністів) був тим джерелом, з якого через її твори на літературу українську впливали нові ідеї й форми европейського письменства. Частина критики бачила в ніцшеанстві Кобилянської «аристократичний індивідуалізм», і хоч з формального боку така кваліфікація почасти спирається на матеріялі її творчости, проте більше рації вважати його за пристрасне шукання шляхів до випростання поневоленої міщанством душі людської, за пристрасний протест проти отрути духовного міщанства, чим у значній мірі була й філософія Ніцше. Не розуміючи цього, не можна зрозуміти й шляхів, якими письменниця прийшла до властивих, за думкою А. Франса, всім великим художникам глибокої гуманности, поривання до перемоги людського духу й ненависти до всього, що його в'яже. В «аристократичному індивідуалізмові» не знайдемо джерел ані того художнього змалювання «мужицького горя», ані тих зворушливих описів страждань і мук людських, що в новелах на теми світової війни, за влучним виразом Якубського, «підносяться

до патетики». Позитивні риси творчости Кобилянської: тонка й пильна спостережливість та глибока і завжди оригінальна аналіза психологічна

Перший твір К. українською мовою (писаний р. 1886 аж після кількох переробок) надруковано (в «Зорі») р. 1894. З того часу твори її (повелі, маленькі оповідання й повісті) з'являлись по кращих журналах Галичини й України, а також у окремих виданнях.

Велике значіння в українській літературі мають її повісті, в яких найповніше розкривається творчий хист письменниці.

Покора.

Повно масвої, ясної зелени- і сміх сонця.

Чотирьохкутній сад, замкнений мовчазливими панськими будинками, пишався в барвах.

Весняні квіти квітли. Ще рано, в сірім світлі під холодними краплями роси розвивалися на нині.

І розвинулися.

Турецький бов... білий бов... повні круглі тюльпани, нарциви—біліючі, мов на зелених стеблах понричеплювані метелики...

Зелені кущі з густо і луковато до землі спадаючими вінками галузок, обсипані дрібним звіздовато-жовтим цвітом...

Сильно пахучі аврікли ситої, попсової краски—і братки.

Ціла маса прерізних братків і ще инші квіти.

Білявим піском повисипувані стежки окружали, кокетливо виганаючися, кльомби і арабески і губилися в корчах, що росли густо під холодним муром . . . .

. . . . . .

Около десятої перед полуднем вибирався артист з дому і взявся спускати заслону над відчиненим вікном.

В тій хвилі підступила молода циганка до нього—двадцятилітня може — з двома дівчатами чотирьох-п'яти років до вікна і стала просити милостині.

Говорила побожні, покірні слова, а малі наслідували її, простягаючи й собі рученята до нього вгору. Сумовито, а заразом лакомо були звернені всіх очі на нього. Великі, жадібні очі, в котрих тліла несвідома пристрасть полудневих рас.

Кинув гріш вікном, і вони його зручно зловили.

Стояли дальше.

Хотіли ще чогось. Мати просила дальше. «Яку злишну, зношену одіж... стару яку хустку. . або й що инше. Все одно що: лише щоб ще чого-небудь... не мали нічого. Прибули здалека і мусіли знову дальше... далеко... страх далеко»...

І знову звернулися очі всіх як передше на нього. Великі, з лакомим... дожидаючим виразом... Мати зложила руки навхрест на грудях і склонилась покірно до землі.

Хтось із середини закликав його. Звучний, рівний голос жіночий, наказуючи зачиняти зараз вікно...

Кілька хвиль минуло.

Пішли вже собі?

Пішли.

Вона оставила тут під його вікном щось зі своєї покори і пішла білою, широкою стежкою, що вилася між весняними квітами, між кущами, обсипаними жовтим дрібним квітом, в золотім блеску сонця... до других замешкуваних будинків.

Ішла звільна... несміливим кроком... зі звисаючими по боках руками... городом... прямо, неначе-б несла на голові повний збан. А однак... скільки-то ритму лежало в її рівнім ході... які шляхетні були в неї лінії, яка струнка й ніжна її стать, котрої краси не могла лишити і мізерна одіж, а здраджувала при кожнім рухові грацію і красу!

Глядів за нею. Артист...

Побачила когось із мешканців у панських сінях і склала як перше перед ним—тепер там руки навхрест, і—повернула покора. Викінчено і скромно. Склонилася глибоко з повагою тихо до землі.

Засоромився.

Що було це таке, о що вона його перед хвилею просила, чого не міг дати, і вона надармо оставила щось зі своєї покори?

Що було це таке?

Соромився.

Відтак відшукав щось і забіг з тим у долину.

Вона була зайшла там, в сіни,—а малі осталися в городі.

До них кивнув він рукою, вимахуючи дарунком високо, приманюючи їх до себе.

Прилетіли.

З утішним, щасливим щебетом—як птахи злетіли.

Темносині любі ластів'ята—розсіяні одною вже хвилиною...

Старше пірвало бурливо дарунок собі і, розкішно сміючись, вхопило його руку і притиснуло до неї свої уста. Але не там, де цілується звичайно,—а трохи вище; майже під рукав.

В тій хвилі сходила мати по сходах і побачила все. Зложила руки навхрест і склонилася...

Поспішив у хату—з тайним щастям у грудях.

Не любив цілування. Але цей поцілунок дитинячих уст відчув він аж у душі. Лежав він йому на руці, немов прилиплий до неї браток... один з тих оксамито-м'ягких з темними очима... яких саме багато цвіло он там у зелені і в світлі... Або ще лучче. Він лишив по собі виразний слід полуденного тепла...

. . . .

І забув він усе—артист.

І з тої хвилі минув довгий час, і настала осінь.

В природі йшло все до посліднього викінчення. Тут і там добачувалося в ній послідні рештки сіяючої краси. В лісі, на нивах... у парку, а найбільше між гордими осінніми квітами без запаху.

Тижні минають, як стоїть йому циганя перед душею.

І він бачить його, як тоді стояло... в мізерній одежині головка сповита на манер матрони... в хустку неозначеної барви... смагляве

личко з чорними очима, щастям розсіяними, напрочуд гарними очима... сумно вони закроєні—одинокі!..

І він хотів-би, щоб воно знову прийшло.

Але не тепер: в маю.

Як усе буде облите золотом сонця, буде розкошувати в свіжій зелені і в квіті, в запаху і красі, в новості й утісі, і як повернуть ластівки,—щоб воно знову прийшло.

І він підняв-би його високо вгору, а відтак дав-би милостиню.

Зате нехай-би поцілувало його. Але не в руку і під рукав—лише в уста. Своїми дрібонькими, непорочними, теплими устами—нехай-би поцілувало його. Тими пречистими оксамитно-м'якими братками... раз і другий, і третій, а відтак нехай-би інше собі...

. . .

Але воно не прийде.

Поплило кудись далеко—гуляє під голим небом і не прийде...

І виросте з нього така сама пальма, як його мати,—висока, поважна... з сумовито закроєними очима і буде клонитися.

Вивчиться руки навхрест складати, і при кожній хаті і кожнім порозі в прозьбі о зношену одіж оставляти щось зі своєї покори...

Банк рустикальний.

Мені припала задача з'явити одному убогому мужикові, вітцеві чотирьох малих дітей, що його господарство має ліцитуватися. На тім його малім господарстві тяжив уже віддавна в рустикальнім банку довг його родичів. Якісь товариші його, прості, темні мужики, порадили переписати поле на своє ім'я, річінець плати продовжити і таким способом «урятувати» майно, на котре чигав і ждав уже здавна один маючий чоловік з того самого села. Вислухавши їх поради, сповнив совісно їх прикази. Просив у банку, щоб йому ще кілька років «банк ждав», а він виплатить і довг, і проценти. «Тії проценти,—жалівся він,—множилися, немов гріхи» і висисали з нього послідню каплю крови. Останній річінець плати минув, а він не виплатив нічого.

Був злим спекулянтом; а останні роки були тяжкі й неурожайні, і він жив лише з того, що заробляв між другими. Всі люди в селі знали, що він не збере потрібної суми, котра, збільшена процентами, перевишала далеко його дрібне майно, і тому (мені уста дрижали, коли я представив йому стан річей) мусіло господарство ліцитуватися. Підчас розмови переслідувала мене неустанна думка, що цей бідолаха не зазнав од колиски доброї хвилини. Часом занивався. Тоді проживав і найкращі свої хвилі.

Заявив я йому врешті, що його жде.

По якійсь хвилині зрозумів мене.

На його устах завмер втомлений усміх, вони стали білі, пітивні, а очі, ті очі, що звичайно так добродушно дивилися, гляділи тепер на мене напів з переляком, напів з отупінням.

Але-ж я не брав ніяких грошей! зойкнув врешті не своїм голосом.

Нічого, бадіка, але ви казали переписати задовжений ґрунт на себе... а там чи ви не знали? Цей банк не держиться осіб, тільки землі. Якби ви були платили хоч проценти, то банк був-би і ваших внуків ждав, а так ви не платили ні процентів, ні капіталу, і тому бачите...

Ох, як-же це може бути!—крикнув з розпукою.— Як може він мою землю пожирати, коли я... нехай засохнуть мені губи, коли кажу неправду,—коли я не брав, не зичив сам ніколи ані одного феніга? А люди говорили, що сам цісар позволив, аби той банк був і нам, мужикам, помагав.

І він засміявся так, що йому сльози станули в очах.

— Правда,—говорив він дальше,—я не перший, що іде через нього в жебри, а й не послідній. Що друге, третє господарство обмотане ним, немов змією, висисуване до крови...

А відтак я до сьогоднішньої днини не знаю, чи він це зі сміхом, чи з плачем сказав: «А нині працював я так тяжко, що з оцих мозолів тут, на долонях, стануть завтра рани, а вона віднесла послідній кусник полотна, щоб обміняти його за дрібку муки... і я мав-би забиратися з моєї хати? З моєї хати, що мені батько її полишив, і йти в жебри?.. О, правдонько, де ти? Жебрати, жебрати!.. Я!—я, що мій дід був заможнім газдою, був дворяником! Де батько мій помер, як чесний господар, я-би мав... Я піду хоч-би і нині»—кликнув по якійсь розпучливій задумі з несказаною горестю.—«Для мене рік нужди більше або менше—байка; я вже і так майже каліка, змарнував усю силу на тяжкій роботі, зійшов і так на собаку... але мої хробаки... лиш моїх хробаків жаль мені!». .

І спершись до стіни, закрив від грубої праці покривленими пальцями лице, від жури зморщинами поране. Тихий, серце роздираючий стогін вирвався з його грудей...

Відтак прокинувся, вхопив шапку, махнув рукою, немов відрікався всього, і пішов.

Надворі стояв пізній осінній вечір і зимний гострий вітер гнав і вив полями. Далеко і широко виднілася лише свіжо розорана земля і десь-не-десь мала сільська хатина.

Пішов.

Іде полем вузькою стежкою, що в'ється скісно і закочується, опустивши голову на груди, немов п'яний. Вертає додому цим разом наскрізь знищений, безпомічний. Йому не поможе ніхто. Він надто убогий, щоб кому-небудь виплатилось подати йому помічну руку, він це знав, щоб доля його стиснула кого-небудь за серце.

Перші живі сотворіння, котрі вітають його,—і цим разом як завсігди радісно,—це його два великі чорні пси, сторожі його хатини і його добра. Трохи згодом вступає в хату.

В ній темно.

Коло печи, в котрій жаряться в попелі поодинокі вуглі, збилися в купку діти, сидить вона і вижидають нетерпеливо батька. Він пішов за світлом у село і бавився чогось так довго. Дітям страшно в потемку, їм

здається, що щось страшне заглядає з вікон, з кутів і туй-туй присунеться до них, та їй сумно і важко чогось на серці...

Двері рипнули—з'явився батько.

— Тато прийшов!—крикнув утішно найстарший хлопчик, кидаючись до батька.—Тато приніс уже світло!

— Тато приніс світло!—повторила менша сестричка, зсуваючись скоро з лавки.

— Плиніс світло!—забелькотіло найменше й собі.—Плиніс світло...

А він нічо.

Кинувши маленьку свічечку на стіл, не обзивається ні одним словечком, немаче не бачить їх усіх і не чує. Вона глянула журливим поглядом на нього. Що йому? Не обзивається, немов німий, не зняв навіть шапки... Чи не п'яний знову? А й хід у нього нетвердий... ні, це вже певно він п'яний. Його знов упоїв, як і оногди, той проклятий, що хоче його затуманити, щоб йому висипав за-півдурно кукурудзу... Він пречінь добрий робітник; чому його не використати? А він—піддався гадюці...

Гіркий жаль стиснув її знову за серце і жорстокі, болючі слова так і вирвалися на уста:

— Ти знову п'яний, Петре!—промовила перша вітаголос, зажигаючи світло.

— П'яний, Докійко... гей... гей, який п'яний! Сьогодні упився я тим, що і я, і ти, і наші діти підемо за вісім день з торбами!.

В ній зойкнуло серце і вона видивилася на нього. Його лице було бліде, немов смерть, а очі горіли грізно.

— Ні, нині він не п'яний—однак... чому-ж уже лучче не п'яний?..

Сліпець.

— Я осліп.

Через що якраз—не варто й казати. Все-таки найстрашніше те, що я осліп.

А зо мною разом у больниці сидів і другий такий темний, як я. — Нам було добре, як нас разом лишали.

— Бачиш хоч дрібочку сонця?—питав я иноді нещасного товариша свого.

— Ні,—каже він.

— А ти?

— І я ні.

Потому наставало мовчання. Наші душі піднімалися в нас і потопали одна в другу обопільно.

І чому-ж було нам у нашім горю вдвох добре?

Потому мого товариша випустили на волю. Він побачив одного дня сонце і його випустили. Його забрали люди хутко між себе, а мене пустили тому, бо порішили, що мені вже ніяк сонця не оглядати; і дали —товариші мої дали мені костур на дальше життя.

І я ходжу по світі.

То є, я лиш хотів сказати, що рушаюся з місця на місце. І хоч мені відомо, що я вже ніколи більше сонця в житті не побачу, я силуюся все-таки його бачити.

Я отвираю очі так широко... так широко, товариші мої дорогі, в надії, що хоч мрію... що хоч крапелыку... що хоч... хоч... ет! Що хоч миготіння промінчика святого сонця побачу—і ні.

Не бачу.

Коли йду з місця на місце, я чомусь руки вперед себе простягаю, розкрячую пальці, підіймаю голову... здається мені ось-ось сонце вловлю. Хоч я знаю, що сонце не дається вловити, бо-ж воно сонце!—Гадаю—ось-ось сонця діткнуся, а раптом дотикаюся милостині.

Я затулюю очі, бо в них сльоза виринула.

Я затулюю очі, бо в них сльоза виринула—добра, щирна, покірна, за милостиню.

Сама виринула. Я її не посилав. У мене душа вже темна, хоч широко отворена, як от очі мої... Я напружую свій слух, здається мені... щось сонячного пробʼється для мене в руху окружаючого життя. Я опускаю безпомічно голову на грудь, понуряюсь у душу свою, щоби слухом сонця й світла схопити, хоч я знаю, що ще ніякий сліпець світла душею не спіймав, то й я його не спійму!

Сонце...

Тепер я тебе кличу. Думай собі, що це не голос людський, а голос сліпця тебе кличе. Не чутно... так якось без усякої прозьби... так собі якось... бо і як мені прозьбу вкладати в слова, як: «Сонечко ти моє боже, святе!»—а потому додасть: «я осліп...» Воно світить усім.

Деревині, людям. А он, десь там і калюжа буде і воно й на неї блисне. Але це давній звичай сонця—сліпим воно ніколи не світить.

Потім я потопаю в глибінь своєї душі.

Вона настільки глибока, як тепер темна. Настільки сумна, як очі мої. А я розкриваю очі свої перед вами, товариші мої. І ви мене видіте, а от я вас не виджу! Вже я вас не виджу, і доки життя і віку мого, я вас більше видіти не буду. І добре мені з тим, товариші мої, що я вас слухайте—*ніколи*, ніколи в житті видіти не буду...

Сонцю лиш мої очі нездатні, але ви, товариші мої, ви ані душі моїй, ані очам моїм правдою ніколи не світили.

Весняний акорд.

Моя хата.

На-округи обсадив її мій дід липами і смереками, послідні—перевезений спомин з гір; а вид з неї—це далека препишна рівнина.

Там мабуть розлягається степ, подібню як оця рівнина наша.

Десь далеко добачує мое око сільські хати.

Давно давно, як був я ще дитиною, пишалась на тій рівнині дубина-ліс. Відтак, мов сьогодні, бачу це, ставала вона чим раз об'смугстіпа і рідшала. А коли я знову вернувся в оці сторони і моє волосся посивіло, вона, як предки мої, в землю ніби позападавшися, позникала. Осталась лиш гола рівнина.

До того знову ще розказують, що колись, ще за часів найменодшої дубини, бився тут Собіський з турками, і тут і там остались з тої давнини могили-спомини.

Тепер, як кажу, рівнина пригадує степ...

Саме тепер весна; поля зазеленіли. Десь під небосхилом розходиться спів жайворонка. Я уявляю собі його срібно-прозорими перлинами, що кидані невідомою рукою в повітрі... т у т або т а м сиплять ся і доходять звуком своїм до наших ушей.

Полями, зеленою рівниною в'ється доріжка.

Я її своїм оком здалека не розрізняю—але вона є.

Приміром, зараз добачаю і можу вже розрізнити: іде здалека, ніби пливе проти моєї хати, чоловік, а за ним жінка. Десь за півгодини вони будуть мою хату трохи оподалік минати.

Надворі припікає; він у кинтарі, а вона в сердаці і червоній хустці. Днина ярмаркова.

Десь далі звідси ще за годину ходу—вони будуть там, на ярмарку.

Чого?

Не мають нічого на продаж...

Але... майже самі не знають... а ідуть...

Переважно тому, що ярмаркова днина, що можна буде з цим і тим бачитися, поговорить, н а п и т и с я—пливуть вони тою рівниною, повною розгону і сили.

«Взяла з собою кілька ясць?»—ніби чую, кличе чоловік до жінки, не обзираючись.

Він усе йде вперед, а вона, як велить звичай, кілька кроків у покорі за ним, і несе в своїй барвній трайстрині [1]) тих «кілька ясць». І пливуть далі в тій рівнині, над ними небосхил, під ними земля... зелень. А робітна днина приманчива, пишна, аж кричить: «не губіть часу, творіть що!»

Ім байдуже.

Так що-тижня. До того свята, неділя, дні минають, мов переливаються, а вони однакові.

Дома діти самі й без дозору. Праця жде зворчих рук, а вони йдуть —тонуть: зразу в тій рівнині, а далі, як їх око вже не добачує—на *ярмарку* і в корчмі. Вертаються вони аж пізнім вечером або вночі.

Час із ними. Ні хвилини не жде.

Через той час день і ніч, що мов закриває за собою все сотворене, і те, що жде ще творення,—щось рухається вперед... Ниви знов о відтінок зазеленілись дужче; пупці на деревині порозпускались більше,

[1]) Торбині.

трави понідростали... все тихцем, і все більше, дальше, все мов за невидимим планом, укладом—застою не знає. Лиш мужик однаковий. Який був учора, такий і нині, таке і *завтра* жде його.

З праці підіймається на нього убійча рука?

Землі тої нищної, зеленої, плодовитої?

Ні.

З нього самого. З його нутра вона виростає. З тої гущавини недбалости і байдужости, в котрій росте і не розвивається він. З його самого. Він боїться поступу. Неясною свідомістю, якою розрізняє хліб, а більше інстинктом. З поступу сягає щось за його традицією, в котрій знаходить він також несвідомо опору, і хоче його *винищити—перетворити*. Він це відчуває неясно, інстинктом—і шукає помочи.

Що йому її подасть?

Він не знає.

Наука?...

Ні.

Йому від неї страшно.

Вона трудна. Інстинкт здержує. Перетворить щось з його і його дітей, що будуть соромитись його грубої одежі. Вона—ні.

Боги?

Може.

В них криється сила, котру його простий розум не розрізняє, а чуття удобряє. Він знає лише: своє матеріяльне існування,—а більше нічого. Тонші підземні їх хідники і шляхи куди провадять—добрі чи лихі вони,—він не знає.

Так як є, йому добре.

Він—природа. Враз із нею розвивається, процвітає, плодить... в'яне... скидає осіннє листя... далі гасне... він *природа*...

. . . . . .

Звисока, з синявого небосхилу котяться воздухом жайворонкові перленьки, губляться....

Всюди навкруги сила.

Ох, як добре! Парує...

Розкішно жити. І тим, що богові піддаються, і тим, що науці поклоняються... Їм усім весна процвітає. Кожне творить. Там велике матеріяльне... там духове... а всюди вона є—існує—стремиться...

Де початок її?

Ніхто не знає. На одно і вийшло-б.

Коли полудене її, кінець? Також невідомо.

Так добре. Вона однакова.

Вона сліпа, могутня, велика—вічна...

. . . .

Жайворонки, сійвайте!

Лесь Мартович

(1871 р.– II/1 1916 р.)

Лесь Мартович народився р. 1871 в селі Торговиці, Городенського повіту (Галичина). Батько його мав 15 моргів поля та був громадським писарем у Торговиці. Разом із Стефаником Лесь учився в коломійській гімназії, звідки обоє через «політику» мусіли перейти до дорогобицької. Після гімназії Мартович вивчав право в Чернівцях, а потім був суддею та адвокатським повіреником. Писати почав рано: р. 1889 вже видано його новелку «Нечитальник», що була чи не першою спробою в українській літературі імпресіоністської новели в монологічній формі удосконаленої трохи згодом під пером друга й товариша Мартовича з молодих літ Стефаника. В першій новелі Мартовича виразно позначались і особливі прикмети його художньої манери, що так різнять її від манери Стефаникової. Від життя, що «безупинно і невблаганно» іде на кожного художника, як хвиля на беріг, Мартович рятується лукавою усмішкою гумору, в якому почувається скептицизм і його наслідок резиґнація.

Протягом п'яти років (з 1900 до 1905) вийшло три збірки новел і сатиричних оповідань Л. Мартовича, але художньої завершеності його манера досягла в великій повісті «Забобон», що вийшла вже після смерти автора (помер 11 січня 1916 р.), наприкінці р. 1917. Повість ця—один з видатніших творів нашої новітньої літератури. Справедливо назвав її М. Грушевський «тривким надбанням нашого письменства».

Вій т.

I.

У двох хатах, що стоять у сусідстві канцелярії громадської, налякалися в одній теля, а в другій пес. Теля бекнуло та й скочило прямо на тліт і було-би пробилося на колик, якби Аничка не вибігла з хати та не нагнала його на город. А пес тявкав і рвався з ланцюга, неначе побачив-би чорта місячної ночи.

Такого ляку нагнав бідним звірям вій т Степан, що в канцелярії заговорив страшно грубим і сильним голосом до радних. Як вій т заговорив, то двері дрижали, а вікна дзеленькотіли неначе від бурі. Самого війта боліли вуха від його гнітомих слів.

Я вже не витримаю цій біді,—гудів Степан.—Уже знову наложили на мене кару 20 левів. Просив я вас, панове радні, най я скину з себе оце чортівське (вибачте за слово) війтівство, та не можу вас цього допроситися. Тепер беріть та знову складайтеся на цю кару.

Радні поглянули один на одного, стай крадьки заохочували себе, щоби котрий казав: «Не наша провина й не ми маємо покутувати». Поглянув і війт на радних і доразу порозумів їх думки.

— От куди воно,—сказав,—тепер ви мене не знаєте, а як прикро, то їхаєте мене всюди наперед. За то, що заложили ми читальню,—кара на мене; за то, що зробили вечорниці в читальні,—кара на мене; за то, що скликали віче,—кара на мене; а тепер за то, що рада ухвалила писати до урядів по-руськи,—кара також на мене.

Це почитував війт неначе вивчену лекцію. Радні поспускали голови, бо відали, що правда по війтовім боці, та ніхто з них не мав відваги пристати на те, щоби за війта заплатити, бо боявся нарікання від других, що: «А дивіть, куме, через вас ми тільки втратні».

— А ви собі це в лексі не майте,—загудів війт, допевнившись, що його слово переконало радних.—От ідуть вибори; не виберете мене на вибірцю, то наложить староста кару, а виберете мене, то знову буде кара за те, що не голосую так, як староста хоче. Хіба мені враз із хрунями та пана голосувати.

Радні посумніли, бо чули правду Степанових слів, але ніхто з них не знав ніякої поради.

— Та-же ми видимо, що біда,—зважився відозватись один із радних,—але скажіть нам, куме Степане, де нам тої поради шукати?

— Хіба в ворожки,—завважав один із молодших.

— За пораду я вам нічого не скажу,—відповів війт,—бо я вже радився всюди, де міг, та й ніхто мені поради не дав. Ходив я по адвокатах, ходив по комітетах; писав до Львова, писав до Відня, а староста таки мене карав та й карає. Був я вже в самого намісника у Львові та жалувався: за таке й за таке мене староста карає, а намісник мені каже: то не правда, бо за таке не вільно карати. Та й радьтеся тепер у кого хочете. Лиш я вам одно маю сказати, що гріх і за мене. Відки я маю за всіх поличники брати. Та-же й ви, куме Петре, та й ви, куме Василю, ви ще статніші господарі від мене. Побудьте-но й ви тройки війтом. Най буде за рядом що-року инший війт, бо на одного то затяжко.

Тепер усякий зачинав своє говорити, а всі годилися на те, що біда та, що мужикові тяжко з панами боротися.

Ця нарада була-би закінчилася тим, що війтові позволили-би пристати межи хрунів, бо галицькі політичні власті вже не одну громадську раду таким способом ізломили. Але з біди того вирятував їх, бодай на короткий час, Іван Хворостюк. Це був найстарший чоловік із радних, дуже штудерний і хитрий на розум.

— А моя рада така,—говорив Іван Хворостюк хрипливим і слабим голоском.—Коли вже кожний війт мусить бути караний, то тре-

ба так робити, щоби йому та кара не валила. Я не туди говорю, аби ми за цього платили,—додав Хворостюк, побачивши, що радні його зле порозумілн,—ани я туди говорю, аби війт і мав кару, і аби ніхто не платив її, тай аби кара була заплачена '.

Тепер радні зацікавились, перестали межи собою розмовляти та слухали уважно Хворостюкових слів. А Хворостюк відкашлявся й говорив далі:

— Ви мене питайтеся, чому наш війт боїться кари, а я вам скажу: бо має відки заплатити, є на чім пошукати. А якби війт нічого не мав, то-би ніякої кари не боявся. Добре кажу, чи зле?—запитався Хворостюк цілої ради.

— Правду кажете,—відповіли гуртом.

— От так же й це- говорив Хворостюк;—виберім такого війта, що не має нічого, то й ніякої кари не буде боятися. Але хто між нами такий, що нічого не має?

Радні поглянули один на одного та й догадалися, що такого межи ними нема. Це вони сказали Хворостюкові.

Я то й сам вижу,—говорив Хворостюк,—що на кожнім можна пошукати кари. Але й на те є рада. Ви мене питайтеся яка, а я вам скажу.

Іван Хворостюк підніс кулак догори та й говорив поволі та з притиском кожне слово:

— Скиньмося, панове господарі, всі як ми тут є, з радних та й вибираймо нову раду. А до нової ради кладім нашою громадського пастуха Петра Коваленка. А відтак вибираймо ми Петра Коваленка на начальника нашої громади. Отака моя рада,—скінчив Іван Хворостюк і спустив кулак у долину.

Хоч як ця рада здавалася радним чудною й смішною, отже вони таки по довгім балаканні згодилися на те, що Хворостюка треба послухати.

II.

Коли староста дізнався, що ціла рада зрезигнувала, то не тільки нічого проти того не мав, але ще й утішився. Та громадська рада була в цілім повіті найтвердіша та й при жадних виборах не йшла старості на-руку. Староста боявся, що при цих виборах польський кандидат перенаде. Тим-то мав надію, що як настане нова громадська рада і новий війт, то староста зможе вибрати таких виборців, яких йому треба. Тому-то староста запорядив вибір до громадської ради дуже борзо,—так борзо, що громадяни боялися, що не зможуть вибрати Петра Коваленка до ради. Петро Коваленко нічого не мав та й ніякого податку не платив. Мешкав він собі на громадській толоці в солом'яній буді.

Аби мав право бути радним, досіс війт до старости, що Коваленко побудував на громадській толоці нову хату та що повинен

платити податок. Могло отже таке статися, що Заки Коваленкові вимірять податок, то буде вже по громадських виборах. Але тут вийшло переслідування громаді на користь. Через те, що ця громада всейшла при виборах проти польського кандидата, мстився на ній податковий уряд при всякій нагоді. Та й цим разом польські урядники не позабули про свій патріотичний обов'язок переслідувати громаду. Таки незабаром виміряв уряд Петрові Коваленкові домовий податок найвищий, який було можна.

А з Петром Коваленком отаке було:

У пристанському лузі, що перед громадською толокою, із середи на четвер дерся соловій ціліську ніч. Десь на зорях іздрімалося йому, але він усе був певний, що перший звістить днину. Тому повернувся на галузці хвостиком до сходу сонця, приплющив очі й сховав головку під крильце.

Отже заспав.

Збудилася зозуля, дивиться: аж світає. Сама своїм очам не повірила. «Аби соловій сьогодні заспав,—думала;—це не може бути».

Але-ж ні: зорі поринають у голубім небі, тихий вітрець потягає, дерева стрепнуть зрошеними листочками: настає божа днинка.

Замахала злегка крильми зозуля, втворила дзьобок і: «кук...» недокінчила свою співанку. Думка в неї була така, що як що до чого (як біще чиби не день), то скаже: «Я собі лиш так... позівала».

На голос зозулі прокинувся соловій і таки задерсвів на галузці. Ще йому таке не лучилося, аби зозуля його випередила. Скочив як опарений, обернувся головкою до сходу сонця й спищав не своїми голосами. Неначе хотів своїм лящанням викинути всім із пам'яти те, що зозуля вже обзивалася.

Засоромилася зозуля, що втратила таку нагоду, аби перевищити соловія, та й не кінчила вже свою співанку, але зачала її наново.

Та зовсім без причини посперечалися соловій із зозулею: ні він, ні вона не звістили днини, але зробив це инший птах. Цим птахом був Петро Коваленко.

Він уже півгодини гойкав по лузі на корови й яліївник, відганяючи їх на толоку. Скакав за неслухняними телятами босими ногами через рови, чіпляючи на корчі веретою, що мав її на плечах замість свити. Як скакав через рови, то придержував правою рукою торбину, бо мав у ній пів хліба, три головки часнику, п'ятеро яблук і трохи сиру в капустяним листку.

Коли пригнав худобу на толоку, перша його річ була оглянути буду та позатикати соломою дірки, щоби не протікало. Відтак сів собі під будку, заклав ноги під себе, обернув торбину на придолок і вийняв їду. Зняв капелюх, перехрестився та став харчувати.

Ледве сонце підбилося вгору, а Петро Коваленко з'їв чверть хліба й півтори головки часнику, аж ось ідуть прямо на нього два присяжні. Один несе нову свиту, а другий чоботи.

Поріняймось: «Слава Богу».—«Слава на віки».

— Ану, Петре, взувай чоботи та й одягай свиту. Годі тобі все на толоці за худобою назирати, іди трохи на село та мені вітувати,—говорить один присяжний.

Петрові застиг хліб у руці. Роззявив рота, витріщив очі та й мовчав.

Що один присяжний говорив, то другий договорював, а Петро таки нічого не міг розчовпати. Не було ради, мусіли присяжні на бучого війта таки добре накричати:

— Одягайся, сякий-такий сину, бо як тя спряжу бучком та й шкіра тріскне.

Петро зложив руки на груди та й заговорив тремтячими губами:

— Люди добрі, змилуйтеся. Що це на мене за напасть. Чим я провинився?

Присяжні на те не зважали: таки мусів Петро взутись і одягнутися.

Один присяжний лишився при худобі, а другий пігнав Петра на перед себе.

Відколи Петро жие, ще ніколи так не налякався, як того дня.

III.

І вибрали Петра Коваленка війтом, а він іще не розумів, що з ним діється. Аж як дали йому громадську печатку, то тоді йому трохи в голові прояснилося.

Старий війт, Степан, мав до нього промову. Він не говорив, але бив Петра грімкими словами.

— Уважай мой, Петре, уважай. Ти знаєш, що ти тепер?

Петро спустив очі в долину.

— Ти тепер найстарший у громаді,—примів Степан.—Що ти скажеш, так має бути, а всі тебе мають слухати. Але ти ніякої кари не бійся, бо ти на те війт у нашій громаді, аби тебе карали. А як тебе покарають? Кажуть тобі гроші заплати. А ти відки даш? Свити з тебе не візьмуть, бо не твоя, вона наша, громадська. Як свое відвітуєш, то маєш отут до канцелярії принести свиту й чоботи та й віддати назад громаді.

Та й Іван Хворостюк мав до Петра промову.

— А за громадою обстань,—говорив Іван капливим голосом.—Най тебе тепер ніщо не обходить, ти лиш собі дбай за громадою. Печатки нікому не дай, ані не дай свої руки на таке діло, що громаді шкодить.

— А при виборах голосуй заєдно на нашого мужицького кандидата. Не зрадь громади, аби тебе й на вогні гражили.

— Бо як зрадиш, то не маєш чого до села вказуватися!—доправив один молодший радний.

А Петро Коваленко так відповів:

— Я, панове господарі, своє право розумію. Я маю служити громаді. Як був пастух, то пильнував людську худобу, най кожний скаже. Мені за худібкою так було жаль, як за рідною дитиною, не гріх і по-

божити. А тепер сам собі сужу, панове громадо, усічіть мені голову на порозі як гадині сорокатій, коли-б я громаду зрадив.

Так Петро Коваленко настав війтом, покинув свою буду та й переїсся на меникашня до громадського арешту.

IV.

Який із Петра Коваленка був війт? Ви виділи коли маленького котика, що кожного пса боїться? Але як такого котика притисне пес у кутї так, що котик не має куди втїкати, то він і очі видряпає псові.

Отак-же й Петро Коваленко.

Він усіх боявся. Боявся кожного чоловіка, кожної баби, а може чи й не кожної дитини на селі. Про жандарів та панів то й згадувати нічого: їх кожний боїться, не то Петро Коваленко. Та зате Петро Коваленко додумався до того, що він на те війтом, аби його кожна латка з міста випадала, а він щоби боронився.

Через ту вічну суперечку з панами в місті так роздратувався Петро Коваленко, що може з жандарів або урядників хто й хотів із добрим словом до нього підійти, а він усе таки никому не вірив та як лиш міг робив наперекір.

Не раз, бувало, прийде жандар до села та жадає від Коваленка печатки, яко знаку, що відбув свою патролю. Та Коваленко не дав. Жандар дивувався:

— Чому не даєте печатки—говорив.—Коли не вірите, то прочитайте, що то на пімку зраду.

— Е! Якби я читати знав,—говорив Коваленко,—то я-би панів не боявся, лиш пани мене.

Не було ради з Коваленком. Приходила на нього кара за карою, а він тільки всміхався та приповідав:

— Буду мені не злїцитуєте, свиту не заберете, а арешту не боюся, бо заєдно меникаю в арешті.

Незабаром прийшли вибори на посла. Староста наказав, аби кожний війт був виборець. Не Коваленкові й не треба було наказувати, бо громада вже давно постановила післати Коваленка виборцем до голосування.

Став Перто Коваленко виборцем, дали йому карту голосування, а громада вписала на карті руського мужицького кандидата. Як їнов Коваленко до міста, то йому наказували: «А вважайте, війте, аби пани картку не вкрали, або щоби не переписали польського посла».

Не треба було Петрові Коваленкові два рази наказувати. Пішов перед панів із таким завзяттком, що як кара, то кара, як криміпал, то криміпал, а свого не пустить.

При комісії виборчий був і староста, були й комісари, жандари, ще й пани з ради повітової. Видирали Коваленкові карту. Пхали другу, якийсь його по спині потяг, але Коваленко не піддався. Не злякомився навіть на гроші.

Як прийшла на нього черга голосувати, то Коваленко вийняв карту, розложив її та й тицьнув старості під сам ніс:

— Дивіться, пане старосто, що я голосую на руського посла.

Староста збентежився: «Не можна показувати—сказав,—бо це тайне голосування».

— Я не маю в чім таїтися,—відрубав Коваленко,—ви, пани, вважайте, аби-сьте голос не вкрали, бо як кара, то кара, як кримінал, то кримінал, а я свого не попущу.

Хоч викинули Коваленка за двері, але руський посол перейшов.

По виборах довідався староста, на який то спосіб став Коваленко війтом, та й зараз його з війтівства скинув. А все таки Петро Коваленко хоч за такий короткий час прислужився громаді.

Громада за ті його заслуги дарувала йому свиту та чоботи. Пішов Коваленко назад пасти худобу та вже й забув за своє війтування, лиш часом, як розлютився на яке теля, то кричав:

— Та ти, дурне теля, мене не слухаєш? Та-же я громаді служив. Я бідний невчений пастух та обстав сильно за громадою. А що-би то було, як-би я був учений та й маючий господар? Тоді я взяв-би панків у крипи, що змикали-би передо мною, як теля у сіянок.

elib.nplu.org

Василь Стефаник

(квітень 1871 р.)

Василь Стефаник народився в селянській сім'ї в селі Русові, Снятинського повіту (в Галичині) в квітні р. 1871. Вчився в гімназії в Коломії, а коли звідти його «вигнали за політику», як згадує сам письменник у своїх споминах, перейшов до дорогобицької (р. 1891), яку 1892 й закінчив. Вищу освіту здобув у краківському університеті на медичному факультеті. Був послом до віденського парламенту. Року 1903 гостював на Україні і був присутній на полтавському святі одкриття пам'ятника Котляревському (є фотографія, де Стефаника знято разом із Коцюбинським, Л. Українкою, В. Самійленком та ин.). Друкувати свої оповідання почав р. 1897 в чернівецькій «Праці». Написав небагато; всі оповідання Стефаникові складають невеличкий том, але той невеличкий том дав авторові його почесне місце серед видатніших письменників українських, як незрівняному майстрові короткого, стислого, але з величезним напруженням драматизму, оповідання. Художник переходової доби руйнування патріярхального добробуту села, пролетаризації села (або «певец погибающей деревни», як назвав Стефаника російський критик), Стефаник «не має собі рівного в нашій літературі, каже другий критик,—як психолог «мужицької душі». Уже Франко зазначив особливість Стефаникової художньої манери—«бачення світу крізь призму чуття і серця не власного авторського, а малюваних автором героїв», тонко сконстатувавши до того, що «тут уже не сама техника... тут окрема організація душі». Ця окрема тонка «організація» зробила з творів Стефаникових щось подібне до кривавих сліз пораненого серця й привела до тієї душевної падсади, що в розквіті таланту на десяток літ вирвала з його рук письменницьке перо. Не стало сил художньо оздобляти те, що точило кров із серця... Але коли після довгого мовчання письменник знову заговорив (р. 1917), про його нові твори влучно сказав критик: «По стислості мови і силі драматизму, це щось нечуване в нашій літературі» (В. Коряк).

Новина.

У селі сталася новина, що Гриць Летючий утопив у річці свою дівчинку. Він хотів утопити й старшу, але випросилася. Відколи Грициха вмерла, то він бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки. Ніхто за нього не хотів піти заміж, бо коли-б лишень діти, але то ще й біда, і недостаткй. Мучився Гриць цілі два роки сам з дрібними дітьми. Ніхто за нього не знав, як він живе, що діє, хіба найближчі сусіди. Уповідали вони, що Гриць цілу зиму майже не палив у хаті, а зимував разом з дівчатами на печі...

А тепер усе село про нього заговорило. То прийшов він увечері додому та й застав дівчата на печі.

— Тату, ми хочемо їсти, — сказала старша Ганцзуня.

— То їжте мене, а що-ж я дам вам їсти? Ось є хліб, та й начинайтеся.

Та й дав їм шматок хліба, а вони, як щенята коло голої кістки, коло того хліба заходилися.

— Начинила вас та й лишила на мою голову, бодай її земля википула! А чума десь ходить, бодай голову зломила, а до вас не поверне. Цеї хати чума злякалася-б!

Дівчата не слухали татової бесіди, бо таке було що-дини й що-години, і вони привикли. Їли хліб на печі, і дивитися на них було страшно і жаль. Бог знає, як ті дрібонькі кісточки держалися вкупі? Лишень четверо чорних очей, що були живі і що мали вагу. Здавалось, що ті очі важили-б так, як оливо, а решта тіла, як-би не очі, то полетіла-б з вітром як пір'я. Та й тепер, як вони їли сухий хліб, то здавалося, що кістки в лиці потріскають.

Гриць глянув на них з лави і погадав: «мерці» і налякався так, що аж його піт обсипав. Чогось йому так стало, неначе-б йому хто тяжкий камінь поклав на груди. Дівчата глемедали хліб, а він приник до землі і молився, але щось його тягнуло все глядіти на них і гадати: «мерці»...

Кілька день Гриць боявся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журився. Почорнів, а очі запали всередину так, що майже не дивилися на світ, лиш на той камінь, що давив груди.

Одного вечора прийшов Гриць до хати, зварив дітям бараболі, посолив та й кинув на піч, щоб їли. Як попоїли, то він сказав:

— Злізайте з печи, та підемо десь у гості.

Дівчата злізли з печи, Гриць натягнув на них драночки, взяв менчу Доцьку на руки, а Ганцзуню за руку та й пійшов з ними. Йшов довго лугами та й став на горі. У місячнім світлі розстелилася на долині річка, як велика смуга живого срібла. Гриць зрадувався, бо блискуча річка заморозила його, а той камінь на грудях став ще тяжчий. Зайнхався і ледве міг нести маленьку Доцяку.

Спускалися в долину до річки. Гриць скреготав зубами, аж поміж лугом розходився, і чув на грудях довгий огнезий нас, що його пік у

серце і в голову. Над самою річкою не міг поволі йти, але побіг і лишив Гандзуню. Вона бігла за ним. Гриць борзенько взяв Доцьку і з усієї сили кинув у воду.

Йому стало легше і він заговорив скоро:

— Скажу панам-суддям, що не було ніякої ради; ані їсти чого, ані в хаті затопити, ані випрати, ані голову змити, ані чого! Я кари приймаю, бо я завинив, та й на шибеницю!

Коло нього стояла Гандзуня і говорила так само скоро:

— Таточку, не топіть мене, не топіть, не топіть!

— Та як просишся, то не буду, але тобі-б ліпше, а мені однако терпіти, чи за одну, чи за дві. Будеш бідити змалку, а потім підеш у мамки жидам та й знов бідуватимеш. Як собі хочеш.

— Не топіть мене, не топіть!..

— Ні, ні, не буду, але Доці вже ліпше буде, як тобі. То вертайся до села, а я йду заявлятися. Дивись, оцією стежкою йди, геть, геть, аж угору, а там прийдеш до першої хати та й увійди, та й кажи, що так і так, тато хотіли мене втопити, але я випросилася та й прийшла, аби-сте мене переночували. А завтра, кажи, може-б ви мене де найняли до дитини бавити. Гай, іди, бо то ніч.

І Гандзуня пішла.

— Гандзю, Гандзю, а на тобі бучок, бо як тебе пес надибає, та й роздере, а з бучком буде безпечніше.

Гандзя взяла бучок і пішла лугами.

Гриць закочував штани, аби перейти річку, бо туди була дорога до міста. Вступив уже у воду по кістки та й задеревів.

— Мнеоца і сина, і святого духа, амінь. Оченаш іжи єси на небесі і на землі...

Вернувся і пішов до моста.

Кленові листи.

I.

Постіль застелена полотном, коло стола на задній і передній лаві засіли куми, на краю печи рядком діти. Вони поспускали рукави, як черідка перепелиць, що спочивають, але все готові летіти. Куми зате сиділи як укопані, лишень руками досягали хліб або чарку горілки, але й руки найрадше не рухалися-б, лишень спочивали-б зігнені в кулак на колінах. Не радо вони брали хліб і чарку. Каганець блимав на припічку, і потворив з кумів великі чорняві тіні й кинув їх на стелю. Там вони поломилися на сволоках і також не рушалися.

Коло стола схилений стояв Іван, господар хати і тато маленької дитини, що її охрестили.

— Будьте ласкаві, мої куми, то зажийте ще по одній. Хоч це не горілка, але болото, але з мужиком то так завше: що де у світі є най-

гірше, то він має те спожити, що де у світі є найтяжче, то він має те зробити...

— На то ми рожені,—відповідали побожно куми.

Як чарка обійшла колію, то Іван її поставив лігма коло пляшки, бо боявся, щоб не впала, така маленька, на землю.

— А закусіть.... Та й дивіться, який мене клопіт найшов у самі жнива, у самий вогонь. А я, бігме, не знаю, що з цього має бути. Чи маю лишити жнива та обходити жінку, та варити дітям їсти, чи я маю лишити їх тут на ласку божу та й тягнути голоден косою? Бо вже моє таке має бути, бо у такий час ніхто до хати не прийде за великі гроші. На тобі, Іване, дитину та радуйся, бо ще їх мало маєш!

— Не нарікуйте, куме, та не гнівіть бога, бо то його воля, не ваша. А діти—піна на воді, щось на них трісне—та й понесете всі на могилу.

— У мене не трісне, але там де є одно, там трісне. Жебрак аби таки не тулився до жінки, аби не дивився у той бік, де жінка, то-б найлінше зробив. Тоді й бог не дасть...

— Куме, ви це пусте говорите, так ніколи не буде, бо люди мають плодитися.

— Коли-б то люди, а то жебраки плодяться. А я тому кажу, що ти, жебраку, не плодься, не розводься як миш, ти будь контетний [1]), як маєш на хребті дранку, як маєш шматок хліба, аби не був голоден, та й як тебе ніхто по лицю не лупить. Як ці три ділі маєш, та й має тобі бути добре, а від жінки геть уступися.

— Куме Іване, дайте трошки спокій, бо жінка, як то звичайно у такім інтересі,—то їй не треба цього слухати, бо така бесіда не дає здоров'я. Колись иншим ліпшим часом.

— Я вас дуже перепрошаю за мою таку бесіду, але ви гадаєте, що я за неї дбаю або за себе я дбаю?! Бігме не дбаю; най їх і зараз вихватає та й мене з ними!Овва, ото-ж ми втратили рай на землі і маєтки лишили!

Куми вже не обзивалися, не перечили, бо бачили, що Івана не переможуть, і хотіли, щоб скоріше виговорився, бо борше їх пустить спати. Іван встав від стола, спинився насеред хати, спустив рукава так, як діти на печі, і почав до них балакати.

— Та чому не летите з мої голови? Я вам розчиню і вікна, й двері,—гай!..

Діти засунулися на піч так, що їх не було вже видко.

— От, сарана, лиш хліба, та й хліба, та й хліба. А відки-ж я тобі того хліба наберу? Та то-би на дванадцятий спін якийсь раз торгнути, то-би який раз схилитися, то з поперека вогонь у пазуху сиплеться! То тебе кожне стебельце у серце дюґне!

Це було до дітей, а то тепер він звернувся до кумів.

— А увечір лиш укажешся до хати такий, як віхоть, як мийка усотаний, а вони тобі в один голос—і жінка, і діти: нема хліба. Та й

---

[1]) Контетний—задоволений.

ти не йдеш· бідний чоловіче, але ти тягнеш ціп й молотиш лапотемки, аби завтра мали з чим іти в жорна. Та так тебе ціп і звалить на сніп, та й так деревієш до ранку у сні, аж тебе роса припаде. Та й лишень очі пролупиш, то зараз тебе та роса їсть, бо мало тебе біда їсть, ще вовка вночі тебе найде! Промиєш очі та й точишся на лан такий чорний, що сонце перед тобою меркне.

— Іване, не журіться дітьми, бо то не лишень ви, але бог їм тато старший від вас.

— Я з богом за барки не ловлюся, але на що він то пускає на світ як голе в терня?! Ви, піп каже, дітей не навчаєте страху божого, ви їх самі посилаєте красти,—ей, де я тоден так таньбити! А коби коло моєї дитини і мамка, і нянька, і добродійка ходила, коби мені люди всього заносили, то й я-б, йогомость [1]), знав, як дітей вчити. Але мої діти ростуть по бур'янах разом із курми, а як-що до чого прийде, отак як тепер, то ніхто не знає, що вони цілий день їдять. Чи крадуть, чи жебракують, чи пасуть, а я відки знаю?.. Так, люди, ви самі знаєте, яке наше життя...

— Знаєм, куме, знаємо! Як не знати, коли самі у нім бродимо.

— Я на дітей дивлюся, але я не гадаю, щоб воно було чемне, аби умило до-ладу зробити. Я лиш заглядаю, чи воно вже добре по землі ходить, аби його управи на службу,—отього я чекаю. Я не чекаю, аби воно убралося в силу, аби путерії [2]) набрало, аби воно коло мене нажилося. Коби лиш багач або пан роззявив пащеку, а я його туди кидаю, аби лишень збутися! А потім воно бігає коло худоби, ноги одна рана, роса їсть, стерня коле, а воно скаче та й плаче. Ти-би йому завернув худобу, поцілував-би його в ноги, то ти його сплодив, та й сумління тебе п'є, але минаєш, ще й ховаєшся від нього, аби не чув!

Аж почервонів, аж задихався.

— Та й росте воно в яслах, під столом або під лавою, їсть кулаки, вмивається сльозами. А підросте, та й щось воно украде, бо воно ніколи добра не знало та краденим хоче натішитися. Дивишся—йде до тебе жандар. Скує тебе, наб'є тебе як тварину, бо ти тато злодієві та й мусиш із ним бути у змові. Та й ти злодій на віки. Але це ще не решта, кінець ще попереді. Най-би сів, ваша дитина, а людський злодій, най-би зомлів у криміналі, бо злодія не шкода! Най-би! А то вони візьмуть здоров'я та й дають до шпиталю лічити, а потім пускають письмо до війта, аби тато платив кошта. З хати виганяють, під пліт викидають з бебехами! Йдеш до війта, по руках цілуєш: «війточку, «виберіть мене із цієї кари». Ти, каже війт, бідний чоловік, та може тебе випустим, але яку я вигоду буду мати за твою вигоду?—Стиснеш плечима, складешся, як цизорик та й кажеш: «місяць вам буду за-дурно служити»... Так чи не так, люди, правду кажу, чи брешу як пес?!

— Все так, цілий гатунок такий, одного слова не замилили!

---

[1]) Йогомость — у Галичині так величають священика.
[2]) Сили, здоровля.

Іван аж тремтів увесь, чув на собі цілу вагу страшних своїх слів.

— Аби ви не казали, люди, що крячу над головами своїх дітей, як ворон над стерном,—не кажіть, люди, не кажіть! Я не крячу, я правду говорю, мій жаль кряче, серце кряче...

Очі його запалилися, і в них появилася страшна любов до дітей, він шукав їх очима по хаті.

— Бо виглядає так, що я свої діти геть позбиткував, гірше як темний ворог. А я, видите, не позбиткував, я лишень прогорнув сперед очей сьогодні і завтра, і рік, і другий і подивився на мої діти, що вони там діють. А що я уздрів, то й сказав. Я пішов до них у гості, та й кров моя застигла на їх господарстві...

По хвилі:

— Як-би до тої Канади не було морів, то я-би їх у міх забрав та й пішком туди з ними йшов, аби їх занести далеко від цього поруганя. Я-би ті моря берегами обходив ..

Куми забули були за відпочинок, а тепер собі пригадали, хутко позставали й пішли.

II.

Рано.

Діти обідали на землі, обливали пазухи і шелестіли ложками. Коло них лежала мама марна, жовта і клала коліна під груди. По чорнім, нечесанім волоссі сливала мука й біль, а губи зацідилися, щоб не кричати. Діти з ложками в роті оберталися до мами, дивилися і знов оберталися до миски.

— Семенку, ти вже наївся?

— Вже,—відповів шостилітній хлопець.

— То возьми віничок, покропи землю та й підмети хату. Мама не годна нахилятися, бо дуже болить усередині. Не кури дуже.

— Уступіться, бо через вас не можу замітати.

Мама звелася й поволіклася на постіль.

— Семенку, а тепер гарно вмийся, і Катруся, і Марія най вмиються, і побіжи в жбанок води начерпнути, але не впадь у криницю, не схиляйся дуже.

— Семенку, піди та нарви огірків у решето, аби мама в горшку наквасила, бо я вижу, що буду слаба, та не будете мати, що з хлібом їсти. Та й нарви хрону і вишневого листя. Та не сотай огірчиння, але рви по-при саме било!

— Семенку, здійми з грядок сорочки, аби я полатала, бо ходите чорні, як ворони.

Семенко все бігав, усе робив, що мама казала, і раз-по-раз поштовхував молодші сестри й казав, що дівки не знають нічого, лишень їсти.

— Вони ще малі, Семенку! Як виростуть, то й будуть тобі сорочки прати.

— Я наймуся, та й там мені будуть сорочки прати... я їх не потрібую.

Не тішся, дитинко, службою, бо не раз будеш свої дні сплакувати.

— Адже татко зросли у службі, та й нічого їм не бракує.

— І ти зростеш у службі, аж шкура буде лускатись від того росту. Але ти, Семене, не балакай, але збирайся татові нести обід. Він десь такий голодний, що йому очі за тобою продивилися.

— Я мусю татову палицю брати, аби від псів обганятися.

— А як загубиш, та й буде тато нас обох бити. Та не йди простоволосий, але візьми хоч татів капелюх.

— Той капелюх лиш на очі лядає, що не видко дороги.

— Вимий жбанок та й сип борщу.

— Ви мене не вчіть тільки, бо я знаю.

— Семенку, а дивися, аби тебе пси не покусали.

III.

Дриботів поками по грубій верстві пороху й лишав за собою маленькі сліди, як білі квіти.

— Фіть, заки я зайду, то це сонце мене порядно спарить. Але я собі заберу волосся так, як жовнір, та й буде мені лише йти.

Поклав обід на дорогу і збирав волосся на верх голови, аби приложити його капелюхом і виглядати як обстрижений жовнір. Очі сміялися, підскочив і покотився дальше. Та волосся з-під широкого капелюха зсунулося на потилицю.

— Це пустий капелюх, най-ню як я наймуся, та я тоді собі капелюшок...

Линець облизався. Пройшовши пмат дороги, він знову поставив обід на землю.

Я змалюю собі велике колесо із шпицями.

Сів наперед дороги в порох і обводив довкола себе палицею, потім рисував промені в колесі. Далі зірвався, перескочив по-за обід і побіг дуже зрадуваний.

До кожних воріт закрадався, зазирав, чи нема на подвір'ї пса, і аж тоді борзенько перебігав. З одного обійстя вибіг пес і пустився за ним. Семенко сніворив [1]), заверещав і сів з обідом. Палиця також упала на дорогу. Довгенько скулений сидів, чекав пса, щоб кусав. Потім зважився подивитись і побачив над собою чорного пса, що спокійно стояв коло нього.

— На, на, циган, на кулеші [2]), але не кусай, бо болить дуже та й штроф [3]) твій газда буде платити. Та він тобі ноги поломить за той штроф.

---

[1]) Співорити—заплакати.
[2]) Кулеша—страва, ніби лемішка з кукурудзяного борошна.
[3]) Штроф—штраф.

Щіпав з платка кулеші, метав псові по шматочку і сміявся, що він на воздусі хапає. Пес мав роззявлену морду, і він і собі рота роззявляв.

— А ти чий, шибенику, що пси по дорогах годуєш? А в поле що понесеш?

І якась жінка гупнула його в шию.

— А як, ви ще бийте, як пес хотів мене роздерти!

— А ти чий такий чемний?

— Я Івана Петрового, але мама мали дитину та й слабі, а я мусю нести обід, а мене пси кусають, а ви ще б'єте...

— Ой, як я тебе била... Куди-ж ти несеш їсти?

— Татові несу на лан коло ставу.

— Іди зо мною, бідо, бо я також несу туди обід.

Пішли разом.

А хто обід варив?

— Мама варили, бо я ще не вмію, а Марія і Катерина ще менші від мене.

— То не слаба мама?

Чому не слабі, так качаються по землі, так стогнуть, що аж! Але я за них роблю...

— Ото, ти робітник!

— Ви не знаєте та й говорите пусте. А ну, запитайтеся мами, який я розумний! Я оченаш знаю цілий...

Жінка засміялася, а Семенко здвигнув плечима й замовк. За ним біг пес, а він ніби-то кидав йому кулеші й загулював іти за собою.

IV.

Три дні опісля.

Посеред хати сидів Семенко і сестри, і ночовки з маленькою дитиною стояли. Коло них миска з зеленими накришеними огірками й хліб. На постелі лежала їх мама, обложена зеленими вербовими галузками. Над нею синів рій мух.

— Понаїдайтеся та й тихо сидіть, бо я понесу дитину до Василихи, аби поплекала. Тато казали, аби нести рано, вполудне й надвечір, а увечір вони самі вже прийдуть.

— Семенку, не переломи дитину.

— Я гадав, що ви спали. Тато казали давати вам студеної води і булку їсти. Марія така чемна, то вона ту булку ухватила і вкусила вже раз. Але я набив та й відоймив. Істимете?

— Не хочу.

— Тато зсукали ще свічку та й казали, що, як-би ви умирали, аби вам дати у руки й засвітити. Коли я не знаю коли давати...

Мама подивилася великими блискучими очима на сина. Безодня смутку, увесь жаль і безсильний страх зійшлися разом в очах і разом сплодили дві білі сльози. Вони викотилися на повіки й замерзли.

— Тато рано в хоромах [1]) також плакали, так головою до одвірка лупили! Заплакані взяли косу та й пішли.

[1]) Хороми—сіни.

Взяв дитину і вийшов.

. . . . . .

— Семенку, аби ти не давав Катрусю і Марійку і Василька бити мачусі. Чуєш? Бо мачуха буде вас бити, під їди відгонити і білих сорочок не давати.

— Я не дам та й татові буду казати.

— Не поможе нічого, синку мій наймиліший. дитинко моя найзолотіша!.. Як виростеш, аби ви межи собою дуже любилися, дуже, дуже!.. Аби ти помагав їм, аби не давав кривдити.

— Як я буду служити та й буду дужий, то я їх не дам, я буду до них що-неділі приходити.

— Семенку, аби ти просив татка, що мама наказувала, аби вас любив...

— Їжте булку.

— Співай дитині, най не плаче.

Семенко хитав дитину, але співати не вмів.

А мама обтерла долонею сухі губи й заспівала.

У слабім, уриваним голосі виливалася її душа і потихеньку спадала межи дітми й цілувала їх по головах. Слова тихі, невиразні, говорили, що кленові листочки розвіялися по пустім полі, і ніхто їх позбирати не годен, і ніколи вони не зазеленіють. Пісня намагалася вийти з хати й полетіти в пусте поле за листочками.

Сини.

Старий Максим волочив яру пшеницю кіньми добрими, молодими. Борони літали по землі, як пера. Максим кинув капелюх на рілліо, сорочка розіп'лася і впала аж на плечі. Хмара куряви з-під борін засипала його сивий чупер [1]) на голові і на грудях. Він галасував, лютився, а люди з сусідніх нив говорили до себе:

— Старий пес, усе лютий, але молоді коні ще міцно тримає; багатир і замолоду добре годований, та втратив обох синів і відтоді все кричить і на полі, і на селі.

Максим спинив коні.

— Старі кості, як стара верба,—на вогонь добрі, а з кіньми бігати ні до чого. Як ноги погинаються коло коней, а в танці подаються, то такі ноги, най не кажу, що варт. Лізь, діду на піч, пора вже прийшла!

То він потряс сивою головою попід чорні кінські гриви та кричав далі:

---

[1]) Чупер—чуприна.

— Та на піч, бра [1]), я ще голен вилізти, але піч студена, облупана. Образи на стінах почорніли, а святі дивляться на пусту хату, як голодні пси. Стара ціле життя обтикала їх барвінком та васильком, та голуби перед ними золотила, аби ласкаві були, аби хата ясна була, аби діти росли. Та хоч їх багато, а всі вони до нічого, святці. Синів нема, стару запорпав у землю, а ви, боги, мусите вибачити за барвінок, —було лишше дбати... Ану, Звіздочолий, поки нам бог назначив, беріймся, бра, до цієї землі.

І ходили вони з одного кінця на другий, затулені курявою, а борони кусали землю, гаркотіли, роздрапували її, щоб зернові вчинити м'ягке ложе.

— Ти, Босаку, ти не є жаден кінь, ти пес, ти всі плечі мені обгриз, знак на знакові скусав, а скусав. Не сіпай хоть ти мене, бо так мене життя насіпало, що ледве на ногах стою. Я тобі вдосвіта сиплю овес, ще сам нічого не ївши, я тебе вичісую, я тебе старими сльозами поливаю, а ти кусаєш. Звіздочолий у мене чоловік, він чорними очима за мною водить, він мене жалує, він своєю привою обтирає лідові сльози, а ти, поганий, серця не маєш. Ще недавно ти цілий жмут мойого волосся вирвав і пустив під ноги в гній. Так не належить робити, бо хоть ти дуже красний кінь, але за це поганий. Жидам тебе не можу продати, але як-би прийшов до мене святий Юрій, та бігме, подарував-би тебе, абись з ним ішов, змії розбивати. Робити землю ти не здатний, бо в тобі спокою нема.

То він сплигнув пальці, вимивав рану на плечах та присилав порохом.

— Гей, коні, ідім, ідім!..

А борони притихали, земля подавалася, розсипалася, Максимові ноги чули під собою м'якість, ту м'якість, яка дуже рідко гостить у душі в мужика; земля дає йому ту м'якість, і зате він її так любить. І як він викидав жменею зерно, то приповідав: «Колисочку я вам постелив м'якеньку, ростіть до неба!»

Максим заспокоювався, не кричав та нагло задержав коні.

— Та якого дідька болиш ти, стара корсо, хрупаєш у кожнім замку, кривуле?

То він оглянувся позад себе та й побачив по-при борони довгу нитку червоної крови і сів.

— Скло залізло, маттері твоїй. Тепер волочи, а ниви недоробленої не лишиш, хіба ся розскочиш у кусні. А ти, небого ниво, малий спасибіг будеш мати з цеї старої крови, бо стара кров, як старий гній, ніц не родить; мені втрата, а тобі ніякого зиску.

Криваючи, він випряг коні, повів до воза та наклав перед них сіна.

— Ти, сонце, не захмурюйся на старого, що за-борзо робить полудне; старий не має чим ходити...

---

[1]) Бра—браття.

Він витяг з торби хліб, солонину та пляшку і вимив рану горілкою; потім відірвав кавалок рукава, завив ногу і зав'язав мотузом від міха.

— Тепер або боли, або переставай, або як хочеш, а волочити таки будеш!

Напився горілки, взяв хліб, кусав його та на-ново сердитий вигукував:

— Це хліб! Ним лиш коня жидівського чесати, бо на добрім коні шкуру зідре!.. Приходять до мене росм ті підтьопані: «Діду, кажуть,— ми вам пекти будемо, прати будемо, запишіть нам поля».—Ці подерті суки гадають, що я їм поле тримаю? Як умру, то най на моїм полі чічки [1]) ростуть, та най своїми маленькими головами кажуть отченаш за діда.

Зі злости шпурив хлібом далеко на рілю.

Зуби здригаються від цього макуха... Пиймо, Максимку, горілки, вона гладко йде...

— Мой, мовчи, не гавкай над мосю головою,—кому взявся співати? Оцьому обдертому та обгризеному дідові? Лети собі геть до неба, скажи своєму богові, що най не посилає мені птаху дуриу з співом, бо як він такий моцний, най мені пішле моїх синів. Бо із-за його волі я лишився сам на всій землі. Най твій бог співашками мене не гулить [2]),—забирайся!

І він кинув грудкою землі в жайворонка, та жайворонок не кращe почав співати над його головою і не хотів летіти до бога.

— Ти, пташку, ти ніц і ніц не розумієш. Як малий Іван утаняш за тобою, аби тебе ймити, як шукав твого гнізда по межах та прав на сопілці, то ти тоді, пташко, розумно робила, що співала, так треба було робити. Твій спів і Йванова сопілка йшли низом, а поверх вас сонце, і всі ви сипали божий глас і надо мною, і над блискучими плугами, і над усим миром веселим. А крізь сонце бог, як крізь золоте сито, обсипав нас ясністю, і вся земля, і всі люди виблискували золотом. Так то сонце розчинило весну на землі, як у великім кориті.

— А з того корита ми брали калачі, а калачі стояли перед музиками, а молоді в квітках любилися і йшли до шлюбу, і котилася весна як море, як потопа; та тоді, пташко, твій спів спивав у моє серце, як різка вода в новий збанок...

Іди-ж собі, пташко, в ті краї, де ще калачів не забрали, а дітей не порізали.

Обома руками взяв він свою сиву голову та й схилився до землі.

— Встид тобі, сивий волосе, встидайся, що приповідаєш та приспівуєш, як плаксива баба, бо ніщо вже тобі на цім світі не поможе....

— Ех, сини мої, сини мої, де ваші голови покладені? Не землю всю, але душу би-м продав, аби-м кервавими ногами зайшов до вашого гробу. Господи, брешуть золоті книги по церквах, що ти мав сина, брешуть.

---

[1]) Чічка — квітка.
[2]) Гулити — дурити

що-сь мав! Ти свого воскресив, кажуть. А я тобі кажу: воскреси їх; я тобі кажу: покажи труби, най я ляжу коло них. Ти видиш цілий світ, але над моїми трубами ти отемнів...

— Най тобі оця синя баня так потріскає, як моє серце...

— Та прийдіть котра до старого; ніби ви їх не обіймали, моїх синів, та не лягали в білу постіль? Та вони були, як дуби кучеряві... Та принеси на руках байстрятко, не встидайся, приходь. Дід тобі всі коверці під ноги підкине, а байструкові порубає все полотно найтонше на пелінки. Бо ти ходиш без вінка та плачеш від наруги...

І дід здоймив обидві руки вгору і кликав ними до цілого світа:

— Ходи, невісточко, ходи до тата, нам попа не треба!

Голосно заридав, приліг до землі і нею, як хустиною, обтирав сльози і почорнів. Та ще благав далі:

— Або приходь хоть ти, коханко, без дитини, та на твоїй шиї я вздрю його руки, а на твоїх губах зачервоніють його губи, а з твоїх очей, як з глибокої криниці, я виловлю його очі і сховаю їх у моє серце, як у коробку. Я як пес занюхаю його чупер на твоїй долоні... Коханко, приходь і ратуй старого!

— Ти ще є на світі, а їх нема жадного; то найдіть дорогу до мене та принесіть вість. Насипте студеної роси на мій сивий волос, бо він мене пече кожний, як розжарений дріт. Моя голова палиться від того вогню.

І рвав з голови сиве волосся та кидав на землю.

Сиве волосся, пали землю, я не годен уже тебе двигати!

До решти обезсилений приліг до землі і лежав довго мовчки, а потім лагідно розказував:

— Послідній раз прийшов Андрій; він був у мене вчений. «Тату, каже, тепер ідемо воювати за Україну».—За яку Україну?—А він підійняв шаблею груду землі та й каже: «Оце Україна, а тут,—і справив шаблею в груди.—отут її кров; землю нашу йдем від ворога відбирати. Дайте мені, каже, білу сорочку, дайте чистої води, аби-м обмився, та й бувайте здорові»,—як та його шабля блиснула та й мене засліпила.—Сину, кажу, та є ще в мене менший від тебе, Іван, бери й його на це діло; він дужий, най вас обох закопаю у цю нашу землю, аби ворог із цього кореня її не виторгав у свій вік.—«Добре, каже, тату, підемо обидва».—Та як це стара вчула, то я зараз видів, що смерть обвилася коло неї білим рантухом. Я подався до порога, бо-м чув, що її очі випали і покотилися, як мертве каміння по землі. Так мені здавалося, але світло на її чолі вже погасло...

А рано вони обидва виходили, а стара сперлася на ворота, та не говорила, але так здалека дивилась, як з неба. А як я їх скидав на колії, то-м казав: «Андрію, Іване, взад не йдіть, за мене пам'ятайте, бо я сам, ваша мама на воротях умерла»...

До самого вечора Максим водив коні по ниві, та не кричав уже, геть замовк. Діти, що вівці гнали, люди, що плугами повз нього дзвоніли з ляку, не поздоровляли його. Замазаний грязюкою, обдертий, кривий, він неначе западався в землю.

Пізнім вечором, як Максим пообходив корови та коні та подоїв вівці, увійшов до хати

Ти, небого, геть затихла, замертвіла, якби в тебе хто ніж упхав, не годна-сь слова сказати... Та я в тобі ще розгрібу трохи вогню...

Він зварив кулешу, убрав білу сорочку, повечеряв і затих. Потім прикляк до землі і молився:

А ти, мати божа, будь моєю ґаздинею; ти з своїм сином посередині, а коло тебе Андрій та Іван по боках... Ти дала сина одного, а я двох.

elib.npu.org

М. Черемшина

(Справжнє ім'я Іван Семанюк)

(1874 р.)

Марко Черемшина народився р. 1874 в с. Кобанах, Косівського повіту на Покутті (Галичина). До 13 років жив на селі та пас худобу, а потім вступив у коломийську гімназію, де вчився кількома класами нижче за В. Стефаника та Л. Мартовича. По закінченні гімназії вчився у Віденському університеті, закінчивши який, адвокатував у Снятині.

Разом з Мартовичем та Стефаником М. Черемшина складає ту групу, що стоїть на чолі галицького літературного руху кінця XIX та особливо початку XX віку.

Прекрасний знавець життя селянського, М. Черемшина в своїх творах, ідучи шляхом, що його проказав Ів. Франко, дає глибоко правдиві шматочки селянських злиднів, селянських настроїв, села взагалі. Зовсім без ідилічного підходу, без ідеалізації своїх героїв він змальовує село так, як воно есть, з усіма властивими йому позитивними й негативними рисами.

Оповідання його написані в техниці глибокого імпресіонізму, стисло і разом широко; насичені психологічно й емоціонально, вони захоплюють надзвичайним ліричним піднесенням письменника. Цей глибокий ліризм і становить найхарактернішу ознаку таланту Черемшини проти його товаришів у літературі: Мартовича та Стефаника.

Виступив на літературну путь Черемшина р. 1896 і зразу-ж зайняв почесне місце рядом з В. Стефаником. Так само, як і Стефаник, через невідомі нам причини він замовкає з р. 1901, коли зібрав уперше свої оповідання в одну книжечку. І тільки під впливом катастрофичних подій 1914—17 років, він знову береться за перо і дає великої сили малюнки галицької руїни цих часів. В цих писаннях своїх доходить Черемшина надзвичайної майстерности, і в нашій літературі його хроніка руїни галицького села—чи не найсильніші малюнки часів імперіялістичної війни.

Святий Николай у гарті[1]).

— П-с-с-ст! уже йде!
— Куди?
— До нас!
Дє'?
П-с-с-ст! Онде вже на Приймаковім перелазі. Васи'! Скоч ще на під.
— Чого?
— Накрий терміттям одежину, привали каменем дошку!
Вже привалив.
То скинь кожушину, бо возьме...
Ні, я втечу.
Неня сховала опинку?
— Сховала!
— А яма як?
Попелом притрусив, не заздрить...
Де?
Що?
— Дайте ще свій капелюх мені.
— На, тікай!

За воринням[2]) показалася фігура, вся в чорному одіжню, а на голові шапка з чорно-жовтою мотузкою на доліщніх краях і з круглень-ким ґудзиком. Ґудзик виходить по-над рівне дно шапки. Під лівою пахою подовгаста книга, в правій руці бук. За фігуркою йдуть два люди. Один несе спору в'язку мужицького плахтя та одіння, другий голіруч.

Дома Курило Сівчук?

Тина...

Курило Сівчук дома?—грімкіше крикнула фігурка.

— Чому-би не дома, проше ласки божої та й панської,—відозвався з низенької, майже безвіконної хати хрипливий придушений голос. Слідом за тим скрипнули чорні закурені двері і випустили на двір чоловіка середнього росту. Його худе, поморщене лице, кучма нерозчесаного волосся, сухоребрі груди, що їх не обіймає темна латана сорочка, витерті червонаві колошні і худюкості, босі ноги говорили самі за него, що він є. Він не потребував представлятися. На його стан зложилися віки нужди і вип'ятнували на ньому грубими буквами—мужик.

— Я дома, проше ласки божої та й...—повторяв Курило Сівчук, схиляючися вниз.

— Чому не відзиваєшся, як тебе кличуть?—сердито спитала фігурка.

— Та як-же ні? Я дома, проше ласки...

— Будемо тебе забирати за податок...

---

[1]) Склад конфіскованих речей.
[2]) Огорожа з дерев'яних лат.

— Що-ж діяти, проше ясного пана та й здикутора.

— Худобу маєш?

— Маржинки [1]) дасть-бiг, проше пана. Вже давно не купили-сми скороми.

— Що маєш рухомого?

— Хороми!? Єй де! Хоромів нема, проше пана, штири голі стіні та й по всьому. Бідно-си діс, пишний та й годний, та чемний панчику!

— Брешеш! Присяжний! Ходім до середини.

— Або-ж я спираю ласкавого пана?

Пан екзекутор штовхнув палицею в двері, що до половини вже були отверті. Двері заскрипіли і відхилилися аж до самої стіни. Екзекутор зігнувся і переступив поріг, за ним увійшов присяжний, а відтак Сівчук. Другий присяжний лишився із своєю в'язкою надворі і прилагоджував посторонки на новий пакунок.

Де-ж твої речі?—питав невдоволений екзекутор.

Бідно-си діє, ясний та добрий панчику, штири стіні та й.... Сами здорові видите, бог-би вам дав панування!

— Я нічого не виджу.

Га! нічьо-ж-бо й видіти очам; біда та й клопіт!

— То твоя жона?

— То, проше ласки пана, жінка.

Курилиха Сівчучка, що досі стояла непорушно в чорній сорочці без опинки, поступила один ступінь ближче ід чоловікові своєму і глянула наскісь екзекуторові в очі.

Нічьо нема, файний [2]) та добрий панчику, без опинючки ходжу.

Таки нема нічьо, хоч гинь,—додав Сівчук.

— Де-ж ви спите?

— Шануючи чесну голову панську та й святі образи, та й нас хрещених, ми спимо на землі, а діти на лавиці.

— На чім спите?

— Таки на землі.

— А подушки де?

— Га! Подушок дасть бiг, на кулаці спимо.

— Брешеш!

То, що очі видять, то є; я не спираю шукати.

Екзекутор перейшов скорим ходом по хаті і стукнув палицею в один, другий і третій кут. Він бачив, що йому нема що звідси взяти: під передньою стіною довша дошка на трьох стовпцях—то лавиця; під примежньою стіною коротша дошка на двох стовпцях—то «стіл», на середині хати яма на ватру, присипана попелом,—то піч. Бачив це добре, але з привички «шукав». По хвилині зупинив він свій погляд на стіні, що під нею стояв «стіл». Там висів образ. Тло його чорне, закурене, тільки темно-жовтаві пасмужки нагадували лице, голову і ясність нал

---

[1]) Дрібна домашня скотина.

[2]) Гарний.

головою якогось святого. Одні лишень рами, що видко вийшли з-під майстерського гуцульського долота, додавали йому поваги і приманювали око. Сівчук уздрів, що «пан» вдивлюється в образ і почухався в голову.

То якісь ка̀вал балва̀на—пробуркотів сам до себе екзекутор.

— Ні, проше пана, то не Палагна, то світий Николай.

— Але рами ладні.

То ще мій прадід їх різьбив.

— Звідки ти маєш той образ?

— То таки, проше пана, з діда-прадіда.

Присяжний, здойми той образ!

— Та як-же це, панчику? Спадайте на рани божі, лишіть світого, —просив Курило.

— Спадайте на рани божі, пишний та файний пане здекуторю, комісарику наш любий,—голосила Курилиха.

Присяжний не ждав, зняв хутко образ і виніс на двір. Тільки порох закурився, і павутинням обведений простокутник лишився на тому місці, де стояв образ.

— Та як-же без образа в хаті, проше ясного пана?—падькався Курило.

— Не осоружте нам хату, комісарю чесний,—заводила Курилиха.

Шкода ґаданя! Ще й хата піде на ліцитацію, як не заплатиш податку. Я права не скасую,—гримнув пан екзекутор і вийшов на двір.

— Присяжні! До Гриця Саїна!

Пішли...

На дворі вже добре вечоріло, коли Курилиха-Сівчучка з маленькою донькою Анничкою розкопувала серед хати яму і видобувала з неї «начиння»: два глиняні горшки, п'ять дерев'яних ложок, стільки-ж червонявих мисочок і кулешінник. Юрко відвалив камінь з пригнилої тертиці на даху і витягав із задненого поду одежину та подавав Василькові і Петрикові, що бігцем заносили її в хату.

— Вже все, Василику?— питав батько сина, котрому подавав постоли з онучами.

— Все, дедику! Ваш сердак [1]) та й сорочка, непин кінтар [2]), опинки та й сорочка, наші кожушинки та й сорочечки, обі веритці [3]), вузлик муки, бербенчика з огірками, Анниччина хустка та й ваші, аді [4]), постоли.

— Йди-ж принеси води на кулешу, а я напрячу дров з Петриком.

— Добре, дедику!

Тоді, як багач Приймак видоїв своїх шість овець і ніс у дійниці скором до хати, сиділи його сусіди Сівчуки за «столом» та й доїдали гарячу кулешу і мисочку огірків, а серед хати дотлівало в ямі вугля.

---

[1]) Свита.
[2]) Короткий безрукавий кожушок.
[3]) Рядно.
[4]) Гляньте.

— Нене, я піду спати, прокажіть «оченаш»,—просила мала Аннička, що, накормившися, дрімала при столі.

— Вклякни, синку, та й склади ручки.

Аннička вклякнула, зложила ручки і підвела свої очинята дгорі, в те саме місце, де стояв досі образ. Там була гола стіна. Вона повела очиняtами по всіх стінах, а образа не знайшла Допитливим поглядом дивилася вона нені в очі, відтак проговорила жалісно:

— Ненько! Де світий Николай?

Василько й Петрик глянули на стіну і собі заголосили:

— Дедику, ненько, де світий Николай?

Важко вчинилося Юркові; він споглядав на жінку, а жінка споглядала мовчки на него. Зідхнули тяжко і відповіли дітям обос разом:

— Світий Николай у гарті!

— Взяв здекутор?

— А як-же, небожета: світий Николай у гарті.

Перші стріли.

Уже приморозки стали відморожувати варті вуха і старшеньких вояків заганяли до мужицьких хат,—а все-таки неприятель не вбігав у ці села, що над Черемошем повиростали.

Уже скрізь довкруги на долах видко було хмари димів та червону луну ночами, а Черемош збирав із своїх сел леґінів[1]) і провадив їх до бранки до Путилова, або розсівав по селах на оборону.

Було так, що над Прутом скрізь уже ґаздував[2]) неприятель, а над Черемошем харчував ще старий ґазда.

Але всі села мали більшу вагу на старого ґазду, ніж на нового, і тому леґіні з-над Прута ночами викрадалися з-під неприятеля і йшли до бранки до Путилова, або ставали за добровольців в котрому-будь селі над Черемошем і разом із справедливими вояками дожидали неприятеля, щоби почастувати його на дорозі кулями старих рушниць, або камінним плиттям, або колодами і бервенами, які були сховані на верхах по-над дорогою. Ці села над Черемошем утаїдували своїми леґінями, що неприятель боїться їх добровольців і засідок, ґрунів і верхів та темних лісів над дорогою і тому обминає цей небезпечний клин. В кождім селі росла тут своя гордість супроти неприятеля, так як росли ряди гірських добровольців-пушкарів.

Але ще й цісарську оборону має кожне село. У паноття або в школі сидів жандар, що велів звати себе комендантом і мав під собою зо дві десятки старших вояків, яких пушкарі звали ляндштурмаками.

Пушкарі слухали коменданта, але скоса і згорда дивилися на ляндш-

[1]) Парубків.
[2]) Хазяйнував.

штурмаків, що ані одежі, ані обуви не мали, не були охочі до бою, йойкалися і дрожали на студені та кождого ґазди допитувалися, чи не знає і відає, як довго потриває ця ненависна війна.

Село годувало свою оборону.

Пушкарі за харчі не дуже дбали, бо пені і дівчата їх допантровували, а дома небідома,—але ляндштурмаки були на їду ласі і харчували приязно. Звичайно були вони мовчаливі, а при їді веселішали і наломлювали свій хорвацький язик до бесіди з ґаздами та розповідали про те, як з-під Новоселиці відступали, а відтак бої заводили і знову відступали і неприятеля в гори заманювали.

Зато в неділю мало село параду, бо командант напереді, а бородаті вояки за ним рядами машерували до церкви.

Тоді ґаздині розступалися перед церквою і робили воякам дорогу та й жалували їх, що такі темнолиці, голодні й дрантиві,—а бадіки поморгували на себе: «Аді, йдуть смучі [1]) цуріки [2])!».

— Молоді пушкарики чули в собі силу і самі дбали про пістолета, про рушниці і про те, щоби верхами уставити і присилити як-найбільше плиття і колод, готових до спаду на дорогу. Були жваві, бгачкі [3]) і швидкі і до рушниці спритніші. День і ніч приготовляли оборону села, укріпляли камінним плиттям стрімкі боки дороги, майстрували потайні засідки, розбігали на розвідини і назили воєнного діла так, як це молодим ялося. Коли цуріки били поклони в церкві і гарячі мольби слали за негайне покінчення війни, пушкарі вбігали в церкву і повістували командантові, що неприятель підходить з долів доліських і мабуть хоче плаями закрастися до села, та хитрощами його здобути, бо пронир у лісах, а дорогу минає.

Тоді село бачило в церкві воєнний алярм [4]), бо командант у церкві голосно командерував і роздавав прикази, а відтак пушкарі зганяли підводи і що-два вояки сідали на вози та й разом з пушкарями везлися напроти неприятеля.

Командант розкладав і примірював довгі скла побільшаючі та глядів то за неприятелем, то назирці за своїми вояками, що поховалися в драбинах возів за спину стоячих пушкарів.

Бадіки й челядь розцікавлювалися дуже і виходили з церкви та вірили, що командант через те скло, яке вони звали окяном, видить далі, ніж вони голим оком, і випитували його, чи вже заздрів неприятеля. Командант усе повістував з окяну, що видить дим, а в димах неприятеля лише ледь-ледь, бо бадіки [5]) заслонюють йому вид,—а в душі радувався, що бадіки його обступили і перед хитрим ворогом опарканили.

Кортіло бадіків також через окян подивитися на неприятеля, але

---

[1]) Чортові.
[2]) Від „цурікатися“ —відступати.
[3]) Гнучкі.
[4]) Тривога.
[5]) Дядьки.

комендант не зволяв і сердився, коли бадіки доневнювали, що ті чорні дими здіймаються з огнів, які розіклали хорватські ляндштурмісти сусідного села собі на загріток.

Пушкарі живо покмітили, що як вояки, так само і комендант побоюється неприятеля і на привіт йому бере все тільки окян, а не рушницю,— але саме тому згуста повістували, що неприятель появився близько села і або.мичє коням сіна із стога, або варить собі курятину у вдовиці на краю села. Тоді все був алярм, який кінчався окяном.

Але неприятеля не було, лишень ґазди підсміхалися.

Пушкарі мали свій фронт верхами гір по-над дорогою, а ляндштурмісти мали свою касарню серед села в громадській канцелярії.

Селу було ненаручно доносити їду і воякам до касарні і пушкарям на фронт, але ґаздині годували з горшків і цісарське, і добровільне військо, то за помашу, то за повинність. Помашу робили ті ґаздині, що їх ґазди або сини також пішли на війну і десь у чужім краю за паживою по-під чужими вікнами коло чужих ґаздинь колядують.

Повинність ваготіла на цілому селі, бо і хорвати і пушкарі могли і самі собі від людей харчів набрати, а по-друге, дивилися через пальці, коли у кого застали вночі незаткані вікна, або коли хто випропувався від підвод.

Спершу не всі знали, що невільно з хати світла випускати, аж баба Хромейка навчила село вікна ліжниками заставляти. Бо коли забанувала [1]) за сином-жовніром [2]) і виплакала собі серце та й померла, —то невістка спорядила її тіло на лавиці коло вікон і обсвітила як вівтар свічками,—а тоді прийшов комендант із жовнірами в хату і забрав невістку та відправив скованну до міста. Чужі люди поховали бабу, а за невісткою слід загиб.

А старий Чюрей навчив людей рот замикати. Вертав із долів із донькою та й попасав у місті. Лиш копині дав їсти, лиш перехрестився, аби похарчувати, —а перед ним ля другім боці за дорогою тальман [3]) народу і війска. Питається він бородатого вояка, чого нарід збігся, а вояк відрік, що мають вішати гуцула. Тогді Чюрея скортіло запитати, за що мають стратити того гуцула. Вояк відповів йому коротко: «За москаля».

Дід не втерпів і дивувався: «Нащо чоловіка задурно тратити, та-же москаль світ полує!»

Вояк ухопив ті дідові слова і за часок дід пойдався синій поруч із гуцулом, а донька сама домів вернула і дідову пригичку [4]) розповіла.

Та й підводи навчилося село давати, відколи прийшла вістка, що полягли всі старенькі бадіки, котрі в перших днях війни виїхали в підводи самі паронию тому, щоб їх старість військові старшини пошану-

---

[1]) Затужила
[2]) Салдатом.
[3]) Натоґп.
[4]) Пригода.

вали і їх швидко домів відправили. Старшини загнали їх у сліпу долину, а неприятель витовк і ґаздів, і худібку, і вози.

Тому село робило волю і хорватам, і пушкарям і поволі привикало до війни, гей [1]) до ярма.

Але прийшла Покрова—храмове свято...

Люди не дарують храму і зійшлися в село на відправу, як давніми роками.

Правиться відправа, аж церков дрожить,—тільки моздіри [2]) не гримають.

Примашерували в церкву і хорвати, і пушкарі. Напереді командант, гей павич.

Панотець проповідь говорить, як у лист піє, а все за військо, за добровольців.

— Ти, хло', сидиш у запічку, а він йде за тебе умирати!

— Ти жалуєш йому курку, а він за тебе життя не жалує!

Ти спиш у джергах [3]) та в подушках, а він на студенім плиттю сокотить [4]) тебе і талану [5]) твого!

А ти, ґаздине, не лінуйся його банушинов [6]) та кулешков почастувати!

А ти, доню, не гидуйся жовнірові сорочку виполокати!

Пригостіте, приголубте, парафіяни, сю нашу оборону, аби цісар врадувався, аби Україна усміхнулася, аби наш край удержався!

А ви, сторонські люди, набувайте і забавляйтеся ґрешно, але води в рот понабирайте і не розповідайте неприятелеві, кілько в нас війська та й пушкарів кілько!

На згадку краю і України бадіки попісніли, бо жаль їм стало за цим зеленим клином над Черемошем.

— Вже нема спасу, коли панотець за цей край потерпає,—пояснювали бадіки наношенки панотцеву бесіду.

А ґаздині м'якли як хустки і допевнювали себе крізь плач, що хоть куда сходив-би, то таки нема по-над сей край красний та запашний та веселий!..

Храмові гості зацікавилися панотцевою бесідою і стали перешіптуватися з бадіками про те, що над Прутом неприятеля, як трави та листу, та що він отік присувається під се село.

Зачув ті шепти командант і вийшов з військом та пушкарями з церкви і став випитувати сторонських людей про неприятеля. Одні рівняли неприятеля з темним лісом, другі з зорями на небі. А всі вгадували, що сьогодні він годен увійти в се село і збавити людям храм.

---

[1]) Як, наче.
[2]) Мужчирі.
[3]) Покривало з вовни.
[4]) Доглядає.
[5]) Майно.
[6]) Страва з кукурудзяної муки на сметані.

Комендант приказав війську відійти до касарні, а пушкарів розіслав за підводами.

На дорозі показалися патерхані [1]) жидівські вози, що везли своїх наляканих пасажирів із дому в гори.

Комендант поговорив із тими пасажирами і приказав своїм хорватам млівіч [2]) спакуватися.

Пушкарі зібрали підводи, а комендант здав їм телефон і велить собі телефонувати про кожний неприятелів крок та слухати приказів, які він надсилатиме з горішнього села.

— Мене й моїх людей кличе обов'язок на друге село, а ви, хлопці, матимете щастя скоріше здибатися з неприятелем. Стійте як мур, як камінна скала напротив і бийте його на скамузь [3]). Ломіть йому ноги, розчереплюйте йому голови, витачайте його камінним тачилом, аби не підвівся. Йде на вас нагайка, а ви її настолочте ногами. Леда хвиля, хде вас слава!

Пушкарі горіли. Здригалися як олені і обзиралися, чи не видко вже неприятеля, щоби його в саме чоло ударити. Як одною рукою піднесли вгору чорні шапки і крикнули дзвінко:

— Слава нашому керманичеві!

Комендант, що сидів уже на возі, піднісся, витягнув шаблю і, вимахуючи нею, гукнув у відповідь пушкарям:

— Гурра цісареві!

Пушкарі повторили.

— Гурра Україні!

Пушкарі повторили, а комендант від'їхав із своїми жовнірами двома возами.

Пушкарі почули свою важність і розпустилися вулицями по-над дорогу. Очима на дорозі, а руками смерть тримають.

Лиш стрілить пушкар, лиш пустить долів плиту, а життя гине.

Жде шварма... [4]).

Рушниці держуть дорогу своїми очима...

Буде прилибашка.

Але село храмує. Хатами за столами не містяться ґазди й ґаздині. Харчують, набуваються, веселяться. Сопілки говорять жилами, а співанки б'ються крильми по шибах, аж вікна дрожуть.

Ґазди з молодицями попліч позасідали і ведуть голосом по хатах, а руки плечима. Бо у храм і ґаздівська кров до челяди ласа. Тому самі ґазди рівняють себе у співанках до зайця, що сидить на колоді і плете рукавиці, а з колоди та до молодиці.

Але молодиці однаково за пушкарів гадку мають:

Та кувала зозулиця в Сиботі в оплоті,
Чому хлопці не співають, бо що-ж би їм в роті?

---

[1]) Навантажені.
[2]) Миттю.
[3]) Скалки.
[4]) Лава.

А коли діді й нені жалували своїх синів, що через неприятеля забавили себе храму і не ївши колінкують на скалах по-над дорогою, тогди молодиці стали ґаздів перемовляти, аби вийшли з ними ід своїм дітям та й аби винесли їм страви й храмового пиття.

— Най-би легінів не млоїв голод по-під серце.

— Най-би їм студінь не вигонила їх молоду душу.

— Най-би їм молоді суставочки не заклякали на камінних плитах.

Най би неприятель не красив кремінь молодою кервою.

Слово за словом та й бисажки [1]) таскали терх на кичерю [2]) та на ґруні [3]) ід пушкарям, мисливим стрільцям.

Салаш за салашем виходив на світ, навертав ід пушкарям і здоровкався пугарями [4]).

Село храмувало на подвір'ю. Молодиці пипнилися.

Пушкарі защитыкували ґаздів і ґаздинь, але храм своє право має.

Відтак зумівалися пушкарі:

— Гей, хло, що ті молодиці з нас роблять?

Діді подавали синам повні пугарі, а сини зрікалися пити, але ва принукою молодиць ломили собі волю і цілували дідів в обі руки та й відверталися на бік і пили, а відтак дідям і молодицям честь віддавали.

Та й гостилися, та й харчували.

А як пушкарі заспівали, а молодиці за ними голосом повели, то все село збіглося, як бджоли до меду, і вкрило гору по-над дорогою.

Плазувало село голосами по скалах та бердах, як-би тесало сталевими сокирами дзвінкі протеси яворові.

А молодиці покивували пальчиками на пушкарів і виводили їх із розуму:

Ой, я хочу данцувати, а ви, люди, чуйте,
А ви, старі, розходіться, молоді ночуйте.

Фльоєри [5]) під серцем скоботали.

Чобітки притуптували і лупали кремнисту землю.

Очі свічками світили.

Кучері вітром літали, молодичині ширинки з голів скидали, коси розплітали.

Пістолети лускали у сумерк вечірній.

Охота росла, як варта в смеречині [6]).

Гора металася, підтрясалася, гуляла...

Раптом на дорозі: пук!

Гора долів ззирається.

А дорога: пук-пук-пук!

Гора завмерла.

---

[1]) Сакви.
[2]) Гору.
[3]) Верх гори, шпиль.
[4]) Кубками.
[5]) Гуцульська флейта.
[6]) Рід піхти, з породи хвойних дерев

Гей-би вітер подув, а два пушкарики відмахнулися, захиталися, далися на бік та й потич повалилися.

Зойкнула чорнобрива молодиця, вхопилася за серце і як дзвінок упала на землю...

Гора йойкнула...

Дорога дала горі луду...

Газди скочили боками на дорогу і заійкали на жовнірів, що стріляють до людей, як до звірів.

Перелякані жовніри вилазили з придорожних окопів і перезнавали, чи багато неприятеля на горі танцює та витукує, а газди сердилися і руки заломлювали.

Мой бре' [1]), ляндштурмаки, та ви гезде [2]) шукателя, а над Прут не вакаєте-си? [3]).

— То ви на нас з ненападу стріляєте, гей на вовків?

— То ви нам наших синів убиваєте?

— На таку роботу лиш-би пахаркати!

Газди лютилися, а ляндштурмаки випрошувалися, що вони не тутешні, утікають із долішнього села перед неприятелем, а стріляли тому, що почули стріли з гори і гадали, що то неприятель на їх життя важить.

Та як вони просили газдів, аби були перебачні, та задки відступали і в темній мраці щезали.

А газди їх проклинали:

— Аби вам путь пропала, цуріки безчесні!..

А з гори роґатинями сходило в тузі село на дорогу.

Пушкарі несли на рушницях своїх обледенілих побратимів, а молодиці двигали на поясах тоту чорнобриву душку, що більше не дише.

Село шпоталося, дивом дивувалося, чудом чудувалося.

---

[1]) Брате.
[2]) Онде.
[3]) Наважуєтесь.

Микола Вороний

(7/XII 1871 р.)

Один із передових бойців українського «модернізму» кінця XIX і початку XX ст., ідеолог нових простувань у мистецтві (оскільки вони були нові—скажемо пізніше) та «европеїзації» нашої культури, Вороний прожив досить різноманітне життя і в багатьох галузях пробував (і пробує) свої сили.

Народився він 7 грудня 1871 р. на Катеринославщині. Дитячі роки пройшли на Харківщині. Вчився в реальній школі, вищої школи не міг закінчити через «незалежні» обставини (в'язниця). Життя кидало Вороного в різні сторони, в різні городи: то він у Відні, а потім у Львові слухає університетські лекції, то захоплюється театральною справою і стає за режисера укр. театру в Тарнополі, то знову вертається на Україну Наддніпрянську і грає, яко артист, по кращих українських трупах, то служить у земстві і т. д.

Писати почав ще живши за кордоном, але найінтенсивніша діяльність його припадає на початок XX століття. Беручи участь у тодішніх журналах та збірках «ЛНВ», «Нова Громада» то-що) і видаючи сам літературні альманахи («З-над хмар і з долин»...), Вороний виступив не тільки як поет з нахилом до певної елегації, до замилування в красивих словах і звуках, але й як проводир певної групи людей, що прагнули до оновлення нашого слова поетичного, до створення нових естетичних цінностей (власне естетних). Як показують недавно опубліковані матеріяли («Життя й Революція», ч. 10 за 1925 р.), «дерзання» тодішнього модернізму були дуже помірковані і не йшли далі за заклик дбати про форму поезії, далі за легкий серпанок символізму і «европейськість» тем та прийомів. Навіть до Нечуя звертався Вороний з проханням надіслати свої писання і поради для одного з тих «модерністських» альманахів.

Проте в скромному естетизмі Вороного добачила тодішня критика (Єфремов) небезпеку для демократичного принципу «служування народові».

Перечитуючи тепер Вороного поезії, бачимо ми, що у поета не вистачало сили для ролі реформатора і новатора, що «естетизм», його раз-у-раз збивається на иноді навіть банальну красивість, а «европейськість» не йде далі за поверхове наслідування Верлена, пізнійше Бальмонта то-що. Розуміємо тепер і те, що власне до верховин «світової» поезії іде лінія через імена Шевченка («Марія», «Неофіти»), Куліша (лірика, «Нозичена кобза»), Франка (що полемізуючи з своїм «друзякою давнім» Вороним, заперечуючи його заклики до «чистої краси», сам подав гасло: «життя коротке, та без-

межна штука»), Лесю Українку. Але Вороний був за певний фермент у нашій сірій (загалом), епігонській поезії кінця XIX — початку XX ст., і в цьому його заслуга. На нього сердились, і тим він не давав заснути.

Виступав Вороний і як теоретик справи театральної (низка статей у «ЛНВ», виданих і окремо—під псевдонімом Homo).

Нічого!

Нічого, нічого... Ні цвіту буйного,
Ні променю сонця, ні усміху з неба,
Ні сна чарівного, нічого, нічого
Не треба!

Не сила, не сила... Бо ручечька мила
Влила в моє серце отрути,
Мій рай оганьбила... Не сила, не сила
Забути!...

Сонце заходить.

Сонце заходить, цілуючи гай;
Квіти кивають йому на-добраніч,
Шепчуть, листочки звиваючи на-ніч:
— «Не покидай, не покидай!..

«В рідному краї нам долі нема:
Бурі нас мнуть, пригноблює тьма,
Студять морози...
Цвіт наш, красу нашу—гублять усе!
З півночи вітер з собою несе
Люті погрози...

Мало зазнали ми світла й тепла:
Холод, тумани та сіра імла,—
От наша доля!
Посербам в рідній своїй стороні,
Нам хиба тільки вижаються в сні
Щастя та воля...»

. . . . . .

Сонце заходить, цілуючи гай;
Квіти кивають йому на-добраніч,
Шепчуть, листочки звиваючи на-ніч:
«Не покидай, не покидай!..».

Сонет.

В малярській студії побачив я портрет,—
Інтимний спів душі кольорами пастелі.
З стіни він виглядав, мов ніжний силует
Голівки пензля Сандро Ботічелі.

Я погляд зупинив, — і в відповідь мені
Розкрились очі ясно-сапфіров
Такі замислені і лагідно-чудові,
Що я їх затаїв в сердечній глибині.

Відтоді очі ті—зі мною, де не рушу.
Блакитним сяєвом вони мені зорять,
З собою вносячи в мою бентежну душу
Давню жаданий рай, і тиху благодать.

Не знаю, хто вона, та невідома наяна,
Але душа моя співає їй: «Осанна!»

Мавзолей.

Душа моя—
Мов з кришталю
Мавзолей.
В нім весь мій скарб
Мрій, звуків, фарб,
Ідей.

Богині дар
Горить там жар,
Не згаса...
А назва їй,
Богині тій—
Краса.

Там з небуття
Встає життя
Таємниць.
І лине спів,
І світ огнів
З божниць.

І в танці мрій
З глибин стихій,
Чарівна,
Свій вид мені
Являє в сні
Вона.

Ніхто й на мить
Не смів вступить
В цей мій храм.—
Один вхожу
І там служу
Я сам.

Хмарка.

Чарівного веснянного ранку, як сонечко встало
І всміхнулось ясненько і ясним промінням заграло,

Тихо плавала хмарка в прозорій та чистій блакиті
В неосяжнім просторі — самотна, однісенька в світі.

Задивилася хмарка на сонце і вся зчервоніла:
Золотого проміння і втіхи вона захотіла,

Захотілося їй пригорнутись до сонця палкого—
І летіла, летіла вона, поспішала до нього!..

І сп'янівши від світла, зідхнула в солодкім зомлінні
І мети не досягши, розтанула в ясним промінні.

То літньої ночи...

То літньої ночи було на Дніпрі...
Чудової, теплої ночи!
Горіли брильянти в небеснім шатрі
І очі зоріли дівочі...
То літньої ночи було на Дніпрі...

Як тихо та любо було навкруги!..
Все лагідним сном спочивало.
На гори, долини, Дніпра береги
Розкинула ніч покривало.
Як тихо та любо було навкруги!

І серце спочило в щасливому сні...
Тривоги його не лякали,
Розмова солодка і очі ясні
Голубили і колисали...
І серце спочило в щасливому сні...

То літньої ночи було на Дніпрі...
Чудової, теплої ночи!
Горіли бриллянти в небеснім шатрі
І очі зоріли дівочі!..
То літньої ночи було на Дніпрі...

Як буря, хвилина страшна надійшла!
І серце немов яка сила
Схопила в обійми, кудись понесла
І довго, шалено крутила...
Як буря, хвилина страшна надійшла!...

В сяйві мрій.

Ворожі сили
Життя земного
Не загасили сяйва мрії,
Не загасили
Чуття святого
В душі закоханій моїй.

Живу і мрію...
Але нікому
Я сяйва мрій тих не несу.
В душі лелію,
В собі самому,
Блакитно-чисту їх красу.

Чуття глибокі
І сни рожеві
Я повідаю тільки вам,
Зірки високі
І кришталеві.
Коли я з вами сам-на-сам.

Яка величність
І неосяжність—
Ся безліч зоряних світів!
А тут—безличність,
А тут—продажність
Людей, двоногих плазунів...

До вас, пречисті,
До вас, прекрасні,
Далекі зорі лину я.
Шлю вам сріблисті
Прозоро-ясні
Свої думки і почуття!

Плеяди.

Сім самоцвітів зоряного ґрона
В безмежному, величному просторі,
В іскристім морі!
Їх появили Атлас і Плейона...
Дочки богів оті красуні—зорі:
Електра, і Таґета, і Стерона,
І Майя, і Целена, і Мерона,
І Альціона.—
Сім самоцвітів зоряного ґрона!
Ці передвісниці нового року,
З'являючись, як золота корона,
Єднають з нами давнину глибоку...
Сім самоцвітів зоряного ґрона!

Лілеї.

Лілеями сумними, злотоокими
Цвітуть у серці давній почуття;
Лілеями минулого життя
Встають вони з безодні забуття
Такими ніжними, такими одинокими...

Колись вони в гармонії буття
Бреніли тонами піднесено-високими,
Акордами могучими, глибокими!
Діждався я тепер їх вороття
Лілеями сумними, злотоокими...

Vae victis.

Я знемігся, згорів. Мое серце на попіл зотліло,
Мою душу самотню пожерла гадюка-нудьга,
І безсилий хилюсь я, хоч ще молоде мое тіло...
Я знемігся, згорів... Мое серце на попіл зотліло,—
В нім почала спать.

Мов свобідний орел, моя думка в просторах шугала
І я, спраглий, схилився і пив із криниці знання.
Ні, не марно я жив, — я боровся, шукав ідеала,
Мов свобідний орел, моя думка в просторах шугала,—
В тих просторах життя!

І мов нагла мара мені світ весь од сонця закрила...
У гонитві даремній минули найкращі літа,
Мрії гасли, як зорі, втомились напружені крила,
І, мов нагла мара, мені світ весь од сонця закрила
Неминуча мета.

Я самотній стою. Наді мною реве хуртовина.
Зграї гарній проклятих, що звуться «навіщо», «куди»
Мою душу жеруть... Як покинута в лісі дитина
Я самотній стою. Наді мною реве хуртовина,
Замітає сліди..

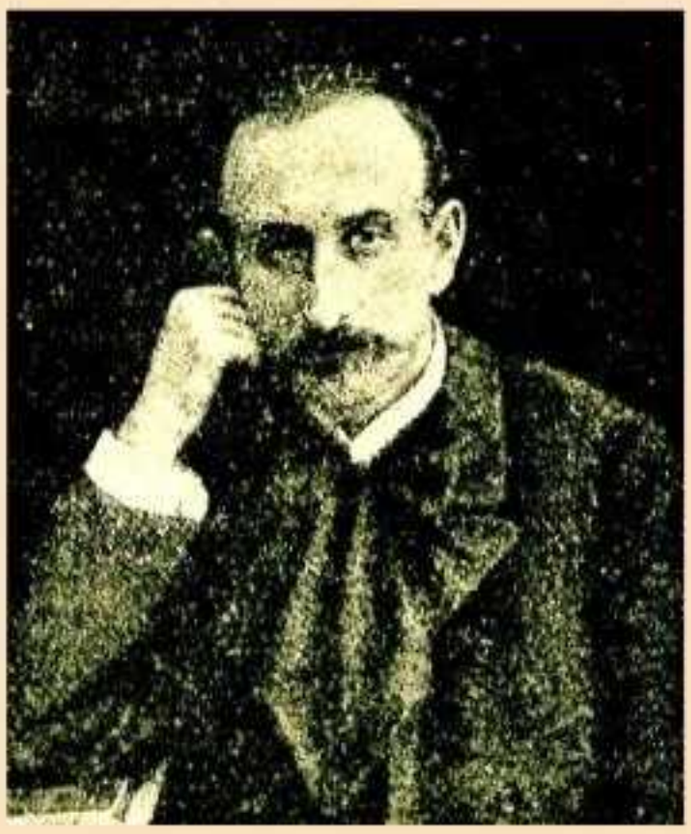

Михайло Яцків

(1873 р.)

Михайло Яцків, син галицького селянина (народився року 1873), пройшов надто важку школу життя з головою, за виразом російського поета, «бурям жизни открытою»... Не скінчив курсу гімназіяльного, бо з VIII-го класу його вигнано за «атеїзм». «Збунтований дух ідеалізму не дозволяв більше вернутись до школи» (Рудинський), і починаються роки мандрівок, роки тяжких поневірянь... Проходив Яцків і кар'єру провінціяльного актора, був коректором, чогось шукав навіть у манастирі... Нарешті опинився на військовій службі, часи якої були найтяжчі в житті письменниковому. Після військової служби—звичайна доля інтеліґентного пролетаря, з вінцем її—дрібною канцелярською посадою в банку «Дністер» у Львові, що ледве забезпечувала злиденне життя з родиною. Людина надзвичайно ладної, мрійної вдачі, Яцків не створений був для боротьби. «В характері Яцкова,—каже Рудинський,—полишилось чимало з пасивного опору нашого селянина, який уміє витривати на раз вибраному місці своєї праці,—важко сказати: чи більше зі своєрідного розуміння обов'язку, чи глухого, слінного протесту безсилої жертви». Але драма письменника на тому не спинилась; навіть «витривати на раз вибраному місці» йому не довелося. Треба думати, що лагідність натури і беззахисність проти ударів життя зробили з нього «безсилу жертву» під час, коли він перестав існувати, як письменник український, ба навіть, як українець..

Літературна діяльність Яцкова почалась на грані XX століття (р. 1900). В першій збірці нарисів його «В царстві сатани» вже маємо «зародки всіх тих прикмет світогляду і літературних зразків, які автор розвинув далі» (Рудинський). Яцків уриває з традиційною манірою українського письменника і стає одним із цікавих українських модерністів. Особливо виразно позначається в його творах символізм, що «силкується скинути з себе всяку реалістичну поволоку». Окраскою символічних нарисів та мініятюр Яцкова є властивий йому натуралізм із імпресіонізмом та символізмом («Блискавиці»), але й значні хиби в цьому напрямкові не завважають останньому великому роману Яцкова «Танець тіней» бути, як це зазначив М. С. Грушевський, «цікавим людським документом».

Боротьба з головою.

Мати осиротила мене хлопʼятем. З тіней минулого дивляться її очі, долітають святі промені серця. Блукаю по світі й ніде не судилося стрінути того образу вищої задуми. Я сам, маляр, довгі літа не зміг відтво-

рити його, хоч у хвилях смутку оглядав щиро в душі. Тямлю ті очі... Станула на порозі й дивилася на кімнату довго-довго. Ледве відтягнули її. Знала, що не вертати їй уже ніколи.

Батько оженився вдруге. Взяв собі білоручку з панського дому. Пан біг за глину, а чоловік за калину. Як кажуть: «Першу жінку в дошки, а другу в подушки».

Статна, завертюшка, ясне волосся, грішні груди, яркий голос. Сонна і лінива як кітка. Тіло заглушило духа, як це звичайно буває у жінок. Принадами суєти обманила вона старого, він підчинився її волі й ладові. Так поминула тиха оніванка у вічний спокій, а на її місці запанували пусті розкоші.

Мене липали самого. Вимету бувало хату й сяду в куті. Знадвору заглядає хмарний вечір, я задивлюся через плече в безконечну, сіру пустелю перед собою,—сльоза за сльозою паде з очей.

Найбільше любив я бавитися зі своїм ровесником, Сенюковим Олексою, також сиротою.

Та раз прийшов він до мене опухлий, заплаканий і приніс із собою малі грабельки.

Ми сіли в бур'яні, він був смутний, не говорив нічого й не мав охоти бавитися, як звичайно. Я дивився на нього, врешті він попросив у мене хліба. Я побіг до хати й вийшов крадьком кусочок хліба в пазусі. Олекса взяв хліб, ущипнув кришку, але не їв. Потім устав, сказав, що грабельки дали йому тітка, і волік їх за собою. Я підводив його, а він затрібав сліди своїх ножок у порості й лебедів як-би до себе:

— Бу-вай здо-ров, бу-вай здоров...

На другий день сказали люди, що Олекса помер.

Оповідали, що кілька днів перед тим ішов він попри панський сад, паничі були на черешні, а він правив у них черешень. Таки дуже милосердно мав правити. Вони сміялися з нього й метали йому кістки, а потім нацькували псами.

В гарячці перед смертю просив черешень.

Минали літа, тепло вистигло для мене, я відсунувся й пішов у світ за-очі.

Чоловікові жінка не вмре, лише дитині мати.

І вирік я на чужині, а в мене виросла туга за рідною Україною, за рідною неньков.

Я забажав бодай маленьку пам'ятку відкайти по тій, воскресити її образ.

Так поїхав я в рідне село.

Батько привітав мене, як тінь з того світа, мачуха позеленіла і прибрала богомільний вид.

Простягла руку й показала на крісло.

— Ов, ти ще живеш? Ми вже давно вважали тебе небіжчиком!

В ході слів батько зиркав на мене; йому, видно, будилося сумління й спомини, бо відступав від речи і згадав кілька разів, що моє обличчя пригадує йому покійну.

Мачуха спитала, чи тямлю що з хлоп'ячих літ, але по сім пригладжувала надшивку сукні й не чекала на відповідь.

Я силкувався на спокій, але шукав тіни тої, яка навіть по смерті одна-одинока не покидала мене на білому студеному світі. Це була кімната, в якій я її останній раз бачив.

Ні одної пам'ятки не лишили. Тепер ця кімната була перестроєна, чужа й холодна...

Наймичка накривала на стіл, мачуха позіхнула й вийшла. Батько став не свій. Вона, видно, так заглушила його. Старий шептав сам до себе, глипав дико до мене, розкладав руками, то кривився, і та мерзота ранила мене й мучила до краю.

Двері отворилися, мачуха тягла щось, батько зідхнув, я піднявся і застиг на місці.

— Представлю тобі, Назаре, мого єдиного сина, доктора прав Нюнька,—сказала вона з чванливою примхою і привела перед мене карлика, не карлика, а велику, перехилену голову з риб'ячими очима і неприємним усміхом. Вся решта тої мачушиної потіхи губилася в одежі дітвака, тільки здорові руки й грубий карк нагадували людину, закопану по пояс у землю.

Ми обкинулися поглядами, карлик ухопив мою руку і стиснув так, що я аж висіпнув її.

— Pardon,— заскрипів він, як креничний журавель,—але я уважаю за потрібне представитися все a principio в тому значінні, щоб гість пізнав відразу, з ким має до діла і не судив по моїй марній появі, що в мене нема сили.

Він засичав і вишкірив два ряди здоровезних зубів, а те «моїй марній появі» виповів гордо.

Я почав казати, що таким способом не люблю ніяких доказів сили, але мачуха перебила:

— Від брата треба все приймати, тим більше, що він доктор.

Вона збилася з толку, але я мов-би й не чув цього і для спокою сказав від себе, що дорога втомила мене. По правді, мені було байдуже, хоч-би він був навіть міністром.

Та Нюнько напосівся на мене.

— Я чоловік практичний, здоровий розум,—це моє серце. Стою на чолі фінансових та політичних інституцій і забираю голос у головних суспільних справах.

Знана річ, що з людей, яких греки кидали з Тайґету, сьогодні суспільні керманичі. Ціла сьогоднішня культура на таких підоймах.

Я дивився в того свого «брата», мене забирала лють і милосердя, а вкінці страх. Легко було зміркувати, що між нами прийде до важливого діла.

Він зійшов на поезію й мистецтво, і сказав, що не терпить їх, бо плаксиві, бідні розбиваються в потемках і самі не знають, чого хочуть.

Мені не стало терпцю.

— Я сподівався, що ви це скажете, але не приходило вам ніколи на гадку, чому вона така і хто цьому винен?

Він ладився відповісти одною з тих витертих бюрократичних фраз, якими воюють звичайно двоножні песиголовці, та я збив його зараз з гори.

— Це тому, що наша поезія й мистецтво не має ґрунту під собою і доки суспільний та політичний провід буде в таких руках, як досі і як ваші, то нема надії на кращу долю...

По вечері лишився я сам.

Вікно було відчинене на великий сад, до мене навідалися товариші —думки.

Не хворий я в задумі, але життя без опіки, між чужими, самотне життя в кривді й пониженні зломило перед часом юність і дотеп.

Тепер добував я колюче терня.

Виперли мене з рідної хати, все забрали. Для Нюнька. За те, що він уродився калікою, обдарували його серцем і достатком; я вродився здоровий, зате для мене не треба було ні опіки, ні землі.

Я сперся на вікні. Щоб бодай хоч стільки були мені лишили на сьогодні. Хатину і садок коло неї. Прискорбна душа мала-б де сотворити захист для моїх бідних приятелів. Бездомний, як птах, де-ж прийму їх у гості, чим зогрію?

Тут давно покинув я вівці й сопілку, взяв материні співанки й пішов у малярську школу. Опинився між тісними мурами, як вірля в клітці, як вихор з гір. І ті мури, і той студений світ довкола огріваю теплом з-під рідної стріхи. В чужу, темну кімнату навідувалися дитинячі сни й привиди, які приніс я з далеких, рідних лісів від моєї неньки. Оці щирі приятелі гуртувалися все самітними вечорами й безсонними ночами довкола огню, що палав до мого бідного народа. Одинока відрада на чужині. Гей, гей...

Бувало вибігну до Сенюкового Олекси, сховаємося в саді, зладимо плужок із старого вістря та оремо землю... Олекса давно помер, мені також не судилося орати своєї ниви.

Так скінчилася перша співанка.

Раз пастушком заблудив я в лісі і по довгім плачу й голоді сон мене зморив. Буджуся о-півночі, чударні дива снуються по смерках, місяць пускає пасма крізь галуззя на пні й корчі, верхи гудуть тихо, а геп з могили виходить сновида й стогне, стогне, аж гомін іде по лісах.

Оце давній предавній князь так покутував і шукав загубленого меча й дружини.

І він блукав, і кликав, і зойкав, і мучився отак...

Меч іржа з'їла, дружина сном непробудним заснула, лише рідне слово осталося й живе досі...

Так зачинається друга співанка.

Вичитую нераз, що там у рідній краю чувати, та й оцей спомин пригадався мені.

Високо на скелі тулилося старе орлине гніздо. Та одного літа ста-

лося так, що старі зачали війну між собою, а за ними й молоді взяли приклад. От вони, що лише трохи в пір'я убралися, стали дзьобати й бити кігтями одно другого, а потім з нудьги й лютости далі витягати кімочок по кімочку з гнізда. І не минуло багато часу, як старе гніздо злетіло в пропасть і вірлята розплескалися на скелі.

Це скінчилася третя співанка.

. . . . . .

Рано прочуняв я і здавалося мені, що встаю із смерти.

Потім вийшов я з батьком. Спитав його, як йому живеться. Він мовчав довго, вкінці став жалітися:

— Зле. Таки так зле, що годі виказати. Сам не вмію знайти ладу в тому всьому. Нечиста сила опанувала мене... Я став за понихача, за машину, що має старатися на жінчині та Нюнькові витребеньки, а мені самому ніде ніякого місця нема. В цілій хаті нема одної п'яди, де-б я міг спокійно сісти. І до того та побожна відьма вічно жалить мене, що я лише про себе дбаю. Подумай лише, як ті всі побожні потвори вміють безбожно катувати! Вони обоє з Нюньком ненавидять мене в хаті, раді-б не бачити мене. Ота жінка, це стричок на мою шию, це така чорна хмара, що мене морозом проймає, й не бачу перед собою ніякого рятунку. Я невільником усього: підлоги, стіни, дверей, години, навіть кожної хвилини. Тут не можна станути в чоботях, там не вільно заговорити, бо Нюнько спить, там не вільно опертися, бо буде люлькою чути,—нічого мені не вільно. Мене на кожному кроці обгортає страх, власної тіни боюся... Ходив я давно до адвоката, гадав дістану розвід, але він сказав, що розводи дають лише великим панам, а хлоп навіть думати про це не може. Завинив я сам через свій нерозум, дав обмотати себе, та й годі. Взяв собі жінку не під пару та й гадав, що буде така, як перша....

Стежкою, садами вийшли ми на цвинтар, до материної могили.

Було тихо. Сонце цілувало землю, на ній будилися квітки з медом і запахами. Білі хмарки линули по небі, як лебеді по синьому морі.

Незабута дивилася на нас із тіней дерев.

Старий шепотів:

— Я віз її до лікаря, а вона хотіла вертатися додому і дуже побивалася за тобою. «Хто буде йому співанок вечором співати? Він забанує за мною. Гей, чи знайдеться коли в світі серце, аби відчуло мій біль? Як Назар підросте, то перекажи йому від мене, що я гірко працювала. Видко, замало я собі ласки в бога випросила, коли дав мені таку доленьку». Тут ухопив її кашель, і вона зімліла.

Пісня виколисала її і була щирою посестрою в радості й смутку, а вона була їй вірна до останнього духу.

Мене взяв такий жаль,—жаль без міри, що душа злетіла по-над усе марне на цій землі і тоді з'явилася мені мати.

Її очі дивилися на мене, моя безмежна туга воскресила її.

Я побіг додому і кинувся з несамовитим розмахом малювати образ.

Так минали дні.

За той час не бачив я ні мачухи, на карлика.

Глибока тишина довкола, на дворі літо, в кімнаті повно світла, я сиджу й дивлюся в свій твір. Нерухомо придивляюся грі своєї душі, образи самі приходять, забуті хвилі з життя моєї матери.

Найраніше вона з нас усіх устає, найпізніше лягає. Праця й праця.

Оце ранок. Челядь обідає, синій промінь всувається крізь вікно поперек хати, стелиться на головах і спує мрію Мати задивилася в нього, хтось озвався, вона шепнула: «тихо»—й дивилася далі в той промінь.

Звичайно порається сама в хаті й тоді завжди смутна. В самім розгарі роботи згадає про щось, оглянеться по-за себе й стане нерухома, як статуя. При шитві відведе руку з голкою, спинить її нараз, задивиться в призабутий спомин, відтак зідхне тяжко й шиє далі.

В лісі джерело, мати йде по воду, та не доріжкою, але все новою стежкою, мохом, куди ще ніхто не йшов.

Поодинокими словами будить покійна в мені душу і пересуває передо мною дивний світ образів.

Лежу хворий, вона на ослоні біля вікна пряде кужіль. Останній промінь сипле золотий цвіт на її голову, в хаті тихо, лиш веретено фуркотить і летить рівно довкола, я задивився в неї і в небо за її головою і прохаю, аби заспівала що. І вона співає мені, як зорі летять у простір, хлопчина задивився в них і посилає за ними свою думку в світи, а ту думку ловить і ховає вічність.

Опівночі слухаю в просонні, й здається мені, що в саді вітер шумить смутно. Буджуся, довкола сутінок, мати сидить у ногах, вдивлена в мене і плаче нишком.

До світа вернувся я з вічного сну, й мені стало лекше. Мати винесла мене на приспу.

Над головою блакитне небо, над обрієм ідуть довгою лавою білі й рожеві хмари.

— Оце славне товариство виступає в похід, а онде леви везуть богиню в ясному ридванці,—оповідає мати.

По нивах буяє вітер, дівчата мигають серпами, співанка стелиться далеко, як подільський лан, як українська туга.

Ой як ясненько, ой як миленько,
куди сонінько сходить,
а ще ясніше, а ще миліше,
куди матінка ходить...

Мамо, мамо.. Ти одна на цій землі свята. Не даром поети оспівують тебе.

Вічність закрила твої очі, як хмара ясні зорі.

Твоя благородна душа покинула мене й полинула білою голубкою на золоті заходу.

Батько сидів біля мене, задивився в портрет давньої дружини й поганяв рясні сльози.

— Тепер на старість не маю нікого, лиш її. Нераз у безсонну ніч здається мені, що вона стукає в двері, виходжу... довкола темно, глухо й пусто... Знаю, що не зійдемося вже там, тому живу з нею тут. І тону в споминах, тону, потопаю...

— Нераз явиться мені в сні тиха, лагідна, як давно. «Вибачай,— каже,—що не додержала я тобі товариства... Дівчам узяв ти мене в свої пороги, рано вийшла я з тобою в дорогу, а в полудне змучилися мої білі ніжки і тяжкий сон зламав мене».

Увійшла служниця й сказала, що «тапі» кличуть.

Старий скулився й вийшов.

Служниця прятала в кімнаті, глипала на образ, то на мене, я по-видів, що хоче мені щось виявити, але опімається.

Я зачав з нею розмову, довідався, що небіжчик її тато служив тут давно, вкінці вона пообзиралася й шепнула:

— Я-б вам щось сказала, але боюся...

— Кажи, я не видам тебе.

Присадкувата постать зіпнулася в куті, бупім стирала порохи; обгоріле, негарне, але людське лице було схилене над роботою, я вчув ось що:

— Пані й паничу у великому клопоті, бо гадають, що ви прийшли відібрати свою землю. Перед татом криються, бо тато за вами, але ви стережіться, бо хотять підлатити якихось людей, звязати вас і від-везти десь, ніби, як це порозуміла, то до такого дому, що в ньому тримають божевільних. Все по ночах пані з паничем над тим радять, я це підслухала та й вам кажу, тільки прошу вас дуже, не виявіть мене.

Нам і не сниться нераз, що цей кошас під нами яму, а той рятує.

В якому світі перебував я цілий час?

Аж тепер зрозумів я, чому мачуха й Нюнько бокують від мене...

Вечоріло. Я вийшов у ліс і ліг серед тупанини. Земля як мати тулила мою журбу.

В світі памір, праця на зламану голову й ті прокляті години, що рядять і крутять людиною, заголомшували мене, а тут дрімучий ліс обгорнув спокоєм.

Прийшла думка про карлика.

Давно, в де-яку хвилю розніс-би був його кістки, тепер постарівся я, дивлюся більше в себе, життя навчило терпеливости, Христова наука промовляє до серця.

Хочеш мати колись по праві заслужений той маленький пиматок землі—на гріб, то годі думати лиш про те, аби їсти, пити і спати.

Стараюся так робити, як-би це Христос зробив. Що-ж більше я можу?

Але міняйлів із храму треба прати, ох, прати!

Спокійно й не без серця дивлюся я в душу карлика.

Це-ж, брате, та несита, чорна сила, що давить людину цілий вік, чатує по всіх закутках, аби тебе отрабити, здерти зі шкури, затоптати в болото. Вона від самої найвищої гори аж до споду та й від колиски до

гробу. Пустиш собі кулю в лоб, ти ще не застиг, а чоботи вже стягають із тебе... Та сила також у нас самих, ми боремося з нею як із ворогом у власній хаті й ніколи її не поборемо, бо границі між злом і добром нема, як нема двох богів: ясного і чорного, лиш один-одинокий (і то в ідеї) мстивий та й ласкавий, як одно серце, що орудує чистою і темною кров'ю в тілі.

Думки блукали, як змучені журавлі над морем.

Нараз здубоніло в корчах, як-би звір гнав за звіром, тріск зчинився близько, я призираюся—на переді втікає дівчина й хлипає, за нею жене карлик, одною рукою відбивається від землі, в другій прут, і котиться, як ярич.

Я схопився й заступив дорогу.

Місяць світив на нас, ми дивилися хвилю один на другого.

— Ти що тут робиш? — проскиглив карлик.—Всюди тебе повно! Носишся з потайними планами,—характеристика твого народу й матери!

Я приступаю до нього.

— Що верзеш? Позволі...

— Рушай з дороги!—зашипів він і шарнув мене прутом.

Я ймив його за горло й підняв в одній руці. Він метався, але я робив тепер своє розважно й спокійно. Притнув грабову гилю, обернув навколо шиї й пустив його в повітря.

По цім обгорнуло мене омерзіння, я поблукав лісом якийсь час, потім стямився й подався до хати.

Тут стрінула мене несподіванка. Карлик мав занадто сильний карк і руки, аби повісився. Він розірвав гилю, полетів тельмом униз, розповів усе, і я саме застав як він із мачухою дер образ моєї матери в кусні й обоє топтали його ногами.

Вони впали на мене як хижі птахи і це прийшла хвиля, в якій я на безвихідну боротьбу тисячу своїх сірих днів і тисячу безсонних ночей, здавалося, знайшов найпростіший спосіб, якого не пробував досі.

Я рушився до мачухи, вхопив її за волосся, кинув до землі й обкладав п'ястуками, при тому завважив блиском, що її тіло як у рися, що в ньому кісточки не домацаєшся. Та чацаз чиїсь руки обкрутили мене в лозі як вужівкою, я тіснав карлика, мені мигнула морока, що обкручує й давить моїх темних братів, і це довело мене до розпуки.

Я вхопив його за ноги, покладав ним мачуху і кидав до землі як клубком, та він обгорнув рамена довкола голови як пружини й сичав у одно:

— А таки мені нічого не вдіси.

Моя лють перейшла в божевілля.

Оце я знову на чужині.
В рідну Україну не верпусь ніколи.
В самоті її тузі ковтаю гіркий жаль.
Так минають дні за днями.

А ночами переслідують мене примари.

Десь серед темряви стає в полум'ї гніздо гадюк, я тікаю в долину, передо мною тінь аж до краю світа купається в крові на спаленій, потрісканій землі, ніде корчика, ні билини, я падаю по провалляхх, а за мною з гори, від попалу котиться голова карлика.

Лише скриюся де, спочину на хвильку—бісова голова летить за мною.

Так стратив я образ матери.

Душа стала плоха, він не являється мені, я не можу відновити його.

Дитячі груди в скрипці.

Музика строїв скрипку, у ній будився тихий плач дитини. Дитвак сидів на постелі, жалі скрипки обіймалися з шумом ліса, із зойком вітру серед ночи та з маминою думкою.

В хаті п'ятниця, співи й танець.

Чупринаті голови, зіпрілі лиця й широкі срібні рукави замелькали перед очима дитвака, зіллялися зі співом і тупотом в одно велике колесо, воно крутилося як у сні, а над тим дивом верховодила скрипка.

Мати сперла голову на руку й усміхалася, як-би плакала.

Один із чужих узяв її до вурту, дитвак став неспокійний. Мати пішла в колесо, дитвака зняв страх. Кличе матір зразу потихо, потому голосніше, та вона не чує його, не видить, лиш бігає з иншими в колесо і сміється, як-би плакала, аж дитвака по серці ріже.

Він не може на це довше дивитися і плаче, зойкає на ціле горло, але цього ніхто не чує, бо його плач у скрипці.

Дитина.

Місячна ніч і тяжкий сон вкрили село, тільки за царинами під лісом сиділо кількох п'яних чортів. Шепотіли й реготалися, аж нараз притихли.

— Цитьте, щось іде...

— Що це може бути?

— Ти, витріщи-но свої котячі слїпаки, може розпізнаєш, що це?

— Щось пеначе дитвак...

— Адіть, адіть, як бикає. Відай п'яне.

— О, перейшло міст та йде на беріг... Шукає за чимсь. О, вертається знову.

— Мабуть пхенькає.

— Ні, причулося тобі.

— Але кажу вам, що плаче.

— От іде до нас
— Заступім і не пустім.
Стали півколесом.
— Хто-ж це?
Ніякого слова.
Дівчатко зі збанком, личко підняте до місяця, йшло і наткнулося на одного, цей відіпхнув, воно пішло в бік на. иншого.

— Хтож це!?

Мовчанка.

— Цур тобі! Якесь німе й дурне!

Обступили, аби пратися, як пси жабою, але один попав у таку лють, що хотів ухопити дівчатко і кинути у верховину, та в ту мить спостеріг, що воно має замкнені очі. Глипнув у збанок і кинувся навтікача, а за ним инші.

Відбігли за ниву й дивилися, як дівчатко пішло поволі у чорний ліс.

— Чи сльози були в тому збанку, чи кров—не знаю. Лише в дитині вчув я невинну душу.

---

elib.npu.edu

Гнат Хоткевич

(1877 р.)

Народився Г. Хоткевич у Харкові 1877 р. Скінчив Харківський Технологічний Інститут. У 1905 році бере активну участь у революції і в результаті мусить утікти за кордон. Вернувся на Україну аж р. 1912; потім знову зазнав був переслідувань од царського уряду.

Один із основоположників укр. «модернізму», Хоткевич відрізняється од инших широким обсягом своїх інтересів та спробами проявити свої сили в дуже багатьох галузях: він виступає і як бандурист та популяризатор кобзарського мистецтва, і як колекціонер-видавець пам'яток мистецтва, і як композитор, і як письменник для дітей, і як критик, і як повістяр та новеліст. Найцікавіше, певно, з його белетристичного доробку—це навіяні Гуцульщиною «Гірські акварелі» та «Камінна душа», значною мірою закрашені гуцульським таки діялектом. Тут та сама гуцульська романтика, що продиктувала свого часу Коцюбинському «Тіні забутих предків», а Олесеві—цикл «На зелених горах».

Псевдонім Гн. Хоткевича, що ним він инколи підписувався,—Гнат Галайда.

Із повісти „Камінна душа".

(Смерть опришкова).

Ех, файно тратили Марусяка. Говіркували люди, що перед смертев дванадціт попів у в'ошного сповідали, ек день, так піч. Оберемками гріхи на собі виносили.

А коли настунив день кари, то стільки народу зійхали з усіх сев, з усіх верхів, що-би еблучько ни впало на земню. Бо то на вчудіе зганяли. Така терміть усім попам війшла, аби кождий, али, пін узев зі свой парафії двадціт душ ек мужів, так бабий і дітий. Аби на страх. Аби ни гуджєли того.

І Юріщко прибув в усій параді. І старі Марусяки. Мати—дорогами кочєла си, ридаючи, а дідок усе її потішав якимись маленькими, сухенькими слівцями. І сам увесь такий сухенький, маленький дідочок...

Вивели Марусяка. Красно збраний. Ек на весіле.

Іпов свобідню, не звязаний, вперед дивив ся сьміло.

Лиш лице було бліде і носило сліди тюремних мук.

А коли спитали його судії—яке твоє передсмертне останнє бажанє, сказав Марусяк:

— Дайте ми флоєру.

Крупули си люди. Десятки флоєр простягнули ся з товпи.

Служащий узяв першу—ліпшу, подав судії. Судя уважно чомусь її оглянув і велів передати Марусякові.

Опришок приложив флоєру до губ... Все завмерло...

І... як далекий шепот ріки, залитої місячним сяйвом, як скарга переляканої страдалиці трепітки під вікном, як воркуванє горлички над щастєм минулим, заспівали звуки і понесли ся... над сею ріжнобарвною товпою, над судіями, ксьондзами, катом, шибеницею.... І заблескотіли, заграли цьвітами в повітрі високо переплітаючи ся в невидимі гірлянди ніжности, і злітали звідти, мов журкіт жайворонка, і розсипали ся ..

Плач стряснув товпою. Заголосили жінки, як за братіком рідне-сеньким; глухо, незрозуміле щось гули насильно зігнані сюди люди; похиливши голови стояли і судії й попи...

І поки грав Марусяк, поки трипотіли в осіннім небі останні риданя лебединої пісьні —в великім очарованю стояла товпа і ніхто не розумів —що то за перекладини стірчат отам, коло помосту, пощо зібрало ся сюда стілько народу...

І лиш як скінчив, як обірвався в невимовній тузі остатний перелив побачили люди, що то-ж шибениця! Шибениця!

А на ній повісять от сего молодого леґіня, орла полонинського, аби не грав він так більше ніколи!

Марусяк віддав флоєру, зійшов на поміст.

Проскіт, люди...- сказав. Але тихо, мало хто чув.

Сам узяв з рук ката стричок, сам надів собі на шию і чекав... Зрештою недовго...

Із книжки „Гірські акварелі“.

І. Два шуми.

Ліс шумить...

Скажеш собі сі два слова—і де-б не був ти, що-б не стояло перед твоєю душею,—сих два слова овіють тебе чарами, почуєш лоскіт вітра на щоці, зазвучать якісь голоси невидимі, і серце затужить чогось, і стане зимно трошка і трошка лячно.

Осьпіваний шум, прекрасний шум! Вічно скорботний, вічно зовущий і плачущий, вічно і всепокоряющий. От день ясний, украшений сонцем, просяяний гострими стрілками променів звучащих. День, коли все здається щасливим, зачарованим у радощах, мов відбувається безконечне весілля, заворожене навіки, коли сьвяткує сама природа—здається, хто в силі побороти се море радости, замутити сірістю небо?

А зашумить ліс, заговорить тисячею голосів, заплаче тисячею пла-

чів—і бездонна печаль розкриє перед тобою чорні очі свої, прокричить зловіщим карканем глибина передвічного суму і звалять ся на душу твою всі невиплакані сльози.. То сльози сьвіта цілого випило сонце і наситило ними потім кождий говорящий листок. То вітер збирав цьвіти скорби по далеких осінніх полях, по пустинях сонцем палених, по морях забутих, по всіх закутинах, де живе і плаче чоловік. Зібрав—і на крилах приніс тут, розкидав, розпорошив по всьому лісовому простору і торкає тепер тужі струни тужної арфи.

І яку-б найпустотливішу радість не кинув ти сюди, в темно-зелену глибінь сього шуму—вона заплаче тут, а сьміх твій розіллється безцільно, як вода в пустині, не збудивши до сьміху нікого; веселий звук потоне, мов камінь у морі, а той, хто хотів радуватися, сяде на мохом поросший камінь і великими зажуреними очима буде глядати в лісі причини своєї тоски. І питати буде тіней лісових, богів пущі, владик борів і нетрів непроходимих—що я вам зробив, що ви серце моє тугою наповнили? Звідки сі сльози на очах, чому воскресають поховані спомини і мучать і краять душу?..

І притулиться до громом розбитого пня і заплаче. І заплачуть з ним берези самітні, заблукана верба, мов невістка в чужім краю серед людей чужих... Хтось застогне в лісі далеко, потім ближче... Стріпоче птиця крилами, хрусне гілка, а потім потоне все в могутнім хоралі, в шумі віковічнім...

Вслухайся тепер.

Чи не чуєш ти в тім морі своєрідної струни? Вслухайся. Вилітається тонкою, безпереривною ниткою, але так само невпинно і вічно звучить, так само рівно стелить свою стежечку до небес.

То лісові ручаї шумлять. Веселі, радісні, тихомелодійні—і дають ноту радости в музику лісових шумів. І сміється, і в'ється тонесенький голосочок, завиває обвиває мов газом, мов туманом пахущим, прозорчистим, освітленим. Тисячу слів наговорить тобі в одну хвилю, як дівча, що прибігло в хату з китицею оброшених цьвітів і одразу хоче оповісти усе: і як жук проповзав по дорозі, і як черевичок у воду впав, і як скакали вівці з гори, а сонце світило поміж гіллям груші. І о чім не думав-би ти, ідучи до світлих шумів,—однаково заслухаєшся і усміхнешся мимоволі.

Пташинка скочила до води. Верть-верть хвостиком. Верть-верть... Стрибнула на камінчик, повернулася туда-сюда, знов стрибнула. Дзьобнула водиці. Раз, два. Задерла головеньку—і нараз пурхнула. Сіла на ближчу гілочку, цвірінькнула—і щезла в гущавині. Нема пташки. Лиш струмочок жу-жу-жу. А сусідній жу-жу-жу. А там далі жу-жу-жу. І ще далі жу-жу-жу. Жу-жу-жу та й жу-жу-жу. З каменя острів зроблять, з калюжки озеро, зелене зеркало.

І не теленають тут козлоногі лісовики, трави притопчуючи, а лиш ельфи веселі водять беззвучні танки і росу п'ють з похилених квіток. Власною красою зачаровані глядяться в воду нарциси і не зводять очей зі своїх очей. Добрі феї ранками миють сніжнобілі свої шати, а вечо-

рами хором сьпівають нечутні молитви невидимим своїм богам. Поет тут пісню складає своєму серцю, ростить свою душу і крильми возноситься. Сам бог тут спочиває натомленим людською гризотою оком і благословить усьміхом зелений моріжок, і срібну нитку струмкову, і шумик тонесенький.

Шумику, шумику... милий мій шумику....

II. Злочин природи.

Файно вберав си Івасик до церькови. Ґедя нові постолики му поморщив, черлені, а неня волічьки новіські зсукала. Сорочечька біла-найбіліша, кіптарик хоч він уже й не так новий, але файний ше кіптарик, нема шо. Зате вже кресанічка-соломенка цалком новісіцька і мов золото на сонці поблискує, а дармовисики си бовтают.

Рад уже шо рад був Івасик—бесіди не скласти. А ґедя й неня любуються, очей не зводять. Одиначок!.

Розщібається за буком. І сопе, і суятиться, і бровенята морщить. Той йому не файний, той за короткий, той за грубий. Та все бубонить.

— Длугі хлопціся, тай, вале, балтки мають, а в мене такий ґедя паськунний, со й балтоцки не купит.

Ґедя з невев сміються.

То ти в мене паськунний, а ни я в тебе. Дай гроший на бартку, то ті зара' купю в Косові.

— Ас дай глосий. Ик бих мав глосі—сам бих купив, не тлибував плосити.

Се здалося таке мудре родичам, що вони голосно зареготали обоє.

Ади, який мудрагель!

А шо хочіш?—казала неня, й очі її ласкаво світилися:—та вже ті правду вповів, що коби гроші мав, то вже нікого й просити, лиш сам би купив йка си вдала.

Нарешті всьо готове: бучок найшовся, дзьобенька через плече перекинулася, новенькими постоликами пошурхує та ґедю з неневкванит борше йти. Неня бере за руку, йдут. Ґедя ще зостав троха.

Надійшов сусіда, щось заговорили—а оба дивляться туда, на царинку, де мають на зеленім яскравім тлі червоні кінці хустки і біжить-підбігає Івасик. Бездітний сусіда любить Івасика теж— і от ласкавим, повним глибини поглядом дивиться услід гарній молодиці з дитиною поруч і може тихо тоскує по недоступності щастя.

Йке пусте,—ласкаво дрижить його голос. Знає, що ни мож хвалити дитини.

А сокоти си, Адно, на кладці,—кричить потім у слід.—Бо то такий пустек, шо....

Не договорив. Бо нараз зі звичайної остерігаючої фрази виросло на мить, на одну непомітну мить щось страшне—от те, чого ради говоряться такі фрази.

Представив нараз собі, що дитина дійсно може упасти з кладки. А

Черемош візбрав. Кілько день ішли дощі і повені такі надійшли, що луду дає.

Але як пройшло, так проминуло.

— А йгіт-но, куме, суда—шош ми прочитаєте. Терміть маю та й не знаю на коли.

А витак пидемо разом до церькови.

Пішли до хати до сусідової. Посідали, щось говорять для ввічливости. Але чомусь неспокійно обом. Тягне до вікна подивитися, що. І звідки то на них насідає—сами не знають, але як дорослі люди борються з тим.

Та лиш розгорнув Василь, перемагаючи себе, папір читати, як розірвав шиби і впав у хату шалений нелюдський крик.

Мов вирвало обох мущин з-за столу. Зігнувшися в дверіх вискочили оба. До кладки.... А на кладці стоїть, вп'явшися в поруче руками, Анниця, рікою-ж, бездонною брудною рікою мече по балванах тільце малого Івасика. Підійме-підійме на хребет і вдарить об камінь, закриє габов.

Просто з берега, з каменці кинувся Василь стрімголов у безодню. Пірвало його, двинуло боком об величезний уламок скали. Бореться. валиться під напором, а тільце, маленьке дороге тільце все далі... все далі...

Берегами вже товпляться люди. Збігаються. На дзвінниці задзвонив паламар дрібно.

Богдан Лепкий

(1872 р.)

Народився року 1872 в с. Кречульці, Бережанського повіту, в Галичині. Батько свого часу виступав як письменник під прибраним іменем Марка Мурави.

Скінчив Лепкий філологичний («філософський») факультет і працює не тільки як поет, але і в галузі історії літератури («Начерк іст. укр. літ.», редакція творів Шевченка і т. ин.).

В поезії бачить Лепкий «розраду одиноку» серед того життя, що малює він у своїх ліричних творах, здебільшого сумовитими тонами. Настроями і прагненням досконалої форми Лепкий належить до тої групи, що репрезентується іменами Пачовського, Кармансього, Яцкова, Твердохліба і що склала була голосну свого часу групу «Молодої музи» (до певної міри аналогичну пізніш нашій групі «хатян»,—письменників, згромаджених коло журналу «Українська Хата»).

Листки падуть...

Листки падуть, падуть зів'ялі, зжовклі
І з шелестом кладуться під ногами.
Якісь пісні давно-давно замовклі,
Мов повиди, снуються над полями.

Якісь квітки, бліді і недоцвілі,
З-між бур'янів обличчя вихиляють,
Чиїсь слова, забуті, але милі,
Над головою раз-у-раз літають.

Хто їх казав? Коли і де? Весною
Шептали їх уста, не в'ялі рожі...
Невже-ж оті слова підуть за мною
На життьовім, тернистім роздорожжі?

Невже-ж вони літатимуть світами
Слідів моїх тильнуючи безмежно?..
Нехай летять; най срібними нитками,
Як павутиння, в'ються безконечно

Не люблю!

Не люблю осінньої ночи!
Той вітер, як ворон крилатий
Літає, товчеться до хати,
Мов плаче чогось, чогось хоче—
Не люблю осінньої ночи!

Не люблю осінньої ночи...
Дощ ллється струйками по стрісі,
Товчуться ворони по лісі
І привиди лізуть на очі—
Не люблю осінньої ночи!

Не люблю осінньої ночи...
Вилазить з-над ставу, з тростини
Топельниця. Йде до дитини,
Бо змерзло і їстоньки хоче—
Не люблю осінньої ночи!

Не люблю осінньої ночи...
За милим дівчина шаліє,
А люди глузують: повіє!
Покинув, пішов світ-за-очі!
Не люблю осінньої ночи!

Не люблю осінньої ночи...
В городі цвітуть бліді цвіти,
Як в хаті безсонячній діти,
А доля ті цвіти толочить,—
Не люблю осінньої ночи!

Не люблю осінньої ночи...
Самотня лишилась пташина
І знає, що з зимна загине—
Тож сумно крильцями тріпоче—
Не люблю осінньої ночи!

Не люблю осінньої ночи...
Дощ ллється струйками по стрісі,
Пугукають сови у лісі
І привиди лізуть на очі—
Не люблю осінньої ночи!

Забудь...

Забудь! Покинь! Іди і не вертайся,
Хоч серце рветься і бунтує грізно.
Спішись, тікай, рятуйся і спасайся!
Скоріш! Бо хвиля—і буде запізно!

Забудь! Покинь!.. Які чудесні ліки!
Подібний лік я знаю проти смерти:
Як хочеш бути від неї далеки
Безпечний, мусиш, братчику,—умерти.

По-межи нами море...

По-межи нами море сине
Шумить бездонне,
По нім, як човник, думка лине
І в хвилях тоне.

Над ним, як чайка, жаль лунає
І біла туга—
Була для серця мого раєм,
Не буде друга.

Була для серця мого раєм,
Рожевим квітом,
Що десь далеко процвітає
За нашим світом;

За тим будешним світом сірим
В чудовім краю—
Тому так дуже, так без міри
Тебе кохаю.

І хоч ніколи, ах, ніколи
До того краю
Ні по неволі, ні по волі
Не завітаю,
Тебе не стріну й не побачу,
Даремна воля—
Тим більш люблю, чим більше тра-
чу,
Така вже доля!

По-межи нами море сипе
Шумить бездонне,
По нім, як човник, думка лине
І в хвилях тоне.

Поезія, друже, всюди є...

Поезія, друже, всюди є,
І в людях, і в природі,
І поки чоловік жие,
Її умерти годі.

Вона сміється на устах
Маленької дитини,
Вона летить до нас у снах,
Як вітер з верховини.

Вона нам працю солодить,
Співає при роботі,
Алмазом ясним мерехтить
В кривавім людськім поті.

Вона у бурі, в реві фаль,
В збіжжях, ланах на полі,
Вона і там, де гостра сталь
Блищить в борбі за волю.

Вона в дощі, в снігу, в маї,
В курнім осіннім димі—
Найменше-ж, друже, есть її
В химернім ритмі й римі.

Петро Карманський

(29/V 1878 р.)

Народився 29 травня 1878 року в містечку Ціманові, в Галичині. Вчився у Львівському університеті та (де-який час) у богословській академії в Римі.

Вихований під великим впливом західньої поезії (між иншим—італійської), Карманський є в нашій літературі характерний носій песимістичних настроїв (що иноді переходять од «світової скорботи» до скигління розчарованої чи «безочарованої» людини) та індивідуалістичного світогляду, «призирством до юрби» закрашеного. Як представник цеї генерації, що прийшла по Франкові і принесла прагнення доскопалої форми, яка стояла-б наріжні европейських вимог і витонченої мисли та загострених настроїв новочасної людини, Карманський разом з иншими сучасниками (Пачовський, Твердохліб, Яцків...) спричинився до розвитку українського «модерну».

Остання відома нам його збірка—Al fresco—показує нам нового Карманського: сатирика, що зрікся скигління і жалоби для уїдливих стріл на адресу фальшивої громадськости, що зрікся світової скорботи для фейлетонної злоби дня. І в тамтій галузі чистої лірики, і як сатирик, Карманський хоч не дав речей великої сили, але виявив себе, як тонкий і чуткий, хоч инколи за-книжний, сухуватий поет.

Як побачиш сліпця...

Як побачиш сліпця, що край шляху пристав
І тривожно шукає дороги,
Приступи, розпитай і на путь його справ,
Роз'ясни йому хвилі тривоги.

Глянь, це я. Морщина поорала чоло,
Буйний волос інеєм покрився;
Провалилось життя, мов з водою пішло,
Завчасу я журою упився.

Із потоми життя я знімав рамена
І благав на колінах підмоги,
Але ти перейшла, гей, царівна грізна,
І лишила мене край дороги.

Рік за роком минав, я розпучно ридав,
А з сльозами я виплакав очі.
І тепер я охляв, серед шляху пристав,
Серед тучі і громів і ночи.

Ти могла мене знять по-над земні світи,
І вчинить самим Ікаром-богом;
А тепер я сліпцем волочусь без мети,
А мій лан спочиває відлогом.

Приступи, подивись і на путь мене справ,
Роз'ясни мені хвилі тривоги!
Я втомився, охляв, серед шляху пристав
І тривожно шукаю дороги.

Чогось так сумно...

Чогось так сумно... Повиті млою,
Стоять в задумі стрункі тополі;
З вершин Бескида пливе росою
Вівчарська пісня,—а тут на долі
Чогось так сумно...

Чогось так сумно... Посеред лугу
Снуються мари, а в темнім борі
Пугач заводить тужливо: пугу!
Розлився сумерк, померкли зорі —
Чогось так сумно...

Чогось так сумно... З гробів несеться
Якесь таємне сумне квиління;
Співають півні, і серце б'ється:
Скінчиться швидко моє терпіння?
Мені так сумно!...

Ой, люлі, люлі, химерний смутку.

Ой, люлі, люлі, химерний смутку:
Шепоче вільха, гнесь верболіз,
Квилить задума, шовкові вії
Сріблятьcя ясним брильянтом сліз.

Ой, люлі, люлі, дрімучий смутку:
Давно вже сонце пірнуло в гай,
Поснули квіти, в пелепах м'яти
Жемчужнолентий журчить ручай.

Ой, люлі, люлі, причинний смутку:
Втомився легіт, вільшина спить,
На небі меркнуть сріблясті зорі,
Снуються тіні... Цить, смутку, цить!

Ой, люлі, люлі, звовіщий смутку:
Зідхає троща, хвилює лан,
По межах чорна задума блудить,
А хору душу повив туман.

Засну, як легіт в сірій скибі.

Засну, як легіт в сірій скибі,
Розвіюсь, мов рідна імла.
Візьму з собою злидні й болі,
Оставлю вам самі діла.

І в хвилях скорби, в хвилях горя,
В тяжких для нас осінніх днях
Вони заблиснуть, наче зорі,
І роз'яснять наш темний шлях.

Сумно.

Сумно, сумно, гей в жалобі
Дні ідуть за днями,
Та й лягають в темнім гробі
Вічними мерцями.

Звідусіль валяться тіні,
Чорні та холодні,
І снуються по-над стіни
Геї, змії голодні.

Світла! Темінь заливає
Душу, серце, очі...
Де не глянуть, всюди зяє
Чорна пропасть ночи.

Суне з сірого безкраю,
Як гроза лавини,
І душа в глухім одчаю
Глухо б'ється об стіни.

Сонця!.. Світла!.. Серце мліє,
Каменіють очі,
Глухо, тихо бовваніє
Чорна повінь ночи.

Шевченкове свято.

Жірандолі горять, театр втопув у квітах
І Тараса чогось на сцену принесли.
Хвилює лан облич в поклонах і привітах,
Біліють декольте, фраків хоч не числи.

Іде Шопен і Гріг і наша проста шумка —
Увесь репертуар приніс сюди салон.
Часами мимохіть озветься тиха думка
І рветься до душі, як в'язень до вікон.

Гремить могутній хор, оркестра шумна грає,
Вколисує до мрій українських синів.
І дивиться Тарас і нишком позіхає:
«І відки я прийшов між тих чужих панів?»

Та й справді, хай би ти прийшов сюди, поете,
Таким, як волі ти проломлював кордон,—
То наші молоді збляховані естети
Вдяли-б на тебе фрак, а ти: «monsieur, pardon!»

Вражав-би їх чуття мужицький стрій на тобі,
І горільчаний дух, і витертий кожух.
Вони-б сказали: «Йди і покладися в гробі,
І хай зійде на нас твій чистий, ясний дух»...

Василь Пачовський

(1878 р.)

Василь Пачовський (народився р. 1878), вчитель української гімназії у Львові—один із кращих представників раннього українського модернізму, що вийшов з гуртка галицьких молодих письменників, відомого під назвою «Молода Муза». Дебютував р. 1901 збірником «дуже музичних еротичних віршів» (кваліфікація І. Франка) «Розсипані перли». Одбив у своїй поезії типовий для цілої групи нахил до естетизму, еротики й кокетування формою, але й такі ворожі до модернізму критики, як Франко та Єфремов, зазначають «віртуозність форми», «музичність» віршу Пачовського. Писав і драми: з них за найбільше вдалу з художнього боку треба визнати «трагедію козацької України»—«Сонце руїни». Перша патріотична драма Пачовського «Сон української ночи» довела, за виразом І. Франка, «майже до абсурду символізм модного (тоді) польського поета Виспянського».

Не вернеться заквітчана.

Не вернеться заквітчана в червоні маки
Гаряча молодість моя—
І жовчю сміх мій, як сонце з-по-за мряки
Потуск лим золотом сія.

Затроєш де-що з хвиль записаних кервою
І жаль пробудиться в душі,
Сльоза тремтить і жаль—з безрадною тугою
Хтось шепче спомини в тиші:

Гей, Ладі й Марені терновий огонь мій горів,
А танець ішов наокола!..

З імли, гей, виринають ясні постаті весільні,
Хибкі, як тіні в полусні;
Ах, з ними я прожив ці хвилі божевільні
Кохання свого на весні.

Дрижить душа, а млисті тіні як мімози
Круг мене в'ються, суятъ—
І пісня ллється з уст, з очей сплива ють сльози,
Мережені букви тремтять:

Як Ладі й Марені терновий огонь мій горів,
А танець ішов наокола!

Ось блиска чар заклятий в дорогі
камені
З краси і крови і терпінь,
Їх пише золотом в пурпурнім перга-
мені
Огонь терновых поколінь.

Лікуй, богине Ладо, хотяй Марена
з мряки
Очима смерти промовля:
«Не вернеться закітчана в червоні
маки
Гаряча молодість твоя!»

Та Ладі й Марені терновий огонь
мій горів,
А танець їнов наоколо огнів:
Благослови-ж, Ладо мати, ой Ладо
мати
Весну зустрічати!..

Як осінні вітри дунуть
І на небо хмари сунуть,
По-під хмари сумно лине
Ключ відльотних журавлів.
Хто з них верне, хто загине...
Чути їх прощальний спів.
По-під хмари сумно лине
Ключ відльотних журавлів.

Сумно лине, сумно грає
І на крила забирає
Теплe літо, зелень яру,
Під вирійний небосклін.
Спів несеться по-під хмару,
В горах грає відгомін:
Забирає зелень яру
Під вирійний небосклін.

В полі хмара темна плаче.
В небі гайвороння кряче,
В хаті тесля теше трумно,—
Мому серцю чогось жаль.
Чогось сумно, тяжко сумно,
Очі пнються в темну даль:
На що тесля теше трумно?—
Мому серцю чогось жаль...

Жалість.

На море сідає
Імла опалева,
Над плесом літає
І жалко кигоче
Тужлива мева,
І крильми тріпоче,
І б'ється до скель.
Над море зелене
Моління несеться:
Припала до мене
Лебідка, голубка,
Березкою в'ється,
До ніг моя любка
Припала, до ніг!

Припала кохана
І дивиться в очі,—
Де наше кохання,
Де наша любов?!..
З риданням, без тями
Цілує устами—
З риданням, без тями

На грудь пада знов...
І жалістю п'яна
До серця шепоче:
Скажи мені, серце,
Де паша любов?
— Не плач, я не знаю,
Я, люба, чекаю,
Чи верне, не знаю,
Чи вернеться знов.

Пішла за весною
Моєю глядіти,
Що взяла з собою
Мій сміх, мої жалі,
Мої самоцвіти.
І щезла у далі,
Мов темная мла...
У море тікає
Імла опалева,
За нею літає
І б'ється крильцями
Тужливая мева
І плаче без тями:
Вернися, вернись!

В обіймах твоіх.

В обіймах твоїх забуваю,
Що д'мені зближається смерть,
Гей, дай-же спивати до краю
Амфору налиту ущерть!

Хай, лежа на білому тілі,
Гашишом до впаду уп'юсь,
Крізь смуги огнем погорілі
В обличчі на смерть засміюсь!

В. К. Винниченко

(26 VII 1880 р.)

Володимир Винниченко народився р. 1880 липня 26-го в бідній селянській родині на Херсонщині. Вчився в народній школі та в єлисаветградській гімназії на кошти свого брата, друкарського робітника-складача. Гімназії через вороже відношення, звичайне для тих часів до «мужицьких» дітей, не скінчив. Мандрував по Україні, вивчаючи життя робітництва й селянства. Потім знов узявся за науку, склав іспит за гімназію, поступив до Київського Університету на правничий факультет. Університету не скінчив через арешт у політичній справі; цей арешт потяг за собою не лише зняття з університету, а й висилку з Києва. Після того Винниченко попав у салдати, але скоро втік за кордон, уникаючи арешту за соціялістичну пропаганду серед салдат. Переправляючи з-за кордону соціялістичну літературу, був заарештований і ув'язнений у кріпості. Звідти попав до «дисциплінарного батальйону», але знов утік за кордон; потім брав активну участь у революції 1905 року, яко член У. С.-Д. Р. П. З наступом реакції знов емігрував, але часто приїздив нелегально на Україну. Імперіялістична війна й захопила його на Україні, але роки війни він проживав під чужим прізвищем у Петербурзі, а більш у Москві. Після революції повернувся до Києва і брав жваву участь у всіх політичних подіях революційних часів, кілька разів стаючи на чолі українського уряду. З запровадженням на Україні радянського ладу, Винниченко опинився на еміграції, лише на короткий час р. 1920 з'явившись у Харкові. Та політична діяльність лежить по-за межами літературної і тут можна на ній не спинятись, тим більше, що право на вдячну пам'ять заробив Винниченко лише своїми художніми літературними творами.

Літературні виступи В. Винниченка почались р. 1902, коли в журналі «Киевская Старина» з'явились його оповідання «Краса і сила» (№ VII—VIII) та «Біля машини» (№ XII), що проречисто обіцяли літературі українській нову красу і силу... Новий бадьорий тон, що відбивав настрій нового революційного чинника—свідомого робітництва, прийшов з Винниченком до літератури української. Нові теми, нові моральні й громадянські проблеми поставив він на чергу дня своєю не завжди рівною, але яскраво-художньою творч'істю, що відбивала життя спролетаризованого селянства, робітництва.

революційної інтелігенції та нові економічні відносини, що принів із собою розквіт капіталістичного ладу, який на Україні припадає на початок XX віку. Разом з позитивними рисами позначилися на творчості Винниченковій і хиби незрівноваженого, позбавленого почуття міри та гармонійної закінченості таланту, якому бракувало культури. Висунувши в великих романах та п'єсах так звану «проблему полу», письменник разом з живим почуттям нової моральної свідомости виявив і багато провінціялізму та нерозважного завзяття рубати вузли, що не даються розв'язати. Це використало лицемірне міщанство, підвівши галасливий протест проти «неморальности» Винниченкових творів. Один із перших романів, «Чесність з собою», письменникові довелось навіть дописувати російською мовою і видати в московському збірникові «Земля» (1911 р.), бо читачі «Лт.-Наукового Вісника», де звичайно містились твори Винниченкові, «почали масово зрікатись передплати журнала». «Чесність з собою» вперше з'явилась українською мовою лише 1919 р. у Відні, як X том повного зібрання творів В. Винниченка; роман «На весах жизни» (1912 р.) вийшов лише в перекладі на укр. мову Н. Романович («Рівновага», К. 1913), а повість «Заветы отцов» і досі не бачила світу по-українському. В п'єсах Винниченкових почасти почувається вплив Ібсена, Пшибишевського («Брехня», «Чорна пантера та білий ведмідь»). Кращі з них ішли і на зразкових столичних сценах Росії, а в репертуарі української сцени зайняли видатне місце.

Щось більше за нас.

Я сидів в одній тюрмі. Не бачив ні книжок, ні листів, ні єдиного друкованого слова.

І сидів вже до того, що я тільки лежав дні і ночі на койці і байдужими, млявими очима дивився на стіни, стелю та на вовчок у дверях. Книжок я вже не вимагав, бо знав, що все одно «вони» не дадуть мені їх. З начальником тюрми не балакав, і коли він звертався з чимсь до мене, я, навіть, не вставав з койки і тільки одводив погляд на стелю.

І не прохав уже перевести мене з цієї камери, де зо всіх боків були глухі стіни, за якими не було ні одного товарища. Я знав, що «вони» навмисне все це робили.

Дні, як тягучі краплі з якоїсь безкрайої ріки, капали одні за одними в темряву минулого, як краплі, похожі одна на одну. Спершу я цікавився, скільки їх накапало, а потім лінь було рахувати— і я погубив дні. Погубив і, навіть, приємно часом було: наче їдеш якимсь безмежним полем—без пуття, без певности куди їдеш, навкруги фуга, сніг помірно й невинно пада й пада, коні ледве совають ся, на очі дрімота налягає. Хай везуть коні, все одно. Иноді здалеку замаячить думка: «Це-ж, братіку, ти замерзаєш. Смерть це... Чуєш?»—«Смерть?.. Хм... Як то смерть?» У такі хвилини смерть дуже погано уявляється. І знову дрімає собі.

Але раз... Грюкнули двері, розчинились, і в камеру, разом з дозорцями, вступила якась постать у штатському. Дозорці щось бовкнули і зараз-же вийшли, зачинивши дверима.

Я аж сів.

Господи: Васюк! Мій Васюк!

— Ну? Не ждав? Га? Це—оригінально. Здоров, здоров... Облобизаємось? Валяй...

Приголомшений і дзвенящий радістю, я почув його товсті губи на щоці у себе, машинально чмокнув його в ніс, одсунувсь і сів на койку.

Васюк-же заклопотано взяв з підлоги свій клунюк, переклав його в другий куток, попробував, чи гарно йому там, і став хазяйським оком оглядати камеру. Робив усе так, наче ми не шість місяців не бачились, а шість годин. Був вечір уже і верхня половина камери була жовта, а нижча темна, бо лямпочка стояла над дверима.

— Так!.. Це—оригінально. Номерок ти занявь, серденько моє, не із розкішних. А проте... затишно. Лямпу не дають у камеру?

Я зідхнув, ще не зовсім очумавшись.

— Ні, не дають.

— Це—оригінальнью. І курити, мабуть, не можна?

— Ні, не можна.

Васюк засміявся. Звичайно, коли людині погано, то вона сердиться, гнівається, лютує. Васюк-же навпаки, чим гірше йому, тим більше сміється. Я ніколи ні з ким так не сміявся, як з Васюком. Єсть такі люди, з якими найсерйознішa людина, у котрої побачить посмішку дуже важко, з ними регочуть, як скажені, беруться за боки, стогнуть і молять.

Через п'ять хвилин ми вже страшенно реготали. Дозорець кілька разів підходив до вовчка, стукав ключами й кричав:

— Слиш?.. Ніззя шум делать...

Васюк поважно підходив до дверей і ввічливо нахилявся до вовчка:

— Як кажете, серденятко моє?

— Ніззя шум делать.

— Це—оригінально. А чому так?

— Не полагається.

— А через що не полагається?

— Через то, що запрінцається.

І ми знову качались від реготу.

Ніч ми не спали. Хоч Васюкові й поставили другу койку, але ми обидва лягли на моїй і всю ніч пробалакали. І нам таки було про що побалакати,—не рік і не два йшли ми поруч у житті.

Одноманітно й рівно ходив дозорець у коридорі; знадвору, часами, злими довгими гадючками вповзав у тишу свист вартових. Притулившись щільно один до одного, ми лежали, тихо розгортали поверхню нашої пам'яти і, як діти з скрині, виймали пережите і злетка—соромливо, але тайно радісно колисали його, милували й тихо сміялись. І сивий, старий тюремний Сум стояв у темному кутку й привітно хитав головою і шепотів до нас щось своє старе, тюремне, таємниче.

Під ранок, коли напівкрутле віконце, немов півколеса з шпицями, посіріло, Васюк заснув коло мене. Я вже давно посварився з своїм сном і ловив його несподівано, то вдень, то ввечері, а вночі, звичайно, він

десь лазив собі самотою. Я не спав і, пам'ятаю, любовно, як мати на заснулу дитину, дивився на Васюка.

Лице його з кучерявим білявим волоссям і розрізаним надвоє підборіддям мирно й довірчиво схилилось до грудей мені і хотілось тихо-тихо цілувати його. Але, як-би він почув і прокинувсь, він-би реготав, як скажений. І я тільки дивився на нього. Він причмокував губами, похрюкував, иноді злісно й хапаючись чухався і знов рівно й спокійно сопів.

«Серденятко моє!»

Ми дуже не дошукувались, через що та для чого «вони» посадили до мене Васюка. Чорт їх бери, посадили, то й посадили, однаково обом нам менше каторги ждати нічого. Однаково ми обоє ніяких показів не давали, значить, боятись якось заплутати один одного ми не мали чого.

Але книжок нам все-таки не дозволяли, виразно натякнувши, що ми могли-б мати навіть і тютюн, як-би захотіли, не те що книжки. Ми то дуже хотіли, але показів усе таки не давали; зробили з хліба шашки і стали грати, реготали, дражнили дозорців. Їх було двоє на нашому коридорі. Один—маленький, рудий і весь надзвичайно плескуватий, наче засушений у якійсь величезній книзі. Він раз-у-раз держав великим і середнім пальцем цигарку, жмурився від її диму і, дивлячись у вовчок спокійно-пильним поглядом, з протягом говорив:

— А пє-є-сні іграть ніззя-а...

І жмурив від диму ліве око, через що здавалось, що він сам кепкує з своїх слів.

— Через що «ніззя»?

— Не полагається... Такоє узаконеніє, що не полагається... Када-б случайно скажем, вийшло такоє указоненіє, що полагається пєсні арештованим, значить, нада усєм співать пєсні.

І з легкою посмішкою невозмутимо й хитро жмурив око.

Він був з філософським напрямком думок і ми дуже любили з ним балакати; але він хутко одходив од вовчка.

Другий-же так і зовсім ніколи не вступав до розмови з нами. Сухий, вугластий, з жорсткими, ніби з дроту зробленими, вусами, вимальованими в жовту фарбу, він суворо й грізно стукав ключами по вовчку й кричав до нас обох:

— Слиш ти! Приказую, штоб не було пєсній!

Ми тільки цього й ждали і аж падали на койки від реготу.

Він трохи непорозуміло, але так само грізно й строго дививсь якийсь час, потім одходив і дерев'яно, з непохитним, невблаганим виглядом одноманітно миготів у вовчку.

Як тільки він одходив, ми, пересиливши регіт, знову зачинали:

— «Гей, у полі билинонька ко-о-ли-ва-а-а-ється».

Моментально кроки в коридорі ставали швидчими, твердішими і разом із стуканням у вовчок чулось:

— Слиш ти?! Кому я приказав, що пєсні ніззя співать! Умовкнуть січас-же!

Я не знаю, чого нам було так смішно, але ми просто корчились, задихались, плакали від реготу. І, розуміється, не спізнали в такий час. Він-же, досягнувши свого, одходив з тим-же незадоволено-грізним виглядом.

Звичайно, під вечір, коли над дверима ще не ставили лямпочки, ми лягали на свої койки й починали:

— Охо-хо-хо... Нудно, сукиного сина!... Хоч-би одну книжку, сволочі...

— Да-а... Це оригінально... Книжка нічого... Але ти знаєш, серденятко, що як-би пилка, то по моєму методу можна втікти... Ій-богу..

Я знав зарані, що ні по його методу, ні по моєму ніяким робом утікти не можна, але з великою й щирою цікавістю спирався на лікоть і, ледве розбираючи контури його постати на койці, тихо питав:

— Яким-же способом?

— А от таким... Ти тільки слухай... Іди сюди...

Я пересідав до нього на койку, спирався боком йому на живіт, і він, лежучи, тихо й таємниче починав розвивати старий негодящий план. тільки з маленькою якою-небудь одміною. Я слухав уважно, замирав серцем, уявляючи план дійсністю і навіть не сперечався з ним. Аж тоді, коли він кінчав, коли кидалось у вічі, що крім пилки ще бракувало «яких-небудь сотню—дві карбованців», ми починали реготати, після чого я вже виступав із своїм планом. І Васюк теж уважно й серйозно слухав мене, иноді з запалом перебиваючи, доповнюючи, навіть сперечаючись, але сперечаючись що-до деталів, а не до самого плану, в який він безмежно вірив. Коли-ж я кінчав і виявлялось, що для мого плану не хапало тільки двох револьверів, динаміту і карбованців пять—десять гроней, Васюк рішуче виступав проти і знов висував свій.

Вечеря перебивала наші сперечання. Після вечері ми співали, спершу потихеньку, сумно, далі Васюк вибирав пісні з виголосом, твердо ступав по підлозі і в такт вигукував якусь салдатську мелодію. Підходив дозорець, стукав ключами і починалась звичайна розмова.

— Слиш? Довольно песніпеній!

— Довольно? Це оригінально. А ми тільки почали.

— Так от і прекраті, як почали.

— Та невже?..

І так далі.

А вночі, у снах наші плани здійснялись,—ми тікали, стріляли, підривали стіни динамітом, пролазили в найвузюсенькі дірочки, прокидались від хвилювання і знову підкупали дозорців, переодягались, перелазили через стіни і знову прокидались. Так кожної ночи. Вранці-ж, після чаю, сиділи й оповідали один одному свої нічні удачі й невдачі.

Після обіду «делалі» прогулку, грали в шашки і знову лежали в напівтьми смеркання й з захопленням слухали «нові» свої плани. А потім реготали так, що до нашої камери мусів підходити дозорець і цокати ключами об двері.

Иноді Васюк сумно спирав лікоть на подушку, клав голову на руки і, дивлячись знизу вгору у вікно, філософично, задумливо говорив:

— А знаєш, серденятко моє, я думаю,—що гірше тюрми нічого не може бути... Ій-богу...

— Хм!.. Чорт його зна... Мені теж здається...

— Ні, це—факт. Ти дивись: на волі люди гублять чи здоровля, чи багатство, чи близьких людей... Правда? Рідко буває, що все разом... Га? Ти щось кажеш?

— Да-а, буває...

Але рідко... А тут усе разом... Розумієш? Ні чорта! Ні, сволочна штука ця тюрма... Та ще без книжки...

І раз несподівано додав:

— А ти знаєш, серденятко, що я вчора здорово таки кров'ю покашляв... Ій-богу!

І засміявся.

Мені стало холодно.

— Правда, Васюк?—тихо спитав я.

Він ще дужче засміявся. Потім раптом ліг на койку і, помовчавши, промовив:

— Д-а... хотів-би я знати, що гірше можна знайти в житті. Це оригінально... Гірше тюрми... Та ще такої... Ти знаєш, серденятко.... Ех, серденятко ти моє!

Він хутко пересів до мене на койку, обняв за груди і прихилився.

— Хочеш, скажу тобі такий план, що ми через тиждень будемо на волі? Га? Хочеш?

— Ну?..—чекаюче протягнув я.

— Слухай-же...

Він зручніше вмостився, плямкнув навіть губами, сам наперед смакуючи свій план, і тихим шепотом докладно виложив усе передо мною.

Так, план був справді певний і простий. Треба було тільки підкупити двох дозорців. Це його трохи ускладняло. Але, коли не зважати на цю обставину, то можна було-б ручатися за успіх.

— Слухай... Але-ж ти забуваєш, що у нас нема кому підкупити їх?...

— А, почекай!.. Це не так важно... Головне, ідея... Уявім собі, що є... Тоді, значить, ти дивись...

І знову малював усю майбутню картину нашої втечі.

Ні, план таки дійсно, прямо геніяльний. Геніяльний своєю простотою, несподіваністю, одважністю. От тільки якби знайшовся хтось, щоб з волі підкупив тих дозорців, що коло воріт.

Ми замовкли, потім зразу обоє почали реготатись. Реготали так, що до вовчка підійшов засупений дозорець і таким тоном, ніби оповіщав нам якусь цікаву новину, промовив:

Господа!.. Слишіте, господа? А ви знасте, що не полагається так крупно сміяться?

Але як ми не то що не переставали «крупно» сміятись, а ще більш

закотились реготом, то він помірно, але сильно почав стукати ключами об дверці вовчка й підвищеним голосом заговорив:

— Гей, господа, а реготатыця так не полагається. Слиште?

— Ой умру...—стогнав Васюк.

— Слиште, господа? Прошю вас з убіжденієм. Довольно.

Пам'ятаю, Васюк ще довго схлипував від сміху, а мені... сумно-сумно раптом стало.

І от чогось з того вечора (і чого саме з того, я й досі не можу з'ясувати собі) почалося щось... не таке, як раніше. Як пригадую собі, на другий день ми якось ні разу не реготали. Васюк майже весь час ходив з кутка в куток по слідах, витертих на підлозі попередниками, і посвистував. Я лежав на койці. Пригадую також, що це був мало не перший день, відколи жив я з Васюком, що я пролежав, як раніше, цілий день на постелі. Ввечері, в сірому світлі смеркання, ми сіли, було, в шашки пограти, але на половині при обом стало нудно, і ми покинули.

І не розмовляли тоді ніяких планів у той вечір.

Другого дня, виразно пам'ятаю, Васюк, вчепившись руками в грату, весь час після обіду до самої ночи просидів на вікні. Ми часто сиділи й раніше, але не так подовгу.

А я цілий день лежав на койці. Не хотілось рухатись. Потім потроху, непомітно стало так, що Васюк, звичайно, ходив по хаті й посвистував, а я лежав. Майже не балакали, а коли балакали, то потроху й де-далі то сухіше, холодніше. Шашки десь порозгубились, і коли хотіли раз заграти, то не змогли знайти всіх. Нових робити не хотілось.

Васюкове ходіння мене дратувало. Иноді він починав кашляти, спирався об стінку рукою і, нахиливши голову, кашляв хвилин п'ять. Це також було нудно й досадно слухати.

—Ти поменше-б на вікні сидів...—сказав я раз.

— Це не вікно...—трудним шепотом промовив він і, постоявши ще трохи, знову заходив.

— І ходив-би не так багато...

— А тобі що?

— Та мені нічого... Ти стомлюєшся...

— Плювать!..

— Глупо...

Не знаходжу... Глупше лежати цілий день.

Я принаймні лежу тихо і нікого не турбую своїм ходінням...

- Це оригінально. Значить і я повинен лежати?

— Ах, одчепись... Хочеш, ходи...

І він ходив, похиливши голову, ніби глибоко думав про щось. Але я знав усе, про що він міг думати, знав, як він повернеться, сяде, закине руки на шию і ляже поривчасто на койку. Знав, що він мене знає так само, як і я його. Знав навіть, що коли він уночі чудно крекче, йому сняться женщини, а як раптом сяде на койці, значить, снилось, що ті-

кав. Спершу питав його, а потім питати перестав. Ну, що він мені може сказати? Все те саме, відоме, старе. Пробіжить по накочених слідах мозку і сліду не лишить. І де-далі, то все менше й менше він сміявся, а все частіше лягав на койку і важко сопів носом. Це було дивно спочатку, але хутко стало старим, відомим. Все в нас у мент ставало старим, тим самим. І через те, що нового не бувало, старе від довгого лежання в мозку обтиралось, губило всякі фарби, зморщувалось, а далі починало гнити. І як-би можна було розчинити наші черепи, я певний, що мозки наші спітились-би в темноті фосфоричним, гнилим світом.

Иноді, чомусь, по задурманеній душі морозом проходило щось неспокійне, жахливе, тоскне. Особливо ввечері, коли камера робилась напівтемною, напів ясною. Тоді й Васюк починав як-раз найбільше сопти носом. Це ще більше дратувало.

— Слухай, Васюк, чого ти сопеш так?

— А що таке?

— Та нічого. Негарно слухати.

Це оригінальню.

Ідіот! Він ще на смішки пускається.

Нічого оригінального нема, а тільки погано.

— Може я турбую тебе чим?

Ах, одчепись ти ради бога! «Турбую, турбую». Подумаєш, делікатність яка!..

— Так якого-ж чорта чіпляєшся? «Не ходи, не сопи». Твоя камера, чи що?

— Щоб ти знав, що моя! Мене першого привели сюди.

Він аж сів.

— Слухай, ти або здурів, або...

— Ти сам дурень!..

Він мовчки, пам'ятаю, по потім тихо ліг. Мені стало трохи соромно, але зараз-же я почув с ж ленну злість за це на Васюка. Мені отілось зробити йому, коли так, ще гірше, ще поганше.

— І кашляєш ти... Перше вночі не кашляв, а тепер кашляєш... е вийсн, що ти не можеш спати.

мовчав.

ж міг-би, коли в мене безсонниця, кашляти і взагалі пе- пати.

ворухнувся.

я це навмисне роблю?—глухо спитав.

— Я так думаю. Перше ти не кашляв. А тепер на злість. Я, мовляв, не сплю, так і другий хай не спить.

Васюк скинув ноги на підлогу й сів. Сів і схилився до мене. Я лежав і дивився в стелю, але почував, що він дивиться на мене.

— Ну, та й сволоч-же ти, слухай,—помалу й злісно почав він. — Така сволоч, що я й не сподівався... «На злість»...

— Ну, я прохав-би тебе не лаятись, бо я теж умію дулю скрутити.

А хіба-ж не сволоч таки? Яке ти маєш право так говорити...

«Я на злість йому кашляю»... Ти, брат, може по собі мірясш. Але коротка мірка...

— Скажіть, довгий який! Подумаєш! Обізвався.

Васюк раптом замовк і знову ліг.

Більше ми в той вечір не балакали. Вночі Васюк кашляв надзвичайно голосно й подовгу. Я був певний, що він навмисне, цей раз уже навмисне, на злість мені, кашляв. Я не міг спати всю ніч. Ну, чекай,— коли так, то й ми будемо так. Чекай, чекай.

На другий день я не лежав уже. Коли Васюк починав ходити по камері, я теж уставав і ходив. Нам незручно було, ми товкались один об одного, і мусіли навіть зупинятися. Васюк мовчки поглядав на мене, посміхався і сідав на свою койку. Я теж в унісон йому посміхався, ходячи сам по камері.

Після обіду він довго й болісно кашляв. Потім, трудно дихаючи, заплющив очі й задрімав.

Тоді я встав, заходив по камері, голосно заспівав. Він злякано прокинувся, підвівся на лікті, подивився на мене.

— Хіба ти не міг-би посидіти тихо якісь півгодини?—хмуро спитав нарешті.—Ти-ж бачиш, що я дрімаю.

— Зо мною не церемоняться... Чого-ж я маю церемонитись?— не зупиняючись, кинув я рівно й жорстко. Він помовчав.

— Ех, та й злий ти, я тобі скажу...

— І чудесно!

Подивився на мене довгим поглядом, потім щось зле пробігло в тому погляді і посміхнувся.

— Ну, добре... Хай так...—промовив і ліг.

З того часу ми обоє вже не лежа[illegible] атично і мляво. Ми напружено слідкували за кожним рухом і сл[illegible] один одного. Ми навіть почали знову наші розмови, пру в шашки; але розмовляли тільки для того, щоб спіймати один одного, притиснути і примусити почути свос безсилля і приниження перед другим. Грали в шашки для [illegible]о, щоб любуватись, як злісно кривляться губи переможеного.

Тільки не співали й не [illegible]готали.

— І де-далі, то погляди наші ставали гострішими, слова [illegible]йш[illegible] і більшою отрутою ненависти, вчинки більш направлені з [illegible] мо- тою: тільки для нього. Все, що я не робив, я робив для нього. В [illegible] кож.

Ось він виліз на вікно. Сидить і понуро дивиться в небо. Потім посміхнувся.

— Слухай, Васюк. Може-б ти зліз уже?.. Я теж хочу трохи посидіти... Ти цілий день сидиш сьогодні...

— Цілий день? Це оригінально. Я тільки що виліз.

— Я теж хочу сидіти...

Посміхається і злазить.

— Будь ласка,—іронично проводить рукою до вікна.

О, як я його ненавижу за те, що він зліз!..

Вилізаю й сиджу з задоволеним виглядом. Мені зовсім не хочеться сидіти, мені холодно на вікні, небо хмарне, брудне, нічого цікавого. О, як я його ненавижу за те, що сиджу на вікні з задоволеним виглядом!

Ну, хай-хай! Побачимо...

Ми на нудьгу вже навіть не жалілись. Принаймні що-до мене, то я иноді майже забував де я. Забував про свою справу, про покинутих на волі, навіть про волю саму. Я тільки чув і бачив Васюка. Часом, ночі не спав і перебирав, що він сказав мені, яким тоном і як я міг так одповідати йому, і чому я не зробив оттак або так. Тоді-б він не посміхався так єхидно й злорадісно.

Так минали наші дні.

І був раз вечір. Ми лежали непорушно в напівтьмі й мовчали. Я лежав лицем догори і неспокійно мій погляд блукав по стелі. Блукав і раптом за щось зачепився. І в той-же мент з глибин несвідомого щось штовхнуло моє серце. Боже! Стеля! *Дерев'яна* стеля! На горищє! . Вилізти на грубу, перепиляти дошку, вибратися на горище, з горища по ринві на вулицю, з улиці... Господи!.. Подрати простині й зробити шворку. Пилку зробити можна з бляхи, найти на дворі, на пропуліці.. Ніччю один пиляє, другий стежить...

О, ідіот! А він лежить і не знає. Цілком байдужісінько, як купа мокрих ганчірок, важко лежить і не догадується навіть! Ха-ха-ха! Хай лежить!

Як я сміявся! Ох, як я сміявся всю ніч. Тепер він побачить, хто з нас чого вартий, —він, що сто літ пролежав-би й нічого не побачив, чи я, який...

Я йому нічого вранці не сказав. Тільки поглядав на нього й з серйозним виглядом невинно реготавсь. А він плямкав собі, сопів носом, потім ходив, сидів, лежав, кашляв.

— Може, Васюк, хочеш сидіти на вікні? Будь ласка, сідай, я потім посиджу.

Він здивовано дивився на мене. А я потуплював очі. Навіщо показувати йому, як блищить моя гордість.

— Я серйозно кажу: сідай, я потім...

— Дякую. Ти сьогодні чогось занадто добрий...

І неймовірно поглядав на мене, а я про себе посміхався: «жалкий ти!».

— Чи може тобі хочеться ходити по камері? Ну, то ходи, я нічого не маю проти...

Він не зводив з мене пильного неймовірного погляду і був настороженний.

А я з серйозним виглядом реготав і крадькома поглядав на стелю.

Нарешті я рішив сказати йому.

Ввечері, підсівши до нього на койку, я тихо й холодно розказав усе. Він слухав мовчки, понуро. О, я бачив, що він буде сперечатись, бо то не він знайшов. І він, справді, вислухавши, почухався й сказав:

— Фантазія!

Ох, як я його ненавидів!

— Чого фантазія?

— Звичайно фантазія! Чим-же ти пиляти будеш?

Да! Я так і знав, що він це спитає.

— Чим? Пилкою!

— Якою?

— З бляхи зробимо!

— Де-ж ти бляхи візьмеш?

Господи! Він смів ще сумніватися! Він, що сто літ, як купа ганчірок пролежав-би оттут і не побачив-би нічого, він ще сміє...

— Я з тобою більше й балакати не хочу! Можеш лежати собі...

— Та чекай! Я тебе питаю, де ти бляхи візьмеш? У дозорця попрохаєш?

— На дворі знайду! От де! Або від підвіконника одломлю. Ну, годі!

Більше з цим йолопом я не хотів балакати.

Але вранці він сам забалакав, і видно було, що він щиро кається за вчорашнє.

Ага, голубчику!

Проте я не хотів зовсім пригнічувати його і тому холодно й діловито сказав:

— В такому разі ми сьогодні-ж повинні знайти.

— Ну, певно! (Він спробував навіть руки потерти). В мент повинні знайти бляху! Ого! Тільки, знаєш, треба обережно. А потім, мені здається, що на правий бік було-б краще тікати? Га?

Я холодно й строго промовчав. Без тебе знаємо, на який бік краще!

Ми вийшли на прогулку. Я не хотів, щоб *він* знайшов бляху. Він —незграба, недотепа, він *не повинен* найти.

Найти повинен я.

І, справді, найшов я. В кутку, де лежала купа цегли, я присів спочити. Блукаючи очима по землі, я раптом під самими ногами помітив шматок заржавілої бляхи, що витикалася з-під глини. Самої справжньої бляхи, як раз такої, яку я собі уявляв, навіть так-же погнутої. Коли вартові дивилися в другий бік, я з замиранням серця вийняв хустку й ніби мимохіть уткнув її на бляху. Потім помалу й байдуже нахилився, схопив разом з хусткою дорогоцінну знахідку і так само помалу й лінивo сунув її під пальто. Ура!

Васюк усе бачив і вже хитро підморгував мені, але я холодно встав і, міцно держучи рукою бляху, помалу й лінивo став ходити між вартовими. Позіхаючи, я поглядав у небо і виразно бачив, що на правий бік тікати не можна, бо там стояла будка і вартовий найпевніше міг бути на тім боці.

Бавлячись і позіхаючи, я підняв з землі де-кілька камінців і непомітно сховав їх у кишеню.

В камері я сказав Васюкові про правий бік і зараз-же залишив балачку, не бажаючи пригнічувати його. Він покірно згодився.

Потім ми взялися до виробления пилки. Ах, треба було тільки подивитись, як він тер камінцем цю нещасну бляху. Липенько моє, він нічого не вмів, цей міцнолобий дурень!

— Ні! Дай сюди! Вартуй ти, я сам буду робить...

Він винувато передав мені камінь і бляху, а сам став коло вовчка пильнувати. Иноді він підходив до мене й несміло зазирав до рук моїх, але я холодно нагадував йому про дозорця і він, дурновато посміхаючись, поспішно йшов назад.

Я тер цілий тиждень і цілий тиждень він несміло зазирав до моїх рук і цілий тиждень я строго кричав на нього. Не міг-же я, справді, допустити, щоб через дурну його цікавість пропала вся справа. Коли більш ні-до-чого не здатний, то хоч пильнуй доладу.

Але пилка вийшла все таки пречудова. Правда, була трохи крива, зубці не рівні були, але зате гострі, як у справжньої пилки. Хіба він міг зробити щось подібне? У-у, белбас!

— Не стій, христа ради, перед носом. Іди до дверей!

Він щулився й одходив.

Нарешті ми постановили приступати до самої стелі. Було постановлено, що першим полізу я. Правда, він упертo стояв за те, щоб йому першому лізти, але як я стояв проти того, то було постановлено, що полізу я. Він-же, незграба, неодмінно зробив-би щось не так.

На мою койку поклали опудало, накрили його ковдрою, а Васюк повинен був ходити по камері, поглядаючи в дірку. На випадок серйозної небезпеки він повинен був чхнути, а на знак того, що дозорець наближається до дверей, покашлювати. Але я вже був певний, що він переплута, або чхне там, де цього не треба.

— Тільки, будь ласка, не переплутай...

— Ну, що-о ти! От ще сказав!..

Ще образився! Подумаєш, який моторний!

— Ну, добре. Ставай!

Васюк уперся руками в грубу і нахилив спину. Я пильно подивився в коридор, швидко підійшов до Васюка, виліз на спину і, схопившись руками за край грубки, помалу й обережно виліз на неї.

Васюк зараз-же одійшов до дверей, подивився в дірку й заходив по камері.

Серце билось надзвичайно. Я вийняв пилку й обережно став намацувати стелю. Було темно, на руки липло старе, товсте павутиння, в коліна муляли дрібні камінці, пахло димом і паленою глиною.

Камера згори здавалась дивною, чужою і постать Васюка якоюсь безглуздою, куцою.

Ось, нарешті, здається, та дошка. Дивно, яка вона зовсім не така, якою здавалася знизу. Товща, ширша... Страшенно незручно!.. Нема як почати... Здається Васюк чхнув? Ні, ходить. О, йолоп, йому добре походжати. Тільки цього й уміє, а все мені доводиться робити. Хіба спробувати так?..

Насилу вдалося почати. Пилка гнулась, муляла руку. Шум від пи-

ляння був такий, що, мені здавалось, його зараз повинна зачути вся тюрма. Я для чогось дуже стиснув щелепи і, що-хвилини прислухаючись, дивився вниз. Але Васюк так само ходив, поглядав у вовчок і мовчав.

Тоді я знов пилив. Але пилка гнулась, рука боліла, я задихувався. Мацав пальцями свою роботу і з злістю бачив, що вона майже не посувається. І, безсйло пустивши руку, понуро дивився вниз. Ходив Васюк, добросовісно що-разу зазираючи в вовчок, чорніло вікно, миготіло жовте світло лямпочки у верхній половині камери.

І пригадую, яким нікчемним уявлявся я сам собі там, на тій грубі, —безсилий, вимазаний павутинням і порохом! І невже-ж у цей самий час десь гули трамваї, кудись ішли люди без ключів, жінки, діти, малесенькі, любі діти?!...

І знову я брався за пилку, стискував щелепи, прислухався і пилив. Але подла пилка гнулася, муляла руку, рука пила, падала.

І знав я, ох, я знав, що не пилка винна, а безсила, худа рука моя.

І знав, що вилізе він і пилка не мулятиме його руки, мускулястої, сильної.

Рішуче покинув і зліз.

— А що таке?—стурбовано спитав він.

— Стомився,—хмуро буркнув я.—Лізь ти...

Він стримано посміхнувся.

— Смішного рішуче нічого нема. Спробуй, тоді й смійся...

Він мовчки взяв у мене пилку, незграбно виліз мені на спину і вигряпався на грубу. Я думаю, що він на злість так давив мені плечі каблуками. Йолоп!

Але пиляв він, справді, не так, як я.

— Ти на диво мало зробив!—весело прошепотів він, злізши по моїй команді.

— О, ще-б пак! А почати, по-твоєму, не легко?

— А хіба-ж я до того?

Але вже я бачив, до чого воно йшлося. Я це виразно бачив зо всього його стомленого понажного виглядду, коли він злізав звідтіля. Звичайно, він уже уявляв собі, що голова всій справі—*він*. Ця капустяна голова, цей белбас був цілком щиро переконаний, що *він* мене рятує.

— Ну, справа посувається!—говорив він звичайно.

І треба було тільки подивитись на його, коли він промовляв ці слова!

О, як я ненавидів його за те, що справа посувається! Як я хотів, щоб він зломив пилку, порізав руку! Він-би не бундючився так.

Дні прожогом пролітали крізь нашу камеру і зникали в безодні Минулого. І кожний день був не схожий на попередній день, і кожна ніч відрізняється від попередніх ночей.

Люди з ключами ших дверей, або дріма. или нічого і так само ходили коло на- в кінці коридора.

І, тільки ставили лямпочку на двері, Васюк вилізав мені на спину, ловко піднімався на грубу і пошепотів звідти:

— Готово! Позирай!

І я ходив і позирав.

«Шр! шр! шр!»—чулося з-над груби, а я ходив і позирав.

І що-разу, злізаючи, він все холодніше й коротше стомленим, сухим голосом говорив мені:

— Хутко кінець.

Я вже мовчав. Я боявся говорити що-небудь, бо з грудей мені вирвалась-би така дика зграя слів, що краще мовчати.

Я тільки думав про себе. Дивлячись улень на його колючі холодні очі, напрямлені на мене, я думав, що я сам не вилізу на грубу. Чи полізе *він* перший, чи я?

Я був певний, що полізе він. Ну—хай! О, хай лізе він, а я зостанусь тут, побачимо, чи далеко він сам долізе, покинувши мене.

І думав, що як-би *я* виліз перший, я-б... я-б поміг йому, не покинув тут. Я-ж знав його, знав добре люту ненависть очей його, щоб покинуть тут. Він-же здатний був покликати дозорців і видати мене. Він-би з великою охотою покинув мене тут, якби не боявся, що я на його манір покличу дозорців. І коли не покине, то тільки з страху, що й сам не втіче.

І, справді, він злякався, і поліз першим *я*. Став йому на спину і виліз на грубу. Потім ліг на ній і звісив йому вниз руку. Він схопився за неї і, важко тягнучи мене до-низу, став дряпатись. Виліз і зараз-же став дивитись до вовчка.

— Ти мало руку не вирвав мені...—пошепотів я.

— Ну, мовчи там! «Руку». Не до рук твоїх. Дивись на вовчок, я вийму дошку.

Я зціпив зуби і став дивитись на жовтий квадратик у дверях.

На койках непорушно лежали опудала, укриті нашими укривалами. Верхня половина камери, помережана тінями ґрати, була освітлена, а нижня, з койками, темна.

За спиною сопів Васюк, вовтузячись з дошкою. Мені ніяк було повернутись подивитись, але я хвилювався так, що боявся упасти з груби.

— Готово!—нарешті пошепотів він.

Я з усиллям повернув голову і побачив, що голова його стала зникати в чорній дірці стелі, далі ввійшли туди плечі, потім ноги його стали розвиватись і з легким шарудінням усе тіло всунулось у стелю. Мені стало вільніше на грубці. Я наготовився теж. Ноги його одна за другою зникли.

Тоді я підсунувся під дірку і теж уліз у неї.

— Швидче лізь!—сердито пошепотів Васюк і шарпнув мене за руку. Я нічого на це не сказав.

На горищі було холодно, темно, наш шорох викликав луну.

— За мною!—дихнув коло мене Васюк, і я почув, що він став одходити од мене.

Він робив усе так, наче виріс на тому горищі.

Упевнено знайшов дірку на покрівлю, ловко проліз у неї і помів мені пролізти. Потім злим і безапеляційним голосом наказав хапатись руками за шви покрівлі і повзти колінами. І поліз. Я за ним. Він ліз тихо, нечутно, як кішка, але у мене що-разу під колінами покрівля гуділа так, що я аж цепенів весь і замирав. А Васюк зупинився й з ненавистю шипів:

— У, ідіот чортів!—Тихо, будь ти проклят!

Внизу-ж і вгорі було тихо. Нас не чули. Чув тільки холодний вітер та чорні мовчазні димарі на покрівлі. Було моторошно, чудно.

Ми підповзли аж на самий край покрівлі з того боку, де будинок виходив на пустир. Васюк мовчки вийняв шворку, довго возився біля ринви і нарешті прошепотів:

— Сиди тихо. Я полізу вперед. Як будуть стріляти, не лізь. Уб'ють. Чуєш?

— Я полізу перший... несміливо вирвалось у мене.

— Ну, це чорта з два!

— Ти мене хочеш покинути...

— Іди к чорту! Сиди!

І став спускати ноги з покрівлі. Безумовно, він хотів, щоб піймали мене, а не його. Він наробить гамору, а мене піймають.

Він зник. Я вп'явся руками в ринву і зазирнув униз. На землі під стіною горіли далеко один від одного ліхтарі, роблячи круг себе невеликі жовті круги. Але ні Васюка, ні вартового не видно було. Тільки ринва, до якої прив'язана була шворка, важко скрипіла й хиталась під незримою вагою.

Потім зразу затихла. Очевидячки, він був уже на землі. Я, хапливо й трусячись весь, схопився руками за ринву і перекинув ноги вниз. Наладнав шворку, замотав ногами в повітрі і став спускатись. Шворка терла руки, тіло тягнуло до-низу і таке було важке, що я аж здивувався тоді. Спершу я думав про вартового, як-би не спуститись йому на голову, думав, щоб не робити гомону, але де-далі всякі думки пропадали і було тільки одне жахливе бажання—не зірватись. Я вже не перебирав руками, а просто сунув увесь, повісившись на витягнутих руках. Долоні горіли, ноги безпомічно висіли, по тілові проходили хвилі холодного жаху... Де-далі, то все більш і більш почував я, що сунусь швидче й швидче, що ось-ось руки мої не видержать і я гепнусь униз.

Трапився вузол. Пам'ятаю, одна рука моя сприснула, потім друга, замерло серце і... я почув, що шворки не стало в долонях. Потім шум в ухах і страшенний біль у нозі від чогось твердого. Я лежав на землі. Спробував підвестись. Не можу—права рука й нога за кожним рухом так болить, що краще десять ків тюрми, ніж одна хвилина такого болю.

Я ліг. Очевидно ніхто не чув мого падіння. Так само вітер часами сердито пробігав по-над стіною, так само хмура тиша панувала над темрявою.

Долоні болюче горіли. Холодна й мокра земля липла крізь промоклу одежу до тіла.

Але тупе байдужжя обхоплювало мене. Справа моя (це ясно!) погибла. Мене зараз знайдуть, заберуть і каюк. Васюк, певно, далеко вже. Ну, і бог з ним. Покинув, і бог з ним.

Я навіть на хвилину не подумав, що може він десь поблизу тут жде мене і зараз вернеться за мною. Чого ради? Що могло вернути його? Страх? Але тепер йому боятись мене нічого. Коли я й нароблю крику, то тільки-ж мене одного й заберуть. Обов'язок товариша? Е, він силуваних обов'язків ніколи не визнавав,—модерніст. Чуття—один обов'язок його... А що могло бути більше його чуття—ненависти до мене? З ненависти він навіть навмисне кинув-би мене тут. Навмисне. Ну, і бог з ним. Хай кида. Я зла йому не бажав.. Я собі лежав під стіною розбитий, жалкий, покинутий, ну, і хай. Зараз заберуть... Тільки-б не били.

І раптом я почув якесь нарудіння у темряві, ніби хтось повз. Я напружено насторожився.

Щось тихо покликало мене. Я хутко повернувсь у той бік і неспідівано застогнав від страшенного болю.

— Що з тобою? Чого-ж лежиш?—близько коло мене зачувся сердитий шепіт Васюка.

Це був він! Ніхто, як він!

Я навіть біль забув свій з чудного радісного дивування. І, пам'ятаю, мені дуже захотілось притиснути його до себе й зазирнути йому в лице, —яке воно...

— Я впав... Ногу зламав...

— Я так і знав.. Ідіот проклятий! Хапайсь рукою за шию мені, я понесу. Ну? Швидче-ж!

Голос був злий, повний ненависти.

— Не хочу!—різко одпихнув я голову його.

— Я тобі говорю, берись! Чуєш ти, сволоч! Берись.

Ще трохи, і він кинувся-б на мене. В голосі його було щось надзвичайне, чудне, ніби хтось наказав йому там іти за мною і він не міг не послухатись, прийняв, але ненавидів за це мене ще дужче. І така була сила в цьому голосі, що я боязько й мимоволі покірливо схопив його за шию й поліз на ній. Правою рукою він обняв мене за спину, підвівсь і поніс. Хвора нога моя черкалась об землю з таким болем, що мені ставало млосно, але я не стогнав. Я весь час з гострим дивуванням силкувався зазирнути йому в лице і щось зрозуміти, побачити на ньому. Але темно було, і бачив я тільки очі одні, напружені, напрямлені вперед, ніби слухаючі щось у середині у себе. Вигляд лунатика або загіпнотизованого.

Тільки як я застогнав, він повернув до мене лице і воно знову виявило злу огиду.

— Тихо! Не стогни...

І озирнувся. Пустир темнів круг нас. Він обережно підтягнув мене вище і знову поніс, цупко держучи, боячись упустити.

Я знову застогнав. Він раптом сильно здушив мене й прошепотів:

— Ти замовкнеш? Ще раз застогнеш, і я кину тебе як собаку тут!

І знову поніс, як брата, як щось надзвичайно цінне йому; ніс, як кішка носить у зубах кошенят своїх.

Позад нас понуро й грізно темніла мовчазна тюрма; вітер у буйнім танці крутився між нами, немов радів за нас; хмари, темніші ночи, заклопотано сунулись поперед нас, немов спішили попередити когось: а ми, як двоє звірів, міцно обнявшись, зігнувшись, бігли у тьмі, озирались, спотикались, важко дихали. Так, мабуть, колись бігли наші пещерні прадіди, рятуючи один одного, в темряві давніх ночей.

Иноді він зупинявся, клав мене на своє коліно, озирався до тюрми і, витираючи піт, напружено дивився туди. А я, зацінивши зуби від болю, гостро впивався в лице йому, шукаючи те, що перемогло ненависть до мене, любов до волі, страх смерти, що вернуло його до стіни.

Він ловив мій погляд, злісно стріпувався, мовчки з ненавистю хапав мене в обійми і знову ніс, обережно, цупко, як кішка кошеня своє.

І знову вітер танцював круг нас, а хмари незграбно сунулись уперед, немов спішили сповістити когось про перемогу чогось, такого-ж темного, древнього й несвідомого, як вони, про перемогу чогось більшого за ненависть, страх, любов, більшого за нас. Спішили й незграбно сунулись поперед нас. А вітер, танцюючи, підганяв нас.

Васюк у ту-ж ніч передав мене товаришам, не сказавши зо мною більше ні слова.

Ми розійшлися ще більшими ворогами.

Біля машини.

I.

Півлень. Сонце пече, наче підрядилося зробить за сьогодні з землі перепічку. Де не станеш, здається, круг тебе і згори, і знизу палає якась велетенська піч і шугає без перестанку пекельним полум'ям. Дихати важко.

У полі пусто вже. Не веселять очей пусті, довгі ряди кіп, не лунає дзвін коси; голо й сумно, подихає осінньо.

По шляхах і по межах подекуди суне поважно гарба зі снопами. На ній, задравши догори голову, лежить собі який-небудь засмалений з білими плямами хлопець і хльоска иноді з гори батіжком. Йому,

сонце не вадить. Часом, підвівшись, він крикне лінливо: «гей», плюне через губу і знову розляжеться й тягне безкраю пісню свою.

Гін на трос від села Цурупалок іде машина пана Скшембжховського. Тут уже чисте пекло. Попадеш сюди і спочатку нічого не розумієш: стук, гряк, ґвалт, якийсь рев, якийсь свист, чогось кричать, десь сміються, порох, полова, дим... Крізь туман, що стоїть навкруги, видно щось велике й червоне, чуєш, як сердито гуде і прокоче воно. Тільки оговтавшись трохи, починаєш розуміти цю просту картину: Стоїть собі добросердна, ненажерлива звірюка, гуде, грюкотить, а люди пхають їй у пащу і не встигають нагодувати її. З радісним ревом хапає вона сніп за снопом, трощить його залізними зубами своїми і знову голодно й жалібно реве та гуде. Не встигають п'ятнадцятеро засмалених, запорошених живих істот витребити з-під неї, як треба знову пхати їй у пащу, бо сердито гуде вже і клацає порожнім барабаном. Не встигають усунути снопа, як уже летить полова й солома піднімається горою під соломотрясом. І п'ятнадцятеро прислужників, гукаючи, поспішаючи одкидають, розмазують на-шпилку піт по лиці і знову підхоплюють з-під неї і знов одкидають до хлопчиків. А ці теж не дрімають: зачепивши куну волоком, тягнуть до великих, жовтих ожередів, на яких видно тільки бриді дядьків та довгі вила. Робота кипить.

А машина гуде й наче аж ревне радісно, як попаде зразу добрий шматок. В таких випадках машиніст Арсеній Трохимович звичайно сердиться і щось кричить до барабанщиків; але ті ніби не дочувають. І цілісінький день її годують і підбирають з-під неї. Віз під'їжджає за возом, гарба за гарбою. Вже повивозили з Розкопаного яру, вже почали з Чортової пасіки, а звірюка все реве й голодно клацає своїми колесами, пасами, соломотрясами.

А сонце пече. Піт уже не втирають, і він вільними шляхами розходиться по запорошених лицях, вибираючи, де менше пороху.

Молодий економ, пан Гудзінський, або як звуть його селяни, Гудзик, ходить злий і темний, як хмара. Він то підійде до паровика, байдуже ніби подивиться на дорогу, що йде до села, то знову вертається назад, злий і похмурий. На ньому черкасиновий, стальової масти, піджачок, високі комірчики з червоним галстучком і рижеві штанці в чоботи. На голові ярусний, синій картуз із ремінцем, на руці довгий, зложений удвое, нагай.

Всі люди коло машини непримітно, але пильно слідкують за ним. Усі бачать, як гостреньке, засмалене личко його що-разу робиться гостріше, губи тоншають і вся невеличка постать іще більше змінюється. Він це знає, і це підіймає у нього тупу, глуху ненависть до них. Він знає, що їм усім до одного відомо, кого він виглядає так пильно і чого так виглядає. Він знає, що їм навіть відомо, коли він буде вінчатися із Гликерою Парменовою; відомо, скільки дає йому батько її, монополыцик, викупного за надзвичайно великі зуби, за косі очі, за 28 літ своєї дочки «модиски». Відомо їм і те, що він кожного дня приймає її біля машини, привчає до хазяйства (бо вона була в городі

«модискою»); відомо, що він з великою охотою замість цього запхнув би її в піч паровика, якби дала вперед гроші; відомо, що він ненавидить її так, як ненавидить зараз усіх, що біля машини.

А по дорозі, що йде до села, ані лялечки. Гудзик корчить байдуже лице, повертається і злісно накидається на першого, хто попадається під руку. Лається гостро, сходно, з ненавистю.

— Ач, яка з неї робота,—з погордою тикає він пагаєм під машину.—То по-твойому робота? То робота, питаю, кукло ти американська?!

— Як граблі коротки...—починна дівчина і змовкає: пан Гудзик зараз-же виховлює в неї граблі, засовує далеко під машину і вигортає купу полови.

— Кукла!—шипить він, кидаючи на неї граблищем. Дівчина винувато ухиляється і ловить граблі.

— Тобі до машини ставатн! Дітей няньчить у жидів, жидівська помийниця ти!.. Ач, яка красуля!.. Куди-и-и-ж сунеш, герге-е-ло!—знов хапа він граблі й повертає в другий бік. Дівчина покірно посувається за граблями.

— Кукла египетська!—злісно кида він і одходить.

На-а-а моди-и-сці сарахв-а н...
Біля неї Гудзик пан..

— чується десь за соломотрясом і на всіх лицях з'являється весела усмішка.

«Добре, добре!—думає Гудзик, ідучи до паровика.—Заспіваєте ви в мене не так! Я вам заспіваю! Що то ви заспіваєте, як за гріщми прийдете»...

І він виразно собі уявляє, як у суботу прийдуть «вони» за розщотом, а він нахилить голову на бік і, ніби жалкуючи дуже, сумно одповість їм: «Біда, хлопці! Не прислав пан грошей, візьмете вже, мабуть, у ту суботу»...

І хоча вони добре знають, що це правдива брехня, хоча знають, що він віддає їм-же їхні гроші за проценти, що навіть зараз у нього в кишені є гроші, постоять, погомонять, почухаються і підуть собі з богом до другої суботи. Бо не їхня тут сила, а його, бо не він у їхніх руках, а вони у його. І знає він, що ненавидять вони його, що покірливість ця до часу, до години, знає, що погано буде йому, як і він попаде ться, але від цього ще більша ненависть закипить до них.

По дорозі ні душі. Гудзик знову робить байдуже лице і поважом іде до машини. Пісня ще дужчою хвилею несеться з-за соломотрясу й жене кров Гудзикові в голову. Настрій накипає. Хочеться когось ударить, пригнітить, хочеться чим-небудь виявить накипіле почуття.

— Карпе!—гукає він до присадкуватого, широкоплечого парубка в синіх цукатих окулярах, які носять, звичайно, ті, що стоять біля соломотрясу.—Ти на гулянку прийшов сюди? Забирайся на місце.

Карпо повертає до нього запорошене лице з широким носом і товстими губами і зараз-же знову нахиляється до парубка, що вигортав полову з-під машини.

А як не схоче сьогодні заплатить усім, кидати зараз-же всім роботу... До одного!—бурмоче він.—А як буде хто... теє... значить, не приставать до нас, під ребра й амінь!..

— Карпо!...

І не заціпить ідолу!—усміхається Карпо, не дивлячись на Ґудзика.—Ґудзя проклята!.. Так ти-ж гляди: як з'явиться модиска, зараз-же катай до мене.

Парубок підводиться, виправля спину й витира піт.

— О, Ґудзя вже біжить сюди!—тихо промовляє він до Карпа і знову нахиляється під машину.

— Хай біжить!—байдуже, крізь зуби цідить Карпо і тихо йде собі до соломотрясу.

На модисці-і-і-і сарахва-а-н..

—голосно заводить він, проходячи повз Ґудзика, що вже наблизився до нього, й заклада руки за спину.

Коло неї Ґудзя пан...

Карпо!—визвіряється Ґдзик.—Ти на проходку прийшов сюди? Мурляка чортова!

Гей, модиска моя! ти любезная моя!..

Біля машини прокочується регіт, і Карпо важко проходить до соломотрясу, голосно виспівуючи.

Ну-ну! дивлячись йому в слід, промовля Ґудзик і стиснувши губи, йде за паровик. —Це тобі не минеться так!

Ненависть давить йому груди до болю. Кожне засмалене лице, кожний хриплий голос робітника дратує його і викликає бажання помститись, придавити, показати, що сила його, а не їхня.

Знову солому розкидав, вахляко!—зупиняється він біля паровика і пильно дивиться прямо в лице кочегарові. —Знову тобі говорити це, бодай з тобою лихо говорило, чорта дурного шматок.

Кочегар, високий, млявий Данило, одводить погляд від печи, понуро обдивляється навкруги і знову задумливо дивиться в червоне полум'я.

Та до кого-ж я говорю?—вмить скажено виривається у Ґудзика фістулою.—Солому мені!

Данило мовчки повертається й починa підкидати солому ногами.

— Ач, дурне бидло, чим підгертає? — Граблі, йолоне, візьми, граблі!...

Данило йде кудись за граблями.

А ти-ж куди? Куди біжиш?—накидається Ґудзик на дівчину, що, витираючись фартухом, наближалась до діжки з водою.

А вже-ж не виглядати когось,—насмішкувато кида та й підставля рота під чіп. Ґудзику хочеться кинутись на неї, здавити за горло, загризти її, але... дивиться тільки, як вода тонесенькою цівкою збігає з-під чопа у витягнуті губи дівчини, й почуває, як злість наче грудкою важкою проходить по його грудях.

Ху, напившись, утирається дівчина й ніби до себе додає з

дивуванням:—І чого її так довго нема? Кумедно! і, зареготавшись, хутко біжить до машини.

II.

А, модиски, нема. Сонце, немов утомившись, стало сідати, і з поля повіяло свіжим повітрям. Здавалось, робота повинна-б іти жвавіше, а тим часом біля машини коїлось щось чудне. Починаючи з барабанщика Андрона і кінчаючи поромничем Михалком, всіма опанувала якась млявість і неохота. Біля ожередів стояли навезені й не викидані копиці, коло соломотряса иноді набиралось стільки, що треба було спиняти машину, щоб дати їй хід; полова підпирала машину і спиняла колеса, що черкались по ній; навіть жидки біля віялок чимсь були заклопотані й не звертали уваги на роботу. Гудзик не переставав лаятись. Кине одного, треба бігти до другого; розігнав одну купку, що палко про щось говорила, в другому кутку вже держить якусь промову Карпо. На барабані сміх, регіт. під барабаном палкі балачки,—всіма опанував якийсь інтерес. Машина все частіш і частіш голосно гуде й гуркає, возії все частіше чогось баряться, а всі навіть на це не звертають уваги.

Гудзик почина догадуватись, почина розуміть цей настрій, і страх холодить йому серце. З ненавистю дивиться він, як настрій обхоплює навіть кочегара Данила, примушуючи його жвавіше сунуть солому й повертать здоровенною коцюбою.

«Нічого, нічого, я вам покажу, підождіть ви, мурляки прокляті!» думає він і ще енергійніше біга й лається.

— Чого-ж став? Чого став? Під'їжджай, під'їжджай!! накидається він на возія-парубка, що, балакаючи з дівчатами, підібрав віжки і збирався під'їжджать до машини. Парубок здригнувся й, поспішаючи, шарпнув і замокав на коней.

— Куди-ж ти? Куди? Куди верзеш, гаспиде? В м-а-ашину, проклятий, у машину, іроде, в'їдеш, бодай ти на могилки виїхав! Соб, тобі говорю!... скажено, несамовито говорить Гудзик і підбігає до коней. Схопивши за віжки, він круто повертає, віз раптом перехиляється і вкупі з парубком, під акомпанімент криків і сміху, тихо, поважно лягає на землю. Земля навкруги вкривається снопами.

— Ну, от!...—похмуро бурчає парубок, встаючи з-під снопів і сердито починає шукать картуза. Гудзикові й піяково, й досадно за цю піяковість, і зліть аж кипить до «мурляків», що, прикладаючи і глузуючи, реготуться з його.

— Бач, що наробив! Бач, кукла американська, що наробив! дивить він до парубка.—Покорчило-б тобі, анафема!

— А чого-ж шарпали...—не дивлячись на нього й витрушуючи картуза кидає «анафема».—Тепер піднімай...

— Г[illegible]ім-а-й»!—перекривляє Гудзик.—За печінки-б тебе підняло, іроде. Підіймай-же, чого стоїш, дубом-би тебе поставило...

— А що, я сам його буду підіймати?—вмить визвіряється парубок.

і люто пхає ногою сніп.—Та хай воно тобі сказиться! Сам шарпнув, перекинув, ще й лається. Гроші дай, он що!...

Він скінчив поганою лайкою й нервово одійшов до коней. У Ґудзика аж серце замерло від «тобі», «сам», «дай» і гидкої лайки. Що-ж це? Коли це було, щоб який-небудь хлоп насмілився сказати йому, панові економові, «ти»? Коли було, щоб вони до того забули своє становище, що висловлювали голосно своє незадоволення? Було-ж, навіть, що робили йому мало не-задурно і то не казали «гроші давай». Бувало, не тиждень, а місяці не бачили зароблених грошей, а все-ж не кричали; мовчали, чекали і, може, й лаялись, та все нишком. А тепер... І Ґудзик пильно, зі страхом обдивляється навкруги і... трохи заспокоюється. Лиця хоча й похмурі, сердиті, але чого-небудь нового не видно. Щоб заховать своє ніякове мовчання після парубкових слів, він так само мовчки одходить. Порубок-же, постоявши біля коней, повозившись там, підійшов знову до воза й суворо гукнувши возіїв на допомогу, став підсовувать плече під драбину. Возії позлізали з возів і теж стали ходить і вишукувать місця, де-б зручніше підмостити спину. Почалось піднімання з лайкою, сміхом, з одпочинками й балачками.

А тим часом машина голодно ревла, лящала пасом, і наче сердилась, що барабанщики стоять собі й весело балакають, подивляючись на обидва боки вниз. І з другого боку теж щось трапилось, бо ніхто й не гадав подавати снопів. Всі спочивали і з цікавістю слідкували за підійманням воза. За скиртами лаявся Ґудзик.

— Ей, чорнява!... Чорнява на три пальці під носом, бодай ти виросла!—чується вмить із барабана, і під машину загляда запорошене з пукатими синіми окулярами на носі лице барабанщика Андрона. І крім цих окулярів, чорних якихсь купок на місці вусів і носа нічого за порохом не видно. Губи зложені зовсім серйозно, тільки куточки здригаються посмішкою.

Дуже висока, зовсім білява дівчина, до якої гука він, навіть не поворухнеться, задивившись на воза.

— Ей, ти, чорнява!.. Біла хустина!.. Тю! Федоська!

Федоська здригується й починає шукати очима.

— Сюди! сюди! лупни!

Федоська підійма голову й, зобачивши Андрона,усміхається.

— Іди сюди!..—киває той головою. Дівчатка круг нього весело посміхаються і наперед почувають задоволення.

— Чого?

Та йди, дурна!... Іди! Я тебе сподобав... Іди, моє серце.

Дівчата сміються, а з ними й Федоська.

— Та йди, не бійся; я мнякий... як віск на морозі. Ну? Води принесеш...—додає він, піднімаючи відро.

Дівка неймовірно дивиться на дівчат, на відро й рушає. Через хвилину голова її з'являється на барабані.

— Ти вирости хочеш?—вмить серйозно повертається до неї Андрон і пильно дивиться в лице.

Дівчата, що дивились на нього, й собі поробили серйозні обличчя, вмить прискають зо сміху й чекають одповіди від сторопілої Федоськи.

— Ну, видно, що хоче,—не посміхаючись лагідь, провадить далі Андрон і бере Федоську за кінець хустки.—Так, коли на це йде діло, говорить він,—то ти зроби от що... Та стій, дурна! Чого-ж тут соромиться? Хочеш вирости, то рости, бог з тобою... Що-ж тут? Так, значить, зробив так...

А, та ну вас! Сміються!.. Пустіть!..—вивертається Федоська хоче злазити вниз.

— Стій, стій! Підожди!.. Я маю справді сказати тобі де-що. Чекайно! Карпо говорив там у вас, щоб завтра не йти на роботу?..

— Говорив... і про модиску..

— Усім?

— А я знаю? Чула, як казав...

— Так от що: піди зараз найди Карпа і скажи йому так: коли буде вже все гаразд, хай прийде на барабан. Треба, щоб починалось у нас... Розумієш?—нахилився він до Федоськи і несподівано зробив їй по губам «тпрунки». Федоська аж одкинулась назад і плюнула, коли тим часом дівчата весело реготались.

— Скажеш-же?

— Та скажу... А як модиска прийде?

— Тоді все буде... Ну, рушай... Висока рости!

Ет!—соромливо махнула Федоська рукою й зникла. Але не встигла ще зовсім сховатись її хустка, як зараз-же вачувся голос Гудзика:

— Чого. . треба... лазила?..

— О, Гудзя вже!—ненависно мурнула одна з дівчат і стала готуватись, щоб приймати снопи від парубка, що вилазив уже на поставлений віз.

— А ти, Андроне, замість того, щоб згребти та подати в барабан сміття, регіт із ними заводиш?—почувся через півхвилини незадоволений, але здержаний голос Гудзика, і на барабані з'явилася його голова.—Так робити не можна!

— А якого-ж біса не дають снопів?—похмуро кинув Андрон, дивлячись кудись у бік.—Пальці-ж свої не посуну. Я теж не каторжний... Хоч-би ще знав, що гроші матиму й за таку роботу, а то робиш за панське спасибі...

Гудзик ніби не дочув і зліз із барабана, нічого не одповідаючи. Він знає, що з барабанщиком поводитись як із простим робітником не можна. «В барабан давати, не в соломі спати»,—кожний скаже й кожний барабанщика поважає.

— Та й із сміттям для тебе возитись не буду,—додає Андрон, дивлячись Гудзикові в слід.—Хіба цей сніп укинуть? Ух!—вмить повертається він і робить руками, ніби згортає сніп і хапає тим часом одну з дівчат за ноги. Та злякано одскакує і, регочучись за всіма, підхоплює снопи, що як груші сиплються від сердитого парубка. Машина реве,

дзижчить і вкривається згори донизу туманом пороху й полови. І всі за нею, хоч і мляво, ніби оживають. Дівчата, перегукуючись і иноді лаючись, тягають лантухи з зерном з-під машини до великого вороху. Хлопчики, з затурбованими й поважними личками, не вспівають тягати купу за купою жовтої, побитої соломи. Соломотряси, половотряси зі стуком, з гряком безперестану викидають солому й полову і сірим шаром пороху вкривають лиця робітників, що, як комашня, обсіли навкруги машину. Навіть Андрон затих. Міцно насунувши на лоб картуза, розставивши лікті, він із запалом якимсь хапає сніп за снопом і, майстерно розіславши його, суне в залізну пащу машини. Раз за разом чується дзижчання й ревіння машини-звірюки, яку все більше розпалює Данило. До цього прилучається жалісна пісня жидків-млинщиків біля вороха зерна і стукотіння віялок і решет. На рядах лантухів, що в три поверхи наложені біля них, сидять замурзані жиденята з лушпайками із дині в руках і традиційними хвостиками з-заду.

Один тільки Карпо не бере участи в цьому концерті. Не вважаючи на Ґудзика, він походжає собі між робітниками, зупиняється, балакає і пробивається. Після його розмови стають жвавіші, а робота більше млява.

Плачеш?—протискуючись поміж граблями, що ними дівчата одгородили полову, ніби байдуже, кидає він до дівчини в чорній хустці й зупиняється. Та швидко підводиться й дивиться на нього.

Еге! Драстуй, Химо!—іронічно уклоняється він.—Ніби не розуміє... через місяць Ґудзине весілля-ж...

— Ну, то що?

Карпо трохи одходить на бік від купи полови, що суне якась жіноча постать, і націляється говорити.

Ну та що, що жениться?

Байдуже?

— Пхи!—хита з погордою головою Хима і знову нахиляється, але, зараз-же підвівшись, додає:—Не бачила твого Ґудзя... Отто! Пхи! Він мені потрібний!..

Але Карпо по очах, по занадто байдужому голосі бачить, що їй не зовсім уже так байдуже, як-би їй бажалось удати. І задрість ущіпливо пронизує груди і кривить товсті його губи злою посмішкою. Він скида сині окуляри й почина для чогось мняти їх у руках. Маленькі сірі очі його чудно біліють своїми чистими віками серед запорошених щок і пильно розглядають шнурок із окулярів.

Тоб-то тобі аж ніщо-нічогісінько?—яко-мога байдуже й навіть насмішкувато знову кидає він.

Хима не одповідає і старанно вигорта з-під машини полову.

І вчора, може скажеш, того до мене не вийшла, що знову батько не пустив?

— Авже-ж...

Хм... А кого-ж то вчора Сидір бачив біля економової кухні?

— І-і-і!—сплеснувши руками, підвелась зразу Хима і так поди-

вилась розкритими очима на Карпа, що кожний, глянувши на неї, зразу сказав-би, що її і здивувала й образила така брехня. Але Карпо по цьому саме й побачив, що вона тільки вживає дуже знайомого йому засобу брехні.

Тоб-то так не було?

— От нехай мене господь поб'є, коли я вчора бачила ту кухню й того економа, хай він сказиться. Він мені потрібний, як сироті тряся... Ото причепився! Не бачила якогось економа... Яке щастя, пхи!

А де-ж у тебе взялася з китицями хустка?

О!.. Хустка!.. Тітка приїжджали й купили...

А Гудзя казав, що купив, і ще сам показував Сидорові!..

— О!.. Сидорові?.. Так...—зніяковіла Хима і скоріше напнулась до полови.

Ага, піймалась!

— Пхи! Піймалась... Ніякої я хустки від нього не брала. Ти раз-у-раз чіпляєшся... Як батько не пускали, то чим я винна?.. Потрібний він мені... Мале, погане...

З-за воза з снопами з'явився Гудзик і Хима хутко нахилилась, старанно засуваючи граблі під машину.

Ага!.. Гудзя йдуть... Ось вони тобі зараз скажуть солодке слово... Стерво!

І, похмурившись лице, Карпо одійшов до соломотрясу.

— Знов із Карпом?—пропустивши з суворим поглядом повз себе Карпа й зупиняючись біля Хими, промовив Гудзик.

— О! «З Карпом»! Він мені потрібний!.. То він граблі мені набив, бо все чогось спадають... «З Карпом»!

І ображена Хима енергійно засунула граблі під машину.

— Що-ж він тобі тут говорив таке, що ти так руками плескала?

«Що говорив»... Говорив, що... А ти нащо всім розказуєте, що подарували мені хустку... Усі парубки вже знають... Гарно як!

— Хто розказував?—здивувався Гудзик.

Ум... ще й ніби не знають!

Та йди к чорту! Що, я дужий розказувать?

— Ну-ла... А Карпо казав, що ви казали Сидору.

— Бреше! То він винитать у тебе хотів... А ти й перелякалась свого коханого та й плетеш чорт-зна-що...

Еге, «коханого»! Так... потрібний він мені. Пхи!..

Бреше!

— О! «Бреше»!..

— Аже-ж бреше, бо Мотко сам тебе бачив з ним за старим млином...

І-і-і!—сплеснула руками Хима і широко розплющеними очами подивилась на Гудзика. Але той подивився їй у вічі, плюнув і одійшов.

Хима з погордою подивилась йому в слід, хитнула головою і знову нахилилась під машину.

«Ні, цей Карпо щось таки затіває.—думав Гудзик, йдучи нова-

гом до свого доглядного пункта,—тут щось .. Хм... Нехай, нехай... Он навіть і цей щось коверзує... Ач... проклятї мурляки!»

— Чого-ж рота розявив? Поганяй!—накинувся він на хлопчика в картузі по самі вуха, що стирчали як у миші, у білих штанцях на одній шлейці.—Та налюк одчепи, мацапуро!.. Повилазило?

Хлопчик перелякано сьорбнув носом, спинив конячинку, що він за недоуздок і став возитись біля канату.

У-у, кукли,—мукнув із невимовною злістю Гудзик і, одійшовши трохи, став дивитися на шлях. Біля самого села по дорозі ворушилось щось чорне. Через хвилину воно було вже більше, через дві—ще більше, явно, що наближалося дуже хутко

Ніби верхи, ніби пішки...—дивувався Гудзик, приставивши руку до козирка з ремінцем.—Біжить шибко... А-а-а! Пан Ян на велосипеді!

І Гудзик із досадою згадав, що він на сьогодні обіцяв пану Яну послать до двору гарненьку дівчину від машини. Не послать не можна. тим паче тепер, коли він гадає відходить і пожениться на шлюб у старого Скшембжховського; послать-же нема кого, бо тепер, мабуть, ні одна не піде. І дивлячись, як чорне все побільшувалось, він хутко став перебирати в думці всіх дівчат, що були біля машини

— Ага!.. Хима! Послухаєм, що тепер Карпо заспіває... Хм...

І памїть дуже задоволений, він став нетерпляче чекати Скшембжховського. Через хвилину вже можна було розібрати гарненьке, білепьке личко пана Яна з блакитними, невинними, великими очима її свіжими, пухкими, рум'яними губками, над якими ледве примітно чорніли маленькі вуса; можна було навіть побачить на цьому дитячому лиці якусь тупість, сухість і надзвичайну чванькуватість.

Зстрибнувши з велосипеда, він обережно спер його на лантухи з зерном і недбало тиснув Гудзикові руку. Той, звичайно, удав дуже задоволеного з цього.

— Prosze pana сьогодні зовсім мало гарненьких. Але я пану покажу, prosze pana ...—підморгнув він панів по-приятельськи, панів по-рабськи. але з тою міною, що буває в кімнатних рабів.—Дівчинка... пан сам зобачить.

Але пан тільки холодно дивився своїми ясними, дитячими очима і, прямуючи до машини, силкувався пронизати оком туман полови й навіть хустки, якими дівчата й молодиці захищали свої лиця від пороху й сонця. Біля машини замовкло. Парубки ще більше нахмурились і люто махали граблями й вилками, мов уявляючи на них що инше замість полови та соломи. Навіть і дівчата не прояснілі, що бувало раз-у-раз, як з'являвся «панич». Тільки де-які, не втерпівши, бігали либи за дідами до Гудзика і кидали в «Янека» гострим, метким, як блискавка, поглядом. З барабана чувся веселий сміх і голос Андрона.

Карпо стежив за Химою, і злість усе більше розпалювалась йому по грудях.

«Ач! ач»!—думав він, дивлячись, як вона то зазирала під ма

шину, то забігала на другий бік і весь час мала такий вигляд, ніби бігала за ділом і не знала навіть, що прийшов «панич Янек».

Слідкував він і за Гудзиком, слідкував і за його злорадною, злою усмішкою, з якою він. ніби жартуючи, хльоскав дівчат нагаєм, і показував Скшембжеховському; слідкував за його поглядами, які кидав той на всіх, ніби бажаючи сказати: «От-же вам! От-же вам!»

Але до смаку «Янека» це знаходилось. Та занадто тонка була, та висока, та великі зуби мала. «Янек» тільки мовчки одвертався й рушав далі. Всі мовчки дивились просто перед себе і коли-не-коли перекидався де-хто словом.

— А ну, ти!.. Повернись!—хльоснув Гудзик нагаєм товсту дівчину в білій сорочці з червоними, товстими лиштвами, що аж «вилискувались» з-під короткої спідниці.—Ти з Цуруналок?

Дівка повернулась і, соромлячись, засміялась.

— Ну?

— Б-а ні...

А звідки-ж?

— Хі-хі-хі!

«Янек» рушив.

— Це погана, prosze pana...—йдучи позаду з ніяковістю промовив Гудзик.—Ось... Горпино, Горпино!

Висока, чорнява дівчина поважно повернулась і зиркнула в їх бік.

— Іди сюди!..

— Чого це треба?

— Та йди... Треба!

Дівка знехотя сперла граблі на машину і не поспішаючи стала наближатись до них. Гарні її очі дивились спокійно й холодно.

— Ти там... е... е... Ти одгортаєш полову?

— Атож...

— Ну, так той... А чи не багато там дівчат? Може... е... е... зайва котра?..

— А я знаю?

— Ну-да.. але... Ти от що... Передай комусь граблі й підеш до двору... Там панич перецалуть тобою квитки... Бо мені сьогодні на залізничий дворець треба....

Дівчина подивилась на його з погордою і з насмішкою і мовчки пішла назад.

— Cóż to?—здивовано підняв брови пан Ян і подивився незрозуміло на Гудзика.

— Не хоче, хлопка!—злісно кинув Гудзик і рушив далі. «Панич Янек» ще раз озирнувся на високу, поважну постать Горпини й пішов за Гудзиком. Перейшли на другий бік машини. Гудзик ще одвертіше став показувати Янекові всі вдачі дівчат, ще злорадніше повертав їх на всі боки перед ним і навмисне хльоскав нагаєм, як коріб на базарі.

— Прошу пана, можна мені граблі набити, бо чисто злазять,—

підбила мчить до них Хима й кинула пострим, палким поглядом на «Янека». Гарненьке її личко було витерте від пороху і приваблювало здоровим і свіжим рум'янцем.

Грабелі?—спитав Гудзик і подивився на Янека, що зараз-же вп'явся в Химу очима, озираючи її з ніг до голови.

А ця піде?—спитав він по-польськи у Гудзика.

Піде, піде, proszę pana ... З тобою там хто одгортає?

Федоська, Килина Галасенкова...

Ну, то от що: килай грабелі, хай там хтось за тебе одгортає, підеш у двір...

Зараз?

Авже-ж!..

Чого?

Там панич дадуть тобі квитки...

Хима замнялась.

Ну?

Не хочу...

Що-ж, тебе просити, чи що ? Не базікай-же, забирайся!... Нічого...

Я до двору не піду,—твердо промовила Хима й повернулась їти.

— Як не підеш? скрикнув Гудзик. Значить...

Хіба я такий страшний? перебив його Ян, холодно усміхаючись до Хими. Я не кусаюсь ..

Хима кинула на нього поглядом, трохи подержала його в невинних та ясних очах його і повернулась до Гудзика.

Ну-да, щоб вигадали що-небудь...

Дурна! Ніхто нічого не вигадає...

Ге, не вигадає.. Ось і тепер усі дивляться сюди...

Та хай дивляться, може повилазить .. А панич дадуть тобі заразом і виплату за той тиждень... Тобі-ж гроші треба?

Ато-ж...

— Ну, от, proszę pana, їй за тиждень руб вісімдесят.

Янек хитнув головою, глянув ще раз на Химу й рушив до велосипеда.

— Вона піде, proszę pana, тільки так.. гедзкається... піде...

Янек тхнув йому руку, стрибнув на велосипед і, торкнувшись злегка до кругленького картузика, хутко задріботів ступнями. Гудзик ще трохи постояв, подивився на дорогу, чи не видко часом «модиски», і тихо пішов назад.

Ху! От нема чогось модиски!—крикнув Карпо, кидаючи вила й дивлячись на Гудзика, що проходив біля нього.—Попила-б мені пальчатки... А я-б її зуби вставив із оцих вилок... Однак ріжки випадають!..

У модиски кінські зуби,
На модисці гарні шуби,
Гей, модиска моя, разлюбезная моя!

на весь голос узяв він і цілий гурт зараз-же підхопив твір Карпа, що співався на голос «Барині».

Ґудзик, ніби не чуючи нічого, але вкусивши трохи губи, пройшов трохи й зараз-же гукнув:

— Химо! Кидай граблі, йди до двору!

— Я не піду-у-у!—почувся голос Хими, і з-за машини виступила її постать з граблями.

— А я кому кажу йти!? Зараз-же мені ступай... Візьмеш квиток і квитанцію на дворець...

Ну-да-а-а!—плаксиво крикнула Хима.—Я не хо-о-чу, нехай хтось другий піде...

— Гаврило! А ти знаєш, скільки ряботиння у модиски?—гукнув Карпо до високого, тонкого парубка, що стояв недалеко від Ґудзика біля воза з снопами.

— Так не знаєш? Мілійон та ще й двадцять, та під носом вісімнадцять. А приданого знаєш скільки? Пятьсот!

— Карпо!! ледве здержуючись скрикнув Ґудзик.—Як хочеш робити, так роби, а не хочеш, так забирайся к чортовій матері!

Хе?—насмішкувато скривив губи Карпо.—Скажіть, які вони сердиті... Не люблять...

Він підняв вила і, схопивши ними навилник соломи, далеко шпурнув її від себе.

Химко!—вмить заревів Ґудзик.—Довго ти там будеш копатись, закопало-б тебе в сиру землю, кукло американська! Що, я жартую з тобою, чи якого чорта! Ступай мені зараз!

Ну-да-а, як дале-е-ко...—знову плаксиво скривила губи Хима.

Ет!—рішучо підбіг до неї Ґудзик і, схопивши граблі, далеко шпурнув до лантухів із пшеницею.—Забирайся!

Хима хмикнула ще раз, накинула краще хустку й тихо пішла від машини. Де-хто гукнув їй вслід погану лайку, де-хто мовчки вткнувся в роботу, а Карпо тільки зцінив зуби і навіть не подивився на неї.

Замовкло коло машини, як замовкає бува серед бурі й негоди.

Робили тихо, не співаючи, без сміху й жартів, немов чекаючи чого. Навіть Ґудзик не ходив за паровик, а понуро й суворо сидів на лантухах, з-під лоба позираючи иноді по робітниках.

Чути було тільки ревіння й гудіння машини, вигуки хлопчиків-погоничів та тарахкотіння млинків.

Пройшов іще де-який час. З-за паровика, трохи задихавшись, з'явилася рум'яна, здорова Хима. Пошукавши очима й забачивши економа, вона з діловитим, поважним виглядом підійшла до нього.

— Казали панич, щоб ви ввечері зайшли до них, щось мають казать вам,—вимовила вона, подаючи якийсь пакуночок, загорнутий в папір.

— Не казав про що?—не дивлячись на неї, спитав Ґудзик, беручи пакуночок і ховаючи його в кишеню.

Ні, казали тільки, щоб зайшли.

— Добре.

Хима повернулась і так само діловито почала шукати своїх граблів.

Ось!— хитнула головою Федоська на землю біля себе, де лежали Химчині граблі. Хима підняла й зайняла своє місце, маючи все таки такий поглял, ніби нічого не трапилось і все йде, як слід йому йти. Дівчата мовчали.

Карпо зразу-ж побачив по її лиці, по знайомому йому дуже виразу в очах і куточках губ, навіть по тому, як вона ступала, що не дурно «Янек» приїздив...

Він їще міцніше стулив губи, нахмурився і ще з більшим запалом замахав вилами. Солома далеко летіла через голови товаришів, які иноді поглядали на нього, теж похмурі й суворі.

— Кидайте за мене! вмить зупинився він і, кинувши вила, пішов повз машину до діжки з водою. Напившись, він утерся, підняв окуляри на лоба й тихо пішов по-біля дівчат, иноді зупиняючись коло де-якого з них. Гудзик пильно слідкував за ним, не встаючи з лантухів і похльоскуючи нагаєм себе по чоботі. Всі скоса поглядали на них крізь порох і полову. Машина ревла.

Федоськo!—чукнув Карпо, зупиняючись між Федоською й Химою, і скоса подивився на Химу. Федоська підвелась і озирнулась на нього.

— Тобі Гудзя не дарував хусток?

Ні... а що?

А от нашій Химі не пакупився ніяк ..

Хима, зачувши своє імя, озирнулась до них, але не розібравши за галасом, незрозуміло подивилась на Карпа й Федоську. Карпо, ніби ухиляючись від воза, що саме під'їжджав до машини, підійшов зовсім близько до неї.

— Бідна Хима вже й не знає, куди їх ховати. То має хустку за Гудзю, то за панича Янка, то за панича Станика... Клоніт!

Федоська засміялась і посунула полову до волока.

Брешн-и-!—з погордою кинула Хима, засуваючи граблі під машину.

А що дав панич Янек, чи сережки, чи хустку?

— І сережки й хустку! Ну, то що? Боюся тебе, чи що?—повернулась вона раптом до нього і прямо подивилася в очі.—Пхи! Зякалася!..

Карпо трохи змішався, не чекаючи цього, але зліть зараз-же ще дужче закипіла і здавила йому груди.

Авже-ж! Поганому чиду не буває стиду!

Ува! Ти хороший!.. Знаємо!..

Що-ж ти знаеш?

— Нічого... Знаємо...

Що-ж ти знаеш?.. У-у-у, паршива!—злісно штовхнув він її ногою й повернувся йти.

Ну, ти, халамидро!.. Чого б'єшся?—скрикнула Хима.—Бо зараз скажу панові, як ти підмовляєш...

Карпо мовчки повернувся і, не давши навіть скінчить, знов іще дужче лящнув її ногою.

Па-а-а-пе!—жалібно закричала Хима, одсовуючись від нього. —Халамидро!

— Ой, Химко, гляди! — ледве здержуючись процкрипів зубами Карпо, ненависно дивлячись на неї.—Бо й твойому панові буде і тобі перепаде...

А чого б'єшся?.. Я тебе зачіпала?

Ти чого чіпляєшся до дівки? — вмить почувся за ним голос Гудзика.—Іди на місце!

— Я не подивлюся ні на твого батька, ні на паршивого Гудзика, так дам, що знатимеш!—не вважаючи на Гудзика і не повертаючись промовив Карпо. Я тобі покажу, який я халамидро, ляцька помийниця.

— Карпе, ступай до соломотрясу!—і між Химою й Карпом з'явилась постать Гудзика. Всі покинули роботу і, то посхиливши, то виступивши з-за машини, пильно дивились до них. Тільки машина ревла й торохкотіла порожнім барабаном.

Карпо мовчки подивився на Гудзика й, повертаючись іти, кинув до Хими:

— Я тобі покажу, паскудо, підожди!

— Сам ти паскуда... Халамидро!

Карпо вмить скажено спинувся й кинувся до Хими.

— Па-ане!—заверещала та перелякано і як опечена зірвалася з місця.

Карпе!—попрозливо крикнув Гудзик, перепиняючи йому дорогу.—Не смій її бити!

— А тобі яке діло?—раптом спинаючись, люто повернувся до нього Карпо.—Ти якого біса лізеш? Тобі яке діло? Га?

— Я тут хазяїн!

— Плювать я на тебе хотів!

— Я тебе вплюну!

— Ти?—змірив його з погордою з ніг до голови Карпо і зареготався.—А ну, попробуй!

— Попробуєш!

— А ну-ж, ну попробуй!— насуваючись на нього, підставляв йому бік Карпо.—Ну, бий-же, бий!..

— Забирайся до чорта, мурло! Чого лізеш?..

— Та чого ти дивишся на нього, Карпе?—почулось десь із купи робітників, що почали збігатись звідусюди.—Бий його, мироїда проклятого!... Гроші хай дає... Бий його!...

Гудзик зблід і, як буває, маленький, завзятий цуцик, що попав на чужу вулицю, між чужих псів, озирнувся на всі боки і побачив: у той саме час, манірно підтримуючи поділ ситцевої білої сукні, жахливо, мов по багнюці, ступаючи по розкиданій полові, з-за паровика наближалась «модиска».

Гу-у-у! Гу-у-у! Го-о-о! Тю-у-у! Тю-ю! Моди-и-с-с-ка! Моди-и-с-с-ка! вмить заревли, запищали, засичали в валці.—Тю-у-у! Тю! Утта! Тю!

«Модиска» здиковано перелякано зупинилась і незрозуміло стала дивитись у їх бік. З-за скирт, від возів, од волоків, зачувши крик і гамір, збігались дівчата, хлопці й поважні навіть дядьки.

— Ну, чого ж ти не б'еш? Ну, ти! Бий-же, бий! Он і модиска твоя прийшла... Та бий-же!—ще ближче насунувся Карпо.

Гудзик, блідий весь, тільки одсувався потроху і, зціпивши губи, важко сопів носом.

Та вдар-же хоч раз... Он-же й гаранник має! хитнув головою Карпо і, раптом зігнувшись, схопився за нагай. Гудзик перелякано сіпнувся назад і, шарпнувши рукою, вирвав Карпа нагаєм.

А-а, так он як! заревів несамовитого Карпо і всим тілом кинувся на Гудзика. Той побачив тільки, як біла ситцева сукня вмить повернулась назад і загомоніла за паровиком, почув, як його зімкнула якась сила, і не встиг оглянутись, як опинився на землі. Потім щось дуже гостро вдарило по зубах, по носі, в роті зробилось солоно, потім почувся якийсь крик, його чогось возили по землі, й наостанці він опинився на ногах. По лиці й по грудях текла кров і в ухах гукало так, ніби туди уставлено паровика. Карпо червоний, з розбитими окулярами на грудях, стояв серед кучи робітників і палко говорив щось, повертаючись до всіх. Де-хто теж кричав щось, де-хто похмуро слухав, а де-хто й сміявся. Машина вже не гула, стояла, так що чуть було все.

Та плювать я на його хотів! — кричав Карпо. — Хай гроші видасть за роботу! Що? Та я й на суді це саме скажу... Процентів з нас дере за гаші-ж гроші, а ми мовчи?.. Ого!.. У нього нема грошей? Ну-ну! Та зараз обшукайте його та й знайдете... Гроші давай!!!—вмить скаженіючи сіпнувся він до Гудзика, що обтирався мокрою хусткою, яку намочив йому машиніст. Карпа здержали.

Я тобі покажу гроші, підожди! промовив понуро Гудзик, держучи хустку коло носа. Ти в мене побачиш, як людей убивати.

Він устав і пішов до діжки з водою. Постоявши трохи біля неї, він мовчки вмився і тихо вернувся до кучи. Ніс йому розпух, почервонів і блищав, як намазаний салом, під лівим оком світив синяк.

Пускай машину! повернувся до машиніста, що балакав із Андроном. — А ви йдіть по місцях!.. кинув він до робітників, не дивлячись на них.

Але тихто й не рухнувся, тільки Карпо знову шарпнувся до нього і щось закричав, але його знову спинили. Гудзик подивився з-під лоба на всіх і знов, одвертаючись, тихіше промовив:

Ідіть-же до роботи... нема чого...

— Зробіть виплату! — гукнув хтось із валки.

Яку виплату? — ніби не розуміючи, подивився Гудзик у той бік, де зачувся голос.

— Не знаєте?— тихо й серйозно обізвався Андрон, що підійшов ближче.

Не знаю.

— Ну, то можна вам сказати. Давайте нам зараз ті гроші, що ми заробили у вас... О!.. Давайте зараз... Ось так виймайте з кишені та давайте...

Гудзик мовчки подивився на його злим і похмурим поглядом.

— Чого дивитесь так, наче поцілувати мене хочете? Хочете, щоб пішла машина,—робіть виплату... Хочете, щоб стояла,—то не давайте...

— Та нема в мене зараз грошей...

— А ви попукайте...

— Та бреше він! У кишені...— закричав Карпо, але Андрон озирнувся на нього, зробив рукою, щоб мовчав, і знову повернувся до Гудзика.

— Немає, кажете?

— Нема, в суботу...

Ну, то прощавайте... Гайда додому!.. Попукайте краще!

Гудзик тільки стиснув плечима й тихо подивився на похмурі, рішучі лиця робітників, що почали вже рухатись і відходити.

— Почекайте! — вигукнув він. Андрон зараз-же зупинився.

— Я дам тепер половину, а в суботу...

Слухайте, наше економе, — перебив його сердито Андрон, коли хочете говорити, то говоріть діло, а не крутіть! Не думайте, що ми такі вже дурні, як ви собі справді гадаєте. Що морочить голову? Нема у вас грошей? А давайте за що, що зараз знайду у вас у два рази стільки, скільки нам треба? Що-ж ви думаєте, що ми не знаємо, як ви гроші даєте нам на проценти? Наші-ж! Наші! Ті самі гроші, що ми заробляємо у вас. Годі!.. Тепер инший час настає! Думаєте, що й до віку мужик дурний буде? Чекайте трохи! Он у Полтавській губернії задали вам перцю, буде й на вас всіх... Гроші! Мироїди! Ще дурить голову!

Невеличка запорошені очі Андрона вмить засвітилися, і голос мов подужчав і задзвенів.

— Ей, Андроне, гляди! За такі слова знаєш, що буває? — з погрозою буркнув Гудзик. але Андрона наче ще більше подотріло це.

— Що буде? Що? У тюрму посадять? Військо покличеш? Чорт вас бери! Кличте, бийте! Пропащаємо все одно з панської ласки. Гроші наші давай! Давай хоч те, що даєте! Думаєте, не бачимо, на кого робимо? Не бачимо, що той, хто наших дівчат за п'ятака соромить на все село, живе з нашої праці. Не знаємо, що ми своїми руками заробили ті п'ятаки, що він нам видає! Годі! Чорта з два тепер! Давай гроші, що заробили! А потім давай по 80 к. у день, то й робитимем. А не хочеш, шукай собі других дурнів!.. А ми вже порозумнішали.

— По 80? — скрикнув Гудзик.

— По 80, по 80.

— Та ти не здурів часом?

— Дурій сам!.. А ми вже були дурні, що ми робили по 30 копійок у день, та ще й позичали у тебе свої гроші!

Та які гроші? перебив Гудзик. — Які гроші? Чого ви до мене чіпляєтесь? Чим я винен, що пан не дає гроші вам? Що я, свої даватиму вам?

— Брехня! Пан давав, а ти ховав тільки. Знаємо!.. Та яке нам діло до пана? Всі ви одні чорти! Ти наймав нас, ти й давай! Даєш?

Ні!

Ні?

— Ні!

Хлопці! Додому! Всі додому! -палко закричав Андрон до всіх.—Хто зостанеться, тому сам розіб'ю пику. Хай шукає собі...

— Чекайте!—знову боязко вигукнув Гудзик, але Андрон уже не зупинявся. Махнувши тільки рукою, повернувся злегка і крикнув:

Нема чого чекати!

— Чекайте, я... дам по 60!

— По 80!

Зачувши «60», де-які почали зупинятись і нерішуче мнятись. Але Андрон, Карпо і ще де-хто зараз-же накинулись на тих і рушили таки.

— Глядіть!- -закричав раптом Гудзик.---Це вам так не минеться... Начальству про це сьогодні-ж узнає!

— Плювать хотіли ми на тебе і на твоє начальство! Що ти нас можеш примусить, щоб ми у тебе робили? Га?—зразу-ж озирнувся і навіть ступив до нього де-кілька кроків Андрон.---Можеш? Ого!.. Побачимо!

— Побачите!

— Побачимо! А от чи пустиш ти свою машину, то ми теж побачимо! Хлопці!.. Беріть паса!.. Таскайте додому!.. Хай кличе своє начальство! .. Даси наші гроші та по 80 у день, тоді вернемо! Беріть паса!

Гудзик перелякано здригнувся і хотів щось сказати, але тільки розкрив рота і мовчки смішно якось став дивитись, як де-кілька хлопців в один мент згорнули паса, з реготом понесли його кудись і сховались у вагці.

І це всіх ще більше ніби підпалило. Піднявся галас, крики, замахали руками, загомоніли, забалакали навіть ті, що перше ховались за других, кожний хотів вилить те, що накипіло за день. Гудзик притнічений ходив від паровика до машини, затоворював то до одного, то до другого, але, почувши тільки лайку або сміх, одходив і з жахом дивився, як усі до одного збирали свитки, торби і всі свої манатки. Йому не вірилось, що вони справді заберуть паса, що вони покинуть роботу й лишать його тут самого з машиністом; йому не вірилось, що машина стане і він не встигне на післязавтра доставить на дворець уже продану пшеницю. Йому не хотілось вірити, що вони повстали проти нього і вже більше не послухають його.

А робітники вже рушали від машини, дівчата навіть і пісні за-

тягнули. І ніякої надії не лишилося Ґудзикові. Лиця були серйозні, з твердим і рішучим виразом, в очах просвічувала ненависть до нього.

— Андроне!—гукнув Ґудзик.

Усі раптом зупинились, і з юрби вийшов Андрон.

— Я дам зараз усім виплату!—похмуро й безсильно кинув Ґудзик і став виймать із бокової кишені якусь невеличку книжечку.

— І по 80?..

— І по 80!

Всі весело зупинились і почали вертатись. Почалася виплата.

Коли через якийсь час до машини, засапавшись, прибігла «модиска» з своїм батьком і якийсь іще сивенький ляшок, Ґудзик, сидячи на лантухах, уже долічував останнім робітникам гроші. Ніс йому рознесло, одне око заплило, і обвелося синьою смугою, на губах іще лишилася суха, запекла кров.

Машина вже ревла, гуділа, вкривала порохом усе навкруги й ніби акомпаніювала гучній пісні дівчат.

Скінчивши виплату, Ґудзик, «модиска», її батько і сивенький ляшок почали радитись...

elib.npu.org

Спиридон Черкасенко

(1876 р.)

Народився С. Черкасенко в м. Новий Буг, на Херсонщині р. 1876, у селянській сім'ї. Скінчив Новобугську вчительську семінарію і з 1895 р. вчителював—спочатку на селі, потім на залізниці і в шахтах Донбасу. Пізніше переїхав до Києва, брав участь у багатьох літерат. виданнях. 1919 року емігрував за кордон.

Пробував своїх літературні сили С. Черкасенко і в віршованій поезії (підписувався і власним ім'ям, і псевдонімом Петро Стах), і в прозі (оповідання з шахтарського життя, сливе єдині тематично в нашім письменстві, що й призводить до використання їх у всіх сучасних шкільних читанках), і в драмі (ціла низка п'єс, де-які ставились), і в фейлетоні (у «Раді», за псевдонімом «Провінціял», і в статтях публіцистичних та педагогичних. Ніде, одначе, не появив він глибшого таланту і яскравішого освітлення теми, збиваючись скрізь на шаблонові, сірі тони епігонської літератури. Дещо з поезій, одначе, позначається якимсь свіжим подихом і легким патяком на творчу оригінальність.

Дзвін.

Знову тічка... Спить, втомившись
В боротьбі із лихом, мир,
І плекає, пригаївшись,
Зло лукавий свій замір.

Я—вночі! Я—на дзвінниці!
Я—на варті,—стережу!
Серце маю я із криці,
Як ударю—розбужу!

Та мовчать ще, звуків повні,
Мої груди мідяні,
Хоч бажання нестримані
Вже буяють у мені.

Дужий я!.. Я сонце бачу,
Пітьму ночи розіб'ю,
Людське серце, замість плачу,
Звуком міди напою!

Чорна ніч, пополотніє,
Зло здрижеться, затремтить,
І від жаху заніміє
Лютий ворог в одну мить...

Сонце сходить... Гей, до бою!
Гучно вдарю на сполох:
Геть втече, покине зброю
На шляху страхополох.

А відважні груди—в груди
Стануть—горе ворогам!
Криця й мідь усіх розбуде
Дужим криком: бам! бам! бам!

У шахті.

Мокро і темно, немов в домовині,
Випало кайло із рук,
Дихати важко, ломота у спині,
В голову болізний стук.

Думка єдина: спочити хвилину—
Сили нема довбануть,
Добре-б піднятись та випростать спину,
Свіжим повітрям дихнуть.

Чому став?
Не дрімай!
Бери кайло —
Довбай!

Чому став?
Не дрімай!
Бери кайло —
Довбай!

Пізно чи рано? Ще довго робити?
Тягнеться час той, мов рік...
Дайте спочити, спочити, спочити,
Дайте заснути... навік!..

Чому став?
Не дрімай!
Бери кайло —
Довбай!

Ніч... Пожежі лижуть хмари...

(Із циклу „Революція").

Ніч... Пожежі лижуть хмари,
Гуркіт бою. До покари
Кличе грізний хтось у гніві:
Гей, тікайте, полохливі!—

Геть з дороги, хто не з нами,
Аж туди, де над горами
Сяє сонце, світять зорі!..
Ще зусилля—й смерть Потворі!—

Дужим місце на чолі!..
До верховин! На шпилі!

Не дарма шалених мрій
Запалав наш буревій...

Нас не спинять скелі-гори—
До верховин! На простори!
Скинем геть старого бога,
Наша буде перемога:

Годі скніти в темній млі—
До верховин! На шпилі!

С у ш а.

Межею йду. Гадюкою з-під мене
Біжить вона кудись у далечінь,
А там село, людське життя зли-
дення
І горенька незмірна глибочінь.

Іду.. Куди? І сам того не знаю.
Дзвенить співець весни десь угорі.
Земля, поля і марево без краю
Далеко котиться в шаленій грі.

Горить... пече... Усе довкола мліє..
Дощу! Дощу! Порепалась земля,
Де-де чорніє мертва ще рілля,
І душу жах пройма, і серце ниє,
Бо голод-цар крилом вже грізно
віє
І пащеку страшенну роззявля.

П о в и н е н.

Драматичний етюд.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Б а т ь к о, старий шахтар.
М а т и.
С и н, молодий шахтар.
Д о ч к и, одна й друга.
П р о к і й, шахтар.
Ш а х т а р.

Чепурна халупка старого шахтаря. Двоє дверей: в сіни і в другу кімнатку. В задній стіні вікно. На плиті вариться вечеря. Старша дочка сидить коло вікна на лаві й шиє. Мати дрімає на дзиглику коло плити. Дівчинка сидить за столом і пише на грифельній дошці.

М е н ш а д о ч к а. Не знаю, що й писати.

С т а р ш а д о ч к а. Хіба нічого не загадали?

М е н ш а д о ч к а. Ні. В школі нема нікого. І вчителя, кажуть, кудись забрала поліція вночі.

М а т и *(прокидається)*. Га?.. Чи ви нічого не кажете?

С т а р ш а д о ч к а. А ви й заснули, дрімаючи?

М а т и *(підводиться й мішає ложкою в кастрюлі)*. Задрімала... І таке верзеться, ще хоч очей не заплющуй. А на дворі як? Тихо?

С т а р ш а д о ч к а *(одривається від шиття й зазирає у вікно)*. Здається, тихо, місячно. Мабуть мороз великий, бо сніг на місці виблискує іскорцями.

М а т и. Червоними?

С т а р ш а д о ч к а (*повертається, здивована*). Що червоними? Іскорцями?

Мати. Нічого. То мені приверзлося *(Сідає знову на дзиглику)*.

Старша дочка. Що приверзлося?

Мати *(махає рукою)*. А, не варт *(Згодом)*. Місячна ніч і тиша. Якась страшна тиша. І місяць червоний-червоний. І сніг червоний... І досі в очах мають ті крила.

Старша дочка. Які крила?

Мати. Та круки-ж... Хіба вночі літають круки?

Старша дочка. Не знаю. Хіба сполохані, а то не чула. Вночі все спить.

Мати. Лихо не спить і вночі. Глупої ночи хоч уві-сні воно нагадує себе... А круки—то ла лихо... Що?

Старша дочка. Ми мовчимо.

Мати. Мовчите? А мені почулося...

Старша дочка. То ви самі зідхнули.

Мати. Хіба?... Може, може... *(Киває на двері в другу кімнату)*. Спить? Не вставав?

Старша дочка. Ні, міцно спить.

Мати. Гаразд, гаразд, нехай спить на здоров'я. То в нього хворість сном виходить. Гаразд, що спить. Що-разу, як гляну йому в вічі, наче що обценьками стисне серце. Чує воно, що він помре, що він не наш. І погляд у нього якийсь чудний, далекий, ніби він не з нами *(Хитає головою)*. Сину мій, сину мій, єдина надіє!.. Погано я бачила його цю ніч.

Старша дочка. А ви бачите коли й гарне уві-сні?

Мати. Чи бачу?... Ні, давно вже не бачила нічого гарного. Мабуть,перевелося на світі гарне і верзеться саме лихе... Старий не приходив?

Старша дочка. Ні... Та ви-ж не спали,—чули, що батько не приходили.

Мати. Еге-ж, ось, не приходив. Чом це його немає так довго? Роботи-ж уже з тиждень, як нема. Казала йому, щоб зовсім не виходив, поки перебісяться оті... як їх... Ще вб'ють... вони такі...

Старша дочка. І зовсім вони не такі. А може й такі, та не всі.

Мати. Не всі?... Ну-да, твій Прокіп там, між ними.

Старша дочка. І Прокіп, і наш був між ними. А хіба вони лихі?

Мати. Не лихі, а необачні. Крутив, крутив голову тобі, а де він? Уб'ють—і зостанешся на сором людям.

Старша дочка. Кохати—хіба то сором?... А вб'ють—ну, що-ж? Така, мабуть, доля *(Витирає хвартухом сльози)*.

Менша дочка *(протягом, голосно)*. Їсти хочу!

Мати. Цссс... Чого галасуєш? Ось батько незабаром прийде... Та й він прокинеться... О, господи милостивий!.. Козаків, кажуть пригнали.

Старша дочка. Пригнали.

Мати. Буде і в нас катавасія. Гаразд, що хоч наш хворий.

Старша дочка. Гаразд?

Мати. Що не зробиться, то все на краще. Лежить тепера, нічого й не знає. А то був-би отам, з ними... І в кого він такий завзятий?

Старша дочка. У мене й досі мурашки по-за шкурою, коли згадаю, якого його принесли тоді. Здорово його рубонули по голові.

Мати. Не згадуй. У мене й досі та кров перед очима... Нехай—більше не полізе. Тільки не нагадуйте йому, що діється на шахтах. Бо я не знаю, що з нами буде, як його візьмуть од нас або вб'ють. Єдина поміч.

Батько *(входить)*. Ще спить? *(киває на двері)*.

Мати. Спить. А що там?

Батько *(махнувши рукою)*. Ума тронулися. Не скінчиться на добре. Прокіп верховодить усією справою. Ну, та йому що? Уб'ють—не велика біда—один, як палець *(Старша дочка падає на лаву й плаче)*. Чого ти?.. Однаково не оддав-би за такого зайдиголову. Мовчи-ж, мовчи, а то вийде *(киває на двері)* й спитає: чого? Що ти йому скажеш?.. Нікого не було?

Мати. Ні, вже-ж давно ніхто не заходить.

Батько *(сідає на лаві)*. От і гаразд... Гаряча голова, гаряче серце. Я всім сказав, що він не пристане більше на їхні витівки, що він лає їх. Гнівалися дуже. Багато не йняли віри: кажуть, він не такий *(До дочки)*. А надто твій Прокіп. Ти йому, мабуть, переказувала щонебудь? Гляди мені! Треба, щоб йому *(киває на двері)* й на думку не спало, що на шахті діється щось страшне. Ти йому нічого не переказувала од Прокопа? *(Дочка хитає головою)*. То-то... В такий час треба мовчать. Стіни чують. Тим часом, поки вони схаменуться й стануть до роботи, він видужає, а потім хоч і триматиме, що мовчали, та байдуже. Аби живий.

Мати. Кажуть, козаків нагнали?

Батько. Цсс... *(Дивиться на двері й розмовляє тихо)*. Тридцять штук. Звелено не збиратись, а вони, немов божевільні, на зло збираються біля шахти. Кажуть, що не посміють стріляти. Так, так, дивитимуться.

Мати. Страшно стало жити на світі. Раніш було й не почуєш отакого. Розумні дуже поставали.

(Пауза).

Менша дочка. Петрусь Парамонів казав, що...

Батько. Цить!.. Тебе питають?

(Чути довгий, тривожний гудок з шахти).

Мати. Що воно?.. Роботи-ж нема.

Батько *(заметушившись по хаті)*. Нема, нема... Тривожний... *(Перелякано позирає на двері, потім завішує вікно свитою)*. Коли-б не прокинувся саме тепер... От харцизяки! *(Підходить і причиняє щільніш двері)*.

(Гудок чутно трохи глухіше. Батько сідає на лаві. Всі з тривогою дослухаються до гудка).

Менша дочка. І досі гудить.

Батько. У-у, проклятий! Довго як! *(Принизивши голос)*. Ви-ж

йому ані телень. Коли прокинеться й спитає, скажу, що пожежа на шахті... *(Затуляє вуха)*. У, проклятий!.. *(Щільніш затуляє вікно)*. Наче не так чути.

Мати *(тихо хитає головою)*. Я чую, як з цим ревом вривається до нас горе... Страшно...

Батько *(махає на неї рукою)*. А, вигадай!.. Вривається... Воно й так завсігди з нами...

Мати. Еге-ж, еге... Яка страшна ніч...

(Тривожна павза).

Син *(на дверях з другої кімнати; у нього перев'язана голова)*. Що воно за гудок такий довгий?

(Всі питаюче дівляться одно на одного).

Батько *(опам'ятавшись, надто запобігливо)*. Вже встав? Добре спалося?

Син. Міцно спав, наче аж подужчав *(Входить і сідає коло меншої сестри)*. Тільки сон поганий снився... шахтарський сон. Лежу в шахті, довбаю. Повітря важке-важке, світло гасне, голова крутиться, і бачу, як чорна блискуча стеля коливається й насувається на тебе: ось-ось роздавить тебе на нівець. Трісь!—каюк!.. Раптом прокидаюсь,—аж сорочка мокра: холодний піт виступив *(Кривиться нервово)*. А! Чого він гуде?.. Душу перевертає.

Батько. Гудок?.. То пожежа, сину, на шахті,—ну, й гудить.

Син. Що саме горить?

Батько. Що горить?..*(Дивиться на стару. Йому ніяково)*. Кузня чи що загорілась.

Син. Аби-що... *(З підозрінням дивиться на батька)*. Чого ви такі... неспокійні?

Батько *(метушливо)*. Я?... Ні, байдуже... То тобі так здається. Чого-ж мені? Все гаразд...

(Павза).

Батько. Гарний мороз на дворі: під ногами аж рипить, мов поросятка маленькі кувікають *(Непевно хіхікає)*.

Менша дочка *(дзвінко регочучи)*. Куві-куві!...

Син *(гладить її по головці)*. Мороз? А вітру нема?

Батько. Нема, тихо, як в усі.

Син. Гарно, мабуть, тепер на дворі? От-би вийти подивитись.

Батько *(злякавшись)*. Що ти! Що ти! Господь з тобою! Тобі неможна,—лікар не велів.

Син *(усміхається)*. Та я-ж і не йду, а тільки кажу.

Батько. Страшенно холодно.

Менша дочка. А літо скоро буде, тату?

Батько. Скоро, скоро, моя литино.

Мати. Перш весна, а тоді літо.

Менша дочка. Весна, тепло, сонечко, квіток багато *(Щасливо посміхається)*.

Син. Кепсько тушити пожежу на морозі: цмок обмерзає. Треба раз-у-раз мати під боком окріп. Ну, та на шахті-ж його до-біса.

Батько. А є, є... Там багато його...

Син. Хазяйське горитъ, а то побіг-би тушить—люблю.

Батько. Ні, ні, куди тобі! Не з твоїм здоров'ям.

Син (*сміється*). Та чого ви так?.. Мені таки покращало, й голова вже не болить. Хоч у шахту знову. Заблудився, лежачи.

Мати. Добре, що покращало. А в шахту ще рано. Та зараз і роботи там немає

Син (*здивовано*). Як нема?

Батько (*з докором дивиться на стару*). Почім ти знаєш? «Нема, нема»!.. Хто хоче—той робить (*До сина*). Получка-ж учора була. Ну, й пиячать ледацюги. Пиячитимуть ще днів зо три.

Син. Кепсько... Нічого з таким народом не вдієш. А ще лагодились забастовку розпочать.

Батько (*тривожно позирає на всіх*). Де вже там! Без забастовки забастовка.

Син (*замисливщись, по хвилі*). Що це до мене ніхто не заявлявся за ввесь час? Хоч-би одвідати хто прийшов. Товаришів багато, а одвідати нікому.

Батько. Знайшов товаришів! Їм тоді як усипали, то вони тихенькі поробилися і лають тебе на чім світ, що призвів до того.

Син. Справді? Цього не може бути.

Батько. А от-же є.

Син. І Прокіп?

Батько. Хм... (*Дивиться на старшу дочку, котра похилила голову над шитвом*). Та й він... А як твоя вечеря, стара? Чи не час, бува?

Мати. Вечера закипілася,— хоч зараз (*Порається коло плити*). Дочко, готуй до вечері.

Старша дочка. Зараз (*Кладе шитво на лаву, підходить до столу й готує до вечері. До сестри*). Прибери, годі тобі писати!

Син (*бере в малої дошку*). Що це ти пишеш? Урок?

Менша дочка. Таке,—сьогодні-ж не вчилися.

Син (*дивиться на всіх*). Хіба сьогодні свято?

Менша дочка. Вчителя забрали вночі.

Батько. Слухай її... Мабуть, поїхав куди (*Дочці*). Геть од столу,—патякаєш!

Менша дочка (*йде в куток і складає на лаві свої речі*). Всі кажуть, усі знають.

Батько. Знають, знають... Ніхто нічого не знає. Все й лихо од того, що кожний думає, що він багато знає (*До старої суворо*). Ти подаси сьогодні вечерю?

Мати (*подає*). Адже-ж подаю. Чого галасуєш, як інженер?.. Сідайте.

(*Всі сідають за стіл*).

Менша дочка. А гудок і досі гуде.

Б а т ь к о. Мовчи, їж отам. Гріх за столом язиком цвенькати.

С и н *(дивиться на батька й хитає головою)*. Якісь ви чудні, тату. Що сталося? Ви щось ховаєте од мене.

Б а т ь к о *(роблено прояснівши)*. Та що тобі здається? Наробишся за день, натомишся, спина болить, ну й сердито.

С и н. Та ви-ж сьогодні не були в шахті.

(В с і м н і я к о в о).

Б а т ь к о *(насупившись)*. За п'ятдесять років наробився доволі: зистарчить болів до смерти.

(П а в з а).

С и н. М'якшого хліба, мамо, нема? Цей надто сухий. А ви чому із сухарями їсте? Хіба хліба немає?

М а т и. Де-ж його візьмеш, коли вже тиждень, як не печуть.

С и н *(здивовано)*. Як не печуть? Чом?

Б а т ь к о *(кидає на стару суворий погляд)*. Печі нові роблять... Хліб з міста підвозять, та тільки не що-дня.

С и н. А що-ж шахтарі їдять?

Б а т ь к о. Та, кажу-ж, з міста підвозять.

(П а в з а).

С и н. Що це, лямпа притухає, чи що? Карасину, мабуть, забули налити?

С т а р ш а д о ч к а. Нема карасину. Магазина-ж замкнено.

Б а т ь к о *(з гнівом)*. Та мовчи ти! Досидяться до ночи, поки зачинять, а тоді й світи очима. Піди до сусіди, позич трохи.

С т а р ш а д о ч к а. У них у самих нема.

Б а т ь к о. Поговори мені!.. Йди, кажу!

(Дочка бере біля порога пляшку й виходить).

С и н. Хм... *(Встає з-за столу й ходить по кімнаті)*.

(Раптом гудок ущух. У кімнаті тиша).

С и н *(по хвилі)*. Весь час, поки я хворів, мені здавалося, що крут нас діється щось. Я бачив це у ваших очах, у ваших розмовах, у вашім мовчанні. Ви запевняли мене, що все скінчилось. Мені здавалося, що ви дурили мене. Я почував, як серце моє рвалося туди до них. Душею й серцем я був там. Мені й тепер здається, що своєю ласкою, запобігливістю ви хочете одвернути мої думки од них *(Зупиняється, дослухаючись)*. Ви нічого не чуєте?

Б а т ь к о *(піднімає голову)*. А хіба що? Опріч тиші, нічого не чую.

С и н. Ні, я чую тупотіння багатьох кінських ніг.

Б а т ь к о. То-ж Галя побігла за карасином і пертається. Та й люди метушаться: пожежа-ж. Сідай, довечерюй.

С и н. Стривайте... Я чую брязкіт зброї *(Кидається до вікна, одхиляє свиту й дивиться в темряву ночи)*. Так, так, козаки проскакали по улиці. І зброя на місяці виблискує... Чого вони?.. *(Повертається)*. Ви ховаєте од мене? На шахті забастовка?

Батько. Нічого нема, заспокойся.

Син. А козаки?

Батько. Мало їх їздить тепер!

Син. До робітників вони дарма не завітають. У нас щось діється, але ви не наважитесь сказати мені.

Батько. Бо нічого-ж казати.

Син. Нічого? А вчителя заарештовано, а хліба не печуть, магазина замкнено, роботи на шахтах немає?

Старша дочка *(вбігає)*. Козаки поїхали до шахти. Кажуть, стрілятимуть.

Батько *(схоплюється з-за столу розгніваний)*. Замовчи, навісна! Нема ніяких козаків, ніякої забастовки! Вигадки! Вигадки!

(Чути постріли. Всі встали скам'янілі, з поширеними очима).

Старша дочка *(схопившись за голову)*. Ой!..

Менша дочка *(тікає до дверей у другу кімнату)*. Я боюся!..

Син *(до батька, голосом, у якім чути зненависть)*. А це-ж що воно? Вигадка? *(Чути другий постріл)*. А-а!.. *(хапається за голову)*. Прокляття! *(До батька)*. Ви мені скажете, що діється на шахті?

Батько *(з розпачем)*. О, мовчи! Не можу я! Не наше діло!..

Син *(серед кімнати)*. Ага, не наше діло! Нам нема діла! Так ні-ж! *(Біжить у другу кімнату й по хвилі вертається зодягнений)*. Я йду туди!

Мати *(стає на дверях)*. О, не пущу!

Син *(одпихає її злегка)*. Пустіть, мамо, не заважайте. Ніяка сила не вдержить мене.

Мати. Сину, що ти робиш! Сину, єдина втіхо моя! Хоч убий,— не пущу! Через труп мій переступиш.

Батько *(хапає сина за руку)*. Сину, опам'ятайся! Ти хворий, тобі не можна.

Син. Хворому легше вмирати.

Батько. Не кажи так. Не кидай нас. Ти в нас один. Тебе вб'ють там,—а ми?

Син. Нехай убивають. Я повинен бути там, а не тут... Пустіть! *(Пручається)*.

Мати *(падає навколішки)*. Сину! Сину, змилосердься!

Батько *(не пускає)*. А батько? А мати? А сестри?.. У тих багато таких, як ти, а в нас ти—один.

Син. Я належу їм і через них тільки вам, їхнє горе—наше горе, їхнє щастя—наше щастя. Власне горе, власне щастя—ніщо. Моя поміч тепер найбільше потрібна. Я йду! Сором важким тягарем ляже на мене, коли я не стану з товаришами, ховатимусь у запічку. Пустіть! *(Вириває ться й вибігає)*.

Мати *(припадає до-долу)*. О, горе, горе!

Батько *(підводить її й садовить на лаву)*. Не плач, він вернеться... їх уже досі розігнано... Нічого йому там робити...

(Дочки стоять і ридають).

Мати *(з розпачем)*. Його вб'ють... Я знаю... Чує моє серце, що він не вернеться. Дочки, дочки мої! Що з нами тепер буде! *(Пригортає їх до себе).*

Батько (*сідає коло столу, схиливши голову*). Беріг—не вберіг... Вони сильніші за нас...

(Знадвору ввесь час чути тупотіння. Лямпа потроху гасне).

Менша дочка. Лямпа гасне. Мені страшно...

Старша дочка. Що воно бігає по-під хатами? Чи не козаки знову їдуть?

Батько *(піднімає голову)*. Ні, то люди. Розбігаються, мабуть. Страх гонить...

(Пауза).

Менша дочка. Ах, коли-б швидче ніч проходила *(Сідає на лаві, зібгавшись)*. Мені холодно.

(Знову постріл. Тупотіння збільшується).

Мати *(до батька)*. Біжи! Біжи туди!.. О, господи! *(Падає на лаву).*

Батько *(підводиться)*. Куди бігти?

Старша дочка *(кидається до нього з плачем)*. Тату, тату, не йдіть. Ми боїмося.

Батько *(сідає, махнувши рукою)*. Не піду, не піду, мої голуб'ята. Нехай... нехай... *(Плаче)*. Нехай, як хоче, необачний. Вони йому рідніші, вони миліші... Нехай...

(Тиша. Лямпа погасла. Менша дочка потроху засипає).

Мати. Чом ти не йдеш?.. О, чом ти не йдеш? Я бачу кров...

Батько. Він не маленький.

Мати. Сину мій, сину мій!

Батько. Нехай. Він не наш син... Він їхній... Нехай.

(Пауза).

Старша дочка. А вони як стрельнуть, то на смерть убивають?

Батько. Еге-ж, на смерть... Ні, ні, мовчи, не говори так...

(Чути постріл).

Мати *(підводиться)*. Чуєш? Його вбито... вбито...

Батько. Він іще не встиг добігти.

Старша дочка. Де вони стріляють?

Батько. Не знаю... Шахтарі збиралися за валом біля шахти.

Мати. То це-ж недалечко. Він досі там. То його вбито... Я побіжу туди! Я захищу його, я обгорнуту його! О, сину мій! Я приверну його своїми сльозами! Він не лихий. Він зглянеться .. Та ні, його вже вбито... *(Кидається до дверей).*

Батько *(не пускає її)*. Годі, годі, не край мого серця... Заспокойся, вони стріляють порожніми набоями.

(Знадвору чути тупотіння, гомін і плач).

Батько. Як темно... Світла, світла!..

(Дочка наливає карасину й засвічує лямпу).

Мати. Чуєш? Плачуть.

Батько. То віхола виє.

Старша дочка. На дворі тихо.

Мати *(дослухається)*. Іще... Чуєш? Іще хтось голосить...

Батько. Ну, то що? За твоїм ніхто, опріч нас, не голоситиме.

Мати. Чом ти не підеш туди?

Старша дочка. Не йдіть, ми боїмося.

Батько. Чого ви лякаєтесь? Сюди ніхто не ввійде.

(Чути гомін і викрики).

Мати. Несуть... його несуть! *(Кидається до дверей, батько не пускає)*. Пусти! Він умирає... *(Вириває ться)*.

(Але в цю мить одчиняються двері і двоє шахтарів вносять сина й кладуть на лаві).

Прокіп. Товариш помер...

Шахтар. За друзів своїх...

(Всі стоять нерухомі з поширеними очима).

Мати. Помер?! *(Страшенно скрикнувши, падає зомліла).*

Менша дочка *(прокидається, нічого не помітивши одразу)*. Вже ранок... ніч минула... Я бачила, як сходить сонце...

Н. Д. Романович-Ткаченко

(1884 р.)

Наталія Данилівна Романович-Ткаченко народилась р. 1884 у м. Сквирі на Київщині; дитячі роки пережила в Чигирині та на Чигиринщині. Російська школа(спершу в Златополі, потім у Києві) одірвала було її від української стихії, але до неї повернулась Романович-Ткаченко під впливом української поезії та революційних українських гуртків на вісімнадцятому році. Ще на шкільній лаві брала участь у роботі революційних гуртків, а р. 1903 емігрувала з чоловіком до Львова, де тоді працював закордонний комітет революційної партії. Там познайомилась з І. Франком, що був одним із редакторів «Літ.-Н. Вісн.», де й дебютувала вона р. 1905 («Літ.-Н. Вісн.», 1905, XII). Року 1906, повернувшись до Києва, продовжувала літературну працю, головним чином малюючи побут революціонерів, через що майже кожний твір зазнав на собі червоного цензорського чорнила. Твори Р.-Т. з'являлись головним чином у «Літ.-Н. Вістнику», а р. 1918 збірка оповідань „Життя людське" вийшла в Черкасах (В-во «Сяч»). Відбиваючи в своїх творах прагнення нового життя, малюючи новий побут, письменниця мало звертає уваги на форму своїх творів і тому що-до форми мало характерна для літературного руху свого часу.

Головна тема її творчости—це суперечність між мріями та дійсністю: життя людське — розвіяні мрії, — таке її світопочуття. З особливою інтимністю змальовує вона звичайне людське, родинне огнище, материнство, що і з'являється під її пером тим Молохом, який вимагає стільки жертв живими людськими істотами. Але тут у цьому «звичайному людському», мабуть, найсвятіше в житті,—зректись його в кожнім разі не можна без покалічення душі людської: найбільше життьові й художньо щирі жіночі постаті Романович-Ткаченко в тому промовисто перекопують. Головна проблема життя людського для письменниці—в такому погодженні звичайного людського з ідеалами, щоб ні того, ні другого не доводилось зрікатись людині.

Проте образи революціонерів, поставлені на героїчно-романтичні котурни, у Р.-Т. мало натуральні, невиразні й дуже схожі один до одного. Але свіжі фарби й тонка спостережливість відзначають її кращі твори.

В безмежну далечінь.

Навкруги було тихо, як у могилі.
Він мабуть заснув, бо не пам'ятає, відколи так стало.
І довго спав...
Довго він мріяв і з мріями тими заснув.
І було так солодко, так гарно, так надзвичайно тихо тоді.
Прокинувся—теж тихо.
Тільки серце б'ється.
Тихо... Тільки груди хвилюються й дихання тремтить.
Тихо... А душа стогне й ридає...

Це було одного веселого ранку. Над морем зелени і квіток, у теплім пахучім повітрі ніжно дзвеніла пісня соловейка.

Вони сиділи вдвох на траві під білим цвітом яблуні.

— Ти моя навік?

— Твоя навік.

— Ти мене ніколи не покинеш, моє щастя, моє серце?

— Ніколи.

— Ти підеш зі мною всюди: на всі нещастя, на смерть?

— Всюди.

— Ти мене любиш?

— О! як я люблю!

Весняне сонце ніжним промінням осявало їх, благословляючи молоду любов. Надзвичайним чуттям були вони охоплені, неначе злилися в одну душу... Неначе утворили одну прекрасну істоту.

— Моя дорога, моя кохана! Коли ми вдвох—ми дужі. Наша любов буде з нами всюди і ми все поборемо. Вдвох ми будемо боротись за все, що нам дороге: за загальне щастя і за чудове, прекрасне життя... Нам вистачить сили... З тобою я сильний, одважний. Ми сміливо підемо широким шляхом життя і ні перед чим не зупинимось, все поборемо, моя дорога, моя прекрасна!

А молоді вишеньки і високі акації, покриті білим морем цвіту, приязно хитали галузки, неначе стверджуючи: так-так... буде так... так-так...

Одного ясного зимового дня, коли на вулиці вийшли величезні юрби людей, став він на чолі всіх, несучи в руках прапор волі.

Поруч його йшла його кохана.

Дзвінкий мелодійний голос її почав пісню, яку підхопили сотні голосів, зливаючись у море звуків. То сумно й тужно, то бадьоро й певно розлягалися ці звуки, і зачарована юрба йшла вперед.

— Ти розумієш, ти відчуваєш цю хвилину? Ти розумієш, яким шляхом ми йдемо? Там десь, у далечині безмежній і прекрасній—щастя, правда, і ми йдемо туди... Ти не боїшся?

— З тобою—ні!

— Можна оддать життя за цю хвилину. Ми сильні, нас багато... Подивись навкруги... І всі ми—одно ціле, нерозривно зв'язане між собою. Ми осягнемо ідеалу... ми поборемо!

Хвилюючись, юрба повагом посувалась уперед під мелодійні звуки пісні, що кликала всіх до нового кращого життя, до боротьби.

Кінчилась пісня, поволі затихаючи в повітрі, мовби стяг, колихаючись од вітру, доторкався своїми кінцями до їхніх ух і, наче стверджуючи, шелестів: так-так... буде так... так-так...

Це було холодного осіннього вечора. Він довго чекав її.

Приходила вона одвідувати його, а він уже кілька місяців нудився за ґратами; приходила завжди з ясною усмішкою, з радісними очима, переповнена ніжністю й коханням.

І дивились одно одному в вічі... ні обнятися, ні руки стиснуть не могли, розділені ґратами.

Тільки дивилися.

Цей погляд, коли двоє зливаються очима, повними безмежної щирости, невимовного, незрівнянного кохання, наче заглядаючи одно одному в душу, забуваючись у однім почутті безмежної любови,—був одинаковою втіхою обом. Вони забували,—де були і що було довкола їх. Коли трохи отямлювались, із здивованням і досадою помічали ґрати й вартового, що не зводив з них очей. Тоді шептали спішні й ніжні слова прощання і розходились.

Довго він чекав її того разу і турбувався. Було холодно й непривітно в цій брудній хаті з двома рядами ґрат посередині; з сусідньої хати доносився важкий і настирний дзвін кайданів, а перед очима докучливо маячила постать вартового.

Нарешті прийшла. Але на його голосне вітання, на його щасливу усмішку не підвела лавіть очей. Зупинившся проти неї і вп'ився тривожним поглядом у її обличчя... Серце затремтіло од передчуття.

— Слухай, Андрію, я довго не ріпалась сказати тобі... я тебе так люблю... мені так тяжко...

— Швидче кажи...—і в очах потемніло і застукало напружено в голові.

— Я... Я виходжу заміж... я покохала другого... не знаю...

Тяжке щось стиснуло йому груди й горло... Потьмарилося в голові, і в ухах задзвеніло—наче різкий звук кайданів, ні—наче ніжні звуки пісні соловейка... Ухопився за ґрати, щоб не впасти. Усмішка скривила обличчя.

— Ти полюбила...

— Так.. Але що з тобою? Чому такий блідий, так тремтиш?

— То нічого... Ти полюбила... нічого, то я так... я отямлюся. Слухай, то той певно, що я послав до тебе, коли його увільнили... чорноокий, блідий....

Він. Але що з тобою? Я боюся...

— То нічого... так тільки змерз... Ну, значить так... як-же ти живеш? Знаєш, я зараз не можу більше говорити і тут бути. Ти прийдеш може коли иншим разом... тоді поговоримо, а тепер іди.

Вона пішла... А він, що пережив за цю хвилину більш, аніж за все своє життя, звалився на лаву і закрив обличчя руками. Рясні сльози тихо й важко котились по щоках, текли крізь пальці на коліна, хапаючись одна перед другою. «Не любить, покинула... самотний»... І з новою силою полилися сльози, важкі, болючі.

Ледве блимала лямпочка, освітлюючи брудну, непривітну хату, бартового з ключами в руках, що притаївся в кутку, не зважуючись потривожить арештанта, і зігнуту постать нещасного, повну розпуки і туги.

А в сусідній хаті одноманітно й різко дзвеніли кайдани: так-так... буде так... так... так...

З того часу він не бачив її зовсім. Як вийшов з тюрми, блукав сам по світу, нещасливий, сумний.

А вчора зустрів...

Під свист куль, під побідні вигуки пісень, під стогін ранених донісся до його вуха знайомий звук милого голосу. Він озирнувся. Тут-же на цім напромадженні дерева, каміння, стовпів, переплутаних дротом, за кілька ступнів од нього стояла вона: бліда, схвильована, з палаючими очима тиснула руку високому чорнявому чоловікові, що поруч неї стояв, і рвалась разом із ним уперед.

Її очі в ту хвилину палали виразом щастя...

І коли вони подолані мусіли покинуть місце звитяги, то товариші одвели його додому, бо він не мав сили йти.

Весь час дома лежав і думав, мріяв. В мріях своїх бачив він, що то він був там коло неї, і йому вона тиснула руку, і його тягла з собою вперед, і на нього були звернені прекрасні, палаючі очі її.

Мрії змінив сон.

І у сні він бачив її: ніжною рукою доторкнулась його чола, провела по волоссю, взяла за руку—і пішли вдвох щасливі в безмежну прекрасну далечінь...

Навкруги було тихо, як у могилі.

Нагло сухий короткий звук вибуху, що прорізав повітря, і шум од важкого тіла, що упало додолу, порушив цю тишу.

І знову тихо.

Не стукотить серце... не тремтить дихання... душа не стогне й не рида..

Спокій. Тиша мертва, як у могилі.

А за вікном почав накрапати рясний дощ, краплі якого, безупинно заглядаючи в вікно, механично й уперто-безнадійно вибивали: так-так... буде так... так.... так...

Марко та його мама

(Уривок)

I.

— Мамуся, а я сьогодні на мітинг.

Він третекласник, це стрункe, жваве чорноoке хлоп'я з сміливим та ясним дитячим поглядом. Він уже ось-ось мужчина. а мама—такий дивний нарід ці мами,—думає чогось, що він—дитина, і, часто говорячи про сина, каже про нього «воно»... Мов немовля яке! І це страшенна образа.

— На мітинг немовлят?— питає, ніби не дочувши гараздь, мама і виявляє таке образливе здивування на своїм обличчі.—Так на мітингу-ж промовляти треба, а хіба немовлята...

Мамо!—тоном ображеного левеняти різко вигукнув Марко. А очі його вже люблячо-ніжно всміхаються своїй милій мамусі, до якої так гарно, хоч-би й третекласникові, буває вилізти на коліна й притулитися.

— Мабуть на есерівський мітинг...—догадується вже цілком серйозно і поважно мама.—Я й забула, що ти—есер.

Справді,—як можна було про це забуть! Недавно, в ці перші дні волі, Марко поділився з мамою своїми сумнівами: «От не знаю, чим я буду—чи аристократом, чи демократом, чи ще чим иншим». І по вияснені мамою різниці між аристократом та демократом переконано заявив: «Я буду демократом, а через кілька хвилин додав: «і соціял-революціонером».

Може воно, дійсно, і прочитало що про ці партії, бо скуповує всі брошурки і ховає всі газети, що мама одержує. Мовляв, колись читатиму, як вирасту. І росте колекція газет, відозв, брошур на столі під портретом Шевченка, під прапором, біля стіни, завішаної малюнками і... зброєю.

Ох, ця зброя!.. Чи то так: ох, ці мами з їх нелюбов'ю до зброї. Це-ж мама зв'язує свободу сина, не даючи йому мати справжню зброю.

Правда, є в Марка револьвер, рушниця дитяча (але-ж то дитяча!), ну, ще лук, ніж, але хіба це зброя?! Монтекристо йому потрібне, або австрійська гвинтовка. Але-ж поговори з тими мамами: «ах, ой, не можу з рушницею в одній хаті бути... не можу, щоб таке хлоп'я брало в руки рушницю»...

— Так, може я й ес-ер,—вдоволено всміхається Марко, продовжуючи розмову про мітинг,—але це виявиться, як вирасту. А я йду увечері на мітинг середнєшкільників... о 8 годині, в 15-й авдиторії.

«О 8-й годині... це вже діло серйозне»,—задумується збентежена мама. Це о дванадцятій додому вертатися... Якже це буде? Та й взагалі хто його знає, що там буде... Саму дитину пускати...

— Добре, серденько! Підемо разом... І мені цікаво.

Марко зсовує брови і міркує: чи не замах це на його само-

стійність? Але воно правда—і мамі цікаво; вона-ж на всі мітинги ходить.

І Марко горнеться до мами, зовсім як маленький і як до товарища промовляє:

— Добре, підемо разом.

II.

— Ну, а сьогодні у нас уже без мамів мітинг буде. Постановлено: мамів не пускати, бо вони заважають.

Марко прибіг оживлений і захоплений.. Оце новина мамі. Та в глибині боявся, що це мамі буде неприємно.

— Як заважають? Чим?—здивовано питається мама.

Заважають вільно говорити.

— Та мами мовчать там, бояться й рота розтулити.

Тим заважають, що сидять. Ми тоді не маємо волі слова. А по заяк воля слова—це право кожного громадянина, то...

— То—геть мамів... так?

Мама дивиться на Марка і всміхається.

Без мамів воно якось... краще. І ми-ж самостійні... тепер кожна людина має самостійність.

— Так то людина... а ти-ж ще півлюдини.

— Ну, мамусю, і завжди ти дрочишся,—пестливо горнеться до мами Марко, обхопивши її шию руками.

Здається, мама не журиться, що без неї піде він. І він радіє з цього. Ах, він дуже хотів-би, щоб мама спокійно його всюди пускала самого, щоб зрозуміла, що *він* не малий, і не хвилювалася, як його довго нема дома.

Але ці мами... Біда, що вони всього бояться...

Степан Васильченко
(Панасенко)

(1878 р.)

Народився р. 1878 в м. Ічні на Чернігівщині. Батько—козак, старосвітський швець, що жив з свого ремества та з роботи за спін на чужому полі. Трохи грамотний, він посилав своїх дітей, а в тому числі й С. П., до місцевої двохкласової школи. Ці шкільні роки й дали письменникові перші враження, і за них почалися вже й спроби його літературні, спершу віршем. За ці часи найбільший вплив на його творчість справляють народні пісні, що їх у сім'ї дуже багато знали і часто за роботою співали, та «Кобзар», якого так само читали часто вголос. Закінчивши школу, Васильченко готується і стає вчителем на селі. На перші роки вчителювання припадають і його спроби писати прозою. Перебував він тоді під сильним впливом Чехова, Горького та Короленка, а особливе враження справили на нього й остаточно визначили його дальшу літературну роботу «Кленові листки»—В. Стефаника.

Але авторові довго не було змоги побачити свої твори в друкові, бо не було ще тоді ні відповідної преси, ні можливости друкуватися для молодого ще письменника. І зрештою все його літературне надбання юнацьких років було викрадене у Ворожбі разом з торбиною з хлібом та салом, коли Васильченко їхав вчитися до учительського інституту.

Неможливість друкуватися, відсутність поради та допомоги на деякий час переривають писання, і тільки після подій 1905 р., коли з'являється укр. преса, С. П. знову вертається до літературної роботи. Але дальше життя письменника не дуже сприяє літературній роботі: спершу він попадає на 1½ роки до в'язниці, а після того його ні за яку ціну не хочуть знову призначити на вчителя (на тій підставі, що хоч суд і виправдав його, але, пробувши стільки в тюрмі, він неодмінно повинен морально зіпсуватися).

Зв'язок письменника з дитячих літ з селом і визначив характер цілої його творчости. Не дуже широкий що-до обсягу тем, талант його майже виключно відданий життю,—і то буденному, не героїчному,—нашого українського села. Виступивши в літературі з 1910 року, Васильченко що-до тем і трактовки їх майже не змінився й до наших днів.

Письменник якось не знайшов себе і в революції, і на останніх подіях дуже мало зупиняється. Зате мало хто зумів дати в своїх писаннях такі правдиві й поетично тонкі малюнки передреволюційного села. В цих малюнках, проте, немає виключної описовости, в них значно переважає ліричний момент, часом з помітним романтичним зафарбленням.

Ця-ж риса поетичного хисту Васильченкового виразно позначається і в його драматичних писаннях («На перші гулі», «Не співайте півні», «Зіля

королевич»...), що так само більшою мірою підходять до ліричних повел настрою, як до драматичних етюдів (О. Доронкевич).

Ціла творчість С. Васильченка — органічно продовжує традиції укр-реалістичної літератури кінця XIX віку і разом сполучає її з новими модерністичними напрямками XX-го. Типовий письменник переходової доби, він може більше належить старшому поколінню, але де-якими речами з виразним навіть символістичним характером, Васильченко має чільне місце серед молодої української літератури.

Дома.

Помалу скриплять вервечки...

Ай нуй-нуй-но, котино,
Засни, мала дитино..

В кутку перед іконами тріпить, мов жива, червона лямпадка, колихаючи тихими тінями, як завісочкою над ликами святих: то одкриває, то знову ховає. На скрині блідо горить низенько прикручене світло. В кочергах, під припічком і по всіх темних закутках притаїлись, сумуючи, діди. На полу стиха тінає колискою хлопчик Петько і в задумі дивиться поверх колиски великими темними очима.

Коля, меншенький, лежить на полу, уткнувся лицем у подушку і, плутаючись у довгій сорочці, поважом молотить у два цвяхи дрібними ніжками, бубонить щось сам до себе.

Дивно в хаті, і чудно й радісно.

Чудно, що тепер глуха ніч, а в них горить світло і вони, малі, самі вдома; що серед ночи вмивалися вони холодною водою з кранцанками, в нові сорочки повиряжались.

А радісно, що в хаті у них—як у вінку: на столі новий килим, по стінах скрізь червоніють рушники, аж в очах од них темно. Долівка, піч, лавки —все вимито й вимазано. Проте треба їм тихо сидіти, не пустувати: вони стережуть домівки...

— Поле, поле зелене, а по ньому квітки-квітки! — розказував Коля, що мерещиться йому в заплющених очах.—Летять зірки—жовті, червоні, блакитні, та все рядками.... а тепер засіки; а в них жито сиплеться, сиплеться...

Цить, Колю. а то Горпинку збудиш,—обізвався до нього Петрик. Коля примовк і ще глибше уткнувся в подушку. Петько перестав колихати й схилився на билъце.

— Петько!—перекинувся догори на подушці Коля,—а коли тато заженуть і Горпинчину маму на небо?

Петько трохи помовчав.

Таку заженуть!—поважно одмовив він.—То наша мама була ніжна, так її й загнали.

— Яка—ніжна?—здивувався Коля.

— Така... біла.

— Така, як гуска?

Дурний!—пояснив Петько.—Ніжна, що робить не вміє, а тато казали, що в нас треба робити, бо в нас худоба. От дядько Михайло не пустив-би маму на той світ,—добавив він, зідхнувши.

— Бо в дядя Михайла волів немає?

— Воли дядько купить,—кивнув головою Петько,—у дяді теж худоба, тільки він нашу маму жалував; казав, що коли-б мама у них жила, то він-би цілував її в руки; а нашого тата лаяв. Казав, що коли-б тато не брав нашої мами, то він-би тоді взяв її, а тато схилив голову та й мовчить.

— А що, а...—хотів про щось спитать Коля, а тільки зідхнув та й замовк.

В колисці зо-сну заквилила дитина; Петько знову схопився за вервечки.

Ай, нуй-нуй-нуй, коточок ..

Коля довго качався по постелі, перекидаючи ногами, далі задивився у вікно й затих.

Через вікно долітали здалеку дрібні передзвони.

Коля відразу схопився на ноги, підняв подол сорочки й почапав по полу до Петька. Схилився до самого вуха й страхає пальчиком.

— Цить, Петько,— потайки шепоче йому,—бо отам хоцить злодій. Кричить—чуйте, кури, чуйте, гуси...

— Мовчи,—спинив його Петько,—ось скоро паску привезуть. Далі укрив дитину й пересунувся до вікна.

Йди, Колю, будемо виглядати!

Коля подибав до нього.

Притулились головками до шибок і стали приглядатись. Видно було шлях, обсажений вербами, леваду й зоряне небо. Ізсунули головку до головки й стиха гомонять.

— Он бач, Колю,—показав Петько на купку зірок у небі,—ото немов трупа на нашому городі, а ото чоловік робив у полі клуню, закопав сохи, а обборонити забув.

— Де-де?—приглядається Коля.

А отам, де просторо... А он... дивись, дивись, Колю! Он панна з відрами... Бачиш?

— Петько, то наша мама!—сердився Коля.

— Ні, то тільки зірки.

Ні, то мама!—завіряв Коля.

Петько замовк.

— Кажи, Петько, то мама?—упокорювався Коля й лагодився вже заплакати.

— Ну, годі, не плач: то мама,—погодився Петько.

Коля засміявся.

— То її бозя послав води брати до колодязя?..

Еге,—кивнув головою Петько.

— Вона прийде через поле до нас?

— Не прийде, Колю.

Ні, прийде!

Вона нас не бачить.

— А ми її гукнемо. Петько. давай гукати маму! Мамо!—крикнув Коля, підвівши очі в небо.

— Не кричи, Колю!—спинив його Петько. —Маму треба кликати тихенько. Треба так казати,—Петько покірно звів очі до неба й одними губами, мов крізь сон, почав кликати:—Мамо, йдіть сюди!

Мамо, йдіть сюди!—ще тихше казав за ним Коля.

— Це ми, Петя й Коля.

...Петя й Коля,—одлунювалося, як тихий шелест листу.

І тільки так заговорили хлопці, все небо немов справді переминилося перед очима: ожили на ньому срібні звірі, будови, дерева, а між ними найясніша на все небо—їх мама з відрами. І тихо там, тихо, гарно.

— Ідіть-ідіть!—голосніше кликали хлопці,—бо вже наша друга мама ваші хустки й сидніці поносила, намисто продала, а тато нас не жалує, а вона їсти не дає, гулять не пускає, а все щоб дитину гляділи..

— І б'є... Ма...мо!—заплакав відраву Коля.

А мама мовчить. Вирядилась у небі срібною мережкою із зір, запинялася, не чує їх. немов чужа.

Пекучий жаль дитячий обгортає хлопців на таку привабну, але нежалосливу й погорду маму. І вже не здержуючись, вони обливалися слізьми і з докорами, перебиваючи один одного, поспішали розказати їй свої сиріткські кривди. В колисці прокинулась дитина. Незабаром у хаті було повно плачу. Плакав Петько, тріпаючи колиску, плакала дитина, плакав Коля біля вікна, схиливши голову на лутку.

А в сінечні двері щось стукало... тихенько, з осторогою, щоб не сполохати.

Хлопці почули.

— Мамо!—з криком радости кинулися обмарені діти до дверей. В одну мить защінка злетіла з залізного гачка.

В хату увійшов дядьо Михайло, ласкавий і смутний.

— Що у вас тут таке?... Полякалися чого, що крик зняли?—снитав він дітей.

Хлопці держалися за його поли й мовчали.

— Мама... не йде,—промовив Коля й схлипнув.

Дядьо помовчав, і його очі понялися слізьми.

— Не йде?—Ото горенько,—промовив він щиро.—Ну, не плачте, я оце зустрів вашу маму в переліску: вона ось вам крашанки подала, —і дядько дав їм по крашанці. Хлопці і вірили й не вірили, а їх очі помалу почали загоратися тихою радістю.

А дядьо сів на лаву, меншого взяв на руки, а Петька посадив поруч і став їм довго розказувати про маму. Казав, що мама їх не забула, що вона дивиться на них з неба, бога за них благає, щоб дав їм долю щасливу. Казав, що коли вони плачуть, то й вона там плаче.

Хлопці причулились, як пташенята, слухають. А дядьо все роз-

казує, розказує, а сльози котяться по його смуглявому, вітром запаленому обличчю.

А здесь дзвони серед ночи гудуть, гудуть. Замовкнуть, прислухаються та й знову загомонять, немов розказують про те, що там почули.

1912.

Мужицька аритметика.

— Чи немає у вас, Василю Йвановичу, якої газети або книжки? —питав хуторик Антін монополькика, зав'язуючи в хустинку гроші за хуру.

Василь Іванович, панок середнього віку, червонолицький, з круглим животом, потягнув цигарку й пустив хмару диму.

— А навіщо тобі книжка?—трохи помовчавши, спитав він, насупивши рідненьки брови.

— Побавився-б трохи святом, а то забув, коли й книжка була в хаті,—одмовляє Антін,—мабуть і азбуки затам'ятав уже.

— То тобі велика шкода од того?.. Як сказати правду, то пусте оте діло—книжки читати!—став казати Василь Іванович. — Та зовсім воно й не личить мужикові.

— Звісне діло, хіба треба, щоб нам були книжки в голові,—згоджується Антін,—часом за роботою нема коли вгору глянути, не то в книжку!...

— То чи не знайшлося-б, кажу, чого-небудь для мене,—знову казав Антін, трохи переждавши,—почитав-би трохи по обіді, щоб не скучати.

— Хіба от що,—подумавши сказав монополькик,—я винесу тобі псалтиря. Для свята більше підходящої книжки й не знайти.

— Псалтир є у мене, Василю Йвановичу,—мовив Антін.—Чи немає якої-небудь иншої?.. Може є така, що пише про Думу або про землю?

Василь Іванович скосив на бік заскалене око й закусив губу.

— Таких книжок, як ти кажеш, у мене, братіку, не водиться. За такі книжки—знаєш куди тепер ховають?—Василь Іванович суворо глянув на Антона. Стережись, Антоне, тих книжок як вогню—по-приятельському раджу тобі. А коли вже тобі припала така охота читати, то підожди—я тобі дам иншу книжку.

Василь Іванович пішов у другу кімнату, відчинив шафу і став ритися в купі якихось паперів та книжок. Витягнувши зі споду старенький, в обшарпаних палятурках, задачник Євтушевського, він обмахнув на ньому порох і виніс Антонові.

— Оце тобі, Антоне, книжка,—казав Василь Іванович, віддаючи йому задачника.—Не пуста яка-небудь—пользовита книжка! Тут усяка тобі задача—немов загадка: поморочиш голову, поки ладу добереш.

— Спасибі, Василю Івановичу,—сказав Антін. Потім узяв, не роздивляючись, під руку книжку, попрощався й пішов із хати. Василь Іванович стояв біля дверей і довго дивився йому вслід. Потім тихенько захіхікав і, тикаючи пальцем у двері, шипів крізь зуби: «Ото тобі книжка, хаме! Читай, гадюко, читай! Там тобі буде і про землю, і про Думу».

Веселий і радий, осміхаючись у руденьку борідку, пішов він до другої кімнати обідати.

Одпочивши по обіді, монополыщик узяв палицю й пішов на прохідку. Йде Василь Іванович селом, палицею підпирається. Біля дворів і хатів сидять гуртками чоловіки та жінки, гомонять собі. На моріжку пустують дітлахи; співають десь дівчата. В селі немає більше «панів», крім Василя Івановича, і він почуває себе тут маленьким князьком. Люди низенько вклоняються йому, і він привітно киває їм головою. Йому так приємно бачити пошану до своєї особи.

Ось іде селянин Литовка,—який здоровенний мужичура, а як покірно вклоняється, мов той дуб у час негоди.

Догадується Василь Іванович, чого так хилиться перед ним Литовка: підходить строк векселю, а грошей, мабуть, тонко...

«Нічого, підождемо,—думає він,—аби проценти в свій час виплачував».

Іде далі Василь Іванович, мугиче собі під ніс щось божественне, хазяйським оком по селу розглядається—чи немає де непорядку.

Натримав на дітей, щоб не пустували; зачепив молодицю, що вийшла до колодязя по воду.

Підійшов до Антонового двору. Бачить, у куточку, біля хати, сидять люди, гомонять, сміються. Між ними—Антін з книжкою.

«Ага, книжечку мою читають,—подумав Василь Іванович.—Ну, нехай собі читають». Спинившись проти винника, він спитав:

— Ну, що? Як книжечка—понаравилась?

А нічого собі!—одмовляє Антін,—веселенька книжечка.

— Ну, читайте, читайте собі!—промовляє Василь Іванович і йде далі.

«Веселенька книжечка!.. Гевали-гевали!—сміється він сам собі, їм що не ляпать язиком, аби ляпать. Та ще й іржуть собі! І що там вони знайшли такого смішного?»

Потім його стало тягти послухать. Звернувши з дороги, непомітно підійшов він до тину і став крадькома прислухатися.

Слухає: Антін читає по складах:

«Крестьянин обязался перевезти из города 50 ламп с тем условием, чтобы за каждую доставленную в целости лампу платили ему по 5 коп., а за каждую разбитую высчитывали с него по 1 руб. 20 коп. При перевозке 3 лампы розбилось. Сколько заработал крестьянин за доставку ламп?»

Антін, дочитавши задачу до краю, підняв червоне від натуги лице й веселими очима оглянув слухачів.

Питає: скільки-то він заробив!—сміючись, своїми словами переказує Антін.

— Мабуть, багато заробив!—сказав бородатий дід у білих питаннях; далі вийняв з рота люльку й зареготав.

— Не скажу вже, скільки він там заробив, тільки знаю, що як стане так заробляти, то скоро й останньої копійки збудеться,—додав руденький і жвавий Охрім.—Хай йому біс із такими заробітками!

Це чи не буде так саме,—став розказувати дід у білих питаннях,—як назаробляв Захарків парубок у якомісії. Пробув тиждень біля молотилки у пана, приходить у суботу ввечері додому. «Ну,—каже батько,—давай-же оце, сину, гроші: завтра поїду в місто—там де-що купити треба». А він став та й каже: «Оце хоч бийте, хоч лайте, а грошей не приніс ні шага». А батько: «Де-ж ти, сучий сину, дів? Загубив, чи може вкрали?»—«Не так було-б мені, каже, шкода, коли-б я загубив, або вкрали, а то зовсім і в руках не держав»... Потім і розказує, що там поломилось було щось біля вялки, а тину на нього склали. Прикажчик вилаяв було на всі боки і при рощоті не дав ні копійки та ще й наказав, щоб приходив одробляти той збиток іще на тиждень. А батько слухав-слухав, далі й каже: «Отак, сину, завжди заробляй, то скоро хазяїном станеш»... То чи не стільки, кажу, заробив і той на лямпах, як цей за вялку?—закінчив дід.

Усі засміялись.

Лямпа—річ тендітна,—сказали другі, торохнеш возом—паробин шкла. І понесла його лиха година під таку хуру!

— Підеш і під таку хуру,—сказав похмурий чоловік,—коли в хаті, може, й пматка хліба немає.

Обміркувавши справу з лямпами з усіх боків, люди примовкли, і Антін, узявши книжку, став читати далі

«Он яке діло!»- подумав Василь Іванович і став прислухатися ще пильніше.

«У помещика было,—читав далі Антін,—в одном куске 857 десятин земли, в другом на 130 десятин больше, чем в первом, а в третьем на 150 десятин больше, чем во втором. Сколько десятин земли было у помещика?»

Прочитавши задачу, Антін став пояснять її по-своєму:

— В одному куску, каже, було аж 857 десятин, а в другому ще більше на 130, а в третьому й того більше!... А потім іще й питає,— тут Антін підняв палець догори й прищулив око,—скільки-ж то тієї землі було в пана!

— А, мабуть, чи не більше було, ніж у всеї нашої громади!—каже осміхаючись один з гурту.—Коли-б оце на всіх нас хоч один отой кусочок, то було-б і нам, і дітям нашим.

— Ото кусочки!—моргнувши оком, сказав Охрім.—Це не те, що в тебе або в мене: з такими кусочками можна хазяйнувати! А коли-б йому в одну руку—округ та в другу—півокруга, а втретю—й зов-

сім дасть-біг, отоді-б нехай він похазяйнував! Поневолі пішов-би лямпи возити!

— А добре було-б знати, скільки-то прийшлося-б на двір, коли-б усю оту землю та поділити між нашими громадянами? — проказав похмурий чоловік.

Далі Василь Іванович уже не міг терпіти. Вийшовши з-за тину, він почав докоряти людям:

І навіщо-б ото я базікав отаке язиком?... То-ж книжка написана зовсім не для того: по ній треба вчитися аритметики, а ви ка-знащо витіваєте. Коли так читати, то краще зовсім не читати!

— Та ми, Василю Йвановичу, читаємо так собі, з нудьги,—виправдувались люди,—аби чим час загаять.

— То не краще-б було з нудьги взяти та й полічити, скільки вийде в кожній задачі,—наставляв Василь Іванович,—то-ж на те вона і є— аритметика.

Передні чоловіки сиділи і вдавали, що ніби увічливо слухають Василя Йвановича. А позаду Охрім накивував бровою своїм сусідам і стиха гомонів:

— Це, виходить, така арихметика: панові звозять хліб з поля, а мужикові нема з чого возити, то мороч голову, скільки-то всеї землі у пана!

Скільки душ пирснуло зо-сміху, але здержались, щоб не зареготати голосно.

Бачте,—казав далі Василь Іванович, почувши сміх,—смієтеся, а й самі не знаєте з чого. А я знаю, що ні один з вас не доведе до ладу задачу!

Де вже нам!—казали передні. Ми люди малограмотні або й зовсім неграмотні: куди нам полічити отаку силу!

А Охрім казав далі своїм сусідам:

— Це, скажемо, так. У тебе, Микито, скільки землі? Два опруги? Ну і в мене щось біля того. От зійшлися ми та й балакаємо: а давай будемо лічити панову землю, коли своєї кат-ма. Ти скажеш: стільки у пана землі! А я скажу: ні, стільки! Ти скажеш: брешеш, бо стільки, а я скажу: ні стільки! Ти скажеш: брешеш, бо стільки, а я скажу: ні, ти брешеш! Потім ти мене цап за чуба, а я тебе по уху—і пішла арихметика!... А ось Грицько йде та й питається: за віщо то люди б'ються—чи не за батьківщину часом?

Усі реготалися, вже не здержуючись. Василь Іванович став сердитись.

— Варнякаєте ви таке, що воно зовсім не до діла. Я-ж вам кажу, — намагався він пояснити, — що в задачникові тільки так пишеться про кого-небудь, аби було над чим рахувати.

То оте-ж саме й ми кажемо,—перебив його Охрім. — Коли вдома чорт-ма чого рахувати, то давай...

— Тьфу!—плюнув з серця Василь Іванович. — Ти йому: тату, а він тобі кату! Давай сюди книжку!—крикнув він до Антона і трохи

не силою вирвав її у нього з рук.—Вам книжки читать?.. Вам хвости волам крутити! Ото ваша книжка!

Василь Іванович повернувся й пішов од гурту. Всі реготалися.

— Знаєте, Василю Йвановичу,—крикнув Охрім волід монополь-щиконі, — коли-б довелося нам ділить ваші 90 десятин, то може-б таки поділили по своїй, по мужицькій арихметиці.

— Чи й поділили-б!— підхопив сумний чоловіч.

Василь Іванович зразу спинився, мов його хто сіпнув за полу, обернувся, хотів щось казати. Потім плюнув і мерщій подався до своєї монополії.

— Бач, як закрутив носом! Видно, не дуже до смаку прийшлась йому мужицька арихметика!—казали сміючись люди.

— І звідкіль принесла його нечиста сила—казали другі.—Тільки де два-три чоловіки зійдуться, то вже й його чортяка, хоч-не-хоч, унесе туди! Не дав і начитатись уволю. А шкода: втішна була книжка!

elib.npu.org

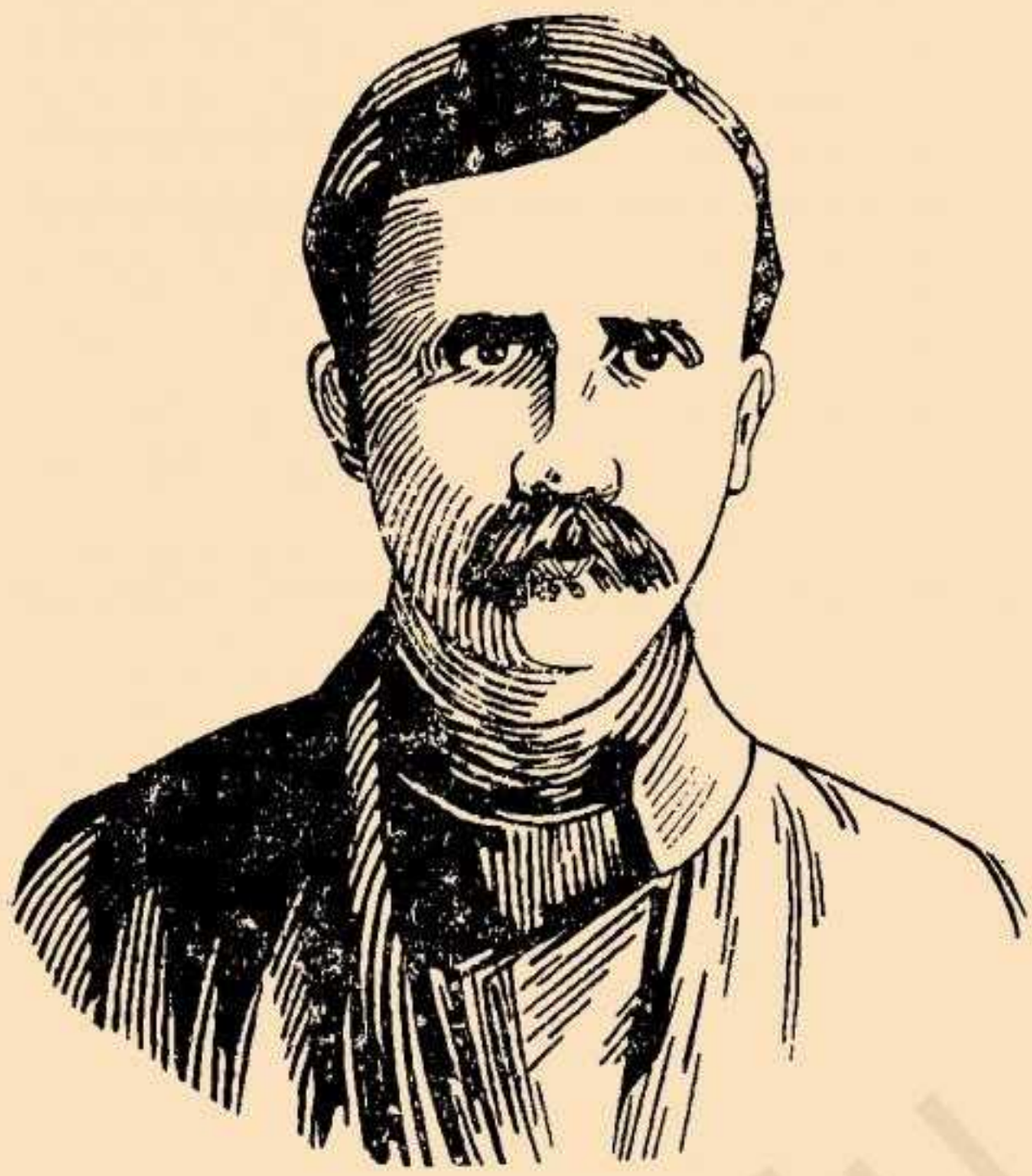

Архип Тесленко

(2/III 1882—1911 р.)

Архип Тесленко народився 2 березня р. 1882 в сім'ї селянина-незаможника в с. Харківцях, Лохвицького повіту на Полтавщині; проніс через усе життя тяжкі поневіряння в боротьбі за шматок хліба і в своїх автобіографичних оповіданнях змалював «долю незаможника, особливо того вищого, по-інтелігентському вихованого шару незаможницького, що почав нарождатися ще до 1905 р., але активно виступив був саме тоді, як ударив перший грім революції». (С. Єфремов). Літературно-художня цінність творів Тесленкових не дуже висока, але свіжа народня мова, щирість і справжнє «кипение человеческих крови и слез», що почувається майже в кожному рядкові його творів, знаходить схвильований відгук у серці читача.

«Автобіографичні оповідання Тесленкові в аспекті минулого можемо брати, як своєрідну автобіографію цілого шару соціяльного» (С. Єфремов).

Вчився Тесленко в церковно-парафіяльній, а потім у церковно-вчительській школі; з останньої в 16 літ його було виключено за «вольнодумство». Писарював у волості, але не зніс «високомір'я, низькопоклонства та хабарів», був за діловода в нотаря, служив на залізниці... Хвороба повернула додому: тут допомагаючи батькам у хліборобській праці працював над самоосвітою й почав писати. Р. 1904 з першими оповіданнями приїхав до Київа і познайомився з літературними колами, де оцінили його талант. Але перші твори молодого письменника було надруковано лише р. 1906 (у «Новій Громаді»). Революційна боротьба 1905 р. захопила міцно Тесленка, і скоро він опинився в тюрмі. Звільнений маніфестом після 17 жовтня 1905 р., скоро, одначе, мусів тікати з рідного села і пройти важкий шлях тинняння по почліжках та манастирях. Лише повернувся додому як знову був арештований і в адміністративному порядкові заслaний на Вологодщину, а звідти після нового арешту й допитів у В'ятську губ. Додому повернувся р. 1910 вже сухотний, стомлений морально й фізично; мати була вже в могилі, батько—безрукий каліка, злидні ще гірші, ніж за дитинства. Зовсім недужий працював у хазяйстві, а в вільний час писав свої твори, «кров'ю политі». Помер з сухот в кінці червня 1911 р. в лікарні.

Наука.

Людей у церкві повно. Церква—городська, та гарно в ній так. Громовинне світло сяє, свічки палають, образи блищать, а епалети на панах, ризи на батюшках так і миготять. Батюшки кадять та:

— Сей день, его-же сотвори господь, возрадуемся і возвеселімся в онь!».

Півчі:

— «Христос воскресе!»...

Люди так і ворушаться, зодів так і шамтить на них: христосуються, цілуються... Весело. Так і всміхаються всі.

На дворі, на східцях, по боках теж ворушаться люди. Тільки ці люди не всміхаються вже, не радіють. Ці, мабуть, не чують «возрадуємся і возвеселімся». Ці, пообдирані, позгорблювані простягають руки до кожного та тільки:

— Христос воскресе!... Подайте, що милость ваша!

Між ними й одна молодиця стоїть, теж обідрана така, та така худа, бліда. Перед молодицею—дівчинка малесенька, в лахмітті якомусь та в чобітках, що так і червоніють пальчики з них. Надворі холодненько, вітрець проймає, і воно, чорнобривенське, мабуть не помалу змерзло, бо щічки ті кругленькі сині-сині, очепята карі, повні сліз ок, а само аж на місці не встоїть: одно ніжки ті то сюди, то туди ворочає, а рученята свої манісінькі одно до животика під лахміттячко стромляє, одно стромляє.

Молодиця оце дивиться на дідів, та й собі: і пригнеться инший раз оце, і голову схилить на бік, і рот роззявить, та й нічого, почервоніє тільки.

Капнянула та й собі таки —тільки так несміливо:

— Здр... Христос воскрес!.. З празником з святим будьте...—та й руку простягла таки.

Ніхто нічого їй, тільки дід один з хрестами на грудях:

— Пху! І сорому нема їй!... Хай уже ми...

Молодиця почервоніла зразу так, далі затулилась полою...

— Боже мій, боже мій,—каже,—хіба-ж хто й повірить, що ти тільки раз учора годувала дитинку скориночками?...

— Молода, не каліка,—дід їй,—заробила-б... і нам-би не завадала отут.

— Мої рідні,—молодиця йому,—де-ж-би я заробила? Я-ж ждала, я-ж виглядала... Що-ж я робитиму, коли є нас... і без діток є...

Молодиця втерлась, помовчала далі:

— Було-б у мене що, була-б хата, чи я-б виглядала наймів отих?.. Чи я-б оце стояла тут?.. Боже мій...—молодиця знову полу до очей.—Умер... умер покійник-чоловік... добре й зробив.

Ну, киснеш!—визвірився дід з хрестами.—Хтось подивиться на тебе оце!

Молодиця перехлипала, постояла, подивилась кругом, пригнулась ще разів з кілька, далі до дівчинки:

Параею, моя дитино, проси ти!..

Мамо, я замелзла,—дівчинка їй.

– Проси, моя дитино! Христос воскрес, кажи. Тобі зручніш.

Дівчинка:

— Мамо, я їсти хоцу!

— Ну, отож і кажи: їсти нічого, кажи, удягтися ні в віцо.

— Спатки хоцу, мамо.

Мати аж з серцем на неї:

— Проси, я тобі кажу, зараз!

Дівчина:

— Боюсь.

— Проси!... Христос воскрес, кажи. Ось пан іде... зараз!

Дівчинка:

Хли... Хлистос... восклес...—та й затулилась пальчиками.

— Чому-ж ти руки не простягла ото? Ну й!... Руку сюди! Отак держи!

Дівчинка:

Змелзла он... змелзла так, а вони... а вони...—одвернулась до ручцука, заплакала. Плаче так гірко, аж здригається вся.

Дивиться мати. Сльози тільки кап-кап у самої. Зідхнула, подивилась сюди й туди та знову пригинатися давай.

Пригиналась - пригиналась — нічого.

От, боже мій, каже. Ходім, Парасю, між паски ще.

Взяла за ручку, веде...

— «Пра-а-здников пра...здник», чується з церкви.

Пасок коло церкви багато, та все такі жовті. По-між пасками ліхтарі горять скрізь, люди стоять, гомін... Мати каже:

— Ну, підходь, Парасю... до жінки до тії. Христос воскрес, кажи!

Дівчина мов не чує.

— Мамо, он спідницка гарна яка в дівцини.

— Христос воскрес, кажи!

— Мамо, он паска яка, а ясцка які .. червоні, дивіться!—показує та аж осміхається.

— Я тобі... Я тобі що кажу?—гнівається мати.

— Що там? Куди преш? Народ!—прогонить їх поліцієнт.

Ось трохи згодом ревуть дзвони,—то вже паски святять. Забирають люди, несуть. Молодиця дивиться — стоїть, тільки сльози грають їй.

— Мамо, ходімте вже й ми,—каже дівчинка.

Мати за ручку її, похнюпилась, ідуть.

Люди скрізь так юрбами й сунуть. Звощики скрізь так і торохтять. Дзвони ревуть десь. Майорять хлаки улицями. Громовина сяє. А на небі ані хмарочки; зорі тільки миг-миг...

Дійшли до базару, стала мати, думає.

— Мамо, ходімте взе!—каже дівчинка.

— Куди підемо?

Мати скривилась, за ручку дівчинку, та під крамницю на підданшня.

— Мамо, ну й спідницку бацила я!

Мовчить мати.

— Мамо, я яецка хощу.

Мовчить.

— Мамо, дасте паски?

— А чом ти не слухалась, як я тебе навчала? Казала: проси! А ти слухалась моеї науки?

Дитина в плач.

Мати помовчала, нахилилась і пригорнула дочку.

— Моя дитино! Дай хоч поцілую тебе.

Поганяй до ями!

Думка одна вже в мене тепер: поганяй до ями! Молодий та зелений ще, жить-би ще, жить, та... що-ж будеш робить? Не живеться.

Бідний батько, бідна матуся! Як це їм дивитися на мене змарнілого, хворого! Скільки вони вже діток поховали, повиряжали на той світ! Голод, холод. Було і обкладок, і гарячок!... Хотіли, щоб хоч я вже жив, на мене надіялись. Було вже й позичать пропенят та й чобітки й жупанок мені справлять. А йду в школу, то й олійки, й рибки мені. А підріс, одцали ще й у більшу школу мене. Хотіли в люди вивести.

— Учися, — кажуть було, — учися, щоб хоч ти не страждав, як ми, не спотикався по поденщинах.

А вчився я тоді у второкласній школі, що є біля нас у селі одному. Скрутно було їм слабим, старим, платить за мене в школу ту, та стягались, платили.

Розумів я вже й сам добре тоді, що вчитися треба було. Чимало вже книг прочитав.

І вчуся було. Иноді як напишу було «сочиненіе», чи вірш прочитаю, то вчитель:

— З тебе люди будуть,—було всміхнеться до мене.

Та радію було. Життя таким гарним уявляю собі. І цю, й ту школу кінчаю думкою, і цим, і тим бачу себе. Та все дарма.

Любив я в школі обмірковувати це, те, докопуватися до цього, до того: що й небо, що й зорі. А як отець завідуючий, він-же і законоонавчитель, стане про таке що балакать: про сорокоуст, маслособорование або що, як це чоловіка у царство уводить,—то я:

— А як у кого найнять ні-за-віщо цього?

Так було косо погляне на мене. І от видають раз на святки нам

білети. Дивлюсь, у мосму поведінню замість п'ять стоїть три з половиною.

За віщо це?—здивувався я.

Щоб не мудрствував дуже,—отець завідуючий мені.

А то в неділю якось проповідь у церкві розказував він. Про благочестя розказував він та згадав і про Чвира Івана.

— От чоловік,—каже,—на таких тільки й віра держиться.

Знаю Чвира того,—та й хто не знає його!—Там багатир: що поля, а що худоби в нього!.. І сам такий: що-служення він у церкві тобі; трохи не що-году ікони в церкву справляє, хрести. Тільки... люди жаліються на нього. Як зійде, кажуть, на його землю скотина чия—і не оплатиться йому. А прийде зима, біднота ходить купувать хліба селами до нього. «Отже, каже, заплати, так продам, а ні, то хай краще пропаде воно в мене». Далі й балакать не стане з тобою.

Ідемо з церкви, я й кажу до хлопців:

— Гарна віра,—кажу,—до церкви ходить, ікони справлять, а до людей звіриною буть.

Сказав і нічого-б. Отже треба котромусь це батюшці у вуха внести. Другого дня увіходить у клас він.

Ну, так яка віра?—почав до мене. Оскирнувся якось хижохижо. далі:—Здавай книги,—плевелів нам у пшениці не треба.

Попрощався я з школою. Жалко було. Мав кінчать того року.

От і довчись!—почав батько мені.—Що-ж тепер?.. Я-ж задовжився на тебе. Служи йди, на заробітки ступай!

«Так отак!»—думаю.—«Невже це так-таки й піти по заробітках блукать? Здичаїть, пірнуть у темряву, в багнюку!? А вчення, любе вчення, книги, надії? Що робить? Як буть?»

Нудю світом. То в цей куток загляну, то в той. Далі:

«Стій,—думаю,—мені-ж можна й дома вчитися: на вчителя готовитись можна»!

Гаразд. Добув таких книг, почав. Хитає батько головою.

Геть, мабуть,—каже,—й часу не гай. Було-б панувати у школі. А тепер... думать он треба, що їсти, ходить у чім.

А мати таки:

Та хай ото доходить свого. Може-ж таки що й буде з нього. Зідхне батько й нічого.

Готовлюсь. На осінь лаштуюсь їхати на кзамент.

«От,—думаю,—здам і.. вчителем я... вчителем!.. Школа, ученики... Буду їм розказувати про людськість, про небо. По головці їх буду гладить... Боже, як гарно! Буду запомагать батькові. Найму дівчинку матері, щоб хоч коло печи поралась. Мати-ж така слаба... Заїло лихо. Пере драття було зимою в порваних чоботях: застудилась, кашляє так.

Думав, мріяв, та .. чого життя таке?

Пішло по селу тим часом:

— Петро Гнатюків у бога не вірує: з школи прогнали, до віри докопувавсь.

А багатирям саме це й давай. А їх у селі у нас є.

— А прослідить за ним,—почали,—бо з таких усе лихо стає.

Цеб-то забастовки. Тоді саме йшли вони в нас. Почали накидать очима мене.

— Та він занімається й книжками ще!—чую балакають. Які то можуть бути книги в нього? У школу-ж він не ходить уже.

Не знаю, чи довго-б ще вони «слідили» за мною, чи ні, та під молотьбу пішов я на поденщину до одного з них, до Гливи Петра. А я не все біля книг був, треба й заробити було. Молотили жито йому. Курява, спека. Між нами, поденниками, працював і наймит Глибин Яким. Такий парубійка заштовханий, блідий, худий, і таке щось після обіду сталось йому: положить сніп у машину, та й сяде, та й голову схилить, а піт так і ллється з нього. Дивиться Глива на його, здоровий, пикатий такий.

— А чого це, Якиме, заледачів так?—каже.

А наймит:

— Нудить мене, так нудить... голова болить.

— Хм! Швидче до машини треба.

Наймит нічого. Береться за сніп.

А я:

— Він хворий.

Подививсь-подививсь Глива на мене так вороже, далі заклав руки за спину та й пішов собі, оглядає скирти.

Я:—Так от чоловік,—кажу,—замість того, щоб до лікаря, він «швидче»!

Він і почув, як повернеться:

— Що-о? Ти людей бунтуєш!—визвірився на мене.—Демократ! Забастовщик!

— А що-ж ви,—кажу,—чоловіка хворого підгоните?

Він:—Ладно. Ти-и вже давню на прикметі у нас.

Світає. Лежу дома в хлівці, слухаю: лемент на городі.

— Давай нам його! Де він?—хтось гукає на батька.

Не встиг я убратися, як ідуть до мене врядник і два козаки в найками. Хльоснули разів скільки мене, ведуть до хати. А біля хати стоять батько й становий.

— А ну, де твої книги?—становий до мене.

А батько:

— Ага, дочитався!.. Дочитався—на мене, так тремтяче.

Кинулись трусить мене. Поперекидали де що було й у хаті, й біля хати. Не знайшли нічого такого, до чого-б причепитися можна було, а проте становий:

— Заарештувать його!—гукнув до врядника.

— За віщо?—скрикнув батько.

Становий так єхидно:

А, ти не знаєш!.. Он бунтовщик. Он у Глинки до чого він приводив людей?

Посідали козаки на коней, погнали мене.

— Боже мій, боже мій!—б'ється матуся.

Судили мене, оправдали, та що мені тепер з того? Встигла тюрма й до суда забрать здоров'я, забрать надії, розбить життя.

Пам'ятаю: були добрі морози. Холодно в камері. Вікна побиті, сніг так і біліє та чих, а топиться тільки для слави—і комін холодний. Сиділо нас тоді чоловіка з вісім у камері тій, селяни всі. Ходимо то до дверей, то до «пар», позгиналась. Носи сині у всіх, руки подубли; в того кашель, у того пежить, а в того вуха заклало. Що тут робить? Просимо «старшого», просимо начальника:

— Пожалуста шибки повставляйте та топить більше веліть.

— Харашо.

Проходить тиждень, проходить і другий,—усе «харашо». Довго-ж це так буде? Підходжу я раз до прозурки.

— Діжурний!—гукаю. Не чуть. Удруге. Не чуть. Я давай стукать у двері. Біжить.

— Чіво бйош двері?—кричить.

— Пожи-ж ми, кажу, будемо мерзнуть отак?

Ні слова. Пішов. Ось трохи згодом начальник іде.

— У карцер його на троє суток, на хліб та на воду.

Узяли мене, вкинули в яму якусь. Вогко, поночі, тісно. Сюди повернись—стіна мокра, вонюча, туди—теж. Дід кам'яний, холодний як лід, а одежі на мені одна чумарчина. Тупцююсь. Прийшла ніч. Лягти нігде. Схитився на одвірок, купаю. А то на третю вже ніч стою, ноги підломлюються мені, голова хилиться. Ліг, не знаю й як. Полежав правим боком на холодній долівці, та це й дістав собі. Болить у боці й болить. А зворухнись до чого—колька, задишка.

Так отаке-то мені! Молодий, жить-би, працювать-би...

Та ще хоч-би з навкола не досаждали, а то:

— Ага,—радіють багатирі,—так йому й треба, щоб не був дуже розумний!

Мотається, мотається батько сам... знесилений, стомлений, так сумує сердечний. А тут ще й хата хилиться, хлівці боком лягають. А в матусі, мабуть, і очі не висихають ніколи. Бідна матуся!

—Сину мій, сину!—плаче.—Та я-ж ждала невісточки... Та я-ж думала, що ти й сам житимеш, та й ми, немічні, за тобою, а ти... Та як уже нам і хоронить вас навірилося!..

Така слаба, нездужаща, гріє липовий цвіт, ромашки мені:

— Лічися, мій синочку, лічися!..

Посилає й до лікаря в лікарню. Ходив.

— Що-ж,—каже лікар,—це хвороба така, щоб вилічить її, треба їсти добре: м'ясо, яйця, молоко; стерегтися простуди, у чистому повітрі жить.

От і лічись! Де я візьму їства такого? Огірочки, картопелька — оце моє їство! Або як я устережуся простуди тії: удягтися ні в віщо, в хаті холодно, топиться пойком; повітря— дим, чад... По-о-таняй до ями!

С. Харківці.
Лохвицького пов.

elib.npu.org

Олександер Олесь

(4/XII 1878 р.)

Олександер Кандиба (Олесь—псевдонім) народився 4-го грудня 1878 року на Харківщині. Скінчив Харківський Ветеринарний Інститут і ця освіта дала йому професію і службу, що зовсім не гармоніювала зі внутрішнім життям поетовим і була може одною з основ роздвоєности, розладу, що раз-у-раз бренять у його ліричних зізнаннях. По виході (1907 р.) першої збірки Олесевих поезій («З журбою радість обнялась»), критика українська радісно й одноду шно вітала нову багатонадійну силу, инколи й надто високого тону беручи в своїх похвалах.

Зайнявши позицію першого поета українського, Олесь брав участь у тодішніх періодичних виданнях і кілька років поспіль керував київською редакцією «Л.-Н. Вістника». Року 1919 виїхав за кордон і живе там і досі.

На Олесеву творчість маємо два основні погляди: одні бачать у ньому передовсім поета громадянських настроїв, співця «гніву та зневір'я» (Єфремов); другі вважають, що власне Олесева сфера—чиста, інтимна лірика (Зеров). Між цими двома полюсами є, звичайно, і посередні пункти. Правда, що настрої укр. інтелігенції 1905—1917 р. передавав Олесь иноді дуже влучно, як типовий її представник, і підносився часами до високого і правдивого громадянську патосу («Яка краса»... «Три мечі».... «О, слово рідне»), але й те правда, що часто такі аксесуари, як «мечі», «боротьба» то-що, набирала в нього характеру готових формул, штампу, алегорії без якогось конкретнішого змісту. Що-до розвою таланту Олесевого, то можна вважати, що з року 1911 (коли вийшла 3-я кн. поезій) починається певний спад, виснаження. Надії на поета, як на представника того типу творців, що про них говориться в Пушкиновому «Эхо», не справдились. Коли в перших збірках мали ми то пригарну стилізацію народньої пісні чи думи (тут есть, безперечно, нитка, що лучить Олеся з Тичиною), то милу безпосередність любовної поезії, то нові (хоч і не нарочито новаторські) прийоми письма («Тіні»), коли ці риси примушували забути й одноманітність епітетів («срібний», сріблястий»...), і небезпечний нахил до дешевої, анухтинської чи надсонівської красивости, — то в пізніших речах бачимо, як звужується поетів видноокруг, як зами-

каються перспективи, як мертвішає мова. Книжки, що видав їх Олесь за кордоном, не заперечують, на жаль, нашої тези про спад Олесевого хисту, а покріплюють її. Можна тому шукати пояснень в умовах об'єктивних (оточення), але справи це не змінить.

Драматичні спроби Олесеві,—а їх він написав чимало,—писані здебільшого в дусі поверхового символізму, що раз-у-раз збивається на алегорію. Найхарактерніша, може, і найцікавіша з них—драма «По дорозі в казку», написана на давню, як світ тему: герой і юрба.

Яка краса: відродження країни.

Яка краса: відродження країни!
Ще рік, ще день назад тут чувся плач рабів,
Мовчали десь святі під попелом руїни,
І журно дзвін старий по мертвому гудів.

Коли відкільсь взялася міць шалена,
Як буря все живе схопила, пройняла,
І ось—дивись, в руках замаяли знамена,
І гімн побід співа невільна сторона.

Так спить орел.—і враз розкривши очі,
Угледе світ, красу і простір голубий,
І легко з скель спорхне, і в небі заклекоче
Про вільний льот орлів, про ранок, золотий.

Так море влюді всю ніч дрімає,—
І нагло хвилями, як крилами, заб'є,
І дивним жемчугом, і барвами запає,
І очі всесвіту до себе прикує.

Летить воно, хвилюється і ллється,
В обіймах сонячних і сяє, і тремтить,
І щастям все життя йому в той мент здається,
І все в путі йому і годе, і щастить...

І де взялись ці хвилі сніжнобілі,
Хто дивно так навчив їх грати і шуміть,
З яких ясних країн чайки ці налетіли,
Що вміють ніжно так і плакать, і жаліть?..

Чайки, чайки! Тоді не треба плачу,
Коли іде борба за волю, за життя,
Коли на хмарах я вже дивний відблиск бачу,
І сонця жданого блискуче вороття!

Порвалися струни...

Порвалися струни на арфі,—
І арфа сумує німа.
В других викликa вона сльози,
І плаче сама.

Сміюсь я, жартую, співаю,
Не скаржусь на долю зовсім,
І б'ю по розірваних струнах
У серці моїм.

Айстри.

Опівночі айстри в саду розцвіли...
Убралися в роси, вінки одягли,
І стали рожевого ранку чекать,
І в райдугу барвів життя наряжать.

І марили айстри в розкішнім півсні
Про трави шовкові, про сонячні дні,
І в мріях вижалась їм казка ясна,
Де квіти не в'януть, де вічна весна...

Так марили айстри в саду в-осени...
Так марили айстри і ждали весни...
А ранок стрівав їх холодним дощем,
І плакав десь вітер в саду за кущем.

І вгледіли астри, що вколо—тюрма,
І вгледіли айстри, що жити дарма,
Схилились і вмерли. І тут, як на сміх,
Засявло сонце над трупами їх.

Любов.

О, не дивуйсь, що ніч така блакитна...
Що вийдеш ти, то знала ніч оця,
І через те вона така привітна,
Ясна і ніжна без кінця...

О, не дивуйсь, що нахонці навколо,
Що, мов зомлілі, дивляться квітки--
Ця ніч твоє квітчає ними чоло
І з них тобі злете вінки.

О, не дивуйсь, що стільки зір на небі,
Що ночи так прозора срібна мла,--
Ця ніч ясна збиралася для тебе,
Для тебе й срібло розлила.

І тільки ти в кімнату підеш з ґанку,
Погасне тихо її журно свято скрізь,
А хмарка ніч проплаче аж до ранку
Дощем рясним невтішних сліз...

Зимою.

Дивилося сонце на срібні віти,
Всміхалося їм, і вони не змогли
Усмішки блискучого сонця стерпіти
І танути в млості якійсь почали...

І срібло розтало... І бачили віти,
Як капали сльози то одній із них,
Як сонце сміялось і сяло в блакиті...
О, сонце! На що ти всміхалось до них?

Раз високо над горами...

Раз високо над горами,
Уранці по весні,
Дві хмароньки плили кудись,
Як янголи ясні.

Удосвіта дві хмароньки
Зустрілися вгорі
І мовчки зупинилися,
Як божих дві зорі.

Дві хмароньки зустрілися
Удосвіта колись,
Зустрілися, спинилися,
За рученьки взялись.

Хотілось їм зостатися,
Удвох прожити вік,
А вітер злий сміявся вже
Десь збоку біля їх.

І стали тихо плакати
Дві хмароньки ясні,
І сльози їхні падали
Сріблясті і рясні.

А трави в свої рученьки
Ловили радо їх
І грались, ніби в крем'яхи,
Сльозами хмарок тих.

Три менти.

Тихше, тихше: ходять звірі,
П'ють народню кров вампіри...
Нахиляйтесь,
Пригинайтесь:
Може мимо пройдуть звірі...

Тихше, тихше—
Хто це дише?..
Тихше... тихше...

Тихше, тихше: сплять вампіри,
Упилися кров'ю звірі..
Нахиляйтесь,
Підкрадайтесь:
Як убиті сплять вампіри...

Тихше, тихше—
Хто це дише?..
Тихше... тихше...

Гей, до зброї! Бийте в дзвони!
Будьте смілі, як дракони!
Всіх гукайте,
Всіх скликайте,
Хай гудуть, як громи, дзвони!..
Хто там ззаду?—
Кулю гаду!
Хто там ззаду?..

О, слово рідне!..

О, слово рідне! Орле скутий!
Чужинцям кинуте на сміх!
Співочий грім батьків моїх,
Дітьми безпам'ятно забутий.

О, слово рідне! Шум дерев!
Музика зор блакитнооких,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між ними левій рев...

О, слово! Будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань! Вгорі спинися,
Осяй мій край і розлетися
Дощами судними над ним.

Не беріть...

Не беріть із зеленого лугу верби
Ні на жовті піски, ні на скелі,
Бо зав'яне вона від жаги і журби
По зеленому лузі в пустелі..

І сосни не несіть на зелені луги,
Бо вона засумує в долині
І засохне в воді від палкої жаги
І нудьги по далекій вершині.

Ми плакали...

Ми плакали на цвинтарі безсилі,
А скрізь жовтіли на землі
Потоптані знамена милі
І наші зламані шаблі.

І сотні нас з чужинцем побратались,
Втекли від нас в ворожий стан
І разом з ворогом знущались
З кривавих наших сліз і ран.

Свої—серця нам вирвали,
Чужі—тесали нам хрести,
А ми дивились і не знали,
Куди нам з цвинтаря іти.

Пісня сліпих.

Дайте сліпим, дайте незрячим,
Дайте.

Дайте покарним праведним господом,
Дайте.

Світ нам застелено чорною хмарою,
Сонечко ясне ще нам не сходило...
Ой, до труни-ж ми його не побачим...
Дайте сліпим, дайте незрячим.

Риплять вози, іржуть коні,
Шумлять люди, як ті ріки.
То-то дива на ярмарку,
То-то дива буде!
Шумлять люди,
Як ті ріки.

Ми тільки плачем—
Бідні каліки...
Плачем, не бачим...
Дайте сліпим,
Дайте незрячим.

Ой, була на світі...

Ой, була на світі та удівонька,
Трьох синів мала,
Ночи не спала,
Їх доглядала,
В чистім любистку синів своїх милих купала.

Що один з трьох синів звався Іванечко...
Бога не боявся,
Хати відцурався,
До панів пайнявся,
Килимом під чоботи панські постлався.

А що другий син звався Василечко...
Він потиху встав,
Скриню розрубав,
Скарби всі забрав,
Матір свою рідну, неньку свою бідну обікрав.

Що-найменший з трьох синів був Незнаєчко...
Стріли його люди,
Розкололи груди,
На очі наклали полуди...
Ніколи-ж він світу божого бачить не буде.

Прийшла мати до Іванечка,
Голодная стала,
До вікна припала,
Плакала, ридала,
Руки свої схудлі простягала.

Вибіг синок, кричить, сердиться:
«Моя хата з краю,
Я тебе не знаю,
Иншу матір маю,
Її пою, її кормлю, її доглядаю».

Прийшла мати до Василечка.
Голодная стала,
До дверей припала,
Плакала,—ридала,
Василечком рідненьким сина узивала.

Вибіг синок, кричить, сердиться:
«Моя хата з краю,
Василя не знаю,
Инше ім'я маю,
Себе кормлю, себе пою, про себе я дбаю».

Ой додому вдова повернулася,
На землю упала,
Коси собі рвала,
Життя проклинала,
До сина свого, до найменшого промовляла:

«Ходім, сину мій, ходім, синочку,
Зігнімось, як лози,
Станем на дорозі,
На лютім морозі,
Може хто з прохожих зглянеться на наші сльози».

Ідуть вони, тужать, степом, селами...
На їх голосіння
Дають їм каміння,
Лупцюють з насіння.
Велике-ж твое, праведний, терпіння.

Із поеми „Що-року".

I

Снігу, ой снігу якого!..

В білих снігах потонули
Гори, степи і долини...
Наче чекаючи любого гостя якогось
Радий господар
Свитку свою розіслав по дорозі,
Свитку свою з найбільшої вовни,
Свитку свою ненадівану й разу.

Наче паслися гуси уранці,
Скублись, кричали
І пух свій розкидали білий.

Наче тут віяли тихо вітри,
Віяли тихо, й несли
Хвилі вишневого цвіту.

Наче якась багатирка свавільна і горда
Всюди розкидала рядна й полотна:

«Гей, мов, дивуйтесь
І заздріть, сусіди!

В кого з вас скриня повніша в коморі?
Хто тут посміє з вас вийти і крикнуть:

«В мене добро моє
Витканo тонше!
В мене добро моє
Вибрано краще й біліше!»
Я-ж не боялась
Зимового ранку
Вийти на річку
І прати до самої ночи.

Я не лякалась морозу жижкого.
Хай він обгортує стан мій дівочий,
Хай він як нарубок в'ється круг мене,

Стискує руки
І в щоки цілує.
Боже мій! Скільки-ж то лиха від цього?

Що, як в той час
Від його поцілунків—
Мак на щоках моїх палко розквітне?—
Може краса моя бідна зів'яне!?»

Снігу, ой снігу якого!

XXXIX.

Осінь—вмирання,
Примир'я, прощання,
Останні слова...
Пориви марні,
Звуки цивітарні,
Смерти жнива.

Вірить, молитись,
Плакать, проситись—
Годі, дарма!. .
Може змагатись,
Сікгись, рубатись,—
Зброї нема.

Вмерти, не бути,
Не бачить, не чути,—
Прокляття... (кому)?
Жити, конати,
В муках палати,
І нагорода... в чому?

Зброя єдина—
Будь як дитина,
Грайся м'ячем.
Злотом, любов'ю,
Власною кров'ю,
Честю, мечем.

Косять коси...

Косять коси,
Луг голосе,
Косять, косять косарі;
А в моїй душі співають,
Срібло струн перебирають,
Грають, грають кобзарі.

В оксамитах,
В сріблі, в злоті
Виступають козаки...
Косять коси,
Ноги босі
І діряві сорочки.

В оксамитах,
В сріблі, в злоті.
Виступають козаки...
Косять коси,
Ноги босі
І дірявi сорочки.

Підійшов я,
Привітався
І звертаюсь до юрби:
Ось ви в злиднях, босі й голі,
А чи прагнете ви долі,
Чи готові до борби?

Хтось всміхнувся,
Обернувся
І промовив мені враз:
«Ми, паничу, луки косим—
І вже вас ласкаво просим:
Потурбуйтеся за нас».

Косять коси,
Луг голосе,
Гнуться низько косарі,
Гнуться низько...
Таке військо...
Замирають кобзарі.

Огонь, що мовчки в попелі дрімав,
Ожив і зіявся,
Блиснув, засяв і засміявся,
І віковічну ніч злякав.

Святий огонь! Свята земля!
Свята руїна!
І ми упали на коліна
І кров смоктала з нас змія.

І в муках ми спалили гріх
І легко встали,
І ряду сліз не помічали
І ран окровлених своїх.

І шепотіли в нас уста:
Простіть навіки,
Простіть нас, страдники великі,
І ти прости, земля свята.

І крикнув враз огонь до нас:
Немає сил!
Хоч трупів дайте із могил,
Щоб я в безсиллі не погас!

І зрозуміли ми натяк...
І довго ждали,
І по землі могил шукали
І чийсь надибали кістяк.
Огонь... погас!...

Воля!? Воля!?

Воля!? Воля!? Сниться, може?
Друже! Брате! Говори!
Що? Народ? Салдати? Боже!
Бій... Червоні прапори!..

З тюрем в'язнів випускають!?
Прилучаються міста?
Далі, далі! Хай співають
Золоті твої уста.

Марсельєзу! Швидче-б ранок!
Чом так тихо на селі?!
На дзвіницю! Вже світанок!
Люди! Воля на землі!

Роси, роси, дощику...

Роси, роси, дощику, ярину,
Рости, рости, житечко, на лану.
На крилечках, вітрику, полети,
Колосочки золотом обмети.

Як достигне житечко на лану,
Прийдуть люди жатоньки ярину,
Блискавками косоньки заблищать,
Золотими кобзами забряжчать.

Хай липне посунеться в поле цап,
Хай липне наважиться він на хап,
Руду йому бороду одсічем,
Облупимо під-бока сікачем.

Роси, роси, дощику, ярину,
Рости, рости, житечко, на лану,
На крилечках, вітрику, полети,
Колосочки золотом обмети.

Григорій Чупринка

(27/XI 1879 р.—1919 р.)

Чупринка народився 27 листопаду року 1879 в м. Гоголеві (Чернігівщина) в селянській сім'ї. Вчився в гімназії, але не скінчив. Брав участь у революційному русі 1905 року, і за цю участь його навіть було ув'язнено. Писати почав замолоду (російською мовою). Виступив яко поет український біля року 1908, і після того брав участь у цілій низці журналів та газет, видав ряд окремих книжок ліричних поезій з голосними назвами («Огнецвіт», «Метеор», «Ураган» і т. д.); придбав, особливо серед тодішніх «модерністів» репутацію великого майстра віршу і навіть «чарівника, віщуна-співця» (Вороний). Що правда, приніс Чупринка певні нові в нас прийоми, взявши їх головно у російського поета Бальмонта,—замилування в грі римами, в звукописі, у поверховій легкості й витворності віршу, строфи, і це був певний крок уперед у розвої нашого слова. Але пізніша критика підкреслила й низку негативних рис Чупринчиної творчости: бідність тем і мотивів брак відчуття стилю, що призводив до таких прозаїзмів à la Случевський, як «ти об'єкт для споглядання» (до коханої жінки!), поклоноваиня римі, як самоцінності, що їй инколи на жертву приносилась звичайна логика образу, звороту, епітету («дзвінко роздайтеся, співи цікавії»—рима до слова Вірсавії і т. д.). Ці власне риси глушили талант, здібний часом піднестись на справжні ліричні верховини (II в циклі «Нодзвіння», «Перемога») чи дати невимучено-граціозний малюночок («З вікна», «Під снігом»). Навіть у тій царині, де поет мав бути найсильніший—у царині ритму—Чупринка, як то одним із перших зауважив М. Зеров, не виявив глибшого розуміння і відчуття («Вальс»).

Можливо, що на всьому сказаному позначилися де-які особливості життя поетового,—життя нещасливого, неврівноваженого, «сумбурного», та й брак відповідного оточення. Отже вага Чупринчина—історична. Трудно найти менше подібних поетів, як Чупринка й Тичина, але звязок між ними есть. Цей звязок—шукання нової музичної форми. Перший шукав, другому пощастило найти...

Кінець життя Григорія Чупринки припадає на 1919 рік. Його було розстріляно за участь в організації протирадянського повстання.

Огнецвіт.

(В ніч під Купала).

Я гадаю, чи не вдасться
В темну нічку під Купала
Здибать в лісі квітку щастя,
Що надовго десь пропала.

В зимових оранжереях
І в степах квітчастих влітку,
І в колючках, і в пиреях
Я давно шукав ту квітку.

На воді й на суходолі
Я об ній невинно мріяв...
Та квіток людської долі
Бог по вітру не розвіяв.

Їх нема в вінках весільних
І в гирляндах погребальних,
Бо вони з-за дум свавільних
Не ростуть в місцях загальних.

Щоб не мірялася доля
Тільки справами людськими,
Їх не сіє Вічна Воля
Разом з травами пустими.

Під Купала-ж кожним літом
Опівнічної години
Сяє в лісі огнецвітом
Тая квітка край долини.

Я піду, узнаю щастя,
Несплямоване журбою...
Гей, чи вдасться, чи не вдасться,
Квітко, здибатись з тобою?

Під снігом.

Віє метелиця,
Крутиться, мелеться,
Котиться полем у млі;
Килимом-хутрою падає, стелиться
Сніг по замерзлій землі.

Квіти горішні,
Зернятка ніжні
Сипали там в-осени...
То-ж їх заховують килими сніжні,
Щоб не померзли вони.

Хмарки.

Линуть,
Плинуть
Хмарки літні,
Хмарки радісні, блакитні,
Розпливаючись в повітрі,
Наче фарби на палітрі,

Сяйвом-золотом оточені,
Линуть,
Плинуть.
Поки згинуть
Позолочені.

Подзвіння II.

Люди, люди! Я не з вами,
Блиск життя мого погас,
Труп, оточений квітками
Віє холодом на вас.

Труп—мій образ перозгадний,
Злої долі рішенець,
Труп холодний, безвідрадний—
Мій і ваш земний кінець.

Я в надземних світлих чарах
Чую звуки райських труб,
А на марах, тут на марах
Мій безмовний блідий труп.

Перемога.

(З циклу „Смертію смерть поправ").

Як спалахне серце кволе
Палом стрічених надій,
Я прийду до тебе, доле,
На страшне криваве поле,
На останній смертний бій.

Все одно я маю рану,
Рану смертного жалю,
Так на бій я сміло стану,
Гучно висловлю догану,
Хоч тебе і не зломлю.

Я не гнусь, мов раб, під гнітом,
Доле, мачухо лиха,
Знай,—з тобою, з цілим світом
Я поб'юсь з лицем одкритим
Проти злости і гріха.

Смерті в очі я загляну,
Жах могильний я стерплю,—
Все одно я маю рану
Нестерпучу, нездолану,—
Рану смертного жалю.

Еол.

Дзвоне, дзвоне, тихо дзвоне
Вільний, мрійний, тихий дзвін,
В світлі, в вітрі, в небі тоне,
Спів розносе
І голосе.
Хто се, хто се
Дзвони носе,
Хто се він?

Знаю, знаю, ти, Еоле,
Звуків-дзвонів лелеш бурун,
Ніжно вабиш гай і поле
В вільнім співі,
Ніби в гніві,
Дзвін вабливий,
Дзвін рухливий
Лине із струн.

З вікна.

(Зимовий етюд).

Мов пушинки,
Порошинки,
На покрівлі,
На будівлі
Ніжно падають сніжинки,
Так легенько
Б'ються, б'ються,
Так тихенько
В'ються, в'ються
В сніговій молочній млі,
Мов не хочуть приторкнутись,
Мов бояться доторкнутись
До змертвілої землі,
Там де квіти,
Первоцвіти,
Де лілеї,
Орхидеї
В світосяйнім колориті
Пишно, ніжно
Розвивались
Під одчиненим вікном,
Там сніжинки,
Порошинки
Обгорнули всі билинки
Сріблом витканим рядном.

Льодолом.

Без упину, без утоми
В бурі, в громі,
В льодоломі
З-під зимової кори
Міцно вирвавсь Дніпр старий!
Крига кригу
Серед бігу
Ламле, кришить в кучи снігу,
В гори льоду! Дніпр реве,—
То він бореться й живе.
Царство сонне
Тане, тоне
Бо прийшла весна...
Хто-ж могутній забороне
Встати й нам од сна?

Микола Філянський.

Народився на Полтавщині, в родині священика. Закінчивши освіту, довгий час жив у Росії, де й почав друкувати свої твори.

Філянського як поета визнано було не одразу. Навіть такий тонкий цінитель, як Коцюбинський, поставився до нього з гострим осудом, рецензуючи першу книжку його поезій у «Л-НВ» (1907 I). Широкої авдиторії цей співець самоти, природи, туги за отчизною (життя в Москві було за джерело тієї туги), релігійного піднесення так і не мав, хоч пізніша критика і звернула на нього увагу (Хоткевич в «Укр. Хаті») і високо поставила особливо другу його збірку (Сріблянський там само). Причина цьому певно в темах автора (доміру зазначених), у його принципові не то, що байдужости, а віддалености од громадського життя. Нарочитим новатором Філянський теж ніколи не був, навіть иноді, хоч і маючи глибоке відчуття стилю й ритму та не аби- яке знання мистецтва в різних його галузях, грішив (і грішить) неохайністю форми,—і, звичайно, жадної ніколи не утворив. Його досить одноманітні (хоч у цій одноманітності є свій чар) мелодії і мотиви, вечірні образи приваблюють одначе тих, хто шукає в лірици глибокої, інтимної сповіди. Вплив Філянського на окремих поетів,—напр., на Рильського,—безперечний.

Надвечір.

Благословляю кожен раз
Вечірній тихий, ясний час,

Зорі вечірньої привіт
Над пишним лоном пишних віт,

Небес вечірній омофор,
Струн серця тихий перебор,

І жду, щоб погляд мій погас
В вечірній тихий ясний час...

Я в'ю вінок...

Я в'ю вінок і надо мною
Вітають горньою луною—
Зело землі, і лоно вод,
І даль німих твоїх висот.

Я в'ю вінок і в'ють зо мною
На лонах вічних супокою—
Зело землі, і лоно вод,
І даль німих твоїх висот.

І згасну я... і будуть зранку
Без мене вити без устанку—
Зело землі, і лоно вод,
І даль німих твоїх висот.

І рідний гай...

І рідний гай, і рідний лан,
І за дібровою майдан,
І хвилі нив, і сонний колос,
І по-над лугом пісні голос—
І надо всім—таємний жаль—
Степів німих німая даль...

Забуду сумний сон діброви,
Забуду ясний час розмови,
Забуду гомін сонних віт,
Забуду час весінніх літ—
Краси-ж німих, широкополих—
Не вирву з серця я ніколи.

Нічого й не було...

Нічого й не було, а серце так охоче
Згадало сонний луг і тихий гомін ночи,
Згадало ясний час вечірньої пори,
І човен, де стояв наш човн проти гори...

Нічого не було—а й досі ти зо мною,
І тихо йде наш човн над сумною водою,
Лунає вяск весла й несеться берегами,
І зорять ясні тихесенько над нами...

Ще вчора з вечора...

Ще вчора з вечора на східцях ти ступала,
Ще вчора з вечора ти квіт тут набирала,
Іще вчора брав я їх на згад з твоїх коліп,
Ще вчора слухали лупу з далеких гін...

Спадає жовклий лист і пада над водою,
І в серці сумно так, і тихо надо мною...
Горять два явори, горять проти гори
На ясним золоті вечірньої пори...
Хвилина, дві й мене... мене вже тут не буде,
І може й справді я зовсім тебе забуду.

Рано спустились...

Рано спустились на квіти останні
Ранні морози і хмари нежданії,
Рано їх віти зав'яли, схилилися,
Рано їх сонце за хмару скотилося...

Хмароньки знову розтануть, розійдуться,
Віти-ж пожовклії знов не підіймуться,
Сумно під вітром холодним гойдаються,
В зор у вечірніх роси не питаються.

Й знову ласкатиме сонечко раннє
Ясні росою на зорях умитії,
Тільки не вас, мої квіти останнії,
Вітром осінним серед ночи побитії.

Як загориться...

Як загориться—закишить
Червоним гартом сонний гай,
Піди під лоно віт сумних
І тихим серцем пригадай
І пісню ту, що пролунала,
І ту струну, що не дограла,
І муки дум, які ти знав,
І час, і мить, як ти ридав.

І стане світ надземних шат
Лани посохлі застилать
Убрусом темно-золотим,—
Ти небесам вклонись німим:
За те, що погляд твій манили,
За те, що серце отруїли,
Що занесли його не раз
Туди, де жде нас инший час.

І вгасне світ в вечірній млі—
Ти уклонись сирій землі:

За дні, за ночі, що минули,
За думи, що навік заснули,
За чари, що не встиг допить,
За сни, що більш не розбудить...

Втомившись після бур...

Втомившись після бур, і ласок, і зідхання,
Ти в ризи чистії, заснувши, повилась,
І пишно так горить нове твоє убрання,
Немов ти під вінець весільний одяглась.

Куди-ж поділося безкрає море сліз,
Куди злилися ріки крови?
Твій саван все сховав, твій саван все заніс,
І вся ти чистая лежиш в своїй обнові.

Лежи-ж, одпочивай! Вінки твої з срібла,
І сипле їх тобі само що-ночи небо...
Чого-ж тобі бажать, чого тобі ще треба?
Лежи, одпочивай—недарма ти жила..

Гукайте їх!

Гукайте їх—вони десь заблудились!
Тернами сохлими заслався густо ліс...
Тут шлях колись лежав—тепер він весь заріс...

Доки тумани не спустились—
Гукайте їх—вони десь заблудились.

Зовіть їх піснею—вона одна на крилах!

Вона найперше долетить,
Загляне в ясний гай, і в темную мо-
гилу,
І в душу вдариться, і в серці про-
дзвенить!
І хоч вони давно, давно вже з шля-
ху збились,
Хоч небо хмарами над ними на-
лягло—
Ще сонце не зайшло!
Поки вечірні тумани не спусти-
лись,
Гукайте їх! Вони десь заблудились...

Травня день останній.

Затих зелений сад
І з листом лист не грає,
І пишний осокор замовк, не гомо-
нить...
Десь курево курить,
Над шляхом пил спадає,
Зійшла вечірняя—над полем миго-
тить.
І квітка квітоньки дивуючись пи-
тає:
«Чому-ж він не летить?
Чом досі не співає?»
Горить зоря, горить,
Все небо заливає...
І квітка квітоньці тихенько відмо-
вляє:
«Ще може прилетить,
Ще може... заспіває...»

І гасне зорі світ.
До квіт
Роса не припадає...
І серце тихо так до серця відмо-
вляє:
«Вже більш не прилетить, вже більш
не проспіває!..»

Як весело між вас...

Як весело між вас, зелені повні хви-
лі,
І пісні легко як з-над вас самій ле-
тіть.
І, поглядом німим з могили на мо-
гилу
Літаючи, про час, про инший гомо-
ніть.

А там, далеко ген, де беріг ваш
синіє,
Як гарно марити, що серце й там
замліє,
Заллється радістю, уп'ється, за-
тремтить,
Що чорний сум землі вже тихне,
вже німіє,
Що вже проснувся Пан, і в струни
золотії
Вінок трояндовий — між смішками
летить...

К и ї в.

Ще скарб віків не весь прожито.
Ще видно кін колишніх дій,
І днів тавро твоїх не змито
В останках «каменю і мрій».

Хай на нових твоїх оселях
Краса—без рідної каплі;
Хай перед гепіем Растреллі
Юрба не хилить голови;

Хай стен, в буденний сум повитий,
Скував натомлені уста,
І шлях святинь твоїх, Славуто,
Терпкими весь позарюста,—

В час невідомий, в час нежданий
Ти знов розімкнеш свій язик...
Надхненим словом осіяний,
Колись не даром Первозваний
Зорю землі твоїй пророк!

Із поеми „Бузовий кущ".

Був день, яких і влітку мало.
На південь сонце день вело,
Вода свічадами стояла
І в'яло гнулося стебло.

Спочити весь бажання повен,
Під холодок погнав я човен,
Налігши знову на весло,—
І човен мій мене приніс
Під беріг той, де давній ліс
Стояв під берегом підмитим.
Черги ждучи, схилялись віти,
І чорного коріння хмиз
На прірву пасмами нависс.

І сам не знаю, як те сталось,
Де втома дня мого дівалась;
Але в той час спочинок мій
Украв у мене гай німий.
Не зупинившись ні хвилини,
В коріння цеп від човна кинув
І через гай той навмання
З веслом, як був, подався я.

Сплелось в один зелений дах
Дубів високих верховіття,
І не давало сонце світла
З-за них на мій таємний шлях.

В гаю стояла тиш велика;
Стогнав десь тільки голуб дикий
Та бігав клойндерев моторний
То вверх, то вниз по вітах чорних.

Я йшов без напрямку, без дум.
Але якийсь таємний сум,
А чи нудьга немов якась
Мені запала в душу враз.
Там ясно так, весняно, пишно.
Там фарби грають, як огні.
Тут саван чорний, лист торішній
І сумно наче у труні.
І вже вернутися назад
Бажав. Дивлюсь—поперед мене,
Де велетнів роздався ряд,
Мигнуло промінем зеленим.
І з-під хвилястих темних віт
Ударив сонця гострий світ.

Вся повна сяйв і фарби й літа,
Мовчанням лісовим повита,
Полявина в красі німій
Спинила раптом погляд мій.
І пишний, гордий серед неї,
Серед полявини тієї,
В своїй смарагдовій обнові
Стоїть єдиний кущ бузовий.

Павло Тичина

(1891 р.)

Павло Григорович Тичина народився р. 1891 в с. Песках, Козелецького повіту на Чернігівщині. Середню освіту здобув у Чернігівській духовній семінарії, вищу в Київі. З 1923 р. переїхав до Харкова, де бере ближчу участь у редагуванні місячника «Червоний Шлях». Член «Гарту». Друкуватись почав р. 1913 і вже в лірици дореволюційної доби,—лірици, що відзначалась головно надзвичайною музичністю,—відбив у формі своїх творів передчуття близьких бур; критика справедливо зазначила, що він «зруйнував готові форми української лірики і висунув нові, свої і своєрідні, ще нечувані й небачені» (Зеров). Революцію він стрів уже, як готовий художник, «глибоко відчув народню трагедію останніх років і яскраво явив її всенародній очам».

Якийсь час на творчості Т. відбивались впливи символізму, майже поруч з виливами футуристичної поетики, але ніколи не вміщався він у рямці якоїсь формальної школи і зберіг свою оригінальність. Тому й за неперебільшений треба вважати остаточний присуд того-ж-таки критика, що називає Тичину «найглибшим і найоригінальнішим представником всього поетичного покоління». І до останнього часу Тичина не стоїть на одному місці хоч-би й високих досягнень; він невпинно йде дальше вгору. Розірвавши з музичною мелодійністю та зовнішньою красивістю першої доби, поет почасти втратив мовленєву суцільність і навіть загальну приступність, але дав і дає високої цінности спроби художньої словотворчости, яким поки-що бракує вищого синтезу. Разом з тим, у творчості його позначився характерний настрій «вогрування» зі словом, неадекватним дії, що й лежить в основі розриву з власним поетичним минулим. Поки-що це другий етап діялектичного розвитку, але й культурний багаж і поетичні здібності дозволяють сподіватись, що через антитезу поет прийде до синтезу.

Арфами, арфами...

Арфами, арфами—
золотими, голосними обізвалися гаї
Самодзвонними:
Йде весна
Запашна,
Квітами—перлами
Закосичена.
Думами, думами—
наче море кораблями переповнилась блакить
Ніжнотонними:
Буде бій
Вогневий!
Сміх буде, плач буде
Перламутровий...

Стану я, гляну я—
скрізь поточки як дзвіночки, жайворон як золотий
З переливами:
Йде весна
Запашна,
Квітами—перлами
Закосичена.
Любая, милая,—
чи засмучена ти ходиш, чи налита щастям вкрай
Там за нивами:
Ой одкрий
Колос вій!
Сміх буде, плач буде
Перламутровий.

Я стою на кручі...

Я стою на кручі—
За рікою дзвони:
Жду твоїх вітрил я—
Тінь там тоне, тінь там десь...

Випливають хмари—
Сум росте мов колос:
Хмари хмарять хвилі—
Сумно, сам я, світлий сон..

Вірю омофорно—
За рікою дзвони:
Сню волосожарно
Тінь там тоне, тінь там десь..

Приплинеш, прилинеш—
Сум росте мов колос:
З піснею про сонце!
Сумно, сам я, світлий сон...

Ой, не крийся, природо...

Ой, не крийся, природо, не крийся,
Що ти в тузі за літом, у тузі.
У туманах ти сниш... А чогось там сичі
Розридалися в лузі.

Твої коси від смутку, від суму
Вкрила прозолоть, ой ще й кривава.
Певно й серце твоє взолотила печаль,
Що така ти ласкава.

А була-ж ти—як буря із громом!
А була-ж ти—як ніч на Купала...
Безгомінння і сум. Безгомінння і сон.—
Тільки зірка упала...

Ой, там зірка десь впала, як загадка.
Засміялося серце у тузі!
Плачуть знову сичі .. О, ридай-же, молись:
Ходить осінь у лузі.

Енгармонійне.

Вітер.

Птах—ріка—зелена вікa—
Ритми сонячника.
День біжить, дзвенить—сміється,
Перегулюється!

Над житами—йде з медами—
Хилить келехами.
День біжить, дзвенить—сміється,
Перегулюється!

Дощ.

А на воді в чиїсь руці
Гадюки пнуться... Сон. До дна.
Війнув, дихнув, сипнув пшона
І заскакали горобці!..

— Тікай!—шепнуло в береги.
— Лягай...—хитнуло смолки.
Спустила хмарка на луги
Мережані подолки.

Одчиняйте двері...

Одчиняйте двері—
Наречена йде!
Одчиняйте двері—
Голуба блакить!
Очі, серце і хорали
Стали,
Ждуть...

Одчинились двері—
Горобина ніч!
Одчинились двері—
Всі шляхи в крові
Незрідканими сльозами
Тьмами
Дощ...

Скорбна мати.

I.

Проходила по полю
Обніжками, межами.
Біль серце опромінив
Блискучими ножами!

Поглянула—скрізь тихо.
Чийсь труп в житах чорніє...
Спросоння колосочки:
Ой, радуйся, Маріє!

Спросоння колосочки:
Побудь, побудь із нами!
Спинилась божа мати,
Заплакала сльозами.

Не місяць, і не зорі,
І дніти мов не дійло.
Як страшно!... людське серце
До краю обідійло.

II.

Проходила по полю
Зеленє зеленіє...
Назустріч Учні Сина:
Возрадуйся, Маріє!

Возрадуйся, Маріє:
Шукаємо Ісуса.
Скажи, як нам простіше
Пройти до Емауса?

Звела Марія руки,
Безкровні, як лілеї:
Не до Юдеї шлях вам.
Вертайте й з Галилеї.

Ідіте на Вкраїну,
Заходьте в кожну хату—
Ачей вам там покажуть
Хоч тінь його розп'яту.

III.

Проходила по полю,
В могилах поле мріє—
Назустріч вітер віє—
Христос воскрес, Маріє!

Христос воскрес?—не чула,
Не відаю, не знаю.
Не буть ніколи раю
У цім кривавім краю.

Христос воскрес, Маріє!
Ми—квіти звіробою,
І з крови тут юрбою
Зросли на полі бою.

Мовчать далекі села.
В могилах поле мріє.
А квітка лебедіє:
О, зглянься хоч ти, Маріє!

IV.

Проходила по полю...
— І цій країні вмерти?—
Де Він родився вдруге,—
Яку любив до смерти?

Поглянула—скрізь тихо.
Буяє дике жито.
— Защо Тебе розп'ято?
Защо Тебе убито?

Не витримала суму,
Не витримала муки,
Упала на обніжок,
Хрестом розп'явши руки!..

Над нею колосочки
«Ой радуйся!»—шептали.
А янголи на небі—
Не чули і не знали.

П л у г.

Вітер.
Не вітер—буря!
Тріщить, ламає, з землі вириває...
За чорними хмарами
(з блиском! ударами!)
за чорними хмарами мільйон мільйонів мускулястих рук...
Котить. У землю врізає
(чи то місто, дорога, чи луг)
у землю плуг.
А на землі люди, звірі й сади,
а на землі боги і храми:
о, пройди, пройди над нами,
розсуди!
Й були такі, що тікали
В печери, озера, ліси.
—Що ти за село сеи?—
питали.
І ніхто з тих не радів, не співав.
(Огняного коня вітер гнав—
огняного коня—
вночі—)
І тільки їх мертві, розплющені очі
відбили всю красу нового дня!
Очі.

На майдані.

На майдані коло церкви
революція іде.
Хай чабан!—усі гукнули —
за отамана буде.

Прощавайте, ждіте волі.—
гей, на коні, всі у путь!
Закипіло, зашуміло
тільки прапори цвітуть...

На майдані коло церкви
посмутились матері:
та світи-ж ти їм дорогу,
ясен місяць угорі!

На майдані пил спадає.
Замовкає річ.
Вечір.
Ніч.

Псалом залізу.

I.

Ненавидим прокляту мідь,
бетони і чугуни!
Ой що там в полі, що за гук—
татари, турки, гуни?

Виходим вранці, як з печер
курить по всій країні!...
Замість квіток шаблі, списи
виблискують в долині...

Спахне—ударить—прогремить,
затихне за горою—
І вже спішить, і вже шумить
вгорі над головою;—

Копне копитом, зареве,
підкине хмару сизу—
І з криком в небо устає
новий псалом залізу.

II.

Десь за морями право, честь.
За океяном совість.
Хоч-би вокзал побіг, гукнув,
розбуркав промисловість!

Заслаблю місто: кашель, кров.
На труп—ворони, галки...
Лише часом немов крізь сон
музика й катафалки.

І ходить чутка: генерал
утік із міста вранці.
Без бою, певно, іздадуть,
коли кругом повстанці.

Стоїть завод,—не п'є, не їсть,
аж цвіллю взявся знизу...
І мовчки в небо устає
новий псалом залізу.

III.

Минув як сон блажений час
і готики її бароко.
Іде чугунний ренесанс,
байдуже мружить око.

Нам все одно, чи бог, чи чорт—
обидва генерали!—
Собори брови підняли,
розбігпися квартали.

Над містом зойки і плачі,
немов з перини пір'я...
Зомліло, крикнуло, втікло
зелене надвечір'я...

Це що горить: архив, музей?
А підкладіть-но хмизу!..
З прокляттям в небо устає
новий псалом залізу.

IV

На чорта нам здалася власть?
Нам дайте хліба, їсти!—
А за повстанцями ідуть,
співають комуністи.

Пождіть, пождіть, товариші,
ще будем їсти й пити.
Коли-б ви нам допомогли
капіталістів бити.

Ідуть, ідуть робітники
веселою ходою,
Над ними стрічки і квітки,
немов над молодою.

Туркоче сонце в деревах,
голубка по карнизу...
Червоно в небо устає
новий псалом залізу.

Уривок з поеми „Сковорода".

А тен за полем, за горою
Лавра богобоязлива
перстом у небо указує
навколо гордо позира.
Хрестом вона черкнутись хмари
хоче.
Ну як черкнеться, то вже що?
Воістину фортеця чванства і покори,
дум темних властителька.
Дум!.. дум!.. односить вітер в поле,
дзвініці рота затуля,
а та гуде, містично вие,
часом в дрібушки дзвоші пустить—
і знов: у!... у!...
А високо, аж під хрестом дзвініці,
дзигарі кожну четь-годину
цитату з дзвонів кидають, мов брязкотельця.
Бароко рідне
цитату ловить ту і зголодніло одбиває,
повторює у всіх кутках, по-за колонами і на карнизах,
а потім облущлюється й тихо пада.
І лишаї на стінах, в нішах сліпих і впоперек колон,—
мов обриси материків на мапі.
І так не хочеться святим, що вже наполовину стерлись,
зіходити з стіни.
Ловко держати фоліянт і вічно брови хмурить,
і од прочан немов парад приймать:
святителю, моли бога за нас!
Легко стояти у сяйві на хмарах
і поглядати за Дніпро
і безконечно думать, мріять, упо-вать.
А тепер...
Бароко рідне облущлюється й тихо пада
і точать сльози бані церков печер-них,
що сіли над мощами наче квочки!
Лавра богобоязлива
хрестом черкнутись хмари хоче.
Ну, нехай...

Вітер з України.

(Миколі Хвильовому).

Нікого так я не люблю,
як вітра вітровіння.

Чортів вітер! Проклятий вітер!
Він замахнеться раз—
рев! свист! кружіння!
і вже в гаю торішній лист—
як чортове насіння...

Або: упнеться в грузлую ріллю,
піддасть вагонам волі—
ух, як стремлять вони по рельсах,
аж палинаються тополі!..

Чортів вітер! Проклятий вітер!

Сидить в Бенгалії Рабіндранат:
нема бунтарства в нас: людина з глини.—

Регоче вітер з України,
вітер з України!

Крізь пікельця Захід мов з-за грат:
то похід звіря, звіря чи людини?—

Регоче вітер з України,
вітер з України!

Чортів вітер! Проклятий вітер!

Він корчувату голову з Дніпра:
не ждіть, пани, добра:
даремна гра!
Ах,
нікого так я не люблю,
як вітра вітровіння,
його пляхи, його боління
і землю,
землю свою.

Надходить літо.

Надходить літо,
чуєш-бо?—надходить лі—
Томліє гай. Ріка струнка.
В садках додолі цвіт, додолі цвіт.
Рясніє небо. Дні вже не такі.
Повніє далина. І за повіткою
малина сивіє вінми...
Повніє далина.

На призьбі дід старий—
як сон.
Конлатить йому брови внук.
Гойдає вітер мак, і мак, і яворі.
Син
у землю заступа встромив
і йде до хати. Тепло як!
Це десь за тиждень вже й жита
почнуть мов справжні зорювать.

Пережили і войни, і біду,
визволили молоду
і поділили. Іще-б останню
доділить—тоді вже й зовсім.
Тиша. Лиш на кутку і дзвяк і стук.

Проїде вулицею хтось. Тиша.
Це десь за тиждень вже й жита
Почнуть мов справжні зорювать.

Електрику сусідге провело.
Пора-б і нам? Хитає головою дід.
Скрипить за хатою колодязь.
Дзвід
тремтить і труситься, от-от впаде,
Артезіянський буде в нас, не пропадем!

Хитає головою дід.
А над селом—пустун-літан
безжурно крильми креслить план.

Виходить з хати молодая
весела мати: де мій син?
Дитина ручками, дитина ніжками—
який!
Напевно буде комсомолець—так?
І от воно вже на руках.
Забуло діда, всіх і все,
і мружить очі й груди ссе...

Надходить літо.

Перше Травня на великдень.

Великодній дощ
тротуаром, шов-
ковая зелена
ярилась з-під землі.

Це Христос воскрес
мертвих воскреси—
тихо туго вітер
клепоклонив день.

Аж тут враз! враз!
врізався оркестр:
не Христос воскрес
Робітничий клас.

Аж тут враз! враз!
похід робітни-
чий усе червоніший
празник як цей май?

Загримів, заграв,
тупотом пішов-
кову зелену
клепоклонив день.

Ходить Фауст...

Ходить Фауст по Європі
в смішках, свистах, брехеньках,—
молитовник у руках.—
думає про це, про те,
а назустріч Прометей.

Здрастуй, здрастуй, Прометею!
А! Бунтуєш?—ну бунтуй.
Похвалить не похвалю:
ах, повстаннями, бунтаю,
чи вщасливши бідний люд?

Я на тайнах неба знаюсь,
в філософії кохаюсь,
цифрами перекидаюсь,
фактами смертей. нужди—
ну, а ти, а ти, що ти?

Я ношу в душі вірити,
не цураюся релігій,
не бунтую—тільки книги
все пишу, пишу, пишу
ну, а ти, а ти, що ти?

Хочеш світ творить новітній?
А чого-ж ти безробітний?
— А того, що ти не Фауст!
А того, що ти панок!
Як візьму я молоток!

А! бунтуєш?—чую, чую.
Я не Фауст?—так я й знав.
Ну, пробач! Ну прощай!

Ходить Фауст по Європі
з молитовником в руках.

Дмитро Загул

(28/VIII 1890 р.)

Народився 28 серпня 1890 р. в родині незаможного селянина в селі Миліїв над Черемошем (Вижницький повіт, Буковина). Батько письменника скоро помер, і молодий хлопець почав учитися лише дякуючи допомозі свого сільського вчителя, що в школі йде звернув на нього увагу. Цей вчитель, В. Завадюк, своїм коштом улаштував його до черновецької гімназії, яку й скінчив Загул р. 1913. Тут-же в гімназії почав він і писати, видрукувавши свої перші твори в газеті «Буковина» р. 1906. Перший збірник своїх творів видав р. 1913., яко відбитки з «Нової Буковини», але малий тираж (150 прим.) не сприяв поширенню цієї книжки, і письменник став відомий загалу геть пізніше (1918 р.), коли вийшла його збірка «З зелених гір».

Закінчивши гімназію, вступив Д. Загул на філософський факультет Черновецького університету, але війна не дала можливости закінчити його, і року 1915 Загул, яко «заложник», приїхав на Наддніпрянську Україну. Яко помітна постать літературна піднявся Загул уже після революції, особливо після своєї другої збірки поезій «На грані» (1919 р.).

Обидві збірки Загулові позначили його, яко виразного українського символіста, закінченого світоглядом і символістичною техникою. «Касание мирам иным», потойбічність, що в ній живе поет, невиразність мрій і поривів, ідеалізм—все це дає Загулові право на ім'я символіста, а послідовність світогляду становить його на чолі укр. символізму.

Останніми роками Загул відходить від своєї попередньої віри, звертається від туманности й потойбічности до реальних мотивів, але його попередній світогляд дає себе відчути, і письменник і в своїх революційних віршах лишається більше епігоном символізму, як творцем нової пролетарської літератури.

Велику вкладку в наше письменство зробив крім того Д. Загул своїми перекладами з німецьких поетів (а особливо з Гайне).

Десь високо.

Десь високо над землею носить доля наше щастя,
Та ніколи нам не вдасться опинитись там.
Ми спорідпені з землею, розрослися в ній корінням,
Ми лиш котимось камінням... Не злетіти нам!

Десь за тридев'ятим морем, тридев'ятою горою
Під заклятою скалою спить крилатий змій....
Як потвору ту поборем, то розлучимося з горем,
Наше щастя метеором спалахне, як стій...

Якби крила в нас орлині, якби очі соколині,
Того змія в цій хвилині ми знайшли-би там..
Та—даремно: ми безсилі, ми глухі, сліпі, безкрилі,—
Свого щастя до могили не здобути нам!...

Марія і Мара.

I.

По катакомбах, коридорах
Віками сонної душі
Я протоптав тисячолітній порох
І доблукався до межі.

Палахкотіла біла свічка,
Плакала воском в моїй руці—
За мною тінь—сестра черничка -
Гасила мрійні каганці.

В кутках покинуті гробниці
Моїх примар, моїх марінь...
І туманили таємниці
Над мертвим мороком склепінь.

Я прокрадався повз них, як ворог—
Такі далекі, такі чужі...
Я обтрусив тисячолітній порох
З моєї сонної і темної душі.

II.

Сьогодні я не той, що вчора,
І ватра серця не та сама.
Бо непроглядна впала штора
Над тим, що було і вже нема.

Моїх вражінь вчораший свідки
Хилькем мигнули за поріг.
Не варт і ждати їх,—бо звідки?
З яких нечуваних доріг?...

Хай линуть хмарою чужою
До вас вчорашні мої вогні,
Я чистим серцем і душею
Нові, нові вітаю дні.

III.

Чи не марні марю мрії,
Коли стільки вже століть
Постать матери Марії
Тут примарою стоїть.

Ледве чутно скорбний голос:—
Я примарою умру!—
В мене й серце розкололось
На Марію і Мару.

З них одна стоїть Марою
Під раменами хреста,
Друга гострить ясну зброю
Вирушати на міста.

Скорбно слухає Марія
Ще нечуваних пісень:
Малинова наша мрія,
Наш воскресний день!

З гордим прапором Марута
Серед натовпу пливе:
Пропадай, стара отруто,—
Ми п'ємо нове!

І мені, як часом, сниться
Зойк заплаканих зозуль,
Та ясніше сяє криця
Під ударом куль.

Ви обидві русокосі
І один над вами бог—
Будьте так, як були й досі!
Серце—в вас обох.

Пам'яти друга

(В п'яту річницю смерти В. Кобилянського).

Втіхи ні крихти,—
а стільки терпінь!...
Душа до одчаю самотня...
Ти тільки сон,
перебіжна тінь...
Ти тільки тінь скорботна.

А хто розкаже?
хто розповість
Про все, що в душі наболіло?
І втіха гість,
і смуток гість...
Прийшов—і ніде несміло.

Стоїш у задумі,
мов сонний ліс...
Стоїш і шумиш помалу.

Не треба зідхань!
Не треба сліз!
Не треба смутку, ні жалю.

Пролетить зима,
прогримить весна,
Пробіжить-одлетить і літо—
Осінь надійде,
осінь сумна—
без нахонців і без цвіту.

Прощайся з усим.
І з нею простись,—
і сам одійди супокійно!
Може й вона заспіває колись
цю пісню твою,
цю елегію мрійну.

Гімн-прокламація.

Благословенний піт,
Благословенний труд,
Благословенна рука
Трудівника.

В поті чола здобуваємо хліб,—
Надії його не дадуть.
Ти до праці прилипла,
Як той поліп,
Роботяща людино,

Ти працювати привикла.
Хто не працює—той осліп,
Бо праця—добро єдине.
Хто не працює—хай гине.
Товаришу мій, селянине,
До твого серця—про спільну працю—
Я, співець України,
Складаю оцю прокламацію.
Я—твій найближчий друг,

Що дбає про спільне добро,
Хоч у тебе знаряддям коса і плуг,
А в мене папір і перо.
А третій між нами — брат-робітник,
Що змалку до молота звик,
Своїми руками в криницю б'є—
І плуг і перо він кує.
В поті чола здобуваємо хліб.

Як тільки зійде останній сніг,
Висушить сонце болото,
Виходь, селянине, на свій переліг,
Виходь—на роботу.
Цупко обіруч тримайся чепіг;
Не шкодуй ні рук, ані ніг,
Ні м'язів, ні поту.

Ори!
Сій!
Жито, ячмінь і пшеницю
І жди благодатин-дощу згори.
Повен надій
На врожай, на сторицю.

Благословенний плуг і коса
І вчасна на полі роса,
Що зернистий вирощують сніп,
Благословенний труд,
Благословенний піт.
В поті лиця здобувається хліб.
Вставай до сходу сонця,
Виходь на двір—
Дивися, як блідне вогонь сузір,
Погоду вгадуй і мір,
Дивися, кільчиться, сходить
Посіяне зерно.

І вір—
Уродить воно—
Не тільки твоїй рідні,
Не тільки твоїй сім'ї,
Не тільки для твого дому,
А більше нікому—
Ні.
Плід матери-землі—
Зусиль і твоїх, і моїх,—
Для тебе, для мене, для всіх.

Хай хвилюється колосом лан—
Ти доглядач, робітник того лану,
Ти сторож його, а не пан—
Ми покінчили з панами.
Ти зерен не кільчив,
А сонце і дощ,
Не ти зогрівав його—
Праця—тільки твого.

Хай не зменшається сила
Могутнього плеча,
Щоб доля на полі твоє не косила
Волю і меча.
Доглядай добра землі.

Ти вартовий, ти не пан.
Хай зникне з голови твоєї
Той власницький дурман.
Хто має більше, як треба,
Той, певне, грабіжник.

Хто хліба голодним не дасть—
Той братовбивця.
Дивися, мій брате,
Щоб ти біля поля і хати
Зі спільної стежки не збився.

Дорога єдина, дорога одна
У селянина і робітника:
Кривдників-трутнів між нами нема,
Бо в кожного з нас роботяща рука.

Праця, любов і знання—
Од віку трійця свята.
А наша спільна мета—
Праці всесвітнє єднання.

Не вічний розклад,
Не розбрат,
Не ворожнеча і не війна.
Наша мета—не та.

Наша мета свята,
Прославлена здавна,
Світла і славна —
Спільне єднання
Праці, любови і знання.

Будь не рабом,
Громадянином будь.
Слухай, читай
Слово моєї любови
І руку свою подай
Співцеві-робітникові.

Благословенний піт.
Благословенний труд.
Благословенна рука
Робітника,
Хай буде наша трійця свята:
Праця, любов і знання.
Їхнє єднання—наша мета.

Вечірнє.

Мить по заході сонця.
Монотонно шумить очерет.
І трава, мов сонна,
Хилиться, клониться...
Спить степ.

Зеленою лінню,
Розтопленим олівом
Пливе повноводна Рось...
Хочеться теплим словом
Зворушити когось.

Чого-ж це ти прагнеш,
Вечірня думо моя?
Тужиш чогось—за чим?
Не наздогониш минулого дня,
Не доженеш нічим.

Співай про розбурхані сили!
Будь, як широкий степ,
Що на ньому козацькі,
Чи скитські могили,
А над ними—зоряний склеп.

Мовчи про те, що минуло!
Минулі могили мовчать...
Село ще не спить,
Воно не заснуло—
Сторожко слухає пісню дівчат.

Хай місяць—мрійник банальний—
Згадає на стернях
Татар—монгол,
Ти слухай, як біля читальні
Сміється з них Комсомол.

Хутко прокинеться вечір.
Не стане історії, дум...
Почнуться веселі,
Радісні речі,
Як молодої діброви шум.

Ой знаю-ж я, знаю,
Чого це ти тужиш,
Запізнена пісня моя!
Що голосом не надслужиш,
Що Комсомол—то не я.

Що нудно-марудно
Тягнеться праця...
А так швидко літа летять...
Ех, коли-б мені двадцять,
Або хоч—двадцять і п'ять!

Ні, не мені гомоніти
Про давні та славні дні!
Ще буду шуміти,
Як радісні віти,
І горіти, як буйні вогні.

Тільки-би скинути з себе
Настрій вечірніх хмар,
Безмір степу,
Шум очерету,
І лінивої річки чар.

Сили ще стільки,
Ще запал є!
Я не сумний очерет
Д'горі! Д'горі, серце моє!
Я ще живий поет!

1925 р.

Володимир Кобилянський

(9/X 1895 р.—10/IX 1919 р.)

Нар. 9 жовтня 1895 р. в Ясах (Румунія). Вчився в гімназії, потім у семінарії; учителював у народній школі на Буковині. 1913 р. з невиясненних причин приїхав на Україну Наддніпрянську, в Київ. Життя його тут, особливо від початку імперіялістичної війни, було гяжке, як життя австрійського підданця, та ще й без певного шматка хліба, без відповідних знайомств то-що. Підчас революції працював по установах (Секретаріят освіти, Книжкова палата), як урядовець. З друкованими творами виступив спершу в газеті «Нова Буковина», а далі і в наддніпрянських виданнях. Близько став до групи, що створила недовговічний, але характерний своїми новими настроями та шуканнями журнал «Музагет». В червні 1919 р. заведужав і 10-го вересня помер. Єдина збірка («Мій дар») вийшла вже за посмертне видання.

Рання смерть Кобилянського не дає нам, очевидно, права на оцінку його поетичної кебети. Те, що маємо в його збірці,—в великій мірі «спроба пера». Але в цих спробах дається відчути певна поетична індивідуальність і суворе відношення до себе, як до майстра. Основний тон його поезії граціозний смуток ранньої осени, вересневе передчуття смерти. Вплив школи символічної перехрещується у К. з їдкими «гайнівськими» стрілами, декадентність настроїв і вишуканість («иноді неодстояна», але з натяками на свій стиль) форми—з правдивим відчуттям народньої мелодії, світло-сумовитого українського слова. На яку дорогу вийшов-би поет із цих перехресних стежок, никода вгадувати...

В моїй душі...

В моїй душі глибоке плесо сліз,
Таке глибоке, як печаль народу.
З яким я жив, з яким тужив і ріс,
З яким вінок вінків—терновий —
ніс
Од роду і до роду.

Це дзеркало моїх майбутніх днів.
Неначе привид на пісках пустині,
Я догорю без радісних огнів...
Мене спалить неублаганний гнів
При вході до святині.

Осінне золото...

Осіннє золото над парком
Алею сонну золотить,—
І сонце згарищем-огарком
Кривавo в хмарах мерехтить...
Ще літо осінь веселить,
А смерть вітає вже над парком...

Така дзвінка глибінь блакити.
Мов розмальована емаль,—
Верхів'я, золотом облиті,
Ховають стомлену печаль...
Лиш павутиння срібні нити
Снують мережкою свій жаль.

Сумують вирізьблені дверці
Так тужно згадується в серці,
І листя стелиться до сну;
Як зустрічалося весну...
Про літні радощі і герці
Згадаю ще раз і засну...

Ще тільки іней сонні ливи
Холодним бризком посріблить,—
Луною в серці б'ються співи...
Останній спів прогомонить...
Останній день, останню мить
Пестять весни святі мотиви.

Так смутно-прекрасні...

Так смутно-прекрасні осінні дні,
Як з шелестом листя пожовкле спадає,
Нечутно той шелест за літом рида€,
Що вспуло в сосновій труні—
Так смутно-прекрасні осінні дні...

Краса переходу—найвища краса...
Прекрасне те листя, що впало під ноги,—
Як трупом засохлим покрис дороги,
Яснії стають небеса.
Краса переходу—найвища краса...

Пісня.

Ой, три роки, як три хвилі,
Промайнули в чужині,
Хоч приснiться, рідні шпилі,
Хоч приснiться ви мені!

Ой, три роки, як мандрую
Та в чужий далекий світ,—
Ні фльояри тут не чую,
Ні заплаканих трембіт.

Ой, три роки промайнули
І четвертого вже чверть,—
Ох, коли-б боги почули
Та послали раншю смерть!

Як тільки поверну...

Як тільки поверну з далеких доріг
До бідної рідної хати,
Мене привітає забутий поріг
І стане в-останнє зідхати:
«Де ти був, сину?—та де ти був, сину?

Тутки без тебе преміли проми,
Блискавки смерти літали,
Мучив нас голод чотири зими,
Кулі шалені свистали...
А ти нас забув і покинув...»

Що розкажу йому, як відповім
Рідній, покинутій хаті?
Що принесу я з гостини своїм?
Тільки пісні, тільки сльози рясні—
Дарунки мої небагаті...

В новім руслі.

Хлюпають хвилі на борт,
Воду я краю веслом.
Лине мій човник, як хорт,
Хлюпають хвилі на борт;
Хвиля йде срібним руслом.

Тут мілина і глибінь,
Тут і простір, і кущі...
Світле проміння і тінь.
Тут мілина і глибінь,
Срібно снуються дощі.

Мчать краєвиди нові...
Бачу всі сни наяву...
Сонце щось шепче сові—
Мчать краєвиди нові....
В казковий край я пливу...

В трансі.

Безумство блакитної ночи
Окутує сном мою душу...
І слухаю співи пророчі
Безумства блакитної ночи,
Бо мушу...

Як медьюм, оволене в трансі,
Я бачу нав'язану Казку,
Я п'ю вечерові рум'янці,
Як медьюм, оволене в трансі—
За ласку...

І зве над природою Паном...
І Сильний мене запевняє
Я плачу і рвуся в безкрає,
А Сильний мене напуває
Дурманом...

Яків Савченко

(1890 р.)

Народився р. 1890 в с Жабках, Лохвицького повіту на Полтавщині. Учився більше самотужки. Короткий час був учителем на селі в Сумському повіті (на Харківщині).

В літературі виступив досить давно (р. 1913 надруковано було вперше його вірша в «Ілюстрованій Україні» у Львові). Але власне постом позначив себе Савченко з першої книжки—«Поезії» (р. 1918). Цією збіркою він заманіфестував свій нахил до символізму, що на ті роки виразно позначився у цілої групи молодих письменників (Д. Загул, Терещенко, В. Ярошенко, В. Кобилянський). Містика, песимізм, утікання від дійсности, якась таємничість—все це визначило його звязок з попередньою культурою неоромантизму і разом—певну запізненість світогляду, далекого вже революційній добі. Дальший хід революції поставив перед Савченком, як і перед иншими символістами, питання про перегляд своєї віри, і так само, як і иших символістів привів до відмовлення від символізму для прийняття революційного реалізму. Уже друга збірка Савченкова—«Земля», позначає величезну зміну в настроях поета в бік життьової радости, конкретности, революційности. Але ця друга збірка свідчить уже, що поет дає більше теоретичні міркування з приводу подій, як їхнє ліричне виявлення. І тому з погляду поетичної безпосередньости та ліричної зворушливости вона стоїть значно нижче за першу книжку—«Поезії». Останніми часами Савченко взагалі мало відзивається, як пост, і майже виключно перейшов до історико-літературних студій.

Належить тепер до організації «Жовтень».

Тепер одно.

Тепер одно—заснуть в могилі,
Життя з собою положить,
Згасить свічки давно зотлілі
І в хаті вікна забинить.

Нехай кладе свої печаті
Рука сувора і німа.
Хай стане тиша в моїй хаті,
Хай прийде ніч і буде тьма.

Месія.

Ще раз Месію нам зустріти...
Огнем завихрить висота.
З усіх країн сніги і вітер
На прокляті міста.

Ідуть у небо чорні башти,
і полум'я, і дим.

В димах предтеча, вісник грізний
Пройшов над нас, як спали ми.
Ударив час страшний заліза,
Розпуки і чуми.

Але прокльонами—ні разу
Роздерті щелепи і рот.
Ми тільки супемося плазом
На власний ешафот.

І ми—у струпах, у полуді
Голодні пси. Юрба калік.
Комусь сонцями бризка чудо,
А ми—кривавим крик.

І тільки жебраємо сонце
Устами в'язними не раз.
На ешафоті: бризне сонце
Кришталями для нас.

А нам—що-дня: на мари ляжте,
Завийте скреготом глухим.

І бризне кров'ю на Месію...
А ми назустріч йому крик:
... Хай буде проклятий Месія
Над трупами калік!

Революція.

У диких нетрах—чорні сони
Хрипіли кров'ю рабські дні.
І враз—як фатум, легіони!
В трухлявих хатах крик і гнів.

... Вперед—на прапор революцій!—
А там... чи сонце, чи хаос!

На бурю встала буйна сила—
— Не ждать-же чуда, чи христа?!
... Давню згоріли рідні села,
Давню зруйновані міста...

А там—одною квітне слово:
— Рабам не падать більше ниць!
... Ідуть рядами чугуново—
Крізь вікна—злоба кам'яниць.

Даремно скиглить скарга в муці:
— Мерцям зотлілим—крапелю сльоз.

На сірих плечах—блиском леза.
Серцями - кричу—напролом!
Розносить вітер марсельєзу
І шарпа прапори крилом.

І бліднуть злякано банкети:
— У лави—смертю!—раб і хлоп.
... Одних, іклатих—на багнети!
А инним псам—дві кулі в лоб!

Щоб хиже серце—помсту знало,
І революції жорстокий хід.
... Лунав крик: «...ін-тер-на-ці-о-на-
ла»,
Та дзвін цвяхованих чобіт.

Сонце під голови.

Підпалимо небо—і кинемо душі в
повітря!
В степах розпуздаєм сліпого коня
Клекоче огонь нам—навіки по-
вірте.
Співає земля.
Виходимо босі—і коси ми точим,—
Журба наша, гнів—огневий стріло-
льот!
... Ще й досі нам сниться, як випни-
ли очі
На твані болот...

Ще й досі ми бачимо: — юрби на
площах,
Розтерзані діти в залізних вінках.
А вечір кривавий їх кров'ю полоще,
Хрипить на тілах...
Тепер нам великим—не плакать по-
гребію:
В серцях наших теплих—ворота ві-
кам.
Сьогодні ми вкриємось зоряним не-
бом,
А сонце під голови нам!

Ми всі потроху погасаєм...

Ми всі потроху погасаєм,
Але тамуєм смуток цей:
Гаряче полум'я століття
Що-дня нам спалює лице.

І хоч прийшли ми недокровні,
І в тузі марили не раз,—
Життя повстанцями шумпіло
До юних силами й до нас.

Тепер присниться тільки часом,
Холодний сон згадає всім,—
Як ми заблукані стоялн
Житами плюсклими в росі.

Ми вже не чуєм і не бачим,
Чи пада листя на пісок...
Хода сталева днів і років,
І сил нестриманий потік!

Немає сорому від того,
Що ми не з бурі—і не ті.

Нехай потроху погасаєм—
Нових вітаємо в путі.

Вихрують дні прийдешніх років,
І в кожнім дні—пульсує кров.
Не хочемо серця студити,
Щоб мозок в'янув і холов.

В одній відказі можна жити,
Хто ще відвати не зносив.
Де велике й переможне,
Шумить життя великих сил!
Ми тільки крапелька у морі,
Чи, може, іскорка—ми всі.
Та вже не будемо холонуть,
Як вранці осінь у росі.

І хоч потроху погасаєм,
Але тамуєм смуток цей...
Яке сузоре у століття
В гарячій заграві лице!

Микола Терещенко

(14/IX 1898 р.)

Народився 14 (1) вересня 1898 р. в. с. Щербинівці, Кролив'яської волости Золотоноського повіту на Полтавщині в селянській сім'ї. Середню освіту здобув у золотоноській гімназії, вищу—на хем. фак. К. П. І. (не закінчив).

З 16 років працював у підпільному українському с.-д. юнацькому гурткові. В 1918 р. брав участь у повстанні проти гетьмана.

Писати почав ще з дитячих літ. Видрукувано-ж перший твір його р. 1918 в «Л.-Н. Вісті.». З того часу працював майже в усіх українських радянських часописах. Вперше виступив з окремою збіркою в 1922 р., видавши «Переклад вибраних творів» Е. Верхарна. З окремою-ж збіркою своїх власних поезій виступив тільки в 1924 р., видавши книжку «Лабораторія».

З 1923 р. був членом організації «Комункульт», тепер працює в літорганізації «Жовтень».

З перших своїх творів позначив себе М. Терещенко, яко вдумливий і серйозний поет. Почавши з переспівування мотивів «властителя дум» літературної молоди О. Олеся,—Терещенко проходить далі серйозну школу шукань нового змісту й нового поетичного стилю. Лагідний і задумливий лірик перших своїх творів, з легким «нальотом символізму», письменник переходить далі до ширших громадських мотивів і відбиває в своїй творчості революційну дійсність. На жаль це захоплення громадськими темами значно зменшує художню вартість його писанів, зводячи їх великою мірою до літературних примітивів. Шукання нової форми приводить письменника на який час до панфутуристичної деструкції, і це був найпечальніший період у його творчості.

М. Терещенко серед сучасних українських письменників—один із небагатьох, що заводять до укр. літератури культуру західньо-европейського віршу не тільки в своїх власних творах, але і в прекрасних перекладах з чужоземних авторів. Прегарну книжку таких перекладів дав Терещенко з Верхарна і далі з низки молодших французьких письменників.

Печаль і ніжність...

Печаль і ніжність—о, як розняти
В душі поета печаль і ніжність;
Коли землею вечірні шати,
В моєму серці печаль і ніжність.

Журба безкрая—о, не забути,
Не втамувати печаль поета;
Коли у трансі вечірнім люди,—
Чом я голублю печаль і ніжність...

О, ніжність панни—яка подібність:
Моя задума й журлива діва;
В душі поета яка подібність—
Печаль і ніжність, печаль і ніжність.

Цень-Цань.

I.

Я що-дня робітничим кварталом
з передмістя додому спішу;
а згасаюче сонце поклало
скрізь на дахи вечірню іржу...

Під ногами послалась утома,
засмутила багрець на листку;
я що-дня поспішаю додому
і спиняюсь чомусь на містку...

І пригадую раптом і досі
про багрець обгорілих повстань;
він лежав перехрестом на розі,
косоокий і мідний Цень-Цань...

З неба зорі дивились на нього,
відбивались на лезах очей...
Я що-дня з передмістя старого
поспішаю під захист ночей...

II.

Ми з передмістя наступали,
від куль згинався кожен крок;
в-останнє бились генерали,
ховались між м'ягких панчох...

З-за ринви мушка гострим оком:
тепер і ворог без погон;
рушницю зціпивши, за рогом
команда наповал: «Огонь!»

Не стерпів дракона наруги
«кулі» занедбаний, Цень-Цянь;
і кров'ю прикипів до бруку
від куль його останній пан.

Але-ж не довго прапор маяв,
шинеля-прапор над містком;
прийшов з небесного Китаю,
а вмер земним робітником.

III.

І він покинув мур китайський,
пішов у безвість, навмання;
він так любив пахучий чай,—
але що-дня
йому доводилось возити,
немов худоба, пишних пань,
таких цяцькованих і ситих...
І от Цень-Цань
поїхав десь під сіре небо,
де між сірісіньких людей
ще гірше працювати треба
у млі царських ночей.
Ей,
спочатку гнали батогами
лупати землю—чка Байкал,
а потім ятрили гудками
біль, жаль...
Аж поки кров не тільки в жилах,
а й на прапорах розлилась,
коли на вулицях спітнілих
зірки чіплялись до чола.

IV.

«Батьківщина—далеко, десь там:
не вернути зотлілих пісків...
Коли-б сила закляклим ногам,
я-б до пісків полетів!..

Уночі, в-осени, під дощем,
наче місяць, встає Хуайнань...
Згадки линуть, мов гуси, ключем—
вище дахів, нижче бань...»

Отак часто хлипав Цень-Цань
уночі, в-осени, під дощем.

V.

Революція!
Революція!

VI.

І Київ теж пішов:
на пана!—
Поділ, Шулявка, Арсенал;
а хто не йшов—
не жаль,
догана
його пекла гостріше жал.
Цень-Цань.
Хоч він і темний, кососокий,
йому-ж здалося, що хоч там,
немає там
гудків жорстоких
і чорних брам...
В руках—рушниця,
в грудях—криця,
на думці-ж—
пан,—
він проти нього вийшов биться.
Цень-Цань.

VII.

Ми з передмістя наступали,
від куль згинався кожен крок;
в-останнє бились генерали,
ховались між м'яких панчох...

З-за ринви мушка гострим оком:
тепер і ворог без погон;
рушницю зціпивши за рогом
команда наповал: «Огонь!»

Не стерпів дракона наруги
«кулі» занедбаний Цень-Цань;
кров'ю прикипів до бруку
від куль його останній пан.

Але-ж не довго прапор маяв.
пинеля-прапор над містком;
прийшов з небесного Китаю,
а вмер земним робітником.

VIII.

Прийшов з небесного Китаю,
а вмер земним робітником...
Ніхто про нього не згадає,
хіба що я своїм рядком...

Казка.

У казці вічно серце тоне,
як зазирну в країну див,
коли котилися загони,
немов ураганний приплив,
і повертались на світанку
під місто, кинуте торік,
згубивши не одну тачанку,
не одного звалившн з ніг.
А як вливався в передмістя
потік червоний під містком,
не знать, чи то осіннє листя,
чи кров багріла рівчаком.
Бо так багато землю мило,
людських джерел дзюрчало скрізь,
що довго ще забуть не сила
того, що діялось колись,—
як замість трупів уставали
нові бойці, нові полки!...
І я вдивляюся у далеч,
і я пригадую казки...

Вільніш дихнуло передмістя,
аж у палацах оддає.
Це так безумно й урочисто
гармата з-за узлісся б'є.
Який-то незабутній ранок,
ніким не висловлений гул!
А як звільнили полустанок,
все ближче й ближче голос куль.
І хоч по всіх іще кварталах
так порожньо до болю скрізь,
але за кожен ріг чекали
і озиралися на ліс...
Коли-ж зійшлись і вкрили Либідь
під лебединий крик людей
червоним листом, щоб засипать
дорогу у майбутній день,—
щось неймовірне, дивне сталось...
Пробіг юнак, зросивши брук,
згубивши руку коло валу.
... І раптом встала пара рук!
Другий, поранений у ногу,
прожогом, ніби куля, біг,
і ліг одною на дорогу.
... А замість неї пара ніг!
Коли-ж цілили із-за рогу
і в серце...—билось двоє їх!
І так без ліку на підмогу
вставало серць, і рук, і ніг...
І так, без ліку у кварталах
вставали все нові бойці.
Щось неймовірне, дивне сталось
тоді на Либеді-ріці.
І розгубилися з одчаю,
і ужахнулись вороги:
махне рукою—двох немає,
ступне ногою—ні ноги...
... І заніміла біла галич,
перемогли робітники...
. . . . . .
А я вдивляюся у далеч,
а я пригадую казки!..

Володимир Ярошенко

(1898 р.)

Володимир Мойсеевич Ярошенко народився р. 1898 в с. Яхниках, Лохвицького повіту на Полтавщині, в сім'ї народнього вчителя. Закінчивши сільську школу, він вступає до реальної, а після її закінчення—до вищої. Але вищої освіти не закінчив, захопившися революційною роботою, яку він провадив з 1920 р. яко член У. К. П. (боротьбистів). Потім два роки Ярошенко працював на селі, яко вчитель, а з 1923 року працює в Київі, яко співробітник газети, а пізніше секретар журналу «Глобус».

Писати почав Ярошенко ще на шкільній лаві в селі, а першого вірша свого надрукував р. 1915, при чому писав тоді здебільшого мовою російською (збірка «Стихи» 1917. Лохвиця).

Року 1918 виходить його перший збірник українською мовою «Світотінь», а р. 1919 нова збірка «Луни».

В обох цих збірниках В. Ярошенко виступає спершу яко символіст, що виріс переважно на зразках російської літератури (Бальмонт), а далі—переспівує салонні поезії Ігоря Северянина. Дальший перехід його до лектури В. Маяковського та М. Семенка позначає цілковитий розрив з попередньою лірикою часів «Луп» і перехід до теорії та практики панфутуризму.

Цей шлях, що його проходить В. Ярошенко, як і всі майже українські символісти, приводить його до нових форм і нової ідеології, і вже з р. 1923 він виступає більше як байкар та фейлетоніст, а далі й автор дрібних оповідань. Серед теперішнього доробку поетового те, що має вже певне історичне місце в нашій літературі, є, звичайно, його перші символістичні писання, що становлять принаймні цікавий етап розвитку української літератури взагалі. Що-до останніх його писанів, то всі вони відбивають на собі лише шукання поетові, котрі говорять більше про можливості, як про досягнення.

Відбились далі в душі моїй.

Відбились далі в душі моїй,
У сірім колі вони цвітуть,
Неясний обрій далеких мрій,
Безбарвна, тиха і довга путь.

І сіра птиця—душа моя—
Мене печально у даль стремить,
А я безвольний, безцільний я
Стискаю менти, хвилюю мить...

Дивлюся в далі—душа болить,
Така неясна туманна даль,
Дивлюся в душу—вона летить,
Як сіра птиця—німа печаль.

Я знав і розпач...

Я знав і розпач, ридав—нікчемний, але доволі!...
Холодний серцем, сухий душею і гострий мозком
Я вивів стелі—страшні оселі страшної волі,
Жорстоку сталість я припечатав задублим воском.

Я—потаємність, жорстока воля, німая риба,
Я—сталий розум, душа сухая і мудрі зорі,
Я все вбиваю, я все руйную, як море глибу,
І підмиваю, і роз'їдаю пісчані гори...

Та не радію своїй я силі, своїй я владі.
Я тільки месник, я лиш призирство і крик зневаги.
Я зневажаю, я призираю в страшній відраді,
І шелещу я—пісок пустельний—сухий від згаги...

По небу не хмари, а клоччя...

По небу не хмари, а клоччя
Білої з сірим бавовни,
В повітрі зойки сорочі
І далекого грому одзвони.

Випнулась в небі веселка—
Дужка святого цебра—
Нанизала на коромиселко
Райдужних кольорів гра.

Тілом припавши до броду,
Воду ссуть із ріки
Білих туманів зі сходу
Пухкі павуки.

Зимно під вечір травневий,
Коли після дощів
Сонце пірне за плавневі
Кущі...

Однаково, байдужно і безжурно...

Однаково, байдужно і безжурно,
Я ніби ролі жадної не брав
І ніби баль, розквітнувши ажурно,
Одначе не розквіт і квітнуть не почав.

А я затих під знаком стуми й втоми,
Як найнятий оркестр недбайливих музик:
Я трохи оп'янів... Збираюсь йти додому.
Мій настрій не зайнявсь і непомітно зник.

У вестибюлі сміх, многоголосий гомін,
А білий вигляд пани ховається в сукно—
І я додому вже... Мене чекає комін,
Фамільний Вальтер—нес—настирливе вікно.

По східцях вниз спустивсь—у люстрах сила руху;
На улиці огні чекаючих карет..
Закутався тепліш... В середині щось глухо
Пригадувало баль, плело уяв грезет.

Сину!

Не знаю я, чи розпинали
Іуда і Пилат Христа,
Але проспекти і квартали,
Але сьогоднішні міста,
Сирени зойк... автомобілів
Серед міської фістули
Мене в провулку придавили
І на дротах розп'яли.
Сказали: корчся!
—доти корчся,
Доки не впевниться рука
Наївного машиноборця
Не зачіпать маховика...
І йдуть за днями дні, неначе
З черги за цукром покупці...
Чи, може, я даремно трачу
Слова невидумані ці?!
Чи, може, я, життям потертий,
Позичу місту все, що є,
Та міста не прийму до смерти,
Бо кров моя—село моє!?
Чи-ж міг я вирушить в дорогу
До міста, кинувши село,
Хіба тепер воно не в ногу
Ступа, натуживши чоло?!..
І знаю я,—
таких багато,
Що розчахнулися тепер;
Та син мій вже не буде татом,
Як «Руссю» наш С. Р. С. Р.!
Ми ляжем ситим перегноєм
Під корінища молоді
І виразки свої загоїм
Об вруна тепло-золоті...
Тільки одно візьми від мене,
Що взяв од міста я нове:
— Іти вперед!
— таке надхнене,
Революційне і живе.

Олекса Слісаренко

(17/III 1891 р.)

Олекса Андрієвич Слісаренко (Слісар) народився р. 1891 (17/III) на хуторі Камінцовому, Вовчанського повіту на Харківщині, в родині дрібного службовця панського маєтку. Вчився в харківській середній хліборобській школі, яку й закінчив р. 1912. Року 1913 був покликаний до військової служби салдатом, а підчас війни служив уже, як офіцер.

Друкуватися почав ще з часів, коли вчився в хліборобській школі (у журналі «Рилля» 1911 р. 1/XI). Потім друкував окремі вірші протягом р. 1912 по журналах «Л.-Н. Вістник», «Рідний Край», «Сніп», «Село» та инші. Але до 1917 року з'являвся друком дуже рідко і тільки після революції почав друкуватися частіше, а року 1919 видав свою першу збірку «На березі Касталь-ському». В цьому збірникові Слісаренко виразно позначив себе символістом, з усіма властивими йому ознаками. Містицизм, ірреальність, мрійність, розрив з дійсністю, прибрані в досить художні форми (хоч і запозичені з російської літератури) ставлять цю збірку на одно з перших місць серед нашої симролістичної поезії.

Але в дальній своїй поетичній роботі Слісаренко проходить шлях відходу від поезії. Спершу через футуризм він приходить до заперечення себе, яко лірика, а в своїх останніх панфутуристичних вправах ліквідує себе взагалі, яко поета, і, нарешті, останніми часами майже виключно переходить до прози.

В своїх прозових речах Слісаренко позначив себе, яко письменник, що хоче відійти від імпресіоністичної розтягненості до речей, побудованих на міцній фабулі, на розвиткові дії. На жаль прозова творчість О. Слісаренка йде дуже нерівно і часом кількість написаного шкодить його якості. До того-ж якась розхристана одвертість, надумана й натягнена вульгарність та авторська фамільярність неприємно відтягають увагу читача від «емоціональности» твору в бік оригінальничання та часто-густо сумнівного хотіння.

На пасіці.

Дадан. Дуплянка. На березі білій
Ікона праведних Зосіми і Савватія,
Над вуликами-келіями день цілий
Кружляс працьовита братія.

Невпинно цілий день працює братія,
А ввечері стихають в келіях шуми руху.
Ікона праведних Зосіми і Савватія
Вартує манастир від злого Духу.

Несуть у келії ченці крилаті
Мед золотий і віск на жовті свічі...
Привіт мій вам, працівники завзяті,
Уклін мій вам, невтомні будівничі!

Поема зневаги.

I.

Важко травить
Катаральний
Шлунок історії
Камінчя сучасности.

Стоголоси ревучі
Гукають життя
На бенкети,
А воно
Напихає шлунок
Гречаною кашею корисною.

Тисячі літ,
Як життя хорує
На хронічний закріп.
Хто вигадає
Таку рицину,
Од якої процесло-б всесвіт?

Шаную всіх,
Хто не вірить сучасному,
Призирство моє
Сталості елеганських цилiндрів.

Питаю:
Хто здатен
Плюнути
Європейцю
В зарозумілу пику
Сміливим словом?

Слухайте,
Всі гайдуки
Європейської думки!

Ви довго тримали
Мене у полоні
Шовками свого безсилля.

А тепер я вільний.
Бійтесь
Моїх мотузків з кострицею!

II.

І сокира у мене,
І пилка
В руках, важких од м'язів,
Я витесую опеп
Майбутньої хати.
О, колись
Покепкую над вами,
Як будете мерзнути ви
З малюнками
Чудесних двірців
У кишенях.

Марю я,
Дивлячись у майбутнє,
Що в лісах його,
На полянах святкових
Виростає
Велика мітла,
Яка вимете все сміття,
Позолочене поетами.

Серце тріпоче моє
Передчуттям неминучого,
А ваші серця
Тремтять минаючим.

В руках моїх плуг,
Що ворушить
Скиби стопудові,
А ви
Колупаєте чорнозем
Пальцями

Мені жаль вас
О, сучасники!

III.

Грізно ударю
З гармати фантазії
По ваших шатрах
У долинах минулого.

Клекотом орлім
Лякатиму
Ваші годовані душі.

І будете
Скиглити ви
Псами побитими,
Занкані в проти
Нуждонних релігій.

Так
З глибини свого серця
Кидаю
Гостру зневагу
Вам,
О, сучасники!

Редут ч. 16.

Ніч пройшла тихо, але тиші ніхто не вірить.

Як вдивляються люди в білу пелену ранкового морозного туману—в очах жевріє затаєна тривога.

Сьогодні перший ранок за останні два місяці, коли людей побудив батарейний вартовий. Впродовж двох місяців обов'язки вартового справляли бризанти та шрапнелі в супроводі рушничних та кулеметних пострілів.

Хрускає під ногами тоненький льодок у вчорашніх калюжах. Збита кінськими копитами та чобітьми трава біліє інеєм, іней на гарматній сталі, пофарбованій на зелений колір, і на башлику вартового. Горб перед батареєю побілів і повільно зливається з туманом.

Хто замерз за ніч, той витанцьовує «дрібушечки», накинувши на плечі кінську попону, а той, кому попони не вистачило, глузує:

— Ти, Сеня, сіна у матню напхай—тепліше буде!

Це Чайка, телефоніст, глузує зі свого приятеля Семена Голубенька.

— На, курю, й ти погрійся!—кидає Семен попону Чайці і через хвилю кепкує над «баб'ячою кісткою» під «кобилячою спідницею».

З приводу тиші на батареї склалося дві версії. Одна—що німці від-

ступили в напрямку Маркграбово — Лик, друга — що німці готують наступ і хочуть приспати нашу увагу.

Батарейна маса симпатизувала більше першій версії, бо вона давала кілька безпечних днів походу. Прихильником другої, між иншим, що жалали військових відзнак, був Лейба Лубенський, батарейний спостерегач.

Лубенський — худорлявий парубійко з типово-семітським обличчям, до війни кінчив комерційну школу, войовничим запалом не відзначався, але прагнув заслужити «Георгія», який мусів розтопити лід у серцях охоронителів «процентної норми», як подаватиме Лейба до університету...

Чайка симпатизував першій версії, але на ситуацію реагував по-своєму. Лежачи у вонючій телефонній землянці і смакуючи «телячу ніжку», він стиха говорив Семенові:

Ухойдокає мене капітан, як постоїмо ще на цих позиціях...

— Постоєв?

Ато-ж...

А ти, Ваня, не дери носа, підлабузься до нього...

Іди ти в... «Підлабузься»! — передражнив Чайка Семена.

Семен Голубенко й Чайка — великі приятелі, але вдачею вони були різні люди.

На кремезній фігурі Голубенка лежало тавро важкої хліборобської праці, а на широкому обличчі та в карих очах за монгольськими вилицями застигла лагідність та покора тільної корови.

Природа обмежилася сокирою, створюючи його, а щоб зменшити тертя вугластого Семенового тіла в людському оточенні, вона налила йому в жили замість крови каламутного олеонафту — чудового змазочного масла, що зменшує всяке тертя.

З иншої глини було зроблено Чайку. На голову вищий за Семена, стрункий, блондин, з карими очима, він вражав своєю зовнішністю. Щось вишукане й разом з тим дике було в його постаті та в обличчі.

За грубим, майже брутальним поводженням, що виховала в Семенові військова казарма, почувалася якась м'якість та материнська ласка до Чайки.

— Ну, не сердься, я-ж знаю, що ти гордовитий пан! — і Семен поліз на зовні.

Чайка сердито плюнув на стіну землянки й замислився.

На другому році своєї служби, ще за мирного часу, Чайка дістав фейєрверка, але по-весні, як ішла батарея походом у лагері, трапилася подія, про яку він нікому не розповідав, але в наслідок якої стратив свої нашивки і попав у немилість командира.

Разом з батареєю в лагері тоді поїхав і начальник дивізії, генерал Оганов зі своєю молодою дружиною Ліночкою, як її називали по-за-очі й офіцери, й салдати.

Оганов швидко лишив батарею й поїхав до лагеря залізницею. Старечі кістки не терпіли походної тряски. Генеральшине шатро з того

часу почало крити від людського ока те, чого не могло вкрити од стороннiх уцей.

Молоді підпоручники щасливо конкурували з пристаркуватим головозим Постосвим, і капітан на одній стоянці рішив створити умови, в яких можна було-б вжити енергійніших кроків, ніж ті, що дозволяли тонкі поли походного шатра.

Він запропонував генеральші прогулянку верхи, та Ліночка несподівано поставила умовою, щоб їхав ординарцем не хто инший, як Чайка.

Постоєв погодився, але невиразне підозріння заворушилось у нього. Це підозріння набрало цілковитої виразності, коли, од'їхавши верстов зо три від лагерю, генеральша томно промовила:

— Мені набридло бути між людьми! Ви, капітане, не гнівайтесь, коли я вас попрошу лишити мене одну... Я хочу посидіти над прозорим ручаєм он у тому лісі і про кохось помріяти...

Вона подивилася на Постосва так, щоб у нього не лишилося жадних сумнівів, що мрiятиме вона про нього.

Після цього вона наказала Чайці їхати за собою.

Подержин коні на узліссі...

Капітан погодився, але всередині у нього клекотіло. Він ніби поїхав на батарею, але через якийсь час опинився в лісі коло ручаю, де близенько одне до одного сиділи Ліночка й Чайка, а зім'ята амазонка генеральші могла стати причиною неприємних для неї пльоток...

— Бравого ви собі ординарця випукали!—саркастично промовив капітан і пішов геть.

На тому саме тижні Чайку «розжалували» в кононіри з призначенням на важку й брудну роботу, а Ліночка несподівано заскучала за своїм генералом і поїхала до лагерів залізницею.

Про цю подію ніхто на батареї, крім Постоєва та Чайки, не знав. Постосв мовчав, бо боявся зашкодити собі «по службі», а Чайка під загрозою Постоєва.

«У труб запнати хоче», - думав Чайка, коли зумер польового телефону настирливо задзирчав. Він схопив трубку:

— Слухаю, ваше-високоблагородь! В цю хвилю, ваш-високоблагородь!—І висунувшись на зовні з отвору землянки, Чайка гукнув:—Семе-не! Покрохай поручника Іванова! Капітан зі штабу дзвонить!

Поручник Іванов присів на сходах у землянку і взяв трубку телефона:

— Слухаю... Прорив на Сувалки? Неймовірно... Контр-атаками... Святе діло! Чудово.... Звичайно, редут ч. 16 треба зв'язати... Так, так... Зараз дам розпорядження. Слухаю....

Поручник передав трубку Чайці:

—Ти, Чайко, збирайся до редуту ч. 16. З тобою пйде Лубенський спостерегачем, а Голубенко другим телефоністом. Візьми запасні мотки дроту, щоб з вечора звязок уже був. Розумієш?..

— Так точно, ваш-бродь!..

— Лубенський хай візьме стару цейсівську трубу... як розіб'ють, не жаль буде....

— Слухаю...

Як пішов поручник, до землянки заліз Голубенко, що чув усю розмову. Він мовчки сів проти Чайки й колупав пальцями діряву халяву.

Редут ч. 16 був місцем, до якого люди йшли переконані, що назад їм не вертатися. Впродовж двох місяців невпинних боїв п'ятнадцятий редут проглинув не одну тисячу людей у сірих шинелях. Тяжкі рани, що давали змогу попасти в шпиталь, вважалися за щасливий вихід з редуту.

Ну, Сеня, пиши батькам, а мені, матері його чорт, і писати нікому! — махнув рукою Чайка й замовк. У напівтьмі землянки Семенові здалося, що в голосі товариша бренїли сльози, але то, певно, тільки здалося—не міг Чайка Іван плакати...

З сімнадцяти років він блукає по світу «без роду й племени», бо батько його, —сільський дяк,—вигнав Ваню з дому з чималою порцією батьківських прокльонів, як приїхав той виключений «з вовчим білетом» із бурси. П'ять років самостійного життя загартували Чайку, а важкі чували Одеського порту стерли сліди його походження та бурсацької науки.

— Що я тобі скажу, Ваня,—підсунувся Голубенко ближче й заговорив пошепки —тікаймо до німців... у полон... бо в редуті все одно вб'ють...

— Тікай, коли хочеш, а я лишусь...

Голубенкові увірвався голос:

— Коли ти ні,— то й я ні...

Чого ні? Дурний, тікай... У тебе-ж жінка, діти... Мене уб'ють— ніхто не пожалкує, а не уб'ють—капітанські діти сиротами будуть...

— Чого капітанські?—не зрозумів Семен.

Підстрелю його,. курву! —і зуби Чайці заскрипіли.

Що ти, Ваня?—з жахом у голосі вигукнув Семен і схопив Чайку за руку, а той одпихнув його од себе й поліз із землянки.

У «передках» Чайка збирав телефонний дріт, старанно перевіряв його, намотуючи на мотки, а Лубенський чистив стару цейсівську трубу.

Ну, яка чорта ми воюємо? —говорив Чайка, як рушили вони на батарею.—Ну, німці нас захоплять. Ну, й чорт з ними! Хіба, приміром, мені не все одно, чиї чували таскати? А ти, Лейбо,—жид і будеш жидом і в німців, і в Росії... І шапка тобі, як сірковій в ярмарок...

Лубенський напружено думав.

— Ні, заслужу «Георгія», до університету приймуть,—промовив він з переконанням.

— Ех, ти!

На батареї пристав до них Голубенко і вони разом рушили до лінії шанців.

Непривітно прийняла їх чорна паща редуту.

Артилеристи?

— Так...

— Ваш бліндаж праворуч...

Чайка, Лубенський і Голубенко розташовувалися на новому місці. Редут ч. 16 сполучав дві лінії шанців, що сходилися під гострим кутом, вдаючися наперед до німецьких позицій. З редуту можна було боронити лінії шанців од ворожих наступів, бо поле спереді та з боків відкрите для кулеметного та рушничного обстрілу. Вороже командування добре розуміло вагу редуту в справі оборони й тому вся артилерія добре пристрілялася до цієї круглої земляної фортеці з глибокими бліндажованими сховищами.

Не одну тисячу столітніх сосен зрубано й закопано в землю, щоб захистити людське життя од потоків заліза й олива. Але це не дуже допомагало. Що-дня були забиті, знівечені та засипані землею у, здавалося-б, безпечних сховищах.

Увечері телефонний зв'язок з батареєю було налагоджено. Лубенський, примостувавши свою трубу на передньому виступові, прийшов до землянки, де Семен і Чайка сьорбали з котьолків каламутний чай.

Чайка оповідав батарейні новини, що почув по телефону. Привезли теплі сорочки та валянки, завтра пшоняну кашу варитимуть на батареї, бо сочевиці немає...

Десь далеко на правому фланзі строчив кулемет і захлинався невимовною лютю, а зимова туманна темрява по вінці наповнила чорну миску редуту й приглушила звуки.

Чайка думав про свою помсту, про те, що капітан Постоєв сидить зараз у теплій халупі, переконаний, що Чайка з редуту не повернеться. Лють закипіла в серці Чайки, і, щоб заглушити її, він розмовляв з товаришами про звичайні буденні речі.

— Ну, Семене, що там твоя Параска пише?

— Та все про злидні!.. Корова подохла, а коня комісія забрала. Десь тепер і мій чалий нюює...

— Треба воювати,— сказав Лубенський і з почуттям справленого обов'язку замовк.

— Та тобі треба. Ти прав собі добуваєш... Добудеш, в обидві руки! —саркастично засміявся Чайка й розмова увірвалася.

Поруч у бліндажі за рубленою стіною бубонів голос, роблячи довгі павзи:

— Блажен муж, іже не ідет...—Не сволодать Марфутке, не сволодать!..—іже не ідет на совет нечестівих і на путі... Пойду, гріть, поляжу, да й помьорла...—і на путі праведних...—А штоп ти сдохла, акаянная!..

Це Михеїч молиться й ласться,—промовив Семен, що вже встиг зазнайомитися з сусідами.

Йому ніхто не відповів, але кожен подумав про бороданя Михеїча, уральського старовіра-селянина.

Михеїч довго ще вичитував слова псалтиря, міпаючи незрозумілі йому слова псалмів і вголос висловлені думки.

Десь далеко на Уралі кинув бородань своє господарство, з яким зрісся своєю істотою і зараз турбує його господарчими турботами згад-

ка про далеке село, де Марфутка лишилася на господарстві, певно дочка або невістка, і не зволодає з ним.

— А я, хлопці, в атаку з піхотою піду, хреста зароблю!—висловив уголос свою думку Лейба.

— Заробиш... дерев'яного...—відповів Чайка.

Пізнього зимового ранку, як на світ позначалося, порушив спокій гарматний вибух. Горохом розсипалася крихка тишка по замерзлій річці та в очеретах болот і більмастий день не в силі був позбирати того гороху...

Навколо редуту й над редутом гриміла стихія олива та сталі, шматуючи землю. Біла земля вкривалася чорними плямами, а повітря насичувалося пороховими пахощами.

Люди сховались у бліндажі й полохливо туливсися докупи. Тільки дозорці стежили за полем перед редутом та Лубенський, справляючи свої обов'язки спостерегача, направляв трубу в бік ворожих позицій.

Раптом вибухи стихли. Люди поставили новий кулемет замість розтрощеного ворожим набоєм та однесли в запільну частину редуту двох забитих дозорців.

Бородань висунув голову з бліндажа і перехрестився широким хрестом:

— Аканий! і не покладаючися на тишу, знову сховався у бліндаж, розмовляючи сам з собою: «Атечество!.. Єжелі ти цар—іді с вамі кров проліват!.. Міне атечество, а тібе? А тібе, спрашіваю, што?.. Курящим пуп?»

Це Михеїч на самоті допитував царя в години чорного розпачу та звірячого жаху. Якже-ж таставало заспокоєння, прокидалися в ньому вікові забобони, запущені жахом, і охав тоді Михеїч, і зрохав у старого бога, певно такого-ж бородатого, як і він, прощення гріхів.

Батарея пристрілювалася. Лубенський передавав до телефонної землянки:

Перельот! Правіше!.. Ноль—ноль—два!..

Питає командир, по чому стріляємо, — кричав Лубенському Семен.

— Кулеметні щити!

Тепер стихія вибухів перекинулася на той бік, де німецькі лейби, чайки, михеїчі та семени очікували на свою пайку заліза чи олива.

В редуті люди повиходили зі сховищ і весело дивилися через амбразури в бік «ворога».

Молодця артилеристи!—вигукував експансивний молодий салдат.

Молодця, коли нас не б'ють,—розважливо промовив старший.

Бувас,—бовкнув хтось...

Раптом у повітрі зашуміло, як од тисячі крил. Люди кинулися до бліндажів, але набої випередили.

Олив'яний дощ шрапнелі, гряд крихкої криці бризантів, вулкани великокаліберних гранат скупчилися коло редуту, в редуті і по-над редутом.

Не встигла ще впасти підкинута вгору земля, як знову рев і ляскіт..

Працювала фаланга.

З моря реву і гримання виривалися тоненькі струмочки людських стогонів. Пошматовані люди з одірваними руками й ногами, з розпоротими животами благали допомоги або смерти. Ніхто не допомагав, лише залізо щедро дарувало смерть.

Ті, що сховалися в бліндажі, були придушені обвалами, й нелюдський стогін чувся з-під землі.

У щасливому куточку в бліндажі Чайки й Семена чоловіка сім очікувало на смерть. Чайка сидів на апараті, що давно вже не працював, бо дроти всі було перебито набоями. Втягнувши голову в плечі, прихилившися до Чайки, сидів Семен. В найдальший куток забився Михеїч.

— Господі Ісусє! Господі Ісусє!..—вигукував він і божевільними очима дивився на отвір бліндажу.

Як-же гарматний рев дійшов свого апогею, бородань-уралець, забувши свій старовірський звичай, що не дозволяв лаятися «чорним словом», вигукнув:

— Братци!.. Царіца небесная!.. А мать твою... в царей і царенят!..

Правильно! А то «царіца небесная»!—передражнив Чайка Михеїча.

Новий скажений вибух заглушив слова. Перед самісіньким отвором бліндажу вибухнув набій, і два молодих салдати, що сиділи ближче до отвору, посунулися вниз на живих людей. Михеїч схопився за плече і зблід.

Теплими трупами наполовину затулили отвір, а ранене плече Михеїча сусіда зав'язував брудною ганчіркою.

Надвечір стрілянина почала вщухати. А як засутеніло — все змовкло.

Німці, видимо, одклали свій наступ.

Туман вставав знову над болотом та річкою й обволікав вечірні силуети.

Перший вийшов з бліндажа Чайка. Наступаючи на трупи, присипані землею, ковзаючись у кривавих калюжах, пішов він до того місця, де мав свій пункт спостереження Лейба Лубенський.

У сутінку вечора чулися стогони людей, що конали, та глухі голоси з-під землі.

Чайка шукав Лейбу і, нарешті, знайшов. Цейсівська труба, яку «не жаль, коли й розіб'ють», цілісінька стреміла над бруствером, а коло неї, підігнувши коліна до підборіддя, заплутавши пальці у власних кишках, лежав захолонувши Лейба. Шкляні очі, запорошені землею, дивилися кудись у бік.

— От тобі й хрест,—пошепки промовив Чайка й пішов до бліндажу.

— Убито Леїбу,— сповістив він Семенові.

Команда санітарів забирала ранених та одкопувала завалених землею. Михеїч, ідучи з редуту, в-останнє з неймовірною огидою поглянув на чорну пащу.

— Будь ти проклят!..

Свіжі салдати зміни, з жахом телят у комарі різниці, збивались у купки і шептались.

Чайка послав Семена ладнати дріт до батареї, а сам лаштував апарата.

Як було полагоджено телефонний звязок, Голубенко подзвонив до редуту:

Наказано нам удвох тримати пункт спостереження. Зараз іду до тебе...

Через півгодини Семен розповідав Чайці віч-на-віч, сидючи в телефонному бліндажі:

— Капітан сердиться. Каже: сволочі, спостережень підчас бою не передавали, звязку не підтримали...

— Шкодує, що мене не вбито? Нехай тепер сам держиться...

Дні проходили за днями, а на фронті настала відносна тиша. Ні Чайку, ні Голубенка не змінили, як-то завжди робилося після важких боїв, а Чайка довгими ночами, гартуючи помсту, очікував на зміну.

Але капітан Постоєв, зневірившись, певно, у можливості здихатися Чайки, вирішив спровокувати його на дисциплінарний злочин. Одного вечора передали Чайці з батареї, що командир призначив його за свого денщика. Такого знущання не сподівався Чайка і, як божевільний, метався по редутові, а йдучи на батарею, сказав Семенові:

Ну, хай, курва, запам'ятає. Тепер уже йому амба!

Голубенко, що ввесь час мовчав, підсунувся до Чайки ближче й прошепотів:

Ти, Ваню, тільки так, щоб ніхто не знав... Тихенько... А як-що до німців тікай, і я з тобою...

Чайка махнув рукою й пішов.

Капітан не спровокував Чайку на дисциплінарний злочин. Хоч як був збентежений Чайка, а, стаючи до нових обов'язків, не протестував, ретельно «козирявв» капітанові, а той підозріло, з затаєним здивованням дивився на нього...

На третій день після нового призначення Чайчиного на батареї заговорили про наступ. Батарея мала пробивати колючий дріт супротивника для проходу піхоти. Пристрілюватися по дротові пішов сам капітан Постоєв, і от уже зранку передає Голубенко з редуту ч. 16 капітанову команду на батарею.

А Чайка готувався. Він твердо вирішив далі не откладати своєї помсти.

Старанно почистив «нагана», перерахував кулі в барабані й поклав револьвера у кишеню «насипом». В землянці, де Чайка спав з ин-

шими «халуями», липилася кобура зі пнуром, якого було ніби прнчеплено до револьвера.

План був такий: надвечір, як покличуть капітана обідати на батарею, а про це Чайка сам передає телефоністам, вийде він назустріч Постосву й у тому місці, де перед редутом ч. 16 у балці поплуталася ліщина, він застрелить капітана.

Нетерпляче Чайка чекав вечора, а як, нарешті, передали капітанові, що його очікує обід, вийшов з батареї, тримаючи в кишені спітнілою рукою револьвера.

Чайка сходив у лощину од первового напруження зціпивши зуби. На фронті лунали поодинокі вибухи.

Дійшовши донизу лощини, він зупинився. Вгорі, з боку редуту, з'явився силует людини.

«Він!»—подумав Чайка й витяг револьвера з кишені.

Чоловік не йшов, а біг по схиловій горі, і коли він наблизився, Чайка впізнав Семена. Він був без шапки, з чола стікала чорна смужка крови, а правою рукою тримався за голову.

— Що таке, Сеня?

— Поранено!—промовив тримтячим голосом Голубенко й одвів од голови закривавлену руку.

— А капітан?—з напруженою тривогою запитав Чайка. Рука до болю тиснула револьвера.

— Капітанові... голову одірвано! і Семен побіг далі на батарею.

Чайка скам'янів. Револьвер випав з руки. Ні думок, ні чуття. Тільки якась невимовна порожнеча.

І раптом відкілясь з глибини піднявся шквал скаженої люти, що вилилася в дивовижній лайці, в якій редут ч. 16 було сплутано і з богом, і з матір'ю, і з пробовою дошкою, і з вірою, і з кров'ю... А як останні слова затихли у пустельній лощині, Чайка безсило сів на землю край стежки, що вела до редуту ч. 16 і гірко, по-дитячому заплакав...

Михайль Семенко

(31/XII 1892 р.)

Михайло (чи Михайль, як сам він пише) Семенко народ. 31 грудня 1892 р. в с. Кибинцях, Миргородського повіту на Полтавщині. Вчився спочатку в реальній школі, потім у Петербурзькому психо-неврологичному інституті (не скінчив). Першу книжку випустив року 1913 в Київі. Підчас війни бачимо його у Владивостоці. Революція мінить мотиви Семенкової поезії, до того часу індивідуалістично-естетні (в футуристичному дусі)—мінить вона, значить, і світогляд його.

Семенко, по першій своїй книжці, нагло вдаряє в тон, що має «потрясти світ», проголошує еру «кверо-футуризму» і по-за поетичною продукцією виявляє себе ще й як теоретик мистецтва. Пізніше він засновує літературну організацію панфутуристів (комункультівців), що розпалась останніми часами. Прихильники панфутуризму надзвичайно високо оцінювали Семенкову систему теорії та історії мистецтва, але ми тепер її не розглядатимемо.

Основа Семенкової літературної діяльности — протест проти усталених смаків і традицій. Ще в одній із перших книжок поет заявив, що «палить свій Кобзар» (то-б-то — поширивши — всю укр. поезію, що була до нього) і взяв собі за фах епатувати буржуа. Цей протест проти застарілого, це шукання нових перспектив дало привід М. Хвильовому назвати С. «трагичною постаттю». Але властиво трагедія Семенкова в тому, що йому бракувало сил для здійснення гордих завдань, що він собі поставив. Маючи гнучку, занозичливу (п ереимчивую») вдачу, Семенко раз-у-раз підлягав стороннім впливам: то чується Ігор Северянін з його салоново-ресторанним шиком, то хороблива Єлена Гуро, то московські футуристи (як Кручених) з їх словотворчістю та «заумною» мовою, то Маяковський революційної доби, і скільки тих було впливів, стільки маємо і Семенків-поетів, починаючи од Семенка-Вороного в першій книжці („Prélude").

Найбільша отже сила Семенкова—у деструкції (його улюблений термін), руйнації, запереченні: тут мова поетова набирає гостроти й дотепно-

сти, а вдари — влучности й сили («К другу-стихотворцу»). А мотиви великого города, його вулиць, кав'ярень, автомобілів, кіно, руху — це те нове в царині тематики, що з великою завзятістю завів автор до нашої, як люблять говорити, хуторянської поезії.

Останніми часами голос Семенків чути рідко.

Нудьга.

Чом мені нудно без тебе, дівчинонько?
Чому життю я не радий?
Жду тебе, мила, кохана дружинонько,
Жду я єдину відраду!
Серце і душу мою ти розпалиш
В пестощах сяйвом святим,
Образ свій ясний у грудях зоставиш,
Тихо схилюсь я над ним...

Річка душі.

Тихо плеще сярічка душі
кнійсхиливши сясплять комиші
біломісяць урічці заснув
тишу небайземлі пригорнув
тихозіроньки зпеба зорять
ніжноструннoакорди дзвенять
весьутінях зогнямивертеп
злототемний простягсяскрізь степ
тихоплеще сярічка душі
сонно шепчуть сядесь комиші
тихоказка пострунах бренить
ясномрія цюказку живить
тихоплеще сірячка душі
тихоплеще сярічка душі
біломісяць урічці заснув
тишу небайземлі пригорнув.

Притиснутий.

Ще нижче поклонись! Ще кланяйсь, кланяйсь,
Вони здобутки всі зараз тобі дали—
І Ігорь, і Бальмонт, і Білий, і Чурляніс—
Всі хором, і ретельно так, гули:
Семенко—кланяйсь, кланяйсь!
— Ні, не схилюсь,
Смерть буде перемогою моєю
Коли я буду сам,
А коли ні...

„К другу-стихотворцу".

Пане Вороний! Коли Ви перестанете
вже ходити у вибиваних штанях?
це дивно, але невже Ви не почуваєте,
що літом просвіщаєтесь на санях?
і нам (як Вам) осточортіли зорі-очі,
й очі вже давно пора кинути озорювать,

та й паньночки до зор вже не такі
охочі—
невже Ви підмовляєтесь палкі серця
покорювать?
Пане Вороний! пора вже скинути
онучі,
бо-ж по містах хоч яких—все
ажур
і такі пудні Ваші гаї та дніпрокручі,
як почуття щирих українських
шкур.
Пане Вороний! Я бачу—Ви цього й
не почуваєте
хрещатикуючи серед літа—ха-ха!—
саних.
але все-ж... невже таки не переста-
нете
у вибиваних ходити питаних?

Дуже щира поезійка.

Взагалі чого я сюди прибув у Київ?
Місто досить пудне
Весною смердять акації
Улицями ходить гидко
І не знаєш чи це ти в парк попав
Чи десь в селі між чумаків
Мені не місце тут
Я почуваю що зупинивсь
Далі ні на йоту не посуваюсь
Через два роки в-низ піду
Обстанова мене огрублює
Товариство викликає гримаси
Тікати звідси!
Тікати з Київа!
До живих людей бігти
Тонких інтелігентних
Що живуть сьогодні
Дихають сьогоднем
Сьогоднішні
Нерви рвуть.

Немає нічого більш прекрасного
Як сьогоднішній день
Я не дожену його тут
Кожного дня зостаюсь з-заду
Тут між своїми
Геть родичів—у серці моєму
Місця немає рідному всьому—
Рідним жити буду після 40 літ.
Геть усе що спиняє мене
Що шкодить мосму бігові
Що душу мою еластичну старить
Лагідність тягне мене під рельси
Благополучіє мене вбиває
Не хочу слави тут
Між своїми де за мішок
Сміття та козацького вуса славу да-
дуть.
Що мені за діло до Київа та родичів
Коли про Семенка мусять марсіяни
знать?

Автопортрет.

Хайль семе шкоми
Йхайль кохайль альсе комих
Йхай месен михсе охай
Мх йль кмс мнк мих мих

Семенко енко нко михайль
Семенко мих михайльсе менко
О семенко михайль!
О михайль семенко!

Ève victorieuse

Ванді я не подобаюсь. Вона цілком
байдужа.
Вона ліпше себе почуває зі скрипником із Мулен-Ружа.
А мене теж дратує, що була так
близько-близько,
Що який-небудь дурень уже-б гадав
про колиску.
Ну і хай буде так. Я на час покладаюсь.
Хіба я гнався за чим і збивав коліна?
Ще улиць до біса, на трамвай я не
збираюсь—
Ну і хай собі порегочеться Ізеліна.

Серце в блуканні.

Сю осінь я заблужусь у муках
Серед жовклого листя заблужусь у
коханні
Я заблужусь у коханні
Заблужусь у коханні
В осінніх муках
Ви почуваєте? Моє серце в блуканні
По тихих алеях з опалим листям
безрухим
Жовклим безрухим
З листям безрухим
В самотнім єднанні.
Може знайду знайду в осінніх звуках
В осінніх свистах в тоскнім знайду
сподіванні
В тоскнім сподіванні
Тоскнім сподіванні
В осінніх звуках.
Сю осінь я заблужусь у муках.

Парикмахер.

Сьогодні вдень мені було так нудно,
Ніби докупи зійшлися Олесь, Вороний і Чупринка.
Почувалося дощово і по осінньому
облудно—
В душі цілий день парикмахер на
гитарі бринькав.
Иноді думав про неї і робив ескізи
листа—
Що не гадався їй надісланим бути.
Згадав кілька французьких фраз
забутих,
Разів зо-два поглянув на образ
Христа.
Наспівував банальні вальси безголосно,
Дивлюсь на стелю в брудне павутиння.
Ні, мені було тільки тоскно—тільки тоскно...
В серці мосму розкладалась диня.

Останній ґудзик.

Я застебнув останній ґудзик невчасно,
Коли перетнулись наші погляди
ворожі.
Вискаливши зуби папуасно
Я поставив дикість на сторожі.
Шклянка кави може звести знову
Пізно ввечері в зажуреній кав'ярні.
І зловлю я мрію випадкову—
Коли діткнуть груди пестіння вахлярні.

Парк.

Тихим вечором, як захолонули тіні,
В парк струмочками полинули плини легкої віоліни,
Темними плямами самотно тулились каштани
І різко пляміли окреслені мармуром стани.

Фонтан огазонений квітно осріблював зідхи зів'ялі
І журно блукала шукала когось Ілаялі.
Самотно блимали в кутках рожево-лихтарні лілеї
І таємничо збігались у пітьмі алеї.

Будь ласка.

Я утворю на високій скелі
Самотний замок.
Там напишу я в стилі Растрелі
Символістичну драму.

В білясту ніч прийму в кімнату
Блакитну панну.
Мене буде море звати,
Але я не встачу.

Гострий ніж я ввіткну суворо
В жіноче серце.
Прилаще тіло співуче море
І зблідлі перса.

І зникне мрія легкої уяви,
Розтане казка,
Не жахайтесь елегантної мови
Будь ласка!

З ревфутпоеми „Тов. Сонце".

Марш.

Розносить буря всесвітній пожар
Хитаються будови корчиться світ
Там, де пройшли, вже немає хмар
І сходять червоні зорі над сутінками віт

І блисне сліпуче сонце і запалають міста і села
І зворухнуться серця і у золотому огні

Приходьте до нас у кого обличчя веселі
Хто життя не шкодує у червоній борні

Темні сили рідіють, заженем їх у пори
Розіпнемо на стінах хто коритись не міг
Хай покриють всю землю червоні прапори—
Лише той веселий, хто світ переміг.

Із поеми „Повстання"

Чуєте сурми...

Чуєте
Сурми
Вночі?
Це
Перед ранком!
Суходолами
Галас людський
Кабелями й радіо.
Вставайте
Поети
Нетр!
Ви,
Хто вперше
Вмочив перо в атрамент—
Вам мій клич!
Сьогодні
Затуляю дірку—
Це вам
Вільний шлях у майбутнє!
Сьогодні кинуто
Іскру повстання
Для всіх!
Скрегочуть і
Стукають
Апарати
Всім!
Всім!
Всім!
Я пройшов
Багато світу
І бачив всякого люду
Я
Пробив стіну!
І я!
Заткнув!
Дірку!
Я повторив старе
І знищив
Ударом!
Я
Пробив
Душу спогаду
Про всіх надхненних і пророків
Розп'ятих на хрестах!
Вставайте
Поети
Нетр!
Зводьте
Повстання
Стяг!
Жертва вечірня
На світанку
Пролилась.

Понеділок-вівторок.

Понеділок
Вівторок
Середа
Четвер
П'ятниця
Субота
Неділя.

Гео Шкурупій

(20/IV 1903 р.)

Юрій Шкурупій народився 20 квітня 1903 року в Бендерах; дитячі роки прожив на Поділлі, де мати вчителювала. Скінчив 2-у київську класичну гімназію. Був чорноробом, служив на залізниці, з 16 років почав займатись журналістикою. Літературну працю почав у альманахові «Гроно» (р. 1920); крім поезій виступав і як теоретик футуризму. Починаючи з перекручування свого імени, в російській транскрипції «Георгій», на «Гео», продовжуючи оголошеним себе «королем футуропрерій» і кінчаючи віршами, що для неписьменного смаку не здаються навіть «літературою», Шкурупій яскраво доводить своєю фігурою всю неорганічність, штучність українського футуризму. Правда, він прийшов до літератури вже підчас революційної завірюхи, коли й футуристи намагались ідеологічно звязатися з революцією. Та в цілому міщанська природа футуризму для того була нездатна. Лише епізодично звучать ритми й мотиви революції і на «барабані» Шкурупія, а проте не можна заперечувати його поетичних здібностів, спостережливости та вміння щоді знайти влучне й свіже слово. З більшим успіхом виступив Шкурупій у прозі, 1925 р. випустивши вже й збірку своїх оповідань. Повітря «футуропрерій» у прозі Шкурупія вже не відчувається, крім не дуже численних вивертів, органічно з цілою його літературною манірою не звязаних. Подекуди цю прозу несе зовсім несучасний романтизм, що позначається якимсь перетравленим і чудернацьким сполученням Майн-Рида, Джека Лондона, а почасти й Генрі, та наївна безпомилність сюжетобудування, та, мабуть, це треба покласти на молодість авторову, що лише починає серйозну літературну працю.

Голод.

Накормуйте мене, зорійте!..
Підійміть з очей моїх
перевесла побляклих вій!..
Ви налякаєте мене крихтою хліба,
а я вас бліддю своїх повік.

Я північний, муругий вовк,
владар безмежних, сухих степів.
Я підковою спеки весь хліб потовк
і вночі над мерцями вив.

Я завернувся в подерту ковдру,
мов римський патрицій у тогу
і мені страшно зимно в ноги.

О, сонце!
Я хочу потертися спиною
об твоє гаряче обличчя
і мого подиху холод
дійде до самого серця і глибше.

Я завернувся в подерту ковдру,
мов римський патрицій у тогу,
я владар всесвітній:
— Голод!..

Семафори.

На всю Вкраїну:
червона троянда...
Нащадкам не побачить краси руїн.
А в лісі банди.

Залізні шляхи
обійняли всю землю, мов спрут.
Всі люди хворіють на чорну немічі
і б'ються головою на камені й питають:
— Куди йти?..
А в спекулянта на спині борошна пуди.

У всі кінці гадюками
розлізлися рельси...
І стоїть залізна вулиця:
не проїхати, не пройти!

А вагони під откосами
колесами
фанатично моляться старому богу...

І семафори руки простягнули
до неба
з одчаю...
Чекають гніву і перемог.
Не б'ють барабани,
не сурмлять сурми,
а кров розіллялася ріками
і плюскається в ній бандит,
мов риба,
і скрізь вогонь і вибухи, вибухи...

По світу несамовито тютюкає
жах...
І навіть невіри з страху
на шию почепили хреста.

І тільки ми бадьорими ранками,
зриваючи м'яту й руту
пісень,
йдемо по залізних шляхах!
Тільки нам одкрито
семафори в майбутнє!

Тайфунка.

Хай барабан барабанить
про похід в майбутнє валок,
ромбом до неба стане
останній катафалк.

Жерці, шамани
вовком
завиють жалібного маршу,
коли церков
позолочені бані
впадуть на тротуари.

Махай руками!
Ріж ногою!

Збуджуй лун
робітничий цех.
Світовий тайфун
за нами...
Вище голову!
Груди вперед!

П'ятами очей
розчавимо
зраду химерних мрій,
бронзу грудей
підставимо
під колесо подій.
Змінимо

з цементом вулиць
піт, бруд і кров
творчих конвульсій...
В гуркоті наших праць і промов
— світовий пульс.

Махай руками!
Ріж ногою!
Збуджуй лун
робітничий цех.
Світовий тайфун
за нами....
Вище голову!
Груди вперед!

Переможець дракона.

I.

Хорне! А, Хорне!—сказав молодий кочегар.—Сьогодні на С. 843 знову прорвало димогарну трубу. Кочегар врятувався просто чудом. Він, на щастя, дивився, як переводять стрілку і стояв коло вікна. Це вже другий чи третій випадок.

Кожний промасляний міг побачити на власні очі, що машиніст Хорн багато пережив за своє життя того, що робить людину трохи дивною та суворою.

Коли він вникався у вічі своїм товаришам, їм здавалося, що вони бачать згаслу топку паровоза або люк тендеру, що його наповнено темною, маслянистою водою.

У розмові, коли згадували про нього, казали, що це той, чиї руки нагадують кочергу, а весь він сам нагадує старий паровоз-компаунд з чотирма цилiндрами.

Він або мовчав, як мертвяк з паровозного складовища, або зідхав, як тормаз вестингауза, що поволі нагнічує повітря.

Але кожний знав, що він умів оповідати, й тоді голос його лився, як клекіт коліс пасажирського потягу.

Ось який був машиніст Хорн.

Він мовчки підвів голову, бо сидів за столом, поклавши голову на руки, й глянув на кочегара.

Його напівчорне, напівсиве розкуйовджене волосся нагадувало іскрозатримне прилаття, яке буває на димарі паровоза. Він поволі запустив пальці в своє волосся й сказав тихо, ніби до всіх, і ніби у простір великої, напівтемної машиністовської кімнати:

— У-у! Капітена! Ламайла машина! Два свистки! Задній хід!..

На дворі була ніч чорна, як паровозна обшивка.

Кожний знав, що Хорн може розповісти про багато таких випадків, які мали більш нещасливий кінець.

Він ще трохи попихкав, наче напнітаючи повітря, потім його голос став колисати кімнату, повну перевтомлених кочегарів і машиністів, яким здалося, ніби вони їхали в міжнародньому вагоні «Інтернаціонал» і може все те, що вони почули, їм просто приснилося.

II.

Ніч. Вітер.

Усе притрусилося вугільним порохом. Крізь темряву окреслюються темні масиви троєкутників і кубів будівель депо. Скрізь, наче на шахматній дошці, окреслюються куби вагонів.

Ніч. Вітер.

У чорнім повітрі відбувається якась страшна сатанинська меса. Вугільний порох смерчами кружляє в повітрі, великі пісчини дощем шкребуться у вікна сторожок. Лихтарі круглими, блідими помаранчами блукають у темнім просторі, танцюють під музику невідомих музикантів.

Феєрична ніч.

Пекельна музика.

Вітер грає на струнах станціонного радіо. Паровоз переляканим зойком переріже похмуру ніч. З шипінням, скреготом, тупотом по рельсах проскаче скажений кінь-потяг.

А вітер все грає на струнах станціонного радіо, танцюють у повітрі бліді помаранчи лихтарів, смерчами крутиться вугільний порох.

Чортовиння.

Радіо виє тоненькими й грубими голосами, висвистує такт сатанинського вальсу, гудуть телеграфні стовпи.

Феєрична меса.

Це страшна китайська ніч.

Га-га-га...

У-у-у-у-у...

Вжі-і-і...

Згу-згу-згу...

А-а-а-а-а....

Го-го-го-го-го...

Страшний китайський дракон не спить, вдивляється в ніч блідими лихтарями, крутить хвостом у повітрі, до смерти лякає косооких людей.

Це дракон з вогняною пащею, і це звичайний сормовський паровоз.

Грає, грає вітер на струнах станціонного радіо.

III.

Маленький китаєць Ліу-Чі сидить на дерев'яних бильцях, схиливши голову. Товариші сплять. Він вартує.

Довгий Санг-Ле розтягнувся на купах вугілля й міцно спить, він

майже мертвий, голови його зовсім не розібрати, вона провалилася в вугільну яму, можна тільки розгледіти величезні, важкі, пудові черевики, що стирчать на великій купі вугілля. Можна подумати, що хтось забув ці черевики на цій купі вугілля й тепер засипає їх поволі вітер вугільним порохом.

Инших товаришів не видно, вони зовсім стерлись серед вугілля,— їх багато. Тут і Фен-Зін, Сабо-Фе і Кіо-Чо і багато инших. Вони страшенно потомились і майже мертві, всіх їх можна прийняти за великі вуламки кам'яного вугілля у великій чорній пустелі естокаду.

Ліу-Чі вартує. Прийде паровоз і треба буде в його бездонний тендер зсипати вугіль. Ліу-Чі стомився, він уже зовсім не почуває свого маленького тіла, він почуває свою важку олив'яну голову й якісь іскри спалахують перед його косими очима. .

Хай скиглить і вие радіо, хай гудуть телеграфні стовпи, хай проносяться з гуркотом скажені дракони-потяги, хай крутить своїм хвостом і вдивляється в ніч огненими очима паровоз, Ліу-Чі вже не боїться, він звик до темних, мов вугіль, ночей!..

Ліу-Чі страшенно хочеться спати. Він уже навмисне сів на бильця, щоб доводилось підтримувати рівновагу, щоб заснувши переможним раптовим сном, також раптово злетіти з них на купи вугілля й тому одразу-ж прокинутися.

Ліу-Чі добре знає, що коли він хоч на хвилину присяде де-небудь у більш зручному місці, як боги сну заморочать йому голову дивними красвидами й фантазіями, а страшний дракон вчинить йому яку-небудь неприємність.

Добре було-б зараз з ким-небудь побалакати, думає китаєць. Він бачить, як далеко в повітрі блукає маленький вогник ліхтаря; то сторож переводить стрілки. Ліу-Чі страшенно хочеться крикнуть:

— Гей, ходя, сюди, мая буде таварить!

Але він знає, що в таку ніч сторож його не почує, і дракон тоді ще сильніше реготатиме, лякатиме вогняними очима.

Сидить маленький китаєць на бильцях, вартує ніч, а ніч чигає на китайця, щоб вчинити йому яку-небудь неприємність і так силкуються вони перемогти один одного.

IV.

Мабуть машиністу Хорну здалося, що він оце виїхав зі станції, бо він трохи перегнувся в бік і подивився так, як завше дивиться машиніст, чи відкрито йому семафора, чи ні.

Потім Хорн зробив рух рукою, наче тягнучи за линву паровозного свистка. Це мав бути довгий свисток, що означав:

Вперед! 30 верстов за годину!..

Він раптом подивився навколо, ніби хотів сказати:

— Кочегаре, вугілля!..

Але потім роздумав і рішив, що й так гаразд. Пасажирський потяг його розмови йшов без запізнення.

V.

За Дніпром, за далекою Волгою, за Уралом, за далеким Тибетом розлігся величезним драконом Китай.

В полях фижу ходять маленькі китаянки, поблискують чорними маленькими очима, усміхаються. Там стоять пагоди зі страшним несправедливим драконом, праця й голод жене китайців у далекі країни, де такі кумедні й дивні люди, де так багато можливостей.

Ліу-Чі замріявся.

Він не знає, що в широких степах чужих країн, де він колись проходив перед тим, як потрапити на естокад і вантажити на паровози вугілля, що в цих степах голодний і справедливий бунт піднімав свою жорстоку й буйну голову. А ніч знає, страшна китайська ніч, ніч праці, яка глузує з маленького китайця.

Вона може показати йому озброєні орди степняків, татар і киргизів, може налякати ножежами й кров'ю повстань, як тепер вітер імпровізує на струнах радіо пекельну музику бою. Але що йому далекий Китай, що йому маленькі косоокі китаянки, коли тут кумедні й дивні люди, кремезні й здорові дівчата, постійна праця, а головне,—можливість стати «капітеном». Ліу-Чі знає, що приємніше бути «капітеном»-машиністом, господарем велетенської залізної істоти паровозу, переможцем дракона, ніж звичайним угольщиком, з якого так легко глузувати цій страшній почварі.

Ліу-Чі вже був кочегаром.

Ля-ля, він верхи їздив на драконі з вогняною пащею, він сам годував його чорним камінням! О, бути «капітеном»—це найвище досягнення! Але маленький китаєць знає, що це багато й багато треба навантажити паровозів.

Спить У. С. Р. Р. Ніч темна. Сплять нації. Маленький китаєць не проспить червоного паровоза.

Навантажити вугіллям тендер, хіба це не велика справа, хіба це не краще великої поеми, що її читатиме невеличка купка людей. Втомленому й виснаженому Ліу-Чі навантажений паровоз дасть більше задоволення, ніж усі ваші поеми вашим поклонницям, поети.

Санг-Ле вже старий і Ліу-Чі дивується, чому він сміється з його мрій. Ліу-Чі знає, що Санг-Ле може вічно вантажити паровози, і його пудові черевики можут вічно стирчати на купі вугілля під час відпочинку.

VI.

Відкрий сифон!—сказав Хорн, але ніхто з присутніх не ворухнувся.

Потім він ніби взявся за інжектор, наче хтів перегнати воду з тендера в котел.

VII.

Страшної китайської ночи, ночи праці, темної ночи, не дуже зручно сидіти на високих хитливих билицях, коли бурхання вітру може

здмухнути Ліу-Чі. як порошинку, коли втомлене тіло не може реагувати на зовнішні впливи, коли непереможно хочеться спати.

З великими вогняними очима, тихо підходить до естокаду дракон. Естокад спить. Ліу-Чі зовсім замріявся. Страшний дракон хоче вчинити йому чергову неприємність.

— Гей, ходя!—лунає з паровозу.—Давай вугілля!...

Замріявся ходя на високих хитливих більцях, неодмінно зробить йому яку-небудь неприємність страшний дракон...

Угу!.. Угу!..

Реве нетерпуче паровоз.

Ліу-Чі губить рівновагу на більцях і зі всього розмаху падає на Сапг-Ле, потім швидко схоплюється:

— Уй, ля-ля, капітена!..

Біжить до наповнених вугіллям ящиків, здіймає крюка й перекидає ящик у повітря, потім пильно дивиться долі, як сиплеться чорне каміння в тендер паровозу.

Що, заснув, ходя? -знову кричить йому кочегар.

— А?—питає Ліу-Чі.

Вітер односить слова й наповнює їх жахливими звуками.

Що, спиш?—знову кричить кочегар.

— Не, моя не спить!—відповідає китаєц.—Моя сидела і впала..

З гуркотом сиплеться вугілля в тендер, другий, третій ящик перекидають у повітря. Сапг-Ле розбудив усіх китайців, стукають лопати, шкребуть вугіль, з глухим стуком падає він на дно вагонеток, віджив естокад, заворушився чорними тінями.

— Ей, капітена, дай папілосу! —кричить, перехилившись через більця Ліу-Чі.

Як-же я тобі дам?—кричить знизу кочегар.

Со?—питає китаєць.

— Лізь сюди!..

Скажений вітер не дозволяє розмовляти. Ліу-Чі й кочегар весь час силкуються перекричати пекельну музику китайської ночи. Як вони не кричать, все одно не чути цілих виразів, чути тільки окремі слова, або відламки слів, по яких тільки можна вгадати бажання розмовляючих. Вітер наче злодій краде слова й жбурляє їх кудись між далекі вагони й паровози.

Лізь сюди!—знову кричить кочегар.

— Со?..

Сіцаса!..

Ліу-Чі перелазить через більця естокаду й стрибає в тендер паровозу, за ним з гуркотом сиплеться вугілля.

— Тю!..—лякається кочегар.—Та ти ще вб'єшся..

— Со?..

— Вб'єшся, кажу!..

— Не, моя вміс, моя не вб'ося!..

Вогонь розкритої топки освітляє їхні чорні обличчя фантастичними жовтими плямами.

— Дай папілосу!—каже Ліу-Чі.

Вони вдвох заходять у будку. Коло вікна на своєму місці сидить старий машиніст, він куняє, його голова хитається, як у п'яного.

Здолов, капітена! —вітає його китаєць.

— Здоров Ліу-Чі!—прокидається машиніст. Скоро поїдемо?..

— Сіцаса!..

Кочегар крутить з махри цигарку, потім дає Ліу-Чі. Цигарка Ліу-Чі врешті подібна від бруду до круглого шматочка вугілля. Кочегар бере поліно й намогує на кінець ключія, потім встромляє його в топку. Імпровізований сірник пече обличчя обох і врешті обидва задоволені. Цигарки маленькими вогниками спалахують коло їхніх носів.

— Ну, що, ходя, швидко поїдемо з потягом?—питає кочегар.—Ти, мабуть, уже скучаєш за драконом? Нам'ятаєш Ліу-Чі, як ми з тобою гуляли на «Сорочім Броду»?

О, Ліу-Чі добре пам'ятає ту веселу п'яну ніч, коли потяг, як табун скажених коней, нісся по рельсах, як завше спокійний та трохи мурлучий «капітена» тепер співав і пританцьовував на стрибаючім залізнім фартусі паровозу, як кидався з боку на бік паровоз, як гуркотіли колеса й здригались мости від небаченого біку. Ля-ля, тоді захоплювало дух і залізний дракон скреготав і радів під їхніми п'яними й хитрими ногами! О, тоді було прекрасно!..

VIII.

Хорн здвигнув рукою, наче переводив регулятор, глянув на сонливі обличчя кочегарів, як на один великий монометр. по якому він міг бачити силу тиснення атмосфер спосї розмови.

Потім він ніби помацав ричаг і пильно подивився вперед на неіснуючі рельси, на безмежну неіснуючу колію.

Чи був він задоволений, чи ні, про це важко було сказати, але, очевидно, він рішив, що все гаразд і силу атмосфер можна збільшити.

IX.

Кожний, мабуть, з вас знає, що таке китайська ніч,—ніч праці, коли навкруги чорно, як у дімарі, й не видно рельс, коли божевілля стискає за горло й коли рельси самі знають, куди ведуть.

О, Ліу-Чі чудово відчув цей момент, коли вони з «капітеном» під пахкання вестингаузу, під гуркіт коліс, під скажений біг ритмічно танцювали вальса на залізному фартусі паровозу, який стрибав з боку на бік і видко та старанно дихав поршнями.

— Ну, Ліу-Чі,—сказав машиніст,—може й зараз станцюємо вальса? Чи не хочеш?—і він підійшов, посміхаючись, до китайця.

— Не, зараз давай-давай вугілля!—Дракона кун-кун! —відповів Ліу-Чі.

Але раптом жахливий крик наче камінням ударив по вухах Сант-Ле, який сидів високо на билицях естокаду і дивився долі на паровоз.

Він бачив, як паровоз зашипів і тисячі іскор освітили чорну ніч праці.

«Дракон розлютувався»!—подумав Санг-Ле і його довге тіло задрижало в якійсь лихоманці.

Потім хмара задушливої пари наче запоною вкрила весь паровоз і стала вкривати естокад.

Очевидно, на паровозі раптом виникла якась катастрофа.

«Дракон мабуть розсердився на капітена»!—знову подумав Санг-Ле, і він зі страху затулив брудними руками обличчя.

А станційне радіо вило, плакало й реготало. Вітер був такий сильний, що здавався густим і його можна було різати ножем. Паровоз-дракон наповнював ніч глупним шипінням і тисячами іскор, які поволі гасли.

Санг-Ле здавалось, що там унизу тріснула земля й вивернула ціле пекло, яке герготало під ним.

І справді дракон розлютувався.

Коли машиніст підійшов до Ліу-Чі...

Це була отака хвилина! Це був один момент!

Прорвались старі димогарні труби. Вода, заливаючи топку, окропом і страшенно гарячою парою вдарила в паровозну будку.

Це був один момент!

Ліу-Чі, що стояв коло машиніста, з силою відштовхнув його в бік і, сам, затуляючи своїм тілом топку, голосно кричав:

— Дракона куш-куш капітена! Ліу-Чі, Ліу-Чі, не давай! Ліу-Чі..

Гарячий окріп одразу обварив Ліу-Чі, який врятував од цього машиніста. Це була для машиніста незрозуміла самовідданість.

Обварене м'ясо повідставало від кісток Ліу-Чі, коли його витягли, але він був ще живий...

X.

— Ту-ту! Ту-ту! Ту-ту!..

Хорн наче висвистував тривогу. Його обличчя було стурбоване й налякане.

— Капітена ламайла машина! Ламайла Ліу-Чі! Ліу-Чі спасай капітена! Зцюлова капітена!

— Ту-ту-ту!..

Хорн ніби три рази шарнанув за линву паровозного свистка. Це означало:

— Стій! Зупинка...

— Це були останні слова Ліу-Чі!—сказав Хорн.—Він був переможцем дракона...

Хорн нагадував божевільного. Волосся йому зовсім розкуйовдилось і ще більше нагадувало іскрозатримне приладдя. По його обличчі текли великі сльози.

— Це луснула водомірна склянка!—сказав Хорн, витираючи сльози,—її треба заткнути ключчям.

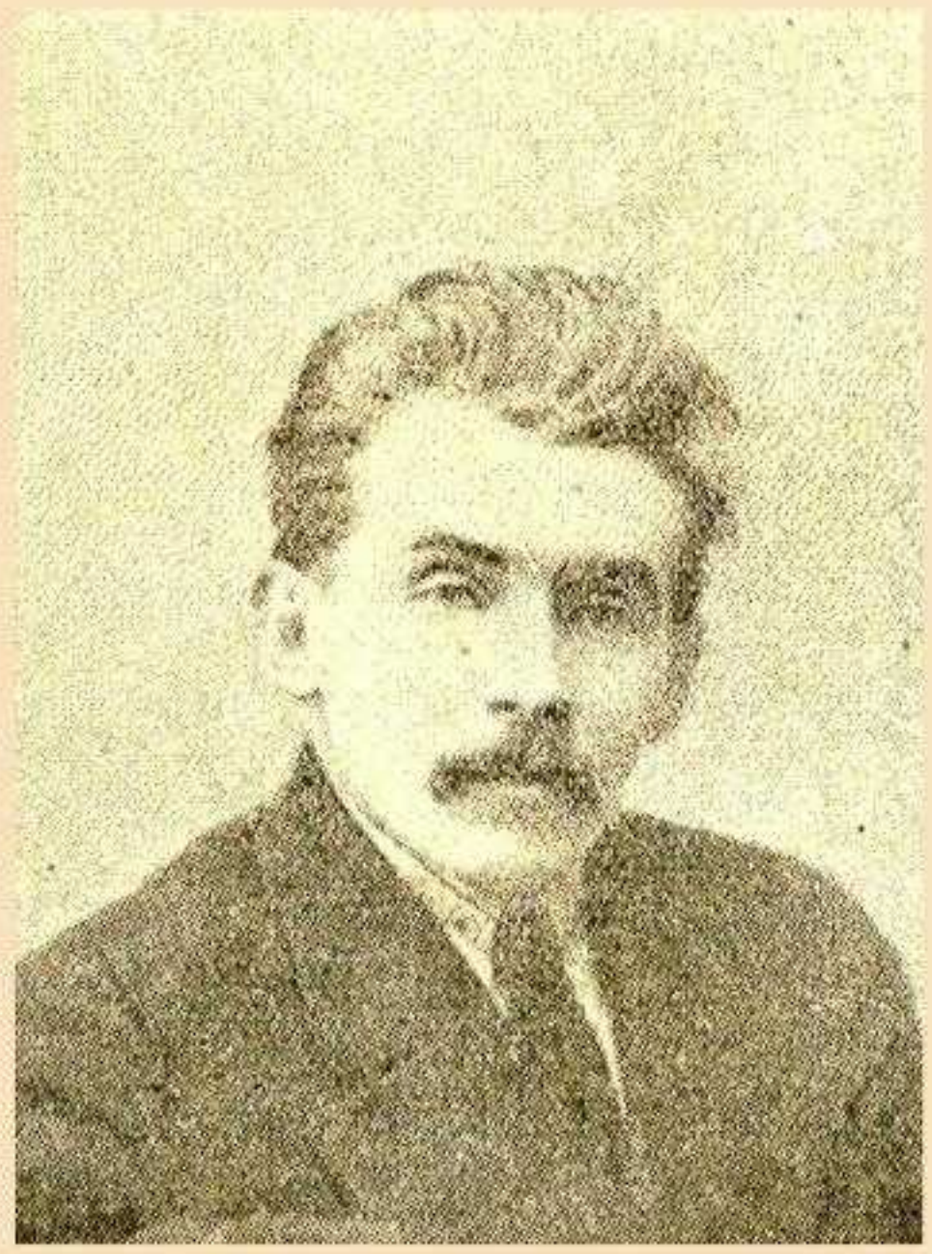

Гнат Михайличенко

(27/IX 1892 р.—3/XII 1919 р.)

Гнат Михайличенко (псевдонім—Ігнатій Михайлич)—видатний революційний діяч, як представник лівих течій української партії соц.-революціонерів, народній комісар Української Соціялістичної Радянської Республіки, міг би сказати про себе слова поета російського: «мне борьба мешала быть поэтом»; зате поезія ніколи не перешкоджала йому бути борцем-революціонером. Народився р. 1892, вересня 27 у м. Миропіллі на Курщині, в селянській сім'ї. Початкову освіту здобув у містечковій 2-хкласовій школі, скінчивши яку 1907 р., вступив до Курської фельдшерської школи, та не скінчивши її, перейшов до сільсько-господарської в Деркачах (коло Харкова). Сільсько-господарської школи теж не скінчив, бо звільнено його було звідти «за політику». Для закінчення агрономичної освіти поїхав до Москви, де відвідував народній університет ім. Шанявського. Мобілізований підчас війни, скоро покинув військо і з головою пірнув у вир революційної боротьби. 3-го грудня 1919 загиб разом з Чумаком, замордований денікинцями у Київі.

В своїй літературній праці намагався передати нові пісні нового часу, але твори його «ані своєю шаблоновою формою», ані своїм буржуазно-міським тлом не звязані з новими течіями в післяреволюційному мистецтві, повторюючи в значній мірі перейдені етапи (Дорошкевич) раннього українського модернізму. Більший твір Михайличенків—«Блакитний роман», вражає своїм сухим алегоризмом і широкому читачеві навіть незрозумілий. Спробу дати в тому романі синтез розвитку революційних подій на Україні не можна визнати за вдало виконану. В цілому творчість Михайличенка—«типова інтелігентська «літературщина»... без того почуття реальности та простоти, яких раз-у-раз інстинктом, коли не доброю школою, додержує справжній талант» (Єфремов). А проте «м'який ліричний хист автора» (Дорошкевич), що позначався в кращих творах Г. Михайличенка, дозволяв сподіватись від нього більшого, ніж він встиг дати за своє коротке життя, сповнене невпинної боротьби.

Дівча.

Я вийшов на вулицю.

Гамір міста охопив мене, заволодів моєю душею, не залишаючи місця для аби-чого иншого, крім гнітючої туги й самотности. Безупинно минали мене, посміхаючись кудись, люди, чужі, ворожі... І, може, теж самотні..

Ранній осінній мороз в листопаді щипав за ніс і щоки. Підсушив тротуари і відморозив усі калюжі на вулиці. Від цього гамір здавався сухим, злим і надто дужим.

На тротуарі тонталось мале дівча. Обличчя їй посиніло, а пальці рук закоцюбли. Воно вигукувало:

Купіть шнурків для ботинок! Купіть шнурків для ботинок!...

Крізь її вигуки чулись сльози. Сльози звірятих, що вдається до плачу від холоду й голоду! Що вдається до плачу від неудачі і злости на прохожих у ній. На всіх, що безупинно, байдуже минають його, не зважаючи на голосні вигуки. Тепло убраних і неголодних.

— Купіть шнурків для ботинок! Дешево, дешево! Купіть шнурків для ботинок!...

На голові у дівчати була пов'язана велика притерта руда хустка, а на плечах довга, мабуть, материна кохта, з котрої звідусюди стирчало сіре клоччя. Панчохи з діряччям і благенькі пантофлі не захищали від холоду ніг. Дівча все тонталося і підстрибувало, аби зогрітися й не закоцюбіти.

— Купіть шнурків для ботинок! Купіть!... дешево!...

Мені іноді кортить висадити все місто в повітря і зруйнувати розкішні палаци...

А обшарпане дівча все підстрибує з нікому непотрібними «шнурками для ботинок» на холоді і кричить про них від голоду, аби заглушити його.

Тротуаром ішли ситі й задоволені, задоволені й ситі. Ось пройшов пан з товстою бичачою шиєю. А за ним висока, тонка пані, як цяцька.

Я пішов за ними. Я не міг не піти.

Я не міг відірвати свого погляду від брижів червоної шиї, і в середині мене щось клекотіло.

Мені кортіло зробити щось таке, від чого-б та гладка шия більше не хиталася, як холодець. Кортіло так злякати пано-цяцьку, щоб вона перестала бути собою.

Купіть! Купіть шнурків для ботинок! Дешево...

Щоб дівча... щоб пані... щоб купила... Я міцно стис ще в кишені руку в кулак. Вигнувся, як шакал, і... стрибнувши на товстого пана, почав його бити.

Коли мене вели до поліційного участку, я ще чув:

— Купіть шнурків для ботинок! Купіть шнурків для ботинок...

Блакитний роман.

(Уривок).

1. Інтродукція.

В твоїй душі була блакить стоячих вод, оздоблених блідо-зеленою ряскою. В ній була тьмава імла давноминулих віків, вкритих таємничим серпанком чародійних явищ. Первісний шал і дикунська ненависність.

В твоїй душі була блакить безмежних глибин холодних океанів. В ній було омління південних місячних ночей і млявість застиглого болотяного повітря, насиченого отруйними гострими пахощами і міріядами бактерій жахливих хвороб.

В твоїй душі була блакить одвічної порожнечі.

Ти прагнув зікати все і нічого. Ти не хотів. Спроваджував хвилини в безвість небуття.

Іна — твоя наречена. Ти не знав цього, але відчував. З самого початку.

У Іни була блакитна душа, і ти не знав її, а відчував байдужий. З самого початку.

В її душі була блакить свіжого весняного неба, блакить веселих квітів сонячної левади, омитих прозорою росою. В ній був простір і міць вільного моря і бадьорість ранішнього вітру гірських верховин.

В її душі була ослінлюче яскрава сонячна блакить.

Її душа була овіяна зтагою життя.

Іна була повна віри, надій, любови й ненависти. Трьох сестер і їхньої матери, про існування яких Іна не знала, але відчувала.

Ти був сином своєї матери, дочки напівзимерлого народу південної спеки. Твоя мати, смутлява єгиптянка, задивилась у сивчені води Нілу, прикрашені загадковими лотосами і зачарованими зорями крокодилів. В сивчаді вод відбивалися безрікі важкі піраміди і сфінкси, тьмарили їй мозок давніми, як порох віків, легендами про буття минулого, вливали чаруючу силу в її душу.

Єгиптянка закохалася у безликого сфінкса, що стояв ліворуч від дороги великих пірамід. Вона що-дня носила квіти до підніжжя свого улюбленого, оповивала його холодний камінь своїми гарячими руками і лащилась до нього гнучким смуглявим тілом.

Так вона досягла великої радости: вона заважніла.

В розкішному номері готелю, де метикав пригожий вчений англієць, ти вперше побачила світ. Смутлява дочка південної спеки, що попала вперше туди, відчула свою помилку і поріпила помститися за свого коханця.

Не встиг тебе побачити твій батько, а лише почути твій вереск, не встиг він ствердити, що ти був викапаний його нащадок, як засмоктуюче солодка отрута, одна з тих отрут, які знав тільки давній схід, була випита ним з ранішньою пилянкою кави. Протягом доби після того він зів'яв, скопав, списавши всю свою спадщину твоїй матері. Лікарі не

викрили прикмет самогубства, і молодого вченого пишно поховали його земляки—англійці.

Смуглява єгиптянка того-ж вечора понесла квіти до підніжка свого улюбленого—безликого сфінкса, що стояв ліворуч від дороги великих пірамід. Вона оповивала його холодний камінь своїми гарячими руками і ланцилась до нього гнучким тілом.

На всіх оточуючих вона дивилась з тою часу поглядом заляканого звіряти, а цілими днями блукала в дальних пірамідах. В такому стані зустрів її батько Іни.

Батько Іни був єдиним примірником гульвіси. І коли левиця демімонда, спізнившись з абортом, мусіла вродити від нього кирпату доньку, він у зворушливому захопленні ридав від щастя. Левиця більш ніколи на нього не звертала уваги і зовсім забула, що вона могла колись щось породити: у неї не було блакитної душі.

Іна тим часом зростала у великому камінному місті, що приваблював її вічним гамором і людським божевіллям. Батько силкувався прийняти як-найжвавішу участь у вихованні своєї дочки, дивлячись на неї всякий раз з надзвичайною ніжністю і сльозами тихої радости на очах.

Після одної двохрічної подорожи в Єгипет, батько Іни вернувся разом з твоєю матір'ю і трилітнім тобою. Дочці старого Єгипту нащадок суворих скіфів нагадав своїм обличчям сфінкса, що стоїть ліворуч від дороги великих пірамід. Прибувши з ним до родини Іни, єгиптянка все зрозуміла, а надвечір випав сніг, який убив її блакитну душу.

В ту ніч у безликого сфінкса, що стояв ліворуч від дороги великих пірамід, упала додолу голова.

В ту ніч не стало батька у Іни.

Два мертвих трупи, з обличчями білими як новопавший сніг, спокійно лежали обнявшись у ліжку з виразом захованої одвічної таємниці на своїх непорушених устах.

Лікарі не викрили прикмет самогубства, а родичі і знайомі пишно поховали разом батька Іни і твою матір.

Ти цього не знав.

Твоя душа була зложена з двох вщерть повних великим змістом душ, в цілому-ж вона уявляла з себе порожню безодню. Душа Іни була зложена з двох порожніх душ і в цілому відзначалася повнотою осяйного змісту. Ваші душі уявляли з себе два протилежних бігуни одної кулі і стремілі стати одним цілим.

———

Спадщина отруйна кров твоєї матери тяжким, незносимим прокляттям висіла над тобою. Ти хотів і нікого не міг покохати крім своєї вигаданої мавки-мрії, ти тужив за коханням. В тебе закохувалося кожне серце, в яке холодним порожнім одрухом спадав твій блакитно-тьмавий погляд. Безодня твоєї душі несвідомо приваблювала і засмоктувала солодко кожного, хто хоч випадково зазирав у її глибини. Тоді ти став безкрайно байдужим.

Ти не кохав Іни і ніхто не покохав її. Її всі любили за те, що вона їх любить. Іна була закохана у багатьох, але нікого не кохала. Не через

те не кохала, що не могла кохати, а через те, що не могла кохати одного. Інна кохала зразу всіх, але тебе—надмірно. Її душа була необмежною до кохання і до віддання себе в офіру загалові.

Її душа була переповнена надхненим зістом і осліплююче яскравою сонячною блакиттю. Блакить її душі була протилежною твоїй. Ваші душі були бігунами одної кулі: вони не могли існувати одна без другої і не могли злитися. Як бігуни кулі—бігуни ваших душ не можна уявити ні нарізно, ні вкупі. Ти не знав цього, — але відчував з самого початку.

2. Коли пожовкне листя.

Падає, падає листя.

Падає листя пожовкле на твою голову, на руки. В прозоро-блакитному, ніжно-холодному сонячному повітрі жовто-золоті сльози жалю за минулим... Падають нечутні і тануть, як умираючий лебединий сміх—лоскотною тихою тугою радісного небуття.

Оповитий розмаїто-жовтим серпанком осени, садок задумано конав. Шемрали верхів'я дерев тобі про останнє... Молитовним піснепохороном линули з хати звуки сопілки, на котрій тужила Інна за вікном. Тужила за весною. А за осінню?

Осінь—то вогнений птах, що, майнувши злото-пломінним крилом, сконає, спопеліє до щенту. Шалений танок різнобарвної смерти, що ниже в бурштинове памисто гаї і садки. Ти полюбив осінь.

Покохав осінь і зненавидів весну. Іде весна, як вагітна молодиця міщанка в зеленому одягу без жадного смаку. Поважна і нечепурна, задоволена: родить, родить і їсть, їсть... Так безупинно. Ти покохав осінню красу і, коли пожовкне листя, забував про весну.

Коли пожовкне листя... Ти кохав.

Прийняв свою улюблену позу: тіпню розісланця на солом'яній канапі, безсило кинув руки на поруччя, заплющив очі. Ні о що не думав.

Слухав смертний сміх осінніх сліз, що кохав. Мрію-маяку...

Від блідоокої Іріс
з поцілунком смерти
тьмавий незримий ефір
Нілу свяченого твір
злотно-срібній осені в жертву
мою насолоду кохання приніс,
насолоду смертю Іріс...

Речитативом деклямував ти, і похоронний спів сопілки Інни прагнув поховати це твоє кохання.

Коли пожовкне листя і полетить, повисне в павутинному повітрі... Коли твоя душа полине услід їм прозорим золотаво-блідим листком і подібно їм лишиться в павутинному повітрі... Ти кохав.

Дочку таємниць споконвічного, свою недосяжну дружину — біловолосу царівну Іріс з пишною квіткою лотосу на голові замість корони, зі смарагдовими очима і губами-жаринами, з гадючим тілом — вогнем, з безсоромними рухами ти покохав безсонними блакитними но-

чами. пекохав надлюдською мукою кохання. З палаючими самозабуттям очима, з розслаблюючим тремтінням в тілі ти віддавав їй найкращі хвилини свого існування, ти віддавав їй місячну осінь у блакитній пітьмі своєї спальні.

Падає, падає листя...

Падає листя пожовкле тобі на заплющені вії. Ти відчуваєш в них поцілунки своєї мавки-Іріс, що висмоктують з тебе кров краплю за краплею, що відбирають у тебе всі життьові соки, що дають тобі лише забуття і тихий лоскіт.

Розплющив очі, а перед тобою стояла Іна з золотою коровою волосся на голові й оберемком запашного осіннього листя. І зразу заплющив.

— Чому ніколи... Ні одного погляду... Не поділилися зі мною тугою свого життя, щоб могла я понести її разом з вами і стати близько — ласцилась Іна.

Я пишу поему, де королівна властителька жовтого палацу покохала мене і жовті убрання. Чом не одягнися ти в жовте?

Мій несподіваний,—рожево сміялась Іна,— ваш смак мінливий, як хвилі. Я кохаю вас і без цього, а поеми мені краще не читайте...

Вона схилилась над тобою і гладила твою руку.—Розворушіться! Такого пекельно-убійчого настрою не можна знести. Сьогодні до нас прибудуть черкні, сьогодні буде Яся, сьогодні ви мусите поговорити з нею, вона ненавидить вас, і це неможливо. Я хочу, щоб ви додержували нашу інтимну угоду і в дрібницях. Правда, ви це зробите? Правда-ж? Ви так рідко буваєте у нас на дачі, ми так рідко бачимо один другого, підтвердіть—правда?

Ти не розплющував очей, а Іна метушилася і непомітно для тебе поцілувала край твого вбрання, добачивши, як ти несвідомо повів потакуюче головою на її домагання.

— Мені однаково, тільки навіщо ви так багато балакаєте?. . Коли ми перекопаємося, що кохаєм один одного, то ми станемо чоловіком і жінкою.

Сумно сурмили осінні голоси тобі про минуле, а Іні—майбутнє.

Ти кохатимеш. Ти кохав... але зараз...

Коли пожовкле листя. . Коли твоя душа полине у тьмяну блакить небуття... Так, її нашу мавку Іріс, овиту блакитним баговинням, червоногубу мрію ти не можеш забути.

— Так.

Так,—ледве чутно торкались тебе пожовклі осінні листки і стверджували.

Конав золотий присмерк, осінній і білий місяць тремтів між деревами в жадобі кохання. Тобі неприємно було слухати, як сопілка Іни промовляла вирвано про весняні поцілунки й обійми. Коли пожовкне листя— немає весняної туги.

Ти змінив свою улюблену позу і пішов назустріч хвилюючій радості. Ти відразу сьогоднішню блакитну ніч їй, відразу насолоду самозабуттям в пітьмі маленької чужої кімнати.

На веранді мусів зупинитися і опустить долу погляд: назустріч

наближалася Яся. Ти не почув, що прошепотіли її шарпкі підмальовані губи, ти не помітив, як стреміли вони до злиття з твоїми в шалених, бурхливих поцілунках і стояв, аж поки вона не зникла.

В рано освітленій просторій вітальні хтось великий ставно ходив з кутка в куток.

Вперше за довгий час твій погляд зустрівся з чужим.

Чи-ж із чужим?

Твій погляд зустрівся з променисто-карим поглядом високого, огрядного, трохи за-повного мижчини літ під сорок із смуглявим обличчям, русявим волоссям і такою-ж кучерявою бородою. Перехрестя ваших поглядів тривало надто довго і було надто глибоким. Після таких поглядів їх власники зразу розуміють більше, ніж треба. Ти не думав про те, що він відчував, але сам відчував, як шумувала в тобі кров.

— Мене зовуть Чоловіком, присядьмо, юначе, познайомимось.

Ти сидів біля Чоловіка на канапі, а його рука важко лежала на твоїй. У нього був вітровий голос з тембром:

— Кажете нудно? Коли розгубили життьові цінності, нічого не залишається більше, як лише нудьгувати і жити на прибутку від чужих капіталів. Мені вас дуже шкода, бо ви мені подобалися і я хочу примусити вас переконатися в мені.

Чоловік дивився на тебе пронизуватим карим поглядом, а ти все дужче відчував незнане, свіже шумування крови в собі.

Коли пожовкне листя, а блакитна ніч вступить у свої права... Ти віддавав їй найкращі хвилини свого існування. В маленькій чужій кімнаті панна вперше примушена була боротися за тебе, боротися з мужчиною.

Вона прийшла як і звичайно: зі сніжно-білим розпущеним волоссям, зі смарагдовими жадібними поглядами і губами-жаринами, зложеними для всепроймаючих поцілунків, вся безсоромна і вогнево-гола. Ти відчув тоді, що згасла в тобі вічно нова згага пестощів, що залишились вони чимсь старим, заялозеним, а заступило їх щось нове, щемляче, перед чим в знесиллі згинались коліна і тремтіло серце. У весь зріст поруч з мавкою став Чоловік з засмаглими зарослими грудьми і мужнім станом. Він своїм тембровим голосом кликав кудись і обіцяв життя. Вся — гріх, кинулась тобі в обійми мавка-мрія з погрозою залоскотати до смерти. А ти, як і весною, віддавався млявий і не відповідав. Не спліталися як раніше твої руки з її губами-жаринами.

Блакитне місячне проміння невмолимо освітлювало її прозаїчне жіноче єство, і казкова мрія розпливалася і чезла разом з димом твоєї папіроси, що нервово ряд-у-ряд її палив.

Що-ночи з'являлася вона, як і звичайно, що-ночи лащилася і чезла разом з папіросним димом, аж поки не стирався образ мужнього Чоловіка, що кликав, аж поки не згас блакитний місячний серп і перестало падать осіннє пожовкле листя.

Коли пожовкне листя і твоя душа полине в блакитну безвість, ти тужиш за царівною-мавкою Іріс і пригадуєш перемінні її перемоги над тобою і над Чоловіком. Коли пожовкне листя...

Василь Чумак

(1900 р.—3/XII 1919 р.)

Народився на Чернігівщині р. 1900 в родині бідних селян. Писати почав дуже рано, і вже в перших дитячих поезіях бренять мотиви революційні. 1919 року, по скінченні гімназії, приїздить до Київа, бере жваву участь у революційній роботі і, разом з тим, удосконалюється як поет (участь у журналі «Мистецтво»). Невелика спадщина, що залишив по собі Чумак (багато рукописів загинуло в денікинській контр-розвідці), показує, що література наша втратила в ньому не аби-яку силу. Чумак—поет напруженої емоції, широкого й безпосереднього ліризму. Пожадлива і світла любов до життя, бадьорість і рух сповнюють і інтимні його поезії (од яких він потім зрікся), і революційні марші та гімни. Співуча молодість переливається у тих часом вибуканих, часом по-дитячому простих рядках, у тому заспіві, що по ньому мала прийти потужна пісня...

Умер, замордований денікинцями.

Березневий каламут.

Розірвала краля-мавка
Ляно шитий гомін-жгут:
Плине зграйно, плипе плавко
Березневий каламут.

В перебіжнім шумовинні
Ланки-бризки марсельєз:
Хай загине, хай загине
Мрійно втома сонних плес.

В сонце цілять стрили-трави,
Сонце—в трави, в буйний ґрунт.
Зручно, просто керму праве
Березневий каламут.

З ранкових настроїв.

Гей, які простори! Всюди розгляглося
Поле в переливах ранкової гри.
Широко... надійно. Виллється колосся!
Хмари може страшно? Чи страшні вітри?

Щось цікаве мовить сонцю-світозару,
Тягнуться устами квітоньки струнки;
Через край налито пінявого чару,
Сліви легкокрилі... усміхи... вінки!

Молоди палкої пориви бурхливі,
Думи, ідеали, мрії золоті,
Шепоти-жадання зелени на ниві
Це—сміливо гордий виклик темноті,
Це сріблом налиті дзвони великодні!
Ластівка, що сонце з вирію несе!
Час-би й до могили, розуми холодні.
Молоді-ж дорогу. Молоді—усе!

Принесла з собою...

Принесла з собою хвилювання піль,
Засіває сміхом—жменями пшениці:
— В тебе у кімнаті зеленіє цвіль?
— А в самого хмурі, заспані очиці?..

Розчинила навстіж двері і віконця,
Накликала в хату молоди—гостей.
— Ти давно не бачив синяви і сонця!
— Подивися: вишня молоком цвіте!

Далі ми блукали по росі-траві,
У степу, де тирса плюскала за обрій.
Хвиляво-розлогі щирі степові.
Он чатує сокіл—жвавий і хоробрий...

Гей... і зажадалось випростати крила.
Тирса про безмежність казку шепотить,
В небі білотканні хмароньки-вітрила,
Хвилі оксамитні вистеле блакить.

Любо!.. Далі!..

Любо!.. Далі!.. Руку!.. Хай загине цвіль!
Продзвеню в-останнє дзвоном—ланцюгами—
І розправлю крила—хвилювання піль...
... Он чорніє стежка тирсою—степами.

Онде моя хижа. В хижі павутиння,
В павутинні мухи. У кутку павук...
О, яке незграбне скніння-животіння!
Вгору!.. Щоб мигтіли зіроньки між рук!

Сьогодні ходив...

Сьогодні ходив на могилу матусі:
Ще мріє барвінок під снігом,
Ще лози схилившися—лози у тузі,
Ще тихо,
А бані блакитної проміне-шовком
Всі плями, всі тіні зітерті.
— Матусю! Чекати лишилось недовго:
Весною—умерти.

Прийти до коханої, любої нені
Надовго, назавжди, до-віку,
Принести їй пролісок. Пролісок жмені—
Без ліку.

Стільки щастя...

Стільки щастя, що боюся. Залоскоче, як русалка.
Шовковинками проміння залоскоче, обів'є,
Заполонить. Зацілує ніжно-ніжно, палко-палко.
Всю жагу—зоряний трунок, п'яний трунок—їхоп'є.

Тільки мент. Обламок менту—блискавично-перебіжний.
І не буде,—і шукати мов заказано мені.
Хочу знову. Хай полонить. Хай цілує палко-ніжно.
...Усміхається проміння срібним жалем на вікні.

В зелену суботу.

Назриваю в гаю запашного зілля,
Запашного зілля, вибуялих трав,
З ясеня та кленів нарубаю гілля,
Лепехи нарвати побіжу на став;

Клечанням обставлю, приберу кімнату:
— Подивіться, мамо!—Хороше-ж то як!
Усміхнуться очі. Поміж тим у хату
Вечір завітає—стомлений козак.

Сядемо рядочком. Заведем розмову—
Тиху, сумовиту—і про все, про все,
Доки до віконця хусточку шовкову
Ніченька-черничка з поля донесе...

Я порву...

Я порву ті вінки, що сплітались в добу лихоліття,
Розтопчу, розмету їх у попіл, у порох, у сміття.
Замість них я розсипло пісень злото-сонячні хвилі,
Як ті птахи меткі, як ті птахи меткі—легкокрилі;
Оточу їх сріблом; загартую могутністю криці;
Дам їм крила вітрів і надхну їх вогнем блискавиці,

І пущу. Хай летять мої думи—пісні—метеори—
Не в палаци гучні, не в безмежні бекитні простори,
А в хатину людську, де в кутках оселилися злидні.
Мої співи прості і робочому серцеві рідні,
І засяють вони, як ті зорі у небі глибокім,—
І не буде тоді робітник—селянин одиноким.

Ряд хаток...

Ряд хаток: пошарпані, подерті,
Мов старесенькі бабусі похилились:
Кіллям стіни затрухлявілі підперті,
Щоб од вітру не звалились.

О, народе! Чи ти бачив сонце?
Хоч один тонюсенький промінчик долі?
— Де-ж? Ганчіркою забите в нас віконце.
Голі й босі. Босі й голі.

Доволі!

Доволі! Кільцями ланцюг:
Тріпоче прапор соколиний!
Вони спинить хотіли рух,
Але ми лишем, линем, линем,

І наш завзято кутий німн
Ширяє срібні блискавиці
Туди—в червоні береги—
З низин. Туди. Ми—крила! Птиці!

Офіра.

I.

Краплю крови. Кожну хвилю краплю крови міcту:
Шкло вітрин і тротуари оповнить ярим змістом.
На плакатах не атрамент. І не фарби. Кров.
Пензлі-пучки умочайте в колектив—цебро.

II.

Смуги втоми під очима. Воскові обличчя.
Але фарбами плакатів кличем, кличем, кличем.
Шостий поверх. Цементові підрахо-вувать цаблі.
О, парентті. Відчинили. Захапався. Ліг.

III.

Безнадійно. Є надія. Ось, на цьому бруку.
Переможці. Піонери. Тисну вашу руку.
Що ?Сухоти? Ще хвилина. Дотлівае день.
Переможці. Піонери. Казка. Близько. Йде...

Василь Елан
(В. Блакитний)

(1892 р.—4/XII 1925 р.).

Василь Еланський—більше відомий під псевдонімами Елан, Блакитний, Валер Пронозa народився на Чернігівщині р. 1892; скінчив Чернігівську духовну семинарію. На гребні революційних подій відзначився, як революційний діяч та видатний партійний робітник, спершу У. П. С.-Р., а потім КП(б)У, редактор органу Всеукр. Центр. Викон. Ком. «Вісти», один з фундаторів спілки пролетарських письменників «Гарт». Помер 4 грудня 1925 р. Друкуватись почав р. 1918. В перших віршах Е. позначалася ще велика доза «Чумакового ліризму» (Ол. Дорошкевич), якого він потім з теоретичних міркувань зрікається, свідомо звужуючи і діяпазон свого поетичного голосу, «гучного й дужого», навіть за оцінкою неприхильного критика. Патос поезії Ел.—патос революції. В кращих його поезіях чіткість кованої фрази набирає великої емоційної сили, щасливі образи міцно зафіксовуються в пам'яті. Але часто внутрішнє піднесення заступають формальні шукання, що в них почувається вплив футуристичної школи, і тоді поезії Е. знижуються до сухих і безсилих версифікаторських вправ. Політична сатира Валера Пронози завжди надто злободневна і серйозного літературного значіння не має.

Удари молота і серця.

Удари молота і серця—
І перебої... і провал...
Але ізнову розіллється
Вогнем гартований хорал:

Муром затято обрій—
— Вдарте з розгону: р-раз...
Ми—тільки перші хоробрі,
Мільйон підпирає нас.

Ми—тільки крешемо іскри,
Спалахують мільярди «Ми».
Розпанахають ковані вістря
Стару запону пітьми.

Червоні зорі.

Ударом зрушив комунар
Бетонно-світові підпори.
І над розвіяністю хмар
— Червоні зорі...
— Зорі!

Промерзло згадує Париж
Про дні кривавого терору,—
І гільйотини гострий ніж
— В тумані близько... Скоро...
Скоро...

— О, нестерпимо-гострий зір,
О, меч мадонни комунара!
Конає в корчах всесвіт-вир
В чеканні блискавки—удара.

Гуркоче грім: весняний день,
День перший юно-сонця травня.
З долин, з узлісь—бурун пісень,—
Розлиттю кров збудилась давня.

Криваві квіти—прапори,
Червоно-бунтовливе море,
— А угорі—
— Червоні зорі.
Зорі!

Повстання.

(Андрієні Заливчому).

I.

Де, осіяваний задуманим поетом,
Сивий морок звис над сонним містом,
— Кипуто Революційним Комітетом
Наче іскру в порох терориста.

Наказ даю (коротко й суворо):
Вдарити й розбити ворогів.
Спало тихе місто і не знало—скоро
Звідкись різкий гримне стріл.

Над безлюдністю провулочків порожніх
Білий ранок опалево плакав.
Раптом п-бах.—І другий, третій стріл тривожний,
Кулемет нервово за-та-та-кав...

Легко так дісталась перша перемога;
Ворога змішав безумно сміли напад.
Панцерник здобуто... Ах, не йде підмога...
— І серця тривога стисла в чорних лапах.

Затремтів напружено мотор,
Мов приріс ногам до пальців.
— О, нестерпимо-гострий зір,
О, меч мадонни комунара!
Конає в корчах всесвіт-вир
В чеканні блискавки—удара.

Гуркоче грім: весняний день,
День перший юно-сонця травня.
З долин, з узлісь—бурун пісень,—
Розлиттю кров збудилась давня.

Ох, уже стискає міцно коло ворог,
Кулі чітко лучать в панцер.

..А надвечір—все укрив туман.
Світ лягав (так м'яко-м'яко танув...)
На зацілений в руках наган,
На червоно-чорну рану.

II.

Хтось вночі заломить у смертельній тузі руки—
Наче хвиля защемить печаль:
Жалібні Шопена звуки
Розіллє ридаючи рояль.

Душ блакить пекуче повна вщерть,
Розгорілась, ятриться любов'ю:
За життя розплата тільки кров'ю,
Тільки смертю переможен смерть.

III.

Гарячково стукав, поспішався телеграф,
Знову кинув іскру Комітет:
— Кров горить на наших прапорах,
Наша кров
— Вперед!

Максим Рильський

(7/III 1895 р.)

Народився М. Рильський 7 березня 1895 року в Київі. Батько—знаний свого часу народолюбець Тадей Рильський, мати—селянка села Романівки, колишнього Сквирського повіту, де й пройшли дитячі літа поетові. Скінчив гімназію Наумейка в Київі (до гімназії вчився вдома, українською мовою), був потім в університеті, але скінчити не довелось. Писати почав рано, і ще хлопчиком надрукував віршик у «Раді». З 1910 року бере участь у журналі «Українська Хата», а далі і в инших. Першу книжку видав року 1911-го.

Як Одисей...

Як Одисей, натомлений блуканням
По морю синьому, — я, стомлений життям,
Приліг під тінню сокора старого,
Зарившись в листя і забувши все.

Якісь думки—чи тіні їх—снуються
В дрімоті тихій. Листя миготить.
Упав на стовбур білий відблиск сонця,
І комашинка лізе на йому.

І я засну під безтурботний шелест,
Та з мрією, що, працючись м'ячем,
Мене розбудить ніжна Навсикая,
Стрункa дочка феацького царя.

Червоне вино.

Стоять праби прозоро-жовті
В промінні ясно-золотім...
Хай щастя, друже, не знайшов ти,—
Але нащо тужить за ним?

Прозора чарка кришталева,
Вино чорвоне і хмільне...
Спокійно шелестять дерева:
«Усе прийде—і все мине.

І те, що щастям нам здавалось—
Нікчемна тінь, нікчемний дим,
І те, що в снах нам увижалось,
Зробилось близьким і пудним.

Кермуй на озеро спокою
Свої шукання молоді!
Все, що зосталось за тобою,
Лиш слід весельця на воді!»

Минають дні, минає літо,—
Але нащо тужить за ним?
Прозору чарку вщерть налито
Вином червоним і хмільним!

Мені снилось...

Мені снилось: я мелник в старому млині.
Уночі затихають колеса.
Я не сплю. Часом качка в повітрі дзвенить,
Чи кажан проти місяця грає.

У млині щось гризуть і смакують щурі,
Під колесами падають краплі...
Щука кинеться десь в ситняку—і ситняк
Заспокоїться довго не може.

Десь підвода далека в полях гуркотить.
Хто, куди і для чого прямує?
Зірка пада ясна, і дугу розкида
По широкому темному небі.

І летить вся земля, як підвода в полях,—
До мети, або може й без неї:
І далекі міста, і мій млин, і качки,
І щурі, і колеса, і люди.

Дрімає дім...

Дрімає дім старий. Кругом гаряче літо
Стоїть, як озеро в зелених берегах.
Під призьбою лежить замислений собака
І одганяє ухом мух надокучних.

А мухи дзеленчать, і в'ються, і чорніють...
Мені здається: час уже не йде,
Спинився і завмер. І вже на віки вічні
Розлігся на землі гарячий літній день.

І вічно так тремтітиме у небі
Недвижний шуляк, в затінку дерев
Бродитимуть півсонні кури...
Вічність
Прийшла й поклала руку на чоло.

Вже червоніють.

Вже червоніють помідори,
І ходить осінь по траві...
Яке ще там у біса горе,
Коли серця у нас живі?

І гнеться дерево од плоду,
І не страшний, мос дитя,
Нам час останнього походу
Без вороття—без вороття!

Що з того, що осіннім чарам
Прийде кінець? Але в цю мить
Бантаи жовтіє по-над яром,
Курінь безверхий ніби спить,

Хай хоч ві-сні...

Хай хоч ві-сні венецькі води
І мармур сходів та колон,
І сяйво вроди, й давні годи,
І тоскне золото мадон!

Білоодежна Дездемона
Стоїть на сходах угорі,—
І над чолом її корона
З трояд вечірньої зорі.

Плоскоче водяна дорога,
Одбивши золоті огні,
І голуби Марка Святого
Заснули в синій тишині.

Ти руки простягла, лілеє,
І плине чорний войовник,
Що в білих снах душі твоєї
Майнув огнем навік—навік!

. . . . . .

Хай хоч ві-сні—мандрівки дальні
Без суєтливих перепон,—
І очі радісно-печальні
Білоодежних Дездемон!

Несіть богам дари...

Несіть богам дари! Прозорий мед несіть,
Що пахне гречкою і теплими дощами,
І золотий ячмінь, і втіху верховіть—
Достиглі яблука, де червоніють плями.

І виноград міцний кладіть на темну мідь,
На простий жертвеник між вічними дубами,
Де постать Зевсова, біліючи, стоїть
В блакиті творчої, блаженної нестями.

І корон золотий в глибинах чистих вод,
І пари голубів, покірних Афродиті,
І звір із темних нір, і соколи з висот,
І молоді уста, жагою піврозкриті,—

Усе нагадує: вечірньої пори
І вдень, і ввечері богам несіть дари.

Нашу шлюбну постелю...

Нашу шлюбну постелю вквітчали
троянди пахучі,
Образ Киприди її благословляє з
кутка;
Ми принесемо богині смокви медо-
во-солодкі,
Темний, міцний виноград і молодих
голуб'ят.

Сонце сховається в морі, троянди
запахнуть п'янкіше,
Руки шукатимуть рук, уст пожад-
ливі уста...
Дай-же нам сили, богине, в коханні
вродливими бути,
І в запорожену ніч мудрого сина
зачать!

Запахла осінь...

Запахла осінь в'ялим тютюном
Та яблуками, та тонким туманом,
І свіжі айстри над піском рум'яним
Зорюють за одчиненим вікном.

У травах коник, як зелений гном,
На скрипку грає. І по що-ж весна
нам,
Коли ми тихі та дозрілі станем,
І вкриє мудрість голову сріблом?

Бери сакви і рідний дім покинь,
І пий холодну, мовчазну глибінь
На взліссях, де медово сніють ди-
ні!

Учися чистоти і простоти
І, стоптуючи килим золотий,
Забудь про вежі темної гордині.

І знову Сфінкс...

І знову Сфінкс, і знову жде одга-
док...
Повзуть залізні змії по стенах.
Дедала бистроумного нащадок
Пливе, як хижий і стоокий птах.

Ти йдеш, людино. Сяють смолоски-
пи,
Але від них іще чорніша мла...
Невже й тобі, нових часів Едипе,
Слине блукання Мойра прирекла?

Ти зацілована...

Ти зацілована, запльована,
Фарбована—і нежива...
А ми от слухали Бетговена
І мудрі сипали слова.

Ідемо—у пенсне, з портфелями,
Фокстрот танцюємо вночі.
Хай не щасливі, а веселі ми,
І вмієм жити, живучи.

Афіші з «Фаустом» і «Тоскою»...
Іди, проклята, йди на шлях
Із золотою папіроскою
У намальованих губах.

Китаїв.

Він хмари рукавом розмаяв,
Піднявшись хвилями вершин,
Окучерявлений Китаїв,
Благоухаянний сельний крин.

Крізь плісняву холодних келій,
Крізь ладан, віск і клобуки,
Як очі грішниці веселі
Сміються роки і віки.

Хай звук заплаканої міди
Скликає згорблених ченців,
Хай сниє Євстафія Плакиди
Перед хрестом закам'янів,

Хай прикладаються прочани
До переляканих ікон,
Хай пророкує Первозваний
Царів, панів, корону й трон,—

Та з палицею пілігрима
У нові села й городи
Прямує тінь неутомима
Григорія Сковороди.

Лягла зима...

Лягла зима. Завіяло дороги.
Тремтять хати від холоду. Клуні
Ховають жито миршаве і вбоге.
Мороз—погрози пише на вікні.

О, бідний той, хто крізь завої сині
Іде самотно, мовчки, без мети:
Лише гуртом і туди, і пустині
З піснями, з гуком можна перейти.

І в час, як білі пави ронять пір'я
На тину сел, на хорі городи,
Виходжу на засніжене подвір'я—
І раптом стану юний і радий.

Бо по дорозі, з бідними саквами,
Та з міццю думки, волі і руки
Несхиблено, непереможно, прямо
У дальню даль простують юнаки.

Колись шукали істин Пітагори,
І для жерців горів огонь наук,—
Тепер всесвітні перелоги оре
У вбогу свитку вдягнений селюк.

Він дасть землі, Микула новочасний,
Незнану міць,—і процвіте земля,
І стане лан—як стан злотопоясний,
І нові вруна винестить рілля.

Ідуть і йдуть... А на порозі мати
Залатаним махнула рукавом...—
І пада сніг лапатий, волохатий
Спокійно і велично над селом.

Із поеми „Чумаки“.

Пісня друга.

(Про люльку мого приятеля і про коршму Деренуху).

1.

Коли, читачу, будете у Сквирі
(Мабуть, нема брудніших городів),—
То знайте: може місяців чотири
І я там жив, коли то зветься—*жив:*
Я рвався вдаль, як журавель у вирій,—
І в садовому відділі сидів...
Так от у Сквирі, в тихій книгозбірні
Живе мій друг, старий казкар вечірній.

2.

Люблю, як люльку набиває він,
Закурює в сократівському спокої,
І, як владика цілів і причин,
Розказує поважною ходою
Про те, що стало порохом руїн.
«Минувшее проходит предо мною,
Волнуяся, как море-океан»,—
І давні тіні сходять на екран.

3.

Квилить пугачик жалібно над дахом,
У небі—золотий чумацький Віз...
О, скільки вас за тим молочним шляхом
Ішло до Криму! Де-ж хоч-би заніз
Із ваших маж? Нам, мислячим комахам
Не жить без революцій і без криз:
Де чумаки ішли, як черепахи,—
Будують башту в небеса—комахи!

4.

О, мила люлько, внучко тих люльок,
Котрі з-під уса сивого пихварчали,
Коли кипів у полі казанок,
Воли в траві високій ремигали,
А найстаріший між усіх дідок,
Без поспіху закришуючи сало,
Поважно й добродушно гомонів,—
Це ти мені згадала чумаків!

5.

Ходив чумак до голубого Дону,
Де давній предок умочив шолом,
Суху тараню, жовту і солону,
Возив, помахуючи батіжком,
І, певне, не змінив-би й на корону
П'яне повітря, що пливло кругом,
Скрипіння маж, степів могутній запах,
І кобця з перепілкою у лапах.

6.

Ходив чумак у синьоокий Крим
По рідному *сухому океані,*
І голосом розложисто-смутним
Складав пісні покинутій коханій,
Що линули, стелилися, як дим,
І колихались у яснім тумані,
Щоб на далекім озері розтать,
Де лебеді незлякані ячать.

7.

Було, весни животворящий дух
Замети срібні склом тонким укриє,
І перших крапель однотонний рух
Сповнить серця вином ясної мрії,—
І він ожив. Огонь, що не потух,
Але зимою на лежанці тліє,
Засяє враз—і навіть у люльках
Якийсь новий одсвічує розмах.

8.

Хай щастя—як метелик-одноднівка,
Нехай чума чигає й вигляда,—

Але занахла, п'янючи, мандрівка,
Дзвенить підсніжна весняна вода.
А чорноока Ривка
Давно гостей з порогу вигляда,—
І знову в давній коршмі Деренусі
Збираються пости сивоусі.

9.

О, скільки непідслуханих розмов
Ви знаєте, старих шинків руїни!
Оцей чумак, що в коршму увійшов,
Із поглядом веселої дитини,
Колись гніздо розбійницьке знайшов
І, зруйнувавши, як гніздо осине,
В Чернігів їх отаманка привіз,—
І вельми товариство звеселив.

10.

Оцей, що так за димом пильно стежить,
Киває головою та мовчить,
Великий майстер ярма помережать,
Таку соніяку дорогу зробить,
Що навіть мертвий у труні не влежить,
Коли вона заллється, забренить...
Він був-би, може, у чужій країні
Новий да-Вінчі, чи новий Челліні.

11.

Оцей старий дотепник і штукар—
Відомо всім—колишній вовкулака.
Було, засяє місяця пожар,
І він крадеться з-за густого крака...
Та удалося злий розвіять чар,
І знов він просто Сидір Верещака,
Котрий, як у стену застукав сніг,
Пропив як стій три пари полових.

12.

Звичайно, вовкулаки—це химери,
Відьми—брехня. Не вірю й я брехні,
Колумби давніх і нудних Америк,
Апостоли науки запальні.
Але в науку, в недосяжні сфери
Брехня—шабель, і віриться мені,
Що з неї виросли усі системи:
«Мифологема—мать философемы».

13.

Гусиний крик і жайворонків спів,
Бугай торкнувся до чудного рогу,
І теплий вітер ніжно затремтів,
І йде весна й святкує перемогу...
Благослови-ж, матусю, чумаків
На їх непевну і тяжку дорогу,
Бо вже й воли, почувши дальню путь,
Води не п'ють і голосно ревуть.

Із поеми „Крізь бурю й сніг".

6.

Закопано—а з-під землі чоло
І пасмо кучерявого волосся
Виднієтъся (... Співуче сонце йшло,
І конники бренїли стоголосі ..)

Він спить, матусю. Розсідлай коня,
Напій його студеною водою...
Ти бачиш: чорну браму відчиня
Твій син, твій син кривавою рукою.

Ти пам'ятаєш: він такий простий,
І на ногах його брудні обмотки...
Ти плачеш? Ти хитаєшся? Постій,
Уже твій день—уже твій день короткий!

А їх багато є, твоїх синів,
Обвіяних снігами та вітрами.
Не плач, старенька! Він-же не умів
Продатися... Не плач, моя ти мамо!

Микола Зеров

(26/IV 1890 р.).

Микола Костьович Зеров народився 26 квітня 1890 року в м. Зінькові, на Полтавщині. Учився в Охтирській та Київській 1-ій гімназії, а потім на історико-філологичному факультеті Київського університету. Закінчивши його, був учителем гімназії.

В літературі виступати почав з р. 1912, друкуючи свої твори з «Світлі» та «Раді». Року 1919—20 стояв на чолі бібліографичного журналу «Книгар», де багато писав критичних статтів, позначивши себе, яко одного з талановитіших українських критиків.

Тепер професор укр. літератури в К. І. Н. О.

Блискучий перекладчик (переважно римських поетів класичної доби та французьких парнасців), Зеров у самостійній своїй творчості є один з найхарактерніших представників групи, об'єднаної під назвою «неокласиків». «Ясна, дзвінка закінченість сонета», пепастанна робота коло шліфування нашого «степового, запахущого, але необробленого слова» — і радісне, бадьоре сприймання світу пронизує збірку оригінальних і перекладних речей п. наз. «Камена», що представляє досі найголовніше з продукції постової.

Аристарх.

В столиці світовій, на торжищі ідей,
Вони роїлися, поети і пітки.

В музеях, портиках і в затінку алей,
Ловили темний крок літературних мод,

Олександрійських муз нащадки і послідки,
Сплітали для владик вінки нікчемних од

І сперечалися — мирились і змагались.
І був один куток, де їх невтомний галас
Безсило замовкав: самотний кабінет,
Де мудрий Аристарх, філолог і естет
Для нових поколінь, на глум зухвалій моді,
Заглиблювався в текст Гомерових рапсодій.

Навсикая.

... Ніжна Навсикая,
Струнка дочка феацького царя...
М. Рильський.

Феацький квіте, серце Навсикає,
Як промінь злотний на піску морському!
Перед тобою—вбогий пілігрим
І море пурпурове і безкрає.

Твій царський жест скликає бистру зграю
Служниць, пойнятих острахом німим,
І вроди й гідности струмистий німб
Над чолом ніжним і дитячим сяє.

А Одисей стоїть, і сам не свій,
Під чарами стрільчастих брів і вій,
Ладен забути безліч мук і горя.

Ясна й зцілюща, мов жива роса,
Рожевим сплеском Еллінського моря
Йому сміється радісна Краса.

Діва.

В погожі ночі, в запахущім травні,
Як цвіт буяє і ростуть жита,—
Вона стоїть, пречиста і свята,
Як в они дні Сатурнові днедавні.

І бачиться: гаї і тихі плавні
Спогадують ті золоті літа,
Як люд не знав ні списку, ні щита,
І війни спали, дикі і безславні.

І пролилася кров. Дзвенить сурма!
Ступає віл під тягарем ярма,
І землю грішну кидає Астрея.

Лиш по весні, в далеких небесах
Сріблиться зорями її кирея
І колос зводи світиться в руках.

Олександрія.

Когда мне говорят: Александрия...
М. Кузьмин.

Згасає день, і море вечоріє,
Пасатний вітер нам вітрило рве,
і чорний корабель спішить—пливе
До портових огнів Олександрії.

Он в сутіні велике місто мріє,
Гуде і дихає, немов живе—
О, серце світу, муз житло нове,
Новий Парнасе, нова Пісріє!

Ми скрізь були. Нас вабив спів сирен,
Сарматський степ і мармури Атен,
І Сапфо чорна скеля на Левкаді,—
Але ніщо не хвилювало так,
Як Фарос твій, твій білий Гептастадій
І тінню чорною піднесений маяк.

Князь Ігор.

Князь Ігор очі до зеніту звів
І бачить: сонце під покровом тьмяним.
О, земле рідна! Ти — за шолом'янем,
І горе чорний накликає Див.

Та не вважає князь на віщий спів:
«Нум, русичі, славетні дні спом'янем,
Покажем шлях коцеям преногаим
До Лукомор'я голих берегів!»

А любо Дону шоломом зачерпти!...
Одважний князю, ти не знаєш смерти:
Круг тебе гуслі задзвенять, тебе
Від забуття врятують і полону.

В стременах став, зорить. А кінь гребе
І ловить ніздрями далеку вогкість Дону.

В степу.

Високий, рівний степ. Зелений ряд могил.
І мрійна далечінь, що млою синіх крил
Чарує і зове до еллінських колоній.
Ген-ген на обрії сильвети темних коней,
Намети і вози, і Скити орачі.
Із вирію летять, курличучи, ключі;
А з моря вітер дме гарячий, нетерпливий.
Але по що мені ті вітрові пориви,
І жайворонків спів, і проростання трав?
З якою-б радістю я все те проміняв
На гомін пристани, лиманів синє плесо,
На брук і вулиці старого Херсонесу!

Тягар робочих літ...

Тягар робочих літ наліг мені на плечі.
Стих безтурботний сміх і споважніли речі.
І голос чую я настирливо-шорсткий:
«Лукавий наймите! А де-ж доробок твій,
Де плід твоїх трудів і творчости твоєї?
Чи-ж добре ти робив над чорною ріллею?
Чи встигнеш, поки день, скінчить свої жнива?»
Як гірко слухати оті терпкі слова,
І як не заздрить вам і молодості вашій—
Цій сповненій вина і непадпитій чаші,
Цій гострій свіжості передсвітних годин,
Цій смужечці зорі над білим сном долин!

Овідій.

Suppositum stellis nunquam
tangentibus aequor.
Ovid., Trist. III, 10, 4.

Братерство давніх днів! Розкішне,
любе гроно!
Озвися ти хоч раз до вигнанця Назона,
Старого, кволого, забутого всіма
В краю, де цілий рік негода та зима,
Та моря тужний рев, та варвари довкола...
Убогий, дикий край! Весною бруд і холод;
Улітку чорний степ... Ні затишних гаїв,
Ні виноградників, ні золочених нив.
А там морози знов і небо в сивій ризі.
І от риплять вози, копита б'ють по кризі,
Вривається Сармат і все руйнує вкрай,
І бранців лавами вигонить за Дунай.

Київ. З лівого берега.

Вітай, замріяний, золотоглавий
На синіх горах! Загадався—спить...
І не тобі молодшому—тремтить
Червлених наших літ ясна заграва.

Давно в минулім дні твоєї слави,
І плаче дзвоніїв стоголоса мідь,
Що вже не вернеться щаслива мить
Того буяння, цвіту і держави.

Але, мандрівче, тут на пісках стань,
Глянь на химери барокових бань,
На Шеделя білоколонне диво.

Живе життя і силу ще таїть
Оця гора зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить.

Павло Филипович

(20/VIII 1891 р.).

Филипович Павло Петрович народився 20 серпня 1891 року в с. Каштанівці, Звенигородського повіту. Освіту здобув у златопільській гімназії (4 кл.), Колегії Павла Галагана, в Київському університеті (іст.-філ. фак.).

Поезії почав писати з 12 років, рос. мовою; друкував (під псевдонімом «Зорев») у різних російських журналах з 1910 року («Заветы», «Вестник Европы», «Жатва» і т. инш.). Перші укр. поезії надруковано в «Музагеті». Крім поезій, надрукував монографію про Баратинського, про Шевченка і декабристів та низку іст.-літ. статтів і заміток.

Тепер професор Київського ІНО.

Перша Филиповичева книжка («Земля й вітер») вийшла р. 1922 і виявила основні авторові риси, що ще яскравіше виявляються у збірці другій («Простір»). Належачи до т. зв. групи неокласиків, поділяючи з нею любов до досконалости слова, ритму, метру—Филипович поетикою своєю виявляє безперечну спорідненість зі школою символічною. Основний мотив Ф. творчости складає філософське споглядання життя. Сучасність у його кидає своєрідну проекцію в минуле, і динаміка життя, його змінність, його боротьба відбивається у строгих рядках, що обробленістю своєю і зовнішнім супокоєм справляють иноді враження де-якої зимности і статичности.

Дивись, дивись...

Дивись, дивись, безмежні перелоги
І хмар насуплених погроза в далині
Проносить вітер виклики тривоги—
Шалений вітер і криваві дні.

Не перший рік, як позникали боги,
Остались люди та мерці одні.
Жують і плачуть: дайте-бо підмоги,
Заснуть спокійню дайте у труні.
Я чую жаль. Мене турбує звада,
Та марний біль перемогла відрада,
Бо у минулім не кохаюсь я,

Бо не розстанусь з мрією моєю:
Став чоловік над чорною ріллею,
Як небо, горділий, сильний, як земля.

Шануй гніздо...

Шануй гніздо старого чорногуза—
Він стереже і клюню, і стіжок.
І доручила доглядати Муза
Йому сіреньких радісних пташок.

Лагідні дні—немов смачну солому
В широких яслах все жують воли,
І кожен раз, коли виходять з дому,
Ізнов туди вертають, де були.

Від ясних днів ще спокійніші ночі,—
На синій стрісі срібний чорногуз,
У небі він і рушити не хоче,
Здається, він навіки там загруз.

Самотня втіха й безтурботна праця:
Все позирає на земний стіжок,
А вколо нього ледве метушаться
Блискучі зграї золотих пташок.

Білявий день...

Білявий день втомився і притих,
І з глибини блакитного спокою
Прямує сонце тихою ходою
До роздоріжжя вечорів смутних,
Недовгий час спиняється у них,
Поломеніє пізньою красою,
Немов на обрій зводить за собою
Примари мрій криваво-золотих.

І дня нема. Та променисто-ніжний
На ясне небо, на простір надсніжний
Розлився світ і не пускає тьми;
Лиш місяць срібний тихше і смутніше
Ті-ж безерунки темно-сині пише
На білих шатах лишньої зими.

Весь день на дротах...

Весь день на дротах коливається дощик,
Затихне і знову журитись почне.
Навіщо ноктюрни, елегії то-що,
Мізерні, нсначе подерте каптне?

Ти вийдеш на вулицю стукать і грякать,
Об камінь удар молотком молодим.
Для тих, що в кімнаті, замріяна мряка,—
Тобі посміхнеться проміння крізь дим.

Спиніть безголосу слізливу капелу,—
За сонцем у синь полетять літаки.
Хай вітер поширює горді чутки:
Над містом піднісся новий Кампанела!

Лезами слів...

Лезами слів
Значте скарби,
Воля і гнів—
Голос доби.

В чорні поля—
Гострі плуги.
Чує земля
Пісню жаги.

В синій етер
Мчіть, літаки!
Тільки тепер
Наші віки!

В праці будуй
Радість і сміх,—
Знайдем, знайду
Щастя для всіх!

Хилиться сумно...

Хилиться сумно і гнівно
Сонячний день в далині,
Там молода Бондарівна
Мертва лежить у труні.

Чорне шепочеться жито,
Стукає вітер в вікно:
Меду-вина ще не пито,
Буде, ой буде вино!

Сходяться хмари чубаті,
Стогне юрба і гуде:
Годі тобі панувати,
Власнику темних людей!

Затверднула земля...

Затверднула земля, і сонце примерзає,
Несуться сани і летить сніжок.
І ми помітили, мов гострий полозок,
І думка десь блискучий слід лишає.

Як все змагається нерадісну любов
Перемогти—накреслити на кризі!
Над обрієм схилились хмари сизі.
Короткозорий грудень надійшов.

Різьбарі.

В високій залі промину малюнки,
І пильної уваги не зверну
На куби тіл, на штучні везерунки
І на залиту фарбами стіну.

Перегорілі надуми колишні,
І лінія не радує мене,
Коли не сяє крізь кольори пишні
Людське обличчя, мудре і ясне.

Я зупинивсь і мовчки придивляюся—
В душі незнана сходила зоря,—
Мені назустріч тихо позначався
Самотній твір якогось різьбаря.

Не мармур і не хороблива глина,
Не бронзи стародавньої туга,—
Отам в кутку схилилась мовчки спина
І підігнулась, мов жива, нога.

Похмурі зморшки не ховали втоми,
І випинались м'язі крізь рукав,
І я побачив зразу—перухомий
І дерев'яний бондар працював.

Його синів уже скликали рудні,
І в далині темнів залізний куб—
Він був такий природній, незабутній,
Як степ і сонце, як зелений дуб.

Ви ожили, дерева і рослини,
Братів давніших пізнаю на мить.
Забуту думку будять верховини
І пісня вітру десь летить, шумить.

І все живе в уяві посталось:
Земля, ліси, і бондар, і різьбар,
І вічна праця, все, що здобувалось,
Людині знову віддає у дар.

Отак, колись, і наші всі змагання
Перетворивши, кращі різьбарі
Схвилюють тих, що на шляху шукання
Вбачають світ великої зорі!

elib.npu

Михайло Івченко

(1890 р.)

Михайло Євдокимович Івченко народився в липні р. 1890 на хуторі батьків, землеробів - козаків, у Прилуцькому повіті. З 7 літ вчився в сільській школі, потім у церковно-вчительській, в реальній (Ставрополь-Кавказький). В Ставрополі займався газетярською працею й почав службу в статистиці. З 1910 до 1915 р. служив за статистика в Полтавському губерніяльному земстві, живучи то в Полтаві, то в Лохвиці. З р. 1915 (з деякими перервами) живе в Київі. На літер. арену вийшов р. 1910, надрукувавши в Катеринодарській газеті «Кубанський Край» три новели російською мовою. Підчас статистичної праці на Полтавщині співробітничав у «Раді», «Русских Ведомостях», «Хуторянині», даючи статті й дописи з економичних, природознавчих та національних питань. Першу художню річ Івченкову українською мовою надруковано р. 1916 у московському «Промінні». З відновленням (р. 1917) «Літерат.-Наук. Вісн.» діяльно співробітничав у ньому, а р. 1919 в—во «Сяйво» вже випустило збірку його новел («Шуми весняні»). В перших творах Івченка поруч з сильним виливом Арцибашева, Куприна, почасти Л. Андреєва, Винниченківського помітно й напружене шукання власного шляху. Літературні впливи не заважають молодому авторові художньо-правдиво передати свої життьові спостереження, хоч круг їх і занадто вузький, перспективи не широкі. Поширення тематики картинами великої розрухи доби горожанської війни і позбавлення надто виразного книжкового впливу, одначе, поки що не вивели письменника на якусь просту дорогу. Він і досі плутається в різних, часто суперечних літературних напрямках і часто збивається з дороги. А проте теплий ліризм, живий звязок художника з природою, нахил до філософського роздуму складають позитивні риси художнього обличчя письменника.

Земля в цвіту.

Коли Кіндрат Чепіга вийшов із сільради—він зразу-ж відчув неприємний присмак перегорілого тютюну, людського духу, кислого поту та усього того важкого, що завжди стоїть у громадських приміщеннях села.

Він пожадливо вбирав у себе свіже повітря й спльовував. Хвилину постояв наче вагаючись, а далі рішуче звернув до яру й пішов низом, левадами.

А йому назустріч ішли білі весняні сади. Ніжним рясним пухом вкрилися яблуні й груші, дрібні пелюстки метелицею сідали на землю. А вгорі над коронами метушливо дзвеніли й купались у сонці бджоли й джмілі. Унизу лягали тонким мереживом тіні. Десь далі в глибінь вони сплітались з білим гіллям у примарливі серпанки, що обплітали блакить неба.

Кіндрат Чепіга пройшов кілька левад, а тоді спинився і п'яно пристрасно вдивлявся в глибінь садів. Він наче вперше спросоння помічав усе, що діялось навкруги.

Десь на самім дні блакити парилось сонце—і в ньому купалась молода весняна земля.

На яскравій траві легкими хвилями бігли свіжі пестливі вітри й студили обличчя, гралися з чубом.

Кіндрат з полегкістю зідхнув і сів на пеньку старої верби. Він вслухався, як тихо й безперестанку бурмотів струмок. Йому раптом стало нудно.

Він згадав, що всі останні роки пройшли в боротьбі та напруженій важкій роботі, де й він крутився як гвинтик. Душа йому за ту пору стала холодна, залізна. Він одрізав собі серед тих великих бурхливих подій одну вузеньку стежку й пішов нею, нікуди не звертаючи. Йому було легко й спокійно, бо він ні про що багато не думав, і робив своє маленьке діло безпосередньо й щиро за вказівками, що йшли звідкісь, із далекого міста.

Він не бачив ні літа, ні зими. Місячні ночі вставали йому далекими—наче крізь сон.

Він просто не відчував землі, самого звичайного, непомітного життя. А тепер знову вона встала й заговорила своїм владним голосом і рішуче розбуркала якісь глибокі приспані почуття.

Він з приємністю потягся, розлігся на землі, відчув свіже пахтіння трави і втішно думав: він отут в саду в цю хвилину не голова комнезаму, а лише Кіндрат Чепіга, селянський парубок. Йому не довводиться чути ні скарг, ні суперечок—і лише слухати, як м'яко, пестливо шелестять молоді стеблини трави.

А внизу так само бурмотів і бурмотів стиха струмок—і Кіндратові лягав на серце радісний спокій, радість березових, холодних соків і молодих пуп'янків. Йому пригадались дитячі часи, коли він серед прозорих вод, що горять на сонці, шукав кремʼяхів у річці.

І він думав:—багато років пройде, одійде багато подій, а струмок так само бурмотітиме й бурмотітиме.

Кіндрат запалив цигарку й утішно відчував радість спочинку й цвіту землі, що розходився навкрути нього, як вінок.

Через який час Кіндрат підвівся й запримітив поблизу постать якогось чоловіка. Хтось ішов, зігнувшись, махав палицею, переплітав ногами і, як здавалось, був дуже стомлений. Кіндрат швидко впізнав Миколу Буця.

Той не встиг підійти, як зразу-ж гупнувся на землю й важко одихувався.

— Звідки ти?—поспитав Кіндрат.

— Як звідки? Хіба ти забув?

— А-а, з міста!—згадав Кіндрат.—Якже-ж твоє діло.

— Та, здається, подарували. Я так і сказав їм: кажу, пишіть, чи не пишіть, а не віддам нічим. Ви-ж самі судіть: хліб тоді на базарі був 30 коп., а вони пишуть гріпми 70 копійок. Виходить, мені треба платить за один пуд більше двох. Де-ж я візьму—та я-ж із голоду помру; якже-ж мені здержаться? Не хотіли й слухати зразу. А я їм і кажу: ви-ж таки подумайте, товариші! Я теж за революцію бився. То що-ж мені отакечки злидні та злидні. Де-ж тоді моя революція? Вони довго радились, а далі таки помилували. Кажуть, якась амністія вийшла.

Микола скрутив цигарку, запалив, сплюнув і тоді знову сказав:

— Та це так, виграло. А тільки одну дірку затулив, як десять тобі пащу роззявляють. Одягтися нічим, чобіт немає—і в господарстьо де-що треба-б придбати. А сімейка в мене—хвалить бога. Я подумую, де-ж його всього дістати?

Микола помовчав, сплюнув кілька разів.

— А, брат, як живуть у городі. Все одно, як при старому режимі! І-і!—Гладкі, одягнені,—духами так і несе од них. І все гуляють на підходах. А в крамницях чого тільки нема! І-і! Так ти думаєш нашому братові приступить? Чорта з два—тільки губи оближеш.

Микола важко зідхнув, далі стиха додав:

— А за що ми бились, братіку. Га, пригадуєш—цілих три дні йшли до города. А мороз тобі, хуртовина! Уші аж горять.

— А землю ти маєш?—поспитав Кіндрат.

— Так чого-ж воно так виходить, що ми на землі нічого не маємо?

Кіндрат нічого не відповів,—він думав про щось своє, далеке..

Микола ще кільки хвилин посидів в задумі, а очі йому були зляканні й стомлені турботами. Щоки йому підвело, коло рота лягло кілька застаркуватих зморщок. Йому було лише років тридцять п'ять, а виглядав він зовсім старим.

Кіндрат дивився на нього й пригадував, як це ще недавно, але й без міри давно було, коли вони вдвох ховалися від білих, а пізніш десь з рівчаків наступали разом з червоними, ділились одніею цигаркою, лускали вошей...

А тепер Микола заліз у клопоти й ніяк звідти не виб'ється.

Усе, що дала планова комісія, прохарчував, господарства не збив тепер і валандається.

Микола підвівся, попрощавсь і пішов додому.

І хода йому була стомлена й млява.

Кіндрат ще який час посидів, а тоді вирушив далі.

Коли він вийшов, посеред долини, на тім боці, на горбах він побачив купу молодих беріз, що стрункою лівою линулись кудись угору, в саме небо.

Навколо беріз тулились молоді кущі лісу, а далі знову долина, і за нею в легкім диму так само серед молодих кущів поодинокі купи стрункіх беріз, що ледве-ледве закучерявились.

І Кіндрат пригадав сон, що так часто бачив:—це молода земля, зовсім молода, що вбирається в вінок після довгої крижаної доби, про котру він десь читав. Тому так радісно вона лягає в душу.

На тім боці яру, на горбах, його сусіда Микита Лушня сіяв просо. Він поволі, широко ступаючи, розвівав по ріллі зерно з козубеньки. А син його захоплено ходив за кіньми, що волікли борону.

І в цій напруженій, завзятій роботі була якась глибока злагода з землею, а тому міцна радість, як холодні березові соки.

Кіндратові закололо в серці—він не знав цієї радости, хоч усе життя тнувся до землі. Молоді роки він провів у місті, в наймах, до революції пішов через землю, а вона прип'яла його до иншого діла. Він рідпуче одкидав якісь глибокі, важкі думки, а вони йому самі сідали в голову.

А вдома його стара матір була вже упорала грядки на городі, від них пахтіло паром. У садку випиналась трава, цвіли вишні й десь клопотливо квоктала квочка.

Увечері тихі присмерки сідали на землю. В їх павутиння кугались ближчі кущі й німіли зачаровані.

Тоді з далечини вставали тисячі, тисячі радісних метушливо-закоханих голосів... Кіндратові сьогодні, якраз, як ніколи, не хотілось виходити з дому.

Але він згадав, що в клубі комсомол готує на неділю виставу, що з міста мали привезти пошту, й пішов.

Він ішов, а йому настирливо верещали оті тисячі дзвінких захоплено-радісних голосів.

А навколо—пахтіння білих садів. Хтось обсипав їх порошею—а сам прижмурив очі і заховавсь.

По дорозі він зустрів Мокрину. Вона поверталась від криниці з водою. Це була міцна, смуглява дівка. Темні очі її світили синюватими баньками. І ці очі й усе молоде пахуче тіло що-разу хвилювало Кіндрата, як він з нею зустрічався.

Він ніколи не говорив з нею приязніш. Та знав, що її дзвінкий сміх і смугляві очі до болю вражають йому серце—і якісь солодкі пристрасні почуття піднімають зі споду.

— Чом не йдеш на вулицю, Мокрино?
— А чого-ж! Ось зараз і піду—легко відповіла вона.
— А до нас у сельбуд чому не заглядаєш?
— А чого мені туди? Як граєте, я приходжу.
Кіндрат похитав головою.
— Бач якої ти! А я ще збирався свататись до тебе.
— Он який ти!— і Мокрина голосно засміялась.
— А чого-ж не присилаєш сватів?
— Та все боюсь, щоб гарбуза не дала.
Вона ще гучніш зареготала.
— То треба-б поспитати!
А що-ж як я поспитаю? наблизився Кіндрат.—Що ти скажеш мені?
— Та що-ж—невиразно відповіла Мокрина.
— Ой, бо! Так таки й згодна?
— Ні-і!—Вона раптом стала серйозна.—Батько сказали, що за комнезама не віддадуть. Тобі, кажуть, треба на старе хазяйство.
— Ну, а ти що-ж?
— А мені що-ж!—і вона підняла відра з водою й спокійно подалась у двір.
Кіндрат несвідомо похитав головою й зітхнув.
У клубі, як і завжди, було шумливо: цигарки, сміх, розмови, поодинокі викрики, суперечки, по кутках туртування, і десь зокрема репетиція до вистави.
Серед пошти, що прийшла з району, він знайшов і повістку. На завтра його викликали до окружного міста на з'їзд комнезаму.
Кіндрат заховав повістку й почав переглядати газету. Майже на кожній сторінці він бачив поклик до відбудови господарства, розчарування й радість за кожну навіть дрібненьку ділянку роботи, побоювання за неп,— і думав: невже-ж і в них нема хвилин млявости, вагання, відчування чогось иншого по-за роботою?
Він цього не знав, але питав себе:—що це за люди?
Цього вечора його не довго затримали в клубі і він незабаром вийшов звідти.
На дворі він зразу-ж почув: на другім кутку села тягнеться пісня тонка й журлива, але вона глибоко хвилювала. Пісня наростала, й тоді тяглась довго, кудись далеко в безконечний простір темних степів і гайків, і міцно стискувала серце невиразним болем.
І в тій пісні Кіндрат несвідомо всею істотою відчував тепле тремтіння дівочого серця—і йому ставало важко, що він зовсім одірваний від цього життя.
Він чомусь нагадав собі, що йшли роки, довгі-довгі смуги людського життя—вмирали одні, родились нові, проходили землями війни, чуми, різні лихоліття,— а пісня що-вечора десь в далечині присмерків так само бреніла тепло й тужливо.
Із лук, з яріз назустріч пісні вставали кректіння жаб, спів соло-

вейка, тужливе груднння бугая. І тоді в присмерках родилися теплі суми—й колупали серце.

Пахло яблунями й калиною, тихо баламутив струмок.

Земля цвіла й співала...

Кіндрат з дружиною питав: як може людське серце вмістити всю радість весняної землі?

І хотілось йому тисячі-тисячі років жити, щоб висмоктати всю силу земної любови.

В хаті він довго не спав, вслухаючись у звуки ночи. Важкі думки йому сідали в голову і розпускались у довгу нитку, що солодкою отрутою вилутувалась у серце. Кіндрат зідхав, перевертався й не міг заснути. Але в утомі нагадав—завтра неодмінно треба їхати до міста, на з'їзд комнезаму.

Тоді заплющив очі, засопів і швидко заснув.

Надворі сивіли роси.

Кінчик шпиля зачервонів. На коронування землі вставав новий весняний день.

Григорій Косинка

(Стрілець)

(17/XI 1899 р.)

Народився 17 листопаду 1899 р. (ст. ст.) в с. Щербанівці, на Київщині Батьки — вбогі селяни. Змалку ходив на поденну по панських економіях (гусачівські та григорівські лани), а коли трохи підріс і вивчився читати, то батько його, робітник Григорівської цукроварні, його поставив на свою стежку: дві зими він був робітником на цукроварні.

Року 1914 покинув сухий вишняк коло бітьківської хати, а сам рушив на заробітки до Київа, де багато поневірявся по різних канцеляріях, заробляючи на хліб...

Учився, одвідуючи так звані «гімназіяльні курси», де скінчив 6 кл. гімназії (офіцером, каже, хотів бути); любив багато читати, особливо цінив як письменників: Кн. Гамсуна, Винниченка, Горкого, Стефаника...

Служив у армії рядовим козаком, брав участь у боях; учився у вищій школі, яку не скінчив через матеріяльні злидні, та ще по дурному сидів місяців зо три в тюрмі...

Член літературної організації «Ланка».

Перше своє оповідання «На буряки», за редакцією тов. В. Блакитного, видрукував у газеті «Боротьба» за 1919 р., а збірку дрібних оповідань «На Золотих Богів» року 1922.

Друкував свої твори переважно в радянських журналах та газетах.

З першого-ж свого оповідання автор виявив себе, яко цікавого й спостережливого обсерватора сучасного життя. Почавши з невеличких розміром малюнків, він переходить що-далі до ширших полотнищ революційних картин. Косинка великий майстер діялогу, дуже тонко вміє він у кількох словах змалювати живі непідроблені типи сучасної людини. Хоч цю людину бере він переважно з селян, від дореволюційного часу до наших днів.

Учень Винниченків, Косинка в сучасній українській прозі чи не найкращий представник його витонченого імпресіоністичного реалізму, простого і разом глибокого.

На Золотих Богів.

Уже третій день, як ревуть гарматні бої над околицями Медвина; гукає-сміється ворожа артилерія,—а за кожним її гуком піднімаються до неба криваво-червоні стежки полум'я з селянських осель...

Горить село.

А недалеко, на Гордієнкових горбах, кипить жорстокий бій: старе й мале вийшло з села назустріч непроханому ворогу...

Б'ється червона селянська воля, умирає на своїх осьмушках та обніжках, але боронить тілами, кров'ю свої оселі од армії Золотих Богів.

Клекотить бій, гарячий, червоною кривцею вмитий...

— А наші?! Глянь, Параско, Чубатенко: «за мною, вперед!».

Та-та-та!...—залопотів крилами смерти кулемет, а з рову:

— Ура, слав-а-а!

Хлопці, ріж і бий!

— Дай кулемета! Сєнька!

І летить... Чуб, як грива на вороному коню, розчісується на лету вітром, в очах гартується залізо з кров'ю і—смага з піни на губах припала пилом, чорніє... летить сонячною курявою Сєнька кулеметчик і—строчить умілою рукою по ворожих лавах...

А бій кипить... Ось уже пішли до бою з вилами, сокирами, а ворог—стіною-муром налягає, щоб розбить селянські ряди...

— Чорна короговка майнула на Козацькому шляху...

— З батареї б'ють!...

— З вилками, на шлях!

Сіра курява пронизалась свистом куль, упала черним шаром на обличчя людські...

— Прикладом гада!

Затремтіла під сонцем стеблом зомліла гречка—похитнулись назад...

— Ай!

Креше полум'я, іскриться, і в диму, як чорні примари, мріють над селом тополі попелом припалі, жовта, язиката змія блискавою прорізала дим і...

— Цю-у-у-й—цюв-уй...—співають кулі і рветься пил горбами...

— Юшковці одходять і... куль немає... і...

Страшно, рішуче гукнув тоді до селян Чубатенко: «За погорілі наші хати, за кров братів і волю нашу—вперед»!..

Якась невідома сила ревнула по звіриному з грудей селянських, підняла степом помсту і—пішли: окропили білу гречку з медами гарячою кров'ю, поцілували в-останнє горби і...

Сонце здивоване стало: похитнулись вороги!

— Слава, слава!—покотилась луна ярками та долинами.

— Чубатенка нема...

І тінь хрестом лягла на гречці...

— Цю-у-уй—цюв-уй...—співають кулі і рветься пил горбами...

— Гей, хлопці, пшеницею до шляху: ворог нас обходить!

І побігли бойовики до шляху. А за ними Сенька-кулеметчик: вискочив на пивиль, стрічку нову в кулемет заклав, а тоді...

— Ой, хто-ж оце так здорово вціляє?...

Упав коло кулемета. Червона кров Сеньки полилась на потолочену пшеницю і гаряча-гаряча збігала стеблом на суху землю...

Заплакали села... Уже не чути, як гукає гармата: далеко-далеко одступило військо Золотих Богів, і на місці гарячих боїв селянської волі—лишилась чорна руїна, полита сльозами, як дощем...

І тоді: озолотило сонце похмурі хмари на заході і втопило червону багряницю, як той сум у ставу, та й прослало над пожарищем... дивіться...

Чорна, обсмалена соха в клуні розп'ялась над кроквами, як мати над дітьми, а коло погреба, он там, де танцюють золоті стрілки сонця, хтось заломив руки і з мукою тихо-тихо чи до неба, чи до себе:

— В ногах лазила, цілувала руки, чоботи... Батьки рідні, не палiть... осінь іде... ви-ж—люди, так—ні-і...

Цілі вулиці викошено огнем-косою. Чорні, повалені хати, щербаті повітки і—все віками дбане добро, а в попелі—тіло море матери...

— На Гордієнкових горбах... Сини в бою за волю лягли?

Хто зрозуміє їх вічне горе-журбу, хто загляне в їх зотлілі душі?...

Тільки вітер рве присмажений пісок з попелом і кидає на стару драну свиту: кидає, прислухається.

У старій, драній свиті стала серед двору мати Сеньки-кулеметчика:

— Згоріла. Трос малих дітей, як минеяят... І старшого вбито...

— Стоїть пшениця потолочена, серпа просить, а вони кров'ю поливають...

«Ой у полі жито конитами збито...»

— Хі-хі!

— Дочко, Парасю, бачиш під обніжком Сенька з кулеметом?

О, зараз з ними, тільки вночі, як голуб коло клуні пролетить: «мамо, мамо»!

Конитами збито жито...

— Почервонів, як головешка... А такий — хороший, молодий... Ге ти, Параско, моя невістка?

— Пшеницю будем жать, як золото снопи класти, бо горобці п'ють. Як золото снопи класти...

Через лісу слухала сива тінь діда Андрія, слухала—плакала:

— Стерялась бідна з журби... Як чайка б'ється грудьми... О, знов:

«Ой, не зорі з неба: горе!».

Обхопила руками обгорілий стовп у воротях і страшно, нелюдським голосом, заспівала коло дітей:

«Ой, голуб ти, сивенький,
Ой, скажи-скажи ти мені,
Де мій син молоденький?..».

І замовкла, заніміла.

Легко повіяв вітер, далі притих, послухав горе-журбу матери і, здавалось, сам заплакав над потолоченою кіньми пшеницею.

За ворітьми.

Оповідання.

I.

Лемківка притоптана та завіяна пилом, мов той шпориш на вигоні.

Іпила степом—на чорноземі не стала, і не вспіла річку Червону перебрести, як треба було розсіяти хати з повітками на дрібних пісках, в отій червоній шелюзі, що з неї лемківці збиралися хліб їсти.

Білували шелюгу на сапети, плели корзини мальовані, та по два злоти продавали,—не помоглося; півсела рушало за царизни по заробітках, і тільки влітку економія пана Пшіндзьовського давала заробити на штани та спідницю...

— Мабуть ніхто,—казали сусідні села,—не вміє так любити землю, як оті люди з пісків...

Вони заздрили; справді, городи хоч і порізані, мов ті стрічки молодої, а родили лемківцям картоплі з капустою аж на цілу зиму...

Революція прирізала панської, але на родючій картоплі розплодилося у всякого отого кукілю, що снаги мужицької аби хватало сорочку на плечі стулить...

І не дурно-ж ото сидить вдова Марта на жорості за ворітьми та в'яже свої думки, мов осіннє сонце бабине літо по стерні, і пускає одну за другою в степ, як ластівку; у чорних просах степу мріють заїржавлені рейки залізниці і п'ять раз день-у-день, здається Марті, пробігає, не спиняючись на Лемківському перегоні, поїзд...

Марта за думками хитає головою, її найменша дочка-семиліток, Варка, грається з дітворою коло сусіднього двору; понасипали маленькі кубашки піску, це—кавуни, а Парасчин білоголовий Демидок—за діда-сторожа, і бігають дорогою, коло баштану, тільки злодії та собаки.

Варка трохи захрипла, і коли ловить прудкого Політка, з гарчанням падає на коліна, хватає його за колошу білих штаненят, і починає довго та глухо гавкати, Демидок ховається тоді за вербою і прицілившись з дерев'яної ложі, стріляє—«бу-х-х!» Злодії розбігаються; за ними женеться вздовж вулиці Варка, а «підстреленого» Політка ведуть під повітку—там має бути міліція...

Дорогою до міліції Політок збирається тікати, його ловлять тоді вже всі, не помічаючи, що він от-от не збив з ніг баби Горпинки.

— Бий його сила божа! Наче камінюкою хто влупив: і не стид-страм—здорові отакі, в комсомол писать треба, а вони баштанують!

— Магай-бі, Марто,—привіталась побожно Горпинка, і здивовано кивнула головою на мішок з нарізаними сонячниками та сапет навибираних гірків:

— Оце так неділю вшанувала—сонячників мішок наверпула?

— Перестіють-же, бабо... Та ще впадилися горобці: клюють, клюють... Хіба мені у будній день є коли за чужою роботою хоч угору глянуть?—почала виправдуватись Марта, зідхнула і сказала:

— Од п'ятниці панщину Гордієвому Петру робила: гречку звязала, просо на березі вижала, а свое горобці допивають...

— Не бійся,—таємниче одказала їй Горпинка,—у Сторчака не будуть пить, він знає таке слово, що скаже горобцям:—«летіть на коноплі»!—здіймуться, наче буря та, а його добра ніколи не зачеплять.

Марта смутно осміхнулася:

— Якби-ж то, бабо, ми таке слово знали... А я, правду кажучи, і не вірю цьому; мене всі відьмою дражнять: була корова—була відьма, а продала в голодовку—чужих діти пасуть...

— Не кажи мені цього,—заперечувала, присідаючи на жоростах, Горпинка,—бо вже хай не дасть збрехать Петро Гордійчин: мололи, каже, в-осени у Захарка Вовка (рідня якась твоя?), а дід один божився-розказував: «Плачеться, каже, один чоловік на пацюків—не можна нічого в млині вдержать, наче наслав хто», а Гайворонський дід (він уже покійний) слухав-слухав, засміявся, та: «А що-б ти дав мені, як виведу зараз пацюків?».

Той чоловік йому з одного слова: «П'ять пудів пшеничної...» Він тоді вийшов з млина: «Дивіться, люди добрі»,—поговорив щось, обійшов млина, помахав руками: «Хлопці,—це так до пацюків,—виходьте до мене, де який є!...»

— І,—матінко моя, як посунули вони, як посунули—так того горба заїзного і вкрили, стоять тільки та вусики у муці витрушують, лавою стали, як ті москалі—ні-чи-чирк.

А дід махнув рукою: «На чотири лави, хлопці, розбийтеся, хто куди, а в цьому млині хай духу вашого не буде!»...

А ти не віриш: є голубко такі люди, хай бог береже...

Трам-та, трам-та...,—сокоріла Горпинка, але смутку Мартиного не розвіяла, бо впялися її очі у стіжок з п'яти кіп жита і не можна нікуди одвести—так наче вимірюють на серці тугу:

— Прийдеться, мабудь,—гадає Марта,—й овечата продати під осінь, а ціна-ж тепер на скотину—не годуй краще...

Горпинка трохи згодом, помовчавши:

— Обтикалась ти ними, як дівка гвоздиками: і ні до людей, ні до бога... А сьогодні така прехороша служба була, наче у великдень на утрені; батюшка говорив про голод: бога, каже, забули, а церкви хотять за налоги замикать... І—і, такий юрмис у народі, таке!..

— Таке саме, бабо,—знехотя одказувала Марта,—як з тими пацюками—не вірю: добре комусь блягузкать язиком, добре Гордійчи-

ному Петрові одмолюватися—є за що, хай дякує бога, а такій нужді, як ми—нема за що, то.. хай вибачає...

— Варко, іди полуднувать!—гукнула вздовж вулиці Марта та Варка не чула.

Політкові саме робили допита, і Демидок, насунувши на лоба картуза, суворо випитував злодія:

— Ти признайсь, товариш, краще буде... Брав у старика кавуни, чи ні—говори?... Говори правду, товариш, гамністія буде...

Політок шморгав носом, обдивлявся скоса вартових—Варку та голочеревого хлопчика і, шекеряючи, казав:

— Я не крляв: хай мені рлуки покорлчить...

Товариш-начальник!.. Позвольте до вєтру сходить?..

... Утік, утік! І сонна вулиця знову позіхнула, збила ногами дітвори пісок і покотила дитячий вереск так сильно, що порушила у сонячниках сон собаки Жука; він, не розкриваючи очей, клацнув зубами, загарчав і заспокоївся... Хотів гавкнути, але рішив—даремне, і пересунув за сонцем свою голову в гарбузиння...

— Діти, діти... загадала щось своє Горпинка, а спам'ятавшись, по думці, пхикнула губами, знизала плечима, і докори на Марту вимовляла дрібно-дрібно; до неї десь іздалеку підкралася така хитра та влесливо-ласкава думка: чи не здуріла вдова з малечею?... Вона сказала:

— Не бог винуватий, Марто, а ті великорозумні, що царя вбили.

Марта:

Я не знаю, бабо, хто там винуватий, а з вашого царя пользи нам було, як молока з цапа...

— У мене гриз на нозі, кісточку роз'їдає,—змовчавши сказала Горпинка,—ніякої ради: парила в березі, безсмертник на ніч клала,—не помагає, а це насовітували до тебе: погризи... Ато аж крутить ногу.

І вона поставила на жороста стару, збрижену, мов постіл, ногу, де поприсихав ще на волоссі коров'ячий кал...

Марта з огидою, здалося Горпинці, закопилила губу і намалювала на губах щось гидке-гидке, аж сплюнула; тоді вона поспішила сказати:

— Я-ж дурно не схочу тобі: чи паляницею, чи хлібину, скільки там слід... Ой, хліб тепер кусається! Повіриш, у нас було колись стоги стоять, а цей рік—три засторонки в клуні; хоч їж, хоч дивись... То може підем до хати та погризеш?—несміливо додала вона.

Марта засміялася:

Хіба, бабо, думаєте, що за вашу паляницю треба вже, вибачайте, гній на нозі вилизувать?

Горпина здивувалася:

— От такої! Радуйся... за паляницю: хіба ти така вередлива? Наче й роду не панського—пхи, аж диво мені слухать.

Вона гордовито підкреслила:

В хазяйстві, дочко, нога буде—не бомага, а коло скотини як ходиш...

Але Марта перервала розмову і ще раз покликала з вулиці Варку.

... Демидок збив об корінь пальця, і, пхикаючи, сердито гукнув на дівчину:

— Варко, мати кличе! Бігаєш...—незадоволено приказав він і знову слинив руку та замазував грязею кров на пальці.

— Ой-юй, зав'яжи, дурний,—кинула захекана Варка і побігла до свого двору...

— Не буду я гризти,—одказала рішуче Марта,—треба було хоч ногу обмить, а то...

Вона хотіла сказати—«принесла ратицю лизать»,—але змовчала, і повернула голову на дорогу, де в'їдав Жук на чужого, і долітало приказування: «Бач-бач, які люди—такі й собаки!»...

Горпинка забула на хвилинку про свою ногу і з цікавістю почала розглядатися своїми косими очима—хто-ж іде, а коли визнала, з попаною промовила:

— Петро Гордійчин... Коди-ж це він?

— Знов, мабуть, хлопця наймать,—зідхнула смутно Марта. — Видно мало ще, що понеділяється літо за чужою скотиною,—треба ще й на зиму запакувати.. Не діждуть вони,—промовила останні слова про себе Марта.

Вона нагримала на Варку, що принесла на голові розпатлане пасмо засмалених кіс, поправила любовно шлейку спідниці і наказала знайти Опанаса: пора вже із стійла гонить...

Коли доходив до Мартиного двору Гордійчин, то Горпинка виправила свій фартух з копійками, старечий, підсунула ноги краще і рішила пересидіти його та все-таки хай копилиться—не копилиться, а паляниця на дорозі не валяється...

Вона сказала сама собі:

— Бреше... Погризе Вовківна ногу...

II.

У Петра жупанина, як він казав, хоч і давня, але носив її тільки в празник; його залосілі поли показали на крамну сорочку та салдатські штани на випуск, до-лемківської роботи, черевиків; чоловік заможній, і перше його слово перед прихильниками—це було сердечне та запрозливе: «Ой, зарізала, брате, революція, і ноги не носять... Коли-б хоч сюди, хоч туди... ворогам нашим: як бог милує?»...

А тут тільки було:

— Здрастуйте,—з повагою в голосі сказав він до Марти з Горпинкою, а подумавши та крутнувши вуса, добавив,—з неділею,—і схилився на ворота, що заскрипіли під вагою його тіла й похилилися.

— Бач, хилиться без хазяїна,—і сів поруч з Горпинкою, що привітала його, низько вклонившись, і навіть спідницю одсунула, щоби краще було сісти.

Марта знала, куди це ворота хиляться, та:

— Хай хиляться, прийде син з армії та нові поставить.

А воно так: або нові поставить, або й ці спалить...

— Не спалить,—переконано заявила Марта.

Тоді Горпинка не втерпіла такої довгої мовчанки і почала розпитувати про нізні гречки,—згорівли, мовляв, ото біда буде...

Вона повернулася лицем до Петра:

— А в мене з ногою таке нещастя, така лиха година: як закрутить, хоч до бога, або на стінку лізь...

Той поцмакав, витягаючи тютюн, і не знайшовши паперу в кавшуці, зняв сивого картуза з ремінним ободком, що такого носив тільки економ пана Пшиндзьовського, і почав розправляти жовту від поту підкладку з паперу,—закурювати.

Коли потяг разів зо два цигарку, сплюнув і сказав невідомо до кого:

— Заробив, як Марко на вовні... Що там нога, бабо,—звернувся він до Горпинки,—коли жить не дають: хіба мислено, щоб отаке здирство, як зараз? Ой гадонекли-ж! Зарізала, брате, революція!...—розпочав він, але спам'ятався, що перед ним-же не такі вже й свої, сказав:

— П'ятдесят карбованців штрафу... О..

Горпинку так захопила ця новина, що вона не тільки повернула до Петра голову, аж руками розвела:

— За що?

Гордійчин зідхнув, наче після важкої роботи:

— Це ще треба подякувати, а то шість місяців тюрми за пухлого душу сиди...

Думки закрутились у Горпинчиній голові і так почали одна-одну переганяти, що не знала, чи питать-же далі, чи хай сам скаже: «Це неодмінно,—прийняла вона останню догадку,—за порубаний ліс Пшиндзьовського штрафують... І ще вчора казала своїм дурням:—«ховайте ви оці дубки на трям де-небудь, хай не колють людям очі,—не послухали, а тепер»...

— Хоч-би-ж заробляв ним, не жалко було-б,—продовжував журливо, пихкаючи цигаркою, Гордійчин,—а то була думка к храму вигнать, і—зарізали: п'ятдесят карбованців—це-ж сім кіп хліба чорту в зуби запхни!..

Горпинка зразу заспокоїлася, її обличчя стало заколотане, смирне і трохи задумане; права нога, де гриз розсівся, аж тупнула з радощів: «так і треба, хай скубуть, не позичив нам молотилки, хай»...

— І доки вони мучитимуть?—вирвалось у неї. Це-ж наказаніє господнє,—пфу! Як-би знаття, хіба ви гонили-б її?—поспитала вона співчуваюче.

— Кров-би того гаряча пила, хто її гонив-би: за п'ятдесят карбованців... Не дають жить, от що.

— І це тільки у вас, чи ще в кого?—поспитала, аби що-небудь сказати, Марта.

— Всі гонять,—сказав він,—а на мені злість окопилася... П'ятдесят карбованців, та ще в недорід. Не дурно ото кажуть люди, то воно й правда: гіркі наші, сестро, заробітки... Заробила, вибачайте, сорочку... Отак і я... Просто заріз.

— Чого-ж ти,—звернувся Гордійчин діловито до Марти,—не питаєш мене—чого прийшов?

— Скажете.

До як-же ми з хлопцем: зійдемося, чи ні?

— Ні, я не буду наймать...

— Чого?

Горпинка використала вільну хвилинку і запитала Петра, не спускаючи з новини думки:

— Хіба у вас таке плохе жито, що сім кіп треба збить?

— Як де: навсопні—згоріло, а ярками—добре... Пропало вже, не вернеться...

А Марта в одну дуду,—аж надоїло вже Петрові про це слухать:

— Хай що буде: оддам до школи; буде шануватись—будуть люди, а не буде—мати не винувата...

Гордійчин почав висміювати її завзяття:

— З науки хліба не їстиме... Чи може хочеться, щоб танцював на паску в комсомолі, як Петренкові студентки? Одна вже витанцювала—отелилася.

— І—і, як-же, коли?—аж присіла од такої новини Горпинка, і зла була на Петра—розказус, наче макуху жус...

— Не знаю, як там було, а Петренчиха носить по саду та дзеленьбом висвівус. Культура!

— І заводу гарного дівки були, а так розпаскудилися,—солодко сказала вона, і знову згадала про свою ногу: крутить.

Петро:

— До якже буде?

Марта:

— Отак і буде: попасе до Покрови, а там піде до школи...

— А в мене йому добре було-б, харчі, що ми їмо—один стіл; на зиму приплви справив-би, а в тебе-ж, він кивнув на стіжок жита в дворі,—хліб на учоті....

— Не подохнем,—згорда одказала Марта,—а за науку, яка вже не буде, хай потім не плачеться на матір, що не пустила до школи...

Петра образило останнє Мартине слово: «Всяке стерво по науку плазує, — гадав він, — нема щоб як раніше: прийміть, дядьку, — за шматок хліба робитиму»...

Він, похмуро засмівшись із своєї думки, сказав до Марти:

— Да воно правда: вивчиться по совецьких школах краще ляться... Я не силую: своя рука владика. До, мабуть, тепер із оранкою теж буде иначе: виорав тобі даровизни панської десятину, та привезу ще просо і—розквитаємося. А на ті клапті шукай собі орача.

Він потяг в-останнє недокурка, повернув його у жовтих пучках і кинув, плюнувши на пісок, сам устав, подивився ще раз хазяйським оком на Мартине дворище—нічого не сказав, а тільки поспитав бабу:

— Ваші хлопці дома?

— Здається...—зраділа Горпинка, і вимовила затишавшись:

— Не знаю, як тобі й сказать: Пилип із церкви прийшов та спить

у клуні; ти не був, мабуть, сьогодні? Там чуть до бійки не дійшло: Петренкова рідня автокефалію хоче—«не розуміємо, нам, каже, на рідній мові»... Сміялися люди, а він аж запінився... Іди, когось да застанеш.

Марта зо-зла та несподіванки, що сказав про оранку Гордійчин, не знала, що йому й сказати: умовлялися за хлоп'я, що пастиме—орати й ті клаптї, а тут...

— На чорта й краще,—сказала вона:—нас-нас ціле боже літо, надав за скотиною, а в тебе совісти знайшлося тільки панську десятину виорати?.. Ми-ж умовлялися..

Петро дивився в землю і твердо:

— Умовлялися—одно, а робота—друге.

Марта запеклася й безпорадно мовчала; тоді з кінця жоросту підвівся тонкий, білявий, з різкими рисами обличчя, Опанас, її тринадцятилітній син, і злісно сказав Петрові:

— Як така балачка, дядьку, то чорти вам більше пастимуть, а не я: виорали та панському, і кінець! А сьогодні я вже не пожену.

Гордійчин не ждав такої рішучої заяви, але коли помітив, що Марта теж зводжується з думкою хлопця, почав його залякувати:

— А в суд не хочеш? Гляди, бач, щоб з великого розуму дурним не став: за саму оранку треба до Покрови служить—знаєш це?

— Не сваріться... Да ладком, не треба цього, хіба не можна вовістити його?—сказала Горпинка до Марти, натякуючи на сина. Сварку слухала вона з великою насолодою: рідко-ж бувають у Лемківці такі веселі дні! «Як вишкварка та»...—подумала вона про Опанаса і затихла, бо Марта,—по очах було видно,—розлютилася і дальше не змогла стерпіти:

— Подавай у суд,—кинула вона зліпа Гордійчиному,—не думай так високо про свою могутність: Пшендзьовський кращий був, та зуби поламав, а таких панів, що бублик у руці держить, а чорну лусту хліба прасує—знаємо!

Це була найбільша образа Петрові, бо про цей бублик усе село говорило.

А-а, ось якої ми! Зраділа, що десятину землі чужої дали? Думаєш—чужі сльози злидні виплачуть? Не безпокойся, недовго вже зосталось царствувать: прийде ще коза до воза, та смердітиме погано... Ось попаздивишся, — загрозливо скінчив Гордійчин, — коли не прийдеться руки цілувать, щоб простили люди за чуже добро... Злидні!..

І він, сердито вигукнувши лайку, пішов кутком до Горпинчиних синів.

Горпинка була задоволена неділею: такий прехороший день удався, так багато нового, і ця сварка з Петром; ще хотіла розказати Марті свої позавчорашній та, мабуть, не треба буде... «Б'ється козачка, як риба тая,—загадала вона;—ні, не вміє шанувати заможних людей, не змилується, хай попухне та картоплі—ласкавіша стане»...

«Ногу,—рішила Горпинка,—треба неодмінно погризти; з паляниною, коли прийде оцього лобатого Опанасика: «сьогодні нема печеного»,—хай походить».

— Мабуть, Марто, зроби вже мені ласку—погризи,—піду і собі додому,—сказала вона, підвівшись та хруснувши ногою, нахилилася й потерла рукою чорну кісточку, мов грудку землі...

— Письмо від Митра прийшло,—сповістив, нахилившися до матери, Опанас; але Марта заховала свою радість і перервала його, щоб одправити Горпинку, і сказала:

— Ідіть, бабо, додому, та другим разом, як ногу обмиєте. Я хоч до церкви не хожу, а неділю святкую: прийдіть у будень.

Горпинка образилася:

— Чудасія, прямо! Хіба це довге діло—пополоскати в казанку—пхи!.. Забилася такий світ: чи ти смієшся, чи що?

— Я не сміюся давно вже, а гризти сьогодні не буду вам—і Марта стала у воротях та ждала, як видно, коли попрощається Горпинка.

— Мамо, Опанас каже, що наша теличка пополювала сьогодні, —сказала Варка, але на неї зо-зла глянув Опанас і вона злякано замовкла.

— Дурна ти,—одказала їй мати.

«Неодмінно,—рішила Горпинка,—з Петровим бугаєм... О, ця нужда любить дурничку!... Треба сказать йому, як застану».

Вона в-останнє згадала про ногу і дала виговір Марті:

— Не знала я, що Вовкова дочка така вередлива: бач, погидувала ногу гризти... А може колись прийшлося-б, бо в тебе-ж діти?..

Марта:

— Не ваше діло до моїх дітей; прийшли, то йдіть собі з богом... (під три чорти, де й ті два,—добавила вона до себе) зачинила перед самим Горпинчиним носом ворота і пішла, не попрощавшись з нею, до хати.

Опанас жваво підняв із землі клунок із сонячниками та сапет огірків і поніс їх до призьби; Горпинка постояла здивована хвилин зо-дві, плюнула тричі проти воріт, і швидко-швидко задріботіла вулицею; хлопець догнав її лайкою:

— Ще плюється—такі вже драглі...

Його докірливо спинила Марта:

— Не займай, сину,—вона тобі не панібрат.

— А чого-ж вона плює? Що б а г а т а, думає?—сердито та схвильовано казав син матері, коли йшли до хати.

III.

У хаті гули мухи, мов два рої бджіл у вулику, і коли махнула руками Варка коло столу, то вони знялися—осінні та в'їдливі, і почали по вікнах дражнити сонце...

А воно освітило хату, і подушки на полу чорні розпарило, що аж дишуть, здається, важко, бо хата мала, стара і в кутках мокра: літо пройшло, а на покуті—як стояв ще з зими заплаканий Микола-чудотворець, та й зараз іще сльози ті не висохли; рушник на святому старий, давно пратий, і квітками з пшениці та плетеними хрестами обтиканий..

На сволоці, мальованому жовтою та зеленою фарбою, лежить дві-три книжки, а проти них, на поколупаній грубі,—тістом примазаний, висить портрет Шевченка: Варка хотіла помазати грубу та замазала йому кожуха, і Опанас тоді сварився і наказував—ніколи не займати, що не вміє...

Коли всі з хати розійшлися, то Варка плакала, вмиваючи Шевченка, і приказувала:

— За вас, діду, і мені од Опанаса попало...

А він теж посмутнів, і висить у Мартиній хаті—такий журний, наче тільки-що виплакався, і сонце стріляє йому з вікна просто межи очі...

Під ним тихо сіла Варка, коли Опанас матері письмо читав, і слухала так пильно, що коли згадав Дмитро про неї, та ще за чоботи —розплакалася, бо ніколи ще вона не бачила таких рясних сліз у матери, як із того письма:

«Дорогі мамо, сестро, і ти, Опанасе! Пишу цього листа до вас аж із китайської границі. Стояли ми полком у Байкальських горах, а це прийшов приказ, та пішли на своїх куцих конях до границі. Я дужий та здоровий, і школу кавалерійську скінчив... І веселе товариство наше, бо, мабуть, у полку найбільше нас із України...

— Так чудно пише, що й розібрати трудно, — промовив Опанас, і далі:

...І гаолян, більший за наш очерет удвоє, листатий, де стоїть бідний ходя, наче в сурму приграє нам, як заведуть хлопці: «Та веселая та доріженька», або співають ще часто: «Дадуть тобі, мій синочку, ще й казенну рушницю»... Це їх вивчив тут один учитель такої.

Хлопець поклав листа і радісно засміявся:

— Який, думає, що в нас такої не співають!

Але мати сиділа смутна і просила читати:

... Дійшла до нас звістка з України, що недорід у вас, і так мене прибила, що коли згадаю нашу Лемківку вбогу, та ваше, мамо, поневіряння по чужих роботах, — наче обценьками хто здавить серце... Чи помагають-же вам із комнезаму, — треба, щоб помагали, бо такий закон є для тих, хто служить у Червоній Армії...

— Сину, сину, — яка тая поміч? — проказала в півголоса Марта; ніби жалілася синові, казала:

— Пішла до зборні: виоріть хоч поле, а голова знитився, та: «самому треба наймати»...

... Рідко, Опанасе, пишеш до мене письма; чи може забагатів, чи може грошей на папір немає?..

— Таки догадався,—осміхнувся гірко хлопець.

Мати витерла заплакані очі.

... Отож посилаю вам черівця та справте чоботи Варці, хай не бігає за скотиною боса, бо скоро осінь — підуть ранки холодні, росяні... Не забудьте-ж, мамо, справить їй хоч поганенькі цяпиви...

— Уже й тепер холодно...—заплакала на лаві Варка, але побачила строгі очі Опанасові, повні жалю—змовкла.

... Хоч-би батько живий був, бо тепер-же ви там, як та мошка дрібна: нікому ні заступитися, ні помогти...

Опанас, при цих словах, коли вголос мати заплакала, розхилив свої брови і став з розкритими очима, наче збирався вступити з кимось невідомим, але сильним, у бійку.

Він сказав до матери:

— Чого це ви? Не люблю, коли таке лине... Не пропадем, хай не радіють...

І на слова його:

...Та не сумуйте, мамо, хай підросте трохи Опанас (чи ви його посилає те цю зиму до школи? Пошліть небезпремінно): я приїду додому, як нічого не буде... Хіба тільки ми бідні? Он є такі китайці, що тільки сині штани та сорочка, а то все — нужда зїла, бо скрізь іще «одному з пельки пре, а другий з голоду запвітає»...

Марта подивилась на свою дранку-кохту, що лежала коло Варки:

— Мабуть, сину, і ми не кращі за китайців тих бідних...

... А ти, Опанасе, шануй Варку, та живіть тихо — не сваріться з матір'ю, бо вони й так у нас згоріли, як та суха трава: за батьком нас доглядали та добра не зазнали, а підтопталися— ще гірше стало. Чи хватить-же у вас хліба до нового? Та не забудьте, мамо, справити, як получите гроші, чоботята Варці: хіба вона не заробила за літо, спотикаючись за чужими овечками?..

— Заробила... Заробила, сину... — витерла великі сльози Марта, а Опанас іще дочитував:

...Пригортаю всіх та цілую. Ваш Дмитро».

Марта, коли Опанас скінчив письмо, наче помолоділа надіями сина і пішла до печи рівна та бадьора, щоб дати пополудновать дітям: і жаль, і радість, як сполохана птиця, забилися під серцем:

— А на що вже ти, Опанасе, вивчишся? — поспитала вона сина.

Хлопець стояв посеред хати — такий був розпалений, що ніби хто поклав до його очей дотлівать жар, а на лобі проліг смужку, і вуха облив калиновою юшкою — такі червоні...

Він сказав матері:

— Ні на що я не хочу вчитися, аби вмів їздити автомобілем... О, я ту машину глядітиму не так, як скот ваш, ні, я її буду так чистить, так ходить коло неї, що коли бігтиме, то не кричатиме, наче недорізане порося, а вигукуватиме...

Варка при цих словах засміялася і перекривила крик машини: ків-ків-ків...

Мати поставила на стіл миску і Опанас та Варка, що пасла овечки, почали залазити за стіл; полудновали пашвидку, сьорбнувши борщу

по ложці (хотіла-ж Марта купити сьогодні хоч олії на базарі, але гірків тих понавивозили—розминутися не можна, і вона продала свій клунок за 20 коп. та на всі гнівна торбу сторгувала, і два фунти солі—отакий базар!) і пастухи її почали чистити гірки, посипати густо сіллю і хрумкати.

І Опанас, пополуднувавши, не дякуючи богові, як це почала за ним примічати Марта,—взяв з лави її драну кохту, в якій одпоров стан і носив замість піджака (свого старого піджака він зберігав для школи), надів її уже в сінях, зайняв свою телицю, ляснув, чи зо-зла, чи з радости на вулиці нагайкою, і погнав, займаючи займанки у сусідів...

А Марта довго стояла за воротьми—проводила очима дітей; її Опанас у кохті, наче той чорногуз, ступав у білих штанях за скотом, і голова хлопця була схилена до землі, як той колос, що серп не зрізав на межі...

— Я вже ту школу, сину, виплачу тобі, а приймуть...—приказувала сама собі мати, додавала:—нехай на злість багачам лемківським, що синів докторами та артистами виводять, міїі хоч автомобілем їздитиме!

І пирхкав, голосно заспівував у Мартиному серці той автомобіль, що її Опанас правити ним збирався; вона, як мати, загордувала своїми синами, що не чула, коли новобранці з неділею привітали, а за Гордійчиного Петра левадами затягнув котрийсь тієї самої, що в письмі син згадував...

Вона загадалася:

— А мій-же Дмитро так тяг, що коли співав—і старі слухали...

І прийшла до неї за воротьми стара, ще од баби своєї, мабуть, за сто літ, пісня—така, що ніхто вже її в селах ніколи не заспіває, хіба лише мати, як розплачеться:

«Ой, пустила синів за ворота,
Як тих соколонькіїв...»

Хотіла заспівати Марта чи з горя великого, чи з радости, але не було голосу, і не до лиця старій співати.

Валеріян Підмогильний

(1901 р.)

Народився р. 1901-го в с. Чаплах, на Катеринославщині, в селянській сім'ї. Середню освіту здобув у 1-й реальній катеринославській школі, яку закінчив р. 1919. Після того вступив до університету, але не закінчив його і з 1920 р. вчителював спершу в Катеринославі, потім у Павлограді. З 1921 р. працює в Київі в видавничій справі.

Писати почав ще в середній школі, вміщаючи свої оповідання в шкільному журналі під псевдонімом «Лорд Лістер» (наслідок, як признається письменник, божевільного захоплення шіпкертонівською літературою). Перші друковані оповідання «Гайдамака» та «Ваня» з'явилися р. 1919 в катеринославському журналі «Січ»; потім друкувався в журналах «Шляхи Мистецтва», «Нова громада», «Червоний Шлях», «Життя й Революція» та инші. Р. 1919 вийшла перша збірка оповідань «Твори» т. 1, а р. 1924 друга збірка «Військовий літун».

Серед сучасної молодої української белетристики В. Підмогильний позначається, як вдумливий, спостережливий і серйозний письменник. Не всі твори його, особливо з ранньої доби, стоять на високому щаблі художніх досягнень, не всі вони психологично умотивовані, але просто, без претензійних викрутасів побудовані, вони дають правдиві малюнки сучасности. Манерою писання Підмогильний продовжує реалістичну школу укр. літератури (Дорошкевич), але найцінніша риса його писанів, то певна культурність форми, яку засвоїв Підмогильний від нової европейської новели (переважно сучасної французької).

Належить він до групи «Ланка».

Історія пані Івги.

З 1905 року, коли селяни вбили в масткові її чоловіка, пані Івга Нарчевська перебралась до міста.

Смерть чоловіка її не стільки вжахнула, скільки здивувала. Село зробилось їй незрозуміле, а селяни то й зовсім. Тридцять років прожила пані Івга на селі—й увесь час селяни здавались їй надзвичайно латідні. Принаймні такими вона бачила їх, коли вони приходили з якимсь проханням. І раптом дике збурення, палії, руїна і нагла чоловікова смерть.

Пані Івга покинула масток і оселилась в місті—найняла невеличку кімнатку на тихій вулиці, нікуди не виїздила, нікого не приймала, тільки гуляла часом сама ввечері, а вдень читала книги. Обідати їй носили з їдальні.

А в маєткові лишився син Андрій. Він був на батька похожий—так само упертий і певний. Його не здивувало село—він приїхав на другий день, як батька вбито, і вже не покидав маєтку. Почав буряки сіяти, дукроварню поставив, свиней розвів, молочарню—інтенсивне господарство, казав він.

Матері висилав гроші, а то й сам заїздив вряди-годи.

— О, maman, ваша соціялістична книгозбірня ширитьця,—казав він, розглядаючи книжки на її столі.

Так, André, ширитьця,—зідхаючи відповідала пані Івга.

А виїжджаючи, пан Андрій цілував материну руку й казав:

— Сподіваюсь, maman, що ви врешті покинете свою келію й переїдете до мене. Ваша кімната напоготові.

Селяни, що привозили їй з маєтку сало, масло то-що, так само прохали її повернутись.

— Ідьте до нас,—казали вони: — може легше буде. Дуже нас Андрій Степанович у шори взяв. Воно, як подивитися, так і нічого ніби, і заробіток есть, а не по совісті, вибачте...

Пані Івзі було це боляче невимовно. Одного разу вона наважилась і сказала синові:

— André, до мене доходять чутки, що ти селян експлоатуєш дуже... Мені соромно за тебе. Ти такий освічений, розумний...

Пан Андрій здивовано знизнув бровами:

— Maman, ось плоди вашої самотности!

Але пані Івга постановила висловити йому все. Вона підвелась, скинула з себе турецьку шалю, з якою не розлучалась ніколи, й урочисто заговорила:

André, ти повинен розуміти, що так тягтися не може. Я не буду посилатися на наукові засади. Але хіба ти не почуваєш, що повинна бути криза? Все буде зломлено. Невже батькова смерть тебе нічого не навчила? Хіба в тобі немає—даруй це слово,—почуття справедливости? Послухай мене, віддай землю селянам, а сам візьмись до чесної праці. Не будь експлоататором!

Пані Івга хвилювалась дуже. Вже-ж чи не цілий рік вона збиралася висловити це синові й не раз вона складала в голові цю промову. Пан Андрій спокійно вислухав її, почекав хвилинку, чи не скаже вона ще щось, а далі промовив:

— Maman, вам треба серйозно подумати про свої нерви. Докончє потрібно вам змінити спосіб життя. Щиро раджу вам виїхати на час за кордон чи до Криму принаймні.

Він поїхав, поцілувавши матері руку, а пані Івга зідхаючи прошелотіла:

— André, ти мене не розумієш...

Прийшла війна. Дев'ять років, які пані Івга прожила в своїй самотній кімнатці, зробили її обличчя блідим, а очі блискучими, як у кокаїністки. Довгі пучки на її руках світили тоненькими кісточками й вона притискувала ними до грудей турецьку шалю. Сусіди ненавиділи її за мовчання й урочистий вигляд. Ніхто не розумів її життя, ані думок.

Пан Андрій їздив автомобілем і був головою місцевого відділу союзу городів. Раз на два тижні він робив матері візиту і привозив фруктів та цукерок.

Коли війна почалася, пан Андрій сказав матері:

— Maman, може ви пішли-б працювати в один з моїх шпиталів? Таку працю тепер вважають за bon ton. Я був-би вдоволений, а ви може дали-б у такий спосіб вихід вашому почуттю до страдників.

Пані Івга похитала головою:

— Ох, André, не плутай мене у військові справи. Я чекаю кризи.

Коли криза прийшла, пані Івга почала вже кахикати, але очі її заталали ще дужче і вона ще щільніше загорталась у свою шалю. Старечі сили не дозволяли їй поділяти народню радість на мітингах, але коли повз її вікно випадково проходила манїфестація, губи її складались твердо і руки напружувались. В глибині душі вона шепотіла:

— Благословляю тебе, народе!

Син довго не приїздив, а вона чекала його з нетерпячкою. Аж ось він приїхав. Пані Івга з притомленою радістю спитала:

— André, ти почуваєш?

— Почуваю, маман, — ввічливо одповів пан Андрій: — але ви, maman, погано виглядаєте. Може треба звернутись до лікаря?

— André,—прикро відповіла п. Івга:—хто вважає на хоробу в такій величній хвилі? Я про инше гадаю. André, часу ще не втеряно; ти ще можеш спокутати несправедливість свого життя — віддай маєток селянам, а сам вступай до с.-д. Я благословляю тебе на такий хвальний вчинок.

Пан Андрій вклонився.

Мені дуже приємно, що ви турбуєтесь про мене, maman! Але вибачте, я свого життя за несправедливість не вважаю, спокутувати його не збираюсь і до с.-д. мені вступати не личить. Я, maman, боротись буду.

— Боротися! — гукнула пані Івга: — проти народньої стихії? André, згадай про батька.

Пан Андрій засміявся.

— Народня стихія! Вітер—теж стихія, а, проте, вертить млини. Та й з якої речи я мушу поступатись маєтком, хоч-би нарід і мав на його якісь права? Права, maman, замало, щоб щось здобути. Вибороти треба.

Після цієї візити пан Андрій зник—більшовики прийшли.

А пані Івга зазнала в цей час багато пригод.

Коли в місті запанували більшовики, сусіди вказали на пані Івгу в Ч. К. — їм кортіло, щоб стару буржуйку потрусили. Але трус не справдив надій сусідів.

У старої буржуйки не знайдено нічого компромітуючого.

Проте, домкомбід взяв кімнату пані Івги на облік, наклав на двері печатку, а пані Івга опинилась на вулиці. Всі були вдоволені, що старій буржуїці таки допекулили.

Пані Івга приймала знущання спокійно і, йдучи вигнана через місто, гадала:

— Я повинна спокутати гріхи свої й синові перед народом. Навіть як-що я з голоду помру, то це буде доцільно.

Вона зовсім приготувалась до голодної смерти, але на вулиці зустріла свою колишню покоївку Настю.

— От, гасниди,—гукнула та, коли пані Івга розповіла їй свої пригоди:—от розбійники нехрещені! Так переходьте до мене—якось житимем.

Настя була жінка рахубиста, в більшовиків не вірила і зразу збагнула, що пан Андрій їй добре заплатить за матір. Але пані Івга похитала головою:

— Як-що я лишусь жити, Насте, то що я робитиму в той час, коли будується нове життя? Я не можу сидіти руки склавши.

Настя замислилась. Важко було підшукати для пані відповідну працю.

— Як-що вам важко буде, промовила вона нарешті,—то навчите мою Серьогу грамоти.

Ця ідея припала пані Івзі до серця.

Виховати сина народу! Передати йому ті знання й досвід, що вона набула за довгий вік, передати вивищені думки—і тим хоч трохи спокутати гріхи роду.

Пані Івга погодилась.

Настя поселила пані Івгу у «великій хаті»—так вона звала вогку й темненьку кімнатку поруч з кухнею, де сама жила. Пані Івга не мала з собою навіть постелі й спала на лаві, застеленій рядниною, а вкривалась своєю шалею. З кімнати не виходила, бо вже морози стали, а каганець її не покидав.

— Яка я вдячна вам, Насте,—сказала пані Івга—що ви дали мені прітулок і доручаєте мені виховати свого сина. Я справджу ваше довір'я.

— Щасти боже,—відмовила Настя:—чуєш, Серього?

Тринадцятилітній Серьога, син народу, був розбещена дитина вулиці. Хати він не дуже держався, тасав десь, а додому прибігав хліба перехопити. Пані Івга одразу внесла дисонанс в його життя: відтині він повинен був дома сидіти та вчитись. Так мати сказала, а щоб її слово було міцніше, вона вибила Серьогу ремінем. Серьога пишком прозвав пані Івгу «пилюхою в хустці» і зненавидів її всією силою своєї вільнолюбної душі.

За кілька день здобули книжки і пані Івга з глибоким почуттям обов'язку перед Серьогою, взялася до навчання. Вона сказала йому:

— Серж, ти повинен відчути, що нова доба вимагає від усіх таких, як ти, — покидьків капіталізму, — як-найвищого розвитку розумових здібностей. Инакше пролетаріят перемогти не здоляє.. Будемо-ж учитись.

Але Серьога прикинувся йолопом, висолопив язика й гарчав по-собачому.

Пані Івга була спантеличена. Вона ще завзятіш взялася намовляти його. Тоді Серьога зробився серйозним і спитав її про значіння слів, які часто вживають сердиті візники.

Пані Івга в розпачу стисла руки й гукнула:

— Яка безодня темряви й эйнсутости!

Вона урвала лекцію, сіла в кутку на свою лаву й довго міркувала про те, як найкраще взятися до виховання такого хлопця. Вона знала, що це — обов'язок її життя. І шкодувала, що їй бракує підручника педагогіки.

Ввечері повернулась Настя (вона на поденну прати ходила) і, розпитавши про наслідки вступної лекції, знову безжально вибила сина. Серьога мовчки зніс, але проклював пані Івгу й запекло постановив дошкулити їй.

На завтра, коли мати пішла, він тихенько повісив над дверима до кухні великий цебер з льодовою водою та прив'язав його мотузкою до дверей, щоб перекинувся, як двері відчинити. А тоді ласкаво покликав пані Івгу до кухні.

Вона вийшла і вода з цебра вилилась їй на голову. Серьога плигав, регочучи, до стелі, а пані Івга сіла на свою лаву й трусилась, бо не мала в що переодягтись. Але в серці її злоби не було. Вона шепотіла:

— André, зрозумій мене! Я даю відповідь за гріхи всіх наших предків.

Коли повернулась Настя, вона лежала вже й пашала з жару. Кашель рвав її груди. А на ранок душа пані Івги покинула тіло.

1923 р.

Б. Антоненко-Давидович

(Справжнє прізвище Давидов)

(1899 р.)

Народився р. 1899 в робітничій родині в м. Ромен на Полтавщині, але дитячі роки провів у Росії, куди батько виїхав, шукаючи заробітків. Середню освіту здобув у охтирській (на Харківщині) гімназії, потім учився в університеті, але його не закінчив.

Писати почав з 1922 року, а друкуватися з 1923 в кооперативному журнал «Нова Громада», під псевдонімом Богдан Вірний.

Р. 1925 вийшла перша збірка його оповідань «Заморочені силуети».

В цьому збірникові молодий автор не дав ще чогось цілком відстояного й дозрілого, але збірка ця показала, що письменник стоїть на шляху до майстерности.

Поки-що в оповіданнях багато робленого, надуманого, а тому художньо-фальшивого. Часом помітно, як письменник робить цілі сцени, а не вони органічно виливаються в ході самої дії. Прийомом такого роблення, як уже й зазначала критика, є у письменника зайвий ліризм, що не збільшує і не концентрує враження, а змешує його, емоціонально знесилює.

Належить Антоненко-Давидович до групи «Ланка».

П е г а с.

I.

Це був звичайний полковий пес. Сіра, наче посипана попілом, кудлата голова його трималась гордовито завжди вперед, а хвіст—найпевніший манометр собачих настроїв,—то крутився бубличком, то випростувався рівним кілком, відбиваючи тонкі нюанси його щасливого, безтурботного життя.

Він з'явився серед похмурих казармених стін невідомо відкіля, його порода й походження не були записані в полкових аналах, але Пегас—його ім'я з легкої руки капітана 2-ої роти—став невідлучною частиною полку, його прикметою й, навіть, окрасою. Довгими буднями полкової нудоти Пегас вилежувався в канцелярії, вряди-годи вирушав з другою ротою на муштру—він несвідомо, швидче по інтуїції прийняв над нею моральне шефство й регулярно двічі на день його кудлата постать з'являлася на кухні для забезпечення свого урівноваженого настрою офіційного військового вигляду й енергії в романтичних пригодах. О, ці романтичні пригоди! Коли-б знати охочого описати їх—вони могли-б скласти порядний зміст до авантурного роману, але обмежимось на цей раз, сказавши, що в цій поважній царині свого земного буття Пегас мав певні привілеї не лише над дворовими, захлялими цуциками, але й над мисливськими пойтерами, лягавими й хортами.

Пегас був полковим псом і не дарма-ж він мав таке сильне протеже в особі капітана другої роти й, навіть, самого полковника.

Але бували дні, які звичайно означались у табелі полковим святом, або «тезоіменитством», і тоді Пегасове життя набирало враз висновків існування сірих, будепних днів, підносилось на верховини собачого щастя, згорда оглядало весь нужденний, земний, невійськовий світ аж доти, доки не сходила за музикою ніч і на фалюк безконечною чередою не їхались у двері канцелярії знову порожні, казенні дні.

Це відбувалося так.

Уранці полк батальйонами йшов до церкви, і Пегас бадьорий, енергійний, як унтер-офіцерська виправка, підтюпцем біг позаду. Він добре знав своє місце, пильно тримався його й ніколи не дозволяв собі зневажити дисципліну.

Коли-ж довгими рядами салдати машиново здіймали кашкети і йшли в середину церкви, Пегас без усякого сумніву й ніяковости блукав, оглядаючи, чи все гаразд, по цвинтарю. Не входили-ж туди рядові — Шах-Тахтинський і добре знайомий Пегасові Фелікс Гробицький—ну чого-ж було б йому зупиняти свою думку над таким, врешті, невеликим питанням? Пегас знав, що суть свята ховається не тут, серед сизих хмар такого неприємного диму, від якого він, напевне, чхав-би. Ні, свято розгорне свої груди й виставить на подив невійськових позолочене кригеве серце там, на майдані, коли морозні гілочки перетне сурмовий баритон:

— На кра-а-ул!...

І залізним парканом стануть багнети перед шерегом сірих, тупих людей. Тоді здалека, з-під брами, на якій намальовані такі чудернацькі люди, що Пегас без соромливости задере злегка задню ногу й «справиться», вийде старий полковник з дрібненькими хрестами на грудях колесом, а Пегас буде в струнку стояти на правому крилі. Він байдуже, але з виглядом офіційної уважности вислухає кілька рипучих привітальних полковницьких слів і, коли рушать батальйони й штаб-офіцери зійдуться навколо полковника, Пегас вільно й, навіть, трохи фамільярно підбіжить до гурту й, весело махаючи хвостом, буде чекати, поки

не моргне сивий полковничий вус і сірі, круглі, лупаті баньки не зупиняться на Пегасовій морді.

— А-а, і ти сукін кот!..—це по-святковому, а в будні: — у-ух, сукін син!...

І кілька легких ляпасів по шиї.

Далі знову батальйони потонуть у перспективі широкої вулиці, а Пегас галопом полетить до кухні. Він заздалегідь смакує пах святкового маслака, що кине йому кашовар, і свято набирає для нього, врешті, справді глибокого змісту.

Ввечері Пегас піде обдивитися навколо казарму, і хто зна, які думки сідають вечірнім пилом у його кудлатій голові, коли він уставиться своїми серйозними, розумними очима в похмуру, казармену браму. Якось не до речи серед сіро-жовтих мурів стоять по обидва боки дві білі товсті колюмни, над ними вигинається вгору чорна, наче із надгробка дуга, і мертвою печаттю до неї прилип великий, кам'яний чорний орел. Здається, отут вітають тіні Суворова, Скобелева, Драгомирова і чи не вони звязали мілійони свіжих, здорових людей у сірі, незграбні шинелі й замкнули печаттю кам'яного орла?.. Пегас не знає цього. Та це й непотрібно знати звичайному полковому собаці; тільки чи сумніви, чи жаль ляпають лепехами в його грудях, коли фельдфебель б'є по пиці на «словесності» Фелікса Гробицького, а той упалим, чужим голосом ніяк не впорається:

— Солдат—слугар от'чества...

Фельдфебель злісно повторює:

— Уп'ять—«слугар»? Я тобі покажу «слугаря»!

Тоді Пегас ніяково пустить долу свого засмученого хвоста, рот вишкірить поблажливу, гірку посмішку, й він сумний піде геть.

Але в душі Пегасовій сидить мілітарист. Він—лише маленький гвинтик великої машинерії озброєного колективу і свої індивідуалістичні чуття він гордовито кладе на вівтар військової моци. Бо що-ж там, за цими похмурими, але такими кремезними, як віки, мурами полкової казарми?—Хорти, лягаві, пригноблені дворові, яким ніколи не збагнути слави табельних днів і гонору полкового собаки.

Пегас легким рухом хвоста здмухне решту сумнівних пісчинок і чи з туги, чи так просто буде чигати нагоди наскочити на випадкового полохливого цуцика, або піде до першої звичайної суки.

II.

Час хутко пробіг, коли ввесь полк убгався в довгі валки вантажних вагонів, і десь під низом цокотіли по рейках колеса, і якось дивовижно під Пегасовими ногами хиталась з боку на бік дерев'яна підлога. Пегас був опанарений. Правда, спочатку полк прийшов стрункими рядами по вулицях. Це було цілком звичайно, але чомусь з'явились нові, невідомо відкіля, бородаті, навантажені люди. Потім—наче пустила дисципліна віжки: салдати вільно ходили коло вагонів, балакали з чужими... Десь, невідомо для чого, вдарив дзвінок, і жалібно, наче пропадалась на смерть, застогнала сурма. І рантом потекли сльози. Пла-

кали бородаті, молоді, свої й чужі. Пегас знав людські сльози; він не раз бачив, як у закутку плакав такий симпатичний Фелікс Гробицький і йому було його шкода, але полковий пес стримував свої почування за сірою вовною й тільки хвіст скрушно спускався додолу.

Тепер-же Пегаса захлинула хвиля сліз і важкі зідхання шарпали його спокій; він для пояснення підбіг до полковника, який обіймав товсту пані, й лизнув у руку: полковник суворо крикнув:—«Пшоя вон, падлец!»—і товстий каблук грузько в'їхав Пегасові під ребра. Коли денщик загнав його в вагон, Пегасові стало ясно в глибині зневажених почувань, що діється щось незвичайне й величне.

Врешті, Пегас погодився з підлогою й розґвинченими диями: навколо були ті-ж самі озброєні люди, і кашовар частіше викидав смачні маслаки.

III.

Одстукали колеса невідомий маршрут і—під ногами знову тверда земля, тільки що за край? Хмурі села жебраками запобігливо виглядають під сонцем, якісь чужі люди риють для чогось без краю довгі ями, і тільки навантажені салдати спочивали, як і колись, після муштри.

Пегас разом з офіцерами побіг обдивитись свіжі шанці, він обережно понюхав красчок розпанахтаної землі, але це була робота чужих і він поставився до неї скептично й навіть погордливо.

На шляху сновигали автомобілі, як і вдома, тільки чомусь надто часто грохотів і наближався ближче грім і не було дощу. Пегас одмів це на чудернацьку особливість нової країни й сновигав по всьому селу для орієнтації, але полк рушив далі. Чого так поспішають люди? Пегас задоволено помітив, як з кожною верствою зникали чужі й по всіх шляхах і полем сунули тільки військові.

Під лісом полк зупинився, й—що то за блискавки ляскають на обрію? Тоді говорив щось до салдатів старий, зашнурований ремінцями полковник, і друга рота, розсипавшись ланцюгом, пішла на бік. Пегас по старій звичці кинувся до капітана, але той і не глянув.

Перебрели по коліна якусь річку, спустились у яр і вилізли. Ліворуч шмигнуло в долині й зникло якесь село—хіба збігати обдивитись?... Що за джміль свиснув над головою?... Другий, третій... Пегас настовбурчив вуха. Застогнало знову. Він з силою підскочив і клацнув щелепами, намагаючись піймати. Нема... Свиснуло знову. Салдати кинулись на землю й почали стріляти. Раптом—цілий рій. І десь молодою луною над лісом: та-та-та...

Пегас глянув набік і вражений оступився: Фелікс Гробицький пригнув до забрудненого червоним живота ноги і з болем, одкинувши голову, застогнав.

Пегас підбіг до нього й ніжно понюхав краєчок чобота. Пахло кров'ю... Фелікс напружив останні сили, підвівся на руки й просто на захід пірнув його туманний зір. Очі йому помутніли, голова хилилась, він з огидою одсунув безсилими руками свою рушницю, глянув ще раз і впав.

Пегас з жалем лизав його бліде, посиніле лице...

А над головою і з боків стогнали кулі, попереду падали нові салдати й раптом з грохотом-свистом розірвало повітря й упало позаду щось важке, завовтузилось під кущем і на хвилину почорнів світ: летіли вгору галузки, земля і чиїсь ноги.

Пегас з жахом одскочив, дико завив і, коли шарпонуло над головою повітря знову, він кинувся на-осліп назад, де зник за ліском штаб.

Десь у глибині крижаних грудей Пегасові стало ясно, що починається невидана, жахлива й незрозуміла війна...

IV.

В ті дні гулом важких гарматних коліс риніла на захід перемога.

Вона лисніла на новеньких погонах прапорщика, на заллятих сонцем львівських улицях, на золоті розгорнутих стягів. І знову, як колись удома,—шнуровані батальйони й просто, на захід:

Взвейтесь, соколи, орлами,
Полно, полно горевать.
То-лі дело—под шатрами
В поле лагерем стоять...

І рівний удар сотень чобіт темперує рідне, дороге, як пах салдатської онучі: Ать-два! Ать-два!...

Пегас розумів, що доля перемоги належить і йому. Так!—він старий салдат великої армії й, потрапляючи під музику, він також відбивав загальний ритм військової перемоги:

Ать! Ать! Ать-два! Ать-два...

Це-ж було так недавно.

Вночі злились у чорній плямі криві лінії шанців і тільки часом лиськи блимали ворожі постріли. Пегас спочивав після воєнної завірюхи в бліндажі, але тоскно соталась у голові туга й кортіло розгребти дощану підлогу й понюхати того хробачка, що десь-десь під землею, ледве чутно: тук-трр-тук... тук...

Пегас нудно заскавчав, наче болів зуб, раптом скочив на ноги, гавкнув, прислухався і далі з гарчанням, безнадійно скріб лапами по підлозі. Батальйонний здивовано гримнув на нього, але Пегас на вважав. За кілька хвилин сапери заметушились. Стало ясно:

Німці копають «сапу»...

Вранці полковник з батьківською ласкою підніс Пегасові великий шмат ковбаси, і йому по-щирості хотілось начепити на волохаті Пегасові груди Георгіївського хреста, але-ж відомо—носити собакам хрести по артикулу не годиться...

А потім—розгорнуті снарядами шанці, поламані на тріски колеса, скривавлений сірий мундир і через Львів до Перемишля ляцить залізною стопою:—Ать-два! Ать-два! Левой...

І коли в резерві полковник, поголившись, митикує за цигаркою:

— До польки чи до русинки?—Пегас, розганяючи переполошених австрійських фокстер'єрів, з легкою душею летить до забутої в

панському маєтку болонки. Повертаючись назад, трохи зморений гострими хвилями завойованого кохання, Пегас по дорозі приймає огрядний вигляд старого вояки й перед штабом знову:—Ать-два! Ать-два!...

V.

... Сумно заходять дні, наче перетліла любов, і сизими тінями вздовж тротуару лягають вечорі. Коли опересяться крижаним обручем весняні калюжі на вулиці й ліхтарі сковзаються на них золотими коньками, жебраки виходять на ріг вулиці, а позаду плентається з висмиканим, опущеним додолу хвостом старий Пегас.

Жебраки стануть край тротуару вряд, сліпий вусатий витягне стару, поранену гитару, а Пегас сяде попереду перед одкритою карнавкою і уставиться сумними, старечими очима в далечінь молодого на провесні неба.

Це додає кольориту мрійности старовинним пісням, і тоді, наче з-під чорних надгробків, розритих степових могил, із чорноморського дна встають запорошені віками прозорі тіні й линуть від мерзлого каміння до далеких зір, будять заколисаний містом смуток минулого, і стиха цокає зворушене серце міщанина.

... Посадили Морозенка
На Савур-Могилу,
Дивись, дивись, Морозенку
На свою Вкраїну...

Пегас мовчки слухає незрозумілу пісню, на очах його блищить гірка, стареча сльоза й одлітають назад чужі, похмурі дні...

Пегас зріднився з жебраками; він сам тепер жебрак. Все, що було колись у лього, полкового пса, зникло в один день, мов розтанув туман на сонці.

... Ламався фронт, тікали салдати, салдати вже инші, чужі, невійськові. Пегас останній з кашоваром приїхав до міста й розгубився. Кашовар зник, а Пегас голодний блукав по спорожнілих, мертвих вулицях. Місто принишкло, мов одяглось у жалобу, і тільки невгамований базар, пульсуючи зрання до пізнього вечора, висмоктував із улиць решту енергії і, здавалось, наперекір усьому місту—клекотів безтурботним, похапливим і веселим життям.

Пегас по течії за похнюпленими, зігнутими людьми забіг сюди. Два дні він несміливо й мляво тинявся між рундуками, не наважуючись украсти. На третій день, коли голод до неможливого стягнув йому живіт і, ніби патичками, підбивав Пегасові ноги, він винувато й ніяково підліз до якогось коника, боязко озирнувся на здоровенну хустку перекупки. поволі підняв зубами булку й жадібно почав їсти.

Хтось кинув на нього ломаку і перший болючий удар розбив йому рештки військового гонору.

Далі вже Пегас, несміливо підобгавши хвоста, ходив понурий і принижений, і якийсь миршавий, хазяйський Собакевич дозволяв собі на нього гавкати, а Пегас, навіть не огризнувшись, мовчки одходив подалі. Пегас міг зійтися тільки з жебраками, бо ті озброєні люди з роз-

хрістаними грудьми, оперезані кулеметними биндами, з кашкетами на потилиці, були чужі, невійськові: вони ходили незграбними ватагами без погонів, вільно сміялись, лузгали насіння й курили цигарки.

Пегас з жалем дивився на довгі блискучі шаблюки коло матроських штанів, і його пригноблений погляд блукав по каміннях бруку без мети й інтересу.

Не збагнути засмальцьованій кепці в салдатській шинелі туги старого полкового собаки!...

VI.

Це був перший симптом Пегасової зради жебраків. Невідомо як, де й коли Пегас зійшовся з похмурим Доном. Дон, колишня втіха інтенданта з юнкерської школи, доживав свого віку серед рідних старих мурів.

Давно вже немає інтенданта, немає навіть самої юнкерської школи; десь у темному кутку сараю лежать позолочені рами, шматочки полотна від колишніх іменитих портретів, половина бронзової корони, ретельно зневажена горобцями, і похмурий старий Дон з покаліченою задньою лапою, мов привид минулого, лягає що-ночи коло дорогих реліквій.

З великого будинку долітають до нього часом веселі, бадьорі вигуки, ллється молода пісня, снують метушливо по дворі самовпевнені обличчя юнаків, але це не розважить, не звеселить Дона: вже ніколи він не буде їсти інтендантського масла й білого хліба і ніколи не залунає серед старих, знайомих стін могутніми хвилями колишній гімн великої імперії...

В стінах тепер—курси червоних командирів...

Пегас забіжить на часинку в широкий двір і разом з Доном буде вичікувати випадкового шматка сухаря, що кине якийсь курсант, а потім винуватий, підобгавши хвоста й поблажливіш вишкіривши рота, він повертається знову до жебраків.

І знову порожні дні, жебраки й чужа вулиця.

. . . . . .

Гацанюк зашморгнув саквові ремінці й замислився. Сьогодні був день, коли він скінчив курси. Було чогось шкода, наче одривалось від грудей щось ціле, таке близьке, органичне. Завтра вже не буде курсів і туманна далечінь прийдешніх днів лягала перед очима. А сьогодні...

— Я червоний командир.

Гацанюк на хвильку задоволено посміхнувся, а потім пробігла тінь.

То було серед далеких снігів півночи. І його батько, слюсар ремонтних майстерень, ішов разом з натовпом до директора. Неорганізована юрба хвилювалась. Десь зривалась нервова пісня й перетиналась, виринала знову, спліталась з погрозливими вигуками, палахкотіла й гасла. Перед директорським будинком натовп правив свої умови припинити страйк. І раптом—вулиця заторохтіла барабанним дробом і просто перед натовпом блиснули на сонці холодні багнети.

Здалека перебило на хвилину барабана:

— Разойді-і-і-сь...

І далі ближче й ближче холодні багнети, сірі шинелі й барабанний дріб. Натовп здригнув, метнувся й... розійшовсь.

П'ятилітній Гацанюк притиснув до батька свою голову й завмер з остраху.

Пізно ввечері Гацанюк розглядав свою єдину ляльку—дерев'яного мальованого салдата, але вона вже не вабила його, як раніш. Батько сидів за столом у глибокій задумі, журно схиливши на руки голову, а звідусіль перлась у вікна темна, густа ніч. Гацанюк глянув на батька і враз йому стало без міри його жаль. Пригадався день, полохлива пісня, багнети. Гацанюк засоромився своєї ляльки, він сердито її одсунув, а потім скочив на ноги, схопив руками дерев'яного салдата й люто ламав йому руки, голову, тулуб. Батько поволі звів на нього свої сумні очі й тут Гацанюк, кинувши додолу салдатські останки, підійшов до батька, пригорнувся до його заялозеного піджака і нова, невідома іскра засвітила його очі. Він зворушеним голосом проказав:

— Татку! Я ніколи не буду салдатом. Ніколи!... І гуляти в салдатики більш не хочу...

То було серед далеких снігів півночи. А тепер — червоний командир...

Гацанюк поборов якийсь легкий подув вагання, випростав свій стрункий стан і з насолодою молодости помацав на руках м'язи. Вони напружились, як мотузи і випинались крізь вузький рукав «гімнастьорки».

— Як залізо,—посміхнувся до себе. Він глянув на новенькі старшинські ознаки й мимоволі подумав:—зайве це, а втім—хіба в цьому суть?...

Десь у коридорі сурмила збір сурма. Гацанюк легко підвівся з ослону і його погляд в-останнє перелетів крізь вікно й зупинився на старому Доні, що на трьох ногах простував до сараю. Гацанюк мимоволі запитав себе:

— Для чого, власне, ще й досі стирчить тут старий пес?—Але чи хвиля несвідомого жалю, чи старі мури одсунули від Гацанюкових очей погорбленого старого Дона й він рішучими кроками ступав по коридорі. Там сурмила збір сурма і її поклик, здавалось, бився з вузьким квадратом старих стін і тупали, розляпаючися лунко, під карнизами стін молоді певні ноги.

Дон лежав байдужий під рамами, не сподіваючись сьогодні для себе нічого нового і кращого. Через одкриту браму простував до нього, полохливо озираючись навкруги і здаля обминаючи окремих курсантів, Пегас. Жебраки були сьогодні над міру люті й не нагодували його.

VII.

Сонце щедро сипало золотий дощ, на дворі сміявся визволений з-під туманної кормиги день; по бруку дзюрчали вже зовсім по-весняному метушливі струмки, а голодні шлунки погнали жербаків зранку спіхати на вулицю.

Пегас ліг на своє місце й ліньки вдихав байдужими грудьми свіже повітря. Його не цікавили ані перехожі, ані годовані дворські суки. Він знає, що кінчиться день—і в темних сінях його чекатиме холодний жебрачий куміш, і далі—знову дні й монотонний спів жебраків...

Пегас спокійно вмощувався на висушеній сонцем плитці тротуару, коли раптом здаля—ні, це не міраж старого полкового ґеса: явно вздовж улиці той самий, рідний мотив, а слова—їх не розумів Пегас:

Вейтєсь, красниє знамьона,
Над століцею Москвой!
Ми кадетов побєділі,
Возвращаємся домой...

І чітко по бруку—сотні чобіт і таке саме могутнє військове:

— Ать-два! Ать-два!

Пегас схопився й не повірив. Його очі ковтали стрункі ряди й по-колишньому підвівся вгору вічно пригноблений хвіст.

— Салдати!

Він пізнав їх досвідченим військовим оком. Але чому на головах такі чудні шапки? Вони твердим кроком сунули повз одкриті магазини, одремонтовані будинки все ближче й ближче, і просто по змордованих Пегасових грудях лящало металеве:—Ать-два...

Пегас стурбовано ступив край тротуару й зомлів.

Позаду роти їхала звичайнісінька військова кухня. Тоді майнули в пам'яті такі далекі табельні дні й, наче з домовини, засвербів у носі смачний полковий маслак.

Рвануло повітря й розсипалось пацьорками:

Ви не вейтєся, русиє кудрі,
Над моєю больной головой!

Пегас не стерпів. Навіть не глянувши на жебраків, він штовхнув чиїсь ноги, підбив із рук ціпка, забув колишню дисципліну й кинувся шалений з високо піднятим хвостом вперед до командира. Щасливий він лизнув йому руку (хіба, врешті, важно—які шапки), оглянувся з погордою навкруги й, помітивши праворуч якогось цуцика, налетів на нього, шпурнув помолодшілими лапами на кучу талого сніту, загарчав і переможцем побіг далі, попереду роти навмання. Позаду заливалась канарейкою й наливала в Пегасові груди нових життьових сил салдатська пісня, й чітко розтинало брук:

Ать-два! Ать-два!...

1924 р.

Осьмачка Тодось

(3/V 1895 р.)

Народився 3 травня 1895 р. в с. Куцівці, Черкаського повіту, у сім'ї бідного селянина. Самотужки довчився до посади сільського вчителя.

Писати почав змалку. За царату за поему «Думи салдата» віддано було Осьмачку до військово-польового суду, але революція визволила його з в'язниці. Р. 1922 вийшла його перша книжка поезій «Круча».

В цій книзі письменник появив себе, яко своєрідну постать у тодішній укр. літературі. Показавши себе цікавим ліриком, автор, проте, вражає якоюсь анархією та неорганізованістю і образів, і чуттів. Трохи натягнена й надумана символіка не завше виправдує щирість поетового ліризму. А гіперболізм образів (не без упливу імажинізму) ще більше звертає увагу читачеву від «емоціональности» віршу в сторону його «образности».

В останніх своїх творах поет помітно відходить від абстрактного символізму своїх перших віршів і виразно стає на шлях більшого реалізму і в виборі тем, і в способі їх трактування. Взагалі поет саме шукає свого стилю і тепер ще важко й рано говорити за нього, як за виразну, сталу літературну постать.

Регіт.

Море Середземне шумить...
Хвилями дзвонить в береги пірамід
африканських;
хлюпають ріки криваві
в долинах віків
у круті костяні береги із людей.
І чую скрізь гомін стихій
над тілами рабів—
свист батогів!

Берегами женуть кислооких, немитих і голих...
Падають, гинуть, як мухи під зиму
в долинах Єгипта, Еллади та Риму
й середніх віків..
Свист батогів!

Ті повісті хижі єднаються в пісню
з димами та ревом од наших пожеж,
як брязкіт кадила та ладан у церкві...
Свистять батоги!

Кліпає сонце
І бризкає кров аж у стелю світів!
Із крапель кривавих зростають зірки;

а зорі на небі,
як в полі волошки,
зривають поети
і в'яжуть вінки
на білії чола
коханкам своїм.
Філософи мудрі моря піднімають
у чашах гранітних, на гори під сонце
ріки сплітають у косу землі,
а правди не знайдуть—
кров'ю бризкає в небо і зорі цвітуть...

Гей, земле!
Диявольський регіт твій чую
у шумі мільйонів планет,
в мільйонах віків...
І хочеться плюнуть з одчаю тобі,
земле-мамо,
щоб виплекти пляму—пустелю
на спині твоїй,
як вічне тавро арештантське
і димом пропасти в безодні часу!

Л и с т.

Гарячим вітром прилетів
од батька лист,

що чорну кригу греблі завалив
там серед нив;

що скрізь поламані лежать
сухі поля

і села викотили жаль
на давній шлях.

По тім шляху пили курять
на цвинтарі—

вози то з мертвими рипять,
як журавлі...

І просить батько: «Як-небудь....
на пудів два»...

Я-ж тільки й можу, що від мук
тут закричать!—

Сорочка в мене та штани,
ще черевик:

п'ятою з «паньківки» сліди
я позначив...

Чиїми-ж п'ятами вгорі
на небесах

мені так світять вечорі,
як я в сльозах?...

Нічого, тату, вам не дам—
я сам як глід,—

просить до «Ар» хожу в туман
важкий обід...

А поки-що—крихти з шухляд
цвілі поїм

та пісню вашого села
хоч розповім.

А ті-ж крихти, в ночах живі,
з стола небес

хай рідний вітер на папір
мені зідме!

У таборі.

На ріках вавилонських
і я там сидів...
І. Франко.

Скорбне серце моє, день і ніч ти болиш,
наче птиця жива на ножі тріпотиш!

Бідні діти землі перейшли старий Збруч
долю в пана однять... та й додому не йдуть...

А вже з чорних морів хвиля впала у степ,
кругом селищ вона скам'яніла тепер...

Чи ви гору нову перейдете коли...
Ой, чи вами в хатах розцвітуться столи?

Чи над вами зійде мати-сонце ясне
і положить в рушник з хлібом щастя своє?

Мабуть ваша десь кров у полоні тече
і знов землю стару й мою душу пече...

Бо із кого-ж то кров, ніби другий Дунай,
усю землю взяла у підкову заграв?..

Аж у небо дуга десь із неї пішла,
хоч і кажуть старі, що чумацький то шлях.

Як собак табуни і ворони й круки
через гору летять аж над Київ злотий...

О, як страшно кричать!.. А із чорних дзьобів
кранлі—кров лопотить об залізо домів...

А на площах міських в небо синє весни
діти білі цвітуть, мов ягнята в степні.

Білі діти мої, утікайте із площ,
бо вас мочить давно тепла кров, наче дощ...

Любі діти мої, сиву матір просіть,
хай дасть хустку свою, хустку чорну, як ніч,—

білу постать свою у ту хустку вгорніть,
щоб не видно було на вас бризків крови...

А я серце здавлю і ножем пронижу,
нехай серце з ножа співа пісню..

Аж як польський впаде від гармат Вавилон
й бідні діти землі там покинуть полон,—

всі слова я зберу, що на небі горять,
а на півдні зіркву круглу—сонце—печать,

чею людям серця на вино розтоплю
і в небесні слова, як у чаші зілля!

Євген Плужник

(1898 р.)

Народився р. 1898 в слободі Кантемирівці, Бучарського повіту на Вороніжчині; з походження селянин. Освіта середня — 1918 р. скінчив гімназію в м. Боброві; свого часу вступив до вищої школи (Київський Вет.-Зоотехнічний Інститут), але через обставини матеріяльні змушений був покинути її. За революції учителював на Полтавщині. Писати почав 1922 р., друкуватися 1924.

Виступивши на літературну арену останніми роками, Плужник відразу показав себе, як митець певно окресленого стилю, як чуткий, иноді аж до болізного, лірик. Де-яка обмеженість виднокругу—теми Плужникові групуються здебільшого навколо трагічних моментів сучасности і світлого прозріння в майбутнє, навколо настроїв трудової інтелігенції, що, падаючи в вирі боротьби, стає за «родючий гній» для майбутніх поколінь; ця обмеженість може й спричиняється до високої напружености емоцій і глибокої щирости вислову.

Належить Плужник до літгрупи «Ланка», і останніми часами виступив з більшими речами («Канів», «Галілей»), що по суті являють просторі ліричні сповіді.

І ось ляжу...

..І ось ляжу —родючий гній —
На скривавлений переліг...
— Благословен єси, часе мій!
Навчи мене заповітів твоїх.

Розквітайте нові жита,
А на кожному колосі мука моя!..
О, воїстину час —ратай!
Славословлю його ім'я!

Благословен єси, часе мій!
О, жорстокий! І весь в крові...
— Це нічого, що я мов гній—
Під засіви твої нові.

— Бо ось вірю—зросту колись,—
І до когось житами—жни!
...Серце, серце моє! Навчись
Тишини!..

Знаю, сіренький я...

Знаю, сіренький я весь такий,
Мов осінній на полі вечір:
Тягарем минулі віки
На стомлені плечі.
Серце здушили моє—мовчи!
О, майбутнє моє прекрасне!

Чуло серце тебе вночі,
Що-ж,—нехай собі серце гасне!
Хтось розторне добу нову,—
І не гнів, і не біль, не жертва!
Воскресінням твоїм живу,
Земле мертва!

Торгуємо усим...

Торгуємо усим, чим тільки можна—
Словами, дровами, життям, сукном...
Та на аршин лягла рука не кожна:
Як і раніше мрію за вікном...
Що я продам? Мій крам—від мрій утома,
Безглузде серце й бідний оливець...

Річ світова і річ давно відома—
Який вже там ще й з мрійника купець!
Та знаю, вірю—через дні і муку!—
Ось підпереже землю мить така,—
І над базаром стисне мрійну руку
Упевнена долонь робітника!

Уночі його вели на розстріл...

Уночі його вели на розстріл...
Хтось тримав ліхтар, мов смоло-скип...
На неголенім обличчі гострі Волоски...
Віддалік, немов цілком байдуже
Офіцер димок цигарки пив...

Тільки неба хмарний, темний кужель
Чув нудне і коротеньке— Пі!
Відбулось. Мета моя далека!
Я такої смерти не боюсь!
Зійде кров, немов всесвітня Мека
Для твоїх майбутніх синіх блуз!

Розпочинає дні гудок о шостій...

Розпочинає дні гудок о шостій,
Коли роси ще вітер не допив,
А там, вгорі, такі ясні та прості
Пливуть рожеві зграї голубів...
Ще пішоходи холодком укриті,
На передмісті десь іржe лоша...
І хочеться сказати кожній миті—
Не поспішай!

Але вже в'ється порох над базаром
І синьооокий ранок мов засліп—
І закипить—я знаю — незабаром
Купівля й продаж—боротьба за хліб!
І я іду, щоб десь продати м'язі
Ще від учора стомлені напів...
І гаснуть, бліднуть відблиски топазів
На крилах голубів...

Надходить дощ...

Надходить дощ... Шумлять бліді берези,
Рвуть блискавиці сивих хмар рядно,
А дужий грім зустрів такі дієзи,
Що злякано дзвенить вікно!

Тікає день. Скриплять вози на греблі...
Під чередою стогне оболонь...
І раптом вирі—дрібні перлові краплі,
І знову вихор, гуркіт і огонь!
І вже туман пливе, бреде над полем,
Щоб за годину сонцем розцвісти,
Щоб навіть я з надією та болем
Твої старі перечитав листи!

А він молодий, молодий...

...А він молодий, молодий...
Неголений пух на обличчі.
Ще вчора до школи ходив...
Ще, мабуть, кохати не вивчив...

Так очі-ж навколо лихі...
Крізь зуби один—розстріляти!
А там десь солома дахів...
А там десь Шевченко і мати...

Долоню на чоло поклав;
Крізь пальці майбутньому в вічі...
Хвилина текла, не текла..
Ноган дав осічку аж двічі...

А втретє... І сонячний сміх
На драні упав черевики...
І правда, і радість, і гріх,
І біль не навіки!

Попоїм, посплю...

Попоїм, посплю... Щасливий ніби.
Роздобув собі питання нові!
Тільки очі так немов у риби.
Та на в'язах мулько голові.

Дотягнусь пурну і буде тихо.
Мудреці!
Через віщо серце ніби віхоть
У чужій незимитній руці?

Плакала вона...

Плакала вона... Натомлену спину
День ховав за дахами дач.
А я з усіх фраз пам'ятав спину,—
— Годі, не плач.

Годі? Не плач? Як це дико, їй богу!
Ой, яке мертве усе в словах!

Взяти-б серце своє—й об підлогу!
— Ах!

Скрикнула-б раптом. В одну хвилину
Бачила-б верстви моїх пиляхів...
Горбив день натомлену спину
Над горбами дахів.

Микола Хвильовий

(1893 р.)

Микола Хвильовий — псевдонім видатного сучасного українського письменника, що його треба схарактеризувати, як «плоть од плоти й кістку од кісток» бурхливої й прекрасної доби революції. Народився р. 1893 в Охтирському повіті на Харківщині, скінчив початкову школу, готувався до іспиту за гімназію, але був мобілізований і кілька років пробув на фронтах —аж до фронту війни громадянської. Як робітник працював на заводах. Широкою лектурою самостійно здобув сучасної освіти. На літературну арену виступив, як поет, р. 1921, вмістивши кілька віршів у «Шляхах Мистецтва», збірникові «Жовтень», і поруч з тим випустивши невеличкий збірник поезій «Молодість», після того поему «Електричний вік», а через рік збірник «Досвітні поеми» (1922 р.). З перших кроків Хвильовий займає серед молодої української пролетарської поезії видатне місце оригінального поета з своєрідними лише йому властивими, рисами художнього обличчя, і потім з кожним кроком зростає він, як художник. В перших поезіях переважають мотиви побутово-описові, почувається що-до форми вплив імажинізму, поволі удосконалюється манера імпресіоністична, і відзначається вплив футуризму. Але в обсягу тематики, в обсягу шукань нової художньої форми, відповідної новому життю, Хвильовому стає тісно в рямцях поезії віршованої і він переходить до художньої прози, вже р. 1923 випускаючи збірник «Сині етюди», в яких поруч з напруженим шуканням нової повістярської форми широко охоплює новий радянський побут. Поруч із малюнками, в яких гумор часто переходить у гостру іронію, в сарказм, Хвильовий вміє змалювати справжній героїзм дійсности. Художник стає багатопадійним новатором форми застарілої української прози. Не лише в змісті, але і в формі він справжній революціонер. Старе розуміння сюжету він руйнує до щенту, попереджаючи, що від нього «даремно» чекати «цікавої зав'язки, цікавої розвязки... загальновизнаних подвигів, красивих рухів, і ще багато чого»... Вищим досягненням художника стає краса без красивости. Разом із своїми героями він «ходить по бур'янах революції, як мураль, тягне сонячну вагу, щоб висушити болото»... І читач, справді, захоплюється вірою, що «розвязка— сонячний вік, і до нього йдемо»... Малюнки побуту, утвореного революцією, часом підносяться до найгострішого сарказму, але те не руйнує віри світлої, бо ні на одну хвилину не згасає у художника огонь горіння во ім'я революційної життетворчости. І самий патос його сарказму звучить тільки во ім'я цієї надхненої стихії. Але на невеличких етюдах з яскравими малюнками революційного героїзму, з малюнками радянського побуту художник не

спинився; в другому збірникові його прози («Осінь») вже знаходимо твори великої синтетичної сили з поглибленим психологічним аналізом і філософським розмахом. Після «Осени» (весна 1924 р.) Хвильовий майже 2 роки мовчав, як белетрист і лише наприкінці 1925 р. з'явився в друку початок роману «Іраїда». З невеличкого уривку ще не можна робити широких висновків, але він виразно свідчить, що роки мовчання художника були роками напруженої внутрішньої праці. В «початку роману» відчувається вихід на новий шлях художньої простоти.

Революціонер з голови до п'ят, Хвильовий міцно звязаний з кращими традиціями української художньої літератури: можна сказати, що шукання Хвильового почались там, де урвалися шукання Коцюбинського. Звідси і його «романтика» (посвята одного з зворушливіших оповідань «Я» — «Цяітові яблуні»,—не лише красивий жест). Але «романтика» Хвильового має надійний ґрунт наукового марксівського світогляду, що дає незламну певність' —цим переможеш...

О, рудні, ваше свято.

О, рудні, ваше свято,
Вітайте жебрака,
Приніс вам слово—злато
Яскравого Франка.

Цегельні, цукроварні
Хапайте неба смак—
Кізяні несу з броварні
І блискавку—маяк.

Родився я у клуні,
В степах мантачив сміх,
Виховувався в буйних
Просторах золотих.

Але колись заводи
Покликали міцніш,
І я в лани, городи
Встромив забуття ніж.

Поручкався з телицею,
Коню, волам вклонивсь
І до заліза й криці
Хлопчиськом покотивсь.

І дні пішли за днями,
Себе я гартував,
Відкрились инші брами,
Инакше заспівав.

Тепер іду новітній
І лише буйний спів—
Я вам, заводи рідні,
Несу вінок з огнів.

О, рудні, ваше свято,
Вітайте жебрака,
Приніс вам слово—злато
Яскравого Франка.

На цвинтарі.

Цвинтар. Шелюга. Хрести.
Братерський спокій
Тут.
Цитьте! Прислухайтесь!

По сходах угору все вище і вище,
Неначе сама невидима доба
На темне підбанне високе горище
Теленькати лізе дзвонар.

... І раптом—
Гармати, тріск кулеметів
І вереск в блакить:
— Нема неба,
Нема!
Єсть—
Борть—ба!

За обрієм зима.

Посьолок на горі, а там — завод сизий,
На серці пелюстки, так тепло-тепло: мак.
Вже одцвірінькав птах свої жагучі меси—
За обрієм зима...

За обрієм зима, а лебедині крила
Не видко на шляхах — жевріє листопад,
Але і промінь-цвіт не намантачить рала:
Захворів у степах!

Добраніч! У вирій, ми, гуси, простяглися,
За вами й я туди (вовтузиться сумнів),—
І, завжди так в житті: до сонця несемося,
Липень затихнуть десь палкі його пісні.

Лосунем поплигав вітрець жовто-осінній,
Росте на думці дуб з голісіньким гіллям.
Гудок. Товариші ідуть, як франк-масони,
І на спочинок теж задумливі поля.

Мовчазно. Шарудить липень змарніле листя,
Похилий пес побіг через сумний байрак...
В якій гармонії я дочекаюсь гостя?
За обрієм зима...

Кіт у чоботях.

(Із записної книжки).

Отже про глухе слово: Гапка.

Гапка—глухо, ми її не Гапка, а товариш Жучок. Це так, а то—глухо.

А от гаптувати—це яскраво, бо гаптувати: вишивати золотом або сріблом.

... А то буває гаптований захід, буває схід, це коли підводиться або лягає заграва.

Гантований—запашне слово, як буває лан у вересні, або трави в сіновалах,—трави, коли йде з них дух біляплавневої осоки.

Ганка—це глухо.

Ми її товарищ Жучок.

І личить.

... От вона:

Це тип: «кіт у чоботях». Знаєте малюнки за дитинства: «кіт у чоботях»? Він дуже комичний. Але він теплий і близький, як неньчина рука з синьою жилкою, як прозорий вечір в червінцях осени.

«Кіт у чоботях»—це товарищ Жучок. От.

А тепер я питаю:

— Відкіля вони вийшли: товарищі Жучки? Скільки їх вийшло? Га?

А пройшли вони з краю в край нашу запашну червінькову революцію. Пройшли товарищі Жучки, «кіт у чоботях».

Ах, я знаю: це Жовтнева тайна. Відкіля вони вийшли—це Жовтнева тайна.

... Сьогодні в степах кінноти не чути, не бачу і «кота у чоботях». Відкіля прийшов, туди й зник.

... Зникли, розійшлись по шляхах, по кварталах, по глухих дорогах республіки.

«Кіт у чоботях»—це мурали революції.

І сьогодні, коли голубине небо, коли вітер стиха лоскоче мою скроню,—в моїй душі васильковий сум.

?

Так! Я хочу проспівати степову бур'янову пісню цим сіреньким муралям. Я дуже хочу, але—

— Я не можу: треба щоб була пісня пісень, треба щоб був—

— *Гімн.*

Тому і васильковий сум: хіба я створю гімн «коту у чоботях», щоб понести цей гімн в глухі нетри республіки?

Хіба я створю гімн?

От її одіж:

— Блуза, спідничка (зимою стара шинель), капелюшок, чоботи.

Блуза колір «хаки», без ґудзиків, колір «хаки» — це зелений, а вся революція стукає, дзвенить, плужить, утрамбовує по ярках, по бур'янах, біля кузні, біля шахти—де колір «хаки».

Вся революція без ґудзиків, щоб було просторо, щоб можна розправитись, зідхнути вільно на всі легені, на всі степи, на всі оселії...

на ввесь світ!

Спідничка теж «хаки», а коли й не так, то все одно так, бо колір з бур'янів давно вже одбився в ній. Так, і спідничка теж «хаки». Вона трошки подерта спереду, трошки ззаду, трошки по боках.

Але спідньої сорочки не видно, бо революція знає одну гармонію фарб: червінькový з кольором «хаки», тому й сорочка була зелена—тіні з бур'янів упали на сорочку.

От.

Капелюшок... а на нім п'ятикутна зоря. Цього досить? А то ще: під капелюшком голена голова—не для моди, а для походу, для простору.

І, нарешті,—

— чоботи.

Ну, тут ясно:

подивіться на малюнок, той, що за дитинства.

Досить?

А тепер про її зовнішність, а потім—

— про неї...

... Зовнішність.

Русява? Чорнява?

Ясно—жучок.

А втім, це не важно...

Очі... ах, ці очі! Я зовсім не роман пишу, а тільки *маленьку пісню.*

Але треба й про очі.

Очі—

—теж жучок.

Іще дивіться на її очі: коли на бузину упаде серпневий промінь, то теж її очі.

А от ніс (для баришень скандал!)... ніс—голівка від цвяшка: кирпатенький (Кирпик!—казали й так, не в очі тільки).

Ну, ще зріст.

Ясно: «кіт у чоботях».

А втім, я зовсім не хочу ідеалізувати товариша Жучка, я хочу написати правду про неї—уривок правди, бо вся правда,—

— то ціла революція.

Тепер мій читач чекає від мене мабуть цікавої зав'язки, цікавої розвязки, а від «кота в чоботях» загальновизнаних подвигів, красивих рухів—іще багато чого.

Це даремне.

Ми з товаришем Жучком не міщани, красивих рухів у нас не буде: у товариша Жучка не буде. За цим звертайтесь до гитарних героїв гитарних поем.

Товарищ Жучок, це тільки «кіт у чоботях» із жовавими рухами, з бузинковим поглядом, що ходить по бур'янах революції і, як мураль, тягне сонячну вагу, щоб висушити болото...

А яке—ви самі знаєте.

І тільки.

А зав'язки—розвязки так від мене і не дочекаєтесь. Бо зав'язка — Жовтень, а розвязка—сонячний вік, і до нього йдемо.

Розвязка у гитарних поетів... От: «вони поцілувались, кінець», або «О, моя Дульцинею! Вскажу собі оцей чингал... Умирає»...

Ми з товаришем Жучком цього не знаємо. Правда, подвиги єсть, але вони не наші...

— А чиї?

— Ви подумайте!

Так от. Це не роман, це тільки маленька пісня, і я її скоро скінчу.

ДРУГИЙ РОЗДІЛ.

В цім розділі я оповідаю про невеличкий подвиг...

— А чий?—Ви подумайте!..

... Зима, фуґа, буруни, іще буруни... Потяг, залізниця і рейки — рейки в степ.

На Кубань! На Кубань! На Кубань!—Довго паровик борсається в депо: і тут—в депо, і там—в депо...

І тихо в мовчанці стоять снігові станції: може знову ми будемо бігти сюди—розгублені, з запаленими очима, а за холодними станційними будинками завиють вовки на журний холодний семафор.

Але сьогодні ми їдемо на Кубань, бо віримо в свої запалені очі.

— Товаришу Жучок!

Так, і товариш Жучок.

... А чому вона в цім полку, ви, звичайно, не знаєте і ніколи не взнаєте, бо і я не знаю, а брехати не хочу:—це уривок правди, а вся правда—то ціла революція.

... На кожній станції тільки й чути —

— Козаки! Козаки!

Всюди козаки, всюди бандити.

Тягнеться потяг, як ледачі воли в поле, як ледачі воли з поля.

Степ. Раптом...

— Стоп!

— Що таке?

— Нема палива.

— Товаріщі! Всеросійская кочєгарка в опасності!

... — Д'ех, яблучко, куди котішся, попадьош до Краснова не воротішся.

І раптом:

«Ой на горі та женці жнуть».

...— Ей ви, хохли! Чого завили. Буде панихидити, і так сумно.

Степ. Фуґа. Буруни, і ще буруни.

... — Єфто п'ятой вагон—антірнаціональной. І скажу, я тобє, братяц, про народи. Латіш—єфто тіш, смірной народ, мудрай; оврей тож нічяво. Ходя—катаяц аль тутарін—суворай і вєрнай народ. А вот єфтот хахол—паняхіда: как завоя про поля, аль про дєвчину—тякай!

Степ. Фуґа. І рейки—рейки.

— Козаки! Козаки!

— Де? Що? Як?

— Хто паніку робить? Сволочі.

Вискакують сотні «поганів», «бравнінгів», гвинтовок.

Де-хто дивиться з тугою, де-хто готує набої, де-хто сів на тендер і полетів: паровик одчепився і летить по паливо.

— Товаришу Жучок, вам не боязко? Козаки!

Усміхається: в їхнім селі були козаки. О, вона добре знає, що то—козаки. І чогось засмутніла, замислилась.

... Довго білі і *широкі* поля. Довго паровик не приходить. Нарешті приходить. Тоді знову відходить у дикий і німий степ.

... Од станції до станції, від холодної ночи до холодної ночи.

Палива нема. Коли ніч, тоді тріщать станційні паркани і тріщать і дивляться з тугою обідрані *діряві* вагони:

... «Поезд генерала (ім'я рек)».

... Від дикої станції до холодної ночи, від дикої ночи до холодної станції.

Товариш Жучок дістала палива. А дістає так:

— Тьотю, дайте оцю паличку.

— Що?

— Дайте оцю паличку.

— Бери.

Взяла.

— А може ще дасте?

Подивиться «тьотя»:

... жучок: «кіт у чоботях».

Іще дає.

... Товариш Жучок заливається.

— Ха! Ха! Обдурила тьотю!

А вона зовсім не обдурила, вона просто—жучок!

Ах, ці жучки в чоботях, вони конче не дають мені покою! Коли я буду відомим письменником, тоді я напишу велику драматичну поему: «кіт у чоботях». А нині я пишу невеличку драматичну пісню, і вона зветься «жучок».

Як вийде з друку—будь ласка прочитайте. Ій право, інтересно!

. . . . . .

... Тріщить чавунна пічка,—паливо. За вагоном летить, виє дика фуга.

Ідемо на Кубань.

... — Отак... не так (Це товариш Жучок). Отак... не так...

Біля пічки одиниця вагону,—може я, може хто инший, може всі ми.

Вона вчить, як залатати пропалену шинель.

Але вона каже:

— Дурня нічого валяти. Думаєш, як приїдеш додому, то я з тобою буду і тепер панькатись? Дзуськи! Як-би не так!.. На, ший!

Вона нам обід варить, вона наша куховарка—і тільки. Вона безпартійна, але вже має в торбинці товстеньку книжку:

— «Что такое комунізм (без автора)»... Ізданіе N-го боєвого участка рабоче-крестьянской Красной Армії.

... Иноді ми їй кажемо:

Слухай, товаришу Жучок! Чи не можна з тобою пожирувати?

Тоді ми чуємо:

— Дзуськи!

Ми регочемось, бо знаємо, що не всім «дзуськи!»,—у нас есть молодий «пареньок»—так зветься, так звемо: «пареньок». Він теж кирпатенький і ми вже бачили, як він обіймав її, і вона мовчала.

... Ну, то їхнє діло.

... Але вона нас конче дивувала, вона иноді вживала таких слів, вела такі промови, що ми лишень роти роззявляли

Безумовно, коли ми думали тільки про ворога, вона ще про щось думала.

— Чи не скінчила ти, бува, гімназію?—сміявся де-хто.

Вона комічно сплескувала руками:

— Гімназія? Гімназія для панів. А для нас—дзуськи!

Тоді один незграбний хохол авторитетно заявив:

— Це походной Ленін...

— Да, руки поранні.

... А за вікном стояла туга і звисала туга з дроту, що йпов, відходив за стовпами невідомо куди.

... Хуртовина, морози, станції з заметеними дзвонами, зрідка туга на дріт, а завше:

— Д'ех! Революція—так революція!

А потім знову холодні вагони, довгі потяги, потяг, як воли і раптом:

— Стоп!

— Що таке?

— Нема палива.

Паровик одчепиють, паровик летить в темну дику фугу, в дикий німий степ.

. . . . . .

Тільки забув я ще сказати:

— Частенько, коли потяг зупинявся на станції «на неопредєльонное время», товарищ Жучок, упоравшись біля походної кухні, виходила з вагона невідомо куди, і довго її не було. А відтіля вона приходила завше в зажурі.

Чого в зажурі?

Це буде видно далі.

. . . . . .

Плакати! Плакати! Плакати!
Гу-у! Гу-у!
Бах! Бах!
Плакати! Плакати! Плакати!
Схід. Захід. Північ. Південь.
Росія. Україна. Сибір. Польща.
Туркестан. Грузія. Білорусь.
Азейберджан. Крим. Хива. Бухара.
Плакати! Плакати! Плакати!

Німці, поляки, петлюрівці—ще, ще, ще...
Колчак, Юденич, Денікін—ще, ще, ще...
Плакати! Плакати! Плакати!
Місяц, два, три, шість, двадцять... ще, ще, ще...
Гу-у! Гу-у!
Бах! Бах!

Мчались місяці...

Минуло... я не знаю скільки минуло: може це було вчора, може позавчора, а може промайнуло—двісті літ?

Коли це було?... А може це васильковий сон?

— Не знаю!

І от—літо, степове літо. Це степи біля Дніпра,—недалеко Дніпро.

... Тепер ночі в літніх степах.

Це так чудово, так каламутно!

Знаєте? Сидиш у степу і думаєш про тирсу. Це так чудово: думати про тирсу, коли вона таємно шелестить, коли шелест зайчиком: плиг! плиг!

Це так чудово!

Ах, який мене жаль бере, що мої попередники змалювали вже степ уночі. А то-б я його так змалював—ій право!

... Я приїхав.

На третій день одержую записку:

«Товариш, ви кажется приєхалі єщо в пятніцу. Предлагаю немедленно зарегістріроваться в ячейкє».

Кажу:

— Секретар мабуть жоха, із старих партійців.

Товариш усміхнувся:

— Тебе дивує записка?... «Это чепуха». От ти ще понюхаєш дискусію. В печінках мені сидить оця дискусія.

Я зацікавився.

— Що за дискусія?

— Почекай, сам узнаєш.

І не сказав.

Я пішов.

— Де кімната ком'ячейки?

— Он!

Вхожу. Дивлюсь—щось знайоме. Думаю, пригалую і раптом згадав—та це-ж «кіт у чоботях».

Ото штука!

— Ви секретар ком'ячейки?

— Я...

— Вас, здається, товариш Жучюк?

— Так.

— Ну так ми з вами знайомі. Пам'ятаєте?...

Вона, звичайно, все пам'ятає, але вперше зареєструвала мій партквиток, а потім уже говорила.

...Ясно: минуло стільки-то часу. Товариш Жучок дочитала — прочитала:

— «Что такоє комунізм (без автора)», ізданіє N-го боєвого участка рабоче-крестьянской Красной армії.

І тільки.

А инше так просто: ходить «кіт у чоботях» по бур'янах революції і може й сам не знає, що він секретар ком'ячейки, а потім узнає і пише:

— «Предлагаю нємєдлєнно зарегістріроваться»...

Одне слово, я мабуть і не здивувався, тим паче, що минуло так багато часу, а «кіт у чоботях» і тоді вже був —

— «паходной Ленін»...

І, треба щиро сказати, друге видання Леніна: «паходной Ленін» —таке-ж иноді було суворе і жахне.

От малюнок:

Я завинив.

Товариш Жучок очі драконом:

— Товаришу! І вам не соромно?

— Дозвольте... я-ж.. їй право... я-ж..

Товариш Жучок очі драконом:

— Ваш партквиток!... Давайте!

Віддаю. Пише:

— «Товаріщ такой-то, в таком-то мєсяце пропустіл столько-то собраній. Получіл виговор от секретаря ком'ячейкі с предупрежденієм винєсті его недісціплініpованность на обсужденіє общественного мнєнія партії посредством партійного суда на предмєт перевода в кандідати ілі окончательного ісключенія із наших комуністічєскіх рядов. Подпісь».

Точка. Коротко. Ясно. І—трішки того... ніяково.

...Звичайно, як і тоді (тоді—в дикім степу),—на ній колір «хаки», бо революція знає гармонію фарб: червіньковий з коліром «хаки». Як і тоді величезні чоботи не на ногу. Як і тоді:

— Дзуськи!

Як і тоді, бузиновий погляд, бузиновий сміх і носик—голівка од цвяшка: кирпатенький.

...Як і тоді були ночі, але вже не холодні, а теплі, замріяні, — літні степові ночі.

Тільки тепер тривожили нас не козаки, а бандити-лісовики тривожили наш тил. А з півдня насідав розлютований, поранений (добивали) ведмідь з білого кубла великої Російської імперії.

А от дискусія (в печінках сидить!). Єсть ходяча фраза: треба бути на чеку й не забувати про чеку.

Зробили перефразовку.

— Дискусія—це бути на чеку, щоб не попасти в секретарську чеку.

Товариш Жучок каже:

— Сьогодні вечір дискусії.

Ми:

— О-ох! У печінках вона сидить! (Це, звичайно, не в голос).

— Товаришу! Дайте мені на хвилину «Азбуку комунізма».

— Ах. не мішайте, товаріщ. От я й забил: как ето? Фу, чорт. Значіть капіталізм імеєт трі признака: найомний труд... найомний труд... найомний труд...

Хтось підказує:

— Монополізація средств произволства. І...

— І ідіте ви-к чорту, сам прекрасно знаю.

... А от на другім краю:

— Камедія! Как все заволновалісь. Товаріщ Ларіков, неужелі ви не волнуетесь?.. Не верю. Не поверю, чтоб ви всьо знали.

Це до одного із тих, що все знають:

— Ну, от еслі ви всьо знаете, скажіте: когда Тьер разбіл велікую французскую комуну—в 71 ілі в 48 году. А? От скажіте.

— А ти, товаріщ Молодчіков, не хітріте, не випитивайте, скажіте просто, что ви не знаете. І тогда я вам скажу.

Молодчіков червоніє, і я червонію, і багато з нас червоніє, бо більшість з нас це ті, що нічого не знають, але цього ні в якім разі не скажуть.

Це-ж дурниці—ці дискусії, наче ми шкільники.

— І правда. На чорта це? Це-ж буржуазний метод освіти. Не достає ще екзамена з інспектором.

Іще чути:

— Да, наконец, дайте мнє на мінуту «Азбуку комунізма».

— Фу, чорт, снова забил. Капіталізм імеєт трі прізнака: монополізація произволства... монополізація произволства...

— От бачите все-ж одно не знаете.

— Ах, оставьте меня, товаріщ...

Нарешті вечір.

Так: за вікном. як і в инших моїх оповіданнях (не всіх) — громи гамарт, а десь у травках, а потім на дорозі кавалерія. Наша? Кажуть не наша. А чия? Не знаю. Може ворожа кавалерія, може рейд.

І хтось тихесенько, за травами — «може завтра тут, де ми сидимо, будуть папірці, ганчірки і дух порожнечі. дух побігу, дух крови».

Але те забувається.

... Доповідач скінчив.

Товариш Жучок:

— Ну, товаришу Бойко, все-таки я нічого не зрозуміла. При чому тут діялектика, коли сказано історичний матеріялізм? Ви як думаете?

— Дозвольте, товаришу голова, я собственно слова не прохав.

Товарищ Жучок очі драконом:

— Як голова, нічого не дозволяю, а як товарищ, прошу вас сказати.

Ми говорили, ми плутались (з нами иноді було навіть дурно).

А все це називалось — дискусія.

Товарищ Жучок казала:

— Дзуськи! Не так. А ну ви, товаришу Молодчіков?

Вона рішуче входила в ролю педагога.

А ми бісились, бо в нас була самолюбство. Ми обурювались на нашу бувшу куховарку, на сьогоднішнього секретаря ком'ячейки, на —«кота в чоботях».

... Потім вона бігала, метушилась, збирала жінок, улаштовувала жіночі зібрання, де говорили—про аборт, про кохання, про право куховарки (Ленін сказав).

Кричали:

— Геть сім'ю! Хай живе холоста женщина.

А для плодючої женщини казали:—

Хай буде інтернат, хай будуть спільні прачешні і т. д., і т. д.

— Товаришу Жучок, можна двох любити?

— Це залежить від того, як ви знаєте історичний матеріялізм. Я його погано знаю, а тому й «воздержуюсь».

Так от—багато я написав-би ще про товарища Жучка і це заняття вельми цікаве. Та, бачите, зараз пів на 5-ту і мені треба вже спішити на партзібрання, бо там—

товарищ Жучок № 2, а це значить... проте, коли ви партійний, то ви самі знаєте, що це значить.

Вона написала так:

— «Товаришу Миколо (це до мене, Микола Хвильовий). Ви, здається, післязавтра будете вже в Таращанськім полку, а я зараз буду в резервній кімнаті: там щось махновщина, треба агітувати. Може ніколи не побачимось, так я вас хочу попрохати: не гнівайтесь на мене за дискусію. Я знаю, у вас самолюбство, але у нас—темнота. А поскільки диктатура наша... Словом, ви мене розумієте: нам треба за рік—два, три вирости не на вершок, а на весь сажень. З комуністичним привітом Жучок».

Але вона сьогодні не поїхала, і ми ще побачились.

Побачились от де.

Уявіть: порожня школа, політвідділ. По кутках, на столах сплять. Це мурали революції. Частина з них поїде в полки, подиви, частина ще буде тут, а потім теж поїде—в полки, в подиви.

Це бурса революції.

... Було зоряно, а потім стало темно—пройшли хмарі.

... Побігла мжичка.

... Мжичило, мжичило і чогось було сумно тоді. Хотів скоріш заснути Але в кутку часто підшморгували носом і не давали спати.

— Товаришу, не мішайте спати!

... Мовчанка.

Мжичка тихо, одноманітно била у вікно. Хотілось, щоб не було мжички і не тарахкотіли підводи: нагадували важку дорогу на Москву —уходити на Москву, на північ од ворожих рейдів.

— Товаришу, не мішайте спати.

Мовчанка.

... Ви мабудь уже знаєте, що то товарищ Жучок—підморгувала.

Вона підійшла до мене.

— Ходімте!

Я здивовано подивився на неї.

... Вийшли на ґанок.

Була одна сіра дорога в нічний степ і була мжичка.

— Ви плакали?

— Так!...

І засміялась:

— Мені трішки соромно... знаєте... буває.

І розказала.

Тоді я взнав, що товарищ Жучок, хоч і жучок, і «кіт у чоботях», але і їй буває сумно і буває не буває:

— Дзуськи!

Тоді мені кирпатенький носик розказав, що їй не 19, як ми думали, а цілих 25 літ, що у неї вже було байстря і це невеличке байстря

— *повісив на лихтарі козак.*

Це було на Далекім Сході, але це і тепер тяжко.

Це було на Далекім Сході, коли вона пішла по дорозі за отрядом. А то була козача помста.

... Я згадав сніговий степ.—

Йшла мжичка.

... Була одна сіра дорога і темні силуети будівель.

. . . . . .

А втім це не диво, що дитину на лихтарі повісили: було ще й не таке. Я не збираюсь у вас викликати сльозу. А от маленький подвиг це без сумніву. А чий?—Ви подумайте.

... Товарищ Жучок № 2, № 3, № 4 (і не знаю ще скільки) есть.

Товарищ Жучок № 1 нема.

Зник «кіт у чоботях» в глухих нетрах республіки. Зник товариш Жучок.

... Ходить «кіт у чоботях» по бур'янах революції, носить сонячну вагу, щоб висушити болото, а яке—ви знаєте.

Так:

— піп охрестив Гапка (глухе слово, а гаптувати—вишивати золотом або сріблом—це яскраво).

Ми назвали—
товарищ Жучок.
А історія назве—
— «кіт у чоботях».
«Кіт у чоботях»—тип.
Точка. Коротко. Ясно. Все

На глухім шляху.

(Експромт).

Глибокі борозни літ... І це — тоска... Куди сховаюсь від могил твоїх?

... А втім добре: і штучні вона мала та з часом повипадали з омети. А постать її прибила чвиря. Знаєте—чвиря на глухім шляху.

... Мороз коле скло, мереже скло.
Школа
клас.
До повіта—60, до станції—80.
навкруги:
глуш
глуш
глуш...

Це глибокий чатинник моєї несибірської тайги.

... Знаєте, милий друже, от мініятюрний фрагмент із забутої розвіяної поеми—«Азія».

... «в п'ятому віці—дикім і далекім—від Уральських хребтів, від Волзьких скель до тихих голубих вод Дунаю:—гуни, сармати, германці... І вбив син Мундцука свого брата Бледу. Скажений Атила, король гунів.

... Проходили віки. І прийшов глухий вік—14-й. І на невідомих азіятських верхів'ях підвелася грізна постать Тамерлана»...

І все. Це nota bene до моєї віри—*велика істина землі: сонце підводиться на сході.*

Сосни гудуть-гудуть...
— Чого так сосни гудуть?
— Хуртовина. Вітри.

Ох, ви сосни мої— азіятський край!

Школа
клас.

Дітвора співає:

— Ніхто не дасть нам ізбавлення: ні туз, ні дама, ні валєт...

Наталя Миколаївна стурбована. Наталя Миколаївна біжить:

— Боже мій, діти! Не можна так співати: це-ж пісня державна.

Наталя Миколаївна скінчила прогімназію—то так далеко!

Нестір—сторож.

— ... Миколаївно! А хліба вже, мать, нема?

— Ах, Несторе! Боже мій! Чого ви турбуєтесь?.. Я як небудь...

Вона—«як небудь».

Нестір:

— Ох, Миколаївно! Святой ви чоловік. Потому як мені уздрівається: забули про нас буржуази... Пожалуйте, махорочки...

Закурюють.

... Нафти нема. Ночі довгі, як степові дороги на великій рівнині. На холодній печі, в ганчірках—фунт сухарів у кутку і старе тіло. А ще старе біля порога: Нестір.

Тоді сни... А може таємна яв?

... — в другому двадцятого століття, двадцять років тому він приїхав, бадьорий і радісний, як сама юність.

Стояв вересень. Стояли блакитні далекі простори. Тоді обрій цвів гарячими маками, і облітали пелюстки і обгортали мозок. На серці співала стрункa, біла, як молоко, береза: у неї пишні молоді перса, у неї золоті кучері...

(—*Ляжу на твоє тьмяне лоно, мій коханий, невідомий обрію!..*).

Над архипелагом осель, у м'ятову даль линула березова пісня.

... І курив далекий обрій і пахли в мріях мальтійські мандарини й африканський мигдаль.

...— Наталочко! Моє миле котятко! Я весь дзвеню цукровим троском... Там, десь на Великих Зондських, на вулкані Смеру. Наталочко! Моя зелена наядо!

Тоді кипіла скажено друга молодість, тоді не вірила, що йде тридцята весна, бо в очах темніло, а під ягодою тугої перси ревли від солодких мук отари самців.

Вона:

... — Олексо! Мій божевільний! Я п'янію... Налий всю мене столітнім медом, туманним хмілем. Олексо! Розірви мені сорочку!

... Мчався багряний олінь по горах, по долинах часу. Над байраками летіли журавлі:—Курли! Курли!

І прокинулась ріка до порогів.

(—Гей, ти, Дніпре! Гей, ти, сивий! Чи довго ще до навігації?)

... Над оселями проходили сторожкі ночі. Проходили ще по осоках, по заводях і—далі в простір, лісовими стежками, за узлісся.

(—*Ляжу на твое тьмяне лоно, мій коханий, невідомий обрію!*)

—Миколаївно! Чи чуєте?

— Чую, Несторе!

Мабуть, прийшов кінець. З'їли сукини сини революцію.

— Бог його знає, Несторе! Та тільки я думаю: все гарно буде. Отже на тому тижні приїздили з Наробраза, казали: все гарно буде.

А сосни гудуть—гудуть...

Чого так сосни гудуть?

— Хуртовина. Вітри.

Ох, ви сосни мої— азіятський край!

Чиркнув сірник. Нестір запалив свічку.

— Отож учора був на базарі, так оратор казав: такий, із наших. треба, каже *(читає по записці)*... двадцять п'ять архи-воєнських комунізмів... Щоб, значить, була правда... Що ви на це скажете?

... Пф!

Свічка погасла.

— Бог його знає, Несторе!

Перший осадчий прийшов з Правобережжя через Сагай-

дак—великий чумацький шлях. Перша хата була на березі. Але ріку випивало сонце, а тросків підрізували роки, і відходила вода в долину. Тоді будівлі стояли на горбах, а вулицею летіли бенгальськими огнями піски.

Співала:

— А я дівчина Наталка, а зовуть мене Полтавка.

— Наталочко! Моє миле котятко!

... Він приїхав до бунту, коли в глибинах осель ріс бунт. Говорив про бунт—такий гострий, як бритва на горлі, такий грізний, як смерч в океані... шумують, шумують води: вал за валом. На сході—маяк. Рев сирени.

... А друга молодість і у Нестора була: Наталя Миколаївна—це недосяжні курґани зор.

З Нестором Олекса і посадив цю сосну. Тоді двадцять літ тому.

... А бунт виріс і положив бритву на горло.

Він:

— Наталочко! Я йду туди, до них!

— Йди, милий.

Він пішов і не вернувся: не вертаються—хто в бунт.

... В Сибір, на золоті розсипища, по Володимирській пройшов каторжник.

І не прийшов.

І знову спить... а може тасьма яв?

... Хіба знала, що в неї закоханий цей незграбний бородатий Нестір?

... Плоть не розцвіла в закладний час. Від нього, від Олекси і ніколи не було. Школа осунулась. Сосна росла і ховала дорогу, що на Сагайдак.

В п'ятому двадцятого століття проходив останній шквал другої молодости. І після заняття з сумом дивилась (з сумом зрізаної стеблини) на Нестора. Як вона хотіла, щоб він зрозумів її.

Але не зрозумів. І одійшла друга молодість. А третя ніколи не приходить.

... Брели роки. Пролітали журавлі, горіли світанки, горіли зорі.

А вранці в садках шуміла діямантова паморозь.

... — Чи скоро земля воскресне? І біжить глибокий чатинник моєї несибірської тайги назустріч свіжому вітру... Чи скоро земля воскресне!

День за днем, рік за роком—у вічність...

(—Гей, ти, Дніпре! Гей, ти, сивий! Чи довго ще до навігації?).

Нестір ходив у суботу по пошту за 10 верстов і приносив відтіля пошту і тютюн «Бурас» за 19 коп., в синій обкладинці. До глибокої ночи вони курили і грали у хвильки.

... Азія—не Азія. Провінція—далі, провінція—глибше. Далекий обрій димиться. Темний вітер, сіверко. Білий вітер. Замело доріжки, вовчі стежки, заячі сліди. Повставали замети, набії. За сараєм іржала, вила і рожала замети ніч.

А сосни гудуть—гудуть...

— Чого так сосни гудуть?
— Хуртовина. Вітри.
Ох, ви, сосни мої—азіятський край!

. . . . . .

... Уранці підвівся багряний диск холодного сонця. І стояв чатинник, як бабусина казка. Стояв по грудь у снігу. На вітах горіли червінці. Це—остання згадка другої молодости.

... Але скоро вітер знову підняв хмари. Вдарив у диск холодного, сонця. Розбив диск холодного сонця.

І знову фуга.

... А в школу таки зібрались. В лахмітгях федеративного добра. У школі біженець—Стасик.

Наталя Миколаївна читає історію:

— Поляки гнітили український нарід.

Дітвора до хлопчиська:

— Стасику! А ти-ж полячок!

— Бережись, Стасику, задавимо тебе вночі.

І скаржилась Наталя Миколаївна. А Наталі Миколаївні кажуть:

— Навіщо-ж ви так говорите?

— Боже мій, нас так учили в прогімназії.

А то ще буває з богом.

Діти:

— Ми в класі в бога не віримо, а вдома віримо, бо й Наталя Миколаївна вдома віре: ми самі бачили.

І ще:

— Наталя Миколаївно! А навіщо ви ікону зняли?

— Ах, діти! Ікон уже в класі не можна вішати: Наробраз не дозволяє.

Давно це: до Наталі Миколаївни з'їжджались з сусідніх сел учителі, вчительки, фельдшери і грали в фанта. Це теж спогади.

А село темне і гнис в пранцях. Медикаменти за горами, за морями. В селі уміють лікувати бешиху.

Вечір. В кімнаті самогонний апарат.

Нестір:

Ну, вже завтра об'язательно продамо дві пляшки, а тоді й хліба купимо.

— Купіть, Несторе!

... Налили по чарці. Випили

... Темніє.

І знову на дворі фуга.

... А сосни гудуть—гудуть...

— Чого так сосни гудуть?

— Хуртовина. Вітри.

Ох, ви, сосни мої—азіятський край!

Валеріян Поліщук

(1/X 1897 р.).

Народився В. Поліщук р. 1897 1-го жовтня в с. Більчі, Боремельської волости, Дубенського повіту на Волині в селянській родині. Вчився в сільській школі, а потім у луцькій гімназії; з початком мійни р. 1915 перейшов до катеринославської гімназії, яку й скінчив р. 1917, після чого вступив до Інституту цивільних інженерів у Петрограді; потім через тяжкий стан повернувся на Україну, вчився в Кам'янецькому укр. університеті на істор.-філол. факультеті. Підчас вчення бідував, заробляючи уроками, а в Петрограді навіть грузив дрова на морській пристані.

Літературну працю почав ще в 7 гімназіяльному класі в Катеринославі. В журналі «Первая Ласточка», де весь матеріял був рос. мовою, лише твори Поліщукові—українською.

Безперечно талановитий лірик—(кращий збірник «Радіо в житах»),—Поліщук, на жаль, топить свій талант у словесній повіді нестерпно риторичної балаканини.

«Ідеологія» (прийняття «жовтня») й претензія на почесне місце серед літературного і взагалі культурного «авангарду» не надають емоціональности його холодно-прозаїчним вправам, а од «наукових» ніби-то проблем його поем одгонить якоюсь «кобеляцькою» інтерпретацією серйозних питань. Це робить його поеми майже неможливими до читання. Поет безсило намагається теоретично довести, що «прозаїзми стають поезією завтрішнього дня», і посилається на приклад європейських художників сучасности, що «використовуючи в будові образів прозаїзми політичної мови, газети, наукової мови, технічної мови, дають надзвичайно сильні зразки вражаючого поетичного матеріялу». Що-ж, їм поділом і честь, а поетичні вправи Поліщукові «вражаючим» поетичним матеріялом від того не стають, і нема в них поезії не то що завтрішнього, а й сьогоднішнього дня...

Нечуваний в українській літературі тон «автобіографії» поета свідчить про психичну неврівноваженість його і нахил до mania grandiosa. Про те-ж свідчить і остання книжка Поліщука «Літературний авангард» (вийшла «на-

кладом автора», що в ній він паплюжить усіх, хто не визнає його за генія, або, з його погляду, з'являється небезпечним конкурентом... А ліричні мініятюри Поліщукові, «озброєні витонченими засобами поетичної техніки» (Дорошкевич) своєю щирістю й художністю примушують бажати остаточної перемоги таланту над гордовитою зарозумілістю.

Х у г а.

Вітер виє, виє—дме.
Шапку снігу підійме,
Киле з кручі — вихорці, вихорці
У сідому молоці.
Глухо курява реве,
Риє рогом білий сніг,
Од кошлатих сотень ніг
Миготить уся земля.
А на кручі — вихорці, вихорці
В'ють куделицю в руці.
Спотикається по скибах мутний сніг,--
Та душа моя перелітає через них.

На провесні.

В саду підтік останній сніг.
На мокрій чорній плямі
Крихкою масою розлігся.
Півні в повітрі п'янім
Ясні голоса
Простягують кришталевими полями.
Прозора вогкість в небесах
Усе збирає в келих шкляний:
Не пропаде ніде ні шерх, ні стук.
Нависла чуліть, мов проза
Тутука дятел в сук.
Все чую я, мов серця свого бій,
В оцій задумі молодій.

О с і н ь.

Сьогодні знов я осінь пригадав,
Яка вона спокійна і розважна.
Червоний мед пила і цілий день гуляла,

Тепер скидає жовті сорочки
Од голови униз по тілу—
І голою у постіль білу ляже,
Мов коханка давня.
Переночує ніч — і заплодниться чрево.
А ранком як устане—
Квітками проросте і діточок народить,
Що бігати почнуть, галасувати
І радістю наповнять землю.

Григорій Сковорода.

Роман ліричний.

(Ритмоза — уринки).

На захід малиновий крик—на вітер, чи на бурю,—(казав колись батько...) Ге-гей, далеко Україна, ще далі, батько, батьківщина—Лубенський полк (там колись батько казав під вечір). А тепер чужа Угорщина,—ну, нехай... і стояв на узгір'ї за містом вже літній чоловік і дивився на Офен.

Гострі дахи, шпилі на церквах рвалися у небо. Хмуро пронизували очима темні фасади манастирів воткість над Дунаєм.

— Еге, дивись, чи не дивись—минула інквізиція... Міські будівлі казали про глибоку задуму, суворість життя та мудрість — особливо он-той, де професори в чорних мантіях поклали перед ним стільки знань. «Бери»—виходило словами з-під фіялкових камилавок. А потім спогади у бік — і знову Україна...

Чого то я, Сковорода, весною в п'ятдесят другім році
У спогадах, що той чернець, живу?

Чого про смерть приходить найчастіще думка,
Така загострена, мов та оса?
(Пішов).

От люди ходять, рухаються по вулиці, хлопчики бігають верхи на лозині, пара молодят сміється до калюжок і на забризкане обув'я—
А я думаю:
Ну, як то так:
Ці живуть рухливим, переливчастим, живим сріблом,
А того понесли,
Бо частки його тіла звязок порвали між собою і чомусь більше не хочуть виконувати призначених ролів:
Вже кожна в цілому одному
Своєї праці не веде.
Ой, певно гострий був останній біль
(І буде?—різаний, чи колотий, чи...)
Коли той звязок розривався навіки...?
Віка бездонні, безмежні рухом, падінням своїм.
І мене роздушить,
І мої частки розірвуться на кожній,
окремі, не здібні до життя, порошинки.
І умруть одна по одній,
Хоч сила матеріяльна у них до віку вихор свій безмежний
у малечині збереже.
А я тоді не буду відчувати
І мисль моя не обіллє молозивом тягучим,
Лепким до матер'ялів
Подію кожну, кожне відчування.
Причину знаю,
Навіщо ця причина?
Сьогодні я живу,
А завтра жить не буду.
Кому-ж потрібне те,
Що я і жив і ріс,
І мох зелений пухкими грудками
Зривав так солодко з покрівлі клуні.
Провалювались ноги
Між трухлими сонцями,
(Струхлою...)
А батько гнав улиз

На землю,
Мені-ж хотілося
На самий чолопок.
Тоді можна і річку побачити, і як
синіє далечінь за лісом,
А тут під хатою в садку
(Закинеш зверху око)
Як кури куоляться в землі під бу-
зом—жарко і на дощ.
Нащо ці враження мої мені,
Чи для людей?
Нащо вони, коли кінець настане?
Чи є доцільність життьового руху?
Ніхто не скаже—
І професори з катедри
Крутили, в диспутах тягались,
Коли оце питання зачіпав хто.
Не скажуть—
Хоч протяжні ще молодости
сотню—другу літ.
І душить м'ясний гніт
Бурхливу душу,
Але важкіш за камінь
Іще, й іще було...
Але сумніви проминули.

Пройшовши крізь духовну сердечну Голгофу, де так багато було любови і страждань—душевні прози воду замутили, схвилювали, як табун гусей ставок і подалися.

Тепер крила бити перестали і душа—велика незабудка блакитною емаллю розцвіла у тиші:

«Пройшли хмари—радісна дума вже
сяє.
Пройшла тоска—світло наше бли-
скає».

. . . . . .

Сковорода пішов на Україну,
Осягнувши мудрість заходу—і не поклонився їй,—
Сухій західній мудрості не по-
клонився.
Лишень одна біблія на древній єврейській мові спокійно колихалась у торбині. Чорними значками по пергаментові гуляла мисль.

Ще сонце там десь за горою
Спросоння мружило зелені очі,
Ще тільки травами з морозом
Ранковий обрій ворушився,
А з холоду стискався і тужавів сад.
Потім крила розпустив
Прозорий ранок—(сходу)
До хмарів торкнувся поцілунком,
Ті взяли і засоромились зі встиду
Несміло, рум'яно.
Наближався день.
Промінь проскакав горбочками —
та в яр.
Сад прокинувся, зідхнув.
Потягнувся зо-сну, як дитина,
Мукнула корова—
День.
А мудрець Сковорода,
Умиваючись коло лопатки садової,
Прислухався, як говорять бджоли,
Як життя весняну силу точить,
У мелодіях купає землю,
А земля у радощах обнови зомліва.
Яблоні в цвіту—
Кров із молоком.
Білі груші—
В ризах великодніх.
Пасіка рокоче
Далеким порогом
І гуляють бджоли між тичинами
квіток.
Кучеряве сонце
Золоту головку в пелюстки схиляє,
Є кожну квіточку загляне
Разом із бджілками.
Мудрі очі бачать,
Ясні вуха чують,
Йде доріжкою Сковорода—

Білая намітка по землі—опалий цвіт.
Висока постать, довгаста голова,
Тонкий і гострий обрис губ і носа
М'якшіє в лагідну посмішку.
А темно-жовтий степ лиця,
Де ні одної волосинки—
Усе • чісок та легкі зморшки, — прожив уже чимало,—
Ясніс твердо, як у аскета,
І переходить аж на чоло.
Гору з покатом.
З-під неї мов струмок
Дзюрчать блаженні сірі очі,
І мружаться до світла ранку
З-під нитки гострих і не значних брів.

Свиту пояс охопив.
Він одівся ще до сходу,
Коли роси у квітках безжурно спали,
А бджілки тільки шумували
У самому очку.
Він долонями узяв
Голову свою
І підняв угору.
Затремтіли кучерявії слова:
— «О, який прекрасний,
Ти, обраний світе,
Кожная билина—
Тінь душі живої.
Кожний промінь—одзвук
Радісного бога!»
Відданю дивився
Він на всю природу.
Душа розтанула у тонах.
Він флейту витягнув з-за пояса
(Це раннім ранком!)
І звуки лялися лагідні і спокійні
Глибоких дум симфоній духу,
Фантазій крилатого вогню.
Та сумовитий тон крізь все проходив,
Серпанком укривав з глибин пізнання.
Ступав повільно між дерев,
Журилась флейта, нахилялись трави
І білий цвіт під чоботи стелився.
Фіялка приглядалась синіми очима
Усе заглянути хотіла
У самі очі мудреця.
А він ішов, казав до всього:
«Слава тобі, ранковий світе,
Хвала тобі, весняна сило,
Що розілялась в жилах, квітах, деревах,
Я бачу бога в вас усіх,
Що всім дає, все наповняє
Як фонтан збанки,
Скільки в який влізе...!»
Підходив вже до хати.
Дочка господаря прийшла в садок
Сковороду прохати на сніданок.
Гремiла пасіка.
Сковорода сумирно поучав,
Сиділи люди, зморені, зів'ялі.
Слова під віями поволі ворушились.
«Мої брати і сестри,
В середині душі засмоктане є щастя.
Розрухайте його і підіймітъ на світло,—
Пізнайте самі себе,
А радости усім настачитъ.
Бо кожному по його силі бог дає.
Земній-ж блага—тля!»
Не витерпів повстанець—
Забризкала образа
І рот запінився скажено:
— «Прокляття тим,
Що дурманять нам мозок,
Що бідному надію
На бога закладають,
Бо пан новий на шиї далі їздитъ
Та біяком безправ'я поганяє.
Геть, геть од нас, тумане солоденький!
Хіба козацький рід скориться до кріпацтва?

Хіба цариця права не стоптала
Поставленого в Переяславі Богданом?
А старшина вже поспішила
І в дворянстві дметься,
Аж репається од пихи
Роздуте салом рило,
Хоч обрана була народом цілим.
А ти до бога та до раю кличеш,
Коли на панщину немилу
Нас твої друзі виганяють.
Ти-ж того, як сліпий, не бачиш.
А потім, вечорами, хліб,
Що виріс нашим потом
Під святобливими словами уминаєш,
Повчаючи їх мати чисте серце.
Ні, хай погибель от-таким пророкам,
Що порохном запаленим—
Облудою чадять,
Що нас смиренними під нагаями буть навчають
Та мати в цьому ще й духовне щастя.
Нехай їм, проклятим—
Кілок у пельку
За наше горе, піт і сльози!
А ти, облудлива істото—
Ти не панам і не для нас,
А сам для себе та для свого бога
Пишаєшся смиренством
Та у чеснотах прієш,
А істина обідрана в хліві,
Чи на лану рабою у побоях,
Або як та моя Тетяника,
Присилувана до постелі пана
З облізлим і старечим тулубом
Дитячу розтліває душу.
В час гніту і біди,
Коли частина за чинами преться
А друга шию гне,
Кривавими підтьоками укриту—
Приходять люди і навчають
Не на земне звертати очі,
Земної долі не шукати,
А десь, над боротьбу земну піднявшись,
Там поліпшати тільки душу,
Шукаючи у ній нового щастя.
Дурман снотворний носять в слові,
На язиці отруту,
А в голові і серці блуд,
Бо заблукали в хащах філософських.
Не дивляться на землю,
Або сліпі побачать,
Та все шукають бога!»
Спочатку гомін—
Потім буря—
Бунт.

Володимир Сосюра

(1898 р.)

Народився В. Сосюра на ст. Дебальцево року 1898. Основні факти його біографії—те, що є в них істотного—переказано в його власних писаннях. Там і спогади про дитинство, що пройшло в селі Третя Рота на Донеччині, там і настрої та переживання заводського та шахтарського робітника, там і високо-трагічна історія особистої еволюції (радше революції) на тлі громадянської війни: в 1918 році Сосюра бере участь у петлюрівській армії, і лише потім, переживши певну кризу, переходить до табору червоних, стає комуністом... Освіту Сосюра придбав спочатку в двохкласовій сільській школі, а потім скінчив 2 класи нижчої сільсько-господарської. Друкуватись почав р. 1921 у зб. «Жовтень». Як плоть од плоти робітничої класи, найактивнішої частини її — свідомий і палкий революціонер — Сосюра виступив на літературну арену співцем цієї класи, співцем її революційної творчости. Але єднаються з цими мотивами раз-у-раз мотиви глибоко-інтимні (характерний для С. сплав революційної стихії з глибокою еротикою), і в цім поєднанні є свій глибокий чар. Беручи участь у літоргапізаціях (як «Гарт»), Сосюра скрізь зберігає свіжу свою індивідуальність. Вияв цієї індивідуальности завжди буває щирий, іноді до наївности, до курйозу. Поет ніколи не стає на котурни, не розраховує своїх жестів і поз, і коли подекуди бачаться впливи імажиністської поетики (...«жадань прозорий глей»...), то й вони ніколи не заглушають тієї струни, що так по-своєму бренить серед инших голосів бадьорого і сміливого молодого покоління. Техника у Сосюри, по-при її (загалом кажучи) безпретенсійність і инколи ніби нарочиту зневагу до формальної обробки та певну одноманітність ритмів і внутрішньої мелодії вірша, досягає иноді великої висоти і гнучкости («Уже зоря золоторога»...). Поет дуже плідний, С. випустив за короткий час своєї дотепершньої діяльности низку книжок, переважно поезій лричних. Не так повелося досі поетові в спробах епічного характеру (поема «Тарас Трясило» то-що), але вгадувати, що буде далі—робота марна.

Із поеми „Червона зима".

Лисиче над Дінцем... де висне дим заводу,
Музика у садку та потяг в 7 годин...
Вас не забуть мені, як рідну Третю Роту...
Про вас мої пісні під сивий біг хвилин...

На щебінь часто ми до Сущенка ходили.
За це платили нам щоденно четвертак.
Та по ночах дівчат в половниках любили...
О, свіжий дух степів, о, поцілунків смак!...

Де шахти на горі що-дня малюють зорі,
Під зойки димарів так просто ми жили,
Училися писать, звичайно, на заборі...
Та бити лисичан, щоб до дівчат не йшли.

Ну, як мені забуть далеку Білу Гору
І теплий блиск очей (там трави в тумані...),
Що зрадили мене... де в ніч ясну, прозору
Носився з вітром я скажено на коні...

І все мені дзюрчать швидкі холодні хвилі,
І все мені завод невпинно цокотить,
І вороток скрипить про дні минулі милі,
Коли повстали ми і йшли Петлюру бить...

Лисиче над Дінцем... де висне дим заводу,
Музика у садку та потяг в 7 годин...
Вас не забуть мені, як рідну Третю Роту...
Про вас мої пісні під сивий біг хвилин.

За рікою солодкий пасльон...

За рікою солодкий пасльон,
В заводському смітті дітвора...
З меленіту балони, балони, балони,
І на станції п'яне «ура»!

. . . . . .

Промайнули козацькі лампаси,
Невблаганне із тьми: «одчиняй!»
На вікно в золотому екстазі
Похилився... «Тепер... розстріляють»...

Простромився кривавий гостряк...
Гайдамака червоний і грубий
Багнета.. не витягне... ніяк...
Тільки кров і поламані зуби...

На снігу
розстріляний
Там за лісом салдати Ейгорна.
Між багнетами йду і мовчу.
Вітре, вітре! Я вороном чорним
Обернуся і в тьму полечу!..

Хто блідий біля муру покірно?...
Хто блідий вниз лицем на снігу?...
Гайдамака веселий і жирний
Прямо в шию ударив... і в губи

Уже зоря золоторога...

Уже зоря золоторога,
Де полинями запвіло,
Кладе на огнені пороги
Свос сивіюче крило.

В поля з пахучої долони
Червінці осінь просіва...
А десь біжать залізні коні,
І пахне холодом трава...

У плащі...

У плащі.
А очі—зорі сині.
(Задивились верби в прудковод...)
Тихий вечір... золоті коліна...
На щоці од шалі
тіні,
тіні,
тіні...
Твій кривавий, твій татарський
рот...
Знову я спокійний і осінній,
Як тоді у двадцять другий год.

Тільки вітер:
«Синьому пірвана»...
Тільки вітер:
«Синьому не жить»...
Там, де місяць огнений і п'яний
В невідомі і далекі страни
На воді дорогою лежить.

«Люлі дитиноньці, Коліньці люлі...
Дзвонить на зорі і пахне трава»...
В ночі далекі (там очі заснулі)...
Будеш йому ти співать...

Линенята сині на паркані
Та проміння (одгадай, чиє?...)
На траві дві тіні простяглися п'яні,
Обнялися тіні...

Місяць
нижче
нахилився
воду
п'є
є
»
»
»
»

І все, куди не йду...

І все, куди не йду, холодні трави
сняться,
Де дерева шумлять і плачуть за
Дінцем,
Де вулиці п'янить солодкий дух
акацій,
В-останнє за вікном заплакане ли-
це.

І сняться все мені далекі темні очі,
Що в'януть і мовчать в осінній да-
лині...
А щоки, як колись, вітри мені ло-
скочуть,
І запах чебрецю несуть вони мені...

Ну, як тепер живе Горошиха-вдовиця,
Де Федька—син її, застрелений вночі?..
А ми-ж не раз із ним ходили по кислиці,
Де шарудів бур'ян і плакали сичі...
Ожина за Дінцем... О, любий Холоденко,
Далекий брате мій, зарубаний в бою!...
Не схиле вже тепер твоя нещасна ненька
На зрубане плече голівоньку свою.
І все, куди не йду, холодні трави сняться,
Де дерева шумлять і плачуть за Дінцем,
Де вулиці п'янить солодкий дух акацій,
В-останнє за вікном заплакане лице...

Сняться мені ешелони...

Сняться мені ешелони і далі,
Грізні загони...
А сосни шумлять...
То не серце у тривозі б'ється дзигою на палі,—
Червоніє і несеться над безоднями
Земля...
Ми замкнули грозу в телефоні,
Блискавиці несем по світах,
Крик уночі:
— На коні! На коні! На коні!...
І зоріє над шахтами стяг.
Зашуміли вже крила червоні,
І невидний кричить паротяг...
Простяглися дроти на всі гони,
Гей, за обрієм радіо-дні!...
Ми замкнем, як грозу в телефони,
У райони стихію стихій.
Сняться мені ешелони і далі,
Грізні загони...
А сосни шумлять...
То не серце у тривозі б'ється дзигою на палі,—
Червоніє і несеться над безоднями
Земля...

Темні заплакані вулиці.

Темні заплакані вулиці.
Иноді крикне авто!
Місяць над мурами щулиться...
Дощ...
Мимо пройшла, подивилася,
Гостро в обличчя:—ходім.
Хто це на місяці вила взяв,
Кров на лиці молодім?...
Кличе смуглява нальотчиця,
І малиновий платок
Тепло на вітрі полощеться...
Постріли... Кроки... Гудок...
Піде. А руки заломлені,
Я-ж нахилюсь до вікна,
Очі в останньому полумені...
В зуби—холодний наган.

Темні заплакані вулиці.
Иноді крикне авто!
Місяць над мурами щулиться...
Дощ.

Такий я ніжний...

Такий я ніжний, такий тривожний,
Моя осіння земля.
Навколо вітер непереможний
Реве й гуля...

І хвилі моря далекі й близькі
Мені шумлять.
Там стеле сонце останнім блиском
Кривавий шлях...

Криваві пальці тремтять... О, зоре,
Постій, не йди!
Але шумує далеке море
І мла... і дим...

Такий я ніжний, такий тривожний,
Моя осіння земля.
Навколо вітер непереможний
Реве й гуля...

Зустрів її...

Зустрів її, таку тендітну,
Йшла одиноко на базар.
В брудній тиші кричали діти,
І десь надходила гроза.

Афішний день. Удари серця
Чужими бризками огня;
Моє-ж замерзло і не б'ється:
В її очах—маленький я.

Au revoir, і крила ранку
Її вгорнули знов і знов,—
Золотооку спекулянтку,
Мою колишню любов...

І од базару сонце меркне...
Шпурнув-би бомбу прямо вниз,
Щоб розлетілись феєрверком
Черевики, пальта і штани...

Дитина порізала пальчик...

Дитина порізала пальчик
І дивиться так ніяково.
На ранку подує і плаче,—
Ніяк не спинить йому крови.

Синява сніжинками повна,
Така невимовно байдужа...
Небесная стелиться вовна,
Лягає покірно в калюжі...

Ні тата, ні мами немає,
Дитина в розпуці—на землю...
Хтось мимо: він часу не гає,
Чужий і далекий... ой, леле!...

Ніхто не підніме, не скаже:
«Ходім, мій маленький, додому»,
І сипле з небесної чаші
Сніжинки рука невідома.

Місто.

Од трамваїв синє, синє місто,
Золоті од ліхтарів сніги,
Хто прийшов із геніяльним хистом
І зробив це розчерком руки?...

Хто чорнявим електричним дротом
Синій килим неба пронизав,
Що пливе в далеку Третю Роту
І сумний вертається назад.

Місто взяло в ромби і квадрати
Всі думки, всі пориви мої.
Це-ж мені заковану стогнати
У його засніженій груді...

Це-ж мені дитиною малою
Заглядать у чорні казани
І об мури битись головою,
Розбивать печаль мою об них.

Ой, у парку снігові намети,
Там проводять ночі пацани,
Тільки вітер знає їх секрети,
Тільки вітер і холодні сни...

Я не знаю, хто кого морочить,
Але я-б тогана знову взяв
І стріляв-би в кожні жирні очі,
В кожну шляпку і в манто стріляв.

Але ні. Їх другим треба взяти,
І синіє невблаганно сніг...
Місто взяло в ромби і квадрати
Всі думки, всі пориви мої.

З поеми „Робфаківка".

В цей час, коли я йду,
і міські лихтарі сперечаються із місяцем,
коли я проходжу великі площі і оглядаюсь.
аби не наїхав авто,
і згадую,
як мені на «Синабарі» трохи не набили фізій,—
ти в брудній і нетопленій кімнаті
читаєш золоті й невідомі утопії.
Пробігають літери довгими й радісними рядками,
і здається, що ті літери—
я.
В цей час, коли я їду,
і прожектор огненно розсікає груди вечора,
і в кривавe провалля видно,
як вітер скажено ганяє перелякані акації,
і метушаться розірвані хмари,—я згадую:
як ти була політруком ескадрону
і брала Перекоп...
А тепер ти, золотоволоса робфаківко,
кожного ранку біжиш по задрипаних улицях
і боїшся опізнитись на лекцію,
де розказують про меридіяни й про життя рослин.

Із книжки „Залізниця".

VII.

Знову полк. І пахне кожушина.
Кожний день багряний і солодкий...
Ми одбили отакої днини
У гетьманців дві цистерни водки.

Раздавав «кантьор» нам котьолками,
«Розливали-ж» ми її горючу...
А вгорі, над вітром і снігами
Хтось розвісив золоті онучі.

А-а... попався?! Не втечеш, жидо-
го!...
Ну, співай: ...«не вмерла Україна».
Ріже пальці, носа... ріже вуха...
Шомполами розсікає спину...

І коли на варті Вечір стане
І пониже даль холодним зором,
Хтось поникне біля муру п'яно...
А на спині і на небі—зорі...

X.

Над нами небо яснее.
Остання може мить
Шумлять далекі ясені
І телефон шумить.

Колонами дорогою
Багнети—хить та хить.
З останньою знемогою
Остання може мить.

Позаду крики дальні:
— ... у веру! в бога!.. в мать!..
Хоч волосинку дай мені
Ві-сні поцілувать.

Іду. В лице—потилиця
Червона і гладка.
Бідою день копилиться
і давить патронташ.

elib.npu.org

Михайло Йогансен

(1895 р.)

Михайло Гервасієвич Йогансен народився р. 1895; скінчив Харківський університет (історично-філологичний факультет).

Виступив у літературі разом з Хвильовим та Сосюрою (у збірникові «Жовтень») поезіями, в яких позначились риси «роздумливого інтелектуалізму» (Дорошкевич), що й надалі лишились характерними для його поетичного обличчя, хоч в особистій лірриці, як зазначив той-же критик, Йогансен показав більше безпосередности, а разом і «тонкої словесної музики». Характерною ознакою поезії Йогансена взагалі есть старанне вибивання слова й образу. З по-за ригористичної скупости на слова проступають суггестовані почуття й рух, і поезія, може трохи й холодна, бо розсудок у ній часто превалює над безпосередністю, не втрачає здібности впливати на слухача, навіть иноді захоплювати його. В самій розсудочності, або «роздумливому інтелектуалізмі» Йогансена часом багато сучасної загострености й колючости, що теж спричиняється до значного емоціонального виливу.

Останніми часами Йогансен пробує свої сили в художній прозі, якій значно шкодить оголення літературних приїомів за рахунок свіжої безпосередности.

Травень.

Як налетіли птиці травня,
Затомоніли, завели,
Поцілували очі плавень
І розплескалися в імлі,
І чує травень зойк чаїний
І журавлиний уночі—
По раз останній у долини
Він засипляє лежучи.
Хоч не розплющив очі травень,—
На деревах дрімає день
Тихолеліючий, забавний
Голубоокий велетень.

Тінь на стінці.

Тінь на стінці:
— Китаєць.
Бачиш?
Сів на скриньці
Хитається,
Значить голодний...
Гей, здоров,
Здоров був китайче!
— Захолов.
Ох, який-же ти тепленький, зайчик!
А чи бувають зайчики холодні?
— Бувають,
Коли плачуть.

(По стінці никає,
Хитається голодний китаєць)
Уві-сні застопне зайчик
— Руки холодні...

Годі, дитино!
Не може так бути,
Ждати не довго:
Все-ж таки
У нас уже Жовтень.
А у всесвіті
Ще тільки лютий.

В е с н а.

На неписаному зими посму
Упала, розтала весникa—
Перша тема
На останню білу сторінку.

Іду поважний, похмурий і мрію
Про щось—про поділ земельної ренти,
А навколо грають, пустують дурні весновії,
Сміються з мене інтеліґента.

Гей, що солодким духом цигарки
Пихнув на мене старий робочий,
Наче воно не зима і не Харків,
А степ полинами живе і лоскоче.

Став, стою і думаю так приблизно:
— Вірю, зробимо весну на світі.
Щось підходить близько, ніжно:
— Товаришу, дозвольте прикурити.

Уривки з утопичної поеми „Комуна".

I.

До муз

О, музи двадцятого віку,
Професори, критики й академики!
Порадьте, якої мені взяти форми
Для моєї великої теми.

Вам усім вистачить корму
Для авторитетного критичного крику:
— Підходьте вельмишановні словесні прорви
І розпочинайте вічну полеміку.

V.

Пацїни всіх країн, єднайтеся!

Гей!
Єднайтесь, пацани усіх країн,
Ви знаєте, хто ви й чого вам треба.
Не ждіть батьків і матерів,
Наплюйте теж на лайнороду з неба.

Автомобілі, паровози, кораблі
Не для святих і мертвих поробили,
Живе—живій землі.
Єднайтеся, скоріш збирайте сили!

Читайте Маркса й хемію, коли-ж
Ще раз переконаєтеся: Лібкнехт!
Дрочіть батьків, штовхайте їх у
криж,
Сипте!

IX.

Син дівчини

І дівчина—вдень продає насіння.
Вночі віддається салдатам у парку
(Вона й убралась-би, та ех! Таке
все в неї стареньке).
— Її син, великий і сильний,
Із вічних законів чудову скрутить
цигарку.

І за руку візьме свою убогу неньку
І поведе з собою у високу залю,
І при фанфарах і сурмах покаже
людям стареньку,
Що його народила і тілом своїм го-
дувала.

XII.

Не журіться, капіталісти.

І збудуємо притулок, і в них гене-
рали,
Хорі на мілітаризм, імперіялісти й
инші сифілітики
Матимуть чисто все, що мали,
І щиро пратимуть в карти й полі-
тику.

Туди звеземо всіх чисто гроней,
Акцій, гарантій, корон і клейнодів,
Навалимо гору певимовно хорошу
Для імперіялістів, банкірів і злодіїв.

І до самої своєї славної смерти
Вони в нас житимуть теплі й ро-
зумні;
Що-дня до несхочу пити й жерти,
А по смерті—в музей поставимо му-
мії.

XIII.

Метемфісис.

А нас. тих, що знали заранї пісню
Заспівають у трави, квіти й корін-
ня,
Вітерець хвильовий пролетить і
свисне,
Тичину блакитний елан оповине.

Закивас лісними очима сосюра,
І знайдеться десь перекручений ко-
рінь,
Такий незграбний, такий чудер-
нацький і бурий,
Що для нього назвищ не стане тих,
Ще раз полізуть в історію
І наречуть йому химерне наймення
— Йогансен.

XV.

Машина мріє.

Гуркоче, свище і летить
Із краю в край, із краю в край.
Підводиться і падає магніт.

І виринає в пам'яті трамвай,
На повороті хилиться й рипить
І заникає. Вирастає гай...
Машина мріє. Хилиться магніт.

Олександер Копиленко

(1/VIII 1900 р.)

Олександер Іванович Копиленко — син Костянтиноградського (на Полтавщині) селянина, що покинув землю, бо вона не годувала, й пукав инших професій. Вкінці служив на залізниці. Підчас батьківських мандрівок за працею й народився майбутній письменник 1 серпня 1900 року у селі Красногорці, на Костянтиноградщині (нині — Червоноградщина). Дитячі роки пройшли в Костянтинограді, глухому повітовому місті. Читати вивчився ще до школи. Вчився в початковій школі, потім в учительській семинарії. З 16 років мусів заробляти. Ще на шкільній лаві потоваришував з І. Сенченком; разом багато читали, особливо велике враження справила «Історія укр. письменства» Ефремова. Року 1920 попав до Харкова, слухав лекції в університеті, голодував. З 1921 р. поширює літературні знайомства, одвідує літвечірки, починає писати в театральній газеті, а також оповідання, яких спершу не одважується друкувати. Зазнає впливу С. Пилипенка і стає членом «Плугу» з перших його кроків. В журналі «Плуг» з'явились і перші твори Копиленкові. В творчості Копиленка критика зазначала почасти певну несамостійність, наслідування манірн Хвильового (Зеров), почасти народницьку ідеалізацію «села» (Дорошкевич), але разом з тим визнала в ньому «письменника з живим спостереженням, з хистом, з перспективою розвитку». Умови, за яких до літератури прийшов Копиленко з найбільш талановитими товаришами та їхня молодість цілком пояснюють (і виправдують) те, що письменницька техника під їхнім пером зазнала впливу «давно перейдених етапів української прози» (Дорошкевич). Але й вони, ці етапи, вже «переходять», зберігаючи привабливу свіжість і безпосередність. І Копиленко з своїми талановитішими ровесниками стають письменниками, що на них можна покладати багато надій.

Ecce homo.

(Уривок).

I.

... Ми зійшлися з ним на тому, що для мене революція, це—музика. Яка—невідомо, але обов'язково музика. Може симфонічний оркестр, може військовий, а може... мелодія на скрипку. Бо я страшенно люблю музику, особливо скрипку!

А для нього революція, це—могутня життьова проблема, на вирішення якої він присвятив усе своє життя.

Так принаймні він говорить мені.

Оце ті ланцюги, що звязали тепер міцно наші істоти.

Вечорами Тарас (він найшов у старовинному календарі, що по-грецькому ім я Тарас значить—рухливий, метушливий) прохає мене грати йому на скрипку якусь річ глибокого змісту, або імпровізувати щось, але грати те, чого він не чув.

Він сидить тоді поглиблено-мовчки і уважно слухає, а потім розповідає мені враження.

Ось йому здається, що він величезний криваво-червоний карбункул, на великому міцному тілі. Вертиться могутнє колесо, захоплює те тіло, воно летить, летить—карбункул ятриться, лопається, як гарячий протуберанець, але замість лави з нього витікає гній.

І Тарас робиться сумний, а у мене в кімнаті стає сіро, темно і нудно.

Инколи він говорить, що він чайка, або альбатрос—над безоднею моря носиться, квилить над бушуючими хвилями та боїться кинутись у вир, поринути, й літає голодний, тужний.

І у мене в кімнаті під звуки скрипки так буває тоскно!..

Кімната у мене надзвичайно романтична. Вона в підвальному поверсі—кухня бувшого хазяїна будинку. Напівтемна, нагадує печеру десь на високій горі, а гуркіт вулиць, то—грім обвалів і громовиць. Я часто фантазую: мені здається, що я великий Прометей, вирвався з неволі і схований в печері на верхів'ї найвищої гори і в самотині готуюсь до нового виступу—нести в грудях людству іскру полум'яну.

Але реальність моєї кімнати надто неприємна! Наприклад, відчиняти вікно в ній ніяк не можна, бо коли повійне вітрець, тоді пил, лушпайки з насіння і брудний папір, що ним забруднено вулиці міста, летять прямо мені на стіл.

А бувають і такі непорозуміння, що хтось іде собі по вулиці, плюне випадково, і прямо в моє вікно—слина й повисне на шкло.

Такі неприємності бувають... Звичайно рідко.

Тарас любить музику, любить мою скрипку, а я не люблю його філософичних проблем революційної дії.

І коли він приходить до мене вночі (раніш як о 1 годині ночи він не приходить—бо у нього є свій принцип) і починає розповідати про

свої нові винаходи в галузі різних поліпшень громадського життя, – мені робиться нудно, і я починаю грати на скрипку.

Я люблю тільки одне питання, питання мистецтва. Ще змалку я цікавився ним, зокрема музикою, але цікавився по-своєму. В дитинстві мені хотілось знати, відкіля і як робиться звук. З цією метою я розбив скрипку, балалайку і порізав гармонію. Це була офіра, що я приніс бо-гові знання і для вирішення питання мистецтва.

Тепер я вирішую його теж майже такими засобами.

...Віра...

До мене часто, майже що-дня приходить Віра і що-разу вибачається за турбування і скаржиться на долю. Я помітив, що такі дівчата, як вона та її подруги, хочуть бути слабенькими, безпомічними. Та у Віри чудесні блакитні очі, що їх не можна порівняти ні з якими людськими скарбами. Такі блакитні, що можуть навіть сперечатись не тільки з бірюзою, а навіть з тоскним, по чомусь далекому, веснянним небом.

Вона розповідає мені про все. Про те, що вона любить бантики чіпляти на свою біляву голову, любить гарні капелюшки, одіж гарну і парфуми.

Розповідає, як випадково вона зустріла мене і як тепер радіє з цього.

А я дивуюсь її одьідуванню мене, бо завжди сижу мовчки, і слухаю, і боюсь доторкнутись до неї, бо вона така маніжна, тоненька і легка, як пелюстки квітки. Я почуваю це тоді, коли вона сідає біля мене близько, близько...

Віра теж любить мистецтво, музику, а особливо театр. Вона безтямно закохана в нього, це її найукоханіша мрія, і вона стремить всією душею на сцену.

— Ах, я не можу так, як ви, мені треба комфорт, настоящє життя, і я тільки можу мріяти про драматичну студію. Бо я так стомлююсь на службі і вже після обіду не можу нічого робити. Ой, якби не ця революція, що змусила мене служити і розбила наше життя, я-б уже давно була в Москві в Художньому Театрі, а тут що-ж, та ще тепер. Ах, таке життя!..

Так говорить Віра, а я слухаю і мовчу. І любить вона мистецтво «настоящє», а не якісь тенденційні сурогати. Читає тільки старих класиків та закордонних письменників, а укоханий поет—все-таки Надсон.

Хвильового-ж і Тичину взяла у мене читати (а може й не читала? тільки тоді, коли я запевнив її, що Хвильовий—американець, а Тичина —поляк, і твори їхні—переклади на нашу мову.

... Я люблю блондинок. Не знаю чому я люблю їх, може тому, що всі класичні, найкрасивіші жінки в світі були блондинки. Але цей факт тільки тому, що я теж блондин, робиться в розумінні Тараса фактом фатального значіння в моїм житті. І він серйозно і щиро за допомогою різних теорій доповнення контрастів і инших запевняє мене, що над усіма феноменальними людьми висить Домоклів меч.

Можливо! Звичайно, факт сумний, але доки там що, я цю частку свого життя прожив чудово...

II.

В офіційному часописі Центрального Комітету Комуністичної Партії за лютий місяць 1921 року у відділі протоколів і постанов надруковано:

«Тов. Тарас Скорак ісключается із рядов Коммунистической Партії за преступное неісполненіе партійной дісціплини; за інтелігентскій подход к партійной работе і как лішній баласт в партії».

Того-ж вечора Тарас писав у своєму щоденникові так (він дає читати й мені):

«Знову життя повернулось до мене спиною. Подла баба-фортуна майнула й зникла, залишивши мені розбитий келех, в якому раніш шумувало вино. Та я не наліну скорбну тогу і не посипаю попілом голову. Хочу працювати далі, і докажу, що я не лише інтелігент і баласт в нашій революційній дійсності, а величина, з якою заставлю рахуватись усіх. Ще побачимо: «сміється той, хто сміється останнім».

Нехай мене робітники погнали з трибуни за те, що в промові я ухилився в бік від теми, а потім назвав їх темною отарою. Але я не кину настоювати, що слово Революція — це не просте слово, а найглибша суб'єктивна субстанція масового розуміння, яка все-ж не може бути виявлена одними економичними законами, а є тільки філософичною підсумовою головних моментів історичного життя.

Скоро про себе нагадаю!..

Але, як некрасиво повернулось до мене життя! По невідомій асоціації мені зараз пригадався той злий випадок у тюрмі, коли мене кинули в камеру до різних злочинців. Хоча я до них поставився і дуже добре і ввічливо, все-ж вони налагодили мені штуку, яку проробляють майже зо всіма новими в'язнями. Було так: оголосили, що в одного з в'язнів десь зник ніж. А ніж у тюрмі це—цілий клад. Почали шукати і не знайшли. Тоді один з них—«шпрмач» Крутъ заявив, що йому здається, ніби украв того ножа я. Скільки я не відмовлявся—не вірили, й примусили поклястись на ікону. Зняли ікону, а мені зав'язали очі і сказали, щоб я клявся і цілував тую ікону. Я поклявся, а замість ікони один з них підставив мені для поцілунку голу задницю, і коли я поцілував її, в цей момент мені розвязали очі.

А на другий день вся тюрма знала про це, і мені не давали спокою.

Чому така дивна асоціяція виникла зараз, ніяк не розумію і т. ин.».

...Коли цього разу прийшов до мене Тарас, він уже не скаржився мені на те, що його викинули з партії—поступили з ним нечесно. Бо він говорить, що зможе доказати їм, що зрозумів і відчув сучасність глибше за тих формалістів.

Пам'ятаю, прийшов він до мене вночі. Я помітив, що він почав трохи товстіти, добріти, і рухи у нього стали поважніші, розміреніші, ніж раніше. Приходив навіть чисто виголений, у свіжих сорочках і завжди в нових краватках.

Між иншим, Тарас старовинного українського аристократичного

роду: дід у нього був, правда, грек, але одружився з якоюсь родичкою гетьмана Полуботка. Цим, зокрема, Тарас і доводив свій потяг до особливого естетизму і свої тендітні почуття. А в цей час він міг уже своє життя поліпшити, бо, як інженір, мав добру посаду і навіть почав їздити на автомобілі.

Стомлено розповідав мені про свої останні роботи. Працював він над вирішенням питання про всесвітню революцію за допомогою філософії і математичних формул.

Говорив повільно, впевнено, з замилуванням собою. Встане: швидко ходить із кута в кут кімнати, і його висока постать дістає головою до стелі.

У мене маячить в очах, наче він качається, як маятник, і коли розповідає, то мені здається, що він читає мені дитячі книжки з пригодами.

Говорить, що робота партії, звичайно, неправильна, бо зовсім не тими шляхами треба йти до всесвітньої революції, щоб не було того, що було в нас.

Перш за все у нього філософично-суб'єктивний підхід до слова.

— Саму душу, душу слова ти не розумієш!—хвилюється він, хоча я не сперечаюся з ним.

— От візьмімо слово Чека. Тут почувається зразу звязок з колесом, з колесом революції, що знищує все старе і веде людство до нового життя—це надзвичайне слово, влучніш якого придумати неможливо для ілюстрації цієї установи!

З цього і ще де-яких слів (Пуп—а є пуп землі в старовинних митах) Тарас виводить майже увесь принцип боротьби, всю теорію—як можна побороти контр-революцію. Додавав він тільки ще таку математичну формулу:

Коли з числа забитих і покалічених в часи імперіялістичної війни і Великої Революції вичислить кубичний корінь і поділити на інтегровану цифру загальної культурности людей, тоді і будемо мати математичну основу, яку й мусимо пристосувати до боротьби з капіталом.

— А от такі слова, як «Угні», що нагадують індуські слова, ці слова вказують на містичні підвалини всієї революції.

І ще багато він приводить мені, і розкладає нові слова, і доказує свою теорію.

III.

Я по-весні гублю спокій свого життя. Мені хочеться чогось невідомого—широких просторів, фіолетових далів, важких чорних степів, землі, землі свіжої, чорної, безкрайої!

І коли я не витримую, коли мене здушать вулиці, я нестямно біжу за місто, за парк, падаю на землю і притуляюся до неї. Тоді мені хочеться бути змієм, плазувати черевом по її сильних крижах, рити кігтями, цілувати в нестямі й жазі...

А на обрії я бачу, як чорніють борозни і на них колупаються люди. Здивовано дивиться сторож будинку, де я живу, коли я вибігаю

зі свого підвалу, беру у нього сокиру і починаю рубати дрова по дві години підряд з таким запалом, що в мене та руках лопаються водянки.

Инколи я просиджую десь за парком цілу ніч і бачу, як снівють вранці білі плями на обрію, у душу простягають руки і хочеться, як келех вина, випити і небо, і зорю,—щоб упитись до безтями.

А вдома я беру скрипку і щось невідоме граю- –граю весняні гімни і притискую до себе скрипку так, як хотів-би притиснути стеи. А потім біжу заробляти копійки уроками і вчитись.

... Я навіть не помітив, що довгий час до мене не приходила ні Віра, ні Тарас. Бачив тільки раз, як вони удвох їхали на автомобілі. Віра сиділа близько його,і у неї розкучерявилось волосся і розжеврілось обличчя. Я пішов, здивований, далі...

А одного разу увечері я прийшов додому, а вони сидять у мене. Тарас ходить по кімнаті і напружено щось розповідає.

Очі Вірині мені завжди нагадують сизо-лілову далеч степу, а тоді вони були якісь особливо таємничі і холодні, як крижаний північний бігун. А Тарас розповідає далі:

— Да... Так ось головні проєкти моїх будівель, над якими я працюю тепер. Але трохи ухиляюсь у бік: коли проведуть у життя мою теорію про безкрайну математично розраховану всесвітню революцію, тоді треба буде зробити так, щоб не тільки ми, а ввесь космичний світ знав про неї. Для цього нам треба поставити на землі де-кілька величезних статуй Перемоги і Волі, приблизно як половина земної віси. Скажіть мені, чому перемогла наша Червона армія всіх зовнішніх і внутрішніх ворогів? А тому, що вона схожа на багатирів старих часів. Ви думаєте її випадково одягли в лицарські шлеми? Ні—тут глибокі таємні підвалини. Візьмімо такий приклад: Буденний зі своєю частиною тільки той почав перемагати ворогів, коли армію свою одягнув у шлеми. Оці шлеми є містична підоснова перемоги. Так, от статую такого лицаря в шлемі з червоною зорею ми й поставимо на бігунах і в инших місцях нашої планети.

Над конструкцією цього лицаря і працює він, Тарас, а особливо— над його установкою. Він думає його збудувати по принципу башти Татліна.

— Розумієте величчя цієї будови!—закінчив він патетично-театральним вигуком.

Віра дивилась на нього з благоговінням, а потім промовила:

— Ви знаєте, а я ніяк не можу розібратися у всіх оцих словах і назвах сучасних. Маркси, Енгельси, всякі «коми» і «дєли». У нас на службі є комсомольці. Ах, вони такі нечепурні, нікчемні, а завжди говорять про різну роботу, сперечаються про Маркса. Хлопці з дівчатами обнімаються і ходять по коридорах—так негарно. Я пробувала говорить з ними, так вони не звертають на мене ніякісінької уваги...

Тарас починає їй щось розповідати, а мені хочеться впасти і сміятись, сміятись, сміятись, як нестримному Сатиру...

... Від мене вони пішли вечеряти в ресторан «Прогрес», а потім, катались на автомобілі.

Із ввічливости, мабуть, запрошували й мене.

IV.

Знову я довго не бачив Тараса. Одного разу, проходячи повз будинок, де живе Віра, помітив, як вони ішли з нею туди, і це мене надзвичайно здивувало... А може він приходив до мене, бо я ніколи майже не був дома.

Весняна повінь переповнює мене вщерть, і я радію нікому невідомою радістю. Свою енергію я вливаю в фізичну працю, в скриньку, або біжу за місто.

Весняна повінь ллється великими джерелами з кутів, зо всього обширу світу, підхоплює мене і на крилах радости несе; я ходжу і усміхаюся, і часто бачив, як на вулицях мені незнайомі люди теж усміхались, і я, засоромившись, червонію.

Коли я не йду за місто, тоді, звільнившись від занять, ходжу блукати по місту.

Дивлюся на садки, огорожені дротом, замість паркану, і думаю...

Холодні зими поїли паркани. Потопили паркани в пічках, так званих, «буржуйках».

Згадую, як я ще рік тому ламав паркани, дерев'яні ворота, отхожі місця, щоб хоч трохи натріти свою кімнату і зварити незмінну пайкову пшоняну кашу.

Тоді зі всіх вікон великих шестиповерхових і малих будинків міста висовувались дратуючі чорні пальці димарів, закопчували вікна, карнизи будинків, а кімнат не нагрівали. Люди одягали на себе все тепле, що можна було одягнути, і мерзли. А пальці з димарів наче сварились майбутньому, посилали у височінь дим; і здавалось мені, що він кличе всіх кудись вперед, бо він—породження Революції.

Тарас сперечається зі мною. Він запевняє, що ці пічки є одна з хронічних болячок нашої дійсности, яка залежить від неправильно поставленого питання з постачанням і невмінням використати теплову енергію. Можна-б було робити нові винаходи, здобувати иншими засобами тепло.

Це він говорив, коли ще був у партії і дуже критично ставився до її роботи. Виступав там з різними проектами, з яких ні один не був затверджений, і він лаявся і говорив, що його не хочуть зрозуміти.

На його погляд, революція засіяла болячками всю нашу країну: поруйнувала будинки, позапльовувала, позабруднювала міста—немає грошей. Але разом з тим кожне повітове місто мало свою газету, де-кілька політосвітів, десятки культкомісій, а не мали паперу писати «входящіх» та «ісходящіх». Революція—це стихія, смерч, шквал, а ми в 20-му віці мусимо все робити точно,—скрізь потрібна математика, формула, точний учот.

Немає глибини підходу, не винайдено з самого початку тих розумових меж, за які не можна виходити.

Це було його твердження, і він починав часто викладати якісь надзвичайні формули, числа, говорив про них по три години.

І я ходжу по місту до-пізна. На вулицях продають барвінок та інші квіти, і люди, люди без кінця.

Найбільш мою увагу звертають на себе жінки. Чудово одягнені, підфарбовані, з кокетуюче закинутою головою. Де-які особливо вражують мене своїм обличчям, я оглядаюся, і дивлюся тоді вже не на обличчя, а на спину і міцно охоплені гарною сукнею стегна, що пахабно рухаються з кожним кроком.

Які далекі мені ці жінки! Скільки не стремлю розпізнати їхнє життя по обличчі, не можу. Як сфінкси замкнені. І мені згадувався каламбурний парадокс Оскара Уайльда, що «женщина — не с сфінкс без загадки».

Але які зрозумілі мені були ці «сфінкси» тоді, коли вони ходили в лаштованих спідницях, в салдатських чоботях, а літом в дерев'яних сандалях, які ми називали «копитами». Тоді, коли по дві години стояли ми рядом, в черзі за півфунтом житнього хліба, або за обідом в радянській їдальні,—вони тоді були такі близькі, і я їх чудово розумів.

Инколи бувало, що я в задумі дохожу до площі Пролетарської Рози, від якої у всі кінці міста розбігається багато вулиць і вуличок. Частина вулиць іде до центру міста, до великих шумних вітрин, побіля яких стьожкою черви сунуться люди, а частина—в темні й тихі околиці. З темної вулиці вирипас непомітно невідомий «сфінкс» і несподівано підходить:

— Гражданін, ви скучаєте, пайдьомте?

Так просто говорить, як «ванько» запрошує—«гаспадін, паєдем».

Майже обличчя—нафарбоване, напудрене, виснажене, з глибоко запалими очима.

Цього «сфінкса» я цілком розумію, але кидаюсь у бік, а він хрипким баритоновим контральто кричить мені вслід:

— Сволоч!.. його в душу мать. Баїться, святой! Будто не хочіть!— і знову лайка.

А я тоді біжу додому.

Але я вже не можу терпіти більше свого льоху. Навіть уже здається мені, що я зовсім не люблю великого міста, а люблю—степ.

А що я більше люблю: чи степ, чи велике місто? Не знаю.

Очі Віри мені нагадували голубий степ... А чому-б їм і не нагадувати, коли тепер весна, а я виріс серед степу, а у Віри чудесні очі...

Я зненавидів остаточно місто—мені здається, що на власних раменах я ношу всю оту вагу шестиповерхових будинків, а вони байдуже так дивляться на мене.

І бачу я, що одквітли каштани в алеях парку і пелюсточки білі падають на землю—мертві. Це проходить весна...

Та я вирішив тікати додому на село до батьків, а там—косити, в'язати, упиватись степом. Бо у моє вікно летить пил з бруку й лушпайки, а каміння таке гаряче, зле...

Тоді прийшов увечері до мене Тарас. Прийшов з обличчям винного в якомусь злочині і не з тими самовпевненими рухами, що завжди.

Я помітив в його зовнішньому вигляді кардинальну зміну. В руках

тримав він стек і рукавички, одіж—особливо гарна. Завів собі англійські вусики і проділ посередині, і від нього несло парфумами.

Прохав мене не дивуватись, що не заходив, бо він останній час дуже працював ось над чим.

Всім відомо, яку заразу людьми взяв тифус у нас підчас боротьби і голоду. То ще величезна кара!... і homo sapiens, переможець пролетаріят і його здобутки можуть залежати від якоїсь там тифозної воші.

Так от він, Тарас Скорак, хоче врятувати людство від цього зла! Він працює над великою книжкою, під назвою:

«Тифозна воша і пролетарська революція».

Це буде великого значіння твір, який будуть брати майже за основу для вивчення історії революції, етики і мистецтва. Він розв'яже багато пекучих питань всесвітнього значіння.

Він-же разом хоче прикласти до цього і свою теорію сучасної словотворчости—її суб'єктивно-філософську глибінь і значіння для сучасности. Бо є багато слів, які просто самі говорять за себе без ніяких тлумачень.

Далі розмова перейшла на Віру, я відчув, що це є причина приходу Тараса.

— Ти зрозумій, яке у неї прагнення до мистецтва, зокрема до театрального, яке глибоке природне почуття естетизму. Ти знаєш, я її називаю золотокудра Ізольда. Що—влучно?

Він повідомив мене, що вони покохали один одного і вирішили одружитись.

Між иншим, щоб не ображати її батьків, вони повінчаються в церкві, але-ж я знаю його погляди і, звичайно, тут не може бути й речи про якусь там зміну їх. Просто з стратегичних і тактичних міркувань треба трохи поступитись ними. І Вірочка навіть примусила його надіти на шию хрестика, щоб довести батькам, що він не безбожник.

— Ну, що-ж, люди вони старі, старого закалу. Нове їм непотрібне, а мені-ж це дрібниця!

Тарас запрохав мене першим шафером, Вірочка цього дуже хоче, і щоб я обов'язково взяв із собою скрипку, а вони ще дістануть на той вечір піяніно.

У Тараса горіли очі, були уже різкі рухи. Він ще повідомив мене, що вони будуть жити у Віриних батьків, поки-що, а зразу після весілля їдуть на курорт—він уже все влаштував.

Стиснув міцно руку і зник.

А мені хотілось упасти на ліжко й сміятись, сміятись, сміятись до безтями.

А на другий день я плюнув на все, взяв під пахву скрипку, поклав у торбинку ноти і пішки пішов додому у своє село, за 100 верст від цього мілійонного вошкулаки—міста. Знав, що мене зустріне там матуся—у неї зморшки на чолі, на щоках, під очима. Буде дивитись на мене оксамитом таких лагідних простих очей, і говоритиме:

Ти-ж там голодував, бо схуд ото бач як... і обов'язково захоче торкнутись до моєї голови цупкою рукою.

А йшов я довгими нашими шляхами, нивами по-між
хлібами,
хлібами,
хлібами...

Виходив з якогось села уранці, і серед розпещених, налитих соками ланів ставав і грав на скрипку невідому серенаду або величний гімн і славу Кучерявому Пану.

І коли ранок точить з неба червоний зоряний мед і цівкою його в груди ллє, я граю гімн простору, бо це—
далина,
далина,
далина така...

І я думаю:

- Феноменальна людина я, чи Тарас—чи це непорозуміння?..

Ще й досі цього питання не вирішив. Але гадаю, що він безперечно цікава людина!

1923 р. Березень.

elib.npu.org

Петро Панч

(5/VII 1891 р.)

Петро Панч — псевдонім письменника, що виступає в літературі з кінця 1922 року.

Народився він р. 1891 5 липня у м. Валках, на Харківщині, в родині колесника. Року 1915 закінчив полтавську землемірну школу, і покликаний скоро до армії, бере участь в імперіялістичній війні, яко офіцер артилерії, а з революцією вступає до лав Червоної армії.

З 1923-го року живе в Харкові і працює в журналі «Червоний Шлях». З 1922 року був членом організації селянських письменників «Плуг», з якої вийшов наприкінці 1925 р., яко один із ініціяторів групи письменників, що зорганізувала «Вільну Академію Пролетарської Літератури (Ваплітє).

Перші літературні спроби П. Панча видруковано було в валківській газеті «Незаможник» (кінець р. 1922). З того часу твори Панчеві друкуються по різних журналах та альманахах і виходять окремими книжками.

Пише Панч на теми переважно з селянського життя, хоч останніми часами починає поширювати свою тематику й творами з життя міста.

В своїх писаннях автор виявляє нахил до здорового реалізму, тонку спостережливість. Але подекуди в своїх спостереженнях письменник—невиразний, блідий, неоригінальний в образах; часом не утримується від карикатурности та звичайного анекдоту; инколи не вміє синтезувати в єдине ціле окремих моментів і «зарисовок».

Але остаточного присуду виносити Панчеві ще за-рано; письменник досі ще не знайшов ні свого жанру, ні власного стилю, він увесь іще в процесі художнього зросту, який позначає, що письменник що-далі набуває більшої художньої міри, позбавляється негативних рис і зміцнює позитивні.

Але й тепер уже про нього можна сказати, що п'є він поки із шклянки невеличкої, але власної.

Смерть Янулянса.

(В. Дятлову).

Ми відходимо вже третій тиждень. В полках залишилось по тридцять багнетів, а поляки з кожним днем стають все більше й більше нахабними: говорять—їм наказано через тиждень зайняти Одесу.

Ми відходимо з боями, а вчора навіть самі тричі переходили в атаку.

— Для чого? Проти нас-же полк у дві тисячі багнетів.

Але бригада знає, що робить.

Сьогодні ми не наступали й тому довелося двічі зніматись і відходити по-над залізницею.

Говорили, що наш відступ буде прикривати бронепотяг, але вже третій день, як він у запіллі відбивається від якоїсь банди, а тут за нього—батарея. Сьогодні по-обіді вона окопалась коло станції. Командир поскакав на другу будку наглядати за стрільбою, за ним слідом потягли і дріт телефону.

Підчас установки батареї із штабу бригади прискакав ординанс, він щось передав політрукові й нашвидко подався назад. Біля передків він затримався трохи і знову поскакав.

І вже через дві хвилини поповзли чутки:

— Наш відступ відрізав Петлюра, і йде він на з'єднання з поляками.

А ще через хвилину почали вже говорити, що Петлюра захопив наші обози і ми залишились без набоїв, а бригади стратили звязок...

Старший телефоніст Янулянс знав що скоро підійде Будений, і більше не вірив нікому, а зараз лежав біля телефону і цідив крізь зуби:

«Мелі Емеля, твоя неделя». Ти-б краще піж орательствовать пробігся-б по лінії, бо десь порив трапився.

Молодий телефоніст кипув:

— Сам-же й іди!—і перейшов у рівчак до кучки числових.

Янулянс підозріло глянув на них і хотів уже бігти сам, як у телефона заскиглив зумер; він схопив трубку:

— Батарея слухає!... Бригада!... ага!... під Ганнівкою?...

— Тов. Помкомбат, поляки під Ганнівкою перейшли в наступ... наші відходять... Стріляйте!...

Помкомбат у нестямі забігав по-над гарматами.

— Ну що, телефон? Чорти, та давайте-ж мені скоріше Комбата!.. Годину вже як починяєте... це злодійство!

Але телефон мовчав; тоді Янулянс винувато зиркнув на командира, схопив у руки дріт і сам гайнув по пьому, по-над ліском, до будки.

Батарея була налагоджена, але команди від Комбата не поступало.

Зліва, за колією, чулась густа стрілянина, немов клекотала сотня чорногузів.

Мертва тиша посушливого літа дихала паникою.

Зумер телефону безперестанно скиглив, як муха в павутині; зі

штабу істерично кричали:—«стріляйте!.. стріляйте-ж!.. Поляки наступають по всьому фронту!

А батарея, причаївшись за цвинтарем, кусаючи собі пальці, в розпуці мовчала.

Тоді один із числових поліз на осику на закопі, з неї було видно підступи.

В цей мент в повітрі захуркотіло і недалеко від батареї, скажено фиркаючи, луснув перший поляцький стріл.

Числовий хитнувся за стовбур і божевільно крикнув з осики:

— Поляки!. Колоною... ось... ось... до станції!..

Так-же божевільно за ним крикнув і Помкомбат.

— Батарея, вогонь!

— Гах, гах, гах, гах!!!

Застогнали, заяяили... А назустріч другий, третій стріл спереду, збоку...

Немов із-під розриву гранат вискочив Янулянс. Він був в одній білизні, очі вискакували з орбіт. Устиг лише крикнути:

— Поляки в оцьому ліску!—і завив: «ай-яй-яй... рука, рука!.. Стріляли мене!».

Помкомбат крикнув ще:

— Вогонь!... Давай штаб!... На передки!...

Штаб не відповідав. Над станцією рвались шрапнелі.

В паниці прискакали запряжки, підхопили гармати, перекинули телефонну повозку з апаратами, і бігом рушили в провулок. За ними побігла й перекинута повозка...

Янулянс зі скалкою в руках нагнав повозку і вчепився за віжки: тоді молодий телефоніст, що біг біля повозки, подався за гарматами. Набіг Помкомбат з револьвером у руці...

Через п'ять хвилин Янулянс, сидячи на своїй повозці, доганяв уже батарею. А ззаду лопались, лускали, дзвеніли на толоці гранати.

***

Коли Комбат нагнав батарею, вона лише головою з'їхала на міст, і в цей мент дві стріли, як шершні, раптом дзьобнули в самий міст.

Жахливий крик! Минуло. Впало.

Половина коня зачепилась на балясах, а друга впала у воду; чиясь рука зависла на гіллячі, один із їздових під роздертою конякою божевільно закліпав скривавленими віями. Гармата ніби впала на одно коліно і так заклякла.

Несамовито крикнув командир:

— Стій! Назад!

В паниці проскакав вершник і божевільно викрикнув:

— Кавалерія!

Але в цей мент знову свиснув стріл: вершник підскочив разом із конем і посунувся з проблі. А вуста його все так-же кривились від слів «кавалерія».

Коняка Янулянса теж раптом завертіла повозку на одному місці,

потім тріснула під нею голобля і вона впала на край греблі. Із живота їй поповзли, як гадюки, кишки...

Повітря було повне свисту від стріл... На ставку під набоями били водограї...

Янулянс схопив із повозки два апарати, надів їх на шию, а на здорову руку—скалку дроту і кинувся за командиром, але раптом зупинився: під вербою сидів старшина батареї і по-дитячому скиглив:

— Товаришу, голубчику, пристрель, ну дай револьвера...

Із його подертої гімнастьорки виповзав розчавлений живіт.

Янулянс був в одній білизні. Раптом знову, як грім, і щось болюче вжалило в ногу Янулянса.

***

Коли напали штаб бригади, в батареї залишилось лише дві гармати.

По дорозі ми мусіли об'їздити трое сел, в яких купчились банди.

Не краще було й це село, де ми зупинились: вчора тут проходив Петлюра, сьогодні—ми, а завтра будуть поляки. Селяни вже не хотіли нікого і кожну хвилину раді були струсити з себе всяке військо.

Настрій був поганий: чутки виправдувались— частини петлюрівської армії, під проводом отамана Омельяновича-Павленка, забрали всі наші обози й польові штаби.

З таким настроєм ми зустріли ніч.

З вечора по вулиці щось довго ходили і шушукались числові й молодші телефоністи. Сьогодні вони вже де-кілька раз виявили неслухняність.

Що вони задумали?

Один раз, ніби іронично, хтось викрикнув:

— Вертаймо, хлопці, до Петлюри!

І хтось відповів:

— За оселедцями?

— Ех, ма!...

І з цим розійшлися.

***

Перед самим світанком на вулиці піднявся галас. Потім в кімнату до Комбата вдерлося чоловіка десять селян, вони держали Янулянса в одній білизні й кричали:

— Доки це буде?.. Хто вас учив цьому, комунія, чи Троцький?...

— Судить його... розстрілять, падлюку!

З великими труднощами дізнались, що вони винять Янулянса в кражі пари штанів... Янулянс, в одній білизні, здивовано твердив: — «ней, ней!».

Тоді Комбат сердито крикнув:

— Пустіть його, я й сам зумію покарати!

Мов хто вдарив дядьків, вони замахали ціпками й закричали:

— Ага, ага, бий тривогу, дзвони... сходку!

Довкола були банди, а завтра тут будуть поляки: командир наказав заарештувати Янулянса й направити до штабу.

Слідом за Янулянсом до штабу бригади підтюпцем побігли й наекзальтовані селяни. Їх було вже стільки, що не могли вмістити й сіни попівського будинку, а до кімнат їх не пускали.

Селяни відчували, що зараз сюди прийдуть поляки і будуть мститись, а тому вони роздратовано й збентежено вигукували:

— Навоювали?.. Ми новий мир построїм.. Голодранці!

Слова шкварчали, як смола на вогні:

—Убити його, проклятого!..

Кричали не тільки в сінях, але вже й на подвір'ї: уби-и...

До хати ліз червоноармієць, слідом за ним продерся і селянин з цепком. Він хотів зразу-ж стукнути цепком об поміст і викрикнути просто в обличчя командирам що-небудь образливе, але—цепок завис у повітрі.

Перед столом стояв Янулянс. Кров червоними пікуратками запеклася на рукаві й на колоні. Янулянс від хвилювання не міг говорити без своєрідного латишам акценту:

— Ней, ней ... і це «ней» було уперте й переконуюче:—ней, я три года воював свобод і ней брал себе нішиво...

Круг столу сиділи военкоми й командири і ніхто не кинув йому — «брешеш», але на обличчях їх уже відбився вирок. В цей мент відчинилися двері й до хати, з початою ще в сінях фразою, ступив дяк місцевої церкви. Він, тряcучи борідкою, верещав:

— І в мене теж якась банда взяла дрюганку, заплатіть мені дві тисячі!

Комбат, який стояв ближче до нього, збентежено схопив його за комір, і зі всієї моци шпурнув до дверей. Дяк без жадного слова ляпнув на груди селян. В розчинені дяком двері з силою весняного граду вірвався клекіт кулеметів: то поляки знову рушили в наступ. У селян ще з більшою злобою засвітилися очі й невиразне: «а-а-ай...», як виття вітру, понеслося на подвір'я.

Тоді підвівся военком, і приглушений голос ледве пробився з грудей:

— Тихо!... Товарищ Янулянс, Червона армія робітників і селян відрізняється від инших тим, що ніколи і нікого не грабує. Коли-ж траплялися які-небудь ганебні вчинки, то лише завдяки підступам наших ворогів, а тому робітниче-селянська влада примушена безпощадно карати всіх тих, хто своїми вчинками, чи то вільними, чи невільними допомагає їм... Екстрений Ревтриб вірить, що ви до останньої хвилини були революціонером...

Нудно й тоскно, як муха на живиці, занив зумер телефону, Янулянс здригнувся і глянув у темний куточок. Може згадав про дитину. Военком прискорив слова:

Але... беручи на увагу, що революція складається з боротьби і офір, суд вирік:

— Розстріляять!..

Комендант, заберіть!

Янулянс ніби скам'янів.

Селяни, як із сходки, гамірно рушили на подвір'я.

Підійшов до Янулянса комендант і повернув його до дверей.

Пішли.

Проходячи повз діда з цинком, Янулянс на мент затримався і з глибини грудей його вирвалось:

— Ех, люди, люди!

І потім твердо вийшов із хати.

Дідок роззявив скривленого рота і губи самі зашамотіли:

— Та хіба я, синку, та хіба я... бач—слобода, кажеш, а я... ех злидні наші—і пішов слідом за ним, за глуху стіну.

В кімнаті нагло стало тихо.

А за селом лютував кулемет і зумер нив і нив на різні голоси, мов муха на живиці, мов дитина уночі.

Харків 1924 р.

Перекупка.

В жадному підручникові по зоології чомусь про перекупку нічого не пишеться, а між тим це надзвичайно цікаве створіння. Водиться перекупка поблизу базарів торговельних міст, і живе в хатах, під стріхами.

В звіринцеві на неї дуже схожі великі мавни.

В звичайний день—це спокійна людина, яка любить побрехати з своїми сусідами про своїх приятельок. Працює в господарстві. Ходить коло діток. Голос повільний, трохи надтріснутий.

І зовсім инша вона—в день базарний. Ще далеко до світанку перекупка починає відмінятися: голос набирає хриплости, обличчя червоніє, очі наливаються кров'ю, а кігті закручуються. Підтикавши спідницю за пояса, схопивши в одну руку кошика, а в другу—лантуха, вона, лише стане на світ благословлятися, виривається на шлях. Як-що є діти, то, поханцем позіхаючи й рюмаючи, тягнуть слідом возика.

В такий мент перекупка надзвичайно небезпечена для хуторян. Вона нагло кидається на подорожніх цілим виводком, і особливо, коли на перший крик перекупки з возу відповідають: замість—но! та—га?..

Видно, це їх надзвичайно дратує.

Иноді локуни їх збігається де-кілька, тоді вони ввесь час гарчать одна до одної, мов у тічці.

Для подорожнього це самий небезпечний мент, якого треба стерегтися.

***

Скільки вже віку прожив дід Охрім у своїй Сидоренковій, а перекупок і досі не бачив на очі.

Вирядкаючи його на базар, говорила баба:

— Оце тобі кладу трошки масличка та крашанючок, гляди-ж, не товчися по них.

А ти клади в задок.

— Та дивись, — ось у цеберці. А продаси, то купиш дітям хоч кісничків!

— Та гав не лови, як будеш під'їздити до міста, бо щоб перекупки, часом, не напали ще.

Охрім подумав:

А батіг пащо ?—і спокійно примостився на полудрабкові.

Чмокнув, стьобнув: поїхали.

Охрім куняв на полудрабкові, а позаду гарба, як перина.

Степовики не люблять куценьких возів, а обов'язково гарбу довгу, широку, розлогу. Цікава то річ, наша гарба. Їх на всякому майдані більше двох не вміститься. І завсігди: пара конячок, дишель, дебелий хід. драбини завдовжки сажнів п'ять, а всередині повно сіна; там-же шматок сала, окрасць паляниці, кавун, свитка, цеберка й шанька з вівсом.

А хазяїн конче сидить під боком драбини на лівій нозі і: но-о-о!..

... Під'їжджаючи до міста, дід Охрім замилувався зеленими яворами, що виструнчились перед біленькою школою...

— Бач де гарно вчитись, а як ми колись за горщик каші в дяка... не пальцем, а указкою, потому—псалтир.

А не рантом:

— Що везеш?

Аж кинувся дід від несподіванки та тільки:

- Га?

В той-же мент перекупка з розгону стрибнула в гарбу, а хлоп'яки вчепились у коней.

Стали.

Дід стерявся:

— Свят, свят... Чи ти не та, бува?..

— Оце тільки і всього? Яйця по-чому? А масло?

— Та геть до біса з воза!

— І кавун? За все тридцять.

Підбігло ще дві:

— Тридцять п'ять... Тридцять сім...

— Геть, кажу!.. Но-но!

— Сорок!..

Цеберка вискочила з гарби й пішла стрибати по руках...

— Я сторгувала..., а тебе який чорт сюди просив?

— Ще воно, сміття, пороцить... Бери, діду, п'ятдесят...

— Геть, кажу, маро!

— Не віддавай, не віддавай: на базарі—сто.

— А тобі заздро, падлюко?

— Дивись, діду, там і половини вже немає!

Дід схопився з гарби, піймав цеберку й почав відбиватися. Але його смикали з усіх боків.

— Та чи ви з-під греблі вирвались?.. От, лишенько та й годі!

— Бери шістдесят, а то, дивись, сіно вже розтягають.

— Не віддам!.. Пустіть, люди добрі!..

Підбіг до паркану, упав на цеберку й безнадійно замахав руками...

— Не віддам!.. Не відда-а!.. Оце ви й є перекуп... та не тягни!..

Шапка насунулась на очі, з-під штанів вибилась сорочка, на калошах блищала вже яєшня... Беззубий рот скривлено хрипів:

— Не віддам!.. Не відда-а!..

— Не піддавайся, діду, не піддавайсь! — гукали хлопці, що зібрали вже кучу...

— А скільки за кавун? Дивись, як печінка!

— Та не трогай, я для себе... от напасть!

В цей мент одна перекупка зручно сіпнула цеберку й дід беркицьнувся просто в калюжу й закричав:

— Рятуй!.. Держіть яйця!..

— Оце тобі сорок, п'ятдесят, хоч і не перевіряй.

— А хустка?

Але . . . . .

— Що везеш, бабо?

Перекупки вже потрошили другу гарбу, розкриваючи курчат. Баба сиділа на возі, як квочка, й пищала:

— Ох, лишенько, ох, голубоньки... Де-ж ви півника вже поділи... то-ж моє багатство!...

... Через годину, коли гарби вже переставали котитися до базару, а сонечко зазирало через хати, перекупка підтюпцем бігла в ряд і раптом скрипучий, надтріснутий голос її, мов щербатий чавун, дерев'янів на всю площу:

— Курочок, курочок!.. Дамочки—масла!.. Хай мене грім поб'є, як не власне!..

Червень 1923 р.
Валки.

Іван Сенченко

(1901 р.)

Народився І. Сенченко року 1901 в с. Шахівці на Полтавщині. Року 1920 закінчив учительську семинарію і з наступного 1921 року почав уже друкувати в періодичній пресі свої вірші, але згодом переходить переважно до прози, де зразу займає помітне місце, являючись одним з талановитіших прозаїків серед «плужан». Спостережливий і вдумливий обсерватор сучасности, дає він імпресіоністичні малюнки переважно революційного села.

Письменник ще не знайшов цілком себе, яко художника, але в своїх пуканнях, засвоївши стиль і манеру кращих наших прозаїків, уміє дотепно використати досвід своїх учителів. Трохи неврівноважений і наче не зосереджений у розгортуванні сюжету, він проте захоплює читача безпосередністю та непідкупною щирістю (емоціональною й образною) своїх оповідань.

Член спілки селянських письменників «Плуг».

Миколка.

I.

Травень незвичайний місяць. Молодий і гарний, до того-ж весели
— Ей, Стьопка—гайда!
— Куди?
— У ліс.
— Чи в ліс, то й у ліс.
Миколка попереду. Стьопка за ним. Їдуть. Роздивляються.
— Гніздо!

— О! Чис?
— Сороче.
— Бре...
— Ій-богу.
Стьопка й собі продирається.
І, брехушка!
Хлопці роздивляються: п'ятеро.
— Мабуть солов'яче.
— Заберем?
— Ні, піззя: хата згорить—дід казали.
Йдуть далі.
Скрику-ку, скрике-ке, скрику-ку!
— Сорока!
Дивись!
— Бачу.
Тріснули штани.
— Що, битимуть?
— Аж то. Скажу за телям гнався...
Миколка коло пенька, а Стьопка, задравши голову, дивиться.
— Є?
— Є.
— Скільки?
Тройко.
Зарожені?
— Подивлюсь.
Миколка весело спускається на землю
— Чорт!
— Що?
Сорочку розпанахав.
— Нічого.
Хлопці надбивають яйце.
— Свіже?
— Ану, влучим он у ту березу?
Микола пащіляється: раз!
Оце тобі за курят! (Це до сороки, що жалібно скрекоче на березі).
Рябеньке яйце тріскається і густими жовто-білявими сльозами капає з кори на землю.
Йдуть далі. Тут гущина: крушина, лоза і молоденькі осички.
— Ландиш!
— Дивн, як багато!
Хлопці бігають і наввипередки з стеблом зривають білі квітки.
А знаєш як по-українському ландиш?
— Стьопка задирає носа;—по-українському?
— Нуда!
— Ні, не знаю. А як?
— Конвалії.

— Бре...

— Ій-богу. У школі читали.

«Очі розкрила конвалія біла»...

— А я на ту осінь піду.

Вгорі на ясній блакиті сонце. Стоїть, посміхається. А тут у гущавині холодок. Зелено, свіжо. Гарно. Вогкувато. Босі ноги вдавлюються в сиру землю, а в руках повно квіток.

— Пахнуть?

— Трішки.

Хлопці вже сидять, перебирають. Говорять.

— Дурні пани, купують, гроші тратять, а в лісі його он скільки.

Миколка обводить очима гущавину.

— А навіщо вони купують?

— Ти, дурний! Нюхають—он на що!

Миколка трошки спогорда дивиться на Стьопку, а той здивовано дивиться на цього Миколку.

— Гроші платять за те, щоб понюхать?

А ти думав як—у панів, брат, грошей і на воза не вбереш; батько кажуть: наживають з дурних хахлів.

Миколка обводить очима гущавину.

— Ну, нічого, тепера їм—амінь.

— Амінь? Чого?

Тепера революція—капут усім панам.

— І нашій барині?

— А ти думав як!

— А гайдамаки та німці?.. Стьопка з недовір'ям дивиться на Миколку. Той свистить:

— Фіть! Думаєш, довго тут будуть? А хлопці нащо?

Які хлопці?

— Ти дурний!

Миколка ще нижче нагинається до Стьопки і розповідає, що у лісі стоять повстанці: Харитон, Грицько, Омелько, Микита і багато ще хлопців з Добреньки, Мартиньки й з Гадячого.

— Ти, брат, тільки мовчи, а-нікому...

Стьопка зовсім здивувався.

— У цім лісі?

Еге!

— А як наскочать, не постріляють?

— Кого?

— Нас.

— Дурний. Наші-ж хлопці, уночі проходили до нас, з кулаками; їсти просили, із батьком довго-довго гомоніли під повіткою; веселі вийшли до хати. Я чув, як говорили матері: тепер капут буржуям, а потім ще говорили щось, так я не чув; а нам з Варкою наказали, щоб ми нічого не говорили. Он що.

II.

Сонце зовсім над головою. Гарячий промінь його пробивається крізь зелене, молоде крушинове листячко і ласкаво цілує дитячі обличчя; цілує і квіти, і закорілі замурзані рученята.

Травень незвичайний місяць — місяць зелених трав і пахучих квіток.

Ось ви йдете лісом. Прислухаєтесь

— Хуту-тут, хуту-тут, хуту-тут!

— Ку-ку, ку-ку, ку-ку!

— Зозуленько, зозуленько! Скажи скільки мені років?

— Раз, два, три... десять, одинадцять... двадцять...

— Брешеш, брешеш, брешеш!

— І справді бреше—тобі-бо тільки одинадцять —

Миколка перебиває:

— А думаєш зозуля вправду скаже?

— А то ні?

— А хіба вона у мене на хрестинах була, чи що?

— А люди кажуть.

— Мало що, а ти не слухай. Ех, знаєш... як-би мені більше років було, пішов-би до повстанців. І гарно там.

— А ти хіба був?

. . . . . .

Коло хвіртки Миколка задумався, їсти хочеться як собаці, а штани порвані і сорочка розпанахана, аж пузо видно. От тобі й маєш! У руках квітки—конвалії. Боязко, обов'язково одтіпають мати. А їсти-ж хочеться... ех, була не була!

— Гоп.

Обов'язково одтіпають. А втім, не первинка, поболить-поболить, та й перестане. Миколка бадьоро йде до двору, а там лемент, крик...

Прислухався:

— А, більшовики!

Серце так дуже застукало, що Миколка опустив руки, і квітки упали на землю.

— Німці. Гайдамаки.

Хотів тікать, а батько?

Вони-ж його уб'ють!

Прибіг на подвір'я, червоний-червоний і став.

Батько стоїть, похнюпив голову; з щоки йому біжить кров на сорочку. Очі сумні—у землю.

Мати хлипає, коло неї Варка переляканими очнятами дивиться на високого гайдамаку з нагаєм у руках.

— Останній раз говори мені—це до батька.

Той іще сумніше нахилив голову і мовчав.

— Ах ти, сволоч!—Різнув нагаєм через голову.

В очах Миколки закрутилися червоні плями і ноги ніби самі сіпнули вперед, і він з криком кинувся на високого гайдамаку.

— Ось тобі, ось, сволоч, буржуй.

Малі кулаки скоро-скоро загупали у живіт гайдамаки.

— А, і щеня тут!

Ще раз підвівся нагай і Миколка вчув, як щось гаряче шаркнуло йому через спину...

Мати з вереском кинулась до дитини, закрила своїм тілом—

— Діти мої, діти мої!

III.

І широко, широко розкинула ніч свого голубого намета. Он зорі зі сміхом виприсnули і прислухались, ніби поринули думкою у оці темні ліси, широкі степи.

Гей, пічко моя
Та й темнее поле...

— Тихше, тихше. У тебе очі немов у вовка: світять—іскри сиплються.

А над головою темна шапка, шелестить ліс спогадами, а листочки шовкові... Приникається тілочка до тілочки, а зорі зверху—і зверху ніч.

Та й темнее поле,
Весела діброво!

Тихше—тихше! Вдивляються очі, пісня стелеться, хмелем в'ється—

— Ей, хлопці!

— Стой!

— Хто!

— Що!

. . . . . .

Такий ти малий, Миколко!

— Били?

— І батька били, по голові.

— А, каже, більшовики, бандити—вивішати, вистріляти мало!

А потім ласкою... Не бійся, кажуть, хлопчику, розкажи і бить не будемо і батька випустимо—а батько—у! очі горять; у землю дивляться.

А я мовчу.

— Грошей, кажуть, дамо і одіж гарну.

А я—нічого не знаю.

Широко, широко розкинула ніч свого голубого намета.

— Ай да Миколка!

— Заперли мене, батька кудись повели; говори—кажуть,—а то розстріляємо батька.

Всі зірки висипали на небо—блимають, а з-під брів густих іскри сиплються.

Повіє легенько вітерок, хрусне гілочкою, а над головами сова пролетить, і кажани літають.

А то запищить мала пташка де небудь.

— Дивлюся, кватирка і небо видно. Став на вікно тихо—чорніє сад панський. Виліз і гайда; нехай стережуть.

— Ай да Миколка!

А Миколка:

— Спина болить—а я його в пузо!

— В пузо?

Так-таки в пузо аж луна пішла!

Дмитро.

— І казала я—не ходи... Чужі діти ховаються по горищах, по ожередах...

Стара оповідала про Дмитра. Про того Дмитра, що не хотів слухати доброї поради і пішов.

— Куди він пішов? Чого він пішов?

На дворі гула завірюха, а в хаті було холодно. Дров не було і в печі не топлено. Говорили-жалісь дві бабі.

— Пішов Дмитро—не слухав материної поради. Як сідали всі на потяги, він почепивсь на броневика і поїхав, а потім за нього ніхто й не чув...

Небагато було думок у баби, а її ті не давали покою... Сина немає, хліба немає, дров немає...

Прислухається димар, як стогне хуґа, і сам стогне, і баба стогне і не знає, що на світі білому робиться.

— Приїздили салдати якісь —що я їм відповім? Питалися сина... Грюкали дверима, покричали і пішли... чи поїхали далі?

Розповідає баба своїй приятельці давній і котяться прості слова щиро, падають в таку-ж просту душу, і обидві плачуть: і що тільки твориться на білому світі?—знов завертають слова до Дмитра...

— Не виживе зими Степаниха—тронулась,—говорили сусіди.

Натопили їй хату і їсти принесли, а все-ж видно бабі кінець надходить.

— Благословляю тебе, дитино моя, хай тобі щастить доля—забув єси матір—холодно матері... І знов—благословляю тебе, дитино моя!

Так і померла баба. А поховали її, як сонце сяло і білий сніг, як найбільше помітно, застилав кладовище. Ще й останнє слово було—та ніхто не почув, що заповідала баба.

Як прийшла зима поволі, через осінь, так і пройшла, зідхала-плакала в димарі, намітала замети, а потім ущухла—в яру. В яр перелітала весна і віщувала про сонце і ще про щось—про те знало юнацтво й кров.

Збирались вечером, гомоніли, співали, слухали оповідання про славні події борців за волю народню.

А розказував тепер Дмитрів товариш—кріпкий і вірний, що разом із ним шукав правду і боронив її від лабетів панських. Слухали

хлопці й дівчата і журно дивились на землю...

Од села до села відступали заметами глибокими червоні повстанці на чолі з Дмитром. Огонь і воду пройшли з гарячими рушницями, а тепер не стало сили більш ворога здержувати—одступили заметами. Розстріляли набої, доїли останні сухарі, а попереду білі простори—за спиною ворожі загони.

Кублиться вітер під ногами, кублиться, плаче, чи злиться і б'є в лице пекучою хугою. Проходили шляхами, яругами, вдивлялися в поле, чи не йде допомога, чи не чути співу червоців.

Так розказував Хвесько літньої ночи, коли зорі горіли і тінь від яворів застилала ввесь майдан. Горіли очі і надав той вогонь у сирий ґрунт—виростуть з нього голубоокі діти на помсту всім ворогам; виростуть з нього ще міцні явори, розкидають віти широкі над тіло землею, де не чути буде страшних оповідань про загибіль робочих людей — про загибіль на білих лапах.

Слухайте, діти трудящих, як умирали ваші брати.

— Був молодий і гожий, землю, життя любив. Любив Настю і працю.—І далі розказував Хвесько.—Розростались тіні, щільніше тулились до землі, до трави і злякано бились в дівочих серцях.

Ах, не так бились хлоп'ячі серця в холодних заметах!

Відступали—розгортались без кінця і краю полотна і наренті —стоп!

Радили раду. І сказав тоді Дмитро:

— Дарую життя за батрацьку долю. І ще: наженуть серед степу всім смерть, але не хочу того: наша сила ще потрібна, ще почують про нас і затремтить не один буржуй!

Старшим був Дмитро і розказав, що недалечко є хутори—скоріше туди—а сам,—так говорив Дмитро,—повартую. Дорого продам своє життя, а ви помститесь за мою загибіль.

І залишився Дмитро з кулеметом рятувати загін, а з ним ще один повстанець-москаль, теж з батраків.

Плакала Настя і сльози капали на землю,—там зустрінуться вони з Дмитровою кров'ю...

Розбігалися хмарки по небу, як завірюха на сніжаних полях.

Щось думав Хвесько.

Щось думала Настя.

Червоним прапором на сході підіймався місяць.

Так було літньої ночи.

Чорніє хрестами старе кладовище—дивиться на небо—ні зорі, ні місяця. Багато на кладовищу могилок забутих, а між ними ще одна —де похована стара Степаниха. Виросла на могилі полинь, з чебрецем розмовляють... Та мертві не чують розмови.

Так.

А ще есть і друга могила, по-над шляхом у степу. Цей рік було жито буйне, високе, там в'язала сирота Настя й плакала.

Дорого дівчині дісталася нива.

Головко Андрій

(27/XI 1897 р.)

Головко Андрій Васильович народився 21 листопада 1897 р. в с. Юрках на Полтавщині, в багатій селянській родині. Учився спершу в сільській школі, де й почав уперше писати вірші російською мовою; потім вступив до Кремінчуцької реальної школи, але її не закінчив (був виключений за участь у нелегальних учнівських гуртках). Тут у школі познайомився він з «Кобзарем» і відтоді починає писати українською мовою.

Служив в армії (офіцером). Після демобілізації учителює на селі. Потім знову фронт, уже в лавах Червоної армії, а по закінченні походу знову вчителювання на селі та праця в політосвітніх організаціях.

Вперше виступив Головко на літературне поле зі збіркою віршів «Самоцвіти» (1919) р.), але скоро цілком переходить до прози, давши цілу низку оповідань, а потім і скільки більших повістей.

У своїх прозових творах Головко виявляє себе яко автора з великою спостережливістю та знанням укр. села; позначає себе майстром художньо відтворити одну з сторінок боротьби цього села за революцію чи змалювати в цікавих постатях його звичайне, будення життя. Писання Головкові ще дають ще, звичайно, говорити про нього, як про цілком своєрідну мистецьку постать. Манера його літературна поки що стоїть у великій залежності і від Хвильового і з старших письменників, хоч-би від Коцюбинського. Але серйозне оброблювання матеріялу, чуття міри та вміння з великою економією художніх засобів дати стислий, але дуже соковитий малюнок говорить за те, що в особі Головка ми маємо одного з інтересніших сучасних письменників. А його більші повісті свідчать, що у молодого письменника без сумніву є дані до оброблювання ширших художніх полотнищ.

Належить Головко до «Плугу».

Червона хустина.

Оповідання.

. . . . . козачецька вбито.
Ой убито-вбито, затягнено в жито,
Червоною китайкою личенько прикрито.
(З пісні).

Оксані—радість: мати одрізала з полотна на хустку, а порошком, що виміняла у циркулянтки, обарвила в червоний колір. Вийшла—червона хустина.

...На тину висіла, коли дівчина прийшла з степу на обід,—сохла. А зразу-ж за тином буйно цвіли рожі червоними квітками. І то з одної, либонь, пелюстка зірвалась—упала на тин (Така-то хустина!).

Дівчина аж усміхнулася, як вгледіла. Швиденко загнала скот у загороду та до хустки мерщій. Ляп вогкенька ще. Ну, то нічого, й

на голові висохне. Ось вона скачас її. Рада, знявла хустку з тину: свято-ж сьогодні. Дідусь ложене пасти після обід, а вона з дівчатами до панського ставка піде купатися...

— Ой, червонка-ж яка! Аж не зілляпути.

Підстрибуючи, побігла в хату. А в хаті—теж свято. Прибрано. Біля печи мати висунула горщик і в миску насипала борщу. Дід біля порога допалював люльку, а батько на лаві сидів похмурий у білій сорочці: тільки-що з церкви прийшов. Тиша. І чути в тиші тій, як крізь маленькі вікопечка сонце пасмами променів спувало: ж.. жж... (а може то мухи на шибках?). Ич, який ткач —і пару з борщу, і сизий дим з підпічної люльки все в основу свою утика. Химерно як!

Дід вибив з люльки жужелицю об поріг, а тоді підвів очі до опуки:

О, дівувати вже! Де вже там пазьба у голові буде. Мабуть, гречку як с вигонкла?

— Чого-б я в гречку пускала—дурна хіба?—відповідала Оксана. І на стерні пані стас.

— Та ось пожену після обід, подивлюся.

Оце він, власне, й хотів сказати. Пожену, мовляв, а ти погуляй уже, пожируй з подругами. А то в жарт подумав. Така вже в нього вдача. Зате батько не в жарт іще дужче похмурився й очима вигриміув дівча.

А коли б сп? Гляди, щоб я тобі сидниці не набив.

Оксана похнюпилась і засмутилася. А батько далі:

Кінь мені оту дурницю плутати... Він хитнув головою на вінючок з волосок, що висів на стіні круг дзеркальця. —Пасеш, так паси... Обома дивись.

Дід перебив:

— Ти, сину, про коні? Скільки-ж їх од панської ласки зостанеться? Це-ж. любонь, Ленінкин приказа здав, щоб і панові кидати.

То для людей приказ. А ми як-як, то, може, й усі помолотимо. Пан зна: у кого взяти, а кому й дати.

Він нахилився під лаву за стільцем, бо мати вже поставила на столик миску з борщем, тому й не бачив ніхто, як ворухнулася в його рудих усах усмішка гадючкою і десь там заховалася.

Сіли обідати в сінях круг стовпика. Мовчки сьорбали з ложок і думали —кожен про своє. Батько—про коні, і дід— теж, і мати, може. Оксана-ж—хоч-би обід привидче, та на двір, та з дівчатами на леваді. В розчинені сінешні двері видко —в горосі соняшники жовті на тин поснулися, і горобці пурхають між них, цвірінчать. Далі—латка маку, а далі зелена завіса садка. Та вона знає —левада там, за завісою тою. Між осик білих по траві стежки навхрест попереплутувались. Піти одною— просто до панського ставка, де верби похилилися й лози кучерями нависли з берегів над водою...

По вулиці залопотіло щось раптом і з тиком пронеслося. Лиш курява знялась, видко, як по повірю розлягласъ.

— Козаки, мабуть, —сказала мати.

А дід:

— І куди вони їздять усе?

Батько:

— На те вони й на конях, щоб їздити.

Нахмурив брови. А на чолі зморшки осетничками заворушились.

Оксана дивилася в двері. Он із-за тину, видко у Мусіїв з хати вийшла Марійка й побігла та леваду. Оксана одхилилася з сіней і гукнула услід:

— Марійко! Ось і я зараз!..

Батько гримнув, а дід посміхнувсь у сиві вуса. Дівчина-ж підвелась і хусткою червоною запнулася.

Ну, я-ж піду, мамо.

Та йди,—це мати.

А батько:

— Та гляди у панський сад з дітворою залізь. Щоб твоя й нога там не була.

Оксана похнюплена стояла, а як батько замовк, крутнулася й подалась городами на леваду.

***

По-між осик стежкою, що нижче городів, йшли Марійка спереду, а ззаду ще кілька дівчат. Оксана погукала на них і вони зупинились, підождали. А як прибігла, зацікавлено очима кинулися до хустки.

Ой, гарна-ж! Це пороніками?

Ато-ж.

Дуже гарна. Аби не полиняла тільки

Ну, а йдуть вони до ставка. Піде й вона-ж? Ще он і Хведорка на вгороді огірки збира, гукнуть і її.

Як проходили повз Хведорчин город, Марійка справді спинилась і загукала на подругу, ще й рукою замахала:

Сюди-и!

Хведорка підвелась і мовчки стояла. Потім висипала огірки з пелени на землю і, обережно ступаючи по вгудині, підійшла до дівчат.

Купатися ходім... Марійка їй.

Хведорка похитала головою:

Не хо'.

Чого?

— Так.

Дівчина зажуреними очима задумано дивилася кудись. Здумала, може, про батька, що десь із дому зник, од козаків ховається... Може, про панів, що бачила—вчора із города приїхали... Не казала нічого. А дівчата кликали. Оксана, та аж за руку тягла:

Ходім-бо.

Хведорка біліо всміхнулася самими устами й пішла з ними.

До ставка було недалечко. Тропки левадою пройшли, а тоді через рів,—паркану давно вже не було,—і опинилися біля ставка під високими вербами. Вгору зразу-ж починався сад, і в прогалинки чорніли цегляні будівлі маєтку.

Марійка перша роздяглась і плигнула в воду. Инші теж почали роздягатись, як раптом із саду маленьке кривоноге цуценя вибігло і, лементуючи, кинулося до них. А згодом дві пані вийшли з-під дерев, і за ними біг довгоногий у куценьких, до колін, штанцях хлопець—панич.

Дівчата оторопіли. Близько було. Усього кілька кроків. Тому їм і видко було, як жовте обличчя старої пані враз скривилося, і крізь губи тоненько вискочило в неї:

Ах, спасенья нет от них. Ступайте вон отсюда, гадкія девчонкі, і так пруд загаділі. Ступайте, ступайте!..

Цуценя верещало й терлось у пані під ногами. А дівчата—за одіж, і як вітром здуло їх, лиш лози затріщали. За ровом зупинилися захекані, в сонячниках, і Марійка тільки тут наділа спідницю. Тоді вистромила голову з сонячників і, скривившися, перекривляючи пані, запищала:

— Пашли зцюдова, гадкі дівчонки! У-у! Пани, на трьох одні штани! —додала потім грубо, як могла.

Дівчата підхопили: вистромивши з бур'яну голови пищали — дражнили пані. А та дратувалась і погрозливо махала голубою парасолькою. І панич сварився, а потім схопив палюгу й шпурнув на дівчат. Не докинув.

Батька в лоб!—гукнула якась і, вхопивши грудку, кинула у відповідь на нього. Инші теж брали груддя й шпурляли, сміючись. Хведорка перша перестала.

Цур їм! Ходімо, дівчата, бо тепер їхнє право, ще нагорить. Ходімо.

Бур'янами, а далі городами, повз сонячники, побігли вгору до вулиці. Вже були біля тину, як раптом Оксана, що бігла попереду, зупинилась і великими очима оглянулася до дівчат.

— Гляньте, козаки он ведуть когось. Диви!

До тину поприхилялися й разком очей сполоханих дивилися на улицю.

Пробіг вершник. З-під копитів пил брудним серпанком улицю загорнув. Та видко було: юрба сунулася по ній. По боках на конях козаки з голими шаблями, а в колі їх душ п'ять—шість селян. Були без шапок, які в одних сорочках, ішли похнюплено, важко тягнучи ноги. Мовчазні. Чути було лише, як коні стукали копитами.

Дівчата й дух затаїли. Зідхнула якась. А Хведорка раптом перехилилася головою за тин і очима зірко придивлялася. Враз хлипнула в себе, наче повітря їй не хватало, і прутик тину хрупнув під рукою.

Тата повели!..

Зблідла одразу. Дивилася вслід по вулиці. Не видко вже, пилом накрило. Чути—зарипіли ворота в маєток,—ковтнули юрбу і знову зарипіли. А по вулиці пил побіг сполоханий, і геп за селом—шмиг! У бур'яни...

Хведорка, плачучи, побігла додому. І всі дівчата посмутилися. Почали розходитись.

Марійка з Оксаною теж пішли, тією-ж стежкою по-між осик, що

нижче городів. Ішли й мовчали. Спереду—Марійка, Оксана за нею. І спитала Марійка раптом:

— А правда, Оксано, що пан казав, пробі, у твого батька кіп не братиме?

— Не знаю,—відповіла та. А сама згадала, як за обідом говорив про це батько, й подумала: «Може й не братиме. Так чого-б-же? В усіх бере».

Мабуть, ні,—сказала;—не знаю.

Тут їй було звертати. Марійка пішла далі, а вона по картоплі звернула до хати. Ішла помалу і чомусь несамохіть пригадувалося: то пані сердита з голубою парасолькою, то юрба по вулиці в пилу... Ще Хведорка пригадалася—зблідла вся, а очі такі злякані-злякані...

Було боляче...

***

Дід почав уже пасти на степ: хвіртка в загороді стояла одчинена. А в сінях на порозі проти сонця—мати з сусідкою.

Оксана підбігла й насамперед розповідала, що бачила заарештованих—погнали вулицею. Бачили й вони. То кацаївські всі, один тільки Семен (це батько Хведорчин) і тутешній, а в Кацаївці ховався. Ну, й половили.

— Тепер таке,—казала мати поважом:—ті тих ловлять та б'ють, а ті—тих. А найкраще сядь і не рипайся. Прийшли більшовики—землю дають—слава богу: за земелькою тією як побиваємось. А кадет прийшов—одбирає—на, твоє право, хай буде по-твоєму. Адже не даром сказано: покірливе телятко двох маток ссе,—закінчила вона.

А Оксані сумно чомусь. І хустка, що на колінях лежала, наче аж полиняла одразу. Згадалося (чому?), давно, ще не було козаків, під якось після сходки на дубках отут за двором при всіх сказав Семенові:

Молодця, Семен! Бідняк, за бідняків і удався. Молодця, синаню!

І по плечі ударив. А дід-же в неї сивий—розумний. Чи то-ж знає, що трапилося?

І було сумно. І ще було боляче.

Побігла дівчина в садок, півники полила. Ні, тоскно. А сусідка додому пішла, і мати спати поклалася. Така нудьга. Тоді зайлась і—з двору. А далі стернями навпростець подалася до діда, що пасе за могилою біля гречки.

. . . . . .

Там і була аж до вечора. А як сонце сідало, вернулася з дідом разом. Трошки розважена. І спати лягла надійна: адже дідусь каже—може ще й випустять...

***

На другий день Оксана встала рано, як і завжди, ще до схід сонця, і зразу-ж по дідовому обличчю догадалася, що трапилося щось надзвичайне: він так кумедно підморгував до неї і посміхнувся весело.

— Ну, брат, шукай вітра в полі. Утікли наші.

— Хто?

І вмить сама догадалась. Блиснула очима.

— І Хведорчин?

Ато-ж. Усі втікли. Підкопалися з конюшні і — гила! А вартові почули, та пізно, як тікали вже. Стрілянину зняли там таку були. Ну — ніч мати. Піймай його!

Він радо сміявся очима, що так поталанило утікачам. Дивився на онуку, на її очі блискучі і ще посміхався.

Рада й Оксана погнала на степ.

До обід пасла з иншими дівчатами вкупі. Грали у крем'яшки, а то ще вишивали. Потім прилучилися хлопці до них і почали жартувати: то крем'ях закинуть, або-що. А один так хустку червону одняв у Оксани й почав «в революції» грати. Дівчина сердилась, бо хіба її порвати довго? А хлопці не потурали їй. Та таки одняла якось, спасибі, дівчата допомогли. І зразу-ж одігнала геть од них.

А після обіду погнала на своє улюблено місце, за могилу, де й гречка їхня. Там сіла під копами й почала уставки вишивати, а корова на пшеничищі паслась. І навколо тиша така. Тільки десь одлалік дзвеніла коса — хтось запізнився з жнивами, та жайворонки вгорі бреніли...

Дівчина схилилася над шитвом і замуничила якоїсь пісеньки. А з-за кіп промінь сонячний і собі глянув на полотно. Блиснув на голці, і хрестики червоні позолотив...

Ой, гарно-ж! Що-б якби й справді нитки такі — золоті.

Вона одхилилася й зачарована дивилася на уставку. Аж глянула на бік — теля в гречці. Та хоча-б з краю, а то-ж на саму середину забрело.

І, каноєне! Ось я тобі дам!

Схопилася з місця й побігла завертати, плутаючись у високій та густій гречці. Враз — зупинилася та аж остовпіла неначе... Просто під ногами у неї лежав чоловік. Весь у білому й голова простоволоса, а очі плямами темними німо дивилися на неї. Мовчали обоє. Потім плями очей ворухнулись і чоловік спитав:

Злякалася? Не бійсь, дитино, я не страшний.

І якось усміхнувся, наче боліло йому. Оксана аж трусилася вся, але стояла. І поспитав чоловік іще:

Близько нікого немає?

Дівчина оглянулась. Степ... Копи... Пусто.

Сказала:

— Нема нікого.

Ну, й добре.

Замовк він, а очима пильно обглянув дівча з ніг до голови. Знову сказав:

— Дивлюсь я, а сорочечка на тобі полатана. Бідна, мабуть?

Бідні, дядю!

Він знов помовчав. А тоді підвівся на лікоть, промовив пошепки:

Ну, так слухай-же: я ховаюсь од козаків. Тільки-ж нікому не кажи, а то мене вб'ють. Пойняла?

Оксана хитнула головою. Він потім спитав, чи води в неї немає. Ні, є, у пляшці он під копами. Вона ось зараз, тільки теля заверне.

Випала теля з гречки й забігла до кіп по воду, а тоді старим слідом побрела обережненько гречкою до втікача. Підійшла—оглянулась: нікого не видко. Тоді як перепеличка вилетіла—сіла у гречку. Подала пляшку чоловікові. Той жадно припав до неї і випив усю. Потім пляшку поклав на землю, а до дівчини всміхнувся і знов—болюче так:

Отака рости дочко,—сказав,—та щаслива будь... Бач, одразу аж полегшало. А то-ж із самої ночи—ну горить у середині й край. Та ще й ніч безросяна... думав згорю.

Оксана насмілилася й спитала:

— А де-ж і ви, дядю, були, що оце тут?

Чоловік помовчав. Далі відповів:

— Утікли вночі. Учора нас половили та й привели в оцю слободу, у панську конюшню закинули. Були-б уночі й розстріляли всіх... Ну, а ми підкопалися. О!

Він показав руки свої в землюці і в крові:

— Бач, чим підкопалися! Аж ніт з усіх лив: ніч яка-ж тепер—і хвилиночку згаєш—не наженеш. А треба-ж до світу хоч у степи вирватись. . Ну, й вирвались... Та вартові почули—стріляти почали. А ніч темна, розбіглися на всі боки—лови нас!..

...Він уже стерпіти біг, як раптом в ногу дало, так і спіткнувсь. Рачки ліз, а воно світає-світає. Кров'ю стік—немає сили. Тоді в гречку заліз і прицупився...

Не чула—всі тож-то втікли? Вбито нікого?

Ні, нікого не вбито.

Значить, усі. А не чула—шукають?

— Е, шукають. В обід, як була дома, то розказували—пробі, й у Канайжку їздили. Ну, не знайшли нікого. Дід-же каже: шукай тепер вітра в полі.

Еге-ж, якби не нога. А то й поворухнутися ніяк. А сховп—які вже це в гречці, як у степу голо-голо, а вона латочкою маячить...

Ну, та якось буде! Цю ніч тут полежить, і день, а тоді вже хоч рачки буде подаватися до лісу, що ген-ген на обрію смужкою темніє.

— Може таки не знайдуть—це Оксана потішила. А як пятиме завтра, їсти принесе й води повну пляшку.

Чоловік усміхнувся й рукою в землиці, що на ній кров запеклася, провів по головищі більшій.

Моя дитино люба! Принесеш—їстиму. А тільки-ж ні слівечка нікому.

— Ні, хіба я дурна?

І підвелась, бо вже вечоріло, і промінь останній окривавив білу гречку. Одійшла, а тоді зупинилась і ще пищечком кинула:

— Не бійтесь, дядю. Я не скажу.

Пригнала додому—на обличчі таємність така. А дід на призьбі сидів—люльку палив,—тлянув примружено.

О, вже, мабуть, натворила щось?

Ні,—схвильовано одказала дівчина. І очі впустила. Мовчала. А далі подумала: дідусь-же—свої. Хіба скажуть кому! І, поваганившися трохи, розповіла все про чоловіка, що в пречі їхній ховається.

Дід замислився. Велів більш нікому—ні гу-гу.

О, ні. Хіба вона не розуміє? (Його-ж уб'ють!) І не сказала нікому. Та дід сам, мабуть, не втерпів. Бо як вечеряти сіли, батько раптом спитав:

Так що ти там бачила в пречі?

Оксана аж похолонула. А дід:

— Кажи, дочко. Хіба тут чужі?

Дівчина розповідала. Все. І як наткнулася на нього, й про що говорили, і який він є...

— У ногу раненний: колоша до коліна обірвана й нога зав'язана та в крові! Ніяк і поворухнутися йому. А казав, що ніч оцю пережить іще, а тоді до лісу буде лізти...

Батько замислився, а згодом мугикнув і сказав:

— Ша! Мовчіть-же. Кожному смерть страшна.

І, повечерявши, наче забув. На дворі порався. Вже й поночі, вже й спати лягли, а він десь на дворі.

Оксані не спалося. Дивилася в темряву хати й тривожно прислухалася—надходила гроза.... Спершу глухо й далеко-далеко десь загриміло, притихло. А під вікном осики листячком зашепотіли сполохано. По вулиці порубки йшли—пісні співали.

Ой, у полі жито, копитами збито,
Під білою березою козаченька вбито...

Тужили молоді голоси, і тихо десь за хатою гасли... Ще тиша. Враз блиснуло в хаті, мов хтось креснув, і на леваді наче з гармат пальнуло. Аж шибки забрязкотіли. Блиснуло ще й гряхнуло з степу... — Гроза. По-за хатою буря метнулася, у садку між дерев заплуталася на мить, вирвалась і гайнула далі... Зашумів дощ. І грякало, й блискало в хату...

Мати божкала й хрестилася. А Оксана затулила руками обличчя й притихла. А в голові думки пензлями малюнок малювали:—(Ніч у степу... Громи... У пречі в сорочці самій він лежить. А навкруги—степ, голий, німий...) малюнок фарбами. А потім блискути став, чи дощем затуманило:—сіро... Тьмяні краики кіп...

Заснула.

...А кинулась—дверима рипнув хтось (а, це-ж батько). В хаті поночі й тиша. Десь далеко-далеко загриміло й стихло. А під вікном осики шепотіли стомлено ..

Батько роздягся і ліг на полу з краю. Тиша. А Оксана не спить. І чує—мати раптом спитала:

— Ходив?

Батько мугикнув. Згодом знову мати:

— Ну, й що-ж?

— Сказав. Завтра поїдуть.

— А за копи-ж як?

— Та як... Обіцяв. Хіба пан дурний? Може-ж я йому і ще коли в пригодні стану?

Оксана насторожилась, аж полову підьела, й ухо до батьків повернула. Вони мовчали. Потім батько зідхнув, а мати спитала тихо:

— Чого ти?

Пауза. Рипнув пологом батько і ще зідхнув. Каже:

— Це-ж вони кіньми... гречку, як є, витолочать...

Оксана аж кинулась, і сіла хвилина. Мати почула:

Чого ти, Оксано? Спи.

А батько й собі неспокійно:

— Чого ти?

— Та ви-ж про гречку щось... Хто кіньми витолочить?

— А, дурна. Про гречку-ж... Буря, думаю собі, мабуть, як є, витолочила... Спи собі.

Дівчина лягла. А було тривожно. Знову перед очима став малюнок фарбований (Ніч у степу... гречка і він...). Пригадалося, як вели їх учора по вулиці. Ще біля ставка—пригадалася—пані сердита з голубою парасолькою... І знов—степ... Крапки кіп і біла латочка гречки...

Потім фарби злинялн. Насувався туман—загорнув і копи, і гречку, й на неї важко впав—обгорнув...

***

Ранок прийшов сонячний. Та після дощу холодно було. Тому батько й не звелів Оксані рано гнати на степ (нехай у городі попасуться). А, може, через що инше не звелів?

А Оксані-ж не сиділося дома. Вже й хліба в торбинку налагодила, і в пляшку води налила, а в пазусі у вузлику тютюну грошики—дідусь дав: може, куряций. Ну, гнати-б та й усе, а батько, як навмисне—як таки й розжалобився: холодно...

Нарешті пішов кудись із двору. Дівчина мерщій за харчі, потім випустила скот із загороди, і—гнала в степ.

Було голо й пусто в степу. Повимітали копи граблями, вітром де-не-де розкуйовджені. По-між кіп паслася, тут-там бродила худоба... А ген їхня гречка біліє смужкою, і біля неї хтось, мабуть, ячмінь докосює, що гнав латочкою.

От не щастить! Це-ж зовсім близько од гречки. Ніяк буде і їсти понести.

Запечалилася Оксана. Пригнала на місце й стала біля кіп замисле на. Дивилась на косаря.—Ні, побачить. Побреде вона в гречку, а він не мов догадається, та за нею: а що тут таке? Ні,краще підожде. Може або спочивати сяде, або косу гострити...

Стояла біля кіп, а торбинку й пляшку в руці напоготові держала. Як-що,—думала,—шмиг у гречку, мов-би за перепілкою. Оддасть і назад тоді. Ось-ось тільки він ручки дійде та одвернеться...

Враз очі скосила—та так і похолонула вся. Од могили—тін двоє всього—неслися три вершники. І сюди просто.

Невже сюди?

Під'їхали до косаря, покрутилися—про щось питалися, мабуть. Потім один крикнув щось, і скачки—ой, горенько-ж!—у гречку влетів. Пробіг одним краєм, серединою. Ой, став раптом! Крикнув і рукою махнув. Ті два кинулися до нього...

В ту-ж мить Оксані на голову наче гора звалилась—вона тихо опустилася на землю й обличчя руками закрила. А голову, як перепелинятко сполохане,—під сніп. Тремтіла вся.

Тиша. Так було мить, а, може, хвилину, може, більше. Враз—бахнуло, мов батогом тріснув хто. Тиша. І знов—бах! А повз копи згодом, як вихор, пронеслись—пролопотіли козаки.

Оксана трусилася вся й боялася глянути. Та врешті насмілилась таки й лячно зирнула з-за полукіпка.

Степ захмарився (А, може, здалося їй так?). Тіні од хмар нечутно напівпениьки блукали по стернях розпачливо. О—побігли, побігли... А навперейми їм козаки, мов три ворони низько-низько над землею полетіли... Обіч—гречка, і збита-збита копитами.

Дівчина враз затаїла дихання й наче приослухалась.

Кіньми поїдуть...—шепотів батько вночі.—Це-ж гречку витолочать.

Він знав, і мати знала. То він і козакам сказав. Він, він. Забило серце на сполох. Руками держалася за крайки хустини червоної—розпачливо зірвала. Й простоволоса, тяпнучи хустку в руці, побрела в гречку. Стала. Біля ніг чоловік навзнак лежав нерухомо. На чолі вище брови—пляма чорніла, а під головою—калюжа червона...

Перед очима в неї туман заколихався. Стояла поникло. Потім схилилася до свої холодної й червоною хустиною обличчя прикрила. Ще стояла поникло, а тоді тихо навшпиньки побрела з гречки...

Стернями, як привид, ішла—очима великими дивилася перед себе. Далі, далі... Лиш маячить... Набігли тіні—крилами чорними торкалися до неї, і далі летіли. Дзеніла просторінь. А долина синя, сонцем гаптована, тасмно дивилася в очі... і ждала...

1924 р.

Юрій Яновський

(1902 р.)

Ю. І. Яновський народився р. 1902 в м. Єлисаветі, в міщанській родині, вчився в народній школі, потім у реальній та механичному техникумі і, нарешті, 2 роки пробув у Київському політехнікумі. Останнього не скінчив, бо не дозволили важкі матеріяльні обставини. Нині в Харкові працює у ВУФКУ. З десяти років писав російські вірші, мріючи стати «Пушкиним». Р. 1922 розпочав стінгазету К. П. І. і два роки писав там вірші, фейлетони, статті. Українською мовою почав писати з початку р. 1924, а друкуватись з березня того-ж року. При всіх хибах перших творів, Яновський відразу звернув на себе увагу безперечною талановитістю, яскравістю фарб своєї художньої палітри, сильними своєрідними постатями своїх героїв, що не забуваються. Серед письменників наймолодшої генерації Яновський один з виразніших.

„Історія попільниці".

У роббфаківця на столі стоїть попільниця. Зовнішнім виглядом, білою фарбою вона нагадує плисковату морську мушлю. В дійсності-ж—це кістка з лоба чоловіка.

Курять тут у день Жовтневих спогадів махорку і докурюють до жовтих двох нігтів. Задумливо гуляє по кімнаті синь. Вечір загляне через плече сусіди.

Тоді сміливо гаси «бичка» у попільниці й залиши його там, де був колись мозок. Обмахни з очей дим і

рішуче покрути в кімнату електрики. Потім, прочитавши: «О. Полуботок 7-XI—19 р.», пошли свої спогади в долину минулого.

I.

Звук більше не продовжувався. Він постояв у повітрі; як міраж. Його тремтіння все зменшувало свою амплітуду. І, нарешті, грубе вухо чоловіка перестало фіксувати дихання звука. Ліва рука піднялась до лоба й хотіла про щось нагадати. Це була вона—машиністка штабу дивізії.

Назустріч ішов я.

Я залишив своє ліжко в палаці графа Мілорадовича, де я видужував від тифу; розвіював по парковій поганий настрій; співав і оспівував осінь. Машиністка штабу була мені близькою людиною. Її зелені очі, як крила, великі брови могли придивитись до середини кожного серця. А щоб не робив штаб, скільки-б роботи попереду не стояло, скрізь і завжди машиністка штабу сиділа за машинкою й уперто вибивала лілові літери.

— Ну, ну,—взяла вона мене за руку, і по мені пішов ток,—залиш співи. Твоя майбутня жінка просить тиші.

Ми продовжували топтати листя.

«Моя майбутня жінка стане нею лише тоді, коли ми кінчимо похід на Денікіна»—думав я. До того часу— ніяких вимог. Така умова.

Я пам'ятаю й досі той один поцілунок, яким вона підписала згоду. Вона вирвалась із моїх рук уся червона, і ніздрі її орлиного носа роздувались...

— Скільки тут виросло поколінь!—сказала дівчина,—скільки цей старий парк пережив людей! Цар Петро І заморив останнього Полуботка—наказного гетьмана, а мастки ці потім одержав Мілорадович.

Я не слухав. Мені було приємно йти поруч з моєю. Що там до мертвого роду, до гнилого часу! Я жив сучасним днем. Моїх-же предків я знав по пальцях—до мого діда включно. Так ми розмовляли.

— Лови!—закінчила вона, коли близьким став палац і витягла хустку. З хусткою випав на стежку папір. Ми попрощались. Її рука була холодна.

Як злодій, прокрався назад. Збоку—я спокійно дихав повітрям, але в середині—горів. Я взяв папір у руку. Ще було досить видно від вечора, і я прочитав двоє слів, надруковані машинкою. Там стояло: Оксана Полуботок.

II.

Я йшов у місто С. Через фронт мене перепровадили свої. Був передвечірній час, ворог обідав по ближчих селах.

Денікинці одкочувались своїми арміями невпинно на південь. Гарні позиції коло міста С. були їм лише за перепочинок.

Я йшов, не кричучись—по прізвищу Марченко Степан—«крестья-

ний с. Королевки». Вже двічі перевіряли мою синю печатку, але ще ніякому не прийшло в голову недовір'я до моєї особи.

В передмісті я сміливо йшов вулицею.

— Стій—вирішив патруль на розі,—хто такий?

— Селянин,- відповів я й витяг документа,—йду хліба купити, това...

Я не сказав цілого слова «товаришу», але й першої частини його було досить. Козак скажено крикнув і підкинув нагай. Вся кров закипіла в мені. Я одскочив і схопився за схований бравінг.

Пам'ятаю потім, як я біг вулицею й стріляв, козаків кінь—тротуарами. Люди запирали передо мною хвіртки, патронів не хватило навіть на себе. Пам'ятаю, як щось кинули мені під ноги й ціла юрба налетіла на мене. Один удар вибив на де-який термін часу з дійсности.

Прокинувся я в контр-розвідці.

— Вам невдача, політрук 5-ої роти.—сказало вусате обличчя.

———

...3-XI—19 г. Сегодня опять поймали одного большевистского шпиона. Был на допросе. Должен сознаться, что он держался хорошо—этот мальчишка. Мы ничего от него не узнали. Я очень даже удивился, когда он от одних посторонних ему слов закричал: «Ой»! Это было тогда, когда ротмистр ему сказал: «Не скрою, что мы знали о вашем прибытии, дорогой товарищ политрук. Знаем также, что вы свою дивизию перебрасываете с нашего участка. Наш осведомитель хорошо работает». «Кто это?!» закричал этот негодяй. «Оксана Полуботок»—ответил ротмистр.

Расстреливали мы его и еще человек 20 с ним ручными гранатами. Это было сначала ужасно интересно. Я даже кокаина не брал сегодня. Я хочу записать этот случай, где господь бог, в которого я верю, спас меня от смерти.

Мы поставили их всех в углу каменного забора. Поручик Стимин взял в руку гранату системы Новицкого, вставил капсюль и отвел предохранитель. Тогда этот большевистский выродок выходит из середины кучи, стает впереди всех, грозно смотря на нас. Нам это ужасно понравилось. Хоть и большевик, а храбрый! Первым умереть хочет,—подумал я и все мы.

Но, увы,—он нас обманул.

Когда граната упала у его ног, он быстро наклонился и бросил ее в нас. Я могу поклясться, что видел над собой косу моей смерти. Поручика Стимина убило, трех ранило, а негодяй большевистский комиссар вскочил на забор и удрал.

Всех остальных мы повязали и порубили шашками.

———

Я йшов у одній білизні—перед розстрілом роздягли. Я не міг у місті залишитись ні на хвилину—мене зловили-б, а думка про те, що там у нас є зрадник,—пекла.

Край міста розгуляй-море. Козаки розбили винницю й випустили в мерзлі рівчаки спирт і вино. Всі лягли на животи, пили. Світла не було—темна ніч.

Я примостився між двома п'яними й нахилив рота до рівчака. Це була яскрава хвилина життя. Я лежав роздягнений на мокрому снігові й пив алкоголь. Пам'ятав я: треба дійти до своїх, щоб то не коштувало. Всі дальніші пригоди не відбились у мозкові. Иноді, наче через сон, бачу уривки.

... Мій сусіда п'є з кашкета, а шинеля його лежить поруч. Я роблюсь власником шинелі.

...Сніг. По груди сніг. Куди не зверни—сніг.

... Провалююсь у воду. Руки примерзают до одежі.

...В голові: «дійти», «зрадник».

Найшов мене на дорозі наш роз'їзд. Повіз туди, куди простягнуте було тіло.

Бо я ліз і ліз.

III.

Двері були звичайні, дубові й над ними—ікона. Через двері входили до склепу старого роду Полуботків. Машиністка штабу п'ять хвилин тому вийшла звідси.

Світ мене зустрів скупий, сірий. У ніс піднявся пах давньої тлінности. Я був серед трун ламаних, битих, розчинених. Хаос і безладдя. Черепи, кістки, цвіль одежі, шматованої часом -сотнями років. Я обдивлявся кутки, засвітивши свічку.

Одна труна містила в собі роброни старого шовку, білий череп і волосся круг нього. На великій мідній іконці я прочитав життєпис Оксани Полуботок—дівчини 18 років.

Ці кістки знали те, чого я добивався. Але вони тримали свою тайну. Я передивився трупу, майже не запалив себе свічкою. Глянув на череп—він глузував тихим сміхом з білих зубів. Тоді я не витерпів сміху—я вдарив ногою по черепу.

Він хруснув, і перекинулась на бік його хата. Забілів папір, я прочитав:

«Ротмистру Мишину...

Перед кінцем:

... дивизия вся снята. Оставлен только 7-й полк. Опасности нет. Пришлите инструкции. Оксана Полуботок».

Ось!—задзвеніло в голові.

Я зціпив зуби й сказав:

— Я тебе розстріляю власною рукою, сволоч!

Сухий був мій голос серед мертвого царства.

— Ні одного руху!— сказала мені та, про кого я думав.

В склепові були другі двері. Вона вийшла з них до блідого вогню моєї свічки, тримаючи поган. Я став, а стеарин свічки лився мені на руку.

— Ну, друже,—сказала машиністка штабу,—тобі підвезло. Ти не зазнаєш мук вірьовки мого ротмістра—я тобі дам зараз веселу безбільну смерть салдата!

Вона первово показала свої білі зуби. Ноган зводився й шукав мушкою місця на мені.

— Двоє слів,—запитав я,- ти мене не любиш?

Вона зробилась блідою.

— Ти зараз підеш у небесний штаб.

— А з яких міркувань ти вибрала склеп?—поцікавився я, одтягуючи кінець.

— Романтика, дорогий мій. Шпиги—завжди романтики й усе вибирають по собі.

— Дурниця... Ой!—придивився я до кутка,—що це?!

Вона на мент одвела зір.

Я тоді кинув їй в обличчя гарячий стеарин; відразу стало темно. Щось закричала й бахала кулями в стіни. Я лежав, упавши на холодну труну. Мій ворог припинив стріляннину, і я почув, як зачинились двері. Кинувся вслід.

Під руками намацував лише стіни. Двері з середини не відчинялись. Я ледве встиг знайти свій вихід. Бо уже час.

Щось влетіло в склеп через дупник, але мені не треба було догадуватись—я в три рухи вискочив і впав під дверима.

Зразу мене наче щось труснуло, потім захиталась капличка над склепом, і скажений гук вдарив мені у вухо. Звук був такий широкий, як ніч. Він не мав м'якости звука «трьохдюймовки»—він нагадував скрип пилки по кості на голові.

— Днин!—почув я.

Встав як п'яний, спотикався ніччю через куші до штабу.

Ранком на дорозі з парку знайшли жіночу косу.

IV.

— Товариш,—сказав начдив,—ми вислухали інформацію політрука 5-ої роти. Машиністки штабу не знайдено. Завтра день Червоного Жовтня. Хто хоче висловитись?

— Святкувати Жовтень у місті С...

— Товариші,—сказав знову начдив,—так, ми мусимо місто С. подарувати Жовтню. Завтра ми святкусмо в місті С.

— Згода!

— План ось який: сьогодні в місті С. офіцерський бал. Сьогодні ніччю 30 чоловіка займають місто С., заарештовують офіцерню й тримають до ранку. Ранком—встигне надійти вся дивізія. Головне—захопити в руки бал.

... «ето будет послєдній і рєшітєльний бой!»—побажали при кінці й розходились на виконання плану.

Вітер віяв степами, як сліпий дим. Сніг лежав на ріллі й на стернях. Зимна зима колола в носі. Тридцять білих халатів пішло синіми стежками.

... Тут ось до їхніх слідів долучається щось, подібне на лиса, чи на дикого пса. Але це тільки дотик. Звір не любить тих слідів, що пахнуть зброєю. Бачив—він звернув у бік і подався через бугри снігу.

Може тобі вже болять ноги? Може надто гостро співає вітер? Може десь вижається небезпека? Плюнь на все.

Ось вони розійшлися у ланцюг. Хороші хлопці, чорт візьми! Бачать, як лелеки.

А це—патруль їхав. Сніг побили копитами. Патрульних захопили живими, не стріляли. Оце вони тобі й лежать—трос дітей степового Дону. Тихий Дін Іванович вже не побачить їх. Вони мертві. Їх зарубали шаблею,—і через це тут стільки крови. Не вести-ж їх було за собою!

Ось передмістя. Тут,—бачив—зійшлись, порадились, і їхні сліди ковтнули потоптані вулиці.

———

Руки проголосували. Це було надзвичайне засідання Ревкому. Представник X дивізії зробив доклад.

— Роздати зброю всьому населенню,—додав анархіст Альоша.

— Ну й дурень, звини за слово,—сказав по-щирости старий маляр,—для яких причин усім зброя? Матиме лише наша дружина.

Залею хазяйська повітка з хазяйським сіном. Свічка затулена була з усіх боків.

V.

«Партія в 30 чоловіка за допомогою Ревкома,—писав начдив,—обкружила будинок, де йшов бал. Вартових познімали без пострілa. Кругом поставили своїх, і п'ятеро чоловіка зайшло в середину».

Сніг од чобіт розтавав на паркеті. Була гнітюча тиша. Всі, хто п'ять хвилин тому ще веселився,—стояли посеред залі бліді, з піднятими до стелі руками. Курки наганів у нас були напівзведені. Мене всього трясло. Лихоманка натягла нерви. А, гади!..

— Перш за все — спокій!—сказав дзвінко наш командир.—Всі військові виходьте по одному через двері. Штатські,—станьте всі в той куток. Жінки,—зайдіть у ту кімнату. Хто зробить зайвий рух—куля в голову! До вікон не підходить!

Далі не стримався.

— Пожались, в три господа бога мать!!!

———

Я передивлявся жінок. Тут десь мала бути стрижена дівчина—машиністка штабу. На мене молились перелякані погляди, тремтів дехто перед обмороком, я ходив між ними й придивлявся їм у вічі. Я кусав губи. Не було нікого навіть подібного.

Я вийшов до залі.

Через поріг з другого боку йшло двоє наших і тримали під наганами стрижену голову. То була струнка дівчина з похиленим зовсім на груди обличчям.

— Виведіть цю сволоч живою. Скажіть там, щоб не стріляли.

Щось ударило мене по серці. Я схопився за очі. Подбіг до дівчини й підняв їй рукою голову. На мене глянула моя майбутня жінка.

«... в уборній кімнаті,—писав начдив, — знайшли денікінського шпига, який служив у нашій дивізії машиністкою штабу. Її вели на двір з наказом не стріляти, але вона вирвалась із рук, як скажена, і кинок не міг зупинитись»...

До ранку прийшов у місто Жовтень.

У роббфаківця на столі стоїть попільниця. Зовнішнім виглядом вона нагадує плисковату морську мушлю. Кожен день Жовтневих спогадів додає рік до її історії.

Звук більш не продовжується. Він постояв у повітрі, як міраж.

7/XI. 1924 р.
м. Київ.

---

elib.npu.org

Дмитро Фальківський

(22/X 1898 р)

Народився р. 1898 (22/X в с. В. Липеси, Кобринського повіту на Поліссі, в бідняцькій сім'ї робітника на цегельні. Учитися почав у сільській школі, а далі перейшов до гімназії (в Бересті-Литовському), але не закінчив її через окупацію Полісся німцями р. 1915. З молодих літ захопився революційною роботою, яку й провадив спершу, яко член П. П. К., працюючи в запіллі, а року 1920 вступив охотником до Червоної армії і з нею проробив наступ на Варшаву. Року-ж 1920 командирований на роботу в Ч. К. Білоруси, він протягом 3-х років працює в різних відділах Ч. К. і лише з 1923 року звільняється від військової служби, як тяжко хворий.

Писати почав з р. 1912, але відомий як поет став лише з р. 1924, вміщуючи свої твори в журналах «Червоний Шлях», «Життя й Революція», «Всесвіт», «Глобус» та инші.

Всі поезії поетові перейняті якимсь надзвичайним сумом і навіть розпачем. Лірик своєю природою, він дає в своїх творах особисті переживання на тлі останніх революційних подій.

Діяпазон поетів поки-що ще не широкий, але лірична безпосередність, непідроблена щирість та, до того, уміння це передати в художніх формах стають запорукою його дальшого розвитку.

Я забув, як мажором співати...

Я забув, як мажором співати...
Грай-же,
арфо,
мінорний мотив!
Бо життя моє
—сук кострубатий.
Бо я серце в сльозах утопив...

Я не знаю:
Чого ще шукати?
І чи варто іти до мети?
Чи не краще той сук кострубатий
Розрубать...
На скалки рознести...
Ех!

Життя-ж ти прокляте,
злиденне!
Грай-же,
арфо,
мінорний мотив!
Бо я змалку боровся щоденно
І в борні я втомився...
Я втомився...
Кращі роки—
це роки голодні,
А довкола—
розтерзані дні...
Позавчора...
Торік...
І сьогодні.

Все в борні... Все в борні...
Все в борні.
В тій борні я знесилився до краю.
Грай-же,
арфо,
мінорний мотив!...
Бо я звуків веселих не знаю,
Бо я серце в борні засушив.
Хай-же линуть акорди кудлаті
І сплетуться із сяєвом зор...
Я забув, як мажором співати:
Мій мотив—
це мінор...
це мінор...

Час колесами чавунними...

Час колесами чавунними
Наступив на юність мою.
Я думками тихоструннимн
Свою тугу запалю.
Хай запалиться зажурений
В каламуті сірий день...
Там....
де обрії похмурені
Ні весілля!..
Ні пісень!..
В бурю—
злиднів океанами
Все життя своє пропливе.
Все життя пройшло туманами
Серед буднів, серед злив..
Дні мої—це дні засмучені
І тепера... і колись.
Я із щастям був заручений,
Та, на жаль, ми розійшлись.
І пішло собі дорогою
Моє щастя до весни,—
Я-ж із долею убогою
Приблукав до осени...
І думками недопитими
Наповняю щерть пісні...
Тяжко з мріями розбитими
Доживать останні дні.

Тяжко знати, що ніколи ти
Так—по-справжньому—не жив,—
Серцем змученим, розколотим
Не всміхався...
не веснів...
Серце змучене, розколоте
Захлинається в крові,
А життя страждання молотом
Все кує й кує нові...
Обрій мій укрився хмарами.
Ех! ви дні...
погожі дні...
Із облудними примарами
Ніби ночі чарівні...
Пронеслись ви перегонами
Буйним вихром край села...
... Срібна паморозь над скронями
Заіскрилась...
зацвіла.
На чолі від бур,
від холоду
Чорна-чорна борозна.
Це від горя, що замолоду
Довелось мені зазнать.
І тепер...
З зимою сірою
І пісні й думки сплелись.

Не скажу, що й досі вірю я
Б те,
що вірилось колись.
Не скажу, що й досі вірю я
У правдивість юних дум...
Хто із вас...
якою мірою
Змірять може біль і сум?
Хто із вас життя покручене
Розмотає,
розплете?
Хто розкаже про засмучену
Осінь....
листя золоте?
Що на брук за тротуарами
Упаде в холодний день
І розтоптане, покаране
Не співатиме пісень..
Як співало тихим шелестом
Усміхаючись вітрам,
Коли ліс із дуба й береста
Роси влітку витира?..
. . . . . .
Так і я, сумний,
зажурений,
Жовклим листом у саду,
Там—де обрії похмурені
Від морозів упаду.
А виходив у дорогу я
Повен сили до борні.
Думав:
скоро перемогою
Перев'ю свої пісні;
Та життя пройшло туманами
Серед мряки...
серед злив.
В бурю...
злиднів океанами—
До кінця я не доплив.

Човен дум моїх з вітрилами
Потрощився од вітрів.
Я з підрізаними крилами
До мети не долетів,
Хоч вогні вночі маячили
Все-ж знесилився...
Все-ж упав
. . . . . .
Ех! ви дні мої потрачені,
Недоказані слова!
. . . . . .
Ех! ви дні мої потрачені,
Недоспівані пісні!..
Край казковий непобачений,
Недопалені вогні...
Ех ви, сни мої розгублені!
Ех ти, день мій, сірий день!
І мотив пісень улюблених—
Недоспіваних пісень.
Час колесами чавунними
Все до купи замішав..
Хай огнями тихоструйними
Догорить моя душа.
Тінь розпатлану минулого
Закосичу...
зеплету...
Хай у серці,
серці чалому
Болі рясно не цвітуть.
Хай запалиться зажурений
Каламутний сірий день
. . . . . .
. . . . . .
Там...
де обрії похмурені—
Ні весілля!..
Ні пісень...

Київ. Осінь. 1925.

* * *

Чогось гуде так вітер говірливий
І журно
Зорять
Зорі угорі,—
Коли проходжу змарений, журливий
В вечірній час за містом пустирі.
Я знаю, що за кілька кроків
Поглине мене міста чортів шум,

Чого-ж, чого ти, вітре кривобокий,
Чого ревеш, немов мені на глум?
Хіба того, що вже не стану більш за соху,
Не прооре леміш пахучої ріллі,—
А чи того, що вже моюсь другому богу,
Що лимарями вип'ялся з землі.
У вухах дзвонять дзвони самодзвони
І город манить сотнями огнів:
А вітер шарпає, додолу клонить
Пахучий вітер із далеких нив.
Й мені чогось так журно, журно стане,
В моїх очах встає задрипане село:
Його я проміняв на сірий камінь;
Змінявв на місто соху й чересло...

Не запряжу більш буланих коней,
Не проорю я лан, пухкий, як дим:
Мій кінь новий станки пасами гонить,
Іржа іржанням гугнявих машин.
І, от... що-дня, коли я йду з роботи
І журно
Зорять
Зорі угорі—
Я хочу так плугами розпороти
Оці міські порожні пустирі.
Бо в мене серце на дві половини.
(Чого-ж,
чого ти, вітроньку, ізник...)
'дна шепче:
був і будеш селянином,
А друга каже:
ти вже робітник...

elib.npu.edu

elib.npu.org

БІБЛІОГРАФІЯ.

АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ Б.

Твори: «Лицарі абсурду», драма на 4 дії, в-ння «Червоний Шлях», 1924.—**«Запорошені силуети»**—збірник оповідань, Д. В. У. 1925.—**«Тук-тук»**—оповідання, в-во «Час» 1926.

Про письменника: Рецензії на «Запорошені силусти» в журналах: «Культура й Побут» 1925, ч. 33; «Зоря», Катеринослав, 1925, ч. 8; «Життя і Революція», 1925, ч. 8; «Червоний Шлях» 1926, ч. 11—12.

ВАСИЛЬЧЕНКО С.

Твори: Оповідання. К. 1915, 1918.—**«Мужицька аритметика»** (й инші опов.). К. 1918.—**«Святкові зорі»,** опов. К. 1918.—**«З життя українського вчительства»,** опов. II. 1919.—**«Чорні маки»,** опов. К. 1920.—**Драматичні твори.** К. 1917. **«З дитячих літ»,** опов. К. 1918.—**«Вечірні арабески».** К. 1923. Ч. I і II.—**«Збірка творів для дітей старшого віку.** Д.В.У. Х. 1924.

Про письменника: П. Богацький, «З глибин нашої землі», «Книгар», 1918. № 15.—**Рецензії—О. Грушевський,** на «Оповідання», К. 1918. «Л.-Н. В.», 1918. XII.—**Дурдуківський В.** на «Циганка», «Книгар», 1918. **№ 7.—М. Могилянський**—на «Оповідання» К. 1919, «Книгар», 1919 № 28.—**М. (Меженко) Юр.**—на «Чорні маки». «Голос друку» Х. 1921.—**П—ій А.**—на «Чорні маки», «Шляхи Мистецтва». 1921.—**М. Марусик**—на «Збірку творів для дітей старшого віку». «Нова Громада» 1924. № 31—32.

ВИННИЧЕНКО В.

Твори друкувалися в журналах: «Киевская Старина», «Вільна Україна», «Нова Громада», «Літературно-Науковий Вістник», «Дзвін», а також виходили в багатьох окремих виданнях; за останніх часів у виданні ДВУ («Універсальна бібліотека»): **Голод,** К. 1920. (Голод. Хто ворог? Кузь та Грицунь. Біля машини).—**Голота,** повість. К. 1920.—**Талісман.** К. 1921 (Талісман. Щось більше за нас. Терень). **Повне зібрання творів** В. Винниченка вперше почало виходити р. 1906, коли у Київі видано було т. I. **«Краса і сила».** Потім вийшли: **«Дрібні оповідання»** (кн. II), К. 1907. **Третя книжка оповідань,** К. 1910. **Твори. т. IV. Твори, кн. V, Твори, т. VI, Твори, кн. VII.** К. 1913.—**Твори; кн. IX;** Москва, 1915.—**Твори, кн. X,** М. 1916 (8-го тому в цьому виданні не вийшло). Року 1919 у Відні вийшли твори В. Винниченка в XI томах. З року 1923 у Київі Кооперативне Видавництво «Рух» видало: **Твори, т. т. I** (кн. 1 и 2), **II, IV.** 1923 р.,—**т. т. III, V, VI,** 1924 р.,—т. т. **VII і VIII,** 1925. Видано в цих VIII томах оповідання, більші твори й твори драматичні готуються до друку. Драматичні твори в окремих виданнях: **«Дизгармонія»,** К. 1907.—**Великий Молох,** К. 1907.—**Базар.** К. 1918.—**Брехня,** Харків, 1915, Київ, 1922.—**Чорна пантера і білий ведмідь,** К. 1918.—**Панна Мара,** Київ, 1918.— **Гріх,** К. 1922. Крім того п'єси: **Щаблі життя,** у збірнику «Дзвін», К. 1907.— **Momento,** «Літ.-Н. Вістн.» 1907, кн. VII—VIII—IX.—**Чужі люди.** «Літ.-Н. Вістн.» 1909. X.— **Співочі товариства,** «Літ.-Н. Вістн.», 1911, I.—**Натусь,** «Літ.-Н.Вістн.», 1912, XII.—**Молода кров,** «Дзвін», 1913, VII—VIII,—**Пригвождені,** «Промінь», 1916, II—IV, V—VI; VII—VIII (1917).

Про письменника: Франко І. Новини нашої літератури: Володимир Винниченко «Краса і Сила», К. 1906; «Літ.-Н. Вісти.» 1907. IV.- **Єфремов С.** Гнучка чесність. З сучасного письменства (Про п'єси В. Винниченка «Щаблі життя» й „Momento". К. 1909. **Омельченко А.** В поисках социалистической морали, СПБ., 1909.—**Данько М.** Вол. Винниченко. Проба літературної характеристики, «Л.-Н. В.», 1910. VII.—**Кончіц І.** Вол. Винниченко (Ескіз). «Укр. Хата», 1910. III.—**Могилянський М.** Коцюбинський і Винниченко, «Укр. Жизнь», 1912, VI.—**Могилянський М.** Винниченко. Новый энциклопедический словарь Ефрона.- **Вороний М.,** в кн. «Театр і драма», К. 1913.—**Христюк П.** В. Винниченко і Ф. Ніцше, «Укр. Хата», 1913, IV—V.—**Дивильковський А. А.** Российского леса щепки, «Совр. Мир», 1914, IX.—**Сріблянський М.** «Те, що дає радість життя», «Укр. Хата», 1914, V.—**Тищенко Юр.** Хто такий Винниченко?—біографичний нарис, К. 1917.

ВОРОНИЙ М.

Твори: Ліричні поезії, т. І, К. 1911.—В сяйві мрій. К. 1913. **Поезії,** т. І. Черкаси, 1920.—**Пушкин О.—Моцарт і Сальєрі** (переклад) «Зоря», 1895, ч. 24. («Розвага», деклам., т. 11.).—**Шніцлер. Зелена попуга,** (переклад В.), К. 1917. **Катюль Мендес.—Поезії в праці** (переклад і передмова В.), К. 1917.

Про письменника: Франко І. М. Вороний, «Л.-Н. В.», 1903.—**Єфремов С.** На мертвой точке (В «Киевской Старине», 1904, V—VI) і окремо.—**Чупринка** Микола Вороний. Ліричні поезії, т. І, К. 1911, «Л.-Н. В.», 1912, кн. 1. (рец.).—**А. Василько.** Микола Вороний. Ліричні поезії, т. І, К. 1912, «Укр. Хата» 1912. І (рец.).— **Черкасенко.** М. Вороний (Передмова до збірки «В сяйві мрій»), К. 1913.—**С. Русова.** М. Вороний. «Л.-Н. В.», 1918, X—XI.—**Ковалевський О.** М. Вороний. «Книгар», 1919, XVII.—**В. Коряк.** «Місто в українській поезії», «Шляхи Мистецтва», 1921, I—II.

ГОЛОВКО А.

Твори:—«Самоцвіти» (вірші). Крем. 1919.—**В червоних шумах**—п'єса. Д.В.У.—**Окремі оповідання** та повісті друкувалися в різних журналах: «Черв. Шлях», 1923, ч. 1—2; 1924—ч. 4—5; 1925 -ч. 6; «Червоні квіти»—1924 р. та ин. ші. Майже всі вони зібрані у збірникові «**Можу**» ДВУ. 1926. X.

ЕЛЛАН В.

Твори: Ударом зрушив комунар. Intermezzo Україні (Поезії)«Червоний Вінок», Од., 1919 - **Удари молота і серця** (поезії), ДВУ, Київ, рік не позначений (1920?).- **Електра,** фрагменти з радіо-поеми, «Шляхи Мистецтва», 1921, I.—**Лист,** поезії, «Шл. Мистецтва», 1922, II,—**Неп,** даялоги. X., 1923.—**Ранок,** поезія, «Шл. Мистецтва», 1923, V.—**Людське** (повелі), альманах «Гарт», Харків, 1924 ,ДВУ.—**Посмертні вірші,** «Черв. Шлях» 1925, 11—12.

Про письменника: Якубський—рецензія на «Червоний Вінок» Од., 1919, у «Книгарі», 1919, ч. 27.—**Терещенко М.** Рецензія на збірку «Удари молота і серця», «Голос Друку», X., 1921.—**Яловий М.** Рецензія на збірку «Удари молота і серця», «Шл. Мистецтва», 1921, I.—**Кулик І.** Реалізм, футуризм, імпресіонізм, «Шл. Мистецтва», 1921, I.—**Коряк В.** Шість і шість, X., 1923.— **Ів. Майдан.** Літературно-мистецька спадщина Еллана. «Глобус» 1926, 1.— **М. Зеров.** Василь Елланський, «Життя й Революція», 1925, № 6.

ЗАГУЛ Д.

Твори: «Мережки», Чернівці, 1913, вид. «Нова Буковина».—**«З зелених гір»,** Київ, 1918, вид. Т-ва «Час».—**«На грані»,** Київ, 1919, вид. «Сяйво».—**«Марія і Мара».** Відень-Чернівці, 1921.—**«Наш день»,** X. 1925.—**Окремі вірші,** друковані в журналах та газетах «Буковина», «Молот», «Нова Буковина», «Народня Справа», «Народня Воля», «Літ.-Наук. Вісти.», «Боротьба», «Шлях», «Україна», «Культура», «Нова Громада», «Укр. щоденні вісти», «Червоний Шлях», «Нова культура», «Життя й Революція» та багато инших.

Про письменника: Проф. О. Білецький. 20 літ укр. лірики, зб. «Плуг», Х., 1924.—**М. Зеров.** Рецензія на «З зелених гір», «Книгар», 1918, кн. VII.—**М. Зеров.** Рецензія на «Наш день» («Черв. Шлях», 1925, № 5).—**Ан. Лебідь.** Від символізму до революційної літератури. «Життя й Революція», № 6—7, 1925 р. **Ю. Меженко.** Рецензія на зб. «На грані», «Книгар», 1919, № 22.—**Клим Поліщук.** З виру революції. «Веселка», 1923, кн. І. Кал'ш.—**У. Штурнер.** «На грані». «Музагет», 1919.—**О. Грицай.** Критично-біографичний нарис до збірки віршів «Марія і Мара», Чернівці. 1921.

ЗЕРОВ М.

Твори:—«Камена». К. 1924.—**«Окремі вірші** по журналах: «Черв. Шлях», «Зоря», «Л.-Н. Вісти.» та инші.

Про письменника: М. Рильський. Рец. на «Камену». «Нова Громада» 1924. № 26—27.—**О. Білецький.** Те-ж. «Червоний Шлях» 1924, № 6.

ІВЧЕНКО М.

Твори: «Шуми весняні». Збірка повесть. В-во «Сяйво», К. 1919.—**Горіли степи.** В-во «Шлях Освіти», Харків, 1923.—**Із днів польових,** «Нова Громада», 15—16. 1923.—**Наступ,** «Черв. Шлях», 1923, 9.—**«Векша».** «Нова Громада, № 26—27, 1924,—**«Смертний спів»,** «Червоний Шлях», VI, 1924.—**Повідь,** п'єса, «Черв. Шлях», VIII—IX, 1924.—**Імлистою рікою.** Оповідання. Зб. II. К. 1926.

Про письменника: С. Єфремов. Дорогою шукання (Стаття про збірку новель «Шуми весняні»), «Книгар», ч. 1—3, 1920.—**Мих. Могилянський.** Нові збірки оповідань, «Літ.-Н. Вісти.», VII—IX, 1919.—Рец. на «Горіли степи», «Черв. Шлях». 1924 № 9.—**Ф. Якубовський.** Під водами імлистої ріки. «Черв. Шлях», 1926. № 2.

ЙОГАНСЕН М.

Твори: «Д'горі», Х. 1921.—**«Кроковее коло »,** Х. 1921.- **«Доробок»** (Речі, 1917—1923), в-во «Червоний Шлях», Х. 1924.—**17 хвилин,** оповідання, «Книгоспілка», Х. 1925.

Про письменника: М. Тростяницький. Рец. на «Д'горі», «Шляхи Мистецтва». 1922. № 4(2).—**Мих. Могилянський.** Рецензія на «Кроковее коло», «Нова Громада», ч. 15—16, р. 1923.—**Дніпровський.** Рец. на «Кроковее коло». «Черв. Шл.», 1923, № 6—7.—**М. Доленго.** Рец. на «Доробок». «Нова книга». 1924. № 1. —**Ол. Білецький.** Двадцять років нової української лірики. ДВУ. Х. 1924.—**Ан. Лебідь.** Рецензія на збірку оповідань «17 хвилин», «Життя й Революція», Х. 1925.

КАРМАНСЬКИЙ П.

Твори «Ой, люлі, смутку». Поезії. Львів. 1906.- **«Блудні огні»,** зб. поезій. Л. 1917.—**«Пливем по морю тьми»,** зб. поезій. Л. 1909. **„Al fresco"** — віршована проза. Л.-К. 1917.

Про письменника. Ів. Франко. Рец. на «Ой, люлі, смутку». «Л.-Н. В». 1916. т. 35.—**М. Євшан.** Проба характеристики П. Карманського «На розсвіті». 1907. № 2. **М. Євшан.** П. Карманський і нова збірка його поезій («Пливем по морю тьми»), «Літ.-Н. В.» 1909, VI. **Євшан М.** П. Карманський. В книзі «Під прапором мистецтва». К. 1910.—**С. Єфремов**—Серед сміливих людей; з сучасного письм. К. 1911.—**М. Зеров.** Рец. на „Al fresco" «Л.-Н. В.» 1919. I.

КОБИЛЯНСЬКИЙ В.

Твори: «Мій дар». К. 1920.

Про письменника: Меженко Юр. Володимир Кобилянський. «Гроно» 1920.—**М. Зеров.** Володимир Кобилянський. Передмова до книги «Мій дар».

КОБИЛЯНСЬКА О.

Твори: Покора (Покора, Жебрачка. Що я любив. Мати божа. Час. Він і вона. Битва. Impromptu Phantasie. Мужик. Банк рустикальний). Львів,

1899.—**Земля,** повість у двох частинах. Коломия й Ляйпціг (рік не позначений).—**До світа.** Новелі (Valse melancholie. Рожі. Акорди. Поети. На полях. Під голим небом. Там звізди пробивались. Сумно колишуться сосни. Балаканка про руську жінку. Сліпець. Через море. За готар. Мої лілеї). Львів, 1905.—**Ніоба.** Повість. Львів.1907.—**В неділю рано зілля копала.** Повість. Київ. 1909.—**Через кладку.** Повість. Київ Львів, 1913. **За ситуаціями.** Повість. Київ 1914.—**Новелі.** (О. Кобилянська та її новелі. Вступна стаття Б. Якубського. Бібліографія. Покора. Жебрачка. Що я любив. Битва. Мужик. Банк рустикальний. Некультурна. Природа. Там звізди пробивались. Сліпець. Через море. За готар. В-осени. Весняний акорд. Юда. На зустріч долі. Лист засудженого жовніра до його жінки. Лісова мати. Сниться). Київ, 1925. Літературна бібліотека «Книгоспілки».

Про письменницю: М. Грушевський. О Кобилянська. «Лит.-Наук. Вісти.», 1, 1898.—**О. Маковей.** Ольга Кобилянська. Літ. критична студія, «Л.-Н. В.» кн. 1. 1899.—**Леся Українка.** Малорусские писатели на Буковине, «Жизнь», IX, 1900, а також т. VII творів Лесі Українки, Київ, 1925.—**С. Єфремов.** В поисках новой красоты, «Киевск. Стар.», X—XII, 1902 (і окремо). На мертвой точке, ibid 1904, V—VI.—**І. Франко.** З останніх десятиліть XIX в. «Літ.Наук. Вісти.», 1901, **т.** XV, а також у книзі «Молода Україна», Львів, 1910.—**М. Євшан.** О. Кобилянська. «Укр. Хата», 1909, IX; О. Кобилянська—«Через кладку», Львів 1913. X.; О. Кобилянська. В книзі «Під прапором мистецтва», К. 1910.—**М. Данько.** В поисках красоты. «Укр. Жизнь», 1913, XII.—**М. Срібляньский.** Поет майбутньої людини, «Книгар», 1918, XI.—**В. Коряк.** Місто в українській поезії. «Шляхи Мистецтва», 1921, II.—**П. Якубський.** Ольга Кобилянська та її новелі. Вступна стаття до повесть Кобилянської, К. 1925.

КОПИЛЕНКО О.

Твори: «Буйний хміль». Збірка оповідань. ДВУ. Харків, 1925.—**Весела історія.** Оповідання. «Книгоспілка», Харків, 1925.

Про письменника: М. Зеров. З сучасної прози. «Життя й Революція», № 5, 1925. **Я. Савченко.** Життя мускулясте. «Червоний Шлях». 1925, № 5.—**Дніпровський.** Рец. на «Буйний хміль», «Нова книга», 1925, № 4—6. **Ол. Дорошкевич.** Рец. на «Веселу історію», «Життя й Революція», 1925, № 12.

КОСИНКА ГРИГОРІЙ.

Твори: Під брамою собору. Момент. За земельку, оповідання, «Гроно», 1920. **«На Золотих Богів»** дрібні оповідання, в-во «Слово», Київ, 1922.—**«На буряки»,** оповідання, «Слово», декламатор, року 1923.—**«Заквітчаний сон»,** оповідання. «Нова Громада», кн. 1—2, 1923.—**Новелі та оповідання: «Сорочка», «Голова ході», «Зелена ряса», «Постріл», «За воротьми», «Товарищ Гаврило», «Мати»**—видруковано на протязі років 1923—25 в журналі «Нова Громада», у Київ.—**«Анкета»,** оповідання, «Червоний Шлях», кн. 6, 1924.—**«За ворітьми»,** оповідання, вид-во «Книгоспілка», Харків—Київ, р. 1924.—**«Мати»,** оповідання, вид-во «Книгоспілка», Харків—Київ», р. 1925. **В житах.** К. 1926. ДВУ

Про письменника: Вол. Дорошенко. «Лит.-Наук. Вісти.», кн. 6, 1922 р. **М. Ірчан-Бабюк.** Григорій Косинка. Велика стаття в газеті «Земля і Воля», ч. 24, за 1922 р.— **В. Коряк.** Мотиви соціяльної боротьби в сучасній укр. літературі, «Книга», 1923 р.—**М. Доленго.** Рец. на «Мати», «Червоний Шлях», 1926, № 4. **В. Ч.** Рец. на «Мати», «Зоря», Кат. 1926. № 4. **М. Рильський.** Два поети громовиці. «Нова Громада», кн. 22 за 1924 р.

КОЦЮБИНСЬКИЙ М.

Твори: Перше повне видання творів видало Київі в-во «Криниця» 1917—18 р. в 5 томах. **Друге повне видання** творів Коцюбинського випустило ДВУ під редакцією і з передмовом академика С. Єфремова р.р. 1922—1925. **Твори, т. І.** К. 1922 (Гармонійний талант— стаття С. Єфремова. На віру.

П'ятизлотник. Ціпов'яз. Помстився. Хо. На крилах пісні). **Твори, т. II.** К. 1922. (Для загального добра. Пе-коптьор. Посол від чорного царя. Відьма. Полюдському. Дорогою ціною. Лялечка. Поєдинок).—**Твори т. III.** К. 1924 (В путах шайтана. На камені. Цвіт яблуні. „Fata morgana". Під мінаретами. З того світу. Інший світ. З глибини).—**Твори, т. IV,** К. 1925. (Сміх. Він іде. Невідомий. Persona grata. В дорозі „Intermezzo". Як ми їздили до криниці. Дебют. Сон. Що записано в книгу життя. Тіні забутих предків. Лист. Подарунок на іменини. Коні не винні. Хвала життю. На острові). **Твори, т. V.** К. 1925, (Од редактора. I. З ненадрукованої спадщини. II. Дитячі твори. III. Літературно-критичні статті та інше. IV. Покажчик). В серії **«Художня Бібліотека»** ДВУ випустило окремими книжечками: Коні не винні. Він іде. Кат. Подарунок на іменини. „Fata morgana". **Переклади творів Коцюбинського** чужими мовами в окремих виданнях: М. М. Коцюбинский. Рассказы. **Т. 1-ый** с украинского. Перевод Мих. Могилянского. Изд. Т-ва «Знание», С.-Петербург, 1911, ст. 303.—**Т. II—** с украинского авторизованный перевод Мих. Могилянского. Изд. Т-ва «Знание», Петербург, 1911, ст. 262.— **Т. III-й.** Перевод с украинского Мих. Могилянского и Ф. Волховского. К-во писателей в Москве. Москва, 1914, ст. 226.— Расказы. С предисловием М. Горького. Берлин, 1923. **Польською мовою:** W pentach szatana. Brody—Warszawa. 1906, стор. 219.—**Німецькою мовою:** Pro bono publico. Nowelle. Wien. 1909, стор. IV, 97.—**Шведською мовою:** I vill aktenskap. Berattelsez från Ukraina. - Stokholm 1909, стор. 192.

Про письменника: І. Франко. З останніх десятиліть XIX в., «Літ.-Наук. Вісти.», 1901, кн. IX. Передруковано в книзі того-ж автора «Молода Україна», Львів, 1910, кн. IX.—**Могилянський Мих.** Коцюбинский и Винниченко. «Укр. Жизнь», 1912, кн. VI.—**Грушевський М.** Сумний великдень, «Літ.-Наук. Вісти.», 1913, кн. V.—**Лсонтович Вл.** Естетизм М. М. Коцюбинського, тамо-ж.—**Єшан.** Літературні замітки. Тіні забутих предків, тамо-ж.—**Горький М.** М. М. Коцюбинський. «Літ.-Наук. Вісти.», 1913, кн. VI.—Та сама стаття Горького російською мовою. «Вестн. Европы», 1913, кн. VIII. — **М. Коцюбинський.** Листи до В. Гнатюка. З передмовою і поясненням В. Гнатюка. Львів, 1914, стор. 167.— **Жигмайло І.** Михайло Коцюбинський. Спроба характеристики. Катеринослав, 1915.—**Мих. Могилянський.** Коцюбинський М. М. Новый Энциклопедический словарь Ефрона.—**Мих. Могилянський.** Художник слова. Пам'яти М. М. Коцюбинського, Петроград, 1915.—**Саліковський, А. Ф.** Из воспоминаний о М. М. Коцюбинском. «Укр. Жизнь», 1916, кн. IX.—**Листи М. М. Коцюбинського до М. М. Могилянського,** з передмовою Мих. Могилянського, «Наше Минуле», 1918, кн. II.- **Коваленко-Коломацький.** В дні журби і печали. До п'ятих роковин смерти Михайла Коцюбинського. Київ, 1918.—**Листи М. М. Коцюбинського до дружини.** З передмовою М. Жука, «Літ.-Наук. Вісти.», III, IV, VI і VII—IX 1919 р.— **Могилянський М.** М. М. Коцюбинський: До біографії письменника. Чернігів, 1919.— **Єфремов С.** Нескінчена пісня. «Книгар», ч. 25—26. 1919 р.—**Черняєський М.** Червона лілея. Спогади про М. Коцюбинського. Херсон, 1920.—**Єфремов С.** Коцюбинський. Критично-біографичний нарис з додатком автобіографії Коцюбинського. В-во «Слово», Київ, 1922.—**Попів О.** Михайло Коцюбинський. З нагоди десятиліття його смерти, «Черв. Шлях», 1923, кн. II.—**В. Коряк.** Пост української інтелігенції, вид.«Книгоспілки», Харків, 1919.—**Лебідь Ан.** Перший твір М. Коцюбинського, «Україна», 1924, кн. III.—**Могилянський М.** Ненаписана повість М.М. Коцюбинського, «Червон. Шлях», 1925, кн. III.—**Козуб С.** 1905 рік у творчості Коцюбинського, **«Україна»,** iV. 1925.—**А. Лебідь.** Fata morgana. Вступна стаття до видання «Книгоспілки», К. 1926.—**Ан. Лебідь.** Творча путь Коцюбинського. Вступна стаття до видання «Книгоспілки» «Вибрані твори», К. 1926.

ЛЕПКИЙ Б.

Твори: З села, зб. оповідань. Чернівці, 1898.—**З життя,** зб. оповідань. Львів, 1899.—**Оповідання.** Львів, 1901.—**Щаслива година.** Оповід. Львів, 1901.— **В горах.** Новелі. Львів, 1904.—**Кара** та інші оповід. Львів, 1905.—**По дорозі**

життя. Вибір оповідань. Львів. 1905.—**Кидаю слова.** Нариси й оповідання. Чернівці, 1911.—**Стрічки.** Зб. поезій, Львів, 1901.—**Листки падуть.** Зб. поезій, Львів, 1902.—**Осінь.** Лір. збірка. Коломія, 1902.—**На чужині.** Поезії. Львів. 1904.—**З глибин душі,** вибір поезії, Львів, 1908.—**З-над моря.** Зб. поезій. Жовква. 1911.—**Поезіє, розрадо одинока.** Зб. поезій. Львів. 1908. **З-над моря.** Зб. поезій. Жовква, 1913.—**Твори** в двох томах, **т. I** (поезії), **т. II** (оповідання), Київ—Ляйпціг.

Про письменника: А. Крушельницький. Богдан Лепкий. «Кара» (зб. оповідань), «Літерат.-крит. нариси». Станіслав, 1908.—**А. Крушельницький.** Осінній настрій у збірці поезій Б. Лепкого («Осінь») там-же.—**О. Грушевський.** Богдан Лепкий. «З сучасної укр. літератури». К. 1909. К. 1918.—**М. Євшан.** Богдан Лепкий (Елементи його творчости), «Укр. Хата», 1909. VII—VIII.—**М. Євшан.** Б. Лепкий. В книзі «Під прапором мистецтва», К. 1910.

МАРТОВИЧ Л.

Твори: «Нечитальник», Львів, 1900.—**«Хитрий Панько»,** Л., 1903.—**«Стрибожий дарунок»,** Л. 1905.—**«Забобон»,** повість, Л. 1917.—**Л. Мартович,** оповідання, повне посмертне видання. Львів, 1922. (До складу цього видання увійшла вся літературна спадщина Л. Мартовича, крім повісти «Забобон»). В перекладі на російську мову: «Войт» и др. рассказы, Москва «Универс. библиотека»).—**Вибрані твори.** «Книгоспілка» К. 1926

Про письменника: Ів. Свенціцький. «Лесь Мартович», «Літ.-Наук. Вісти.», I, 1918.—**М. Грушевський.** «Світлотіні галицького життя», «Л.-Н. В.», IX, 1918.—**В. Стефаник.** Перший твір Леся Мартовича, в збірці новель Стефаника «Кленові листки», Х., ДВУ, 1924.—**М. Зеров.** Марко Черемшина і галицька проза. Вступна стаття до збірки новель М. Черемшини «Село вигибає», Вид. «Книгоспілки», К. 1925.—**Мих. Могилянський.** Л. Мартович «Новый энциклопедический словарь Ефрона», Петербург.—**Мих. Могилянський.** Лесь Мартович. Вступна стаття до «Вибрані твори». К. 1926.

МИХАЙЛИЧЕНКО Г.

Твори: Місто (шкіц), «Мистецтво», I. 1919.—**Повія,** новела, «Мистецтво», II, 1919.—**Крик** (шкіц.).—**Старчиха,** новела, «Мистецтво», III, 1919.—**Чуже свічадо,** «Музагет», 1919, I—III.—**Погроза невідомого,** оповід., альманах «Зшитки боротьби», К. 1920.—**Блакитний роман,** «Шляхи Мистецтва», I, 1921 і окремо Держвид., Харків, 1921.—**Новелі.** Харків, 1922.—**На річці Мереженій. «Забив».** Новелі, «Шляхи Мистецтва», 1922, I.—**«Коли квітнуть айстри»,** непроспівана пісня-новела.—**Зацвіла моя люба,** новела, «Зори Грядущего», 1922, II.

Про письменника: Гнат Михайличенко (Ігнатій Михайлич), некролог. «Книгар». 1919, ч. 28.—**Зеров М.** Про «Блакитний роман» в рецензії на «Шляхи Мистецтва» 1921, I. «Голос Друку», Х., 1921.—**Йогансен. М.** Еротизм у новій українській поезії («Онан» Вол. Поліщука, «Блакитний роман» Гн. Михайличенка), «Жовтень», Харків, 1921.—**Гадзінський Волод.** Символіка «Блакитного роману», «Шл. Мистецтва», 1921, II.—**Коряк В.** Місто в укр. поезії; стаття друга, «Шл. Мистецтва», 1921, II.—**Коряк В.** Мотиви соціяльної боротьби в сучасній укр. літературі, «Книга», 1923, I. Цю статтю Коряка передруковано в збірці його критичних статтів «Організація жовтневої літератури», Харків, ДВУ, 1925.

ОЛЕСЬ ОЛ.

Твори: «З журбою радість обнялась», Пет., 1907, К. 1917. Відень. 1920.—**Поезії, т. II,** Петр., 1909, К., 1918.—**Книжка третя,** К. 1911.—**Твори т. III,** К., 1918.—**Драматичні етюди** (твори **т. IV**), К. 1914.—**Поезії т. V,** К. 1917, Від. 1920. **Чужиною** (поезії, **т. VII**). Від. 1919.—**Вибір поезії.** Від. 1923.—**Вибрані поезії,** К., 1925.

Про письменника: О. Білоусенко. «Нова поетична сила». «Л.-Н. В.», 1909, VII.—**С. Єфремов.** Муза гніву та зневір'я. 1910.—**М. Шаповал.** О. Олесь. «По дорозі в казку», «Л.-Н. В.», 1910. IX.—**М. Євшан.** «Червоні маки» (Про «По дорозі в казку»), «Укр. Хата», 1910. IX.—**А. Василько.** Вічна казка (Про «По дорозі в казку), К. 1911.—**С. Русова.** Поезія самотности (З приводу п'ятої книги поезій), «Л.-Н. В.», 1917, IV.—**М. Грушевський.** Вступна стаття до «Вибір поезії». Від., 1923.—**П. Филипович.** Олесь. Вступна стаття до «Вибрані поезії», К. 1925.

ОСЬМАЧКА Т.

Твори: «Круча», в-во «Слово», К., 1922.—**«Скитські вогні».** ДВУ. К., 1925

Про письменника: В. Поліщук. Рецензія на «Кручу». «Книга», 1923, № 2.—**В. Ч.** Рец. на «Скитські вогні, «Зоря», Кат. 1926, № 13.—**Я. Савченко.** Теж, «Життя й Революція», 1926, № 2—3.

ПАНЧ П.

Твори: Там, де верби над ставом. Повість, «Шлях Освіти», 1923 р.; **2 видання** «Черв. Шлях», 1925.—**Гнізда старі.** Повість, «Шлях Освіти», 1923; 2 видання «Черв. Шлях», 1925.—**Бій преподобний.** Оповідання, «Шлях Освіти», 1924; 2 вид. «Черв. Шлях», 1925.—**По-за життям.** Збірка оповідань. «Шлях Освіти», 1924.—**У містечку Б.** Збірка оповідань. «Книгоспілка», 1925.—**Калюжа.** Збірка оповідань. «Книгоспілка». 1925.—**Солом'яний дим.** Вибрані твори. ДВУ, 1925.—**Мишачі нори.** Вибрані твори. 1926, ДВУ.

Про письменника: Рецензія на «Там, де верби над ставом». Додаток до «Вістей» Л. Н. М. ч. 14, 6—1—1924 р.—**М. Б.** Рец. на «Гнізда старі». «Червоний Шлях», 1924. ч. 1—2.—**М. Д.** Рец. на «У містечку Б.», «Черв. Шлях», 1925, ч. 5.—**К. Довгань.** Рец. на «Калюжа». «Життя й Революція», 1925. ч. 11.—**М. Доленго.** «Мишачі нори» та «Солом'яний дим».—**Рец. на названі книжки.** «Культура і Побут», 1926—21—II ч. 8.—**Ф. Якубовський.** Рец. на «Мишачі нори»· «Життя й Революція», 1926, ч. 2—3.

ПАЧОВСЬКИЙ В.

Твори: Розсипані перли (поезії). Львів, 1901.—**«Сон української ночи»** (драма), Львів, 1902.—**«По стоці гір»** (поезії), Львів, 1907.—**Сонце руїни,** трагедія козацької України. Жовква—Київ 1911.—**Ладі й марені терновий огонь мій...** (поезії), Львів (рік не позначено)—**«Роман Великий».**

Про письменника: «Южно-русская литература, 81 полутом «Энциклопедического словаря «Брокгауза і Ефрона», стаття **І. Франка,** Петербург, 1904.—**М. Зеров.** Передмова до збірника «Нова українська поезія», К. ДВУ. 1921.

ПІДМОГИЛЬНИЙ В.

Твори: Остап Шаптала, Х. 1921.—**«В епідемичному бараці»,** Берлін, 1923.—**«Повстанці»,** Берлін, 1923.—**«Військовий літун»,** К. 1924.—**«Син»,** К. 1925.—**Третя революція,** К. 1926.

Про письменника: В. Юноша. «Поет чарів ночи», Кат. «Вир Революції», 1921.—**М. Доленго.** Трагедія непотрібної трагичности. «Червоний Шлях», 1924, № 4—5.—**О. Бургардт.** Рец. на «Військовий літун», «Червоний Шлях», 1924, № 8—9.

ПОЛІЩУК В.

Твори: «В революцію» та инші поезії в збірнику «Гроно», К. 1920.—В тому-ж збірникові прозові—**«Чотири мініятюри». Ярина Курнатовська,** ритмований роман, «Шляхи Мистецтва», 1921, II і окремо, Харків, 1922, Всеукрліткom.—**Книга повстань,** поезії 1919—1921 років, Всеукрлітком, Х. 1922.—**Ади-**

гейський співець. Поема. «Черв. Шлях», 1923. І і окремо, Харків, 1923.—**Григорій Сковорода,** роман ліричний (уривки). «Шляхи Мистецтва», У. 1923, Х.—**15 поем,** Харків, 1925.—**Европа на вулкані.** ДВУ, Х. 1925.

Про письменника: Йогансен М. Еротизм у новій укр. поезії. «Жовтень» І, Х. 1921.— **Тростянецький М.** Перші сонячні вибухи, «Жовтень», Х. 1921.—**Білецький.** Валеріян Поліщук. Книга повстань, «Шляхи Мистецтва». 1922, ІІ.—**Кулик І.** На шляхах до пролетарського мистецтва. «Шляхи Мист»., 1922, І.—**Коряк.** Шість і шість. Х. 1923.—**Плевако М.** Сковорода в світлі художньої літератури. «Книга». 1923, І.—**А. Лейтес.** Пролетарский ренессанс в украинской литературе. «Звезда», 1925 № 5.—**Лейтес.** Ренессанс укр. литературы. Х. 1924.—**Капустянський І.** Поет життьової динамики.—В. Поліщук—VIII—IX. «Черв. Шлях», р. 1924. **Ан. Лебідь.** Валеріян Поліщук. З приводу «15 поем». «Життя й Революція», 1—2, 1925.—**Іван Капустянський.** Валеріян Поліщук. Спроба характеристики з додатком автобіографії поета та бібліографичним покажчиком, Х. 1925.—**М. Зеров.** Рецензія на книгу Капустянського «Валеріян Поліщук», «Життя й Революція», 1925, 8.

РИЛЬСЬКИЙ М.

Твори: «На білих островах». К. 1910.—**«На узліссі».** Ідилія. К. 1918.—**«Під осінніми зорями»,** лірика, кн. ІІ, К. 1918 і К. 1926.—**«Синя далечінь»,** зб. поезій. К. 1922.—**«Крізь бурю і сніг»,** поезії. К. 1925.—**«Тринадцята весна»,** К. 1926.

Про письменника: М. Сріблянський. Коли прокидається весна. «Укр. Хата». 1910. XII.—**П. Филипович.** Лірика М. Рильського. «Книгар». № 22, 1919.—**М. Зеров.** Рецензія на «Під осінніми зорями»,«Музагет», 1919.—**В. Коряк.** Шість і шість. Х. 1923.—**В. Коряк.** Кінець нової української літератури (Про М. Рильського). «Книга», 1923.—**Ст. Кароль.** На перевалі. «Література. Наука. Мистецтво». 1923. № 3.—**Ан. Лебідь.** Рецензія на «Крізь бурю і сніг». «Життя й Революція», 1925, № 8.—**М. Лебідь.** Рецензія на «Крізь бурю і сніг», «Зоря», Катеринослав, 1925. № 10.—**В. Василенко.** Максима Рильського «Тринадцята весна», «Культура і Побут», 1926.—7—III, № 10.—**В. Ч.** Рец. на «Тринадцяту весну». «Зоря», Кат. 1926. № 5.—**М. Зеров.** Літературний шлях М. Рильського — «До джерел». К. 1926.

РОМАНОВИЧ-ТКАЧЕНКО П.

Твори: Мандрівниця, повість-трилогія;— ч. І.—«Дві юности», «Лт.-Наук. Вісти.», 1923, II—IX;—**ч. II. «Манівцями»,** 1914, II—VIII «Наук. Вісти.»;—**ч. III. За водою,** ібід 1918. II—VII.—**В країні горя та руїни,** «Л.-Н. В.», 1918. 2 3.—**Життя людське,** збірка оповідань, в-во «Сіяч», Черкаси, 1918.—**Шляхами вогненими,** «Червоний Шлях», 1923, II.— **Із зеленої книжечки,** «Черв. Шлях», 1923, IX.—Уривки з повісти **«Вітри»,** «Черв. Шлях», III. 1924.

Про письменницю: А. Ніковський. Огляд укр. літератури в 1913 р., «Літ.-Наук. Вісти.», 1914, І.—**М. Євшан.** Укр. література в 1913 році, «Укр. Хата», 1914, І.—**Мих. Могилянський.** Нові збірники оповідань, «Літ.-Наук. Вісти.», VII—IX, 1919.—**М. Зеров.** Рецензія на збірку «Життя людське», «Книгар», грудень, 1918.

САВЧЕНКО Я.

Твори: Поезії. Кн. І. Житомир. 1918.—**Земля.** Зб. поезій. Кн. ІІ. Ж. 1921. Крім того, окремі поезії в журналах: «Л.-Н. В.», «Шлях», Мистецтво», «Життя й Революція» та инші.

Про письменника: М. Зеров. Рец. на «Поезії», кн. І, «Книгар», 1918, № 8. **А. Ніковський.** „Vita nova". К. 1919.—**В. Коряк.** Мотиви соц. боротьби в суч. укр. літературі. «Книга», 1923. І.

СЕМЕНКО М.

Твори: „**Prélude**". К. 1913.—**Дерзання.** К. 1914.—**Кверофутуризм.** К. 1914.—**Дев'ять поем.** К. 1918.—**П'єро задається.** К. 1918.—**П'єро кохає.** К. 1918.

П'єро мертвопетлює. К. 1919.—**„Blocnotes".** К. 1919.—**«В садах безрозних».** К. 1919.—**«Ліліт».** К. 1919.—**«Кобзар»** (усі поезії), К. 1924.

Про письменника: У-ко. Рецензія на „Prélude". «Л.-Н. В.», 1913, V.—**Чупринка.** Те-ж. «Укр. Хата», 1913, VI.—**Сріблянський.** Те-ж, «Укр.» 1913. VII—VIII.—**Сріблянський.** Етюди про футуризм. «Укр. Хата», 1914, VII.—**Сріблянський.** «Кверофутуризм», «Укр. Хата», 1914, VI.—**П. Филипович.** «П'єро задається». «Книгар», 1918. (XIV).—**Я. Савченко.** П'єро задається. «Літературно-критичний альманах», кн. І. К. 1916.—**В. Коряк.** Тарарам. «Мистецтво» II, 1919.—**А. Ніковський.** „Vita nova". 1919.—**В. Коряк.** Футуризм український і польський. «Жовтень» X. 1921.—**І. Кулик.** Реалізм, футуризм, імпресіонізм. «Шляхи Мистецтва» I, 1921.—**М. Доленго.** Рецензія на «Кобзар», «Черв. Шлях», 1924, № 3.—**П. Якубський.** М. Семенко. «Черв. Шлях», 1925, кн. 1—2.

СЕНЧЕНКО І.

Твори: Вірші в журналах та збірниках: «Арена». 1922. ч. 1, «Плуг» I, 1922; «Зори Грядущего», 1922, II; «Шляхи Мистецтва», 1922, I, II; «Штурма», X. 1923.— **Проза** в журналах: «Комунарка України», 1922, XII; 1923, I, II; «Студент Революції» ч. I, II, III; «Шляхи Мистецтва», 1923. Окремо книжка: **«Оповідання»,** ДВУ, Харків, 1925.

Про письменника: В. Сонцвіт. Рецензія на збірку «Штурма», «Червоний Шлях», 1923, № 2.—**Рецензія** на «На весні», «Черв. Шлях,» 1924, № 9.—**О. Г.** Рецензія на «В огнях вишневих завірюх» «Більшовик», 6—V—1925, № 100 (1925).—**Ол. Дорошкевич.** Рецензія на «Оповідання», «Життя й Революція, 1925. Ч. 8.—**Ю. М.** Рец. на «Оповідання», «Черв. Шлях», 1925 ч. 8.

СЛІСАРЕНКО ОЛ.

Твори: На березі Кастальському. Зб. поезій. К. 1919.—**«Поеми».** К. 1923.—**«Сотні тисяч сил».** Зб. оповідань. X. 1925.—**«Плантації».** Зб. оповідань. Харків, 1925.- **Окремі поезії й оповідання** в журналах: «Музагет», «Л.-Н. В.», «Шлях», «Черв. Шлях» та инші.

Про письменника: М. Зеров. Рецензія на «На березі Кастальському», «Книгар», 1919, № 25—26.—**П. Филипович.** Рецензія на «На бер. Каст.», «Музагет», 1919.—**М. Крамар.** Рецензія на «Поеми», «Черв. Шлях», 1923, № 6—7.—**М. Зеров.** З сучасної укр. прози (Про збірник «Сотні тисяч сил»), **«Життя й Революція»,** 1925, № 5,— **Я. Савченко.** Життя мускулясте (Про зб. **«Сотні тисяч сил»**), «Черв. Шлях», 1925, № 5.—**Я. Савченко.** Літературні потатки (про «Плантації», «Життя й Революція» 1926, № 2—3.

СОСЮРА В.

Твори: Поезії. Суми, 1921.—**«Червона зима»,** поезії. X. 1921.—**«Осінні зорі».** X. 1924.—**«Залізниця»,** X. 1924.—**«Місто»,** X. 1924.—**«Тарас Трясило»** (поема), «Черв. Шлях». 1925.—**«Сніги».** Поезії. X. 1926.

Про письменника: Доленго. Сосюра. «Поезії» (Суми, 1921), «Шлях Мистецтва» 1921, II.—**В. Коряк.** Місто в укр. поезії, «Шляхи Мистецтва» 1921, II.—**Лейтес.** Плагіризм в укр. пролетарской поезии. «Зори Грядущего» 1922. III—IV.—**Тарас Франко.** Сосюра. «Черв. зима», «Шляхи Мистецтва» 1922, I.—**Кулик.** На шляхах до пролетарського мистецтва. «Шляхи Мистецтва» 1922, II.—**Коряк.** Шість і шість. X. 1923.—**Я. Савченко.** Волод. Сосюра. «Життя й Революція», 1925. № 8.—**М. Зеров.** Вол. Сосюра лірик і епік. «Життя й Революція». 1925. №9.—**А. Лейтес.** Ренесанс украинской литературы. X. 1924.—**Л. Л.** Рец. на «Сьогодні». «Культура і Побут» № 2, 1926 р.—**Георгій Кан.** Те-ж. ibid. № 7.—**П. Христюк.** Соціяльні мотиви в творчості В. Сосюри. «Черв. Шлях». 1926. № 2.

СТЕФАНИК В.

Твори: Оповідання. Петерб. 1905 (36 оповідань).—**Синя книжечка,** Київ, 1914 (14 оповідань).—**Оповідання** (Нариси з життя селянської бідноти). З пе-

редмовою Вас. Бойка. (39 оповідань), Київ. 1920.—**Клснові листки.** Харків, ДВУ, 1924. З передмовою про творчість Стефаника «Між двома класами» В. Коряка (45 оповідань).—**Оповідання.** Київ. 1925 ДВУ (13 оповідань) з коротенькою передмовою В. Якубського.—**«Земля».** Оповід. Львів. 1926.—**В перекладі на російську мову—Россказы В. Стефаника.** С предисловием Г. Алексинского «Певец погибающей деревни». Петерб. 1907.

Про письменника: Л. Українка. «Малорусские писатели на Буковине», «Жизнь», 1900, IX та в VII томі творів Л. Українки. К. 1925.—**І. Франко.** З останніх десятиліть XIX в. «Літ.-Н. Вісти.», т. XV, 1901 р. та в книзі «Молода Україна», Львів, 1910.—**Алексинский Г.** «Певец погибающей деревни» В книзі «Рассказы В. Стефаника» П—г. 1907.—**Данько М.** Край скорби (новеллы и рассказы В. Стефаника), «Укр. Жизнь». 1913, I.—**В. Бойко.** Василь Стефаник. Передмова до книги: В. Стефаник, Оповідання, Київ, 1920.—**В. Коряк.** Між двома класами. (Творчість В. Стефаника). Передмова до книги В. Стефаника: «Кленові листки», Харків, 1924.—**М. Зеров.** Марко Черемшина та галицька проза. Вступна стаття до книжки М. Черемшини «Село вигибає». Новелі з гуцульського життя. К. 1925.—**Євшан М.** Василь Стефаник. У кн. «Під прапором мистецтва». К. 1910.—**О. Грушевський.** Василь Стефаник. У кн. «З красної української літератури». К. 1909. К. 1918.

ТЕРЕЩЕНКО М.

Твори: «Лабораторія», «Шлях Освіти», 1924.—**«Чорнозем»** ДВУ, 1925. Друкувався в таких часописах: «Л.-Н. В.», «Шлях», «Універсальний журнал», «Музагет», «Мистецтво», «Гроно», «Вир Революції», «Шляхи Мистецтва», «Семафор у майбутнє», «Червоний Шлях», «Глобус» Життя й Революція», «Більшовик» і в инших.

Про письменника: Я. Савченко. «Лабораторія», «Глобус», ч. 18, 1924.—**Тиверець.** «Сучасна українська поезія», «Мистецтво», ч. 3, 1919.—**Тиверець.** «Спад ліризму в сучасній українській поезії», «Червоний Шлях», ч. 3, 1924.—**М. Зеров.** «Літературний огляд за 1923 рік», «Нова Громада», ч. 1, 1924.—**М. Доленґо.** «Українська література за 1924 рік», «Нова Громада», ч. 1, 1925.—**В. Сонцвіт.** «Лабораторія». «Черв. Шлях, ч. 7, 1924 та инші.—**М. Зеров.** Рец. на «Чорнозем». «Життя й Революція». 1925. № 6—7.—**М. Доленґо.** Рец. на «Чорнозем». «Нова книга». 1925. № 4—6.—**Я. Савченко.** Поет праці. «Черв. Шлях». 1926. № 1.

ТЕСЛЕНКО А.

Твори: Страчене життя, оповідання селянина. Київ. 1911.—**З книги життя,** оповідання. З передмовною статтею С. Черкасенка про А. Тесленка, К. 1912; 2-е видання, К. 1918; 3-е вид. з передмовною статтею «Страчене життя» акад. С. Єфремова, ДВУ, Київ, 1925.—**Оповідання. Ч. I,** з передмовою Чередниченкової. Полтава, 1918; **ч. II,** Полтава, 1918; **ч. III,** Полтава, 1919; **ч. IV,** Полтава, 1919.—**«Тяжко»** й инші новелі з передмовою Г. Коцюби, Харків, 1921.—**«З книги життя».** ДВУ. К. 1925.

Про письменника: Черкасенко С. Архип Тесленко, в книзі А. Тесленка: «З книги життя».—**Могилянський Мих.** Архип Тесленко. «Укр. Жизнь», 1912,—XI.—**Євшан М.** А. Тесленко. «Л.-Н. В.», 1913 р. IV.—**Івченко М.** Страдальцу села, памяти Архипа Тесленка. «Укр Ж.», 1916. IX.—**Чередниченко В.** Передмова до ч. 1 оповідань Тесленка, Полт. 1918.—**Бойко В.** А. Тесленко «З книги життя», К. 1918. «Книгар», ч. 22 (1919).—**Коцюба Г.** Передмова до збірки «Тяжко» й инші новелі, Х. 1921.—**Щепотьєв В.** До біографії А. Тесленка, «Черв. Шлях», 1923, I.—**Єфремов С.** «Страчене життя», передмова до збірки «З книги життя», К. 1925.

ТИЧИНА П.

Твори: Соняшні кларнети (поезії), Київ, 1918; 2 вид., Київ. 1920, в-во «Друкар»; 3 вид. ДВУ, Харків, 1925.—**Плуг** (поезії). К. 1920, в-во «Друкар»;

2 вид., ДВУ, Х. 1925.—**Замість сонетів і октав** (збірка), К. 1920, в-во «Друкар»,—**«Золотий гомін»** (поезії). Збірка збірок: 1. Соняшні кларнети. II. Плуг. III. Замість сонетів і октав. Львів. 1922.—**Сковорода.** Уривки з симфонії, «Шляхи Мистецтва», 1923. V.—**Вітер з України** (поезії), в-во «Червоний Шлях», Харків. 1924.

Про письменника: А. Ніковський. Vita nova. К. 1919, в-во «Друкар».—**Ларин Б.** Про «Соняшні кларнети», «Книгар», 1919, ч. 25—26.—**Меженко Ю.** П. Тичина—«Соняшні кларнети», «Музагет», 1919, I—III.—**Меженко.** Критичні й ліричні замітки на полях сторінок останніх книжок П. Тичини («Плуг», «Замість сонетів і октав»), «Гроно», К. 1920.—**М. Зеров.** Передмовна стаття до збірки «Нова українська поезія», ДВУ, Київ (рік не позначено (1921?).—**Мих. Могилянський.** Тичина (Страничка из истории новой украинской поэзии), «Книга и Революция», № 11—12 (23—24), 1923.—**Плевако М.** Сковорода в світлі художньої літератури. «Книга», 1923. I.—**Мих. Могилянський.** Вітер з України (П. Тичина «Вітер з України»), «Нова Громада», ч. 2, р. 1925.—**М. Зеров.** Нова збірка Тичини (П. Тичина «Вітер з України»), «Життя й Революція», ч. I, 1925.—**І. Майдан.** Зріст і сила творчости Павла Тичини («Вітер з України»), «Червоний Шлях», 1925, № 3.—**В. Коряк.** В статті «Українська література за п'ять років пролетарської революції», збірка статтів В. Коряка «Організація жовтневої літератури», ДВУ, Х. 1925.—**А. Лейтес.** Ренесанс укр. литературы, Х. 1924.—**Гр. Майфет.** Матеріяли до характеристики П. Тичини. «Червоний Шлях», 1925. № 10; 1926. 1.—**В. Поліщук.** Дутий кумір. «Літературний авангард». Х. 1926.

УКРАЇНКА Л.

Твори: Перше повне видання творів Л. Українки випустила протягом 1923—25 р.р. «Книгоспілка»: **т. I.** Лірика. Київ. 1924; **т. II.** Поеми й переклади К. 1924.; **т. III.** Драматичні твори. К. 1923; **т. IV.** Драматичні твори. К. 1923 **т. V.** Драматичні твори. К. 1923; **т. VI.** Проза, К. 1924; **т. VII.** Проза. К. 1925

Про письменницю: М. Зеров. Леся Українка. Критично-біографичний нарис до 1-го тома творів Л. Українки, вид. «Книгоспілки», а також окремо—Київ, 1924.—**Л. Музичка.** Леся Українка—її життя, громадська діяльність поетична творчість. ДВУ. Одеса. 1925.—**Франко Ів.** Леся Українка. «Л.-Н. В.» 1918, IX.—**Старицька-Черняхівська Л.** Хвилини життя Лесі Українки, «Л.-Н. В.» 1913, X.—**Ніковський А.** Екзотичність сюжета і драматизм у творах Лесі Українки, «Л.-Н. В.», 1913, X.

ФАЛЬКІВСЬКИЙ Д.

Твори: «Чабан»—поема. Кат. 1925.—Окремі **вірші** в жури. «Життя Революція», «Всесвіт», «Глобус», «Черв. Шлях».

Про письменника: Б. Коваленко. Літературний Київ. Київ—Гарт. 1925.-**Б. Коваленко.** Дм. Фальківський. «Культура і Побут», № 39, 1925.

ФИЛИПОВИЧ П.

Твори: «Земля і вітер», Київ, вид. «Слово», 1922.—**«Простір»,** Київ, ви «Слово», 1925.

Про письменника: Л. В. Рец. на «Земля і вітер», «Понедельник», К. 192 № 5.—**Ан. Лебідь.** Рец. на «Простір». «Життя й Революція», 1925. № 6—7.-**Я. Ледин**—те-ж, «Зоря», Катеринослав, 1926, № 7.—**І. Майдан**—те-ж, «Черв ний Шлях», 1925. № 9.

ФІЛЯНСЬКИЙ М.

Твори: «Лірика т. I», Москва, 1906.—**Calendarium.** лірика, **т. II.** М. 191 **«Бузовий кущ»** (поема) та инші поезії в журналах **«Шлях», «Червоний Шля** та инші.

Про письменника: М. Коцюбинський. Рецензія на «Лірика т. I.—**Г Хоткевич.** «Камни отметаемые», «Укр. Хата», 1909. X.—**Гр. Чупринка.** Літер турні новинки, «Укр. Хата», 1912, VII—VIII.—**В. Коряк.** «Шість і шість», К. 19

ХВИЛЬОВИЙ М.

Твори: Молодість (поезії) Всеукрлітком, Харків, 1921.—**Досвітні симфонії** (поезії), Всеукрлітком, Х. 1922. **Сині етюди,** ДВУ. Харків 1923.—**Осінь,** 1922—1923 р. р., в-во «Червоний Шлях», Х. 1924.— Уривок з роману **«Іраїда»,** «Життя й Революція» ч. II, 1925.

Про письменника: М. Йогансен. До проблеми вільного розміру (Поема Хвильового «В електричний вік»), «Шляхи Мистецтва», 1922, I. —**Кулик І.** На шляхах до пролетарського мистецтва, «Шляхи Мистецтва», 1922, II.—**Сонцвіт В.** Поезія праці—«Молодість», книга М. Хвильового, «Шл. Мистецтва», 1922, II.—**В. Коряк.** Шість і шість, Х. 1923.—**В Коряк.** Мотиви соціяльної боротьби в сучасній укр. літературі, «Книга», 1923. I.—**Меженко Ю.** Микола Хвильовий—«Сині етюди». «Книга». 1923. 1.—**М. Могилянський.** Микола Хвильовий. «Сині етюди», «Книга й Революція», 1923, № 4 (28).—**С. Пилипенко.** По бур'янах революції, «Черв. Шл.», 1923, I.—**О. Білецький.** В шуканнях нової повістярської форми, «Шл. Мистецтва», 1923, V.—**Меженко Ю.** Творчість М. Хвильового, «Шл. Мистецтва», 1923, V.—**Христюк П.** Соціяльні мотиви в творчості Хвильового, «Черв. Шл.», 1924, IV—V.—**М. Чирков.** М. Хвильовий у його прозі, «Життя й Революція», 1925, №№ 9 10. **А. Лейтес.** Ренесанс укр. литературы. Х. 1925.

ХОТКЕВИЧ Г.

Твори: Поезія в прозі. Збірн. Х. 1902.—**Камінна душа,** пов. Чернівці, 1911, (2-ге ювілейне вид.— Х. 1922).—**Авірон** повість, К. 1917 (Друкувалась у журн. **«Шлях»,** 1917, V—VIII).—**Блудний син,** «Л.-Н. В.», т. V.—**Біля вікна,** т. VII.—**Біла береза,** т. IX.—**Шлях альтруїзму,** т. IX.—**Поезія в прозі,** т. XI.—**Спокій духа,** т. XIII.—**Різдвяний вечір,** т. XX. **Avis passionata** Життєві аналогії, опов. «З-над хмар і долин» (альманах), Одеса, 1903.—**«Дівчині українці», «За красою»** (альманах), Чернівці, 1905.—**Похорон**—там само. Життєві аналогії. «Нова Рада» (альманах), К. 1908. **Що бачила скеля** там само.—**Гірські акварелі,** К. 1914.—**Смерть поета,** збірн. «Арго», К. 1914.—**«Берестечко»,** уривки з роману, «Укр. Хата», 1914, V.— **Лихоліття** (драма-хроніка в 5 діях), Львів, 1906, Х. 1919.—**Емігранти,** драм. мал. в 1 дії. Мамаївці, 1906.—**Вони,** драм. малюн. в 1 дії, Львів. 1919, Х. 1920.—**На залізниці,** драм. образи в 5 діях. Львів.—**Люблю женщину,** психол. етюд на 1 дію. «Вістник культури й життя», К. 1913, I—III.—**Добром усе переможем,** Х. 1899. —**Про сиріт** (збірничок), Х. 1903. —**Дивні пригоди комаха Сангвина.** Львів. 1901.

Про письменника: Франко. З останніх десятиліть XIX в., «Л.-Н. В.», 1901, IX.—**Ефремов.** «В поисках новой красоты». «К. Стар». 1902, X. (і окремо).—**Ефремов.** «На мертвой точке», «К. Стар.». 1904, V—VI (і окремо).—**М. Євшан.** Рецензія на повість «Камінна душа», «Л.-Н. В.», 1911.—**Ів. Липа.** Наша повість, «Укр. Хата», 1912, ч. II.—**В. Леонтович.** Рецензія на збірник „Arco" «Л.-Н. В.», 1914.—**М. Євшан.** Гнат Хоткевич «Гірські акварелі», «Л.-Н. В». 1914, VI.—**В. Корінь.** Гнат Хоткевич—Авірон, «Книгар», 1917, ч. IV.

ЧЕРЕМШИНА М.

Твори: Карби. Новелі з гуцульського життя. В-во т-ва «Молода Муза», ч. 3. Чернівці. 1901.—**Село вигибає.** Новелі з гуцульського життя. Редакція та вступна стаття М. Зерова. «Книгоспілка». Київ, 1925 р.—**Окремі оповідання** друкувалися в журн. «Літ.-Наук. Вісти.» за р. р. 1922—23, «Нова Україна» та окремих альманахах.

Про письменника: М. С. Грушевський. Новини нашої літератури (Іван Семанюк). «Л.-Н. В.», 1902, IX.—**Гн. Хоткевич.** «Камни отметаемые» (М. Фіялківський, А. Хомик, Черемшина), «Укр. Хата», 1909.—**А. Крушельницький.** Иван семанюк (В книзі «Українська новела» І. Коломия, 1910).—**М. Зеров.** Марко Черемшина і галицька проза. Вступна стаття до збірника «Село вигибає»,

Київ. 1925.—**М. Зеров.** Нові твори М. Черемшини. «Життя й Революція, 1925. № 4.

ЧЕРКАСЕНКО С.

Твори: «Хвилини». К. 1909 .—**Твори т. І.** Відень. 1920;—**т. ІІ.** Відень, 1920. **На шахті проза).** К. 1909.—**Бони перемогли** (оповідання) К. 1917. —**Весною** (опов.), Полтава, 1907.—**А потім?** (опов.), «Л.-Н. В.», 1908, VII.—**Що сильніш?** (опов). «Дзвін», 1913, VII—VIII. -**Зануда** (опов.). «З життя укр. вчительства», П. 1919.—**В старім гнізді**—драмат. нарис в 4-х діях. П. 1907.—**Повинен**—драм. етюд. «Терновий Вінок», К. 1908 (і окремо, К.—Х. 1918).—**Жах** (драм. етюд). «Л.-Н. В.», 1908, Х. (і окремо К.—Х. 1918).—**Жарт життя,** комедія на 3 дії, К. 1908.—**Хуртовина,** драма на 5 дій, К. 1908. К. 1918.—**Петро Кирилюк,** драма на 4 дії, «Укр. Хата», 1910, V—X.—**Земля,** драма в 4-х діях. К. 1913.—**Казка старого млина,** др., «Дзвін», 1913, XI—XII. К. 1918.—**Прометей,** «Дзвін», 1914, II.—**Про що тирса шелестіла,** трагедія, К. 1918.—**Страшна помста,** драма-казка по Гоголю, К. 1918.—**Чорна рада** (драма по Кулішу), К. 1918.—**Як вродилася пісня.** Казка. П. 1907. Черкаси, 1918.—**Убогий жид,** казка, Т. 1907. Черкаси, 1917. Крім того, Черкасенко надрукував цілу низку оповідань для дітей, популярних брошур то-що.

Про письменника: Л. П—ський. Черкасенко —«В старім гнізді», «Україна» 1907, VII—VIII.—**М. Шаповал.** Черк—ко, «Жарт Життя», «Л.-Н. В.», 1908, X.—**М. Євшан.** Черкасенко «Хвилини», «Будучність», Львів, 1909, I.—**Л. Старицька-Черняхівська.** Ч-ко, «На шахті», «Хвилини», «Л.-Н. В.», 1909, I.—**Личко.** С. Черкасенко, «Укр. Хата», 1909, I—II.—**Я. Стоколос.** Театральні замітки (Про п'єсу «Земля»). Укр. Хата», 1912, IX—X.—**М. Євшан.** С. Ч. «Земля», «Укр. Хата», 1912, XI—XII.—**М. Вороний.** С. Ч. «Казка старого млина», «Л.-Н. В.», 1914, IV.—**Л. Бурчак.** Смерть казки (Про «Казку старого млина»). «Укр. Жизнь», 1914, V—VI. **М. М—ський.** Ч. «Вони перемогли», «Л.-Н. В.», 1917, I.—**О. Волошин.**—Ч. «Маленький горбань», «Книгар», 1917, II.— **С. Русова.** Ч-ко. «Як вродилася пісня», «Книгар», 1918, V.— **В. Старий.** Ч-ко, «Повинен», «Книгар», 1918, VII.— **П. Гай.** Черкасенко. «Жах», «Книгар», 1918, IX.—**Ол. Кисіль.** «Про що тирса шелестіла», «Книгар», 1918, XII—XIII.—**П. Богацький.** Ч-ко «Хуртовина», «Книгар», 1919, XVII.— **В. Коряк.** Місто в укр. поезії. «Шл. Мистецтва», 1921, I, II.—**М. Плевако.** Черкасенко—«Сашків кінець» (В ст. «Укр. дитяча література в 1921—22 р. р.), «Книга», 1923, II.

ЧУМАК В.

Твори: Заспів, поезії. К. 1920. **«Непохитному»** (вибрані поезії). К. 1920.

Про письменника: М. Любченко. Непохитному (В книзі під тією-ж назвою).—**І. Кулик.** Реалізм, футуризм, імпресіонізм. «Шляхи Мистецтва», 1921, I.—**І. Кулик.** На шляхах до пролетарського мистецтва. «Шляхи Мистецтва». 1922.

ЧУПРИНКА ГР.

Твори: «Огнецвіт», К. 1910.—**«Метеор»,** К. 1910.—**«Ураган»,** К. 1910.—**«Сон-трава»,** К. 1911.—**«Білий гарт»,** К. 1911.—**«Контрасти»,** К. 1913.—**«Лицар-Сам»** (поема), К. 1914.—**Поезії, т. І—ІІІ,** К. 1918.—**Революційні поезії** (збірник), Х. 1920.

Про письменника: Шаповал М. Новина нашої літератури (Про «Огнецвіт»), «Л.-Н. В». 1910. III.—**М. Сріблянський.** Гр. Чупринка «Метеор», «Л.-Н. В.», 1910, X.—**В. Дорошенко.** «Ураган», «Л.-Н. В.», 1910, XII.—**Ю. Будяк.** Гр. Чупринка (про «Огнецвіт»), «Укр. Хата», 1910, II.—**Сріблянський.** «Ураган», «Укр. Хата», 1910, XI.—**Євшан.** Грицько Чупринка. «Л.-Н. В.», 1911, XV.—**М. Ш.** «Поезія самозабуття» (про «Сон-траву»), «Укр. Хата», 1911, IV.—**—Євшан.** Гр. Чупринка, «Білий гарт», «Л.-Н. В.», 1911, XI.—**Ан. Нік.** «Контрасти». «Л.-Н. В.», 1912, XI.—**Євшан.** Поезія Гр. Чупринки. «Укр. Хата», 1912, XI—XII.—**Ів. Лизанівський.** Гр. Чупринка. «Лицар-Сам», «Л.-Н. В.», 1914, III.—**Євшан.** Літературні замітки (Про поему «Лицар-Сам»), Укр. Хата», 1914, II.

М. Богданович. Гр. Чупринка, «Укр. Ж.», 1915, XI—XII.—**Я. Можейко. Твор**чість Чупринки, «Літературно-критичний альманах», К. 1918.—**Зеров.** Гр. Чупринка, «Книгар», 1919, XVIII.—**Іванов-Меженко.** Можливість і обов'язки укр. поезії, «Шлях». 1919. I.—**Коряк.** Місто в укр. поезії. «Шляхи Мистецтва». 1921. I.—**Коряк. Шість і шість,** X. 1923.

ШКУРУПІЙ ГЕО.

Твори: «Психотези», вітрина третя, К. 1922.—**«Барабан»,** вітрина друга, К. 1923.—**«Жарини слів»,** вибрані поезії, вид-во «Книгоспілка», X. 1925.—**«Переможець дракона»** (оповідання), ДВУ, Харків, 1925.—**Пригоди машиніста Хорна»,** X. 1925.

Про письменника: В. Роленко. Рецензія на «Психотези», «Шляхи Мистецтва», 1922, № 4(2).—**Йогансен М.** Рецензія на «Барабан», «Черв. Шлях», 1923, № 2.— **М. Доленґо.** Рец. на «Переможець дракона», «Червоний Шлях» 1925. № 11—12.—**Ф. Якубовський.** Рец. на «Пригоди машиніста Хорна», «Життя й Революція», 1925, № 12.—**Арден.** Те-ж. «Культура і Побут», 1925, № 44.

ЯНОВСЬКИЙ ЮРІЙ.

Твори: Мамутові бивні. Оповідання. К. 1925.

Про письменника: Ф. Якубовський. Рец. на «Мамутові бивні», «Життя й Революція»,1925, № 9.—**М. Могилянський.** Те-ж. «Червоний Шлях», 1925, № 10,

ЯРОШЕНКО В.

Твори: «Стихи» (рос. мовою), м. Лохвиця, вид. 1917 р.—**«Світотінь»** (лірика), вид. «Сяйво», 1918 р.—**«Лупи»** (лірика), вид. «Тов. Укр. Письм.», 1919 р. **«Що й до чого»** (байки), вид. «Черв. Шлях»,1923 р.—**Через решето.** «Байки».—**«Кооперативна мобілізація»** (п'єса агітка), вид. «Соробкоп», 1924 р.—**«Байки,** вид. «Сяйво», 1925 р.—**«Добре роби, добре й буде»** (байки), вид. «Книгоспілки» (кооп. бібл.), 1925 р.—**«Божа кооперація»** (байки), вид. «Книгоспілки» (кооп. бібл.), 1925.

Про письменника: М. Жук. Рецензія на «Світотінь», «Музагет», 1919.—**Ф. Якубовський.** Рецензія на «Байки» газ. «Пролет. Правда» 1925, № 265 (1276).—**Ів. Майдан.** Те-ж. «Життя й Революція», 1926, № 1.

ЯЦКІВ М.

Твори: «В царстві сатани». Нариси й новелі. Львів. 1900.—**«Огні горять»,** повість. Льв. 1902.—**«Душі плянуються»,** нариси й новелі. Львів. 1905.—**«Казка про перстень».** Дрібні новелі й мініятюри. Льв. 1907.—**«Плазом меча».** Нариси й новелі, Льв. 1908. **«Чорні крила».** Нариси й новелі. Льв. 1909. — **„Adagio Consolante".** Нариси й новелі. Льв. 1912.—**Смерть бога.** Нариси й новелі, Льв. 1913.—**«Блискавиці».** Повість. Київ—Львів, 1913.—**«Далекі шляхи».** Нариси й новелі (До збірки додано бібліографію творів Яцкова). Льв. 1917.—**«Танець тіней».** Роман з рідного побуту, **ч. I,** Львів. 1916, **ч. II.** Львів 1917.—Цілий роман також—Київ—Ляйпціг (вид-тво «Українська Накладня»), друковано в Берліні, рік не позначений.—**«Боротьба з головою».** Нариси й оповідання, з вступним словом Мих. Рудницького, Київ, 1919.

Про письменника: Єфремов. На мертвой точке. К. 1904.—**Євшан.** Михайло Яцків. Літературна характеристика, «Укр. Хата», 1909, 3—4.—**Євшан.** Михайло Яцків. В книзі «Під прапором мистецтва». К. 1910.—**Данько.** «От реализма к символизму», «Укр. Жизнь», 1913, VII—VIII.—**Сріблянський М.** Літературна хвиля (збірка „Adagio Consolante" і повість «Блискавиці»), «Укр. Хата», 1913. II.—**Сріблянський М.** Михайло Яцків («Смерть бога»), «Укр. Хата», 1913, XI.—**Мих. Рудницький.** Михайло Яцків. Вступне слово до збірки «Боротьба з головою», Київ, 1919.—**Б. Якубський.** Яцків і його критик, «Книгар», ч. 28, 1919.—**Мих. Грушевський.** Світотіні галицького життя («Танець тіней»), «Літ.-Наук. Вісти.», 1919, III.—**О. Грушевський.** М. Яцків. У **кн.** «З сучасної української літератури», К. 1909, К. 1918.

Алфавітний покажчик письменників.

		Стор.
1.	Антоненко-Давидович Б.	334
2.	Васильченко С.	195
3.	Винниченко В.	143
4.	Вороний Л.	114
5.	Головко А.	407
6.	Еллан В.	292
7.	Загул Д.	237
8.	Зеров М.	301
9.	Івченко М.	309
10.	Йогансен М.	379
11.	Карманський П.	137
12.	Кобилянський В.	242
13.	Кобилянська О.	74
14.	Копиленко О.	382
15.	Косинка Г.	315
16.	Коцюбинський М.	44
17.	Лепкий Б.	134
18.	Мартович Л.	83
19.	Михайличенко Г.	281
20.	Олесь Ол.	212
21.	Осьмачка Г.	343
22.	Панч П.	392
23.	Паговський В.	140
24.	Підмогильський В.	329
25.	Плужник Є.	346
26.	Поліщук В.	366
27.	Рильський М.	294
28.	Романович-Ткаченко П.	189
29.	Савченко Я.	245
30.	Семенко М.	266
31.	Сенченко І.	400
32.	Слісаренко Олекса	255
33.	Сосюра В.	372
34.	Стефаник В.	30
35.	Терещенко М.	248
36.	Тесленко А.	204
37.	Тичина П.	229
38.	Українка Л.	5
39.	Фальківський Д.	424
40.	Филипович П.	305
41.	Філянський М.	224
42.	Хвильовий М.	359
43.	Хоткович Г.	129
44.	Черемшина М.	103
45	Черкасенко С.	178
46.	Чумак В.	288
47.	Чуприна Г.	220
48.	Шкурупій Г.	272
49.	Яновський Ю.	417
50.	Яроменко В.	252
51.	Яцків М.	119

З М І С Т.

Стор.

Передмова 4

1. **Українка Леся.** *Поезія*: Contra spem spero! То була тиха ніч. Ізольда-Білорука. Оргія (драматична поема) . . . . . 5— 43

2. **Коцюбинський Мих.** *Проза*: На камені. Цвіт яблуні. Він іде. На острові (уривки) . . . . . 44— 73

3. **Кобилянська О.** *Проза*: Покора. Банк рустикальний. Сліпець. Весняний акорд . . . . . 74— 82

4. **Мартович Лесь.** *Проза*: Війт . . . . . 83— 89

5. **Стефаник Вас.** *Проза*: Новина. Кленові листки. Сини. . . . . 90—102

6. **Черемшина М.** *Проза*: Святий Николай у гарті. Перші стріли . 103—113

7. **Вороний М.** *Поезія*: Нічого. Сонце заходить. Сонет. Мавзолей. Хмарка. То літньої ночи. В сяйві мрій. Плеяди. Лілеї. Vae victis. . . . 114—118

8. **Яцків М.** *Проза*: Боротьба з головою. Дитячі груди в скрипці. Дитина. . . . . 119—128

9. **Хоткевич Гнат.** *Проза*: Смерть опришкова. Два шуми. Злочин природи (уривки) . . . . . 129—133

10. **Лепкий Богдан.** *Поезія*: Листки падуть. Не люблю! Забудь. Помежи нами море .. Поезія, друже, всюди є... . . . . 134—136

11. **Карманський П.** *Поезія*: Як побачиш сліпця... Чогось так сумно... Ой, люлі, люлі, химерний смутку. Засну, як легіт в сірій скибі. Сумно. Шевченкове свято . . . . . 137—13

12. **Пачовський В.** *Поезія*: Не вернеться заквітчана. Як осінні вітри дунуть... Жалість. В обіймах твоїх... . . . . 140—14

13. **Винниченко Вол.** *Проза*: Щось більше за нас. Біля машини . . 143—17

14. **Черкасенко С.** *Поезія*: Дзвін. У шахті. Ніч... Пожежі лижуть хмари... Суша... *Проза*: Повинен (Драм. етюд). . . . . 178—1

15. **Романович-Тканенко.** *Проза*: В безмежну далечінь. Марко та його мама (уривок) . . . . . 189—1

16. **Васильченко Сг.** *Проза*: Дома. Мужицька аритметика . . . 195—2

17. **Тесленко Арх.** *Проза*: Наука. Поганяй до ями! . . . . . 204—2

18. **Олесь О.** *Поезія*: Яка краса: відродження країни. Порвалися струни... Айстри... Любов. Зимою. Раз високо над горами... Три менти. О, слово рідне!.. Не беріть... Ми плакали... Пісня сліпих. Ой, була на світі... Що-року (уривки). Косять коси... Огонь, що мовчки в попелі дрімав... Воля?!... Воля?! Роси, роси, дощику .. . . . . 212—2

19. **Чупринка Гр.** *Поезія*: Огнецвіт (В ніч під Купала). Під снігом. Хмарки. Подзвіння !1. Перемога (уривок). Еол З вікна (зим. етюд). Льодолом 220—2

Стор.

20. **Філянський М.** *Поезія*: Надвечір. Я в'ю вінок... І рідний гай... Нічого й не було .. Ще вчора з вечора. . Рано спустились... Як загориться... Втомившись після бур... Гукайте їх! Травня день останній. Як весело між нас... Київ. Бузовий кущ (уривок). . . . . 224—228

21. **Тичина П.** *Поезія*: Арфами, арфами... Я стою на кручі... Ой не крийся, природо... Енгармонійне. Одчиняйте двері .. Скорбна мати. Плуг. На майдані. Псалом залізу. Сковорода (уривок). Вітер з України. Надходить літо. Перше Травня на великдень. Ходить Фауст... . . . . 229 - 236

22. **Загул Д.** *Поезія*: Десь високо. Марія і Мара. Пам'яти друга. Гімн-прокламація. Вечірнє. . . . . 237—241

23. **Кобилянський В.** *Поезія*: В моїй душі... Осіннє золото... Так смутно-прекрасні... Пісня. Як тільки поверну... В новім руслі. В трансі. 242—244

24. **Савченко Я.** *Поезія*: Тепер одно.. Месія. Революція. Сонце під голови. Ми всі потроху погасаєм. . . . . 245 - 247

25. **Терещенко М.** *Поезія*: Печаль і ніжність .. Цень-Цань. Казка . 248 --251

26. **Ярошенко В.** *Поезія*: Відбились далі в душі моїй. Я знав і розпач... По небу не хмари, а клоччя... Однаково, байдужно і безжурно... Сину! 252 254

27. **Слісаренко Ол.** *Поезія*: На пасіці. Поема зневаги. *Проза*: Редут Ч. 16. . . . . 255 26

28. **Семенко М.** *Поезія*: Нудьга. Річка душі. Притиснутий. „К другу-стихотворцу". Дуже щира поезійка. Автопортрет. Evo victoriouse. Серце в блуканні. Парикмахер. Останній ґудзик. Парк. Будь ласка. Тов. Сонце (уривок). Повстання (уривок). Понеділок-вівторок . . . . . 266—27

29. **Шкурупій Гео.** *Поезія*: Голод. Семафори. Тайфунка. *Проза*: Переможець дракона . . . . . 272—28

30. **Михайличенко Г.** *Проза*: Дівча. Блакитний роман (уривок) . . 281—28

31. **Чуман В.** *Поезія*: Березневий каламут. З ранкових настроїв. Принесла з собою... Любо!.. Далі!.. Сьогодні ходив... Стільки щастя... В зелену суботу. Я порву... Ряд хаток... Доволі! Офіра . . . . . 288 –29

32. **Еллан В.** *Поезія*: Удари молота і серця. Червоні зорі. Повстання 292—29

33. **Рильський М.** *Поезія*. Як Одисей. Червоне вино. Мені снилось... Дрімає дім... Вже червоніють. Хай хоч ві-сні... Несіть богам дари... Нашу шлюбну постелю.. Запахла осінь... І знову Сфінкс... Ти зацілована... Китаїв. Лягла зима... Чумаки (уривок). Крізь бурю й сніг (уривок) . . 294 - 30

34. **Зеров М.** *Поезія*: Аристарх. Навсикая. Діва. Олександрія. Князь Ігор. В степу. Тягар робочих літ. Овідій. Київ. З лівого берега . . . 301—30

35. **Филипович П.** *Поезія*: Дивись, дивись... Шануй гніздо... Білявий день.. Весь день на дротах... Лезами слів. Хилиться сумно... Затверднула земля. Різбарі. . . . . 305—308

36. **Івченко М.** *Проза*: Земля в цвіту . . . . . 309—314

37. **Косинка Г.** *Проза*: На Золотих Богів. За воротьми . . . . . 315—328

38. **Підмогильний В.** *Проза*: Історія пані Івги. . . . . 329—333

39. **Антоненко-Давидович Б.** *Проза*. Пегас. . . . . 334—342

40. **Осьмачка Т.** *Поезія*. Регіт. Лист. У таборі . . . . . 343—345

41. **Плужник Є.** *Поезія*. І ось лежу... Знаю, сіренький я весь... Торгуємо усим... Уночі його вели на розстріл... Розпочинає дні гудок... Надходить дощ .. А він молодий... Попоїм, посплю... Плакала вона... . . . 346—348

42. **Хвильовий М.** *Поезія*: О, рудні, ваше свято. На цвинтарі За обрієм зима. *Проза*: Кіт у чоботях. На глухім шляху (експромп) . . 349—365

43. **Поліщук В** *Поезія*: Хуга. На провесні. Осінь. Григорій Сковорода (уривки) . . . . . 366—371

Стор.

44. **Сосюра В.** *Поезія*: „Червона зима" (уривок). За рікою солодкий пасльон... Уже зоря золоторога... У плащі... І все, куди не йду... Сняться мені ешелони... Темні заплакані вулиці. Такий я ніжний... Зустрів її... Дитина порізала пальчик... Місто. Робфаківка (уривок). Залізниця (уривки). 372 -378

45. **Йогансен М.** *Поезія*. Травень. Тінь на стінці. Весна. Комуна (уривки) . . . . . 379—381

46. **Копиленко Ол.** *Проза*: Ecce homo (уривок) . . . . . 382—391

47. **Панч Петро** *Проза*: Смерть Янулянса. Перекупка . . . . . 392—399

48. **Сенченко Ів.** *Проза*: Миколка. Дмитро. . . . . 400—406

49. **Головко Андрій.** *Проза*: Червона хустина . . . . . 407—416

50. **Яновський О.** *Проза*: „Історія попільниці" . . . . . 417—423

51. **Фальківський Дм.** *Поезія*: Я забув, як мажором співати... Час колесами чавунними... Чогось гуде так вітер говірливий... . . . . 424—427

Бібліографія . . . . . 429—442

Алфавітний покажчик письменників 443

elib.npu.org

elib.npu.org

elib.npu.org

elib.npu.org

elib.npu.org